EUSEBIU DE CEZAREEA

VIAŢA LUI CONSTANTIN CEL MARE

COLECŢIA

PĂRINŢI ŞI SCEIITOKI BISERICEŞTI

APARE DIN INIŢIATIVA
PATRIARHULUI

IUSTIN

ŞI SE CONTINUA SUB ÎNDRUMAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE

T E O C T I S T

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

COMISIA DE EDITARE :

Episcop Dr. VASILE TIRGOVIŞTEANUL, VICAR PATRIARHAL (preşedinte) , |Pr. DUMITRU SOARE~)(vicepreşedinte), Pr. Prof. ŞTEFAN ALEXE, Pr. Prof. TEODOR BODOGAE, Prof. NICOLAE CHIŢESCU, Pr. Prof. CONSTANTIN CORNIŢESCU, Prof. ALEXANDRU ELIAN, Prof. IORGU IVAN, Pr. Proi. DUMITRU STÂNILOAE, ION CIUTACU (secretar).

PĂRINŢI ŞI SCRIITORI BISERICEŞTI

---------- 14 ----------_

EUSEBIU DE CEZAREEA

SCRIERI

PARTEA A DOUA

VIATA LUI CONSTANTIN CEL MARE

CARTE TIPĂRITA CU BINECUVINTAREA PREA FERICITULUI PĂRINTE

TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

STUDIU INTRODUCTIV DE

PROF. DR. EMILIAN POPESCU

TRADUCERE ŞI NOTE DE

RADU ALEXANDRESCU

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ŞI DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE Bucureşti - 1991

STUDIU INTRODUCTIV

La începutul «epocii de aur» a literaturii creştine din secolul al IV-lea un loc de frunte l-a deţinut Eusebiu de Cezareea. Cunoscut mai cu seamă ca istoric al Bisericii şi supranumit chiar «părinte al istoriei ecle-siastice», Eusebiu a scris numeroase lucrări şi în alte domenii, remar-cîndu-se ca exeget, teolog, apologet şi polemist. Lucrările sale se disting printr-o mare erudiţie, o bună cunoaştere a Scripturii, a istoriei, literaturii antice, 'cronologiei, filologiei, paleografiei, filosof iei şi geografiei. Deşi stilul său nu era nici plăcut, nici strălucit, cum spune Fotie în secolul al LX-lea, şi ca teolog a avut tendinţe ariene, multe din lucrările sale au supravieţuit în cursul timpului mai cu seamă prin marea masă de informaţii culese din arhive, în bună parte azi dispărute. De aceea, Eusebiu contează azi mai cu seamă ca istoric. El a fost însă foarte muncitor pînă la adînci bătrîneţi. Cu excepţia lui Origen, Eusebiu depăşeşte pe toţi scriitorii Bisericii de răsărit, prin amploarea cercetărilor şi a erudiţiei[1]*. Totuşi, multe din lucrările sale s-au pierdut, fiind cunoscute numai după titlu, citate de el însuşi sau de alţi scriitori; din unele se păstrează doar fragmente. Deşi ca istoric a fost pasionat cercetător al trecutului, Eusebiu a relatat pe larg evenimentele timpului său, în care a fost angajat activ. El a cunoscut nu numai perioada persecuţiilor sîngeroase împotriva Bisericii de la începutul secolului al* JV-lea, dar şi *pacea acordată de Constantin cel Mare şi disputele doctrinare de după aceea. Stimat ca savant de întreaga lume romană de atunci, şi chiar de împăratul Constantin cel Mare, căruia i-a cîştigat bunăvoinţa şi prietenia, el a jucat uri rol activ şi în viaţa Bisericii, ca episcop de Cezareea în Palestina* **fi** *personalitate teologică.*

1. Quasten, *Initiation aux Peres,* p. 44.

VIAȚA

Cu toate că Eusebiu a scris o operă vastă și variată și a jucat un rol activ în societatea timpului, despre viața lui avem destul de puține știri. El a evitat să dea amănunte despre persoana sa, socotind că aceasta ar dăuna gloriei sale în posteritate. Prin firea sa el era înclinat să relateze mai cu seamă evenimente externe de persoana sa. Nici biografia scrisă de Acacius, elevul și succesorul său la scaunul de Cezareea, nu ni s-a păstrat. Unele date despre el le culegem totuși din lucrările lui Eusebiu de Emesa, ucenic al său, sau ale altor contemporani, ca sfîntul Athanasie cel Mare, Alexandru al Alexandriei, Arie, Eusebiu de Nicomidia. Ceva mai tîrziu, istoricii bisericiești Socrate, Sozomen, Theodoret de Cyr și Iero-nim scriu și ei despre el.

în sfîrșit, în Actele Sinodului VII ecumenic de la Niceea (787) și în lucrarea Antirrhetica a patriarhului Nichifor Mărturisitorul, Eusebiu este citat cu opinii eretice în legătură cu cultul icoanelor.

Data nașterii *nu se cunoaște exact, dar învățații opinează că ea trebuie fixată între anii 260-264*[2]*, oricum înainte de toamna anului 264. Eusebiu pare să se fi născut la Cezareea Palestinei, de care vorbește cînd era episcop ca de «Orașul (cetatea) nostru» (rj fjficrepa nâhg) și, cum în vremea aceea era obiceiul de a se hirotoni episcopi dintre preoții băștinași ai unei localități, această indicație a fost luată în considerare pentru susținerea ca loc de baștină al lui Eusebiu, Cezareea Palestinei. Dinfehd cum Eusebiu vorbește în lucrările sale despre evrei, se exclude faptul ca el să fi fost de origine iudaică. Nu se știe însă nici dacă în momentul nașterii sale familia sa era creștină. Tinereţea și-a petrecut-o în Palestina și, așa cum spune el însuși (V. C. I, 19), ca tînăr a avut prilejul să-l vadă pentru prima oară pe Constantin cel Mare, pe cînd acesta a venit în Palestina (296), ca însoțitor al împăratului Diocleţian (284-305).*

Eusebiu a fost botezat la Cezareea și tot aici a primit primele îndrumări religioase. Credo *(simbolul), pe care mai tîrziu îl va prezenta Sinodului I ecumenic de la Niceea, l-a învățat aici. Eusebiu a fost hirotonit preot aici de episcopul Agapius al Cezareei.*

Instrucția și-a făcut-o sub îndrumarea preotului Pamfil, un mare învățat din Fenicia, care era adept și ucenic al lui Origen. Pamfil s-a îngrijit de biblioteca lui Origen, refăcînd-o, apoi întemeind aici o școală după modelul predecesorului său, orientată mai cu seamă spre critică de text și exegeza Sfintei Scripturi. Sub influența lui Pamfil, Eusebiu a adoptat vederile origeniste, rămînînd loial acestora întreaga viață, deși nu totdeauna necritic. La Biblioteca și Școala lui Pamfil, Eusebiu a citit opere ale literaturii creștine și păgîne,

2. Moreau, *Eusebius* în *RAC,* col. 1052.

scoțîndu-și material pentru propriile sale lucrări, dar mai ales studiind, copiind și cercetînd texte ale Sfintei Scripturi. Pamfil i-afost lui Eusebiu nu numai maestru, ci și prieten și colaborator apropiat, iar recunoștința și dragosteafață

de el au fost atît de mari, încît el s-a numit după aceea Eusebiu al lui Pamfil, *adică fiul spiritual al acestuia. Fericitul Ieronim îl numeşte pe Eusebiu aşa, şi tot astfel este menţionat şi în cele mai multe manuscrise. După moartea martirică a lui Pamfil, la 16 febr. 309, Eusebiu a scris (se pare prin 311-313) biografia acestuia, din păcate pierdută. Tînărul Eusebiu a audiat însă şi prelegerile celebrului exeget Dorothei din Antiohia, a mers apoi pentru completarea instrucţiei sale şi la Cezareea Philippi, unde, în faţa unei case atribuite de localnici femeii căreia Mîntuitorul i-a oprit curgerea sîngelui, a văzut statuia Domnului Hristos*[3].

Eusebiu a fost un asiduu cercetător şi această pasiune l-a dus şi la Ierusalim, unde a lucrat în biblioteca episcopului Alexandru. Zelul pentru studiu a fost mare şi tînărul Eusebiu a putut beneficia nu numai de profesori buni, ci şi de perioada de pace, pe care a cunoscut-o Biserica după moartea împăratului Valerian (253-259), înverşunat persecutor al creştinilor, care a durat pînă în anul 303 (24 febr.), cînd a început marea persecuţie dezlănţuită de Diocleţian şi Galeriu. Cu mici întreruperi această mare persecuţie a durat pînă la 30 apr. 311, cînd Galeriu împreună cu Constantin şi Liciniu dau decretul de toleranţă.

Pînă la această ultimă mare criză din istoria creştinismului şi înainte de pacea acordată de Constantin şi Liciniu în 313 Eusebiu a reuşit să redacteze importante lucrări şi anume Cronica *(Xpovixoî xavoveg xai anzo/jr)* raxvro&OTfc *ioropCag* ***'EMrjvcji/),*** Istoria eclesiastică *(cărţile I-VII) şi*

3. Eusebiu, *Istoria bisericească,* VII, 18, 1-4,: «întrucît am pomenit de acest oraş, socot că nu e bine să trec cu vederea o povestire vrednică de a fi ştiută de urmaşi. Anume că femeia aceea, căreia îi curgea sînge, despre care aflăm din Sfînta Evanghelie (Matei, 9, 20 **şi** urm.; Marcu, 5, 25 şi urm.,; Luca, 8,43) că Mîntuitorul a vindecat-o de suferinţa ei, va fi venit din Cezareea Philippi. Se arată şi azi casa ei şi că ar mai exista preţioasa amintire îh legătură cu minunea, pe care i-a făcut-o Mîntuitorul... Pe piatra de sus din faţa porţii casei, în care a locuit femeia, este statuia din bronz a unei femei, care, aplecată în genunchi, întinde mîinile înainte, întocmai ca o femeie care se roagă. în faţa ei se află, din acelaşi metal, figura unui bărbat în picioare, îmbrăcat frumos cu o mantie dublă şi care întinde mîna către femeie. La picioarele bărbatului creşte lîngă o coloană o plantă curioasă, care ajunge pînă la tivul mantiei de bronz şi aceasta ar fi leacul împotriva tuturor bolilor. Această statuie trebuie să fie chipul lui Iisus şi se păstrează pînă astăzi; am văzut-o cu proprii mei ochi, cînd am zăbovit în acel oraş. Nu trebuie să ne mirăm de faptul că **pagi**nii, pe care Mîntuitorul i-a dăruit atunci cu binefaceri, **i**-au ridicat asemenea monumente. Căci noi am văzut şi chipurile apostolilor săi Pavel şi Petru şi chiar chipul lui Hristos însuşi, pictat în culori. Era de aşteptat, deci, ca cei vechi să cinstească fără rezervă pe salvatori, după obiceiul lor păgîn». M-am ghidat în această traducere de lucrarea: Eusebius von Caesarea, *Kirchengeschichte,* herausgegeben und eingeleitet von Heinrich Kraft. Die tîbersetzung von Philipp Haeuser (Kempten 1932), neu durchgesehen von Hans Armin Gărtner, Miinchen, 1967.

Introducere elementară generală *(păstrată fragmentar). Persecuţia începută în anul 303 a stingherit activitatea cărturărească a lui Eusebiu, dar n-a întrerupt-o cu totul. Din cauza ei el a fost obligat săpărăsească Cezareea şi să meargă la Tyr, iar apoi în pustiul Thebaidei din Egipt, unde, după o vreme, a fost şi arestat. Nu ştim cînd se plasează fuga lui din Cezareea şi arestarea în Egipt, dar se crede că la începutul perioadei de persecuţie*[4]*. în noiembrie 307 Pamfil*

a fost arestat şi pînă la decapitarea sa la 16 februarie 309 colaborarea dintre el şi Eusebiu n-a încetat. Unii învăţaţi susţin că amîndoi au alcătuit atunci (pînă în 308) cele 5 *cărţi din* Apologia lui Origen. *Cartea a VI-a a fost scrisă de Eusebiu singur după moartea lui Pamfil. Din păcate întreaga lucrare s-a pierdut.*

Şi alte lucrări au fost elaborate de Eusebiu în primul deceniu al secolului al TV-lea, în plină perioadă de persecuţie, unele păstrate, altele pierdute şi cunoscute doar din scurte referiri la ele, după titlu sau din fragmente.

Lapuţin timp după restabilirea păcii pentru Biserică în 313 Eusebiu a fost ales episcop de Cezareea înlocui lui Agapius, mort între timp. Nu se cunoaşte anul exact al preluării acestei funcţii, dar Agapius a murit între 313-315, iar înainte de 315 Eusebiu era deja episcop[5]*. în primii 10 ani de episcopat activitatea scriitoricească a lui Eusebiu, atît cît ea ne este cunoscută, a fost mai puţin intensă în comparaţie cu cea anterioară episcopatului. Cauza pentru încetinirea ritmului de pregătire şi publicare a lucrărilor ştiinţifice rezidă probabil în angajarea lui Eusebiu îfi munca de reorganizare a vieţii eparhiei sale, după distrugerile suferite în timpul persecuţiei. De altfel, eparhia sa era cea mai importantă din Palestina, Cezareea devenind, după scăderea rolului Ierusalimului, distrus de romani, metropola politică a întregii provincii. în cartea X, 2,1-3 a* Istoriei eclesiastice, *Eusebiu se referă la munca de reconstrucţie, care a avut loc, la reorganizarea vieţii creştine, la acţiunea de recîştigare a bunurilor pierdute, la bucuria generală, care cuprinsese clerul şi poporul: «Am văzut cum în fiecare loc, care cu puţin timp înainte fusese adus la ruină de tiranii fără de Dumnezeu, cum s-a revenit la viaţă din lunga amorţeală şi decădere, cum iarăşi s-au ridicat biserici din temelie pînă la mare înălţime şi au devenit mai măreţe decît cele distruse mai înainte. Măriţii împăraţi (Constantin şi Liciniu) au lărgit şi înmulţit, prin legi continui date înfavoarea creştinilor, harul de sus, de care ne-afăcutpăr-taşi Dumnezeu, episcopii au primit scrisori imperiale, cinstiri şi daruri în bani de la împăraţi... Au avut loc sărbători de înnoire în oraşe şi sfinţiri de locaşuri de rugăciune, construcţii noi, adunări ale episcopilor, din depărtări şi ţări străine oamenii au*

4. Bigelmair, *Eusebivs Pamphili,* p. IX: vermutlich war es am Anfang der Verfolgung des Pamphilus.

5. Moreau, op. *cit,* (capitolul primii ani de episcopat); Bigelmair, op. *cit,* crede a fi devenit episcop din 313.

revenit la casele lor, neam cu neam trăieşte acum în pace, mădularele trupului lui Hristos se află într-o armonie deplină... Puterea Duhului lui Dumnezeu pătrunde toate mădularele, ele devenind o inimă, o credinţă plină de bucurie şi toate aduc slavă lui Dumnezeu».

împăratul Constantin i-a dat lui Eusebiu însărcinări speciale în legătură cu această muncă vastă de reorganizare a vieţii creştine în Palestina (VC, II, 45, 46; III, 25 şiiirm.).

După Sinodul I ecumenic de la Niceea activitatea scriitoricească a lui Eusebiu devine şi mai intensă, din această perioadă datînd şi lucrările care sînt cuprinse în acest volum: Viaţa lui Constantin, Discursul festiv la 30 de ani de domnie (Tricennalia) *şi* Discursul rostit cu prilejul sfinţirii Bisericii Sfîntului Mormînt de la Ierusalim. *Tot în această vreme Eusebiu devine unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori şi prieteni ai împăratului Constantin, căruia îi influenţează adesea politica religioasă.*

Eusebiu n-a supravieţuit mult morţii lui Constantin (22 mai 337). Deşi nu se cunoaşte anul exact al morţii sale, se consideră că el a îveetat din viaţă prin anii 339-340. După această dată numele său nu mai este menţionat. Socrate (Hist. eccl. *II, 4) şi Sozomen* (Hist. eccl. *III, 2) datează moartea sa între întoarcerea sfîntului Athanasie la Alexandria (337) şi moartea lui Constantin II (340). în tot cazul, Acacius, succesorul său, a luat parte în anul 341 la un sinod la Antiohia, reprezentînd Cezareea Palestinei*[6].

*
* *

Dar, aşa cum am spus, Eusebiu n-a fost numai un om cufundat în cercetare şi autor a numeroase cărţi. Prestigiul pe care şi-l cîştigase ca erudit, exeget şi istoric, ca episcop al unei cetăţi importante, apoi trecerea de care se bucura pe Ungă împăratul Constantin, toate l-au atras şi în viitoarea disputelor doctrinare ale vremii. Cea mai de seamă controversă doctrinară, în care s-a amestecat, a fost arianismul. Arie îşi făcuse, în vremea aceea cunoscută, la Alexandria, învăţătura sa eretică despre Fiul lui Dumnezeu şi a fost excomunicat pentru aceasta, de sinodul episcopilor prezidat de Alexandru al Alexandriei; atunci el s-a adresat lui -Eusebiu cerîndu-i sprijinul. Cu ajutorul lui Eusebiu, al altor episcopi orientali şi al lui Eusebiu de Nicomidia s-a organizat în Bythinia un sinod, care, fără_să aprecieze profunzimea şi gravitatea problemei, a găsit nevinovat pe Arie şi i-a cerut lui Alexandru să-l reintegreze.

6. T.D. Barnes, *Constantin and Eusebius,* Cambridge, Massachusetts and London, 1981, p. 263.

La refuzul episcopului de Alexandria, Eusebiu a organizat, cu sprijinul unor episcopi din Palestina, un sinod la Cezareea în anul 324 (puţin înainte de lupta de la Chrysopolis, Ungă Chalcedon, între Constantin şi Liciniu, care a avut loc în toamna acelui an), unde s-a hotărît ca Arie să-şi reia funcţiile sale, dar să se supună episcopului său. Atitudinea pro-ariană a lui Eusebiu s-a manifestat şi la sinodul dinAntiohia, convocat la 20 decembrie 324 sau la începutul anului 325, cu scopul de a alege un nou episcop în locul celui decedat (Philogonius, după unii[7]*, Theodo-tos, după alţii*). Refuzînd să recunoască* Expunerea de credinţă *CExdsoig mozswi;) ortodoxă, adoptată acolo, Eusebiu a fost excomunicat, împreună cu episcopii Theodot de Laodicea, Narcissus de Neronias, care «ca şi cum ar fi uitat de Sfînta Scriptură şi învăţătura apostolică... au manifestat puncte de vedere opuse. Spunînd-o clar, ei au dovedit că au aceleaşi vederi cu Arie...»*[9]

Excomunicarea a fost proclamată doar provizoriu, deoarece episcopii prezenţi la Antiohia nu vroiau să anticipeze hotărîrea sinodului convocat de Constantin laAncyra, tocmai cu scopul de a se pronunţa în problema ariană. Pînă la urmă, împăratul Constantin a socotit că nuAncyra este locul cel mai potrivit pentru un sinod general (ecumenic), ci Niceea în Bithynia, mai aproape de reşedinţa sa imperială. Sinodul a fost convocat în 20 mai 325 şi este cunoscut în istorie ca primul Sinod ecumenic. *La acest sinod Eusebiu, deşi era recunoscut ca mare învăţat, a venit ca acuzat şi n-a jucat în desfăşurarea lucrărilor şi luarea hotărîrilor un rol hotărîtor, aşa cum s-a crezut. El n-a avut nici preşedenţia, n-a rostit nici cuvîntul de salut pentru împărat şi ceilalţi participanţi, ci acest rol l-au avut Eustaţius de Antiohia, Alexandru de Alexandria, Athanasie. şi Eusebiu de Nicomidia. Menţiunea din* Vita Constantini *III, 11, potrivit căreia cuvîntarea de salut rostită «de conducătorul rîndului din dreapta» **(bTcvde&ovTffl**^*ognpojreuu*>), adică de cel care se afla în capătul rîndului din dreapta împăratului, şi o precizare că acest vorbitor se numea Evcefiioţ **b emoxonxx;** se referă, de fapt, la Eusebiu de Nicomidia, care, ca gazdă a sinodului, era justificat să aibă acolo un rol de frunte. Unii învăţaţi socot mai probabilă deschiderea sinodului de către Eustaţius de Antiohia[10].*

La sinod Eusebiu a fost obligat să facă Mărturisirea de credinţă, ca o dovadă a dreptei sale credinţe. Această «Mărturisire» era, de fapt, Simbolul de botez din Cezareea, pe care l-a prezentat ca propriul său

7. Wallace-Hadrill, *Eusebius,* p. 24.
8. Moreau, op. *cit.*
9. Wallace-Hadrill, op. cit., p. 25.

Credo[11]. *Excomunicarea lui Eusebiu a fost astfel ridicată cu aprobarea împăratului. Rolul lui la sinod, în redactarea Simbolului de credinţă, n-a putut fi, deci, important şi nici chiar în discuţiile privind sărbătorirea Pastelor, deşi el se ocupase cu probleme de cronologie şi istorie. De altfel, la sinod Eusebiu s-a depărtat de arienii extremişti, fiind prin firea lui un om al compromisului. El socotea, ca şi la începutul crizei ariene, că problema poate fi rezolvată prin concesii reciproce. Pe de altă parte, Eusebiu de Nicomidia ne spune că Eusebiu de Cezareea era condus în controversele bisericeşti mai de grabă de simpatii personale, decît de considerente teologice. Astfel, el a trebuit să se plece în faţa argumentelor lui Alexandru, Athanasie şi a altor teologi şi să semneze hotărîrile sinodului.*

Totuşi, la Niceea Eusebiu a cîştigat, în sensul că i-a fost ridicată excomunicarea Sinodului de la Antiohia şi, în al doilea rînd, l-a cunoscut îndeaproape pe împăratul Constantin, căruia i s-a impus prin erudiţie, elocinţă, talent diplomatic şi spirit de supunere, putînd mai tîrziu să-l influenţeze în politica sa religioasă.

După Sinodul de la Niceea Eusebiu n-a rămas însă fidel hotărîrilor dogmatice semnate acolo. împreună cu Eusebiu de Nicomidia, şi el filo-arian,

au început lupta pentru îndepărtarea din scaune a ierarhilor ortodocşi, reuşind să înlăture pe Eustaţie de Antiohia (în 330), şi Asklepios de Gaza (în 325 sau 326), pe acesta din urmă, fiindcă ceruse excomunicarea sa la Ancyra. Şi sfîntul Athanasie, devenit episcop de Alexandria după moartea lui Alexandru, a avut de suferit din cauza maşinaţiilor lui Eusebiu. Bucurîndu-se de' sprijinul împăratului, a primit de la acesta preşedenţia unui sinod la Cezareea Palestinei în primăvara anului 334, care trebuia să judece pe Athanasie. Deoarece acesta din urmă nu s-a prezentat, sinodul n-a avut loc, dar în anul următor (335), la sinodul convocat de Constantin la Tyr, Athanasie a fost învins prin lucrarea din umbră a lui Eusebiu. Şi după aceea, cînd Athanasie a cerut sprijinul împăratului la Constantinopol şi cînd Constantin a convocat pe participanţii de la Niceea pentru a clarifica unele probleme, Eusebiu a făcut parte din partida care se formase la palat împotriva lui Athanasie.

Un alt adversar al lui Eusebiu a fost Marcellus *de Ancyra. împotriva lui, Eusebiu a scris lucrări* (Contra Marcellum) *care trebuiau să arate că învăţătura sa nu era ortodoxă şi să justifice hotărîrea de condamnare a unui sinod la Constantinopol, convocat de Constantin în anul 330 cu episcopii din Pont, Asia, Thracia şi Moesia. Deşi Eusebiu n-a fost de faţă, opiniile sale au avut un rol hotărîtor în condamnare.*

11. Amănunte despre această *Mărturisire* găsim în scrisoarea adresată de Eusebiu comunităţii din Cesareea; v. Athanasius, *De decretis Nicaenae synodi,* VII, appendix; Socrate, *Hist. eccl,* I, 8; Theodoret, *Hist. eccl,* 1,12; cf. Wallace-Hadrill, op. *cit,* p. 27-28.

EUSEBIU ŞI CONSTANTIN

Aşa *cum am spus, Eusebiu s-a bucurat de o deosebită trecere pe lingă împăratul Constantin. Ca unul care cunoscuse perioada cruntă a persecuţiilor şi daunele imense aduse Bisericii, Eusebiu vedea în Constantin pe omul providenţial, ajuns să reglementeze raporturile dintre Stat şi Biserică. Constantin era, în concepţia lui Eusebiu, trimisul Providenţei divine, întruparea calităţilor de conducător ideal. De aceea, el s-a pus cu totul în serviciul lui Constantin, sprijinind acţiunile acestuia în favoarea Bisericii, scriind lucrări menite să-i glorifice faptele în toate domeniile. Eusebiu a devenit un fel de scriitor de curte al lui Constantin. Glorificarea lui Constantin este făcută mai cu seamă* în Vita Constantini şi Laus Constantini (Tricennalia), *unde acesta apare ca alesul lui Dumnezeu şi împăratul ideal. Cititorul acestei cărţi îşi va da singur seama de modul cum îl vedea Eusebiu pe Constantin, de aceea nu mai stăruim asupra altor amănunte.*

OPERA

Aşa cum am spus, din numeroasele lucrări alcătuite de Eusebiu, unele nu ne sînt cunoscute decît după titlu, din fragmente sau din scurte referiri la ele, ale lui sau ale altora. Ieronim spune că Eusebiu a scris nenumărate volume, dar din ele citează doar o parte[12]. Listele alcătuite mai tîrziu de Fotie în secolul al IX-lea[13], de Nichifor CaUist în secolul al XTV-lea[14] şi de Ebed Jesu bar

Berikha[15] *sînt şi ele incomplete. Cu toate acestea, specialiştii moderni au alcătuit un catalog de titluri destul de cuprinzător. Dacă unele lucrări s-au pierdut, totuşi multe s-au păstrat în original sau în traduceri siriace, armene, georgiene ori latine. Pentru unele lucrări s-a putut stabili şi cronologia lot, pentru altele însă nu. Deoarece o înşiruire a lor este dificilă, le vom prezenta aici după conţinutul lor.*

Scrieri biblice şi exegetice

Educat în şcoala lui Pamfil, care la rîndul său moştenise de la Origen preocuparea pentru studiul textului Sfintei Scripturi, Eusebiu a consacrat o bună parte din activitatea sa copierii, stabilirii, prelucrării şi editării Vechiului şi Noului Testament. Strădania aceasta este atestată de multe manuscrise ale

12. Hieronymus, *De viris Ul.* 81.
13. Photius, *Bibliotheca,* cod. 9, 113, 27, 39, 118, 127.
14. Nichifor Callist, Hist. eccl., VI, 37.
15. *Ebed Jesu Catal. libr, syr.,* apud I.S. Asemani, *Bibliotheca orientalis,* ILT, 1, Roma, 1725, p. 18 şi urm.; reprodus de E. Preuschen, în A. v. Harnack, *Geschichte der altchristlichen Literatur,* I, Leipzig, 1893, p. 552.

Sfintei Scripturi, care poartă numele lui. împăratul Constantin, cunoscând: această preocupare şi renumele şcolii de la Cezareea s-a adresat lui Eusebiu cu rugămintea de a-i procura 50 de exemplare ale Sfintei Scripturi «pe pergament de cea mai bună calitate, cu caractere uşor de citit şi într-un format uşor de mînuit, scrise de caligrafi, care-şi cunosc bine meseria şi care să fie de folos la 50 de biserici din Constantinopol» (VC, IV, 36).

1. *întrebări şi răspunsuri în Evanghelii* (Ilepî xcov ev EucxyycA.îoi<; **CTyrn** ^cxtcov xai Aucetov sau Ilepî Siacpovuxc. EuaYY^fow» după Ieronim), a fost scrisă, după cît se pare, înainte de anul 312 . Lucrarea este un răspuns la întrebările puse de doi clerici şi se împarte în două părţi: prima este adresată lui *Ştefan* (în două cărţi) şi răspunde la 16 divergenţe din Evanghelii privitoare la neamurile din care se trăgea Mîntuitorul şi la copilăria Sa; a doua, este dedicată lui *Marinus* (o singură carte), în care răspunde în patru puncte la divergenţele privitoare la înviere. Din lucrare nu se păstrează decît fragmente în greceşte şi siriacă şi un rezumat (epitome).

2. *Onomasticonul* (Ilepî twv -cojtix&v ovofid-rov tqv ev *fjzia* Ypaepfj) alcătuit înainte de anul 331[17], sau mai exact între 326-330[18]. Este un fel de dicţionar al locurilor biblice în ordine alfabetică, cu indicaţii geografice şi istorice şi cu denumirea actuală din vremea lui Eusebiu. Foarte apreciat, *Onomasticonul* a fost tradus şi în latină de Ieronim, care i-a făcut unele corecturi şi adaosuri. Păstrat în greceşte şi latineşte, el reprezintă un izvor important privitor la topografia Ţării sfinte.

Dar Onomasticonul nu este decît a patra parte dintr-o lucrare mai mare asupra geografiei biblice alcătuită de Eusebiu la îndemnul episcopului Paulin de Tyr. Cele trei părţi s-au pierdut. Ele cuprindeau: 1. O *transpunere în greceşte a denumirilor de neamuri ebraice menţionate în Sfînta Scriptură; 2. O descriere a vechii Iudei şi a celor 12 triburi;* 3. *Un plan al Ierusalimului şi al templului.*

3. *Comentariu la Isaia* ('Ynouvniiaxa ei<; 'Hoaîav).

Scrisă probabil după anul 324, adică după înlăturarea lui Liciniu de către Constantin[19], cuprindea 10 sau 15 cărţi (după Ieronim, *De viris UI.,* 81, şi Comentariu la Isaia). Considerată pierduta, lucrarea a fost descoperită aproape în întregime pe marginea unui manuscris din Florenţa (Bibi. Laurentiana, Plut., XI, 4)[20]. în comentariul său Eusebiu este dependent de Origen, pe care-1 citează frecvent.

16. Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57.
17. Quasten, op. cit., p. 481.
18. Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57.
19. Bigelmair, op. cit., p. XXXV; Wallace-Handrill, op. cit., p. 57.
20. A. Moehle, Der *Jesaia Kommentar des Eusebius von Kaisareia fast vollständig wieder aufgefunden,* Zeitschrift fur die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche, 33, 1934, p. 87-89. .

4.*Despre sărbătoarea Paştilor (lămurire mistică)* (Ilepi **τοO** *H&oxa* eop-riîg (jiuouxfî *âvaxakvtyiţ)* alcătuită în anul 325[21] sau în 334[22] şijpăs-tată doar în fragmente. A fost dedicată lui Constantin (VC, IV, 34). In ea se expunea importanţa şi semnificaţia Paştilor la evrei şi creştini şi se condamna obiceiul de a se sărbători o dată cu evreii.

5.*Comentarii la Psalmi* **('YTCouvrj|j,aTa** ei<; *xovţ aXpoiţ),* lucrare scrisă după anul 330[23] sau după 335[24]. Este privită ca una din cele mai importante opere exegetice, distingîndu-se prin erudiţie şi spirit critic. Ea a fost tradusă de două ori în limba latină şi s-a bucurat de apreciere din partea scriitorilor patristici.

6.*Canoanele evanghelice,* lucrare nedatată, în care Eusebiu a introdus un nou sistem de împărţire a Evangheliilor dispunînd conţinutul lor în capitole *(sectiones),* numerotate în continuare, apoi aşezîndu-le în 10 tabele *(canones),* pentru a arăta concordanţa dintre ele şi anume: canonul I: texte comune tuturor celor patru evanghelii; II. comune la Matei, Marcu şi Luca; III. comune la Matei, Luca şi Ioan; IV. comune la Matei, Marcu şi Ioan; V. comune la Matei şi Luca; VI. comune la Matei şi Marcu, şi aşa mai departe. Aceste tabele puteau fi folosite împreună cu cifrele secţiunilor (capitolelor) din textele evangheliilor şi dădeau posibilitatea cititorului să găsească uşor pasajele paralele. Sistemul acesta, cunoscut şi sub numele de *Canoanele* sau *Secţiunile lui Eusebiu,* a fost adoptat şi de Ieronim la Vulgata.

7.*Despre poligamie şi despre binecuvîntarea de a avea copii la vechii bărbaţi iubitori de Dumnezeu* (patru cărţi) (Ilept *vr\c,* x&v *nâXai* decxpi-*X&v* âvdpcov *noXvyapiaţ xai noXvnaibiac;)* Textul lucrării nu ni s-a păstrat, dăr sfîntul Vasile cel Mare îl cunoştea, fiindcă face referiri la el (în *De Spi-ritu Sancto,* 29, 72) numind-o: *Dificultăţi cu privire la poligamie la cei vechi.* Eusebiu însuşi o citează de două ori: *Preparatio evangelica,* VII, 8 şi *Demonstratio evangelica,* I, 9. în lucrare se arată motivele pentru care creştinismul nu poate admite poligamia şi se recomandă o singură căsătorie, iar clerului cumpătarea şi castitatea.

Scrieri apologetice

Angajarea sa activă în societatea timpului, necesitatea de a apăra credinţa creştină împotriva atacurilor filosofilor şi polemiştilor păgîni, l-au determinat pe Eusebiu să desfăşoare şi o amplă activitate apologetică. Folosind experienţa dobîndită de apologeţii de dinaintea lui şi bazîn-du-se pe imensele sale cunoştinţe de literatură şi istorie antică Eusebiu a dat lucrări de mare valoare, în care a scos în lumină superioritatea religiei creştine faţă de principalele religii din trecut, acestea fiind în concepţia sa doar o pregătire

21. Wallace-Hadrill, *op. cit,* p. 57.
22. Bigelmair, op. *cit,* p. XXXVII.
23. Idem, *ibidem,* p. XXXV.

pentru creştinism.

1. *Introducere elementară generală la Evanghelie* a fost compusă înainte de preluarea funcţiei sale de episcop[25] şi cuprindea 10 cărţi, din care s-au păstrat doar cărţile 6-9 şi alte rare fragmente. în partea ă doua se expun, sub titlul *Eclogae profeticae* texte mesianice din Vechiul Testament, precum şi interpretări ale lor[26]. Lucrarea trebuia să servească de introducere la marea operă apologetică în două părţi: *Preparatio evangelica* şi *Demonstratio evangelica.*

2. *Preparatio evangelica* (EuaYY^wn TCpcmapaoxeufi) compusă în 15 cărţi (păstrate incomplet) după anul 314 sau după altă opinie în 315[28] sau între 312-318[29] cu scopul de a combate politeismul păgîn şi a arăta superioritatea religiei iudaice ca pregătire pentru Evanghelie. In acelaşi timp ea arăta iudeilor că împlinirea profeţiilor Vechiului Testament s-a făcut prin întruparea lui Iisus Hristos.

3. *Demonstratio evangelica (Ei6 ayyEXixf] ânobeiţic,),* compusă după lucrarea precedentă şi înainte de Sinodul de la Niceea, este o apărare a creştinilor în faţa evreilor, care le reproşau că nu respectă legea iudaică, dar îşi atribuie promisiunile care au fost făcute poporului ales. Lucrarea arată că Vechiul Testament are o valoare universală, nu este circumscrisă la evrei, iar împlinirea profeţiilor se face în cadrul religiei creştine. Profeţiile privitoare la Hristos se referă la Logosul întrupat şi se realizează în El. Din cele 20 de cărţi, cât cuprindea lucrarea, au mai rămas doar 10 şi fragmente din a 15-a.

4. *Theophania* (LTepi ueocpaviag - Despre arătarea lui Dumnezeu în trup) nu se ştie când a fost compusă: după anul 324, când Constantin-a devenit singur conducător al imperiului , în jurul anului 333[31] sau după anul 337[32]. Ea ar fi ultima dintre scrierile apologetice ale lui Eusebiu. Din textul original grec s-au păstrat numeroase^ fragmente, dar lucrarea o avem în întregime într-o traducere siriacă. în primele trei cărţi se tratează despre Logos, în general, despre revelarea Sa în creaţie, în sufletul omului, în păstrarea universului, dar mai ales în Hristos; cartea a IV-a aduce dovezi din Vechiul Testament despre dumnezeirea lui Iisus Hristos, iar în a V-a se critică cei care îl socotesc pe

25. După Wallace-Hadrill, *ibidem,* înainte de 303.
26. După Eduard Schwartz, *Eusebios,* P. W. şi Bigelmair, *op. cit.* p. XXXVIII, probabil identică cu Preparatio ecclesiastica şi *Demonstratio ecclesiastica,* lucrării menţionate de Fotie. Wallace-Hadrill, op. *cit,* p. 57 consideră lucrarea aparte şi compusă între anii 303-312.
27. Quasten, op. cit., p. 466.
28. Bigelmair, op. *cit,* p. XXXIX.
29. Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57.
30. Quasten, op. cit., p. 470.
31. Bigelmair, op. *cit,* p. XL.
32. Wallace-Hadrill, op. cit., p. 58.

Hristos un înşelător sau magician (se reproduce, de fapt, cartea a Hl-a din *Demonstratio evangelica).*

5. *împotriva lui Porfirie.* Eusebiu a scris (între 303-312) această lucrare în 25 de cărţi, dispărute complet, împotriva cunoscutului filozof neoplatonic de la sfîrşitul secolului al III-lea, care publicase o lucrare importantă intitulată: *împotriva creştinilor.* Se pare că Eusebiu a combătut, în special, acele părţi din lucrarea lui Porfirie în care acesta pretindea că există contradicţii în Evanghelie cu privire la genealogia Mîntuito-rului şi la înviere.

6. *împotriva cuvintelor lui Hierokles în favoarea lui Apollonius de Tyana* (Ilpog toug unep 'Atcoa-Xiovlou tou Tuavecog 'lepoxAeoug *Xoyovc,).* Hierokles a fost, se pare, guvernatorul provinciei Bithynia în jurul anului 307 şi scrisese o lucrare intitulată: *Cuvinte iubitoare de adevăr adresate creştinilor,* în care susţinea că magicianul Apollonius din Tyana poate fi comparat cu Iisus Hristos şi că a fost chiar mai mare decât El. Lucrarea lui Eusebiu a fost compusă probabil între anii 311-313 sau chiar mai devreme [33] şi este un mic tratat descoperit în Codex Arethas de la Paris.

Scrieri dogmatice

în această categorie se înscriu: 1. *Apărarea lui Origen,* alcătuită împreună cu Pamfil (v. mai sus p. 8), 2. *Contra lui Marcel episcop de Ancyra (KarăMapxeMavTov 'Ayxipagemoxcmov),* scrisă după anii 335 sau 336 (cînd a avut loc la Constantinopol sinodul arian, care 1-a condamnat pe acesta), cu scopul de a justifica din punct de vedere doctrinar hotărîrile sinodului şi 3. *Despre theologia bisericească* (Ilepî -rifc exxAîioiacmxfjc; *ffEoXoyîao).* Alcătuită în trei cărţi către anul 337[34] ea este dedicată episco[1] pului arian *Flacillus de Antiohia.* în ea se continua şi aprofunda critica la adresa lui Marcel, pe care-1 acuza de sabelianism. Dar doctrina despre Logos, expusă de Eusebiu, nu este ortodoxă, ci plină de idei subordina-ţianiste. Fiul nu este de aceeaşi natură cu Tatăl, ci produsul voinţei sale libere, iar Duhul Sfînt este creaţia Fiului. în ciuda acestor idei eretice lucrarea s-a păstrat în întregime.

Discursuri şi predici

în activitatea sa atît de bogată Eusebiu a rostit discursuri şi predici, din care însă nu ne-au rămas decît foarte puţine. Discursul cel mai important, care ni s-a păstrat, este cel rostit de Eusebiu la aniversarea a 30 de ani de domnie a împăratului Constantin în anul 336 ***(Aoyoc riaxovtaerrjpixog);*** el este cuprins şi în volumul de faţă şi va fi analizat mai departe, p. 50 şi urm. Lui i se adaugă Discursul rostit de Eusebiu la Ierusalim cu prilejul sfinţirii Bisericii Sfîntului Mormînt (şi el cuprins în volumul de faţă, p. 57 şi urm.). Despre alte discursuri

33. Quasten, op. *cit,* p. 472; după Wallace-Hadrill înainte de 313, *ibidem,* p. 57.

nu avem decât referiri indirecte. Astfel, Eusebiu însuşi spune (VC, I,) că el a rostit *şi Discursul festiv la aniversarea a 20 de ani de domnie a lui Constantin.*

în schimb, aşa cum am spus, Eusebiu n-a ţinut discursul inaugural în faţa împăratului cu prilejul deschiderii Sinodului I ecumenic de la Niceea (325), ci acest lucru a fost făcut de Eusebiu de Nicomidia, de Eustaţie al Antiohiei ori de Alexandru al Alexandriei. Cum s-a arătat mai înainte, Eusebiu se afla la sinod într-o situaţie destul de dificilă, din cauza excomunicării care fusese pronunţată la Sinodul de la Antiohia şi apoi de la Ancyra.

în categoria *predicilor* unii învăţaţi[35] încadrează *Cuvîntarea ţinută de Eusebiu în anul 316 cu prilejul sfinţirii Bisericii din Tyr (Hist. e'ccl.* X, 4, 1) şi o alta *Despre martirii din Antiohia.*

Scrisori

Deşi Eusebiu trebuie să fi purtat o bogată corespondenţă, el care a fost atît de angajat în disputele doctrinare ale timpului şi avea legături cu personalităţi de seamă ale imperiului, totuşi nu ne-au rămas de la el decât trei scrisori: *Scrisoarea către Flacillus* (v. mai sus p. 16), de la începutul lucrării *De ecclesiastica theologia,* cea *Către Carpianus,* un fel de introducere la *Canoanele evanghelice* şi cea adresată *Comunităţii sale din Cezareea,* la sfîrşitul lucrărilor Sinodului I ecumenic de la Niceea, în care explica poziţia adoptată de el la sinod. Deoarece nu ni s-au păstrat actele Sinodului I ecumenic, această scrisoare este un document important asupra dezbaterilor care au avut loc şi asupra poziţiilor oscilante ale lui Eusebiu.

Există menţiuni despre alte scrisori trimise de Eusebiu unor personalităţi ale timpului, de pildă lui Alexandru al Alexandriei, căruia i-a scris cel puţin de două ori pentru a-1 apăra pe Arie, apoi a trimis o scrisoare, în timpul Sinodului de la Niceea, episcopului *Euphrantion de Balanea în Syria,* în care «nu ezita să spună că Hristos nu este Dumnezeu adevărat»; în fine, o scrisoare adresată *Constanţiei,* sora lui Constantin, în care Eusebiu apără punctul de vedere că aceasta nu face bine procurîndu-şi icoana cu chipul Mîntuitorului. De aici se vede tendinţa sa iconoclastă, combătută de ortodocşi în timpul disputelor iconoclaste (Nichifor Mărturisitorul şi Sinodul VII ecumenic de la Niceea; v. mai sus, p. 6).

Lista de lucrări a lui Eusebiu este mult mai mare, ea incluzînd titluri care se încadrează în toate categoriile, dar despre ele se ştie foarte puţin, uneori doar titlul sau simple fragmente. Nu intenţionăm să facem o prezentare exhaustivă a lor, ci trecem să vorbim mai degrabă de:

35. Quasten, op. *cit,* p. 484.

Scrierile istorice

Printre cele dintîi lucrări se numără 1. *Cronica,* alcătuită poate chiar înainte de anul 303[36], în jurul acestui an[37] sau chiar în acest an[38]. Prima parte este o expunere a istoriei chaldeienilor, asirienilor, evreilor, egiptenilor şi a romanilor, iar a doua constă din tabele cronologice dispuse în coloane paralele (xpovixoi xctvoveg), însoţite de menţiuni privind cele mai importante evenimente din istorie, mai cu seamă din Vechiul Testament. Eusebiu pune începutul lucrării în anul naşterii lui Avraam (2016-2015 î. Hr.), iar sfîrşitul în anul 303. Forma originală a lucrării s-a pierdut aproape în întregime şi ceea ce

ni s-a păstrat este o prelucrare făcută de altcineva, care o duce pînă în anul 325. Partea a II-a a acestei prelucrări, păstrată într-o traducere armeană din secolul al Vt-lea, a fost tradusă în latină de Ieronim şi continuată pînă în anul 378, anul morţii împăratului Valens. Sub această formă *Cronica* a influenţat istoriografia Evului Mediu.

2. *Despre viaţa lui Pamfil* (LTepî xoî3 ptou IIa|i.(piAou) în trei cărţi, din păcate toate pierdute. Lucrarea a fost scrisă după moartea lui Pamfil[39].

3. *Istoria bisericească* ('ExxA,r|cna(mxf) iotopla) este opera cea mai importantă a lui Eusebiu. Ea îşi are rădăcinile în *Cronica* şi într-un anumit fel este o continuare a ei. Eusebiu expune istoria creştinismului înce-pînd cu vremea apostolilor şi pînă în timpul său; lucrarea a cunoscut, se pare, patru ediţii în cursul anilor 312/313, 315, 317, 323 sau curînd după acesta (324)[40]. De fiecare dată însă lucrarea a primit modificări sau a fost lărgită. La început a avut doar opt cărţi, ca la sfîrşit să ajungă la 10. Valoarea istoriei bisericeşti constă în mulţimea faptelor relatate, extrase dintr-o mulţime de scrieri ale Bisericii primare (vezi volumul XIII din această colecţie, care cuprinde această lucrare).

4. *Despre martirii din Palestina (lied* τυν *evIlaÂaionvrj /japrvprjaăww),* lucrare realizată prin anii 311[41] sau 313 , în care ni se prezintă persecuţiile dintre anii 303-311 într-o regiune cunoscută direct de autor. între cei 83 de martiri, de care vorbeşte Eusebiu, un loc de frunte îl ocupă Pamfil, prietenul său şi conducătorul Şcolii şi Bibliotecii din Cezareea Palestinei. La aceştia s-a adăugat numărul şi mai mare al mărturisitorilor: «Este cu neputinţă să expui mulţimea nenumărată a celor cărora li s-a scos mai întîi cu sabia ochiul drept, apoi le-a fost ars cu focul, în plus au rămas paralizaţi de piciorul stîng, fiindcă le-a fost arsă cu fierul roşu încheietura genunchiului, după care au fost condamnaţi să lucreze în minele de cupru din provincii şi nu atît în vederea muncii, cît mai cu seamă pentru a fi maltrataţi şi chinuiţi» *(Hist. eccl.* VIII, 12,

36. Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57.
37. Quasten, op. cit., p. 442.
38. Bigelmair, op. cit$_v$ p. XLI.
39. După Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57 între 311-313.
40. Bigelmair, p. XLI şi Quasten, op. *cit,* p. 445.
41. Wallace-Hadrill, *op. cit,* p. 57.
42. Bigelmair, op. cit., p. XLII.

10). Lucrarea este inclusă în voi. XIII din această colecţie.

5. *Culegere de vechi acte martirice,* lucrare pierdută, dar la care Eusebiu se referă de mai multe ori. în ea Eusebiu va fi adunat mult mai multe documente decît cele pe care le citează în Istoria bisericească. Pare să fi fost scrisă înainte de anul 313.

Volumul de faţă cuprinde patru lucrări istorice legate între ele prin subiect şi care în cursul timpului au fost, în general, publicate împreună: 1. Viaţa *lui Constantin;* 2. *Discursul adresat adunării sfinţilor;* 3. *Discursul rostit de Eusebiu la aniversarea a 30 de ani de domnie a împăratului Constantin*

(Tricennalia); 4. *Discursul rostit de Eusebiu cu prilejul sfinţirii Bisericii Sfîntului Mormînt de la Ierusalim.*

VIAŢA LUI CONTANTIN

1. *Viaţa lui Constantin,* cunoscută în mod obişnuit după denumirea latină *Vita Constantini* sau *De vita Constantini* nu este de fapt o expunere amănunţită a vieţii şi faptelor împăratului ori a evenimentelor din timpul său, ci o lucrare panegirică, adică un elogiu adus de Eusebiu lui Constantin cel Mare, omul în care acesta vedea pe trimisul lui Dumnezeu pentru a scăpa Biserica de persecuţii, pe cel care a întrupat realizarea celor mai scumpe idealuri ale creştinilor. De aceea un învăţat modern[43] propunea ca titlul grecesc al lucrării Eic. TOV (îîov xoC |i.ccxccpîou Ktovoxavxîvov) PaaiAitoc. = [(Cuvînt) despre viaţa fericitului împărat Constantin] să fie tradus cu *Reflexiuni asupra vieţii lui Constantin.* De fapt, titlul exact al lucrării nu se cunoaşte, deoarece partea ei de început a suferit modificări în cursul timpului. Specialiştii sînt de părere că el trebuie recunoscut în cuvintele cu care începe cartea I-a şi anume *Evocftîov iov Ila/MpîAov dg* TOV *Pîov* TOV */uaxafxov* KGMOTOVTÎVOV ***fiaoiĂECjg (tâyog*** *ă) = Cuvîntul I (cartea I-a) al lui Eusebiu al lui Pamfil despre viaţa fericitului împărat Constantin.* Atît titlul adevărat al lucrării, cît şi caracterul ei ar reieşi, de asemenea, din ceea ce spune Fotie în lucrarea sa *Biblioteca: Ebospiov* TOV *Hayupikxi rj „Eig Kovoravxivov* TOV */ueyav* ***fiaoiĂea"*** *byxo/uiocaixrj TerpăfliflAog = Lucrare enco-miastă în patru cărţi a lui Eusebiu despre viaţa marelui împărat Constantin.* Aşa stînd lucrurile, scrierea *Eig* ***tov*** *fiîov Kuvoravrivov* n-ar trebui privită ca viaţa lui Constantin *(Biog Kovoravtivov),* ci ca o lucrare *Despre viaţa lui Constantin*[44]*,* întrucât ea nu este o biografie amănunţită, ci un *encomion.* Istoricul bisericesc Socrate *(Hist. eccl.* I, 1) foloseşte şi el cuvintele *dg* TOV *fiiov* şi numeşte lucrarea ***eyxcjiMov.*** La începutul sumarului capitolelor de la prima carte întîlnim iarăşi o titulatură deosebită: *KapaĂaia* TOV ***xcaa*** *dtbv fliov* TOV */uaxapîov Kovoravtivov fiaoxMcjg = Capitolele (cărţii) despre viaţa plăcută lui Dumnezeu a fericitului împărat Constantin.* Dar aceasta nu poate fi decisivă pentru stabilirea titlului exact, deoarece sumarul capitolelor fiecărei cărţi nu aparţin lui Eusebiu, ci unui autor posterior[45].

întreaga lucrare a lui Eusebiu cuprinde patru cărţi. *Prima carte* începe cu o

43. W. Tefler, *Author's Purpose,* p. 157

lungă introducere (1,1-11) în care se expun scopul şi maniera lucrării, se continuă apoi cu o prezentare asupra amintirii lui Constantius Chlorus, tatăl lui Constantin, în care se inserează şi cîteva amănunte despre tinereţea lui Constantin, pînă la preluarea conducerii imperiale (I, 12-24). După amintirea pe scurt a unor victorii repurtate de Constantin asupra barbarilor şi britanilor (I, 25), Eusebiu vorbeşte de înlăturarea lui Maxentiu de la Roma şi despre unele măsuri în favoarea creştinismului în Apus (I, 26-47). Victoria asupra lui Maxenţiu a obţinut-o cu ajutorul lui Dumnezeu, pentru că s-a pus sub patronajul crucii, care i s-a arătat pe cer. Este, de fapt, descrierea viziunii lui Constantin, care a contribuit la convertirea sa (I, 28). După sărbătorirea a zece ani de domnie (I, 48), Constantin îşi îndreaptă privirile spre orient, unde Galeriu, Maximin Daia şi Liciniu persecută pe creştini (I, 49-59).

Cartea a doua prezintă războaiele dintre Constantin şi Liciniu, încheiate cu victoria celui dintîi, ca urmare a ajutorului dat de Dumnezeu (II, 1-19); după victorie Constantin dă o serie de decrete în favoarea creştinilor (I, 20-60). între timp izbucnesc la Alexandria neînţelegerile doctrinare dintre episcopul Alexandru şi preotul Arie în legătură cu dumnezeirea Fiului lui Dumnezeu. Pentru a rezolva această dispută Constantin scrie acestora <:u rugămintea de a aplana neînţelegerile, care nu pot aduce nimic bun Bisericii şi Statului. Purtătorul scrisorii şi mediatorul în această problemă este vestitul episcop Hosius de Cordoba, un apropiat consilier al lui Constantin (II, 61-73).

Cartea a treia începe cu o paralelă între împăratul creştin Constantin, care s-a pus sub patronajul crucii, şi ceilalţi împăraţi persecutori (III, 1-3). Urmează relatarea despre Sinodul I ecumenic de la Niceea (325), care a formulat normele de unitate dogmatică şi de sărbătorire a Pastelor. Aceasta a reprezentat o victorie pentru împărat şi a prilejuit sărbătoriri legate şi de împlinirea a 20 de ani de domnie (III, 4-24). în orient (Palestina), Constantin şi mama sa Elena au construit biserici, au dat dispoziţii să fie distruse templele păgîne (III, 25-59); totodată intervine în viaţa internă a Bisericii pentru soluţionarea depunerii din scaun a lui Eustaţie, patriarhul Antiohiei, cauzată de arieni (III, 60-63). El dă în legătură cu aceasta şi un decret împotriva ereticilor (III, 64-66).

Cartea a patra are mai puţină unitate decît celelalte. Ea începe cu relatarea unor fapte făcute de Constantin în folosul statului (IV, 1-7) şi cu o scrisoare adresată regelui persan Sapor I, în care se ocupă şi de soarta creştinilor din afara imperiului (IV, 8, 14). Constantin este arătat apoi ca un om foarte credincios, care îşi petrece timpul rugîndu-se, dînd norme de sărbătorire a zilei Duminicii şi a altor sărbători, oprind cultele păgîne, ţinînd discursuri şi

45. Idem, *op. cit,* p. XLV; Winkelmann, *Leben Konstantins,* p. XLVI-XLIX şi mai departe în această lucrare, p. 28-29.

preocupîndu-se de procurarea de Biblii pentru bisericile din Constantinopol (IV, 15-39).

în prezentarea despre ultimii ani de viaţă şi de domnie punctul culminant al realizărilor sale îl formează sfinţirea Bisericii Sfîntului Mor-mînt şi aniversarea a 30 de ani de domnie. Dar aceste evenimente sînt tulburate de noi dispute teologice, care au dus la convocarea unui sinod la Tyr. Amănunte despre acest sinod, în care Sfîntul Athanasie a fost acuzat de arieni, cunoaştem destul de puţine de la Eusebiu, şi el filo-arian; de fapt, el se mulţumeşte să reproducă o scrisoare a lui Constantin către participanţi, cu îndemnuri de pace şi unitate (IV, 40-47). Următorul capitol prezintă informaţii despre cei trei fii ai împăratului, pe care Constantin i-a învăţat să domnească în frica lui Dumnezeu, despre starea sănătăţii sale la 63 de ani de viaţă, îngăduinţa şi mărinimia sa, care n-a fost bine înţeleasă de unii, despre o solie şi daruri venite de la indieni, un război pornit împotriva perşilor, în care el era însoţit de episcopi şi de un cort în formă de biserică, despre zidirea Bisericii Sfinţilor Apostoli din Constantinopol, ce avea să-i fie loc de înmormîntare. Ultimele capitole se ocupă de botezul şi moartea lui Constantin la Rusaliile din anul 337, de înmor-mîntarea sa în Biserica Sfinţilor Apostoli, succesiunea la tron prin Con-stanţius, în partea orientală a imperiului, de cinstirea sa după

moarte, subliniindu-se faptul că el a fost cel mai credincios dintre toţi împăraţii romani (IV, 48-75).

Scopul şi genul lucrării reies din lunga introducere făcută de Eusebiu. Autorul doreşte să povestească unele lucruri, care să poată fi pe măsura fericirii de care s-a bucurat bărbatul acela, să-i facă un portret alcătuit din cuvinte vrednice de geniul lui şi de faptele plăcute lui Dumnezeu. Fiindcă ar fi de mare ruşine ca amintirea lui Nero şi a altor tirani, încă şi mai cumpliţi, mai nelegiuiţi şi vrăjmaşi lui Dumnezeu, să fi aflat oameni care să aştearnă în scris faptele lor urîte, înzorzonîndu-le şi făcându-le loc în cărţi groase de istorie, iar noi să trecem sub tăcere pe aceia care şi-au dus viaţa după preceptele Evangheliei. Autorul se simte, deci, obligat să ia această sarcină, deoarece el a avut privilegiul să cunoască pe împărat şi faptele lui bineplăcute lui Dumnezeu, ori relatarea virtuţilor şi nobilelor sale acţiuni ar putea îndemna şi pe alţii să săvîr-şească binele şi să progreseze în dragostea faţă de Dumnezeu; consemnarea unor istorisiri atît de plăcute lui Dumnezeu nu va rămîne fără ecou, spune Eusebiu, ci va prilejui tuturor celor cu o bună aşezare sufletească o lectură cît se poate de folositoare. Autorul nu va înfăţişa însă toate faptele sale de arme, biruinţele ori triumfurile împăratului, legile date în folosul supuşilor şi alte fapte de bine, ci se va opri asupra acelor care au fost plăcute lui Dumnezeu *(za* rcpdc, -cov ueo<piA,fj ouvteîvovxa Btov *XeyEiv* te xoa *ypa-*<pevv). Cum însă acestea sînt nenumărate, el va alege dintre ele doar pe cele cunoscute, care vor fi mai de folos şi vrednice a fi amintite pentru urmaşi; pe acestea le va povesti pe scurt, fiindcă prilejul favorabil este să laude în fel şi chip pe fericitul împărat, lucru cu neputinţă mai înainte de moartea unui om, din cauza nenumăratelor întorsături ale sorţii (VC, I,

10-11). Lucrarea trebuie să aibă, deci, un scop moral-edificator, să reprezinte o glorificare a împăratului. Sublinierea caracterului encomiastic, făcută mai întîi de Socrate *(Hist. eccl.,* I, 1,2) **şi** Fotie (Bibliotheca, Cod. 127) reprezintă o caracteristică esenţială a lucrării. De fapt, Eusebiu a respectat pe o bună parte a lucrării sale regulile utilizate la encomionul în proză, mai ales în ce priveşte amplificarea meritelor personajului prezentat **şi** în lăsarea la o parte a aspectelor sale negative. în vremea în care trăia Eusebiu, aceste reguli fuseseră expuse de retorul Menandru, într-un tratat intitulat PaoiAixoc; Aoyog = panegiric împărătesc **şi** este posibil ca autorul Vieţii lui Constantin să-1 **fi** cunoscut. Sfatul cel mai important dat autorilor era ca ei să aibă în vedere *amplificarea (avţl)-*oic.) faptelor de glorie, lăsarea la o parte a celor negative. Aşa se explică de ce Eusebiu păstrează tăcere asupra slăbiciunilor **şi** păcatelor lui Constantin, iar pe de altă parte, proslăveşte meritele sale.

în *Introducere,* Menandru sfătuia pe autori ca ei să vorbească de greutatea nemăsurată a sarcinii pe care **şi**-o iau, de incapacitatea lor de a**-i** face faţă, dar **şi** de necesitatea realizării ei. El le dădea sfatul să spună că, poate, numai Homer, Orfeu sau muzele (Kalliope) ar putea vorbi în chip corespunzător de tema aleasă. Eusebiu însă, care era creştin, adaptează aceste norme, zicînd că numai Dumnezeu ar putea să laude după cuviinţă pe Constantin (I, 2, 9).

In ceea ce priveşte conţinutul de bază al lucrării Menandru recomanda să se vorbească despre patrie *(naxpiţ),* oraşul natal *(κοχιο),* poporul (efrvoc;) sau neamul (yevog) din care se trăgea subiectul operei, eventual de unele întîmplări miraculoase apărute la naştere (τcc **Ttepi** rfj<; yev^oecog), de

înfăţişarea fizică *(xa nepl* xT\Q (puoeox;), despre educaţia primită (âvoapcKpfj), dacă de pildă crescuse **într**-un palat imperial sau a preluat de timpuriu conducerea, de copilărie (Ttca&eîoc), de calităţile sufleteşti (cpucnc; **Tfte** <poxfjO-

Din ţoale acestea Eusebiu se opreşte doar la cîteva, deoarece fie nu le cunoştea, fie ele nu se aplicau la persoana lui Constantin. De pildă, el vorbeşte laudativ doar despre tatăl său Constanţius Chlorus (I, 13 **şi** urm.), menţionează frumuseţea tinerească **şi** robusteţea fără egal a lui Constantin (1,19, III, 10), calităţile sufleteşti (1,19, 20), faptul că de tînăr a crescut la palatul lui Diocleţian (1,12,19). Un alt punct important al conţinutului de bază al lucrării era, după recomandările lui Menandru, înfăţişarea faptelor (itpâ^eig) războinice **şi** paşnice, ordonate după fiecare virtute în parte. Eusebiu nu respectă însă acest principiu, ci le prezintă în ordine cronologică, abătîndu-se, astfel, de la regulile stricte ale encomionului **şi** apropiindu-se mai degrabă de ale biografiei. în felul acesta autorul utilizează procedee întîlnite la biografiile antice ca acelea ale lui Plu-tarh sau Philon[46]. Războaiele sînt prezentate fără descrierea amănunţită a luptelor, aşa cum cereau regulile retoricii, ci mai degrabă cu rezultatele lor, câştigate ca urmare a calităţilor sale militare (avSpeîcc, <pp6vr|**oi<;),** dar mai cu seamă prin ajutorul lui Dumnezeu, ajutor

46. Winkelmann, *op. cit.,* p. L.

dat pentru evlavie (eiioePeia; I, 11, 25 şi urm; II, 3 şi urm.; TV, 5). In felul acesta războaiele sînt privite printr-o prismă creştină-teologică. Norocul, soarta (**TUXI),** socotite altădată ca determinante în cîştigarea luptelor, sînt înlocuite aici cu ajutorul lui Dumnezeu.

După cîştigarea războiului, suveranul trebuia, după recomandările lui Menandru, să fie prezentat ca un om plin de dreptate şi clemenţă faţă de învinşi, bun conducător, administrator, legislator în scopul de a asigura bunul trai al supuşilor ((piA.<xvupto-n;ioc). Eusebiu laudă dreptatea şi clemenţa manifestată de Constantin faţă de Liciniu şi partizanii săi (II, 13, 14, 15), omenia ((piAavOpcouîa I, 43,***II,*** 13-15, 44, IV, 1, 4, 25, 26), opera sa de conducător (II, 44), administrator (IV, 2, 3) şi legislator (IV, 26) . în loc de a face elogiul împărătesei (PaoiAÎaoa), Eusebiu laudă pe mama lui Constantin (III, 41 şi urm.). Frecvent se vorbeşte de fericirea care domnea în imperiu, abundenţa bunurilor materiale şi spirituale, de rugăciunile pe care le înălţau lui Dumnezeu supuşii, pentru a da împăratului şi fiilor săi lungime de zile. Eusebiu vede mai ales înţelepciunea (cppâvr|ai<;) împăratului în faptul de a-şi fi ales ca protector pe Dumnezeul creştinilor. Neur-mînd întru totul tipicul retorului Menandru pentru realizarea unui panegiric (encomion) imperial, Eusebiu crează un tip nou creştin de astfel de lucrare.

O altă deosebire faţă de normele lui Menandru este faptul că Eusebiu include în cadrul documentării sale mărturii (scrisori şi acte oficiale), care arată formaţia sa de istoric. Scrisorile sînt adresate sinoadelor, diverselor comunităţi sau personalităţi din imperiu (unele chiar lui Eusebiu însuşi: II, 46, III, 61, IV, 35, 36) şi sînt prezentate *in extenso* sau chiar în rezumat (III, 22, 23, IV, 25-27). Actele oficiale (edictele) reglementează probleme generale ale vieţii din imperiu şi sînt ca şi scrisorile de o mare valoare documentară şi istorică[48].

Prin aceste caracteristici speciale, pe care le-am relevat, şi altele nemenţionate aici, lucrarea *De vita Constantini* a lui Eusebiu nu este nici biografie^ nici panegiric în adevăratul sens al cuvîntului. Ea are ceva din ambele. în plus, în ea se află, ca un catalizator al acestora, idealizarea personajului, căci Eusebiu ne prezintă nu numai aspecte din viaţa lui Constantin, ci şi figura sa de împărat ideal, care să fie model pentru urmaşi. *Amplificatio* (au£nai<;) din recomandările lui Menandru este depăşită aici, ia forma unei transfigurări, a unei supranaturalizări în sens creştin a tot ceea ce a făcut împăratul.

Eusebiu a fost prin excelenţă istoric, el nu avea nici talent, nici pregătire oratorică, de aceea lucrarea *De vita Constantini* nu este considerată o reuşită a genului. Ea este, în plus, prea mare şi încărcată cu lucruri care nu sînt necesare. Laudele aduse lui Constantin au părut exagerate unor învăţaţi şi i-au

47. Farina, Impero e *Imperatore,* p. 21.

48. O analiză a valorii scrisorilor, cu traducere şi comentarii bogate a făcut Heinz Kraft, *Konstantins religiose Entwicklung,* p. 160-261.

determinat să-1 socoată pe Eusebiu ca «cel mai dezgustător dintre panegirişti»[49].

Conţinutul lucrării, uneori prea amănunţit, alteori prea neprecis, ca şi orientarea pro-ariană a autorului au făcut ca *Viaţa lui Constantin* să nu devină un model pentru biografiile creştine şi să nu aibă o răspîndire prea mare. Capitolul referitor la faptele împăratului şi cel final cuprind inegalităţi, goluri, omisiuni, ceea ce face impresia că materialul a fost adunat în grabă şi a rămas insuficient prelucrat.

Autorul şi autenticitatea lucrării

Există o literatură foarte bogată în care a fost dezbătută problema dacă Eusebiu a fost autorul întregii lucrări sau doar al unei părţi (a unui nucleu), completată mai apoi de alţii, şi, de asemenea, dacă ştirile sale sînt sau nu veridice.

Problema autorului a fost pusă chiar din secolul al XVII-lea de către Jacobus Gothofredus, care considera că Eusebiu nu poate fi autorul lucrării, deoarece în cartea a Ill-a, cap. 48 se vorbeşte de statuile Bunului Păstor expuse în Constantinopol, în for, pe lîngă fîntîni, ori această relatare n-ar putea proveni de la un om cunoscut pentru atitudinea sa iconoclastă[50]. Pe aceeaşi linie de gîndire se plasează şi Joannes Georgius Dorscheus[51], care în 1653 atrăgea atenţia asupra faptului că Fericitul Ieronim nu menţionează în catalogul lucrărilor lui Eusebiu şi *De vita Constantini*[52]. Ceva mai tîrziu, dar în acelaşi mod, Christoph Sand[53] afirma cam aceleaşi lucruri, propunînd ca autor pe Macarie de Ierusalim. Totuşi Christoph Sand relevă că lucrarea conţine (III, 58, 59, IV, 33, 36) şi indicaţii care ar pleda pentru Eusebiu.

învăţaţii menţionaţi mai sus făceau afirmaţii de felul acesta în studii care nu priveau direct cartea *Viaţa lui Constantin.* în aceeaşi vreme cu ei însă

49. Jacob Burckhardt, *Zeit Konstantins,* p. 223, 242, 250; Winkelmann, *op. cit,* p. LII-LIII.

50. Jacobus Gothofredus, Philostorgius, *Hist eccl., Dissertationes,* Geneva, 1643, p. 273; idem, *Opuscula* varia, Geneva, 1654: *De interdicta Christianorwm cum Gentilibus Communione Epistola,* p. 37.

51. Georgius Dorscheus, *Exercitationes ad ConciliumNicenuml,* Strasbourg, 1653, p. 3.

52. Faptul că Ieronim nu menţionează VC în catalogul lucrărilor lui Eusebiu nu poate constitui un argument împotriva autorului ei; v. Winkelmann, *Echtheitsfrage,* p. 405-412.

53. Christoph Christophori Sandii *Nucleus Historiae Ecclesiasticeae, Exhibitus in*

Henricus Valesius (Henri Valois) scotea pentru timpul de atunci (1659) o ediţie excelentă a textului lucrării şi, cunoscând bine problemele, combătea ipotezele lui Gothofredus şi ale celorlalţi în privinţa paternităţii eusebiene. Sprijinit şi de Lenain Tillemont, care aducea ca argument hotărîtor lucrarea Viaţa *lui Constantin* (III, 61) şi cele afirmate de Fotie, Valesius conchidea, pe baza datelor aflate la Socrate şi Fotie (Bibi. cod. 127), că lucrarea este a lui Eusebiu şi reprezintă un «veritable panegyri-que», terminat după moartea lui Constantin, poate în 338 sau imediat după aceea. Informaţiile pe care le conţine sînt veridice, deoarece Eusebiu a avut prilejul să se întreţină chiar cu împăratul. Totodată Valesius surprinde în textul lucrării unele inadvertenţe, cum ar fi, de pildă I, 47, unde se vorbeşte de moartea lui Maximianus şi I, 48 - II, 18, cuprinzînd relatarea despre războaiele lui Constantin cu Liciniu din anii 314 şi 324.

În epoca modernă şi contemporană discuţiile au continuat şi mai intens. Jakob Burckhardt a fost primul critic care a exprimat cuvinte aspre la adresa lucrării Viaţa *lui Constantin.* Poziţia adoptată de el a avut mare ecou în cercetările ulterioare. Burckhardt considera că Eusebiu a fost un teolog important şi un cercetător sîrguincios, dar el n-a avut prea mult spirit critic; totuşi nu-i lipsit de valoare, deoarece a fost un contemporan al evenimentelor. Lucrarea în discuţie însă nu poate fi utilizată ca izvor de seamă, deoarece conţine prea multe denaturări, treceri sub tăcere, tăinuiri, ficţiuni. Eusebiu ar fi fost un ipocrit, cel mai dezgustător panegirist care a falsificat complet imaginea lui Constantin pentru a-1 face exclusiv conducător creştin şi un model pentru alţii[54].

Influenţat de Burckhardt, *Amedeo Crivellucci* spune şi el că Eusebiu n-a prezentat un Constantin adevărat, ci un «imperatore modello», de aceea lucrarea ar fi fără viaţă, monotonă, de neutilizat. în plus, el supune analizei unele edicte şi scrisori (II, 24-42, 48-60, III, 64 şi urm., IV, 9-13) atribuite de Eusebiu lui Constantin şi conchide că ele conţin neclarităţi, sînt prolixe şi nu corespund stilului împăratului. Dar nu numai în stil, ci uneori şi în conceptele fundamentale sînt deosebiri, în consecinţă edictele ar fi o creaţie a lui Eusebiu. De aceea am avea de a face cu o operă născută din fantezia şi retorica autorului[55].

Poziţia adoptată de Crivellucci a incitat şi pe alţi cercetători să studieze edictele şi scrisorile reproduse în *De vita Constantini.* S-au concretizat mai multe direcţii: 1. Documentele sînt autentice în forma prezentată de Eusebiu; 2. Documentele au fost falsificate de Eusebiu; 3. Documentele sînt falsificări din perioada constantiniană sau post-constanti-niană şi au fost incluse în text de Eusebiu sau alţi prelucrători ai *Vieţii lui Constantin;* 4. Documentele sînt adevărate, dar deformate în urma prelucrării lor în cancelarii sau de traducător.

Dintre cei care au supus unei analize atente documentele şi au pledat pentru autenticitatea lor, cu felurite argumente, menţionăm pe *Viktor*

54. J. Burckhardt, op. *cit,* loc. cit.

55- Amadeo Crivellucci, *Della fede storica di Eusebio nella Vita di Cos-tantino,* appendice al voi. primo della *Storia delle relazione tra lo Stato e la Chiesa,* Livorno, 1888.

56. Viktor Schuitze, *Die Glaubvmrdigkeit des Eusebius,* Theologisches Literatur-blatt, 10, 1889, p. 81 şi urm.

97. Otto Seeck, în Zeitschrift fur Kirchengeschichte, 17,1897, p. 53-61; v. în aceeaşi revistă, 18, 1898, p. 321-322, 330, 345, unde el este mai favorabil.

58. Heikel, *Eusebius Werke I,* p. LXVI-LXXXII.

59. Daniele, *Documenti, ...*

60. Heinz Kraft, op. *cit,* v. mai sus n. 48.

61. Mândrii, *Osservazioni...*

62. Batiffol, *Les documents...*

Schuitze[56]*, Otto Seeck*[57]*, Ivar August Heikel*[55]*, Ireneo Daniele*[59] şi mai ales *Heinz Kraft*[60]*.* Alţii ca *Augusto Maneini*[61]*, Pierre Batiffol*[62] şi mai ales

Henri Gregoire[63] merg mai mult sau mai puţin pe calea deschisă de Crivellucci.

Dar obiecţiile lui Burckhardt şi Crivellucci au îndreptat atenţia cercetătorilor nu numai asupra studierii autenticităţii documentelor (edictele şi scrisorile), ci şi asupra integrităţii şi unităţii lucrării. Acest lucru s-a întîmplat mai cu seamă după apariţia ediţiei critice a lui Ivar August Hei-kel (1902), însoţită de comentarii filologice. S-a atras atunci atenţia asupra unor locuri din *Viaţa lui Constantin,* care prezintă dificultăţi din punct de vedere filologic şi istoric, îşi găsesc paralele în Historia ecclesiastica ori conţin repetări ale unor documente expuse în aceeaşi lucrare (II, 20 =11, 24-42) şi s-a spus că sînt adaosuri mult ulterioare. La acestea s-au dat răspunsuri felurite. *Augusto Mancini* credea, de exemplu, că Eusebiu însuşi ar fi transcris în *Viaţa lui Constantin* unele pasaje din HE, iar Giorgio Pasquali[84] explică dificultăţile, modificările, adaosurile, discrepanţele din text prin aceea că Eusebiu n-a alcătuit dintr-o dată întreaga lucrare. îndată ce a aflat de moartea împăratului el şi-a schiţat planul lucrării sub formă de *encomion.* Fiind bătrîn însă şi evenimentele schimbîndu-se rapid a fost obligat să-şi modifice lucrarea de mai multe ori, chiar înainte de a o termina. Murind între timp, el n-a putut să-i dea ultima corectură. Cel care ar fi completat-o şi ar fi publicat-o ar fi fost, după Pasquali, episcopul Acacius, succesorul său la scaunul de Cezareea Palestinei. Caracterul lucrării (de encomion) şi scopul ei politic-religios l-ar fi determinat pe Eusebiu să nu reproducă edictele şi scrisorile în forma lor originală.

Jules Maurice[65] propune altă soluţie: dificultăţile lucrării ar putea fi explicate dacă am admite că prelucrarea s-a făcut de către un autor după moartea lui Eusebiu, în timpul domniei lui Constanţius; aşa s-ar înţelege şi tendinţele pro-ariene presărate în text.

Henri Gregoire[66] a ridicat cele mai severe obiecţii împotriva lucrării. El socotea că Eusebiu nu poate fi considerat autor al ei, ci doar al unui nucleu. Vita Constantini conţine erori voluntare, falsuri, inexactităţi calculate, exagerări voite, pe care nu este posibil să le atribuim unui autor ca Eusebiu. Toate acestea sînt de dată ulterioară. De pildă, relatarea despre viziunea şi convertirea lui Constantin din anul 312 n-ar avea o bază reală, chiar dacă Eusebiu precizează că avea informaţii directe de la împărat şi că acesta i le-a garantat prin jurămînt. Relatarea n-ar fi decît ultimul stadiu al unei legende creştine răspîndite în timpul împăratului Theodosie I cel Mare. Originile ei s-ar găsi într-un panegiric păgîn, apoi în *De morti-bus persecutorum* a lui Lactantiu[67]. Dacă ea ar fi fost adevărată, n-ar fi scăpat atenţiei scriitorilor bisericeşti din secolul al IV-lea, ca Cyril al Ierusalimului, Rufin, Ambrozie,

63. Gregoire, cu numeroasele sale lucrări, citate la Abrevieri şi Bibliografie.

64. Pasquali, *Komposition der VC...*

65. Jules Maurice, *La Vita Constantini,* Bulletin de la Societe naţionale des antiquaires de France, 1919, p. 154-155.

66. V. mai sus nota 63.

67. Seston, *Constantin as a bishop,* p. 127-132 crede că această relatare despre

Gelasius din Cezareea, Fericitul Ieronim şi chiar Fericitul Augustin.

Gregoire aduce în discuţie şi alte pasagii din *Vita Constantini* ca dovezi împotriva paternităţii eusebiene. Argumentul capital l-ar constitui însă partea în care se relatează măsurile ordonate de Liciniu împotriva creştinilor şi războiul dintre el şi Constantin, ca urmare a acestora **(I,** 48 - II, 18). Confruntarea dintre cei doi împăraţi, databilă în 314 (de fapt 316/317) ar fi prima şi asupra ei se insistă exagerat de mult în lucrare, în timp ce asupra celei de a doua din anul 324, mult mai importantă, ni se spune foarte puţin. în afară de faptul că timpul dintre cele două războaie apare ca foarte scurt, intervine dificultatea că primul război n-a fost cauzat de atitudinea duşmănoasă a lui Liciniu faţă de creştini. Pe atunci Liciniu favoriza pe creştini. Deoarece ambele n-ar corespunde realităţii, am avea de a face cu un adaos făcut mai tîrziu, care ar veni în contradicţie şi cu Historia ecclesiastica X, 8, 2-8, unde se vorbeşte doar de războiul din 324.

Concluzia lui Gregoire este că nucleului eusebian i-au fost adăugate de către «falsul Eusebiu», un epigon, mari părţi, pe care le-a copiat stîn-gaci din adevăratul Eusebiu (în special din Historia eccl.) şi din alte surse. Acest epigon ar fi fost Euzaios, episcop arian de Cezareea, moştenitorul bibliotecii lui Eusebiu.

Controversele ulterioare au fost mult influenţate de tezele lui Gregoire. *Paul Petit*[es]*, P. Orgels*[69]*, G. Downey*[70] şi alţii merg pe aceeaşi linie, aducând noi exemple de interpolări şi erori. *P. Scheidweiler*[71] a mers şi mai departe contestînd chiar posibilitatea existenţei unui nucleu eusebian; el plasează compunerea operei în jurul anului 430. Mai tîrziu însă el revine asupra acestei opinii, admiţînd că cea mai mare parte din lucrare îi revine lui Eusebiu, iar restul lui Gelasie.

în faţa acestor critici s-a ridicat o întreagă pleiadă de apărători ai lucrării ca: *N. H. Baynes*[72]*, P. Franchi de Cavalieri*[73]*, F. Vittinghoff*[4]*, J. Vogt*[75]*, K. Aland*[76]*, Friedhelm Winkelmann*[77] şi alţii. Ei au susţinut că Vita Constantini este o operă autentică a lui Eusebiu^ chiar dacă în planul şi compunerea ei mai există probleme de lămurit. în acelaşi timp ei au arătat că există corespondenţe de texte paralele, mergînd pînă la reproducerea cuvînt cu cuvînt ori numai în conţinut, între Vita Constantini, pe de o parte, şi lucrări autentice ale lui

68. Petit, *Libanius...*
69. Orgels, *Erreurs historiques,...*
70. Downey, *Builder,...*
71. Scheidweiler, *Kirchengeschichte...* şi Vita *Constantini...*
72. Baynes, *Constantin the Great...*
73. Pio Franchi de Cavalieri, *Constantiniana* (Studi e Testi, 171), Cittâ del Vaticano, 1953 (pentru VC p. 51-65).
74. Vittinghoff, *Eusebius...*
75. Vogt, *Constantin der Grofie...;* idem, Der *Erbauer...;* idem, *Die Vita Constantini tiber den Konflikt zwischen Konstantin und Licinius,* Historia, 2, 1954, p. 463-471.
76. K. Aland, *Eine Wende in der Konstantin-Forschung...* şi *Die religiose Haltung Kaiser Konstantins;* v. Bibliografia... p. 42.
77. în numeroasele sale lucrări indicate la Abrevieri si Bibliografie.

Eusebiu sau din literatura creştină ori pagină a secolului al IV-lea, pe de altă parte. Lucrarea Vita Constantini a fost transmisă sub numele lui Eusebiu şi aceasta este o indicaţie importantă în judecarea autorului ei. Celor care au susţinut că lucrarea conţine numeroase părţi interpolate, li s-a replicat că admiterea interpolărilor crează dificultăţi şi mai mari, «fac din Eusebiu postum

o figură şi mai complicată decît cea veche şi originală»-[78]. Cu toate acestea, s-a admis că în puţine locuri au pătruns adaosuri ulterioare, dar acestea nu sînt semnificative (în relatarea despre viziunea lui Constantin în VC, IV, 71). Toată lucrarea îl are ca autor pe Eusebiu. Unele stângăcii, nefinisări nu trebuie explicate neapărat prin interpolări sau modificări ulterioare (Interpolation oder spätere Veränderungen). Eusebiu însuşi a putut să-şi refacă lucrarea de mai multe ori, să şi-o lărgească introducînd în ea bucăţi gata constituite (fertige) din lucrările sale mai vechi ori din ciorne şi colecţii de materiale. El n-a apucat însă să dea acestora ultima redactare (mînă), probabil din cauza bătrîneţii şi a morţii. Lucrarea a apărut postum.

Cît priveşte autenticitatea documentelor reproduse în lucrare (edicte şi scrisori) ea a fost apărată cu diverse argumente, dar cea mai concludentă probă a constituit-o descoperirea unui papirus (Papyrus London 878), a cărui redactare nu este posterioară anului 320. Pe verso acestui papirus se află copiată scrisoarea lui Constantin trimisă locuitorilor din provincii după înfrîngerea lui Liciniu şi pe care Eusebiu o reproduce în cartea II, 27, 28, sfîrşitul capitolului 26 şi începutul lui 29. Autenticitatea ei, pînă la descoperirea papirusului, a fost contestată de unii învăţaţi. Papirusul dovedeşte fără nici o îndoială autenticitatea unuia din documentele citate de Eusebiu în Vita Constantini şi implică pe a celorlalte[79].

Titlurile capitolelor (Kecpălaia)

Atît la *Vita Constantini* cît şi la *Oratio ad sanctum coetum cărţile* şi capitolele sînt precedate de titluri, care rezumă conţinutul lor. în ediţiile de text de pînă acum sau de traduceri aceste «Titluri» au fost păstrate şi aşezate de cele mai multe ori la începutul cărţilor respective ori chiar la începutul întregii lucrări, cum procedează Fr. Winkelmann în ediţia sa din 1975. în manuscrise se află puse fie la începutul fiecărei cărţi, cu care formează un corp comun, fie pe margine, fie chiar la începutul fiecărui capitol.

în legătură cu originea şi autenticitatea acestor titluri specialiştii nu sînt toţi de acord. De pildă *Valesius[80],* urmat de *Heikel[gi]* socot că ele nu-1 pot avea de autor pe Eusebiu, deoarece despre el se vorbeşte la persoana **a UE**-a. în al

78. Cf. Quasten, *op. cit.,* p. 455.

79. A.H.M. Jones and T.C. Skeat, *Notes on the Genuiness ofthe Constantian Docu-ments în Eusebius*' *Life of* ***Constantine,*** Journal of Ecclesiastical History, 5, 1954, p. 194-200.

80. Valesius, op. *cit.;* **despre** argumentarea lui Winkelmann, *Authentizitâtspro*-btem, p. 192, nota 2.

81. Heikel, Eusebius ***Werke I,*** p. **Cm.**

doilea rînd, se susţine că e greu de crezut că Eusebiu şi-ar fi întrerupt expunerea retorică printr-o fărîmiţare în asemenea capitole (Abschnitte), care uneori rup şirul gîndirii (de pildă VC, I, cap. 1, 2). în al treilea rînd, ne aduce ca argument faptul că este o deosebire de stil între textul propriu-zis al lucrărilor şi cel din «Titluri». Autorul acestor titluri trebuie să fi fost un cititor sau un editor, care le-ar fi scris, la început, pe marginea textului, ca un fel de notiţe ori explicări marginale şi mai apoi au fost introduse în cuprinsul lucrării.

împotriva părerii lui Valesius şi Heikel s-au ridicat *Pasquali[82]* şi *Eduard Schwartz**[3].* Ei susţineau că aceste titluri sînt opera lui Eusebiu, deoarece ele

conţin lucruri care nu reies din text, adică precizări, pe care numai autorul le putea da. De pildă, nu s-ar fi ştiut că în cartea IV, 44, 1 este vorba de notarul Marianus ori în cartea III, 1 de episcopul Eusebiu (de Nicomidia), în III, 60 de Eustaţie al Antiohiei etc.

Fr. Winkelmann[84] consideră însă că împotriva autenticităţii acestor titluri *(xetpâkna)* pledează diferenţa de stil (folosirea unor expresii complicate), unele greşeli (de pildă p. 5, 4: ixa^i^îvou în loc de ţiaSmiavoO), ori exprimări, care arată că s-a scris după vremea lui Eusebiu (p. 4,18: orcep viîv = pe care şi acum). Winkelmann socoate că titlurile au fost redactate curînd după moartea lui Eusebiu, atunci dnd numele lipsă în text erau cunoscute şi puteau fi introduse.

PROBLEME DINTRE CELE MAI CONTROVERSATE: **1. Relatarea despre viziunea şi convertirea lui Constantin**

în controversa care s-a iscat în legătură cu problema autenticităţii şi veridicităţii lucrării Vita Constantini un loc de seamă 1-a ocupat relatarea despre viziunea şi convertirea lui Constantin. Eusebiu prezintă viziunea lui Constantin în cartea I-a, cap. 28-30, spunînd că împăratul dîndu-şi seama de inferioritatea militară în care se afla, s-a rugat Dumnezeului tatălui său (novoc; freog) şi i-a cerut să se descopere cine este, să-1 ajute în necazul de faţă: «Şi cum şedea împăratul înălţînd astfel rugăciune stăruitoare, i s-a arătat un semn cu totul fără de seamăn de la Dumnezeu. Era cam pe la ceasurile amiezei, cînd ziua începuse să scadă şi Constantin a văzut cu ochii săi pe cer, deasupra soarelui, semnul de biruinţă (tpoitouov) al crucii, făcut din lumină şi deasupra o inscripţie: «întru aceasta vei învinge» (tou-ccp vlxcx), după care la vederea unei asemenea privelişti şi el şi întreaga armată (care îl însoţea în expediţie) şi asistase la minune au fost cuprinşi de frică. Constantin... era descumpănit, neputînd să-i priceapă tîlcul. Or, tot cugetând la ea, iată că s-a lăsat noaptea, fără să prindă de veste. Şi în timpul somnului i s-a arătat Hristos, Fiul lui Dumnezeu, cu semnul văzut de el pe cer şi i-a poruncit ca semnul ce i s-a

82. G. Pasquali, în Gottingische Gelehrte Anzeiger, 171, 1909, p. 295 şi urm.
83. Eduard Schwartz, în GCS, 9, 3, Leipzig, 1909, p. CLII şi urm.
84. Winkelmann, *Leben Konstantins,* p. XLVIII-XLIX.

arătat pe cer să-1 facă şi să-1 folosească spre ajutor ori de cîte ori va avea de luptat cu duşmanii». A doua zi a împărtăşit prietenilor săi taina şi a poruncit să-i facă semnul, care îl văzuse pe cer şi 1-a pus pe scuturile şi steagurile armatei cîştigînd bătălia. Eusebiu ne spune mai departe că împăratul «tulburat de viziunea aceasta şi nemaisocotind cu cale să se închine altui Dumnezeu, decît Celui ce i se arătase, a chemat la sine pe preoţii deţinători ai învăţăturii Lui, întrebîndu-i ce fel de Dumnezeu era acela şi care ar putea fi tîlcul arătării semnului văzut de el. Ei i-au răspuns că acela era Dumnezeu Fiul, Unul Născut al singurului Dumnezeu şi că semnul era simbolul văzut al nemuririi, însemnul triumfal al biruinţei, pe care el o avusese asupra morţii, într-o vreme cînd sălăşluia în treacăt pe pămînt».

Eusebiu arată că toate cele relatate de el i-au fost spuse de Constantin către sfîrşitul vieţii, la cea. 25 de ani după acest eveniment şi că le-a garantat autenticitatea cu jurămînt.

Henri Gregoire[85]*,* ca şi cei care l-au urmat în opiniile sale susţin că relatarea lui Eusebiu nu trebuie admisă, deoarece s-ar baza pe o legendă mai tîrzie, introdusă apoi în text de un interpolator. Ei arată că textele creştine, care vorbesc despre acest eveniment, nu au valoare, că există deosebiri sau contradicţii între ele. Toţi aceştia se bazează, în special, pe faptul că Eusebiu n-ar spune nimic despre eveniment în Historia eccle-siastica, publicată în ultima ediţie în anul 324, ori un asemenea lucru nu putea fi trecut cu vederea. De asemenea, Lactanţiu, care vorbeşte de vedenie *(De mort. pers.* 44, 5) dă o relatare diferită: Constantin ar fi avut în noaptea precedentă luptei cu Maxenţiu *un vis,* în care i s-a spus că el va fi învingător, dacă va însemna pe scuturile ostaşilor litera X traversată de P. Este vorba de *chrisma,* adică de primele două litere ale numelui lui Hristos. Această relatare este făcută de Lactanţiu cam în anul 318, cînd îşi publica lucrarea mai sus amintită. Unii învăţaţi găsesc neconcordanţe chiar în relatarea lui Eusebiu din Vita Constantini şi anume ei spun că, în timp ce în cap. 28-30 se arată că semnul văzut pe cer a fost crucea, folosită după aceea ca stindard biruitor în luptă, în cap. 31 se arată că acest semn a fost *labarum-ul, o* formă mai tîrzie a stindardului armatei lui Constantin şi care avea forma chrismei încadrată într-o coroană (cerc). Concluzia care s-ar impune ar fi aceea că pasajul respectiv a fost interpolat.

Această concluzie nu este însă valabilă, deoarece Eusebiu se referă la evenimentul de care vorbim, în *Hist. eccl.* LX, 9, 2 (e adevărat mai pe scurt) şi în *Discursul festiv rostit cu prilejul sărbătoririi a 30 de ani de domnie (Tricennalia, 3).* în ambele locuri el spune că împăratul s-a rugat, la începutul campaniei împotriva lui Maxenţiu lui Hristos, ca să-1 ajute în luptă. Că în Vita Constantini, alcătuită după moartea împăratului relatarea este mai bogată în amănunte, se datoreşte faptului că la o depărtare atît de mare, evenimentul a

85. Gregoire în special în *Conversion* şi *Vision;* v. lista celorlate lucrări la Abrevieri şi Bibliografie.

fost îmbrăcat în legendă şi cuprinde, poate, şi unele înfloriri. Nucleul evenimentului a fost însă real şi nu trebuie să ne îndoim de veracitatea lui. De altfel, unii cercetători au subliniat faptul că deşi apariţia luminoasă a crucii pe cer se înscrie printre fenomenele cereşti destul de rare, totuşi ea nu este necunoscută . Constantin a fost convins că a văzut semnul crucii pe cer la începutul luptei cu Maxenţiu, că el reprezintă simbolul lui Iisus Hristos şi că acesta 1-a ajutat să câştige lupta.

Relevantă în această privinţă este comportarea sa faţă de creştinism după eveniment. Panegiricul de la Trier din toamna anului 313 precizează că după intrarea în Roma împăratul n-a urmat drumul tradiţional de triumf spre Capitoliu şi n-a adus jertfă lui Juppiter, cum se obişnuia. Autorul Panegiricului de la Trier nu menţionează nici o divinitate păgînă care l-ar fi ajutat să cîştige lupta la Pons Milvius (Podul Vulturului), ci face doar referiri la «indicaţiile divine» (*divina pracepta)* date lui Constantin în taină şi care sînt, desigur, de pus în legătură cu Dumnezeul creştinilor. Toate acestea arată o distanţare a lui Constantin de practicile de cult păgîne. Este adevărat, că pe Arcul de triumf al

lui Constantin de la Roma terminat în 315 este reprezentat *Sol invictus* (Soarele neînvins), dar acesta este opera senatului păgîn din capitala imperiului. în inscripţie se menţionează că victoria a fost obţinută la «intervenţia divinităţii» *(instinctu divinitatis;* Dessau, *Inscr. latinae selectae,* nr. 694). Divinitatea este aici numită în sens neoplatonic (Fiinţă absolută), dar ea putea fi înţeleasă şi de creştini în sensul lor. Ca adorator al lui *Sol invictus* Constantin era adeptul monoteismului solar de tendinţă filosofică şi considera că aceasta nu este incompatibilă cu credinţa creştină, deoarece *Suprema Divinitas,* din această religie, nu-i părea deosebită de Dumnezeul creştinilor. Constantin n-a repudiat dintr-o dată toată moştenirea păgînismului şi, la fel ca tatăl său, care fusese monoteist, el considera soarele ca mediator vizibil între Dumnezeul suprem şi oameni.

Constatin a înclinat din ce în ce mai mult spre creştinism şi dovada cea mai clară a atitudinii sale în această vreme a fost statuia sa din Forul de la Roma, care, după instrucţiunile lui trebuia să poarte în mîna dreaptă o cruce. Potrivit lui Eusebiu (Hist. eccl. X, 4,16; cf. VC. 1,40; Tri-cennalia, 9, 8) inscripţia dedicatorie de sub statuie spunea: «Prin acest semn aducător de mîntuire, care este adevărata dovadă a puterii, eu am salvat oraşul vostru de sub jugul tiranului, am eliberat Senatul şi poporul roman, redîndu-i vechea demnitate şi strălucire»[87].

Deşi pînă în anul 322 chipurile vechilor divinităţi, mai ales ale lui *Sol,* mai sînt reprezentate, mai cu seamă pe monede, totuşi treptat apar şi simbolurile creştine, în special pe monede şi medalii, dar şi pe alte

86. Karl Baus, *Konstantins «Bekehrung» zum Christentum,* în *Handbuch der Kirchengeschichte,* herausg. von Hubert Jedin, Bd. 1. Von der Urgemeinde zur fruhchristlichen Grofikirche, Herder, Freiburg in Br., 1973, p. 454-462.

87.Eusebius, *Hist. eccl,* IX, 9, 10-11; VC, I, 40; Trie. IX, 8; cf. Karl Baus, op. *cit,* p. 460.

obiecte. De pildă, pe un medalion de argint bătut la Ticinum cu prilejul decennaliilor din 315 **este** reprezentat Constantin cu cască, iar pe aceasta **monogramul** lui Hristos *(chrisma). Labarum-ul* este întîlnit pe o monedă **de bronz** bătută la Constantinopol către anul 337. Deşi înceată, această pătrundere a simbolurilor creştine n-ar fi putut apare fără asentimentul lui Constantin, ceea ce arată convingerile sale religioase.

Semnificative în privinţa simpatiei lui Constantin faţă de creştinism **după** anul 312 sînt două scrisori, una trimisă lui Maximin în orient, în **care** intervine în favoarea creştinilor (Lactanţiu, *De mort. pers.* 37, 1), **cealaltă** expediată prefectului Anullinus în Africa de Nord, în care-i cerea **să redea** Bisericii bunurile confiscate (Eusebiu, *Hist. eccl,* X, 5, **15-17).** Dintr-un alt document aflăm că tot atunci Constantin trimite o **sumă mare** de bani episcopului ortodox Caecilian de Cartagina, pe care **acesta putea** s-o folosească pentru «clerul dreptmăritului şi prea sfîntului **cult ortodox»** *(Ibidem,* X, 6,1-5). Este posibil ca orientarea aceasta atît de **rapidă spre** Biserică a lui Constantin să se fi datorat şi influenţei episco**pului Hosius de** Cordoba, devenit consilier al împăratului în problemele **religioase. Există** şi alte dovezi pentru interesul lui Constantin faţă de **cultul creştin, pe** care-1 socotea necesar fericirii şi prosperităţii imperiu**lui. Cea mai clară** şi importantă este Edictul de la Milan din anul 313 dat **împreună cu** Liciniu.[88]

2. **Sfîrşitul lui Maximian Hercule (VC, I, 47)**

Valesius, (Ediţia 1672, annot. I, 47, p. 207) arată că moartea lui Maxi- **mian este aşezată** după victoria împotriva lui Maxenţiu, deci cu doi ani **mai tîrziu, deşi, se** ştie, că el a murit în anul 310. Succesiunea istorică ar fi **prin aceasta** tulburată. El socoate că nu Eusebiu ar fi vinovat de aceasta, **ci autorul** sumarului capitolelor, care, în cap. 47 vorbeşte de moartea lui **Maximin;** nu este deci vorba de o problemă filologică, ci de o **interpolare.**[89]

Mancini[90] face o comparaţie între *Hist. eccl.* VIII, 13, 15 şi VC I, 47 **arătînd că** din punct de vedere cronologic, logic şi gramatical şi stilistic **este vorba** de o interpolare din Hist. eccl., deoarece Eusebiu expune **într-o** riguroasă ordine cronologică evenimentele pînă la moartea lui Maxenţiu şi intrarea în Roma a lui Constantin. Dimpotrivă VC I, 47, 1 ar prezenta un eveniment din anul 310 şi încurcă toată ordinea cronologică[91].

88. Indicăm aici şi alte lucrări privind viziunea şi convertirea lui Constantin: Jacques Moreau, *Sur la vision de Constantin (312)* în Revue des Etudes Anciennes, 35, 1953, p. 307-333; Andre Piganiol, *L'empereur Constantin,* Paris, 1932, p. 72; William Seston, *La vision payenne de 310 et Ies origines du chrisme constantinien,* Anuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves, 4, 1936, p. 373 şi urm.; Joseph Vogt, *Die Bedeutung des Jahres 312 filr die Religionspolitik Konstantins des Groflen,* în ZKG, 61, 1942, p. 171-190.
89. Winkplmann, *Aulhvntizitat&problem,* p. 192.
90. Maru-ini, în Sludi, Storici, 4, 1895, p. 532 535.

N. H. Baynes[92] nu vede nici o problemă cronologică, ci una de conţinut, în *Hist. eccl.* VII, 13,15; 14, 1 moartea lui Maximian este pusă corect înaintea aceleia a lui Maxenţiu; deci orice copist, care ar fi avut în faţă textul lui Eusebiu, n-ar fi putut face această greşală. Eroarea s-ar explica printr-o legătură mentală a autorului cu evenimente de mai tîrziu, adică conspiraţia altor membri ai familiei lui Maximian.

J. Vogt[93] zice că VC, I, 42, 2 s-ar referi la Crispus şi Fausta, adică la evenimente din 326, deşi în VC I, 48 se vorbeşte de *decennalia.* Tema întregului capitol arfi: ajutorul lui Dumnezeu împotriva duşmanilor din afară şi dinăuntru. în acest caz consideraţiile cronologice nu măi jucau pentru autor nici un rol.

F. Vittinghoff[4] merge cam pe aceeaşi linie. în cap. 22-48 se respectă criteriul cronologic, dar în 46 şi 47 sînt referiri la evenimente de mai tîrziu. Criteriul cronologic, obişnuit la oamenii de ştiinţă moderni, nu opera totdeauna la Eusebiu. Lucrarea nu este o biografie şi nici o schiţă a vieţii în ordine cronologică, ci un *encomion.*

Chr. Hdbicht socoate că locul din VC s-ar referi la chestiunea *Bas-sianus* (Bassianus-Affăre); e greu de crezut că ar privi evenimentele din anul 326, deoarece Eusebiu nu s-ar fi expus mîniei fiilor Faustei. Concluzia lui *Fr. Winkelmann*[96] este că teza interpolării nu se poate susţine, ci capitolul aparţine tot lui Eusebiu.

3. Maxenţiu

Scheidweiler[97] socoate că în VC sumarul capitolului I, 13, unde se spune că Maxenţiu a prigonit pe creştini, ar fi întărit de VC, I, 49 şi I, 56, unde se fac vagi

91. Winkeimann, *op. cit,* p. 206.
92. Norman H. Baynes, în BZ, 39, 1939, p. 468 şi urm.
93. .1. Vogt, în Romische Mitteilungen, 59, 1943, p. 202.
94. Vittinghoff, *op cit,* p. 347-349.
95. Chr. Habicht, *Zur Geschichte...* p. 374, nota 5.
96. Winkelmann, *ibidem,* p. 233.
97. Scheidweiler. *Vita Constantini,* p, 15 şi urm.

aluzii la acelaşi lucru. Aceasta ar contrazice Hist. eccl. VIII, 14, unde se spune că la început Maxenţiu n-a fost persecutor al creştinilor, ci a încercat să-i atragă; numai după o oarecare vreme el a ordonat măsuri de persecuţie. Scheidweiler crede că aceste aluzii ascunse la persecuţia lui Maxenţiu împotriva creştinilor ar proveni de la Geiasius de Cezareea sau au fost chiar mai tîrzii, adăogate de un interpolator. Lucrul nu este sigur, deoarece admiţînd poziţia aceasta pentru Maxenţiu, ea ar veni în contradicţie cu VC, I, 33-36, unde se vorbeşte pe larg de atitudinea lui.[98]

4. **Măsurile lui Constantin împotriva păgînismului**

*William Seston", p*reluînd ideile lui *J. Maurice*[100]*,* socoate că măsurile aspre împotriva păgînismului luate de Constantin şi prezentate de VC II, 48, 56, 60; III, 55, 56; IV, 22-25 sînt o interpolare ulterioară. Aceasta pentru că în lumina lui Codex Theodosianus şi a celor spuse de Libaniu ele par exagerate, iar privite prin prisma lucrării *Laus Constantini* a lui Eusebiu ele sînt incompatibile. Paul Petit[101] a încercat să întărească această poziţie, susţinînd că ele ar fi interpolări din perioada theo-dosiană. Autorul de mai tîrziu (interpolatorul) ar fi dorit să determine pe Theodosius la măsuri şi mai hotărîte împotriva cultelor păgîne. VC, III, 48, 57 însăşi ar contrazice această prezentare. *Fr. Vittinghoff*[102] contrazice această părere. -

5. **Războaiele lui Constantin împotriva lui Liciniu**

(VC, I, 48-11, 18)

Felul cum sînt prezentate a determinat numeroase critici la adresa obiectivităţii autorului VC. Specialiştii au considerat că este nereală descrierea războiului din anul 314, atît în privinţa cauzelor, cît şi a desfăşurării lui. Cele relatate s-ar potrivi mai bine cu evenimentele celui de al doilea război din 324.

Primul război a avut loc nu în 314 ci în 316/317. în această privinţă există o corespondenţă între relatarea din *Hist. eccl.* VIII, 2 şi urm şi VC. Pacea încheiată între cei doi împăraţi (VC, II, 15) a durat puţin, poate doar cîteva zile, de aceea a trecut repede în uitare şi nu se găseşte menţionată în nici un izvor. Vita Constantini a unit ambele războaie din 316/ 317 şi 324 într-o singură relatare, a şters graniţele dintre ele, a lăsat la o parte cauzele şi cronologia diferită şi le-a prezentat ca un eveniment unitar, care se potriveşte mai bine cu caracterul unui război religios. De fapt, este descris mai mult războiul din 324, totuşi şi primul război este pomenit pe alocuri, chiar într-o manieră mai pregnantă decît în *Hist. eccl.,* unde este prezentat mai inofensiv[103]. Aceasta este concluzia adoptată şi de Fr. Winkelmann[104].

6. **Constanţiu Chior**

Vita Constantini II, 49 (cf. I, 13) ne spune că Constanţiu era creştin. Acelaşi lucru se afirmă şi în *Hist. eccl.* VIII, 13,14. J. Vogt[10] arată că Constanţiu nu era creştin, dar destul de tolerant, că evita urmăririle terminate cu vărsare

99. W. Seston, *Constantin as a bishop,* p. 130 şi urm.
100. Jules Maurice, *ibidem.*
101. Petit, *Libanius,* p. 578-591.
102. Vittinghoff, op. cit., p. 358-364.
103. Habicht, op. cit, p. 375.
104. Winkelmann, op. *cit.,* p. 230; despre aceste războaie, v. J. Vogt, Romische Mitteilungen, 58, 1943, p. 190-203; idem, în Historia, 2, 1953, p. 463 şi urm.; Pio Franchi de Cavalieri, Studi e testi, 171, 1953, p. 51 şi urm.; Vittinghoff, *op.cit.,* p. 352 şi urm.; J. Moreau, Historia, 4, p. 239-241; Scheidweiler, Vita *Constantini,* p. 17 şi urm.; Paul Orgels, *Erreures historiques,* p. 575-611.
105. J. Vogt, *Heiden und Christen in der Familie Constantins des Grojien,* în Eranion. Festschrift fur Hildebracht Hommel, Tiibingen, 1961, p. 149-161, mai ales, 155-58.

de sînge şi îngăduia creştini la curtea sa. Scheidweiler[106] socotea că Lactanţiu, *De morţ. pers.,* 15, 17, spune pe drept cuvînt exact contrariul în comparaţie cu *Hist. eccl..* El se îndoieşte atît de veracitatea VC, II, 49 cît şi de VC, I, 16 şi lasă să se înţeleagă că VC ar fi fost interpolată. Winkelmann[107] socoate că nu este nici un motiv să ne îndoim de faptul că aceste capitole menţionate din VC aparţin lui Eusebiu.

7. **Tratatul de pace cu perşii**

(VC, IV, 57)

H. Gregoire[108] şi Paul Petit[109] sînt de părere că întreaga prezentare nu are o bază istorică. Heikel[110] arată că unele manuscrise nu dau întreaga relatare şi că totul ar fi fost reconstruit de umanişti din expresii eusebiene. Vittinghoff[111] subliniază că sumarul capitolelor precizează că e vorba de o solie persană la Constantin, nu de un tratat de pace. Alcătuirea internă a contextului arată că acest capitol a fost interpolat. Capitolele precedente tind să arate o victorie a lui Constantin asupra perşilor, iar pregătirile de război pe scară largă sînt indicate exact: «o expunere a măsurilor de pregătire de război ar fi greu de aşteptat în această formă, dacă Constantin puţin după aceea şi-ar fi schimbat părerea asupra triumfului asupra perşilor care-i lipsea şi ar fi încheiat un tratat de pace formal»[112].

8. **Constantin ca «episcop al celor dinafară»**

(VC, IV, 4, 24)

William Seston[113] este de părere că opinia potrivit căreia împăratul se desemna «episcop al celor din afară» (bishop of those outside - em-*axdnoc,* xwv extoc.), nu poate proveni de la Eusebiu, ci de la un interpola-tor. Seston zice că dacă am înţelege expresia *imaxoizoc,* τcov extoc, la genul masculin, ea s-ar lămuri bine prin VC, 1,44 (xoivoc; ετυοχοτcoc;), desemnînd pe cei din afara bisericii şi Constantin ar fi în mod exclusiv episcop numai peste aceştia. Dar interpretarea aceasta este în contradicţie cu concepţia ariană, pe care o reprezenta Eusebiu, de aceea pasajul ar fi fost interpolat de un ortodox, poate de Athanasie sau Ambrozie.

106. Scheidweiler, *ibidem,* p. 14.
107. Winkelmann, *ibidem,* p. 233.
108. H. Gregoire, *Nouvelles recherches constantiniennes,* Byzantion, 13, 1938, p. 583.
109. Petit, *Libanius,* p. 576.
110. Heikel, *Eusebius Werke I,* p. 140, r. 31, p. 142, r. 10.
111. Vittinghoff, bp. *cit,* p. 346 şi urm.
112. Idem, ibidem, cf. Winkelmann, *Authentizitätsproblem,* p. 232.
113. Seston, op. *cit,* p. 131.

*Fr. Vittinghoff[11]** nu este de acord cu această interpretare şi socoate că semnificaţia termenilor trebuie înţeleasă în cadrul capitolelor 23-25, din care ar reieşi sarcina sa într-un cadru statal-politic. împăratul este episcop nu numai peste cetăţenii imperiului, care se află în afara Bisericii, ci şi peste ceilalţi, care, ca membrii ai Bisericii, aparţin în acelaşi timp statului roman şi sînt supuşii împăratului, iar ca creştini sînt supuşi ordinelor şi legilor statului. Tcov *exxoc,* este un genitiv de la neutrul *xă exxoc,. Johannes Straub[115]* zice că

xcov eîoco - xcov exxoc. nu trebuie înţelese ca o opoziţie păgîno-creştină, ci în sensul «statal-ecclesiastic» (es ist nicht die Gegenuberstellung «heidnisch-christlich» beabsichtigt, sondern «staat-lich-kirchlich»). El înţelege expresia în sens masculin: oi xcov exxoc;.

S[1]. *Calderone*[11]® înţelege ca şi Straub expresia la masculin.

Rafaele Farina[117] face o trecere în revistă a opiniilor exprimate pînă la el şi constată că s-au cristalizat două direcţii: una exprimată de Valesius (Migne, PG. XX, 1171 A) şi urmată apoi de alţii, şi cea de a doua, iniţiată de Heikel *(Eusebius Werke,* I, p. LXIV, 126,10), împărtăşită, de asemenea, de numeroşi adepţi. Potrivit primei direcţii genitivul xcov *exxoc,* ar trebui înţeles de la *xă* exxoc: *«voi* sînteţi episcopi pentru cele care se află în interiorul (cadrul) Bisericii», iar «eu sînt episcop consacrat de Dumnezeu *pentru lucrurile din afară».* F.A. Heinichen şi J.A. Fabri-cius[119] au modificat puţin traducerea lui Valois în sensul: «voi sînteţi episcopi pentru problemele interne *(interiora ecclesiae = doctrina et sacra-menta)* iar eu pentru chestiunile externe *(regimen et tutela* = cîrmuire şi protecţie).

Potrivit înţelesului lui Heikel ar trebui tradus: «voi sînteţi episcopi ai celor care sînt înăuntrul Bisericii, în schimb eu sînt episcop al celor care se află în afara Bisericii». Heikel crede că xcov *exxoc,* este genitivul masculin de la oi exxoc;. Alţii ca *J. Turmei*[120] şi *F. Cayre*[121] au înţeles eiuoxo-Tto<; xcov *exxoc,* ca episcop al celor din afară, în sensul de şef pentru *afacerile profane.* După *Caspar*[122] ar trebui să înţelegem pe Constantin ca episcop pentru chestiunile externe (Bischof fur die äusseren Angelegen-heiten»), dar un episcop care, în realitate, cîrmuia fără limite episcopatul. *Ernest Ch. Babut*[123] zice şi el că xcov e'ioco - xcov exxoc sînt genitivul de la oi e'ioco - oi EXTOI; şi că ar trebui

114. Vittinghoff, *ibidem,* p. 368.
115. Johannes Straub, cu studiile indicate la Bibliografie.
116. S. Calderone, Costantino *e il Cattolicesimo,* 1, în Pubblicazioni a cura dell'Istituto di Storia dell'Universita di Messina 3, Firenze, 1962, p. XI-XLV.
117. Farina, *Impero e Imperatore,* p. 312-319.
118. F.A. Heinichen, *Commentarii in Eusebio Pamphili Historiam ecclesiasticam,* Vitam Constantini, *Panegyricum atque in Constantini ad sanetorum coetum oratio-nem et Meletemata Eusebiana* (Eusebii Pamphili scripta historica 3), Lipsiae, 1870, p. 797 şi urm.
119. Jo. Alberti Fabricii, *Bibliographia antiquaria,* Hamburgi, 1760, p. 282.
120. Joseph Turmei, *Histoire du dogme de la Papaute des origines ă la fin du qua-trieme siecle,* I, Paris, 1908, p. 214-215.
121. F. Cayre, *Patrologia e storia* delta *Teologia,* I, Roma, 1936, p. 299-300.
122. Erich Caspar, *Geschichte des Papstums,* 1, Tiibingen, 1930, p. 117.
123. Ernst Ch. Babut, Eveque du dehors, Revue critique et de litterature N.S. 68, Paris, 1909, p. 362-364.

traduse: «numai voi sînteţi episcopii pentru credincioşii Bisericii, iar eu am fost pus de Dumnezeu episcop pentru cei din afară» («seulement, vous etes Ies eveques des fideles de fEglise et moi, j'ai ete etabli par Dieu eveque de ceux qui sont au dehors»). Primii ar fi episcopii creştinilor, cel de al doilea al paginilor.

9. **Relatarea despre înmormîntarea lui Constantin**

(VC, IV, 58-60, 70-71)

Glanville Downey[12i], vorbind de VC, IV, 71, unde se găsesc următoarele cuvinte eioeti *xal* vuv = «se vede încă şi acum» mormîntul lui Constantin, interpretează aceasta ca o interpolare, deoarece, zice el, la scurtă vreme după moartea împăratului, Eusebiu nu se putea exprima astfel. Lucrul acesta nu-1 putea spune decît un interpolator de mai tîrziu. El conexează această expresie cu VC, IV, 60, unde expresia rfj<; TCOV *ânoa-*TOAWV **7rpoapf**|oecoc; xoivcovov = vrednic de împreună chemare cu apostolii, ar fi tot o interpolare, deoarece Socrate şi Sozomen au o cu totul altă concepţie despre scopul lui Constantin.

J. Vogt[125] nu este de părerea lui Downey, ci înţelege: «se poate vedea încă astăzi», în sensul că «trupul este demn de cinstirea (serviciul divin), care se dă apostolilor». Capitolele 71-73 au unitate, nimic nu poate fi atribuit unui interpolator. *Vittinghoff*[26] susţine punctul de vedere al lui Vogt, dar *Moreau*[127] nu este pe deplin convins de aceasta, ca şi *Winkelmann* .

PRINCIPALELE EDIŢII ŞI TRADUCERI

Prima ediţie a textului grecesc al VC o datorăm lui *Robert Estienne* (Stephanus, 1503-1559), apărută la Paris în 1544. VC a fost inclusă într-un volum, care cuprinde mai multe lucrări de istorie bisericească şi anume, în afară de *Historia ecclesiastica* a lui Eusebiu, pe cele ale lui Socrate, Theodoret, Sozomen, Evagrie şi altele. VC apare la un loc cu *Oratio ad sanctum coetum,* unde aceasta din urmă este înscrisă pe locul cărţii a V-a: *Eccle-siasticae historiae. Eusebii Pamphili lib. X. Ejusdem de Vita Constantini lib. V* etc... Lutetiae Parisiorum, 1544.

O traducere latinească destul de liberă şi cu greşeli a textului grecesc stabilit de Stephanus a făcut episcopul englez *Joannes Christophorson,* apărută după moartea acestuia în 1558, în primă ediţie la Louvain (Cisterciae) în 1559 şi a doua în 1570 la Kâln (au urmat şi

124. Downey, *Builder,* p. 53-80. Pentru Basilica Sfinţilor Apostoli, v. R. Egger, *Die Begrăbnisstätte des Kaisers Konstantin,* Jahreshefte des osterreichischen archăologisc-henInstituts, 16, 1913, p. 212-230. Eynâr Dyggve, *Laquestion duSaintSepulcare ăl'epo-que constantinienne,* în Actes du VIe Congres intern, d'etudes byzantines, 2, Paris, 1948, (1951), p. 111-123.

125. J. Vogt, *Der Erbauer,* p. 111-117.

126. Vittinghoff, *op. cit,* p. 371.

127. J. Moreau, *Zum Problem der Vita Constantini,* Historia, 4, 1955, p. 244. nota 7.

128. Winkelmann, *Authentizitătsproblem,* p. 238-239.

altele). în această lucrare *Oratio ad sanctum coetum* apare separat de VC şi în plus se adaugă: Discursul rostit de Eusebiu la 30 de ani de domnie *(Eusebii Oratio in laudem Constantini Magni ad tricesimum illius annum nunquam antehac nec graece nec latine impressa).*

Prima ediţie cu text grec a lui Stephanus şi paralel traducerea latină a lui Christophorson a apărut în 1612 la Geneva, prin grija lui *Severin Binius.* în cadrul volumului de istorici bisericeşti VC are 4 cărţi, urmează *Oratio ad sanctum coetum* şi apoi, pentru prima oară, textul grec al Discursului lui Eusebiu la 30 de ani de domnie.

O răscruce în editarea şi studierea lucrărilor istorice ale lui Eusebiu a însemnat ediţia greco-latină a lui *Henricus Valesius* (Henri Valois, 1603-1676) din anul 1659 la Paris. Valois a utilizat nu numai manuscrise mai multe şi mai bune decît predecesorii săi în stabilirea textului, dar a însoţit ediţia de note şi comentarii filologice şi istorice de o mare pătrundere, multe din ele rămînînd valabile şi astăzi. Titlul lucrării lui, la Abrevieri, s.v. *Valesius* (Valois). Lucrarea lui a fost de mai multe ori retipărită.

în 1720 *William Reading* (Guilelmus Reading) a publicat la Cambridge o ediţie modificată a lui Valesius. El a introdus sub text notele şi observaţiile pe care Valesius le plasase la început şi a adăugat noi observaţii ale sale sau ale altor învăţaţi, dintre care cele mai multe aparţin lui *W. Lowth.* Unele din acestea n-au însă prea mare valoare: *Eusebii Pamphili, Socratis Scholastici... quae extant Historiae Ecclesiasticae,* Graece et Latine, in tres tomos distributae. Henricus Valesius Graecum Textum ex Mss. Codicibus emendavit, Latine vertit et Annotationibus illustravit. Guilelmus Reading novas Elucidationes prae-sertim chronologicas in hac Editione adjecit. Tom. 1: *Eusebii Pamphili ecclesiasticae his-toriae libri decern. Ejusdem de Vita Imperatoris Constantini libri TV. Quibus subicitur Oratio Constantini ad Sanctos et Panegyricus Eusebii,* Henricus Valesius... illustravit. Hanc Editionem criticis plurimum eruditorum observationibus locupletavit Guilelmus Reading, Cantabrigiae, 1720 (au urmat şi alte ediţii).

Ediţia lui Valesius a fost inclusă în Patrologia Graeca, voi. 20, Paris, 1857, col. 905-1230, cu deosebirea că observaţiile sînt în subsolul paginei, la care se adaugă unele ale editorului.

Un pas hotărîtor înainte în editarea şi comentarea textului 1-a făcut *Ivar August Heikel* în 1902, publicînd la Leipzig VC, Discursul lui Constantin la adunarea sfinţilor şi Discursul lui Eusebiu la aniversarea a 30 de ani de domnie, ca prim volum din opera lui Eusebiu în colecţia GCS. El a însoţit ediţia de bogate observaţii şi comentarii filologice şi istorice, a dezbătut problema autenticităţii pe baza stilului. în stabilirea textului a utilizat numeroase manuscrise (titlul lucrării la Abrevieri, s.v. Heikel, *Eusebius Werke I).*

Ediţia lui Heikel a fost însă depăşită în multe privinţe de aceea a lui *Friedhelm Winkelmann,* învăţat care contează azi ca unul din cei mai buni cunoscători ai lucrărilor lui Eusebiu aici în discuţie. El a consacrat numeroase studii, în special VC, şi are o contribuţie
esenţială în stabilirea textului şi a clarificării problemelor pe care le pune. în această privinţă menţionez volumul *Die Textbezeugung der Vita Constantini des Eusebius von Caesarea* (TU, 84), Akademie Verlag, Berlin, 1962 şi mai ales cel care cuprinde textul grec al VC (v. Abrevieri, s.v. Winkelmann, *LebenKonstantins).* Acest volum, care reprezintă stadiul cel mai avansat în privinţa cercetării şi stabilirii textului, ca şi ediţia lui Heikel au stat
la baza traducerii şi comentariilor de faţă. • .

*

Prima traducere în limba germană a apărut în 1777 şi a fost făcută de *Friedrich Andreas Stroth.* Bazată pe textul lui Valesius şi ţinîndu-se strîns de text, ea este şi azi utilă. In Bibliothek der Kirchenväter au apărut două traduceri, una la Kempten în 1880, a lui *J. Molzberger,* bazată pe textul editat de Friedrich Adolf Heinichen, Leipzig, 1830, cealaltă în 1913, a lui *Johannes Măria Pfättisch,* după ediţia lui Heikel. Această din urmă traducere a fost consultată şi în volumul de faţă, deşi ea cuprinde pe alocuri impreciziuni şi **este** uneori prea liberă şi neclară (Titlul exact la Abrevieri, s.v. Pfättisch, Eusebius *Pamp-**hili).*** Introducerea generală la volum este făcută de Dr. *Andreas Bigelmair.*

Prima traducere în limba franceză şi singura pe care o cunoaştem este a lui *Louis Cousin,* făcută după ediţia lui Valesius din 1675: *Histoire de l'Eglise ecrite par Eusebe Eveque de Cesaree.* Traduite par Monsieur Cousin, President de la Cour des Monnoyes. Dedie au Roi. La *vie de l'empereur Constantin,* ecrite par Eusebe Eveque de Cesaree, p. 497-703. Urmează discursul împăratului şi Harangue ăla louange de l'empereur... acheve d'imprimer peur la premiere fois le 2 janvier 1675.

în limba engleză menţionez traducerea destul de liberă, dar însoţită de comentarii şi note a lui Ernest Cushing Richardson (v. titlul exact al lucrării la Abrevieri, s.v. Richard-son, *Life of Constantine).*

A B R E V I E R I

Barnes, Good Friday Sermon — Timothy D. Barnes, *Th Emperor Constantine's Good Friday Sermon,* The Journal of Theological Studies, NS., 27, 1976, p. 414-423 (Oxford).

Idem, *Constantine and Eusebius* = T. D. Barnes, *Constantine and Eusebius,* Cambridge, Massachusetts, London, 1981.

Batiffol, Les documents —[1] P. Batiffol, *Les documents de la Vita Constantini,* Bulletin d'ancienne litterature et d'archeologie chretiene, 4, 1914, p. 80-95.

Baynes, Constantin the Great, — Norman H. Baynes, *Constantine the Great and the Christian Church.* Raleigh Lecture on History. Proceedings of the British Academy, 15,1929, apărut 1931, p. 341-368 = idem, *Konstantin der Grofie und die christliche Kirche,* ins Deutsche ' iibersetzt von Ulrich Bracher, în voi. *Konsttntin der* Groj3e, herausg. von Heinrich Kraft (Wege der Forschung, Bd. 131), Barmstadt, 1974, p. 145-174.

Bigelmair, Eusebius Pamphili, — Andreas Bigelmair, *Des Eusebius Pimphili Bischofs von Caesarea ausgewăhlte Schriften,* Einleitung von... (BKV, I), Kempten und Munchen, 1913, p. V-LXI.

KV — Bibliothek der Kirchenväter

Burckhardt, Zeit Konstantins — Jakob Burckhardt, *Bie Zeit Konstantins des Grofien,* prima ediţie, Basel, 1853, dar sînt mai multe; aici trimiterile se fac la ediţia din 1935. **BZ** — Byzantinische Zeitschrift.

Cavalieri, Constantiniana — Pio Franchi de'Cavalieri, *Constantiniana,* (Studi e Testi, 171), Cittâ del Vaticano, 1953 (pentru VC, p. 51-65).

Crivellucci, Fede storica — Amedeo Crivellucci, *Della fede storica di Eusebio nella Vita di Costantino,* appendice al voi. primo della *Storia delle relazione tra lo Stato e la Chiesa,* Livorno, 1888.

Idem, *Documenti — 1 documenti della Vita Constantini,* Studi storici, 7,1898, p. 412-429.

Daniele, Documenti — I. Daniele, */ documenti Constantiniani della «Vita Constantini» di Eusebio di Cesarea* (Analecta Gregoriană, 13), Roma, 1938.

De Deckker, Discours â l'assemblee — Daniel de Decker, *Le «Discours* o *l'assemblee des saints» attribue ă Constantin et l'oeuvre de Lactance,* în *Lactance et son temps, Reckerches actuelles. Actes du* IV* Cotloque *d'Etudes Historiques et Patristiques,* Chantilly 21-25 septembre, 1976, edites par J. Fontaines et M. Perrin, Editions Beauchesne, Paris (Theologie historique, collection fondee par Jean Danielou, diri-gee par Charles Kannengiesser).

DSrries, Selbstzeugnis Konstantins = Hermann Dorries, Das *Selbstzeugnis Kaiser Kon-*
stantins, Gottingen, 1954 (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Gottingen, Philologisch-historische Klasse, Nr. 34). **Downey, Builder** -= Glanville Downey, *The Builder of the Original Church of the Apostels*
at Constantinople. A Contribution to the Critic of the Vita Constantini attributed to Eusebius, Dumbarton Oaks Papers, 6, 1951, p. 53-80. **Drake, In Praise** =- H. A. Drake, *In Praise of Constantine: A Historical Study and New*
Translation of Eusebius' Tricennial Orations (University of California Publications: Classical Studies, voi. 15), 1976. **Farina, Impero** e **Imperatore** =~ Rafaele Farina, *L'impero e l'imperatore cristiano in*
Eusebio di Cesarea. La prima teologia politica del cristianesimo, Zurich, 1966 (Pontificium Athenaeum Salesianum, Facultas Theologica Salesiana, Ser. I: Fontes, voi. 2).

Gregoire, Conversion= Henri Gregoire, *La «conversion» de Constantin,* Revue de l'Univ. de Bruxelles, 36,1930-1931, p. 231-272 <= ins Deutsche iibersetzt vonHerta Lazarus: *«Die Bekehrung» Konstantins des Grofien,* în voi. *Konstantin der Grofie,* herausgegeben von Heinrich Kraft, Darmstadt, 1974, p. 175-223.

Idem, **Eusebe n'est pas l'auteur** — Eusebe n'est pas *l'auteur de la Vita Constantini dans sa forme actuelle et Constantin ne s'estpas «converti» en 312,* Byzantion, 13, 1938, p. 561-583.

Idem, *Vie de Constantin = La vie de Constantin attribue ă Eusebe ne saurait etre de cet historien,* în Academie des inscriptions et Belles Lettres. Comptes rendus des seances 1939, p. 183 şi urm.

Idem, **Vision, —** *La vision de Constantin «liquidee»,* Byzantion, 14, 1939, p. 341-351

Idem, **L'authenticite, =** *L'authenticite de la Vita Constantini attribuee ă Eusebe de Cesa-ree,* Bulletin de 1'Academie Belg., 39, 1953, p. 462-479.

GCS = Die griechischen christlichen Schriftsteller, Leipzig

Habicht, Zur Geschichte.. — Chr. Habicht, *Zur Geschichte des Kaisers Konstantin,* Her-mes, 86, 1958, p. 360-378.

Harnack, Chronologie, — Adolf von Harnack, *Die Chronologie der altchristlichen Litera-tur bis Eusebius,* Leipzig, 1904

Heikel, Eusebius Werke I, Ivar A. Heikel, *Eusebius Werke,* Erster Band. *VSber das Leben Constantins, Constantins Rede an die heilige Versammlung, Tricennatsrede an Constantin,* Leipzig, 1902 (GCS, 7).

Idem, **Kritische Beiträge, =** *Kritische Beiträge zu den Canstantin-Schriften des Euse-bius,* Leipzig, 1911 (— Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristli-chen Literatur, XXXVI, 4).

Heinrich Kraft, Konstantin der GroBe, = Heinrich Kraft, *Konstantin der Grofie,* heraus-gegeben von..., Darmstadt, 1974 (Wege der Forschung, Band CXXXI). **Heinz Kraft, Konstantins religiose Entwicklung,** — Heinz Kraft, *Kaiser Konstantins reli-giose Entwicklung,* Tubingen, 1955 (Beiträge zur historischen Theologie, herausg. von Gerhard Ebeling, 20). **Mancini, Osservazioni,** — A. Mancini, *Osservazioni sulla Vita di Costantino di Eusebio,* Rivista di Filologia, 33, 1905, p. 309-360. **Moreau, Eusebius în BAC** = J. Moreau, *Eusebius von Caesarea,* în Reallexikon fur Antike und Christentum, 6, 1966, col. 1052-1088.

Orgels, Erreurs historiques, = P. Orgels, *A propos des erreurs historiques de la Vita Constantini,* în *Melages Henri Gregoire* IV. Annuaire de PInstitut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves, 12, 1952, p. 575-611.

Pasquali, Komposition der VC — G. Pasquali, *Die Komposition der Vita Constantini des Eusebius,* Hermes, 45, 1910, p. 369-386. **Petit, Libanius,** — P. Petit, *Libanius et la Vita Constantini,* Historia, 1, 1950, p. 562-582. **Pfättisch, Eusebius Pamphili, —** *Des Eusebius Pamphili vier Bucher iiber das Leben des Kaisers Konstantin und des Kaisers Konstantin Rede an die Versammlung der Heiligen.* Aus dem Griechischen iibersetzt von P. Johannes Măria Pfättisch, Bene-diktiner in Ettal, Kempten-Munchen, 1913 (BKV, 9). **Quasten, Initiation aux Peres,** = Joh.innes Quasten, *Initiation aux Peres de l'Eglise,* Tome III: Lâge d'or de la litterature patristique grecque du concile de Nicee au con-cile de Chalcedoine, Paris, 1963. **RAC** = Reallexikon fur Antike und Christentum

Richardson, Life **of Constantine,** — Ernest Cushing Richardson, *The Life of* Constantine *by Eusebius,* together with the *Oration of Constantine to Assembly of the Saints,* and the *Oration of Eusebius in Praise of Constantine, A* revised Translation with Prolegomena and Notes, în volumul: *A Selected Library ofNicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church,* second Series Translated into English with Prolegomena and Explanatory Notes under the Editorial Supervision of Philip Schaff, D. D., LL. D., and Henry Wace, D. D., in Connection with a Number of Patristic Sco-lars of Europe and America, voi. I, Michigan, 1890.

Scheidweiler, Kirchengeschichte des Gelasius, — F. Scheidweiler, Die *Kirchengeschichte des Gelasius von Kaisarea,* BZ, 46, 1953, p. 277-301.

Idem, **Vita Constantini, =** *Nochmals die Vita Constantini,* BZ, 49, 1956, p. 1-32.

Seston, Constantin as a Bishop, = W. Seston, *Constantine as a Bishop,* Journal of Roman Studies, 37, 1947, p. 127-131.

Schwartz, Eusebius, PW, — Eduard Schwartz, *Eusebius,* în Paulys Realencyclopâdie der klassischen Altertumswissenschaft, 6, Stuttgart, 1907, col. 1370-1439 - E. Schwartz, Griechische Geschichtsschreiber, 1957, p. 495-598.

Tefler, Author's Purpose, — W. Tefler, *The Author's Purpose in the Vita Constantini,* Studia Patristica I, TU, 63. Berlin, 1957, p. 157-167.

TU = Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur

Valesius (Valois), Vita Constantini, — *Eusebii Pamphli Ecclesiasticae Historiae libri decern. Ejusdem de Vita imperatoris Constantini librî IV. Quibus subicitur Oratio Constantini ad sanctos et Panegyricus Eusebii.* Henricus Valesius Graecum textum collatis IV mss. codicibus emendavit, latine vertit et adnotationibus illustravit, Pari-siis, 1659.

VC = Vita Constantini

Vittinghoff, Eusebius — Friedrich Vittinghoff, *Eusebius als Verfasser der «Vita Constantini»,* Rheinisches Museum, N. F., 96, 1953, p. 330-373.

Vogt, Constantin der GroIJe =■ Joseph Vogt, *Konstantin der Grofie und sein Jahrhundert,* zweite neubearbeitete Auflage, Miinchen, 1949-1960.

Idem, Der Erbauer — *Der Erbauer der-Apostelkirche in Konstantinopel,* Hermes, 81, 1953, p. 111-117.

Wallace-Hadrill, Eusebius — D. S. Wallace-Hadrill, D. D., *Eusebius of Caesarea,* London, 1960.

Winkelmann, Echtheitsfrage — Friedhelm Winkelmann, *Zur Echtheitsfrage der Vita Constantini des Eusebius von Casarea,* Studii clasice, 3, 1961, p. 405-412.

Idem, **Konstantins Religionspolitik —** *Konstantins Religionspolitik und ihre Motive* im *Urteil der literarischen Quellen des 4. und 5. Jahrhunderts,* Acta antiqua Academiae Scientiarum Hungariae 9, 1961, p. 239-256.

Idem, **Authentizitätsproblem —** *Zur Geschichte der Authentizitätsproblem der Vita Constantini,* Klio, 40, 1962, p. 187-243.

Idem, **Textbezeugung —** *Die Textbezeugung der Vita Constantini des Eusebius von Cae-sarea,* Berlin, 1962.

Idem, **Leben Konstantins** — Eusebius Werke. Erster Band. *Vber das Leben des Kaisers Konstantin,* herausgegeben von Friedhelm Winkelmann (Die griechischen-christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte *Eusebius,* Erster Band, erster Teii), Akademie Verlag, Berlin, 1975.

ZKG — Zeitsehrift fur Kirchengeschichte

B I B L I O G R A F I E S E L E C T I V Ă

(pentru Eusebiu şi Constantin, în general
şi Vita Constantini, în special)

K. Aland, *Eine Wende in der Konstantin-Forschung* (Forschungen und Fortschritte, 28, 1954, p. 213-217; idem, *Kaiser und Kirche von Konstantin bis Byzanz* (Berliner Byzantinsche Arbeiten, 5), 1957, p. 188-212; idem, *Die religiose Haltung Kaiser Konstantins* (Studia Patrisctica 1, TU, 63) Berlin, 1957, p. 549-600'= Kirchengeschichtliche Entwiirfe, p. 165-201.

Andreas Alfoldy, *Hoc signo victor eris. Beiträge zur Geschichte der Bekehrung Konstantins des Grofien,* Pisciculi. Festschrift F. J. Dolger, Miinster, 1939, p. 1-18 = în voi. *Konstantin der Grofie,* herausg. von Heinrich Kraft (Wege der Forschung, Bd, CXXXI), Darmstadt, 1974, p. 224-246; idem, *The Conversion of Constantin and pag an Rome,*

translated by Harold Mattingly, Oxford, 1948; idem, *A Conflict of ideas in the Late Roman Empire.* The Clash between the Senate and Valentinian I, translated by Harold Mattingly, Oxford, 1952.

R. Andreotti, *Licinius nella tradizione storiografica latina,* în *Hommage ă LeonHermann,* Bruxelles, 1960, p. 105-117.

Timothy D. Barnes, *Constantine and Eusebius* (v. Abrevieri); idem, *The new Empire of Diocletian and Constantine,* Câmbridge, Massachusetts and London England, 1982.

P. Batiffol, *Les documents...*

Norman H. Baynes, *Constantin the Great,...*

H. Berkhof, *Die Theologie des Eusebius von Caesarea,* Amsterdam, 1939.

Andreas Bigelamir, *Eusebius Pamphili...;* idem, *Zur Theologie des Eusebius von Casarea,* în Festschrift G. Herfling, 1913, p. 65-85.

Jakob Burckhardt, *Zeit Konstantins...;* idem, *Constantin und die Kirche,* în voi. *Konstantin der Grofie,* herausg. von Heinrich Kraft, Darmstadt, 1974, p. 19-55.

A. Casamassa, *I documenti della Vita Constantini di E\isebio di Cesarea.* Letture Constantiniane, Roma, 1914, p. 1-60 ■= Scritti Patristici 1, Lateranum, Nova Series, XXI, Roma, 1955, p. 3-40.

Pio Franchi de'Cavalieri, *Constantiniana* (Studi e Testi, 171), Cittâ del Vaticano, 1953: pentru VC, p. 51-65.

M. R. Cataudella, Sul *problema della Vita Constantini attribuita a Eusebio di Cesarea* (Oikoumene. Studi paleocristiani pubblicati in onore del Concilio Ecumenico Vaticano II, Universita di Catania, 1964, p. 553-571; idem, *La persecuzione di Licinio e l'autenticitâ* della Vita Constantini, Atheneum, 48, 1970, p. 46-83; 229-250.

Amedeo Crivellucci, *Della fede storica di Eusebio nella Vita di Costantino,* Appendice al voi. primo della *Storia della relazione tra lo Stato e la Chiesa,* Livorno, 1888; idem, *I documenti della Vita Constantini,* Studi storici, 7, 1898, p. 412-429.

I. Daniele, *Documenti...*

I. G. Davies, Eusebius. *Description of the Martyrium at Jerusalem,* American Journal of Archeology, 61, 1957, p. 171-173.

Hermann Dorries, *Selbstzeugnis Konstantins...;* idem, *Konstantin der Grofie,* Stuttgart, 1958.

A. Ehrhardt, *Constantins des Grofien Religionspolitik und Gesetzgebung,* Zeitschrift der Savigny-Stiftung fur Reehtsgeschichte, 72 (LXXXV, Band der Zeitschrift fiir Rechtgeschichte), Romanische Abteilung, 1955, p. 127-190 = în voi. *Konstantin der GrofSe,* herausg. von Heinrich Kraft, Darmstadt, 1974, p. 388-456.

Glanville Downey, *Builder,...*

Harold Allen Drake, *Semper victor eris. Evidence for the Policy and Belief of Constantine I contained in Eusebius' Tricennial Oratio* (Teză de doctorat dactilografiată şi multiplicată la University of Wisconsin **Ph.** D., 1970, History ancient, 225 p.); idem, *In Praise...* \

R. Farina, *Impero e Imperatore...*

J. Gillman, *Some Reflections on Constantin's «Apostolic»- Consciousness,* în Studia Patristica 4 (TU, 79), Berlin, 1961, p. 422-428.

Henri Gregoire, *Conversion;* idem, La statue *de Constantin et le signe de la croix,* Antiquite classique, 1, 1932, p. 135-142; Byzantion, 7, 1932, p. 647-661; idem, *Eusebe n'est pas l'auteur;* idem, *Vie de Constantin;* idem, *Vision;* idem, *L'authenticite.*

Chr. Habicht, *Zur Geschichte...*

A. H. M. Jones and T. C. Skeat, *Notes on the Genuineness of the Constantinian Documents în Eusebius' Life of Constantine,* Journal of Eccl. History, 5,1954, p. 196-200.

Johannes Karayannopoulos, *Konstantin der Grofie und der Kaiserkult,* Historia, 5, 1956, p. 341-357, în voi. *Das Byzantinische Herrscherbild,* herausgegeben von Herbert Hunger (Wege der Forschung, Bd. CCCXLI), Darmstadt, 1975, p. 109-132.

Heinrich Kraft, *Konstantin der Grofie...*

Heinz Kraft, *Konstantins religiose Entwicklung...;* idem, *Kaiser Konstantin und das Bischofsamt,* în Saeculum, 8, 1957, p. 32-42.

Richard Laqueur, *Eusebius als Historiker seiner Zeit* (Arbeiten zur Kirchengeschichte, 11), Berlin und Leipzig, 1929.

J. Lassus, *L'empereur Constantin, Eusebe et les Lieux saints,* Revue de l'Histoire des Religions, 171, 1967, p. 135-144.

H. Lietzmann, *Der Glaube Konstantins des Grofien,* Sitzungsberichte der Preuss. Akademie der Wissenschaften, Berlin, Phil.-hist. Klasse, Berlin, 1937 (Kleine Schriften I, p. 186-201).

A. Mancini, *Osservazioni...*

H. Montgomery, *Konstantin, Paidus und das Lichtkreuz,* Symbolae Osloenses, 43, 1968, p. 84-109.

J. Moreau, *Sur la vision de Constantin,* Revue des Etudes Anciennes, 55, 1953, p. 307-333; idem, *Zum Problem der Vita Constantini,* Historia, 4, 1955, p. 234-245; idem, *Verite historique et propagande politique chez Lactance et dans la Vita Constantini,* Annales Universitatis Saraviensis, 4, 1955, p. 89-97; idem, *Eusebios* în RAC.

P; Orgels, *Erreurs historiques...*

J. R. Palanque, *Constantin, empereur chretien d'apres ses recents historiens,* Etudes medievales offerts â M. le Doyen Augustin Flich, Montpellier, 1952, p. 133-142. G. Pasquali, *Komposition der VC...* P. Petit, *Libanius,...*

A. Piganiol, *L'etat actuel de la question constantinienne,* Historia, 1,1950, p. 82-96; idem, *Sur quelques passages de la Vita Constantini,* Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves, 10, 1950, p. 513-518.

Johannes Quasten, *Initiation aux Peres...* p. 439-459 (pentru Eusebiu, în general şi VC, în special).

R. T. Ridley, *Anonimity in the Vita Constantini,* Byzantion, 50, 1980, p. 241-258. J. M. Sansterre, *Eusebe de Cesaree et la naissance de la theorie «cesaropapiste»,* Byzantion, 42, 1972, p. 1972, p. 135-195; 532-591.

F. Scheidweiler, *Kirchengeschichte des Gelasius;* idem, Vita *Constantini.* Eduard Schwartz, *Eusebius, PW.* Seston, *Constantin as a Bishop.*

J. Sirinelli, Les *vues historiques d'Eusebe de Cesaree durant laperiodepreniceenne,* Paris, 1961.

Jakob Spiegel, *Eine Kritik an Kaiser Konstantin in der Vita Constantini des Eusebs.* Wegzeichen. Fetgabe Hermenegild M. Biederman, Wurzburg, 1971, p. 83-94.

Rulph H. Storch, *The Eusebian Constantine (the Image of Constantine in the Vita Constantini),* CKurch History, 1971, p. 145-155.

Johannes Straub, *Vom Herrscherideal in der Spătantike,* Stuttgart, 1939, p. 113-129, idem, *Konstantins christliches Sendungsbewustsein,* Das neue Bild der Antike, 2, 1942, p. 374-394; idem, *Kaiser* Konstantin als eiuoxoitog *xS>v* εκτος;, în Studia Patristica 1, Berlin, 1957, p. 678-695 —în voi. *Regeneratio Imperii. Aufsătze Vber Roms Kaistertum und Reich im Spiegel der heidnischen und christlichen Publizistik,* Darmstadt, 1972, p. 119-158; idem, *Constantine as* K0IN02 FJII2K0II0S. *Tradition and Innovation in the Representation of the First Christian Emperor's Majesty,* Dumbarton Oaks Papers, 21, 1967, p. 35-55.

K. F. Stroheker, Das *konstantinische Jahrhundert im Lichte der Neuerscheinun-gen,* 1940-1951, Saeculum, 3, 1952, p. 654-680. W. Tefler, *Author's Purpose.*

Friedhelm Winkelmann, *Die Vita Constantini des Eusebs. Ihre Authentizitat, ihre Textbezeugung* (Diss, Theol. Halle), 1959; idem, *Echtheistfrage;* idem, *Konstantins Religionspolitik;* idem, *Authentizitătsproblem;* idem, *Textbezeugung;* idem, *Die Beurteilung des Eusebius von Casarea und seiner Vita Constantini im griechischen Osten. Ein Beitrag zur Untersuehung der griechischen hagiographischen Vitae Constantini,* în Byzantinische Beiträge, herausgegeben von Johannes Irmscher, Berlin, 1964, p. 91-119.

Friederich Vittinghoff, *Eusebius.*

Joseph Vogt, *Die Bedeutung des Jahres 312 fur die Religionspolitik Konstantins des GrofSen,* ZKG, 61. 1942, p. 171-190; idem, *Constantin der Grofie;* idem, Der *Erbawer;* idem, De *Vita Constantini des Eusebius iiber den Konflikt zwischen Konstantin und Licinius,* Historia, 2, 1954, p. 463-471.

Mgr. Dr. A. de Waal, *Konstantin der Grofie und seine Zeit.* Gesammelte Studien. Festgabe zum Konstantins Jubilâum 1913 und zum goldenen Priester-jubileum, herausg von Franz Joseph Dolger, Freiburg in Br. 1913 (Supplementheft der Romischen Quartalschrift).

D. S. Wallace-Hadrill, *Eusebius.*

Ludwig Woelkel, *Der Kaiser Konstantin. Annalen einer Zeitenwende,* Munchen, 1957.

Festgabe zum Konstantins Jubilăum 1913 und zum goldenen Priester-jubileum, herausg. von Franz Joseph Dolger, Freiburg in Br. 1913 (Supplementheft der Romischen Quar-

CUVÎNTAREA LUI CONSTANTIN LA ADUNAREA SFINŢILOR

(Oratio ad sanctum coetum = Tcp xcov ayîtov *avXXoyw)*

Numeroase manuscrise ale lucrării VC a lui Eusebiu, şi între acestea cel mai bun (Vaticanus), prezintă imediat după cartea a IV-a, ca un apendice al ei, sau chiar a V-a carte[1] *Cuvîntul împăratului Constantin pe care l-a adresat adunării-sfinţilor* (BacnAecoc Kiovoxavxîvou Aoyoc 6v *eypatye* xio xcov ccyicov ouAAoycp). Textul propriu-zis al acestui cuvînt începe astfel: «Augustul Constantin către adunarea sfinţilor»[2] (Kcovoxccvxîvoc oePaoxoc xtp xcov cVyicov auAAoyco).

1. V. totuşi precizarea lui Fr. Winkelmann, *Leben Konstantins,* p. XVI, n. 3, potrivit căreia în mss. B, *Oratio* este înainte de VC.

2. Textul Cuvîntării se află în ediţia lui I. A. Heikel, *Eusebius Werke I,* după Vita *Constantini,* p. 149-192. O nouă ediţie critică a textului, însoţită de traducere franceză, este în pregătire să apară în colecţia «Sources Chretiennes», prin grija lui Daniel de Decker; v. p. 87, nota 47 din studiul acestui autor: Le *Discours ă l'assemblee des saints» attribue a Constantin et l'oeuvre de Lactance,* în voi. *Lactance et son temps...* v. Abrevieri şi Bibliografia. Pe de altă parte, Fr. Winkelmann vorbeşte şi el de o nouă ediţie a textului: A-n.notation.es *zu einer neuen Edition der Tricennatsreden Eusebs und der Oratio ad sanctum coetum in GCS* (CPG 3498. 3497) în ANTIAQPON, Hommage a Mauritius Geerard pour celebrer l'achevement de la Clavis Patrum Graecorum, Cultura-

Se crede că locul acestei cuvîntări în cadrul lucrării VC a lui Eusebiu s-ar explica prin ceea ce el însuşi spune în cartea a IV-a, capitolele 29 şi 32. într-adevăr, în capitolul 29 Eusebiu vorbeşte de obiceiul lui Constantin de a ţine cuvîntări şi a trata diverse probleme, între care şi teologice: «El însuşi îşi îmbogăţea mintea cu cuvintele dumnezeieştii Scripturi, petrecîndu-şi nopţile în priveghere, iar în clipele de răgaz scriind cuvîntări, căci îi plăcea să se înfăţişeze necontenit înaintea oamenilor, încredinţat că e bine să domneşti peste supuşi prin puterea convingerii, făcînd din cârmuirea sa o domnie a chibzuinţei. Astfel că, nu pregeta să cheme lumea la sine, iar oamenii nu pregetau nici ei să se adune puhoi ca să asculte vorbele înţelepte ale împăratului. Cînd i se oferea prilejul să vorbească despre un subiect cu caracter teologic, Constantin îşi îndrepta ţinuta, lua o înfăţişare severă şi cobora glasul, lăsînd impresia că - prin marea lui putere de credinţă - va izbuti să-şi iniţieze ascultătorii în tainele dumnezeieştii învăţături. Publicul îi răspundea cu strigăte de încuviinţare».

Dacă cele de mai sus se referă la obiceiul, în general, al lui Constantin de a ţine cuvîntări, în cap. 32 Eusebiu precizează că el exemplifică acest lucru cu Cuvîntarea împăratului adresată *Adunării sfinţilor:* «împăratul îşi alcătuia cuvîntările în latină; existau însă anumiţi oameni cărora le revenea sarcina de a le tălmăci în greceşte. Am de gînd ca în continuarea acestei scrieri să adaug, un model de cuvîntare a lui, pe care el însuşi a intitulat-o: *Către Adunarea sfinţilor* (Aoyoc **xou xcov** dyîcov *ovkkoyov)* şi pe care a închinat-o Bisericii lui Dumnezeu, astfel că mărturia ce **o** aduc eu întru acestea să nu poată părea o simplă înşirare de vorbe goale».

Cuvîntarea începe cu o scurtă introducere (capitolele 1 şi 2), în care se arată că ea a fost ţinută în Vinerea Mare (Patimilor) **(fi xou rcaurniaxoc;** riuepa Ti&peaxiv) în faţa unui public compus din ascultători numiţi de el «prea iubiţii mei învăţători, precum şi voi toţi ceilalţi prieteni ai mei». Aceste cuvinte par să indice faptul că împăratul vorbea în faţa ierarhilor, unii foarte apropiaţi, pe

care îi considera «învăţători» şi «prieteni». Ceva mai departe arată că acestora le cere sprijinul, ca unora care sînt pricepuţi în dumnezeieştile lucrări de taină (II, 2: **xouc e7uaxf)uova<; xcov** Oeîcov ^tuoxripicov), iar de,se va întîmpla să greşească prin cuvînt (eciv **xi** *nxaXo^a ov*u-Baîvn) să-1 îndrepte, căci ei nu trebuie să se aştepte la cine ştie ce înaltă ştiinţă, ci să ia în considerare sinceritatea încercării lui.

Totuşi Cuvîntarea nu era adresată numai ierarhilor, ci întregii Biserici, pe care el o califică «cîrmaci al sufletelor, luptătoare pentru adevăr, leagănul iubirrii de oameni». în cadrul acestei Biserici universale el atrage luare aminte celor ce-i slujesc lui Dumnezeu cu sinceritate (II, 2: oi **xov fteov** eiAixpivcoc **SePovxec).** Totuşi, Cuvîntarea are şi un ţel polemic şi apologetic-misionar şi de aceea ea îi priveşte şi pe *necredincioşi* (XI, 7: Suooepeîc;), adică pe păgîni, pe care-i invită să compare religia lor cu cea creştină. Prin aceasta împăratul se adresează, deci, tuturor supuşilor (XI, 1: **uîcfixooi)** imperiului, cerîndu-le să participe la împlinirea ţelurilor sale şi anume: cei înţelepţi să se silească şi mai mult în cinstirea lui Dumnezeu, cei neînţelepţi să se convertească şi în loc de nefolositori **(âvxi dxpfioTtov),** să devină de folos **(xpf**|auj.oi). Sarcina pe care şi-o ia vorbitorul

este să determine prin cuvîntul său pe cei neiniţiaţi în învăţătura credinţei să-şi schimbe cugetul şi să se îndrepte spre Dumnezeu. Constantin îşi ia această sarcină cu bucurie şi ar fi dorit ca mai de mult să-i fi fost descoperit lucrul acesta **(âiroxctAutpic.),** fiindcă fericit este cel ce a cunoscut din tinereţe bucuria dumnezeieştii învăţături şi frumuseţea vieţii dusă în virtute **(dpexf)),** dar el se mîngîie cu faptul că, deşi cei înzestraţi nu ajung înţelepţi de copii, este un lucru foarte îmbucurător că ei cunosc totuşi înţelepciunea (oocpîcc) în puterea vîrstei **(ev xfj xfj<;** âxnfjc. **fiAixia).**

Restul Cuvîntării este împărţit în trei părţi, principale. *Prima parte* (cap. 3-10) tratează despre Dumnezeu Tatăl şi Iisus Hristos, în calitatea lor de creatori ai întregii zidiri şi de stăpîni ai universului, despre falsele concepţii păgîne în zei, în destin şi în noroc, despre erorile filosofilor, arătînd ce se poateadmite şi ce respinge din învăţătura lui Platon; despre ficţiunile poeţilor, care nu trebuie crezute. *Partea a doua* (cap. 11-21) este o expunere a învăţăturii creştine despre întruparea Mîntuitorului, întrupare prevestită de proorocii Vechiului Testament, dar şi de Sibila din Erythraea, şi de poetul Virgiliu în Ecloga a IV-a. Accentul în această parte (cap. 11-16) cade pe moartea Mîntuitorului: Dumnezeu nu poate fi învins de om, aşa cum nici iubirea omenească nu poate fi întrecută de răutate. Dumnezeu şi-a arătat prin moarte iubirea Sa faţă de om, vrînd prin aceasta să şteargă păcatul şi să instituie dreptatea; de aceea, Hristos a şi strîns în jurul său pe oamenii cei mai înţelepţi, ca să propovăduiască învăţătura aducătoare de mîntuire. în nimic nu s-a arătat El mai măreţ, ca în faptul că nu şi-a utilizat puterea pentru a se răzbuna, ci a trecut cu vederea greşala şi păcatul, socotindu-le omeneşti.

în *Partea a IÎI-a* (cap. 22-25) împăratul arată că biruinţele sale s-au datorat ajutorului lui Hristos, că dimpotrivă conducătorii păgîni, persecutori ai religiei creştine, ca Decius, Valerian, Aurelian, Diocleţian şi-au sfîrşit viaţa în condiţii din cele mai grele.

în capitolul de încheiere (26) împăratul aduce mulţumire lui Dumnezeu pentru toate binefacerile, de Care s-a învrednicit, zicînd că Dumnezeu este

cauza credinţei lui, de la El trebuie să cerem reuşita noastră de orice fel şi Lui să I-o raportăm; căderile sînt însă de pus pe seama uşurinţei noastre.

Autorul, data şi destinatarul lucrării. Nu toţi specialiştii sînt de acord să atribuie lucrarea lui Constantin. Primul care a exprimat dubii în această privinţă a fost J. P. Rossignol[3], urmat apoi de A. Mancini[4],1. A. Heikel[5] şi de alţii[6]. Ei susţin că nu se poate atribui lui Constantin o asemenea lucrare mediocră, în care şe găsesc nepotriviri şi greşeli istorice, că ea a fost alcătuită mai degrabă de un mistificator de la curtea împăratului, bun cunoscător al limbii greceşti şi punînd-o pe seama lui Eusebiu; aşa s-ar explica şi tradiţia literară care a inserat lucrarea la VC.

3. *Virgile et Constantin le Grand* (premiere pârtie), Paris, 1845, IV-VII, 230.

4. *La pretesa Oratio Constantini ad sanctorum coetum,* Studi storici, 3, 1894, p. 92-117, 207-227.

5. *Op. cit,* p. XCII şi urm.; idem, *Die Rede an die Versammlung der Heiligen zur Interpretaţi/an und Echtheitsfrage,* în Kritische Beiträge zu den Konstantinschriften, p. 2-49 (TU, 36, 4), Leipzig, 1911.

6. R. P. C. Hanson, *The Oratio ad sanctos attributed to the Emperor Constantine and the Oracle of Daphne,* Journal of Theol. Studies, N. S. 24, 1973, p. 505-511; v. însă şi recenzia la acest studiu făcută de H. A. Drake, *In Praise,* p. 136-137, n. 7.

Alţi învăţaţi[7] socot însă că trebuie să i se dea lui Constantin ceea ce îi revine de drept şi anume că *Oratio* ar fi un document de stat, adresat de împărat autorităţilor bisericeşti, credincioşilor şi tuturor supuşilor din imperiu cu ocazia Pastelor. în el Constantin se adresează în mod oficial clerului şi poporului, vorbindu-le de victoriile sale repurtate asupra rivalilor păgîni şi persecutori ai creştinismului, arătîndu-le totodată simpatia şi ataşamentul pe care înţelegea să le dovedească de aici înainte.

în privinţa formei originare a cuvîntării, a momentului redactării ei şi a destinatarului nu există unitate de vederi. Pentru unii Cuvîntarea ar fi fost compusă iniţial în latină de Constantin însuşi sau din ordinul său, apoi încredinţată cancelariei imperiale pentru a fi tradusă în greacă[8]. Pentru alţii[9], Constantin s-ar fi limitat să dea doar unele directive generale sau să introducă în latină cîteva pasaje nu prea importante, pe care apoi Eusebiu de Cezareea

7. Paul Wendland, recenzie la I. A. Heikel, *Eusebius werke I,* în Berliner Philologische Wochenschrift, 22, Berlin, 1902, p. 226-236; Adolf v. Harnack, *Die Chronologie der altchristlichen Literatur bis Eusebius,* în *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius,* t. II, 2, Leipzig, 1904, p. 116-117; Ed. Schwartz, *Eusebios,* PW. col. 1427; Joh. Măria Pfättisch, *Die Rede Konstantins des GrofSen an die heilige Versammlung suf ihre Echtheit untersucht,* Freiburg i. Br., 1908; idem, *Die Rede Konstantins an die Versammlung der Heiligen,* în Franz Joseph Dolger, *Konstantin der Grojie und seine Zeit,* Gesammelte Studien, Freiburg in Breisgau, 1913, p. 96-142; A. Kurfess, *Kaiser Konstantins Rede an die Versammlung der Heiligen, eine Karfreitagsrede vom Iahre 313* (Verhandlungen der 57. Versammlung Deutscher Philologen) Leipzig, 1930; idem, *Zur Echtheitsfrage und Datierung der Rede Konstantins an die Versammlung der Heiligen,* Zeitschrift fur Religions und Geistesgeschichte, 1, Koln, 1948, p. 355-358; idem, *ZuKaiser Konstantins Rede an die Versammlung der Heiligen,* Theologische Quartalschrift, 130, Tubingen, 1950, p. 145-165; Hermann Dorries, *Selbstzeugnis Konstantins,* p. 129-161; A. Piganiol, *L'Empire chretien* (325-395), IIe ed. mise ă jour par Andre Chastagnol, Paris, 1972, p. 32, n. 4; J. Moreau, *Eusebe de Cesaree,* în Dict. d'hist. et geogr. eccl., 1.16,1963. col. 1457 şi s. v. *Eusebios von Caesarea* în RAC, col. 1074-1075; R. Farina, *Impero e Imperatore,* p. 15-16.

8. Daniel de Decker, *Discours â l'assemblee,* p. 77, n. 13.

9. V. Schuitze, *Quellenuntersuchungen zur Vita Constantini des Eusebius* IV. *Die Osterrede,* ZKG, 14,1894, p. 550-551; J. M. Pfättisch, Ptatos *Einfluss* auf dte Rede *Konstantins an die Veraammlung der Heiligen,* Theologische Quartalschrift, 92, 1910, p. 416; H. von Schonebeck, *Beiträge zur Religionspolitik des Maxentius und Konstantin,* Klio, 43, 1939, p. 90; Heinz Kraft, *Konstantins religiose Entwicklung,* p. 272.

10. A. Piganiol, *op. cit.,* p. 32: «Le *Discours ă l'assemblee des saints* s'il est de Constantin, comme il est probable, est ecrit sous l'inspiration de Lactance»-. Daniel de Decker,
op. cit, p. 79-87.

sau un adaptator anonim le-ar fi amplificat şi redat în limba greacă. Potrivit unei alte ipoteze[10] lucrarea ar fi opera lui Lactanţiu, apropiat curţii imperiale, deoarece ideile dezvoltate în ea au similitudini cu cele din *Institutiones divinae* şi *De mortibus persecuto-rum* ale acestuia. *Oratio* ar arăta preocupările literare, filosofice şi religioase, dar şi politice ale lui Constantin în jurul anilor 324-325, adică în momentul în care el ataşa guvernării sale partea orientală a imperiului, smulsă lui Liciniu. Ea ar fi fost o scrisoare adresată unui sinod şi anume celui convocat la Antiohia înainte de Pastele din 325. Oratio este considerată un document autentic constantinian, elaborat în cancelaria imperială după modelul lui *De mortibus persecutorum.*

Nici în legătură cu *data* nu există unitate de vederi. Astfel, J. P. Rossignol[11] atribuie, fără a preciza o dată exactă, lucrarea domniei lui Constantin, socotind că autorul ei ar fi un «mistificator» de la curtea sa, care a pus-o pe seama lui Eusebiu. Ed. Schwartz[12] crede că *Oratio* are în vedere monarhia, adică perioada de după anul 324, cu toate că în ea se fac referiri numai la victoriile asupra lui Maxenţiu, nu şi asupra celor lui Liciniu. J. M. Pfättisch[13] o consideră anterioară Sinodului de la Niceea, din cauza ideilor dogmatice «naive», exprimate în ea şi propune perioada dintre 313-325. Ed. Norden[14] zice că *Oratio* a fost rostită la Sinodul de la Niceea, (325) iar A. Kurfess[15] propune data de 29 martie 313, adăugind că a fost rostită la Roma. A. Piganiol[16] stabileşte anul 323, iar R. P. C. Hanson[17], pornind de la faptul că în cap. 18, 13-14 se face referire la oracolul de la Daphne, socoate că lucrarea a fost alcătuită de un compilator după anul 362. în sfîrşit, un asiduu cercetător al problemelor constantiniene, T. D. Barnes[18], stabileşte că *Oratio* a fost ţinută de Constantin la *12 aprilie 317 şi anume la Sardica.* Principalele argumente aduse în favoarea acestei datări sînt: 1. în titulatura împăratului nu se află epitetul vixiyrrig *(victor, triumphator),* care i se adaugă în mod constant după victoria din anul 324' împotriva lui Liciniu. Deci Cuvântarea a fost alcătuită înainte de 324. 2. Din titlurile şi din conţinutul cap. 22 ar reieşi că prigonitorul creştinilor, la care se referă Constantin, este împăratul Galeriu (nu Maximin Daia ori Maximian). Marea cetate (f) \iEyăXr\ noAiţ) şi iubită *((ţ>iXxârxr]* ττοΑκ;), amintită în context, este Sardica, locul unde Galeriu şi-a stabilit reşedinţa şi unde a şi murit. Socotim că din toate propunerile de datare de pînă acum cea mai probabilă este aceea a lui T. D. Barnes.

Desigur analize şi discuţii asupra autenticităţii Cuvîntării, asupra datei şi locului unde a fost rostită, vor mai exista. Important mi se pare să relev că partizanii autenticităţii sînt mai numeroşi şi că printre ei se înscriu nume prestigioase ca V. Schuitze, Adolf von Harnack, J. M. Pfättisch şi Her-mann Dorries. De pildă, concluzia lui Dorries, rezultată în urma analizei atente a conţinutului lucrării, este că e mai uşor să rezolvi dificultăţile relevate de diferiţi critici, decît să presupui că lucrarea este un fals'[9].

11. *Op. cit.,* p. rV-VH, 230.
12. Deutsche Lrteraturzeitung, 29, 1908, col. 3099.
13. *Die Rede Konstantins des GrofSen an die Versammlung der Heiligen,* 1908
14. *Die Geburt des Kindes,* 1924, p. 3, 170.
15. *Kaiser Konstantins Rede an die Versammlung der Heiligen, ein Karfreitags-rede...* p. 130-131; idem, *Zu Kaiser Konstantinsrede... p.* 164-165.
16. In Revue de l'histoire et de philosophie religieuse, 12, 1932, p. 370-372.
17. *Op. cit., loc. cit.*

Ediţii

Migne, PG, 20, col. 1253-1316; ediţie critică: I. A. Heikel, *Eusebius Werke I,* p. 149-192. Se preconizează noi ediţii critice, una pregătită de Daniel de Decker, în Sources Chretien-nes, alta de către Fr. Winkelmann, la Berlin; v. mai sus n. 2.

Traduceri

în *engleză:* Richardson, *Life of Constantine,* p. 561-580; *în germană:* J. Molzberger, în Bibliothek der Kirchenväter, 2, 1880, p. 235-287; J. M. Pfättisch, în Bibliothek der Kirchenvâter[2], 9, 1913, p. 191-272.

Bibliografie

T. D. Barnes, *Good Friday Sermon,* p. 414-423; idem *Two Speeches by Eusebius,* în Greek, Roman and Byzantine Studies, 18, 1977, p. 341-345.

A. Bolhuis, *Vregils 4. Ecloga in der Oratio Constantini ad sanctorum coetum,* Diss. Amsterdam, 1950; idem, *Die Rede Konstantins des Grofien an die Versammlung derHeiligen und Lactantius «Divinae institutiones»,* VC 10, 1956.

Daniel de Decker, *Discours ă l'assemblee;* idem, *Evocation de la Bible dans* le «Dis*cours a l'assemblee des saint» prete ă l'empereur Constantin,* în Studia Biblica I, 1978. Papers on Old *Testament and Related Themes.* Sixth internaţional Congress on Biblical Studies, Oxford 3-7 April, 1978, Edited by E. A. Livingstone, Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series, 11, Scheffield, 1979, p. 133-143.

Hermann Dorries, *Selbstzeugnis Konstantins.*

Rafaele Farina, *Impero e Imperatore.*

R. P. C. Hanson, *The Oratio ad sanctos attributed to the Emperor Constantine and the Oracle of Daphne,* Journal of Theol. Studies, N. S., 24, 1973, p. 505-511.

Adolf von Harnack, *Die Chronologie der altchristlichen Literatur bis Eusebius,* Leipzig, 1904. <

Ivar A. Heikel, *Eusebius Werke I,* p. XCI-CIII; idem, *Die Rede an die Versammlung der Heiligen zur Interpretation und Echtheitsfrage,* în *Kritische Beiträge,* p. 2-49.

A. Kurfess, *Kaiser Konstantins Rede an die Versammlung der Heiligen, eine Karfreitagsrede vom Jahre 313* (Verhandlungen der 57. Versammlung Deutscher Philologen und Schulmänner zu Salzburg vom 25. bis 28. Sept. 1929 (1930), Leipzig, 1930; idem, *Zur Echtheitsfrage und Datierung der Rede Konstantins an die Versammlung der Heiligen,* Zeitschrift fur Religions und Geistesgeschichte, 1, Koln, 1948, p. 355-358; idem, *ZuKai-ser Konstantinsrede an die Versammlung der Heiligen,* Theologische Quartalsehrift, 130, Tubingen 1950, p. 145-165; idem, *Der griechische* ***Ubersetzer*** *von Virgils vierter Ekloge* ***in*** *Kaiser Konstantins Rede an die Versammlung der Heiligen,* Zeitschrift fur die neutes-tamentliche Wissenschaft und die Kunde der ălteren Kirche, 35, 1936, p. 97-100; idem, *Kaiser Konstantin und die Sibyle.* Theologische Quartalischrift, 117, 1936, p. 11-27; idem, *Die griechische tîbersetzung der vierten Ekloge Virgils,* Mnemosyne, 3, 5,1937, p. 282-288; idem, *Kaiser Konstantin und die Erythraische Sibyle,* Zeitschrift fur Religions und Geistesgeschichte, 4, 1952, p. 42-57.

A. Mancini, *La pretesa Oratio Constantini ad sanctorum coetum,* Studii storici, 3, 1894, p. 92-117, 207-227.

Joannes Măria Pfättisch, *Die Rede Konstantins des Grofien an die Versammlung der Heiligen auf ihre Echtheit untersucht,* Freiburg in Br., 1908; idem, *Platos Einfluss auf die Rede Konstantins an die Versammlung der Heiligen,* Theologische Quartalsehrift, 92, 1910, p. 399-417; idem, *Die vierte Ekloge Virgils in der Rede Konstantins an die Versammlung der Heiligen,* Miinchen, 1913; idem, *Die Rede Konstantins an die Versammlung der Heiligen,* în Franz Joseph Dolger, *Konstantin der Grofie und seine* Zeit,Gesammelte Studien, Freiburg in Br. 1913, p. 96-121.

DISCURSUL FESTIV LA ANIVERSAREA A 30 DE ANI DE DOMNIE A ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN (TRICENNALIA)

Majoritatea manuscriselor lucrării *Vita Constantini* prezintă după *Oratio ad sanctum coetum* o nouă scriere a lui Eusebiu sub următorul titlu: *Evoefjiov rov* ***JJafjupikyu eic Kaworavzîvov rbv*** *fiaoiÃea tfxaxovxanrjpi****xoc*** *= (Cuvînt) al lui Eusebiu al lui Pamfil pentru împăratul Constantin cu prilejul aniversării a 30 de ani (de domnie)*[1]*.* Această lucrare, cunoscută şi sub titlul ***Tfnaxovxaerqf XKbc Aoyoc*** sau mai frecvent *Oratio de laudibus Constantini* sau prescurtat *De laudibus Constantini* ori *Laus Constantini,* a fost editată împreună cu *Vita Constantini* şi *Oratio ad sanctum coetum.* Justificarea conexării acestui *Cuvînt* la celelalte două lucrări o găsim exprimată chiar de Eusebiu însuşi în cartea IV, 46 din VC. Referindu-se la descrierea Bisericii Sfîntului Mormînt de la Ierusalim, zidită şi împodobită de Constantin, Eusebiu zice: «înfăţişarea acestei Biserici (închinate) Mîntuitorului... am făcut-o... după puterile noastre într-o scriere aparte, dedicată împăratului însuşi, pe care o vom publica la timpul potrivit, după încheierea lucrării de faţă, adăugîndu-i şi pe aceea întocmită la împlinirea a 30 de ani de domnie, adică puţin mai tîrziu, după sosirea noastră în cetatea ce poartă numele împăratului şi pe care am rostit-o chiar în faţa lui».

Mărturia proprie a lui Eusebiu despre redactarea acestui *Cuvînt.a.* făcut ca în critica modernă să nu se manifeste îndoieli asupra autenticităţii lui. Mai mult decât atît el a constituit un argument în favoarea autenticităţii lucrării *Vita Constantini*[2]*.* Opinii divergente s-au exprimat doar în legătură cu faptul dacă lucrarea este sau nu unitară, dacă, adică, aşa cum ni se păstrează, a putut fi rostită în întregime de Eusebiu în faţa împăratului la aniversarea a 30 de ani de domnie.

Cel care a ridicat prima îndoială a fost Valesius (Valois), istoriograf de curte al lui Ludovic al XTV-lea, pomenit de noi de mai multe ori în cadrul acestei introduceri. El a spus că lucrarea este prea lungă şi că, deci, nu putea fi rostită într-o singură împrejurare[3]. în ediţia critică cea mai recentă existentă azi, aceea a lui Heikel, ea însumează 64 de pagini[4], iar în traducerea lui Drake[5] 44 de pagini (cu literă măruntă). Chiar dacă am admite că Eusebiu a urmat

1.I. A. Heikel, Eusebius *Werke,* I, p. 193.

2.Andre Piganiol, *Sur quelques passages de la Vita Constantini,* Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales (Melanges H. Gregoire), 10, 1950, p. 513-518.

3. Henri Valois, *Laus Constantini,* XI, 1 = Migne, PG, 20, 1857, col. 1375, n. 48.

4. I. A. Heikel, *op. cit,* p. 193-259.

practica veche, potrivit căreia oratorii ţineau un discurs scurt şi îl dezvoltau după aceea pentru publicare, totuşi istoricului nostru nu i se poate atribui un asemenea procedeu, deoarece el era bătrîn, cînd a rostit discursul (anul 336) şi după aceea el n-a mai trăit decît 3-4 ani, timp în care ştim că a fost ocupat

cu redactarea altor lucrări majore. în această perioadă el a scris *De ecclesiastica theologia, Un comentariu la Psalmi, Vita Constantini, Laus Constantini, Sepulchrum Christi* şi, foarte probabil, *Contra Marcellum* şi *De Theophania*[6]. Eusebiu n-a putut, deci, rosti tot textul în faţa împăratului. Pe de altă parte, cercetarea atentă a conţinutului şi faptul că unele manuscrise reproduc doar o parte din el (cap. I-X), restul aflîndu-se în altele, care poartă şi alt titlu (BaoiAixov ouYYpauua) au dus la concluzia că lucrarea nu este unitară, ci compusă din două părţi distincte[7]. Prima parte ar reprezenta Discursul rostit în mod real de Eusebiu la Constantinopol cu prilejul jubileului de 30 de ani; cea de a doua, un Cuvînt pronunţat la Ierusalim în septembrie 335, cu ocazia sfinţirii Bisericii Sfîntului Mormînt, cînd împăratul nu era de faţă. Din *Vita Constantini* IV, 46 reiese că partea a doua, privind Sfîn-tul Mormînt, este «o lucrare separată închinată împăratului însuşi» **ev** oixeicp *ovyypă**i[ittTi **TOxpaââvxec;** ocuτco PaaiAeî n**;pooecpcovf**|oa|a**.ev).** Primele 10 capitole conţin, deci, cuvîntarea ţinută la Constantinopol şi lor li se poate atribui denumirea de Aoyog **xpiaxovTaeTripixog** (VC, IV, 46), iar restul de 8 capitole, precedate în manuscrise de titlul BaoiAixoi; *koyoţ* sau BacnAixov ox>YYP<Wª> cum se an"ă în textul propriu-zis (XI, 1), fac parte din Cuvîntul rostit de Eusebiu la Ierusalim, la 17 sept. 335[8], cînd împăratul nu era de faţă.

De fapt, locul exact al ţinerii Discursului este indicat în cap. XI, p. 224, unde Eusebiu însuşi spune: «Dar privitor la darurile oferite de tine Dumnezeului şi Mîntuitorului tău, în chiar inima noastră, mă refer la provincia Palestina şi chiar la acest oraş de aici, unde ca dintr-un izvor a ţîş-nit Cuvîntul aducător de mîntuire, răspîndindu-se apoi la toţi oamenii». Distincţia care s-a făcut între cele două părţi componente ale lucrării *De laudibus Constantini* a determinat pe unii cercetători să denumească partea a Il-a: *De Sepulchro Christi* ori *Sepulchrum Christi*[9].

6. Wallace-Hadrill, *Eusebius,* p. 55, 57-58; M. J. Rondeau, *Une nouvelle preuve de l'vnfluence litteraire d'Eusebe de Cesaree sur Athanase,* în Recherches des Sciences Reli-**Kieuses,** 56, 1968, p. 386, n. 2.

7.1. A. Heikel, *Vber die Handschriften von Eusebius,* în Nachrichten von der koni-**glichen** Gesellschaften zu Gottingen, Phil.-hist. Klasse, 1895, p. 434-441 şi *Eusebius Werke I,* p. CIV-CVT; Winkelmann, *Textbezeugung.*

8. Asupra datei de 17 sept. 335, v. H. A. Drake, *In Praise,* p. 142, n. 6.

9. Drake, op. cit., p. 31.

Discursul de la Constantinopol a fost rostit, cum am spus, în faţa împăratului, iar Eusebiu precizează aceasta atît în VC, IV, 46, cît şi în LC, I, 1, II, 5, III, 1, 2, VI, 1, 10, 18, IX, 1, X, 7, iar data exactă este 25 iulie 336[10]. Ambele discursuri par să fi fost unite laolaltă în chip eronat de către scribii, care s-au ocupat de opera lui Eusebiu[11]. Ceea ce i-a determinat în bună măsură să facă acest lucru a fost conţinutul asemănător[12], astfel că unele manuscrise le pun împreună; totuşi trebuie subliniat că ele constituie două lucrări separate, alcătuite pentru ocazii deosebite şi public deosebit. Există şi unele deosebiri de stil între ele: de pildă, în timp ce Eusebiu vorbeşte în discursul aniversar de la Constantinopol de împăratul Constantin la persoana a ffi-a (cu o singură excepţie, p. 212,1, unde i se adresează direct), în cel de al doilea, de la Ierusalim, el foloseşte persoana a Il-a. Folosirea persoanei a Ii-a pentru împărat, atunci cînd el era absent, nu trebuie să ne mire, căci acesta era un artificiu de compoziţie[13]. Susţinătorul cel mai hotărît al tezei că lucrarea este compusă din două părţi distincte este Drake[14]. El aduce în sprijinul acestei idei argumente de conţinut şi de stil.

Planul discursului ţinut la Constantinopol la 25 iulie 336

10. Idem, *Whenwasthe «De laudibus Constantini» delivered?,* Historia, 24,1975, p. 345-356.

11. Ed. Schwartz, *Eusebios,* PW., col. 1427.

12. De pildă, Wallace-Hadrill, *Eusebius,* p. 43-44 susţine că, de fapt, în lucrare nu sînt decît două secţiuni ale unei singure opere. Prima parte ar fi, în general, de natură biografică, cea de a doua, ar avea conţinut teologic, dar ambele sînt unite împreună de un scop comun: demonstrarea originii divine a noului *imperium.* Premizele puse în cap. I ar fi dezvoltate în partea a Il-a, care n-ar fi înţeleasă, dacă primul capitol ar fi fost scris după ea. Wallace-Handrill conchide că, partea a doua, socotită de mulţi cercetători ca ceva separat, ar repeta într-o formă extinsă planul primului capitol, demonstrînd^ mai întîi, puterea lui Dumnezeu în creaţie, apoi puterea Sa printre oameni, ca rezultat al întrupării, conducînd la prezenta manifestare a acelei puteri în imperiul lui Constantin. O temă comună ar curge peste tot în cele 18 capitole şi anume strînsa relaţie a lui Constantin cu Dumnezeu, din care rezultă numeroase consecinţe favorabile pentru toţi. Dar Drake, *In Praise,* p. 32, 34-35, se întreabă dacă o temă comună presupune neapărat şi o lucrare comună, ori e posibilă şi independenţa. Este adevărat, zice el, că cap. XI reia o temă expusă în cap. I, dar în el se introduce şi un material nou şi se stabilesc noi ţeluri. Ar trebui făcută o comparaţie nu cu capitolul I, ci cu Prologul, care îl precede. Aici Eusebiu anunţă că discursul va trata patru teme: 1. Natura împărăţiei şi regalităţii; 2. împăratul suprem; 3. împărăţia adevărată faţă de cea falsă; 4. Consecinţele care urmează pentru fiecare. Ori în capitolul XI, Eusebiu plasează dintr-odată un nou scop. Discuţia teologică continuă, dar este impulsionată de critica fără sens la adresa bisericilor zidite de Constantin (X, 2-4). Independenţa acestor capitole finale este, de altfel, indicată de referinţe interne (urmează exemplele). Concluzia lui Drake este: dacă unitatea teologică, susţinută de Wallace-Hadrill, poate fi acceptată, nu se admite concluzia că avem de a face cu o singură lucrare, şi nu cu două. Există puternice argumente interne, cum că cele două părţi ale manuscrisului au fost compuse în vederea a două ocazii diferite.

13. E. Galletier, *Panegeriques latines,* Paris, 1952, II, p. 149; cf. Drake, op. *cit.,* p. 142, n. 10, p. 144, n. 53.

14. Drake, op. cit., p. 31 şi urm.

întrucât la *Laus Constantini* şi *Sepulchrum Christi* nu există ca la celelalte lucrări anterioare titluri de capitole (xecpcxAcua) rezumăm în cele de mai jos conţinutul lor.

1—7/7. Eusebiu începe prin a spune că el va evita modelele tradiţionale, folosite în expunerea calităţilor spirituale ale suveranilor: «M-am înfăţişat aici nu spre a depăna poveşti sau spre a istorisi cu vorbe meşteşugite şi cu glas de sirenă cine ştie ce lucruri plăcute auzului ori a folosi întorsături de cuvinte puerile», ci mă voi «depărta de căile bătute pînă acum, cîntînd faptele împăratului într-o formă nouă». Eusebiu crede că împăratul este un om cu totul deosebit de ceilalţi, «înzestrat atît cu ştiinţa celor dumnezeieşti, cît şi cu a celor legate de om», şi că merită să scoată în evidenţă «trăsăturile lui de-a dreptul divine», «tainicele mistere ale vieţii lui» (Prolog, I, 3, 4), să vorbească despre domnia lui pilduitoare şi despre opusul ei. Eusebiu îl compară pe Constantin cu soarele: «el străluceşte ca soarele, răspîndindu-şi razele de lumină pînă în cele mai îndepărtate locuri ale imperiului său, prin prezenţa cezarilor săi» (m, 4). Imperiul său este reflectarea imaginii împărăţiei cereşti, pentru că el s-a străduit să-1 modeleze după chipul celui din cer (III, 5-6). Astfel împodobit cu imaginea regatului ceresc, el chiverniseşte pe cei de jos, ţinînd aţintită privirea în sus, cîrmuind după această formă arhetipală şi întărindu-se prin imitarea domniei suveranului ceresc, pe care Stăpînul a toate a dat-o numai neamului omenesc între toate creaturile sale. Pentru că aceea este norma autorităţii regale, ca pe toţi să-i conducă unul singur. Monarhia întrece orice formă constituţională şi administrativă, iar polyarhia, bazată pe egalitate, duce mai degrabă la anarhie şi război civil. Din această cauză avem un singur Dumnezeu şi nu doi, trei sau mai mulţi. Exprimîndu-ne mai precis, credinţa în mai mulţi zei, însemnează ateism. Există doar un singur împărat, iar Logosul Său şi legea Sa împărătească este una, neexprimată în cuvinte ori silabe, nici supusă stricăciunii timpului, în cărţi ori
table, ci este Dumnezeu-Logosul cel viu şi prezent, care pregăteşte împărăţia Tatălui tuturor celor care sînt sub binecuvântarea Sa. Supremul împărat, care şade pe scaunul de domnie al bolţilor cereşti şi care a făcut pămîntul scaun picioarelor Sale (1,1), este adevăratul autor al festivităţilor de faţă.

Logosul cel Unul Născut al lui Dumnezeu, împărăteşte din veci pînă în vecii fără de sfîrşit împreună cu Tatăl Său. Tot aşa iubitul Său împărat (al nostru), călăuzit de sus de împărătească binecuvântare şi confirmat în numele dumnezeieştii chemări, domneşte aici pe pămînt de o foarte îndelungată vreme. După modelul Logosului, împăratul luptă cu forţele răului, cheamă întreg neamul omenesc la cunoaşterea Atotputernicului, dînd normele noii credinţe, cinsteşte pe sfinţi şi cuvioşi, primindu-i în palatul său, sărbătoreaşte jubileul după modelul divin, închinîndu-1 Celui care 1-a înconjurat de glorie, ca o recunoştinţă a facerilor de bine, nespur-cîndu-1 cu sîngele jertfelor, ci aducîndu-I însuşi împăratului a toate, în chip de jertfă bine plăcută, chiar împărătească sa fiinţă, căci el s-a dăruit pe de-a întregul lui Dumnezeu.

TV. Gîndirea abstractă, baza puterii omului, temeiul cumpătării, înţelepciunii, virtuţii, pasiunea pentru filosofie, putinţa de a cunoaşte ce e bine şi frumos, de a intui pe Dumnezeu, vin toate de la Logos. Cînd Logosul a făcut pe om după chipul şi asemănarea cu El, i-a dat prin aceasta şi starea

împărătească, făcîndu-1 în acelaşi timp părtaş de vestea împărăţiei cereşti, spre care el este chemat. Prin această chemare, adresată lumii întregi, Dumnezeu a dat împărăţiei pămînteşti drept model pe cea cerească, îndemnînd întreg neamul omenesc să rîvnească la ea ca la cea mai sublimă nădejde.

V. împăratul Constantin s-a împărtăşit din acestea, fiind înzestrat de Dumnezeu cu calităţi fireşti şi, pe deasupra, lăsîndu-şi sufletul pătruns de revărsarea darurilor pogorîte asupra lui de acolo, de sus. împăratul şi-a potrivit sufletul virtuţilor supreme, luîndu-se după modelul acelei împărăţii din altă lume, el n-a fost ca alţi conducători sclav al poftelor, deci nevrednic de titlul de împărat. Căci cum îşi va putea exercita puterea ca stăpîn absolut unul care a ajuns robul plăcerilor rele, un afemeiat împătimit, rob al cîştigului pe căi necinstite, irascibil şi mînios, rob al diavolilor setoşi de sînge şi al duhurilor ucigătoare de suflet?

VI. Dumnezeu a dăruit pe împăratul Constantin cu cununa sărbătoririi a 30 de ani de domnie, ca răsplată pentru faptele sale bune, dar aceasta nefiind suficient a hotărît să o prelungească cît mai mult posibil şi chiar în marele veac al veşniciei. Lui i-a descoperit Dumnezeu mîntuitorul însemn (= crucea), prin care el a biruit moartea, ca să iasă biruitor în lupta împotriva tuturor celor fără Dumnezeu, a duşmanilor, a barbarilor şi chiar a diavolilor.

VII. Mai înainte oamenii erau înrobiţi demonilor, pierzători de suflete, care prin nefericita urzeală a credinţei în zei, i-au făcut să nu mai recunoască pe adevăratul Dumnezeu, înlocuindu-L cu zeii, care nu au nici un fel de existenţă; în schimb, pe Cel ce *este,* L-au neglijat cu totul, ca şi cum nici n-ar fi. Ei au şi persecutat şi pus la chinuri pe cei care au rămas credincioşi Dumnezeului adevărat. Dar, împăratul suprem a oprit şirul nelegiuirilor săvîrşite, ridicând pe cei umiliţi şi obidiţi, prin alesul Său Constantin.

VIII. Constantin şi-a dat seama că zeii trebuie îndepărtaţi din credinţa poporului chiar şi fără forţă militară, doar prin trimiterea unor înalţi demnitari în provincii, care, încrezători în puterea credinţei lor, au stîrpit pretutindeni amăgirea aceasta şi, în rîsetele mulţimii, au silit pe preoţii acelei credinţe să scoată la lumină, din cele mai întunecate cotloane, pe zeii lor, statuile din lemn, îmbrăcate în aur sau alt material preţios, ori din bronz. împăratul a folosit forţa militară numai pentru a distruge un templu din Fenicia (Liban), unde aveau loc perversiuni. Prin voia lui Dumnezeu s-a instaurat pacea în imperiu, războaiele au luat sfîr-şit (de vreme ce se sfîrşise cu zeii), s-au terminat vărsările de sînge din anii de glorie ai smintitei credinţe în zei.

IX. Comparaţie între starea de decădere a imperiului în vremea cînd domnea politeismul şi cea înfloritoare de azi, cînd zeii au fost lichidaţi. Evlavia care se arăta atunci zeilor, nu se poate compara cu duhul de pace, care domneşte azi în imperiu pretutindeni, cînd cruzimile între fraţi sînt înlăturate. Nici un zeu sau profet păgîn n-a fost în stare să proorocească peste veacuri venirea Mîntuitorului ori să arate propria lor părăsire. Constantin a

biruit puhoiul vrăjmaşilor cu ajutorul semnului crucii şi prin invocarea ajutorului lui Dumnezeu. Drept recunoştinţă el a înălţat lui Dumnezeu măreţe edificii, atît în capitală, cît şi în provincii (în Palestina Biserica Sfîntului Mormînt, a amenajat cîteva peşteri şi alte locuri legate de viaţa Mîntuitorului, la Antiohia, o biserică unică prin amploarea şi frumuseţea ei, înscrisă într-un plan octogonal, în Bithynia şi în alte părţi). Ca răsplată pentru toate acestea el a fost dăruit de Dumnezeu cu o domnie lungă şi cu urmaşi vrednici.

X. Mîntuitorul semn al crucii a făcut ca cei dornici de a-şi desăvîrşi viaţa să poată părăsi pe neînsufleţiţii idoli şi să ia aminte la învăţăturile sfinte, mărturisind pe Cel aflat mai presus de toate, pe Creatorul cel nevăzut, adevăratul Dumnezeu. Dumnezeu unul este vestit întregii lumi şi astfel a fost realizată unitatea tuturor supuşilor imperiului. Asemenea unei călăuze pricepute împăratul veghează sus, la cîrmă, îngrijindu-se ca vasul să nu se abată din cale, iar însuşi Dumnezeu, împăratul suprem, şi-a întins spre el dreapta, pînă ce 1-a făcut să biruie toţi vrăjmaşii şi potrivnicii, sporindu-şi domnia întru mulţime de ani.

în rezumat, Discursul festiv la aniversarea a 30 de ani de domnie ar cuprinde[15] trei părţi principale, precedate de un prolog. în prima parte (cap. I—III) se vorbeşte de rolul Suveranului (împăratului) Suprem, despre Logos şi despre împărat la această aniversare. în partea a doua (cap. IV-VI) sînt arătate darurile Logosului, de care se bucură împăratul şi care e recompensat de Dumnezeu cu o sărbătorire măreaţă. în sfîrşit, în ultima parte (cap. VII-LX) se arată biruinţele Logosului şi ale împăratului ca trimis al lui Dumnezeu, care au

15. Idem, *op. cit,* p. 36-37.

fost de folos întregii omeniri. Ultimul capitol (al X-lea), cuprinde mulţumirile aduse de împărat lui Dumnezeu pentru pacea şi unitatea instaurate în imperiu.

Cu toate că Eusebiu promite la începutul lucrării să urmeze o cale nouă, totuşi Laus *Constantini* are caracterul unui *encomion,* construit pe tema victoriei şi a aniversării[16]. Conform normelor artei retorice, Laus *Constantini* proslăveşte la împăratul Constantin: *virtus, clementia, pietas* şi *iustitia*[11], în contrast cu *crudelitas, vis, libido* şi *superbia* duşmanilor. Discursul este de aşa manieră construit, încît în fiecare din cele trei secţiuni intervine Dumnezeu-Logosul, iar împăratul, în tema victoriei (biruinţei) şi a aniversării. Eusebiu a intenţionat, fără îndoială, să aibă o împărţire în trei şi fiecare parte la rîndul ei, divizată în trei teme, pentru a simboliza tainica Treime, din care se compune numărul trienal, teorie expusă pe larg în cap. VI, 10, 11-18.

Discursul a fost apreciat de învăţaţii moderni ca o lucrare care fixează pentru prima oară în chip clar «filosofia politică a imperiului creştin, acea filosofie a statului, care s-a menţinut în cursul mileniului de absolutism bizantin»[18]. El ar înfăţişa figura ideală a împăratului creştin şi împreună cu Vita *Constantini* ar trasa liniile fundamentale ale doctrinei creştine cu privire la putere, la împărat şi imperiu. Ambele lucrări sînt semnificative şi pentru cercetarea teologiei politice a lui Eusebiu[29], dar cheia pentru înţelegerea acestei teologii politice ar reprezenta-o mai ales *Laus Constantini*[20]*.* Pentru Fr. Winkelmann LC ar fi numai o operă de teologie[21].

DE SEPULCHRO CHRISTI (SC)

16. Jean Gage, *Etavpdţ vixonao& la victoire imperiale dans l'empire chretien,* Revue de l'histoire et de philosophie religieuse, 1933, p. 393; cf. Drake, op. *cit.,* p. 37.

17. Laus *Constantini* V, 4: *odxppw, ăyafâg, dîxaioţ, avdpăoţ, dxsefif]^ cpiMftcoc* Heikel, Eusebius *Werke I,* p. 204, r. 20-21. Acestea sînt virtuţile cardinale ale împăraţilor romani începînd cu Augustus; v. M. P. Charlesworth, *The virtues of a Roman Emperor: Propaganda and the Creation of Belief,* Proceedings of the British Academy, 1937, p. 105-133; R. Storch, *The Eusebian Constantine,* Church History, 40, 1971, p. 145-155.

18. Norman H. Baynes, *Eusebius and the Christian Empire,* Annales de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales (Melanges Bidez), 2,1934, p. 13-18; retipărit în Byzan-tine Studies and other Essays, London, 1955, **p.** 168-172 (aici p. 168); William Seston, *Constantine* as a *Bishop,* p. 129: «Laus Constantini este un fel de manifest al filosofiei politice a imperiului creştin».

19. R. Farina, *Impero e Imperatore,* p. 15, 22.

20. Hans Georg Opitz, Euseb *von Casarea als Theologe,* Zeitschrift fur die

Planul lucrării. Concepţia lucrării este mai puţin complicată şi ar reprezenta după unii cercetători[22] nu un discurs, ci un tratat teologic, cu caracter apologetic, prezentat de Eusebiu împăratului cu prilejul sfinţirii Bisericii Sfîntului Mormînt. Scopul principal ar fi justificarea construirii de către Constantin a acestei Biserici, care fusese criticată de duşmanii împăratului. Folosirea cuvintelor ev т£> *ficunkxâj* rcuk.. *ovyypă/**jjMm*** **(=** în această compoziţie - carte - regală XI, 1) şi evitarea cuvîntului *tâyoc,* caracteristic pentru «discurs», ar justifica această ipoteză. Heikel arată[23] că *ovYYpafma* n-a fost totdeauna folosit cu sensul de «compunere», «carte», în opoziţie cu «discursul», ci că el desemna proza în comparaţie cu poezia. Fraza de început din capitolul XI ar deveni, astfel, o simplă propoziţie de tranziţie, în care Eusebiu explică destul de clar materialul pe care-1 adaugă la lucrarea sa imperială şi oficială[24]. Cum se va vedea din conţinut, lucrarea nu este un *encomion.*

XI. Eusebiu arată scopul lucrării în felul următor: «în ceea ce priveşte trofeele victoriei (crucile) asupra morţii, înălţate în casele de rugăciune şi templele sfinţite sau măreţele şi luxoasele basilici, mari realizări la scară imperială, pe care le-ai ridicat în onoarea amintirii veşnice a mormîntului Mîntuitorului şi al căror temei nu este clar în ochii tuturor... Cei care în orbirea

22. Quasten, *Initiation aux Peres,* p. 463.

23. Heikel, *Kritische Beiträge,* p. 82.

sufletului lor sînt ignoranţi în lucrările divine, privesc acestea ca ceva ridicol şi demn de luat în rîs, socotind, într-adevăr, surprinzător şi nedemn pentru un împărat, atît de mare, să-şi risipească zelul pentru nişte morminte şi monumente dedicate celor morţi... Pe deplin convins, mărite împărate, de faptul că aceste lucruri te bucură şi îţi fac plăcere, doresc acum să arăt tuturor în cuvîntul meu temeiurile şi cauzele lucrărilor tale pioase» (SC, XI, 1, 2, 3, 7). în acelaşi timp, Eusebiu adaugă la acest scop special, un altul mai larg: Biserica Sfîntului Mormînt este simbolul misiunii divine a împăratului: «Doresc cu tărie să mă fac interpretul intenţiilor tale şi să devin vestitorul sufletului tău iubitor de Dumnezeu şi să învăţ tot ceea ce este potrivit şi necesar pe cel ce doreşte să afle principiile după care Dumnezeu, Mîntuitorul nostru, îşi exercită puterea Sa, raţiunile pentru care Cel care preexista şi avea grijă de tot universul a coborît după multă vreme la noi, din cer, luînd trup omenesc şi a mers pînă acolo, încît s-a supus puterii morţii. Voi vorbi apoi de viaţa Lui nemuritoare de după aceasta şi despre învierea din morţi, arătînd nu numai cauzele, dar şi demonstraţia logică şi învăţămintele luminoase, necesare celor care au nevoie de ele» (XI, 7).

Logosul este intermediar între Atotputernicul Dumnezeu şi umanitate; El controlează direct lumea creată, dar se află într-o strînsă legătură cu Tatăl, împărtăşindu-Se de cele mai intime şi mai negrăite atribute ale Acestuia.

XII. Logosul nu este identic cu înalta putere nemăsurată, dar purcede din Ea, din împărătească dumnezeire a Tatălui, ca o odraslă bună a unui părinte bun, aşa cum cuvîntul izvorăşte în chip tainic din intelect. Logosul este mijlocitor între Tatăl şi lume, aşa cum cuvîntul este intermediar între minte (intelect) şi cei din jur.

XIII. Logosul a coborît pe pămînt pentru a îndrepta pe un om căzut în politeism, care a ajuns să cinstească pe zei, aducîndu-le jertfe şi zidin-du-le temple şi sanctuare. în schimb, singurul şi adevăratul Logos al lui Dumnezeu, împăratul şi Creatorul a toate ajunsese să nu mai însemne nimic.

XIV. Logosul a luat trup omenesc, întrucât esenţa Sa dumnezeiască, imaterială şi nevăzută nu putea să se arate unor fiinţe, care, căutînd pe Dumnezeu în creaţie, aici jos pe pămînt, nu mai erau în stare (sau le lipsea voinţa) să contemple pe Izvoditorul şi Creatorul tuturor lucrurilor, altfel decît sub chipul şi înfăţişarea omenească.

XV. După ce s-a folosit de trup în atingerea scopului Său, Logosul a lăsat ca acest trup să moară pentru a convinge pe oameni de adevărul morţii, dar şi de cel al învierii. Folosind alt mijloc al sfîrşirii vieţii Sale pe pămînt, n-ar fi putut libera omenirea, supusă morţii, de cătuşele propriei ei naturi, n-ar fi fost urmat de oamenii de pe toată faţa pămîntului şi n-ar fi putut convinge pe ucenicii Săi să nu se teamă de moarte.

XVI. Dovada operei Logosului în lumea romană se arată în răspîndirea învăţăturii Sale şi în soarta persecutorilor. Statul roman şi învăţătura lui Hristos au prins a înflori împreună şi au izbutit să le împace pe toate, căci, în

timp ce puterea Mîntuitorului nostru a nimicit diversitatea de principii şi pluralitatea zeilor, s-a realizat şi unitatea imperiului, prin aceea că puterea Romei a supus popoarele, adunîndu-le laolaltă, iar mîn-tuitoarea noastră învăţătură i-a înlesnit şi netezit calea.

XVII Pieirea persecutorilor vrăjmaşi lui Dumnezeu, hotărîţi să nimicească, pe de o parte, bisericile şi zidirea atîtor locaşuri de cult creştine, pe de altă parte, este o dovadă a puterii lui Dumnezeu în zilele noastre. Acesta este un fapt, pe care numai Mântuitorul nostru s-a dovedit în stare să-1 săvîrşească.

XVIII. Constantin însuşi poate să dea mărturie de ajutorul şi sfaturile primite de la Mîntuitorul, atît în vremuri de primejdie, cît şi în organizarea statului, în hotărîrile de interes general, în legislaţie, prin care s-a înviorat viaţa. Pentru toate acestea împăratul a hotărît să ridice un locaş de rugăciune, închinat biruinţei asupra morţii, care să fie un templu sfînt al Dumnezeului celui sfînt, oferindu-l şi daruri minunate.

Parcurgînd conţinutul capitolelor ne dăm seama că *Sepulchrum Christi* nu este un *encomion,* deoarece despre Constantin nu se vorbeşte decât în introducere şi încheiere. Pare deci verosimilă opinia, potrivit căreia *Baoikxbv ouyYpa/u/мx* este un tratat teologic, destinat cititorilor păgîni, pentru a-i introduce în credinţa creştină. în el se rezumă, de fapt, primele trei cărţi ale Theophaniei, adaptate la situaţia pe care Eusebiu o avea în vedere[25]. Alţii au văzut în această lucrare un fel de predică[26], sau predică-panegirică[27].

Ediţii:

I. A. Heikel, *Eusebius Werke I,* p. 193-259, sub titlul: *E'oacjSîov IIa/j(pîĂov ds KwarcnrrTvov BamĂEa rpiaxovcaecrjpixă;.*

O nouă ediţie a textului a fost anunţată că se pregăteşte de către Fr. Winkelmann, *Annotationes...* (v. titlul complet mai sus, p. 45, n. 2)

Traduceri:

Richardson, *Life of Constantine,* voi. I, p. 581-610 (Drake, *In Praise,* precizează că această traducere după textul lui Heinichen are la bază una mai veche făcută la 1683 de un anonim, iar în 1845 a apărut din nou în chip anonim la Samuel Bagster and Sons Publishers).

Cea mai recentă traducere integrală cu comentariu este a lui Drake, *In Praise,* p. 83-127.

B I B L I O G R A F I E

N. H. Baynes, *Eusebius and the Christian Empire,* Annuaire de l'Institut de Philolo-gie et d'histoire orientale (Melanges Bidez), 2, 1934, p. 1-10 = Byzantine Studies and other Essays, London, 1955, p. 167-172.

25. Quasten, op. cit., p. 464.
26. Drake, *op. cit.,* p. 39.
27. Jean Gage *Le sermon-panegyrique qu'il prononca aux tricennalia du*

H. A. Drake, Eusebius' *Oration to Constantine from Pagan Perspective,* în Aufstieg und Niedergang der Romischenwelt, III; idem, *When was the «De laudibus Constantini» delivered?,* Historia, 24, 1975, p. 345-356; idem, *In Praise.*

R Farina, *Impero e Imperatore,* p. 14-15, 22 şi *passim.*

I. A. Heikel, *Kritische Beiträge;* idem, Lîber *die Handschriften von Eusebius* "*Vita Constantini, Laus Constantini, Oratio ad sanctum coetum,* în Nachrichten von der koniglichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Gottingen, Phil.-hist. Klasse, 1885, p. 434-441.

Quasten, *Initiation aux Peres,* p. 462-464.

Wallace-Hadrill, Eusebius; idem, *The Work of Eusebius of Caesarea in the Light of Recent Researches,* în Aufstieg und Niedergang der Romischen Welt, III.

VIAŢA
FERICITULUI ÎMPĂRAT CONSTANTIN

CUPRINSUL ISTORISIRII VIEŢII CELEI DUPĂ VOIA LUI DUMNEZEU A FERICITULUI ÎMPĂRAT CONSTANTIN

Cuprinsul cărţii întîi

1. înainte-cuvîntare: despre sfîrşitul lui Constantin.
2. Tot înainte-cuvîntare: despre suirea la domnie a fiilor săi.
3. Cum îi cinsteşte Dumnezeu pe împăraţii cei credincioşi şi cum îi nimiceşte pe tirani.
4. Dumnezeu 1-a acoperit pe Constantin cu cinste.
5. De-a lungul celor treizeci de ani cît a ţinut singur frîiele împărăţiei, Constantin a domnit cu credinţă pînă după împlinirea vîrstei celor şaizeci de ani.
6. A fost rob al lui Dumnezeu şi biruitor peste neamuri.
7. Comparaţie cu Cirus, regele perşilor, şi cu Alexandru al macedonenilor.
8. Constantin a stăpînit peste aproape întreg pămîntul.
9. A fost fiul evlavios al unui împărat şi a lăsat domnia în urma sa unor fii de împărat.
10. Despre trebuinţa şi folosinţa de suflet a istorisirii de faţă.
11. Ea nu va povesti aici decît numai faptele lui Constantin plăcute lui Dumnezeu.
12. Asemenea lui Moise, Constantin a fost crescut în sălaşurile tiranilor.
13. Cum n-a suferit Constanţiu, tatăl său, ca oamenii lui Diocleţian, ai lui Maxi-mian şi Maxenţiu, să-i prigonească pe creştini.
14. Cum a umplut Constanţiu, părintele său, cămările vistieriei - după ce mai înainte fusese ruşinat de Diocleţian din pricina sărăciei sale - şi cum a înapoiat el banii celor ce îi aduseseră.
15. Despre prigoana stârnită de ceilalţi.
16. Cum a lăsat Constanţiu să se creadă că ar fi un slujitor al idolilor şi cum a izgonit el pe cei ce se arătaseră gata să aducă jertfe, păstrînd, în schimb, mai departe la palat pe aceia care preferaseră să-şi mărturisească credinţa.
17. Despre înclinarea lui de cuget spre creştinism.
18. După căderea de la domnie a lui Diocle-ţian şi a lui Maximian, Constanţiu a rămas întîiul cu titlul de Augustus, bucurîndu-se şi de dăruirea lui cu urmaşi.
19. Cum - mai de mult, pe cînd era abia tînăr - a sosit fiul său Constantin împreună cu Diocleţian în Palestina.
20. Cum s-a întors Constantin înapoi la tatăl său din pricina uneltirilor lui Diocleţian.
21. La moartea lui Constanţiu, Constantin - fiul lui - rămîne împărat.
22. Cum - după funeraliile lui Constanţiu -1-a aclamat armata pe Constantin cu titlul de Augustus.
23. Scurtă evocare a căderii tiranilor.
24. Cum - prin voia lui Dumnezeu - a ajuns să împărătească Constantin.
25. Biruinţele lui Constantin asupra barba-rilor şi britanilor.

26. Cum s-a gîndit el să elibereze Roma de Maxenţiu.

27. Cum - luînd el aminte la prăbuşirea închinătorilor la idoli - a hotărit Constantin să îmbrăţişeze creştinismul.
28. Cum - în chip de răspuns la rugăciunea lui - i-a dat Dumnezeu să aibă următoarea vedenie: o cruce luminoasă -apărută pe cer în miezul zilei - şi o scriere care îl îndemna să învingă prin acel semn.
29. Cum i s-a arătat lui Hristosul lui Dumnezeu în somn, poruncindu-i să se folosească în războaie de un însemn făcut după chipul crucii.
30. întocmirea acestui semn al crucii.
31. Descriere a însemnului în chip de cruce, astăzi numit de romani *labarum.*
32. Cum a citit Constantin Sfintele Scripturi după ce mai înainte fusese catehizat.
33. Viaţa de desfrîu dusă de Maxenţiu la Roma.
34. Cum şi-a luat zilele femeia unui înalt demnitar ca să nu alunece în desfrîu.
35. Prăpădul abătut de Maxenţiu asupra poporului de la Roma.
36. Solomoniile lui Maxenţiu. Foamete la Roma.
37. înfrîngerea oştilor lui Maxenţiu în Italia.
38. Moartea lui Maxenţiu la podul de peste Tibru.
39. Intrarea lui Constantin în Roma.
40. Despre statuia lui cu cruce şi despre inscripţia ei.
41. Provinciile sînt cuprinse de bucurie. Dărniciile făcute de Constantin.
42. Cinstirea episcopilor. Zidiri de biserici.
43. Faptele de bine săvîrşite de Constantin faţă de cei sărmani şi nevoiaşi.
44. Constantin ia parte la sinoadele episcopilor.
45. Stăpînirea lui de sine faţă de cei rătăciţi la minte.
46. Biruinţe asupra barbarilor.
47. Vrînd să uneltească împotriva lui Constantin, Maximin moare. Moartea altora, de care Constantin află în urma unei revelaţii.
48. Serbarea primilor zece ani de domnie ai lui Constantin.
49. Cum împila Licinius ţinuturile Răsăritului.
50. Cum a vrut Licinius să uneltească împotriva lui Constantin.
51. Opreliştile puse de Licinius episcopilor. împiedicarea ţinerii de sinoade.
52. Creştinii sînt surghiuniţi şi îşi pierd bunurile.
53. Interzicerea adunării femeilor în biserici. Credincioşii sînt siliţi să se roage în afara porţilor (cetăţii).
54. Bărbatul care se împotrivea aducerii de jertfă era izgonit din oaste, iar întemniţaţilor nu le mai era îngăduită hrana.
55. Despre nelegiuirile, arghirofilia şi viaţa de desfrîu a lui Licinius.
56. Cum s-a hotărît el să înceapă o prigoană.
57. Cum a ajuns Maximian cu trupul ros de puroaie şi mîncat de viermi să scrie în sprijinul creştinilor.
58. Cum a trebuit Maximin - prigonitorul creştinilor - să fugă şi să se ascundă îmbrăcat în straie de sclav.
59. Ros de boală şi lovit de orbire, Maximin scrie în sprijinul creştinilor.

Acestea sînt capitolele primei cărţi.

DESPRE VIATA FERICITULUI ÎMPĂRAT CONSTANTIN

Întocmită de Eusebiu al lui Pamfil

Cartea întîi

1.1. N-a trecut cine ştie cîtă vreme de cînd tot omul se veselise în serbări şi în petreceri la împlinirea a tot soiul de decade - de fapt cea de a doua şi cea de a treia - de la începutul domniei marelui împărat; n-a trecut cine ştie cîtă vreme de cînd noi înşine îi înălţasem biruitorului celui plin de strălucire imnuri de laudă la împlinirea a douăzeci de ani de cârmuire, în mijlocul unei adunări de slujitori ai lui Dumnezeu; curînd aveam să-i împletim cu spusa noastră cununi şi la împlinirea a treizeci de ani; ca ieri aveam să-i împodobim cu ele venerabilul creştet în chiar lăun-trul palatului... 1.2. Şi iată că acum duhul nostru se pomeneşte descumpănit, dornic - pe de o parte - să i se adreseze cu vorbele de altădată, dar nemaiştiind încotro să se întoarcă de multă uimire, care singură pune stăpînire pe el la contemplarea unei privelişti atît de tulburătoare. Fiindcă ori încotro ar scruta cu privirea - fie spre răsărit, fie spre apus, fie deasupra a toată întinderea pămîntului sau chiar pînă la cer - într-un fel sau în altul el n-ar afla decît chipul prea-fericitului împărat. 1.3. Pe pămînt, el ar vedea pe fiii lui acoperind cu strălucirea lui întinderile toate, aidoma în aceasta unor luminători noi; ba chiar şi pe el l-ar afla încă viu şi în plină putere, cîrmuind vieţile oamenilor cu şi mai multă autoritate decît înainte, înmulţit în fiii care l-au moştenit.

Aceştia fuseseră mai demult făcuţi părtaşi la vrednicia cezară; acum, însă, iată-i pe de-a-ntregul pătrunşi (de duhul părintesc) prin virtutea credinţei în Dumnezeu, şi, în temeiul extraordinarelor calităţi ale părintelui lor, recunoscuţi ca împăraţi şi augusţi în toată puterea cuvîntului.

2.1. Şi mare este uimirea care ne cuprinde duhul, văzînd cum un om pe care cu puţin timp în urmă îl puteam privi cu ochii noştri aici, în mijlocul nostru, în trupul său muritor, se poate mîndri - într-un chip cu totul de necrezut - cu locaşurile lui împărăteşti, cu avuţiile, cu titlurile şi cu imnurile, chiar şi acum, cînd, săvîrşindu-se din viaţă, lucrarea firii ar trebui să dea de ruşine tot ceea ce, străin de ea, se dovedeşte a fi de prisos! 2.2. De s-ar putea duhul nostru înălţa pînă-n cereştile bolţi, chiar şi acolo ar trebui el să-şi înfăţişeze de trei ori fericitul suflet al împăratului sălăş-luind laolaltă cu însuşi Dumnezeu, slobod de tot învelişul său muritor şi pfimîntesc, în veşmînt de lumină strălucind aidoma fulgerului! Apoi, la gîndul că sufletul acesta a încetat

a mai fi stînjenit de ostenelile muritorilor (la care nu va mai lua parte nici chiar pentru un răstimp nespus de îndelungat) şi că a fost învrednicit cu pururea floritoarea cunună a vieţii celei fără de sfîrşit şi cu nemurirea - fericita (moştenire a) veşniciei - va fi, desigur, cuprins de uimire (ca unul ce nu-i mai mult decît un biet duh muritor), nemaisimţindu-se în stare să rostească vreo vorbă, conştient fiind de propria-i neputinţă, şi, ca atare, impunîndu-şi singur verdictul tăcerii şi trecînd Cuvîntului Celui mai puternic decît el, şi a-toate-cuprin-zător, cinstea de a Se întrece în cîntări de laudă; Lui, Celui Care - fiind singur fără de moarte şi Cuvînt al lui Dumnezeu - singur este în măsură sâ-Şi întărească vorbele spre încredinţare.

3. 1. Prin mijlocirea lor, ne-a şi prevenit El că aceia care-L vor proslăvi - precum şi cei ce-L vor cinsti - vor fi, în schimb, covîrşiţi cu duhov-niceştile daruri, în vreme ce aceia care se vor fi hotărît să-I fie potrivnici şi duşmani nu vor lucra decît spre nimicirea propriilor lor suflete. Odată cu asta, El a întărit în chip nemincinos făgăduinţa cuprinsă în cuvintele Sale cum că va face ca sfîrşitul vieţii tiranilor celor fără Dumnezeu şi potrivnici lui Dumnezeu să fie înspăimîntător, pe cînd slujitorului Său, avea sâ-i facă de rîvnit şi de proslăvit, pe lîngă viaţă, pînă şi moartea, dovedindu-1 vrednic de pomenire şi de un monument nu pieritor, ci dimpotrivă, nepieritor. 3.2. Adevărat este că natura muritoare (a oamenilor) şi-a înjghebat un soi de consolare pentru sfîrşitul ei supus morţii şi pieirii: anume, prin consacrarea de imagini, oamenii şi-au închipuit că vor putea dărui amintirii înaintaşilor lor onoruri nepieritoare. Unii, prin ceruitele culori ale picturii celei cu jocuri de umbre, alţii în statui făcute din materie fără viaţă, au întocmit chipuri de oameni - în timp ce alţii, iarăşi săpînd cu litere adîncite în tăblii [de piatră] şi pe stîlpi - şi-au închipuit că vor putea astfel sorti virtuţile celor cinstiţi de ei unei amintiri pururi - dăinuitoare. **Dar** toate acestea erau şi ele supuse morţii, şi, cu trecerea timpului, tre**buiau** si ele să-şi afle sfîrşitul; de altminteri, acelea nu erau decît tot atîtea înfăţişări ale unor trupuri pieritoare, iar nu mărturii închipuind nemuritorul suflet. Totodată, unora ce nu ştiau să-şi pună nădejdea într-un bine aflat dincolo de năpraznicul sfîrşit al muritoarei lor vieţi, lucruri ca acestea puteau să li se pară mulţumitoare. 3.3. Dumnezeu, însă - Dumnezeul deopotrivă mîntuitor al tuturor - a rostuit la Sine iubitorilor credinţei bunuri care covîrşesc închipuirile noastre muritoare, chiar dacă dînd aici, în chip do arvună, abia pîrga răsplăţii, (şi doar cît) spre a întări întrucîtva vederii ochilor noştri muritori nădejdea în nemurire. Vechi prevestiri de-ale proorocilor, păstrate în scris, profeţiseră cîndva aceste lucruri. Acelaşi lucru îl mărturisesc vieţile bărbaţilor iubiţi de Dumnezeu, care au luminat în vechime, în fel şi chip, prin virtuţile lor, rămînînd neuitaţi în amintirea urmaşilor lor. Or, acelaşi lucru l-au dovedit şi vremile noastre, cînd, dintre toţi bărbaţii care au apucat vreodată să stăpînească peste împărăţia romanilor, singur Constantin a ajuns să fie în chip vădit iubit de Dumnezeu Cel a-toate-stăpînitor, făcîndu-se pentru toţi oamenii o adevărată pildă de viaţă închinată lui Dumnezeu.

4. Faptul acesta 1-a învederat - prin limpezi judecăţi vădite - Dumnezeu însuşi, Cel proslăvit de Constantin, fiind necurmat alături de el atît la începutul cît şi în cursul şi la sfîrşitul domniei lui, şi făcînd din el un învăţător priceput în a ne da nouă, muritorilor, o pildă de credinţă în Dumnezeu, într-adevăr, dintre toţi stăpînitorii care vor fi existat cîndva şi al căror nume ne va fi ajuns la auz, numai pe acesta 1-a făcut El aidoma unui măreţ luminător ceresc şi unui vestitor cu răsunător glas al neînşelătoarei credinţe; numai lui i-a învederat Dumnezeu - prin mulţimea bunătăţilor cu care 1-a înzestrat - chezăşia credinţei dovedite.

5. In ce priveşte lungimea domniei, El 1-a învrednicit de trei decade pline şi de încă puţin pe deasupra, punîndu-i ca hotar al vieţii lui de om numărul îndoit al acestor ani. Făcînd apoi din el un chip al propriei Sale stăpîniri monarhice, Dumnezeu i-a dat biruinţă peste toată ceata tiranilor, prefăcîndu-1 într-un nimicitor al uriaşilor vrăjmaşi ai lui Dumnezeu, care în sminteala cugetului lor înălţaseră armele necredinţei chiar împotriva Supremului împărat al întregii zidiri. Doar că în timp ce aceştia din urmă au licărit - ca să spunem aşa - numai pentru puţin timp, ca apoi îndată să se stingă, Dumnezeu Cel Unul şi acelaşi 1-a încins pe slujitorul Său (care avea să se lupte singur cu atît de mulţi) cu armura (unei puteri) închipuind-o pe cea dumnezeiască, curăţind - prin mijlocirea lui, - lumea noastră, a pămîntenilor, de puzderia celor fără Dumnezeu,şi - pentru că acela era în drept să mărturisească în auzul tuturor, cu glas tare, că ştie cine este adevăratul Dumnezeu şi că se leapădă de sminteala cinstirii unora ce nu fiinţează nicidecum - aşezîndu-1 tuturor neamurilor dascăl al credinţei în Dumnezeu.

6. Or, aşa a făcut Constantin, şi aşa a dat el de ştire (lumii), ca un slujitor credincios şi bun ce era, numindu-se şi mărturisindu-se făţiş rob şi slujitor al împăratului Celui mai presus de toate; iar Dumnezeu n-a zăbovit a-i răspunde pe potrivă, aşezîndu-1 domn şi stăpînitor, singur biruitor de neînvins şi de neînfrint între împăraţii din toate timpurile, pururi învingător şi întotdeauna bucuros să poată închina un monument amintirii unei biruinţe asupra vrăjmaşilor; un împărat cum nu ne-a ajuns la auz să fi fost vreodată unul, chiar din cele mai vechi timpuri. Atît de iubit de

Dumnezeu şi de trei ori fericit, atît de credincios şi de ajutorat în toate, **încît** i-a fost foarte uşor să supună popoare mai multe decît înaintaşii săi **şi să-şi** depene domnia nestînjenit chiar pînă în cea din urmă clipă.

7. O veche tradiţie stăruie să ni-l înfăţişeze pe Cirus al perşilor drept **cel** mai strălucit împărat cunoscut vreodată. Totuşi, nu la aşa ceva ni se cade nouă să luăm aminte, ci la felul cum a luat sfîrşit lunga viaţă a acestuia; or, tocmai, se zice că el n-a avut parte de o moarte bună, ci dimpotrivă, de una nefericită şi ruşinoasă, adusă de mîna unei femei. Pe de altă parte, urmaşii elinilor (de altădată) ni-1 preamăresc pe macedoneanul Alexandru sub motiv că el ar fi supus popoare fără număr şi de tot soiul, adăugînd însă şi faptul că el s-a stins năpraznic, pradă desfrîului şi beţiei,

înainte de a fi ajuns bărbat în toată puterea cuvîntului. Or, viaţa lui s-a sfîrşit **la** numai treizeci şi doi de ani, din care partea de domnie n-a fost **mai** mare de o treime. Alexandru se năpustea ca furtuna, trecînd totul **prin** sînge şi aducînd jugul neiertător al robiei peste un întreg popor sau **peste o** întreagă cetate. Abia ajuns în floarea tinereţii, a şi trebuit să-şi **plîngă** iubitul, ca apoi îndată să cadă pradă soartei nemiloase care 1-a **răpit fără a**-i îngădui să aibă parte de urmaşi, ca pe un ins fără căpătîi, ca **pe un** vîntură-lume rătăcit pe pămînt străin şi duşman, numai ca să nu-şi **mai** poată revărsa urgia asupra neamului omenesc. îndată după aceea împărăţia lui s-a îmbucătăţit, fiecare dintre credincioşii săi slujitori **trăgîndu-şi şi** zmulgînd din ea pentru sine cîte o bucată.

Şi unul ca el poate totuşi să fie cîntat cu asemenea înfocare!

8. 1. Or, împăratul nostru a început să domnească la vîrsta cînd tocmai macedonul se sfîrşea, şi şi-a înmulţit anii vieţii pînă la îndoitul vîrstei **aceluia, iar** pe cei ai domniei, pînă la de trei ori (domnia aceluia). 1.2. Oastea **el şi-a întărit**-o prin porunci blînde şi chibzuite pătrunse de duhul **evlaviei, şi, în** fruntea ei a ajuns pînă în ţara britanilor şi pînă la popoarele **care** sălăşluiesc undeva în mijlocul oceanului de la soare-apune; a **supus pînă şi** întreg ţinutul sciţilor cel fărîmiţat spre miazănoapte între **mii de** neamuri barbare nestatornice; 1.3. iar după ce şi-a întins stăpînirea **pînă în** cele mai îndepărtate locuri de la miazăzi pînă asupra blemizilor **şi a** etiopilor înşişi, n-a mai stat la îndoială dacă să cucerească sau nu popoarele de la soare-răsare; 1.4. şi, ajungînd pînă la marginile cele de pe **urmă** ale întregii lumi - adică pînă la inzii cei atît de departe şi pînă la neamurile ce sălăşluiesc în jurul întregului pămînt purtător de viaţă - a strălucit luminîndu-le cu razele credinţei şi a supus totul în cale; demnitari **ai** locurilor, guvernatori, satrapi, regi ai multor neamuri barbare i se plecau de bunăvoie şi trimiteau la el solii cu daruri, socotind faptul de a face cunoştinţă cu el şi prietenia lui drept un bun nepreţuit - pînă într-atît încît au ajuns să-i dedice la ei acolo, în semn de cinste, imagini pictate şi statui; dintre toţi stăpînitorii (Romei), singur el, Constantin, a fost recunoscut şi aclamat ca atare de ei toţi. Iar el, cu împărătească tărie a spuselor sale, L-a propovăduit pe Dumnezeu întru toată sinceritatea.

9. 1. De altminteri, Constantin nu era omul care să facă lucrurile numai cu vorba pentru ca la faptă să dea înapoi. încercat în toate virtuţile, el se putea de asemeni lăuda cu nenumăratele roade ale evlaviei. Ştia să-şi îndatoreze prietenii prin fapte de bine făcute din tot sufletul; a domnit dînd legi pătrunse de dragostea faţă de oameni, străduindu-se să-şi facă domnia cît mai puţin împovărătoare şi cît mai binecuvîntată de către toţi supuşii, pînă ce Dumnezeu cel cinstit de el a încins cu cununa nemuririi pe acela care se ostenise în dumnezeieştile încleştări atîta lungime de vreme şi l-a mutat de la domnia cea pămîntească la viaţa cea fără sfîrşit, pe care El a pregătit-o la Sine sufletelor celor ce s-au sfinţit. Pe de

altă parte, ridicîndu-i trei fii drept urmaşi la domnie 2. - fapt care aminteşte felul în care primise el însuşi tronul de la părintele său, - moştenirea lui s-a transmis mai departe pentru un timp nedefinit, ca un bun părintesc, feciorilor şi urmaşilor acestora, prin legăturile firii. însuşi Dumnezeu l-a glorificat pe fericitul împărat - pe cînd acesta se mai afla încă printre noi - cu semnele dumnezeieştii Sale preţuiri, iar în clipa sfîrşitului l-a înzestrat cu podoaba aleselor Sale avuţii; fie-i, atunci, tot El şi [adevăratul] cronicar, ca să-i poată săpa în stîlpii cerului lupte şi biruinţe, întru lungime de veacuri!

10. 1. în ceea ce mă priveşte, dacă tăcerea îmi apare ca sigură şi ferită de primejdii, a povesti nişte lucruri astfel încît ele să poată fi socotite pe potriva fericirii de care a avut parte bărbatul acesta îmi pare o sarcină anevoioasă; însă pe de altă parte - dacă vrem să ne izbăvim de învinuirea şovăielii şi a delăsării - eu cred că se cuvine totuşi ca, luînd pildă de la arta picturii cea tot de noi muritorii îndeletnicită, să închinăm amintirii acestui om iubitor de Dumnezeu un portret alcătuit din cuvinte. Or, ar fi într-adevăr ruşinos pentru mine dacă nu i-aş închina zestrea mea de puteri - cît de mici ar fi acestea şi cît de puţin preţuite - unui bărbat care, în necuprinsa lui evlavie, nouă tuturor a ştiut să ne facă cinste. 2. De aceea socot că ar fi foarte de folos (şi chiar de trebuinţă) să alcătuiesc această scriere închinată geniului unui împărat şi totodată unor fapte plăcute lui Dumnezeu, împăratului celui mai presus de toate. Fiindcă ar fi de mare ruşine ca, în vreme ce amintirea lui Nero şi a altor tirani încă şi mai cumpliţi, mai nelegiuiţi şi mai vrăjmaşi lui Dumnezeu, a aflat oameni ce n-au şovăit să o aştearnă în scris şi care, printr-o meşteşugită răstălmăcire a urîtelor lor fapte, le-au înzorzonat şi le-au croit loc în scrieri de istorie întinse pe multe cărţi, noi să-i trecem sub tăcere pe aceia pe care Dumnezeu-însuşi i-a socotit vrednici să aibă a face, să se bucure de vederea, dc cunoştinţa şi de prezenţa unui împărat atît de mare cum de-a lungul tuturor I impurilor nu este de aflat! De unde rezultă pentru oricine - dar mai cu osebire pentru noi - că se cuvine să facem cunoscută rodnica veste a faptelor de bine tuturor oamenilor la care imitarea binelui este în măsură să stîr-nească fierbinţeala dragostei de Dumnezeu. 3. Cei care au adunat şi consemnat vieţile unor bărbaţi nu tocmai însemnaţi precum şi fapte lipsite de bune-urmări şi străine folosului sufletesc, numai datorită simpatiei -sau, dimpotrivă, aversiunii lor faţă de cîte unii - ori, poate, ca să poată face caz de multa lor învăţătură - au tămîiat în lăudăroşenia lor şi cu meşteşugul vorbelor lor, subiecte legate de fapte urîte aşa cum nu s-ar fi cuvenit să facă, şi au devenit astfel - pentru toţi cei care, cu ajutorul lui Dumnezeu, avuseseră mai înainte norocul de a nu se fi împărtăşit de lucrarea faptelor rele - pilduitori de învăţături nu tocmai bune şi care ar fi meritat să piară în tăcerea uitării. 4. Or, stilul istorisirii mele - chiar de s-ar întîmpla să aibă de suferit din comparaţia cu măreţia subiectului însuşi - va avea oricum de câştigat în strălucire, chiar numai din simpla înşirare a unor fapte de merit; pe de altă parte, consemnarea unor istorisiri atît de plăcute lui

Dumnezeu de bună seamă că nu va rămîne fără ecou, ci, dimpotrivă, tuturor celor cu o bună aşezare sufletească le va prilejui o lectură cît se poate de folositoare.

11.1. Majoritatea acţiunilor acestui om de trei ori fericit, faptele lui de arme, ca împărat, încleştările şi bătăliile purtate în războaie, vitejia, biruinţele şi trofeele zmulse duşmanului, precum şi triumfurile de care a avut parte (sau - în vreme de pace - hotărîrile luate de el spre buna cîr-muire a statului şi spre binele fiecărui ins), corpul de legi dat de el spre folosul bunei rînduieli a supuşilor săi, precum şi cele mai multe lupte purtate de el cu împărătească dîrzenie, de care toţi scriitorii amintesc - eu cred că e bine să le trec cu vederea, de vreme ce rostul străduinţelor ce-mi stau înainte este să povestesc şi să trec în scris numai lucrurile care ţin de acel fel de viaţă ce îi este plăcut lui Dumnezeu. 2. Cum însă şi acestea sînt fără număr, eu voi alege dintre ele doar pe cele mai profitabile şi mai vrednice a fi amintite urmaşilor noştri; ba încă şi povestirea lor **o** voi face cît mai pe scurt, fiindcă, iată, prilejul de a**-1** cînta în voie, în toate chipurile cu putinţă, pe omul acesta cu adevărat ferice abia acum se Iveşte, el fiind cu neputinţă mai înainte vreme, datorită îndemnului de a nu ferici niciodată un ins înaintea morţii sale, din cauza necunoscutelor întorsături ale sorţ"-

Fie-mi, dar, Dumnezeu într-ajutor, iar Cuvîntul cel ceresc să mă sprijine în această lucrare, umplîndu-mă de duh!

De acum mă voi aşterne la scris începînd cu cea dintîi vîrstă a acestui bărbat.

12. 1. Există o veche istorisire care spune că, într-o vreme cînd poporul evreilor era amarnic împilat de un neam cumplit de tirani, Dumnezeu a binevoit către cei împilaţi şi a făcut aşa fel ca Moise, proorocul, încă prunc, să fie crescut chiar sub acoperişul palatelor tiranilor şi chiar **în** mijlocul lor, proniindu-i astfel să se poată împărtăşi din înţelepciunea lor. Cu trecerea timpului, Moise a ajuns la vîsta bărbăţiei şi dreptatea celor împilaţi le-a venit acestora într-ajutor împotriva asupritorilor. Atunci a purces şi proorocul lui Dumnezeu afară din sălaşurile tiranilor, plinindu-şi datoria faţă de voia Celui atotputernic; şi s-a lepădat - atît în faptă cît şi în vorbă - de tiranii care îl crescuseră, făcîndu-şi prieteni numai pe cei care de fapt erau chiar fraţi şi rude cu el. Aşa 1-a înălţat Dumnezeu pe Moise îndrumător al întregului popor, şi tot aşa i-a eliberat El pe evrei de sub jugul vrăjmaşilor, urmărind neamul tiranilor cu pedepse trimise de El însuşi. 2. Această veche istorisire, pe care cei mai mulţi au primit-o doar ca pe un mit, a fost la început (doar) auzită de toată lumea; dar, iată că acum acelaşi Dumnezeu ne-a îngăduit nouă să vedem cu ochii noştri minuni noi, mai mari decât cele povestite în mituri şi mai pătrunse de adevăr decât tot ce va fi ajuns mai înainte la auzul oamenilor. Tiranii timpurilor noastre s-au ridicat la luptă împotriva Dumnezeului celui mai presus de toate şi l-au prigonit Biserica; atâta doar că în mijlocul

lor se afla acum şi Constantin - cel care în curînd avea să fie nimicitorul lor - încă tînăr şi gingaş şi chipeş, abia mijindu-i tuleile, aşteptînd ascuns **în** sălaşurile împilării (asemenea celuilalt slujitor al lui Dumnezeu), fără însă a urma pilda celor fără Dumnezeu - chiar dacă era atît de tânăr. 3. Cu sprijinul Duhului lui Dumnezeu, buna lui zestre sufletească 1-a ajutat să scape de acolo şi să aleagă calea credinţei şi a vieţii celei plăcute lui Dumnezeu, mai ales că şi bunul zel al părintelui său fusese pentru copil un îndemn să urmeze binele. Doar şi Constanţiu, părintele său - întrucât cuvine-se ca, venind vremea, să împrospătăm şi amintirea lui - a fost unul dintre cei mai de seamă împăraţi ai timpului nostru.

Iată de ce se şi cade să şedem puţin de vorbă despre lucrurile care de **la** părinte venite[1], i-au înfrumuseţat fiului zestrea.

13. 1. în anii celor patru împăraţi care-şi împărţiseră cârma domniei, Constanţiu a fost singurul care a avut o înţelegere a lucrurilor cu totul străină celorlalţi, punînd pentru sine temei de dragoste din partea lui Dumnezeu, Cel mai presus de toate. 2. încât în timp ce aceia sugrumau şi sfîşiau Bisericile lui Dumnezeu din înalt pînă la pământ, nimicindu-le locaşurile de rugăciune pînă la a nu li se mai vedea nici temeliile, acesta

1. «Ca de la părinte venite» nu există în text. L-am inserat considerîndu-1 cerut de conceptul de fiu de la finele frazei, (n. tr.)

şi-a păzit mîinile curate de pîngărirea cu astfel de nelegiuire, nevrînd să li se asemene în nici un fel şi în nici un chip. Cei trei şi-au pătat stăpîneştile tărimuri căsăpind bărbaţi şi femei de acelaşi sînge şi cu frica lui Dumnezeu; Constanţiu, în schimb, şi-a păstrat sufletul nepătat. 3. Şi s-au înrobit aceia în amestecătura răutăţii, mai întîi ei-înşişi, iar apoi şi pe supuşii lor, pe toţi, dînd ascultare vicleşugurilor puse la cale de duhurile rele, în timp ce acesta domnea răspîndind asupra alor săi pacea cea mai adîncă, îngă-duindu-le să săvîrşească nestingheriţi cele ce ţin de cinstirea lui Dumnezeu. Iar cînd ceilalţi împilau pe toată lumea cu cele mai grele dări, făcîn-du-le viaţa de nesuferit şi mai cumplită decît moartea, numai Constanţiu izbutea să înjghebe pentru supuşi o domnie ferită de necazuri şi senină; el singur arăta faţă de ei o grijă părintească niciodată dezminţită. 4. Nenumărate mai sînt şi celelalte trăsături ale acestui bărbat, pe care toată lumea le laudă fără preget; eu însă voi aminti doar de două isprăvi, care vor trebui să mărturisească şi pentru cele pe care nevoit sînt să le trec sub tăcere ca să pot ajunge la subiectul propus al scrierii mele, care aşteaptă.

14.1. Răspîndindu-se zvonul despre omenia şi bunătatea acestui împărat şi despre dt de plăcut ajunsese el să fie lui Dumnezeu, precum şi că, de atîta gryă faţă de supuşi, nu ajungea să agonisească bani în vistierie, împăratul, care se afla atunci pe treapta cea mai înaltă a puterii, a trimis la el solie să-1 certe pentru nepăsarea arătată treburilor obşteşti şi să-1 ocărască pentru sărăcire,

aducînd dovadă în sprijinul acestor spuse (tocmai) faptul că nu se învrednicise să strîngă în vistieria lui nici un ban. 2. Constanţiu i-a poftit pe solii împăratului să mai zăbovească puţină vreme acolo, după care a chemat la sine din toate ţinuturile stăpînirii sale pe cei mai avuţi dintre bogătaşi, cărora le-a spus că avea mare nevoie de bani şi că sosise vremea în care se cuvenea ca fiecare dintre ei să-şi dovedească de bună voie devotamentul faţă de împăratul său. 3. La auzul acestor cuvinte aceia s-au grăbit cu zor mare să-i umple vistieria cu aur, cu argint şi cu alte scumpeturi, întrecîndu-se în dărnicie cu căutătura luminoasă şi veselă - ca şi cum de cine ştie cîtă vreme nu-şi doriseră altceva decît să-şi poată dovedi bunul zel. 4. Apoi îndată i-a poftit şi Constanţiu pe solii împăratului celui mare să privească comorile cu ochii lor, după care le-a poruncit să ducă mărturia celor văzute de ei aceluia care îl ocărise pentru sărăcia lui, şi să adauge că de mare nădejde este[2] să te gospodăreşti altminteri decît iscînd în jurul tău suspine şi decît agonisind averi pe căi nedrepte, precum şi că toate cele ce le adunase el atunci se aflau acolo de mult, la stâpînii acestor avuţii, ca tot atîtea (comori) ale sale încredinţate spre paza unor străjuitori credincioşi. 5. Solii s-au minunat nespus de asemenea întîmplare; dar după plecarea lor, a chemat împăratul acesta atît de iubitor al oamenilor din nou la sine pe stăpînii avuţiilor, zicîndu-le
- după cîte se pare - să şi le ia înapoi pe toate şi să se ducă la casele lor, desigur fără a uita să-i laude pentru ascultarea şi zelul dovedit.

6. Această întîmplare mărturiseşte despre bunătatea sufletească a lui Constanţiu. Următoarea va aduce limpede mărturie despre buna lui cinstire de Dumnezeu.

15. Din porunca stăpînirii, în toate colţurile pămîntului mai-marii aşezaţi în fruntea popoarelor îi prigoneau pe credincioşii lui Dumnezeu. Or, iată că tocmai de prin împărăteştile locaşuri aveau să iasă la lumină, înaintea oricăror altora, mucenicii cei plăcuţi lui Dumnezeu, purtînd pînă la capăt întreaga luptă pentru dreapta lor credinţă şi înfruntînd pentru ea de bunăvoie chiar focul, securea sau apa mării, precum şi toate celelalte chipuri ale morţii. Curînd, în curţile împărăteşti aflate pretutindeni a început să se facă simţită lipsa bărbaţilor credincioşi - lucru care pe cei răspunzători i-a lipsit mai abitir de ocrotirea lui Dumnezeu, de vreme ce a-i prigoni pe credincioşi însemna totodată a înăbuşi rugăciunile înălţate de aceia în sprijinul lor.

16. 1. Numai Constanţiu a dat ascultare unui gînd înţelept şi cuvios, purcezînd la un lucru de necrezut şi a cărui înfăptuire stîrneşte uimirea: anume, el a poruncit tuturor oamenilor săi (începînd chiar cu cei aflaţi în slujbele palatului şi pînă la demnitarii în funcţie) să se hotărască - fie a jertfi demonilor (în care caz puteau rămîne mai departe în preajma sa, păstrîndu-şi rangul neatins), fie să nu le aducă jertfă (în care caz porţile sale aveau să le rămînă închise iar ei aveau să fie izgoniţi pînă departe şi lipsiţi de ocrotirea sa). 2. Oamenii s-au împărţit, trecînd unii deoparte, alţii de cealaltă parte, şi dîndu-şi

fiecare în vileag felul alegerii. Atunci le-a dezvăluit şi omul acela minunat gîndul ascuns de el în spatele şiretlicului, unora punîndu-le în lumină laşitatea şi egoismul, altora - în schimb

- aducîndu-le foarte mare laudă pentru statornicia lor înaintea lui Dumnezeu; după care, pe cei dintîi - de vreme ce fuseseră în stare să-şi trădeze Dumnezeul - nu i-a mai socotit vrednici să dea ochii cu împăratul lor (într-adevăr, cum şi-ar fi putut păzi credinţa faţă de împărat unii cărora le fusese dată în vileag nerecunoştinţa faţă de Cel de sus?). Ca atare, el a decretat că aceştia vor trebui să părăsească curtea împărătească şi să plece cît mai departe; despre ceilalţi, în schimb - pe care însuşi adevărul îi dovedise vrednici de (dragostea lui) Dumnezeu - a socotit Constanţiu că tot astfel se vor purta ei şi cu împăratul lor, şi, drept urmare, i-a rinduit în garda sa de corp şi le-a dat în grijă pînă şi veghea împărăţiei însăşi, lăsînd să se înţeleagă că din astfel de oameni se cade să ne facem noi prie-

tenii şi oamenii de casă cei mai apropiaţi şi de nădejde, preţul lor între-cînd cu mult pe acela al unor cămări pline de neasemuite comori.

17.1. Am arătat deci, pe scurt, amintirea lăsată în urma sa de tatăl lui Constantin. De ce fel de sfîrşit a avut el parte după ce s-a arătat astfel lui Dumnezeu şi cîtă deosebire a vădit Dumnezeu, Cel cinstit de el, între el şi ceilalţi părtaşi la împărăţie, îşi va putea da seama oricine va lua aminte la natura acestor întîmplări. 2. într-adevăr, după dovezile de pricepere în arta de a cîrmui, aduse de el de-a lungul multor ani, după ce recunoscuse drept singur Dumnezeu pe Acela aflat deasupra tuturor, după ce-şi ridicase glasul împotriva puzderiei de zeităţi a celor fără Dumnezeu, şi, prin rugăciunile celor cucernici[3], îşi încinsese întreaga casă (cu un zid proteguitor), Constanţiu a continuat să vieţuiască în linişte, fără tulburare -(părtaş fâcîndu-se singurului) lucru socotit de unii ca însemnînd fericirea, anume faptul de a nu avea cugetul încărcat, precum şi acela de a nu fi împovărat conştiinţa altora. 3. Astfel a continuat el a cîrmui tot timpul cât a avut parte de domnie, în chip statornic şi fără tulburare, dăruindu-şi întreaga familie - copiii, soţia şi pe toţi cei ai casei[4] - Dumnezeului Celui unul, împăratul tuturor, şi făcînd ca mulţimea celor aflaţi înlăuntrul zidurilor palatului să nu poată fi socotită cu nimic mai prejos de o Biserică a lui Dumnezeu - printre ei aflîndu-se şi slujitori ai lui Dumnezeu care nu conteneau să înalţe rugăciuni[5] pentru împărat. Faptele acestea numai la el, la Constanţiu, se petreceau - într-o vreme cînd, pe alte meleaguri, poporului iubitor de Dumnezeu nu-i era îngăduită nici măcar purtarea numelui (de creştin)!

18. 1. Curînd după aceea l-a răsplătit Dumnezeu aşa încît să aibă parte chiar de cea mai înaltă treaptă a puterii împărăteşti. N-aş putea spune cum s-a întîmplat; dar cei care în acea vreme deţineau rangul cel dintîi, au abdicat de la domnie; or, această răsturnare de situaţie s-a petrecut nu cu mult peste un an de la începutul prigoanei Bisericilor. Aşa a fost aclamat Constanţiu singur drept Augustus şi «Cel Pios», şi asta după ce mai înainte se învrednicise de purtarea cununei cezare şi i se recunoscuse întîietatea în rândul celorlalţi. Cum spun:

'.*i.* Sau creştinilor, (n. tr.)

4. Slujbaşii şi demnitarii de diverse ranguri de la curte.

5. Termenul *Xatvvia,* prezent aici, se referă de fapt la practicarea unor slujbe reli-Kionse. (n. Ir.)

după întîia lui călire în astfel de treburi, a dobîndit Constanţiu şi podoaba celei mai înalte trepte a ierarhiei romane, numit fiind împărat cu precădere între cei patru care fuseseră proclamaţi apoi. 2. Pe lîngă aceasta el singur se mai deosebea de toţi ceilalţi împăraţi şi prin mulţimea urmaşilor, fiindcă a dat viaţă unui mare număr de fii şi fiice. Iar când, în cele din urmă, dînd soartei cuvenita plată, a ajuns la vîrsta împlinirii bătrîneţilor şi a fost să se săvîrşească din viaţă, atunci iarăşi i s-a înfăţişat Dumnezeu în chipul unui făptaş de lucruri minunate, rînduindu-1 pe Constantin să fie - dintre toţi copiii-întîiul la căpătîiul celui ce trăgea să moară, spre a primi de la el moştenirea domniei.

19.1. Iată-1 deci pe Constantin ajuns pe aceeaşi treaptă cu ceilalţi părtaşi la cîrma împărăţiei şi - cu o vorbă a proorocului de altădată al lui Dumnezeu - vieţuind în mijlocul lor. De altfel, Constantin fusese socotit de ei vrednic să primească înalta cinste încă din anii cînd abia păşise din vîrsta copilăriei în aceea a fecioriei: noi înşine l-am putut vedea străbătând ţinutul[6] Palestinei în tovărăşia celui mai vîrstnic dintre împăraţi; oricine poftea 1-a putut limpede vedea şezînd de-a dreapta acestuia, dînd încă de pe atunci o pildă de cumpănire împărătească. 2. Nimeni nu i-ar fi putut şedea alături în ce priveşte frumuseţea şi farmecul, precum şi în ce priveşte înălţimea (şi proporţiile) trupului[7]; iar tinerii de vîrsta lui îl ştiau de frică, atît de vînjos era, atîta era de puternic. Numai că zestrea lui sufletească îi întrecea cu mult calităţile trupeşti: înainte de orice, îşi înveşmîntase sufletul cu podoaba cumpătării, căreia mai apoi se pricepuse să-i dea o neasemuită strălucire prin marea lui cultură, prin înnăscuta lui putere de judecată şi prin înţelepciunea cu care îl dăruise Dumnezeu.

20.1. Atît de mîndru de toate aceste lucruri, atît de vînjos, atit de chipeş[8] şi plin de isteţime cunoscîndu-1 stăpînitorii de atunci pe tînăr, fost-au cuprinşi de pizmă şi de teamă, socotind că apropierea lui ar putea însemna pentru ei o ameninţare; încît într-ascuns au şi început să unelteasca împotriva lui, ferindu-se, totuşi, să-1 sorteasca morţii făţiş, anume de frica tatălui. 2. Dîndu-şi tînărul seama cum şedeau lucrurile (iţele uneltirilor îi apăruseră în două rînduri, prin voia lui Dumnezeu, ca la lumina zilei), şi-a aflat scăparea în fugă, făcîndu-se şi într-aceasta asemenea marelui prooroc Moise. Dar în toate el îl avea de partea sa pe Dumnezeu, iar Acesta îi purta de grijă ca să-i poată urma tatălui la împărăţie.

21.1. Deci izbăvindu-se în ultima clipă din mrejele uneltitorilor, a ajuns Constantin la tatăl său într-o goană,şi a mai zăbovit alături de el, fiindcă la aceeaşi vreme zilele părintelui se apropiau de sfîrşit. Văzîndu-şi Constanţiu fiul apărut ca din senin, pe dată şi-a părăsit patul şi 1-a cuprins în braţe, adăugind că într-o clipă ca aceea - în care se pregătea să-şi ia rămas bun de la viaţă - îi fusese dat să-şi descarce sufletul de singura povară care-1 mai trăgea în jos (înţelegînd prin aceasta depărtarea la care pînă atunci i se aflase copilul). Apoi a înălţat lui Dumnezeu o rugăciune de mulţumire, zicînd că moartea îi apărea acum de preferat unei vieţi fără sfîrşit; după care, gătindu-şi ultimele pregătiri,

6. Textual: poporul, (n. tr.)
7. Textual: u^cftoţ (n. tr.)
8. Textual: mare, bine făcut (n. tr.)

2. şi-a luat rămas bun de la fii şi de la fiice.care făcuseră cerc în jurul său şi s-a sfîrşit chiar acolo în împărătescul său cort[9] şi culcuş, după ce - dînd ascultare legilor firii - trecuse sorţii împărăţiei în seama celui mai vîrstnic dintre fii.

22. 1. Deci n-a rămas statul fără împărat. Şi s-a arătat Constantin ieşind de sub acoperişul părintelui său împodobit cu mantia de purpură a tatălui (a cărui împărătească demnitate le părea tuturor că prinsese pe loc viaţă în făptura lui); apoi, înconjurat de prietenii aceluia, a trecut în fruntea alaiului şi şi-a petrecut părintele pe ultimul drum. O mulţime fără număr de oameni (de tot felul) şi de ostaşi aparţinînd gărzilor l-a însoţit pe bine-plăcutul lui Dumnezeu, cu tot fastul, unii deschizîndu-i drumul, ceilalţi păşind în urma lui; toţi îl înălţau în slăvi pe de trei ori fericitul răposat, preamărind totodată într-un singur glas şi cuget - în venirea la domnie a fiului - întoarcerea la viaţă a celui pierit. Şi îndată - de la cele dintîi urale - l-au şi aclamat pe noul stăpînitor cu titlul de împărat şi (dintr-odată) de august şi pios, cu strigări de bucurie 2. care - deşi se adresau fiului - îi şedeau bine şi celui stins din viaţă, de vreme ce-1 fericeau pe fiu pentru norocul de a fi urmat la domnie unui asemenea tată. Iar toate provinciile[10] aflate sub stăpînirea lui erau pline de bucurie şi de o nespusă veselie pentru faptul că nu fuseseră văduvite de buna orînduire a împărăţiei nici măcar pentru un timp cît de cît scurt.

în pilda lăsată de împăratul Constanţiu a arătat Dumnezeu semenilor noştri de ce fel de sfîrşit au parte credincioşii iubitori de Dumnezeu.

23. Eu n-am socotit că ar mai fi cu cale să istorisesc aici în scris de ce crudă soartă au avut parte ceilalţi împăraţi (care au prigonit Bisericile lui Dumnezeu ca şi cum ar fi vrut să se războiască cu ele), după cum n-am socotit cu cale să pîngăresc amintirea celor buni prin compararea lor cu cei care le fuseseră ca o pildă potrivnică[11]. De ajuns fie-le experienţa faptelor spre învăţătură acelora care - ori cu ochii lor, ori din auzite - au prins de ştire păţaniile întâmplate fiecăruia dintre aceştia în parte.

24. Aşa l-a rînduit Dumnezeu, Rînduitorul întregii zidiri, pe Constantin - odrasla unui tată atît de minunat - întîi-stătător şi cîrmuitor al întregii lumi, astfel ca nici un om să nu se poată mîndri că lui i-ar datora el dobîndirea acestei întîietăţi; lucru care-1 deosebeşte de (cazul) celorlalţi (împăraţi), care n-au ajuns la o asemenea demnitate decît urmare unei alegeri făcute de alţii.

25. 1. Odată aşezat pe scaunul împărăţiei, a şi început Constantin să sîrguiască la moştenirea primită de la părintele său, veghind cu multă omenie peste toate popoarele a căror soartă le adusese mai întîi sub stă-pînirea

9. Textual: palat. (n. tr.)

10. Textual: neamurile (n. tr.)

11. Text neclar. (n. tr.)

tatălui. Totodată, pe barbarii de prin ţinuturile scăldate de apele Rinului - precum şi pe aceia care sălăşluiesc în apropierea oceanului de la soare-apune,

care cutezaseră a se răzvrăti - pe toţi i-a supus, îmblînzin-du-le sălbăticia; iar pe câţi a văzut că se împotriveau cu îndărătnicie înjghebării unei vieţi de bună rînduială, i-a izgonit de pe meleagurile lor, fugărindu-i ca pe nişte fiare. 2. Isprăvind de dus aceste lucruri la sfîrşit bun, şi-a purtat Constantin privirea şi peste celelalte ţinuturi ale lumii, avîntîndu-se peste neamurile britanilor - care sălăşluiesc chiar în mijlocul oceanului - pe care subjugîndu-le a pornit să cerceteze şi celelalte provincii ale împărăţiei, spre a veni în sprijinul celor ce aveau nevoie de ajutor[12].

26. Mai apoi, cunoscând el că lumea întreagă ar putea fi asemuită unui uriaş trup, şi văzînd că stăpînească cetate a statului roman, capul acestui trup[13], încăpuse în puterea unui tiran, la început s-a gîndit să lase ocrotirea ei în seama celor care stăpîneau peste celelalte întinderi (ale împărăţiei), care şi erau mai înaintaţi în vîrsta decît el. Dar negăsindu-se nimeni în stare să ducă asemenea lucru la bun sfîrşit (câţi îndrăzniseră să încerce, o încheiaseră rău), a grăit Constantin zicând că viaţa nu merita să fie trăită cîtă vreme era nevoit să asiste neputincios la spectacolul cumplitelor suferinţe ale împărăteştii cetăţi, şi a început să se pregătească de luptă spre nimicirea tiraniei.

27. l.Din cauza viclenelor şi vrăjitoreştilor farmece pe care tiranul nu înceta să le urzească, Constantin înţelesese că avea nevoie de un ajutor mai puternic decît cel pe care i-1 putea aduce o oaste; ceea ce 1-a şi făcut să-şi caute ajutorul la Dumnezeu, lăsînd abia în al doilea rând interesul pentru înarmarea soldaţilor şi grija de a avea o oaste numeroasă; fiindcă - socotea el - fără sprijinul lui Dumnezeu nici acesta nu-i putea fi de vreun ajutor, în timp ce - cum zicea Constantin - tot ce se face cu împreună-lucrarea lui Dumnezeu este de nestăvilit şi cu neputinţă de stricat. 2. De aceea a început să cugete cărui Dumnezeu se cuvenea să i se supună el; şi în timp ce-şi punea asemenea întrebare, a mijit în el gîndul că, dacă aproape toţi cei ce ajunseseră mai înainte la cârma statului îşi încredinţaseră soarta mulţimii zeilor - cărora le şi slujiseră prin libaţii, jertfe şi ofrande[14] - totuşi, după ce mai întâi fuseseră amăgiţi prin tot felul de oracole şi de preziceri priitoare lor, toţi o sfîrşiseră rău, fără ca vreunul dintre zei să le vină în ajutor ca să-i scape de cumplita soartă ce se abătuse asupra lor de sus; apoi că numai tatăl său, care alesese calea opusă - lepădîndu-se de rătăcirile lor - şi care se închinase de-a lungul întregii sale vieţi

12. Ideea inclusă în text pare a fi: spre a clarifica situaţiile care necesitau intervenţia sa (n. tr.)

13. Textual: capul întregului, (n. tr.)

Dumnezeului Celui mai presus de toate, îşi aflase în El mîntuirea şi (adevărata) strajă a scaunului său de domnie, precum şi pe orînduitorul a tot binele.

28. 3. Aşa a judecat Constantin, deschizînd calea unui gînd binecuvântat: anume că toţi cei ce-şi puseseră nădejdea în mulţimea zeilor pieriseră pradă unor întorsături cumplite ale soartei, de nu mai rămăsese după ei nici

15. Textual: să-şi înalţe (n. tr.)

16. o^iAia se referă - aşa cum rezultă din alte locuri - la existenţa unui climat de interes real şi bunăvoinţă în raporturile dintre Constantin şi viitorul său biograf, (n. tr.)

urmă de neam ori de vlăstare, sau măcar amintirea numelui lor printre oameni, pe cînd Dumnezeul părintelui său îi dăduse acestuia dovezi vădite şi nenumărate ale puterii Sale. Pe urmă şi-a mai dat el seama că toţi cei ce porniseră pînă atunci cu oaste spre a-1 doborî pe tiran - şi care se avîntaseră în bătălie încrezători în mulţimea zeilor lor - o sfîr-şiseră cumplit: la încheierea luptei, unul din ei fusese nevoit să dea ruşinos bir cu fugiţii, fără să fi izbutit a face ceva, iar altul fusese doborît şi sfîrtecat chiar în mijlocul propriei sale oşti, adăugîndu-se numărului celor care şi-au găsit sfîrşitul atunci. Deci, frămîntînd el toate lucrurile acestea în minte, a înţeles că a te supune smintelilor zeilor care nu există precum şi a cădea în atît de ruşinoase rătăciri este o adevărată nebunie; fapt care l-a şi făcut să priceapă că singurul Dumnezeu căruia se cuvenea ca el să I se închine era doar Cel al părintelui său.

29. 1. Către Acesta, deci, şi-a înălţat el glasul în rugăciune, rugîndu-se Lui şi implorîndu-L să-i descopere cine este El şi să-şi lase[15] dreapta Sa asupra ţelului care-i şedea înainte. Şi cum şedea împăratul înălţînd stăruitoare rugăciune, i s-a arătat un semn cu totul fără seamăn de la Dumnezeu; cărui semn - dacă l-am fi aflat din gura altcuiva - poate că nu ne-ar fi tocmai uşor să-i dăm crezare; dar de vreme ce însuşi împăratul, purtătorul de biruinţă, ne-a destăinuit aceste lucruri nouă înşine, celor ce scriem această carte, anume mult mai tîrziu, cînd am fost socotiţi vrednici de cunoştinţa şi de prezenţa sa[16] (iar el adăugase spre încredinţarea vorbelor sale/puterea/jurămintelor), cine - mă-ntreb - ar mai putea pune la îndoială exactitatea istorisirii, mai ales că, între timp, viitorul avea să aducă el însuşi mărturie despre adevărul ei? 2. Deci cam pe la ceasurile amiezii, cînd ziua începuse să scadă, zicea Constantin că văzuse cu ochii săi chiar pe cer, străjuind deasupra soarelui, semnul mărturisitor de biruinţă al unei cruci întocmite din lumină şi că odată cu ea putuse desluşi un scris glăsuind: «*Să* biruieşti întru aceasta!»-; după care, la vederea unei asemenea privelişti, fuseseră cuprinşi de uimire şi el şi întreaga oaste (care, cum mărşăluia el pe drum, venea pe urmele sale, şi de aceea asistase şi ea la minune).

30. Această arătare povestea Constantin că-1 descumpănise, neputîndu-i el pricepe tîlcul. Or, tot cugetînd la ea, şi adîncindu-se el în gîn-duri, iată că s-a lăsat noaptea fără să prindă el de veste. Şi, dormind el, i s-a arătat Hristosul lui Dumnezeu cu semnul văzut mai înainte pe cer, poruncindu-i să închipuie la rîndul său semnul ce i se arătase sus în cer, spre a se pune sub ocrotirea lui în luptele pe care avea să le poarte cu duşmanul.

31. în zori, trezindu-se, le împărtăşise şi prietenilor săi taina; după care chemase la sine meşteri în prelucrarea aurului şi a nestematelor, se aşezase el însuşi în mijlocul lor şi le zugrăvise cam cum putea să arate acest semn, dîndu-le poruncă să-1 întocmească şi ei la rîndul lor aşa, din aur şi din pietre scumpe.

Odată, cînd a binevoit Dumnezeu să ne facă această bucurie, ne-a învrednicit împăratul însuşi să privim chiar cu ochii noştri însemnul.

31. 1. Acesta arăta în felul următor: de vîrful unei (cozi de) lance înalte şi poleite cu aur era prinsă pieziş o stinghie în forma semnului crucii. Sus de tot, deasupra întregului însemn, era o cunună împletită din aur şi bătută cu pietre nestemate, de care se afla prins simbolul numelui Mântuitorului; două litere închipuind - prin cele două litere de la începutul lui - însuşi numele lui Hristos (P-ul fiind prins în mijlocul crucii X-ului), iniţiale pe care împăratul s-a obişnuit să le poarte înscrise pe coif chiar şi mai tîrziu. 31.2. De bucata aceea transversală de stinghie prinsă de lance atîrna o bucată de pînză foarte fină de culoare purpurie, întreţesută bogat cu (fir de) aur şi acoperită cu nestemate de toate culorile, prinse des, care în lumina zilei scînteiau - o lucrătură de o frumuseţe nespusă - 1-a privit. Bucata aceea de pînză prinsă de stinghie avea lăţimea egală cu lungimea ei; iar partea întinsă a lancei - care era foarte înaltă -[17] avea îndată sub biruitorul semn al crucii (chiar în susul fîşiei de pînză descrise de noi) imaginea - închipuită pînă la piept, şi din aur - a de-Dumnezeu-iubitului nostru împărat, precum şi pe aceea a fiilor săi.

31. 3. Ei bine, de acest însemn mîntuitor s-a folosit împăratul necurmat în chip de semn ocrotitor împotriva a toată puterea potrivnică şi vrăjmaşă. Şi a trimis poruncă tuturor unităţilor sale să poarte în fruntea lor cîte un însemn alcătuit după modelul acela.

32. I.Dar despre asemenea lucruri vom mai vorbi noi puţin mai tîrziu.

17. «Care, de la capătul ei do jos, se înălţa mult in sus» (n. tr.)

Aşadar - cam în aceeaşi vreme - tulburat de viziunea avută şi nemaisocotind cu cale să se închine altui Dumnezeu decît Celui ce i Se arătase, a chemat Constantin la sine pe iniţiaţii în învăţăturile Lui, pe care i-a între**bat** ce fel de Dumnezeu era acela şi care ar putea fi tîlcul arătării semnului **văzut** de **el.** 2. Ei i-au răspuns că acela era (însuşi) Dumnezeu, Fiul Unul-Născut **al** singurului Dumnezeu, şi că semnul era simbolul văzut al nemuririi **şi** însemnul triumfal al biruinţei pe care El o avusese asupra morţii, într-o vreme cînd sălăşluise în treacăt pe pămînt. După aceea, l-au mai învăţat **ei** arătîndu-i care fusese pricina acestei veniri (pe pămînt) şi chipul anume în care se petrecuse iconomia Lui faţă de oameni.

3. Cam în acest fel a fost el învăţat atunci. Pe de altă parte, dumnezeiasca arătare, pe care într-un chip atît de neobişnuit o putuse el vedea **chiar** cu ochii săi, îl umplea de uimire. Şi comparînd el cereasca viziune cu tîlcuirea cuprinsă în învăţătura lor, se întărea în gîndurile lui, din ce în ce **mai** încredinţat că însuşi Dumnezeu îl adusese la cunoaşterea ei. Drept **aceea a şi cerut** Constantin să cerceteze Sfintele Scripturi, iar dintre **preoţii** lui Dumnezeu şi-a

făcut sfetnici, adăugind că Dumnezeul Cel **văzut de el** se cerea slujit cu toată osîrdia.

în fine, odată încins cu platoşa acestor semne prevestitoare de bine, **a purces şi el** la luptă să înăbuşe ameninţarea focului tiraniei.

33. **1. Omul** care mai înainte vreme pusese stăpînire pe împărătescul **oraş (al Romei)** dezlănţuise de mult asupra lui urgia necredinţei şi a fără**delegii,** îndrăznind fără să pregete la toată fapta rea şi murdară: desfăcea **legiuitele** căsătorii, (răpind) bărbaţilor femeile cu care se uniseră ei prin **puterea legii,** pe care femei le batjocorea îngrozitor, ca apoi să le (lepede **şi să le) trimită** înapoi la bărbaţii lor. Şi nu se purta aşa numai cu oamenii **de rînd, lipsiţi** de însemnătate, ci necinstea pînă şi pe aceia care deţineau **demnităţi înalte** în senatul roman. Nenumărate erau femeile libere pe **care cumplit le** pîngărise acest om fără să poată ajunge la saţiu în sufletul său **furtunos şi** nestăpînit. 2. Doar în clipa cînd s-a legat de femei creştine **n-a mai fost el** în stare să găsească un mijloc spre a-şi satisface pofta de **desfrînare,** fiindcă acelea se arătau mult mai voitoare să se sortească[18] **morţii decît** să **i** se dea lui cu trupul, spre pierzanie.

34. **Or,** auzind femeia unuia dintre senatorii care îndeplineau şi func**ţia de eparh** - o creştină - că inşii care obişnuiau să-i slujească tiranului în **astfel de** treburi se apropiau de casa ei, apoi dîndu-şi seama că - de frică -bărbatul ei le dăduse acelora încuviinţarea să o ia, a cerut să i se îngăduie numai cîteva clipe de zăbavă ca să se poată găti cu obişnuitele-i podoabe;

18. Textual: «să-şi ucidă sufletul», (n. tr.)

după care, ducîndu-se de una singură în cămara casei, şi-a străpuns pieptul cu sabia.

Femeia a murit pe dată, lăsîndu-le mijlocitorilor leşul ei; dar prin fapta ei mai grăitoare decît vorba, ea[19] a dovedit tuturor - şi oamenilor de atunci, şi celor de mai tîrziu - că singură mult preţuita curăţie[20] a creştinilor este de nebiruit, (ea singură) putînd ţine piept ispitei. Iată dar ce amintire a lăsat în urma sa această femeie.

35. 1. Toată lumea tremura de groaza celui care era în stare de fapte atît de mîrşave : oameni de rînd sau demnitari, oameni cu vază sau lume măruntă, pe toţi îi vlăguise o asemenea cumplită tiranie. Dar, chiar dacă nu li se dădea nici o clipă de răgaz, ci îşi îndurau necurmat amarul împilării, ,1a un moment dat a existat totuşi o încercare de contenire a cruzimii ucigaşe a tiranului[21]. Odată, în temeiul unui pretext neînsemnat, acesta îşi lăsase poporul la cheremul gărzilor setoase de sînge: fiinţe fără număr şi-au aflat atunci moartea în plin oraş - cetăţeni romani, căzuţi nu sub loviturile sciţilor sau ale altor barbari, ci doborîţi de lăncile şi de celelalte arme ale celor de aceeaşi viţă cu ei.

35. 2. Şi printre senatori au fost atîţia ucişi (numai fiindcă tiranul rîvnise la averea lor) că nici nu li se mai ştia numărul: oamenii cădeau în ghearele morţii cu miile, pradă unor învinuiri năstruşnice şi mereu altele.

36. 1. Cununa relelor fapte ale tiranului 1-a împins pînă la vrăjitorie. Urmînd urîtele tipicuri ale magiei, el punea să se spintece (pîntecele) femeilor rămase grele, apoi cerceta cu luare-aminte măruntaiele pruncilor abia născuţi, sau, iarăşi, înjunghia lei şi recurgea la tot soiul de practici cumplite, ca să poată chema în ajutor duhurile rele spre îndepărtarea războiului care ameninţa; prin astfel de mijloace trăgea el nădejde să poată înclina cumpăna biruinţei de partea sa![22]

36. 2. Aşa stăpînea tiranul peste părţile Romei. Şi nu găsesc cuvinte care să poată arăta prin ce soi de fapte îşi îngenunchease el supuşii; supuşi pe care, curînd, el avea să-i sărăcească de tot şi să-i aducă într-o asemenea stare de înfometare încît aveau să ducă lipsa pînă şi a hranei lor de toate zilele - cum nimeni, azi, nu-şi aminteşte să se fi petrecut vreodată la Roma!

37.1. Toate acestea îl îndurerau pe Constantin, care, cuprins de milă, îşi instruia oastea cu osîrdie, înarmînd-o împotriva tiranului. La urmă (punîndu-se sub ocrotirea Dumnezeului Celui prea înalt şi chemîndu-L pe Hristos de partea sa ca să-1 izbăvească de primejdie şi să-1 ajute, apoi aşezînd semnul de biruinţă - însemnul acela mîntuitor - în faţa pedestri-

19. Textual: «a sădit în toţi (convingerea)» (n. tr.)
20. Textual: «cumpătare» sau «înfrînare».
21. Text obscur (n. tr.)
22. Textual: «să pună stăpînire pe biruinţă» (n.

mii şi a gărzilor sale) a pornit cu întreaga-i oaste, încercînd să redobîn-dească pentru poporul de la Roma acea stare de libertate la care el avea dreptul din străbuni. 2. Dar întrucît Maxenţiu - care se încredea mai mult în uneltirile lui vrăjitoreşti decît în dragostea[23] supuşilor - nu îndrăznea să se arate nici măcar atît cît să apuce a ieşi pe poarta cetăţii, şi fiindcă -de aceea - tot locul, toate ţinuturile şi cetăţile aflate sub înrobitoarea lui stăpînire, el le încinsese cu o mulţime fără număr de soldaţi şi le înţesase cu garnizoane, a fost nevoie ca împăratul, care nu se bizuia decît pe sprijinul lui Dumnezeu, să atace mai întîi prima, apoi cea de a doua şi a treia linie de bătaie a tiranului; pe care, însă, le-a cucerit fără greutate, pe toate, chiar de la cel dintîi atac, punînd stăpînire poate că pe cea mai mare întindere a pămîntului italic.

38.1. Astfel a ajuns el pînă în imediata vecinătate a Romei. Dar Dumnezeu, ca să nu-1 ştie pe Constantin nevoit să se încingă la luptă cu poporul din Roma, l-a tras El însuşi pe tiran, prins parcă, în nevăzute lanţuri, pînă departe în afara porţilor oraşului, adeverind facerile Sale din vechime împotriva necredincioşilor (cărora cei mai mulţi nici nu le dau crezare, socotindu-le a fi doar poveste - chiar dacă, dimpotrivă, credincioşii le ţin a fi de crezare, de vreme ce ele se află trecute în Scripturile Sfinte); iar acestora - [de

fapt], aş putea spune: tuturor, adică atît credincioşilor cît şi necredincioşilor - le-a adus sub priviri, în toată puterea lor, minunile (Sale). 2. Fiindcă, într-adevăr, aşa după cum pe timpul lui Moise şi al iubitorului de Dumnezeu popor al evreilor «a zvîrlit El carele faraonului şi oastea lui în mare, înecînd pe aleşii şi puternicii lui călăreţi în apele Mării Roşii», tot aşa şi Maxenţiu cu ostaşii şi cu gărzile lui «s-au înecat, prăvălindu-se în adîncuri ca un bolovan» cînd, puterii de la Dumnezeu venite să lupte de partea lui Constantin întorcîndu-i aceia spatele, au rupt-o la fugă, încercînd să treacă de cealaltă parte a rîului ce le tăia calea. Malurile apei fuseseră unite chiar (din porunca lui) Maxenţiu cu un pod de vase bine întocmit, care însă - în ciuda speranţelor lui de a-1 putea nimici acolo pe (împăratul cel) plăcut lui Dumnezeu - avea să se prefacă în unealtă a propriei sale pierzări. 3. Căci Dumnezeul lui Constantin avea să-i fie acestuia necurmat într-ajutor[24], pe cînd tăinuitele puneri la cale ale celuilalt aveau să se întoarcă necruţător asupra uneltitorului însuşi. Am putea şi noi, de aceea, să spunem: «Căscat-a sub el adînc şi l-a înghiţit; cădea-va în groapa pe care a săpat-o. întoarce-se-va strădania sa asupra capului său, iar nedreptatea de el săvîrşită pogorî-se-va asupra creştetului său»... 4. Fapt este că din încuviinţarea lui Dumnezeu, maşinăriile podului - şi în acelaşi timp vicleşugul[25] tăinuit în ele - nu s-au pus

23. 24.Sau: «sprijinul» (n. tr.)
25. Textual: «avea să-i fie prezent şi favorabil» (n. tr.) Aici cu înţelesul de «amenințare năpraznică» (n. tr.)

în mişcare în clipa dorită (ci mai curînd); puntea a început să ia apă; apoi, brusc, vasele au început să se scufunde aşa cum erau ele încărcate cu oameni - în primul rînd cu nefericitul Maxenţiu împreună cu corpul lui de gardă însoţit de restul lăncierilor - după cum cu mult înainte grăise Scriptura: «Scufundatu-s-au ca plumbul în viitoarea apei». 5. De aceea, potrivit îmi pare mie ca aceia cărora le-a adus Dumnezeu în dar această biruinţă să-şi înalţe în felul lor glasul - chiar dacă nu cu înseşi cuvintele, dar în tot cazul cu fapta lor - şi, pomenire făcînd aceluiaşi fel de biruinţă avută împotriva tiranului de odinioară, să zică - aidoma celor din preajma marelui slujitor Moise: «Cînta-vom Domnului, Care slăvitu-S-a întru slavă multă. Cal şi călăreţ a zvîrlit El în apa mării; ajutor şi scăpare S-a făcut El mie spre mîntuire», şi «Cine între dumnezei e asemenea Ţie, Doamne? Cine, asemenea Ţie, slăvit e în sfinţi, minunat e în slavă, făcînd lucruri înfricoşătoare?»

39. 1. După ce, dar, a înălţat el - prin înseşi faptele sale A-toate-Stăpînitorului (Dumnezeu), adevărata cauză a biruinţei sale, aceste cîntări (precum şi altele întru totul asemănătoare, aşa cum se şi cuvenea unui mare slujitor al Lui), şi-a făcut Constantin intrarea în împărăteasca cetate în glasul cîntecelor de biruinţă. 39.2. Toată lumea - senatori, nobili şi oameni cu vază de acolo, laolaltă cu toată omenirea din Roma - i-au ieşit în întâmpinare din toată inima, puhoi, cu ochii veseli, primindu-1 cu urări de fericire şi cu o nesfîrşită

bucurie, ca nişte scăpaţi din închisoare. Bărbaţi, femei şi copii se înghesuiau laolaltă cu nenumărate cete de slujitori şi nu mai conteneau a striga, numindu-1 cînd salvatorul, cînd dezrobitorul şi cînd binefăcătorul lor.

39. 3. El însă - pătruns cum era prin însăşi firea lui, de credinţa în Dumnezeu - la auzul strigătelor lor nu s-a lăsat furat de îngîmfare, la lauda lor n-a lăsat să crească în el trufia, ci, ştiind bine cît ajutor îi datora lui Dumnezeu, s-a grăbit să întoarcă (adevăratului) prilejuitor al biruinţei sale o rugăciune de mulţumire.

40. 1. Apoi a descoperit Constantin tuturor semnul cel mîntuitor -atît prin viu grai cît şi prin inscripţii pe piatră - şi a înălţat chiar în inima oraşului împărătesc un monument triumfal în amintirea biruinţei avute asupra duşmanului, monument în care a pus să se scrie lămurit, cu litere săpate, de neşters, că acesta se dovedise să fie semnul izbăvitor al statului roman şi ocrotitorul împărăţiei întregi. 2. Şi a mai pus să se aşeze neîntârziat în mîna propriei sale statui, înălţată într-unui din locurile cele mai umblate ale Romei, o lance lungă în chipul crucii, poruncind să se sape dedesubt, cu slove latineşti, cuvînt cu cuvînt următoarea inscripţie: «Prin acest semn mîntuitor - adevărata dovadă a bărbăţiei - am izbăvit eu oraşul vostru de sub jugul tiranului, redîndu-vă libertatea; şi, izbăvin-

du-vă, am redat atit senatului cât şi poporului roman însemnătatea şi strălucirea lor de odinioară».

41. 1. Dar împodobindu-se[28] împăratul cel iubit de Dumnezeu cu mărturisirea aducătoarei de biruinţă cruci, cunoscut le-a făcut el făţiş pînă şi romanilor pe Fiul lui Dumnezeu. 2. După amarnicul jug pătimit de ei de pe urma tiranului, toţi locuitorii oraşului - senatul deopotrivă şi laolaltă cu mulţimea nenumărată a poporului de rînd - păreau că încep să-şi recapete suflarea, ca la atingerea razelor unui soare ieşit din neguri[27], trezindu-se întineriţi la o viaţă nouă. Iar popoarele toate câte vieţuiau pînă spre ţărmurile oceanului de la Apus - şi ele scăpate de necazuri, pe care mai înainte le înduraseră la nesfîrşit - nu se mai saturau să-1 proslăvească pe bunul lor purtător de biruinţă, pe cucernicul, pe binefăcătorul tuturor, în serbări pline de strălucire şi de veselie. Lumea toată recunoştea cu un singur glas că, prin harul lui Dumnezeu, Constantin era omul menit să reverse lumina binelui asupra tuturor. 3. De asemenea pretutindeni a fost publicat un rescript imperial care reda celor ce fuseseră lipsiţi[28] de aceasta, dreptul de a se bucura de bunurile lor, iar pe cei surghiuniţi în chip samavolnic îi rechema la vetrele lor; făcînd să cadă lanţurile şi scăpînd de primejdie şi de spaimă pe tot omul care avusese astfel de suferit de pe urma cruzimii tiranului.

42. 1. Chemînd împăratul însuşi la sine pe slujitorii lui Dumnezeu, vrednici i-a socotit de cea mai înaltă cinstire, arătîndu-le prietenia şi prin faptă

26. Ideea în original include sensul de strălucire, măreţie, (n. tr.)
27. Textual: «ca la atingerea razelor unei lumini mai curate», (n. tr.)
28. Textual: «jefuiţi de ele» (n. tr.)

şi prin vorbă, ca unor oameni consacraţi aceluiaşi Dumnezeu ca şi al său. Astfel, printre comesenii săi se întâmplau uneori oameni foarte de rînd - judecîndu-i după înfăţişare şi port; totuşi, Constantin nu-i preţuia aşa; ceea ce părea el să întrevadă în ei nu era omul, care putea fi văzut de toată lumea, ci Dumnezeul Cel proslăvit de fiecare din ei. De asta îi şi lua cu sine pretutindeni pe unde călătorea, încredinţat că şi prin acest fapt va putea atrage de partea sa bunăvoirea Dumnezeului slujit de ei. 2. Da, şi bisericile lui Dumnezeu le-a înzestrat el îmbelşugat prin propriile sale mijloace, mărind casele de rugăciune, făcîndu-le să arate mai semeţe, şi a împodobit sanctuarele cele mai de seamă ale bisericii cu nenumărate daruri votive.

43. 1. Nevoiaşilor, Constantin le-a împărţit felurite ajutoare în bani, arătîndu-se omenos şi mărinimos chiar şi faţă de oamenii din afară care veneau la el. De amărâţii uitaţi de lume care cerşeau prin pieţe nu s-a îngrijit numai în aşa fel încât ei să nu ducă lipsă de bani şi de mîncare, ci şi ca să aibă straie ca lumea cu care să se poată îmbrăca. însă pe aceia care cândva o duseseră bine, dar pe care întorsăturile vieţii îi ruinaseră, i-a sprijinit cu sporită mărinimie, împărţindu-le cu împărătească chibzuinţă binefaceri într-adevăr minunate, pe unii înzestrîndu-i cu moşii, pe alţii învrednicindu-i de felurite onoruri. 2. Şi faţă de bieţii orfani s-a purtat ca un părinte; de văduvele lipsite de apărare se îngrijea îndeaproape, refă-cîndu-le viaţa[29]; ba de fetele rămase fără sprijin părintesc s-a îngrijit într-atîta încît le căsătorea cu bărbaţi avuţi pe care-i cunoştea, înzestrînd miresele din vreme cu ce se cuvenea să aducă ele mirilor în căsnicie. 3. Fiindcă aşa cum, înălţîndu-se deasupra pămîntului, revarsă soarele asupra tuturor îmbelşugatul tremur al luminii, tot astfel lumina şi Constantin, cu razele omeniei lui, pe toţi cei ce se înfăţişau înaintea lui, cînd, la ceasul răsăritului de soare, se arăta în afara palatului - parcă înălţîh-du-se şi el în văzduh odată cu cerescul luminător! Căci nici nu era cu putinţă să te afli aproape de el, fără ca pînă la urmă să te bucuri şi tu de împărtăşirea vreunui dar[30], la fel cum nu i s-a întîmplat cuiva să se aştepte la ajutorul lui şi să rămînă pînă în cele din urmă dezamăgit!

44.1. Iată dar cît de apropiat se purta el cu toată lumea. Totuşi, Bisericii lui Dumnezeu îi închina el cu osebire rîvna sa; şi întrucît în unele ţinuturi existau oameni care nu se înţelegeau între ei (în credinţă), Constantin a organizat sinoade ale slujitorilor lui Dumnezeu, aşa, ca şi cum ar fi fost el însuşi un episcop al tuturor, înscăunat de însuşi Dumnezeu. 2. De aceea nici nu se dădea în lături să vină însuşi el la adunările lor şi să şadă laolaltă cu ei, luînd parte la dezbateri - (osîrdnic cum se dovedea) să pună tuturor toate sub dumnezeiescul semn al păcii. Se aşeza undeva în mijlocul lor, ca şi cum ar fi fost doar unul (oarecare) din mulţimea celor de faţă, părăsindu-şi afară[31] şi lăncierii şi străjile dimpreună cu întregul corp de gardă, lăsîndu-se în seama fricii de Dumnezeu şi neprimind să fie înconjurat decît de prietenii săi devotaţi, care se bucurau de cea mai mare încredere. 3. în cele din urmă, pe cîţi îi vedea dispuşi să primească cu astîmpăr şi din tot sufletul hotărîrea[32] care se

impunea, pe aceştia pe toţi îi grăia de bine, arătînd că se bucură cînd îi este dat să vadă că toată lumea e la un gînd; dar dinspre cei nesupuşi se întorcea cu silă.

45. 1. Rnă şi faţă de oamenii care nu-1 aveau la inimă se purta tot răbdător, îndemnîndu-i şi pe ei cu glas stăpînit şi cu blîndeţe să mai cugete şi să nu se învrăjbească. Ruşinaţi la auzul cuvintelor lui de îndemn, se întîmpla ca

29. Sau: «făcîndu-li-se sprijin în viaţă» (n. tr.)
30. Sau: «favoare», (n. tr.)
31. cmoteiodnEvoţ («după ce se scuturase de»...) aduce aici o nuanţă grăitoare, foarte
veridică, în măsură să ne semnifice interesul real arătat de împărat faţă de dezbaterile teo-
logice. (n. tr.)

unii din ei să se schimbe la cuget; pe ceilalţi, pe care înţeleapta-i cumpănire nu izbutea să-i înduplece, îi încredinţa lui Dumnezeu şi îi lăsa să plece, fără a păstra faţă de vreunul nici cea mai slabă ţinere de rău. 2. Aşa, e de înţeles de ce s-au putut întări rocoşanii cei din ţinuturile Africii pînă într-atîta, încît să ajungă chiar la fapte de îndrăzneală; se vede treaba că din pizmă faţă de belşugul de bine al acestor zile, răutatea cine ştie cărui diavol izbutise să asmuţă oamenii la fapte necugetate, în nădejdea de a stîrni pînă la urmă mînia împăratului împotriva lor. 3. Dar pizma nu i-a slujit aceluia[33] la nimic; celor petrecute, împăratul le-a răspuns cu un hohot de rîs, adăugind că îndemnul la ele era vădit că i se datora celui rău: asemenea îndrăzneli nu puteau fi în nici un caz puse în seama unor inşi cu scaun la cap, ci fie într-a unora smintiţi, fie într-a unora stîrniţi de răutatea diavolului (în care cazuri ei se dovedeau mai vrednici de milă decît de pedeapsă); aşa că, în ceea ce-1 privea, el n-avea să se expună nicidecum nebuniei unor zănateci, decît cel mult atîta cît - din prea marea lui iubire de oameni - avea să-i îngăduie lui sim-ţămîntul compătimirii.

46. Aşa îşi vădea împăratul grija[34] faţă de bisericile lui Dumnezeu, ocîrmuitorul tuturor, Căruia prin întreaga sa lucrare el îi slujea neobosit. Drept răspuns, Dumnezeu i-a pus sub picioare toate neamurile barbare, aşa încît Constantin să poată înălţa pretutindeni monumente de biruinţă împotriva duşmanilor; şi a făcut ca pretutindeni să i se ducă vestea de învingător şi ca vrăjmaşii şi potrivnicii lui să-i ştie de frică - chiar dacă din născare Constantin nu era aşa, ci dimpotrivă, cît se poate de blînd, de binevoitor şi de omenos, cum nu ştiu dacă va mai fi fost vreunul.

47. 1. în acest răstimp a fost prins şi cel de al doilea (împărat) care lepădase puterea (şi care ţesea într-ascuns firele unei uneltiri împotriva vieţii lui Constantin), ispăşindu-şi fapta printr-o moarte îngrozitoare. Şi numaidecât - şi pretutindeni - i-au fost acestuia nimicite (ca unui spurcat şi nemernic ce se dovedise) inscripţiile de laudă, statuile şi celelalte lucruri de acest fel care-i fuseseră dedicate spre cinstire.

47. 2. Au mai fost după el şi alţii care, străini de el, au uneltit în taină împotriva împăratului şi au fost prinşi: fiindcă, prin mijlocirea unor semne[35] tainice, Dumnezeu îi destăinuia întotdeauna slujitorului Său, în chip minunat, intenţiile tuturor celor de acest soi. 3. Trebuie spus că Dumnezeu l-a învrednicit în numeroase rînduri de împărtăşirea unei teofanii în care El i se înfăţişa pe neaşteptate, în chip minunat, dîndu-i de ştire - cînd într-un fel, cînd

33. Adică diavolului, (n. tr.)
34. Textual: «pronia», (n. tr.)
35. Sau: «arătări- - cpâo^axa (n. tr.)
- Textual: «spre preferinţele lor», (n. tr.)

în altul şi din timp despre feluritele fapte ce aveau să se întîmple. De necuprins în cuvinte sînt negrăitele şi minunatele lucrări ale harului dumnezeiesc de a căror împărtăşire Dumnezeu-însuşi a socotit cu cale să-Şi învrednicească slujitorul. 4. Aflată la adăpostul lor, viaţa lui Constantin s-a putut depăna într-o linişte netulburată şi în bucuria ce i-o prilejuia ascultarea supuşilor, precum şi în bucuria de a-i vedea pe toţi aceştia trăind în bună învoire; dar mai presus de toate îl bucura lumina răspîndită de bisericile lui Dumnezeu!

48. Aşa s-au depănat cei dintîi zece ani ai domniei lui Constantin. Prilej pentru el de a rîndui serbări populare şi de a înălţa lui Dumnezeu, împăratului a toate, ca o jertfă fără foc şi fără fum, rugăciuni de mulţumire. Prilej pentru el şi de mare bucurie - dacă nu luăm aminte cîte îi ajungeau la ureche despre împilarea căreia îi erau supuse popoarele de la răsărit.

49. 1. Căci într-o vreme i s-au dat de ştire că şi prin părţile acelea s-ar afla o fiară pîndind cu gînduri rele atît Biserica lui Dumnezeu cît şi pe cei-lalţi locuitori din provincii. Era ca şi cum răutatea diavolului s-ar fi silit să lucreze tocmai contrariul făpturilor de-Dumnezeu-iubitului; în felul acesta, întreg statul romanilor arăta ca şi cum s-ar fi împărţit în două, aidoma împărţirii în noapte şi zi - bezna revărsîndu-se peste făpturile de la răsărit, pe cînd de cealaltă parte oamenii se puteau împărtăşi din strălucirea luminii. 49.2. Or, dacă ne gîndim cît de îmbelşugat fuseseră aceştia din urmă dăruiţi de Dumnezeu, vom înţelege că priveliştea unei asemenea lucrări era de nesuferit pizmuitorului şi urîtorului binelui, la fel cum îi era şi tiranului care împila cealaltă jumătate a lumii, şi care, în ciuda unei domnii fericite şi a faptului de a fi fost vrednicit de cimotie[36] de un împărat atît de mare cum era Constantin, s-a lepădat pînă la urmă de asemuirea cu de-Dumnezeu-iubitul, ostenindu-se să-şi împingă răutatea pe calea necredincioşilor pînă acolo încît - chiar atunci cînd îi era dat să vadă cu înşişi ochii săi nefericitul sfîrşit al acestora - mai mult se simţea atras spre partea lor decît de sprijinul prietenesc al celui care era mai bun (decît el).

50. 1. Aşa a stîrnit acela război necruţător împotriva binefăcătorului său, fără a mai ţine seamă de legile prieteniei, uitîndu-şi de jurăminte, de înrudire şi de înţelegeri[37]. Fiindcă în neţărmuita lui iubire de

36. Sau «cumnăţie» (n. tr.)
37. înţelegeri scrise, sau tratate, (n. tr.)
38. Textual: «învrednicindu-1 de căsătoria» (n. tr.)

oameni, Constantin îi dăruise lui Liciniu zălogul gîndurilor sale curate, încuviin-ţîndu-i[38] căsătoria cu propria sa soră, primindu-1 astfel în sînul unei fami-

lii de împărat din tată în fiu şi încredinţîndu-i deplina stăpînire peste popoarele de la răsăritul împărăţiei. Acela însă s-a purtat tocmai pe dos, punînd la cale, împotriva prea-bunului, fel de fel de intrigi, şi născocind cele mai neaşteptate uneltiri prin care i-ar fi putut răspunde binefăcătorului său cu răul. 2. Licinius a început prin a se preface, dîndu-i-se prieten; însă toată lucrarea lui nu era decît un vicleşug şi o făţărnicie, prin mijlocirea cărora el îndrăznea să tragă nădejde că va rămîne nedescoperit; dar Dumnezeu i-a dat în vileag lui Constantin uneltirile ce i se puneau la cale în întuneric. Dovedit încă de la întîile lui înşelăciuni, Licinius a trecut la altele: odată întindea mîna ca prieten, altădată căuta să-şi dovedească bunul gînd încheind înţelegeri şi juruindu-se, pentru ca pe negîn-dite să se lepede de învoieli, iar mai apoi să trimită din nou solie la Constantin, să se roage de el şi să se prefacă prin tot felul de făţării. La urmă, însă, tot i-a declarat făţiş războiul, în sminteala rătăcirii sale stîrnind împotriva sa la luptă pe Dumnezeul despre Care, altminteri, ştia că era slăvit de împărat.

51.1. Licinius a început prin a hărţui din umbră pe slujitorii lui Dumnezeu aflaţi în puterea sa - cu toate că aceia nu urziseră niciodată nimic împotriva stăpînirii -, legîndu-se de cele mai rău-intenţionate pretexte. Negăsindu-le, totuşi, nici o pricină şi neavînd cum să le facă răul, Licinius a scos o lege prin care episcopilor le era cu desăvîrşire oprită orice fel de întrunire; de asemenea nici unuia nu-i mai era îngăduit să se înfăţişeze în chip de oaspete la episcopul Bisericii vecine cu a sa, nici să întrunească sinoade, nici să ţină adunare sau sfat[39] pentru luarea hotărîrilor celor mai bune. 51.2. De fapt, nu era decît o făţărnicie menită să lovească în noi: fiindcă sau aveam să călcăm legea, primindu-ne pentru aceasta pedeapsa, sau aveam să dăm ascultare poruncii, ceea ce ar fi însemnat încălcarea bisericeştilor pravile. Doar se ştie că nu este chip să afli lămurire în pricini mari decît printr-o îndreptare[40] sinodală; după cum dum-nezeieştile pravile au mai statornicit şi ca hirotonirea episcopilor să nu se facă decît numai în felul acesta.

Iată deci cum - hotărît să nu săvârşească decît tot ce putea fi mai potrivnic faptelor împăratului iubit de Dumnezeu - lua hulitorul tot felul de hotărîri de acest soi; şi în vreme ce celălalt împărat, dînd cinstire sfintei legi, chema pe preoţii lui Dumnezeu la adunare, domnind mai departe cu pace şi cu bună înţelegere, acesta năruia armonia cea într-un glas grăitoare (a supuşilor), străduindu-se să surpe tot binele.

52. Şi în timp ce de-Dumnezeu-iubitul Constantin îi socotea pe slujitorii lui Dumnezeu vrednici să păşească în lăuntrul împărăteştilor ziduri,

39. Textual: «cercetări» (n. tr.)
40. Sau «hotărîre» (n. tr.)

(Licinius), de-Dumnezeu-urîtul, minat de simţăminte potrivnice, izgonea pe toţi supuşii săi credincioşi lui Dumnezeu de la palat, trimiţînd în surghiun pe cei mai credincioşi şi mai devotaţi bărbaţi din preajma sa şi poruncind ca aceia care, în temeiul unor vechi merite, fuseseră dăruiţi de el cu cinstire şi cu onoruri, să slujească pe viitor altora, ostenind la feluritele trude ale sclavilor. Pe averile lor s-a făcut stăpîn pe de-a-ntre-gul, ca pe cine ştie ce chilipir; ba pe cîte unii care mărturiseau numele Mîntuitorului i-a dat şi morţii. Fiindcă în ceea ce-1 priveşte, (Licinius) era un pătimaş care se nărăvise de tot la suflet, dedîndu-se la tot soiul de destrăbălări şi la alte îngrozitoare fapte de ruşine, şi lepădîndu-se de omeneasca podoabă a cumpătării; prin care purtare el se pusese singur sub semnul necruţător al oprobriului.

53.1. Iată de ce a şi dat o nouă lege, prin care le interzicea femeilor să se adune laolaltă cu bărbaţii la sfintele slujbe[41], ba nici măcar nu le mai îngăduia să se înfăţişeze la atît de preţuitele vetre de deprindere a virtuţii. De asemenea, nici episcopilor nu le mai era îngăduit să le împărtăşească femeilor învăţăturile dumnezeieştii credinţe - după cum nici femeilor nu le era îngăduită încredinţarea - spre educare - a altor femei.

53. 2. Măsura a avut însă pretutindeni parte numai de zeflemele. Drept urmare, Licinius s-a gîndit la un alt mijloc de năruire a Bisericilor, poruncind ca pe viitor obişnuitele adunări ale credincioşilor să aibă loc în afara porţilor, în cîmp deschis, unde aerul se dovedea mult mai bun la tot omul decît cel al caselor de rugăciune de prin oraşe.

54.1. Negăsind, însă, cine să-i dea ascultare nici la cele de mai sus, a dat poruncă făţişă ca - în cazul cînd ei s-ar fi împotrivit aducerii de jertfe zeilor[42], - militarii de prin toate oraşele să fie destituiţi din funcţiile lor de răspundere. Aşa s-au pomenit aşezările de pe tot cuprinsul provinciilor (sale) văduvite de oamenii cu frica lui Dumnezeu învestiţi acolo cu funcţii înalte; dar trebuie spus că, atunci cînd i-a lepădat de la sine, şi dătătorul-de-legi s-a văduvit singur de rugăciunile acestor bărbaţi sfinţiţi.

54. 2. Se mai cade, oare, să amintesc aici faptele străine (de Biserică) săvârşite de un om ca el, care a fost în stare să taie nefericiţilor zvîrliţi în temniţe pînă şi acea cu totul neînsemnată mărturie de milostenie care lua înfăţişarea bucatelor? De un om care nu îngăduia nici o milă faţă de fiinţele aflate în lanţuri, muritoare de foame? Aşa, nimeni nu mai putea fi bun la suflet; nimeni nu mai putea săvîrşi vreo faptă bună, chiar dacă se simţea atras să sufere alături de aproapele său... Dar dintre toate legile, cea mai aspră, cea mai neruşinată, cea mai absurdă, cea mai îngrozitoare a fost cea care supunea pe oamenii ce se lăsau cuprinşi de milă, ace-

41. Textual: «spre a înălţa rugăciuni lui Dumnezeu», (n. tr.)

42. **Toţi** Socinoai «demonilor» duhurilor rele (n. tr.)

leiaşi pedepse ca a celora care le stîrniseră mila; încît fiinţele care-şi închinau

viaţa[43] ajutorării celorlate făpturi omeneşti urmau şi ele să fie puse în lanţuri şi zvîrlite în închisori, pătimind la rîndu-le aceeaşi soartă cu cei mai înainte supuşi caznelor.

55. 1. Cam aşa arătau hotărîrile[44] lui Licinius. Se cade oare să mai înşir aici schimbările făcute de el rânduielilor privitoare la căsătorie, sau înnoirile[45] impuse de el soartei celor aflaţi pe patul de moarte - prin care el îndrăznea să pună capăt puterii unor legiuiri romane străvechi, bune şi înţelepte, ca să le înlocuiască cu altele, barbare şi crude, sub tot soiul de pretexte prin care, de fapt, nu urmărea decît să-şi împileze supuşii?

Hulpav cum era de cît mai multe dări, Licinius a mai pus la cale şi o nouă măsurare a pămînturilor - ca şi cum, în temeiul remăsurării, peticul de ţarină ar fi putut cumva să se mărească! 55.2. Inşi care nu mai munceau pe ogoare, ci care de mult îşi dormeau somnul de veci, erau totuşi trecuţi în registre, prilejuindu-i un mijloc de cîştig scandalos. Era de o zgîrcenie fără limită şi de o lăcomie fără saţiu; trăsături care-1 făceau ca -în ciuda faptului că toate cămările vistieriei lui gemeau de mulţimea aurului, a argintului şi a maldărelor de bani - să se tînguiască şi să se vaite de sărăcie, ca unul care a căzut pradă chinurilor lui Tantal! în fine, nu găsesc că e cazul să mai zăbovesc aici asupra purtării lui faţă de unii oameni care nu-i pricinuiseră nici un rău, dar pe care i-a osîndit la surghiun şi cărora le-a înşfăcat averile - ori să înşir pe cîţi inşi de viţă aleasă şi cu vază i-a întemniţat, lăsîndu-le pe soaţele lor cele după lege la cheremul sclavilor scîrboşi, pradă celei mai cumplite batjocuri; ori faptul că - chiar dacă, de bătrîneţe, se şubrezise de tot - el nu pregeta să se lege de femei măritate sau de fecioare; (ajunge numai să adaug că) în comparaţie cu excesele lui de la sfîrşit, faptele lui de la început ajungeau să pară neînsemnate, aproape ca lipsite de orice semnificaţie[46].

56. 1. în ultimul act al acestui delir, Licinius şi-a îndreptat[47] toate armele împotriva Bisericilor, prinzîndu-se în luptă cu episcopii, pe care - luînd seama la prietenia de care se bucurau ei din partea marelui şi de-Dumnezeu-iubitului împărat - îi ţinea drept cei mai de seamă potrivnici (şi chiar duşmani) ai săi. 56.2. Lucrul acesta îi stîrnise cu osebire mînia împotriva noastră, făcîndu-1 să uite de dreapta-judecată a minţii, smintindu-1 de-a binelea şi făcîndu-1 să-i piară din amintire soarta cîte unora care îi mai prigoniseră pe creştini şi înainte de el; după cum îl făcea

43. Textual: «care se îndeletniceau cu» (n. tr.)
44. Decretele (n. tr.)
45. vecoTepiafiot: schimbările forţate (n. tr.)
46. Sau «ca şi cum nici n-ar fi fost săvîrşite». (n. tr.)
47. Textual: «s-a înarmat», (n. tr.)

să nu-şi mai poată aminti cum se ridicase cîndva el însuşi, crud şi neînduplecat, împotriva cîte unora, spre a le pedepsi impietatea; sau aşa cum îl făcea să uite cele văzute cu ochii lui, atunci cînd fusese martorul felului cum însuşi

fruntaşul făcătorilor de rele, al cărui nume nu-1 voi rosti[48], pierea lovit de biciul lui Dumnezeu.

57.1. Pe acesta, de cum a prins să lovească în Biserici, mînjindu-şi el cel dintîi sufletul cu sîngele drepţilor iubitori de Dumnezeu, 1-a şi ajuns pedeapsa de la Dumnezeu; (pedeapsă) care şi-a început lucrarea în carnea propriului trup, înaintînd pînă la a-i pătrunde în suflet. 57.2. Anume, în adîncul celor mai intime părţi ale trupului i s-a iscat mai întîi un abces care mai apoi s-a prefăcut într-o rană adîncă, în chip de fistulă; amîndouă îi măcinau necurmat măruntaiele, umplîndu-1 de viermi şi răspîndind în jur o duhoare ca de leş. întreaga povară a cărnurilor lui ajunsese, de prea multa lui lăcomie, un uriaş morman de grăsime pe care (puroaiele) acelea o făceau să putregăiască, oferind - după cîte se pare - persoanelor ce se apropiau de el o privelişte greu de îndurat şi cutremurătoare. 57.3. într-un tîrziu, tot zbătîndu-se el în strînsoarea unei năpaste atît de cumplite, a început să-şi dea seama ce (greşeală) făcuse atunci cînd îndrăznise să se lege de Biserică; aşa că, mărturisindu-se înaintea lui Dumnezeu, a dat poruncă de încetare a prigoanei creştinilor, îndemnînd prin legi şi edicte împărăteşti la grabnica refacere a bisericilor şi îndemnîndu-i (pe credincioşi) să-şi reia datinile[49] şi să înalţe rugăciuni pentru el.

58. 1. Iată, deci, de ce pedeapsă avusese parte cel care stîrnise prigoana.

Aşadar celălalt împărat, despre care e vorba în rîndurile noastre, avusese prilejul să vadă cu propriii săi ochi şi să se încredinţeze din proprie cunoştinţă, de soarta care-1 ajunsese pe Maximin[50]; cu toate acestea el pe toate le cufundase în apele uitării, nemaivrînd să-şi amintească nici de pedeapsa care-1 ajunsese pe prigonitorul de la început, nici de cruda soartă a celui de al doilea, care parcă se încinsese cu întîiul într-un soi de întrecere a răutăţii, la care fiecare căuta să se împăuneze cu ce noi pedepse va fi fost el în stare să mai născocească împotriva noastră. 58.2. Focul, sabia şi ţintuirea (pe cruce) nu-1 mai mulţumeau; la fel, nici fiarele sălbatice sau adîncurile mării. Fiecărei asemenea pedepse el îi opunea o pedeapsă încă şi mai deosebită, scoţînd şi o lege prin care (creştinii) puteau fi lipsiţi de lumina ochilor. Drept urmare, o

48. Textual: «oricine ar fi fost el» (n. tr.)

49. Datinele sau chiar ritualul. Textul însă e vag: *za avvr\f!r* **Ttpârteiv** (n. tr.)

50. Ca în multe locuri, textul e vag şi, fără să-şi denumească personajul, spune despre el doar că «s-a încredinţat neîndoielnic prin proprie experienţă, de aceste lucruri»,
în general, împăraţii vizaţi sînt probabil Maximin Tracul, Maximian, Diocleţian, Decius

mulţime foarte mare, nu numai de bărbaţi, ci şi de copii şi de femei şi-au pierdut care ochiul lor drept, care piciorul drept[51] - fie de sabie, fie din atingerea fierului roşu -ca apoi să fie azvîrliţi în năpasta muncii din mine.

58.3. Dar n-a fost nevoie de cine ştie cîtă vreme pînă ce să-1 ajungă şi pe el mînia cea dreaptă a lui Dumnezeu, cînd încrezător în demonii pe care îi

ţinea drept zei şi în numărul cel fără de număr al soldaţilor, a purces la război. Fiindcă, lipsit[52] de nădejdea în Dumnezeu, (Maximin) a fost nevoit în cele din urmă să lepede de pe sine podoaba împărăteştilor (însemne) - care nici nu i se potrivea - şi să-şi caute şovăielnic şi nebăr-băteşte scăparea în fugă, amestecat în mulţime, ca apoi să nu mai ştie decît să se ascundă prin lanuri şi prin sate, trăgînd nădejde că în veşmintele lui de sclav va putea scăpa.

58. 4. Nu putea însă scăpa de privirea ochiului lui Dumnezeu[53], nici de pronia Lui a-tot-rînduitoare. Tocmai cînd socotea el că scăpase cu viaţă, a fost străpuns de săgeata de foc a lui Dumnezeu, care l-a trîntit cu capul de pămînt. Şi l-a mistuit limba de foc cea de Dumnezeu trimisă, desăvîrşit, nemailăsînd nici o urmă din trăsăturile lui de mai înainte, afară de oasele scheletului - ca la strigoi.

59.1. Deci înrăutăţindu-i-se tot mai tare boala cea de Dumnezeu trimisă, în cele din urmă i-au sărit şi ochii, căzînd din prinderile lor şi lăsîn-du-1 cu desăvîrşire orb. în felul acesta, drept urmare a foarte dreptei judecăţi dumnezeieşti, a trebuit şi el să îndure asprimea pedepsei alese de el, la început, împotriva martirilor lui Dumnezeu. Pînă la urmă, văzîn-du-se rămas în viaţă în pofida unei năpaste atît de mari, avea să se mărturisească şi el Dumnezeului creştinilor, recunoscîndu-şi prin viu grai faptele îndreptate împotriva lui Dumnezeu. Aidoma primului (prigonitor), el a dat porunci tăgăduitoare, prin legi şi prin edicte scrise, mărturi-sindu-şi greşala privitor la aceia pe care îi ţinuse drept zei, şi nemairecu-noscînd, din proprie experienţă, alt Dumnezeu decît pe cel al creştinilor.

59. 2. Toate lucrurile acestea îi erau lui Licinius cunoscute prin faptă, şi nu doar din auzite de la alţii; totuşi, el rămînea mai departe de nes-trămutat dintr-ale sale, aidoma unuia cu mintea cufundată în neguri.

51. Textual: «încheietura piciorului drept», (n. tr.)

52. Textual: «despuiat» (n. tr.)

53. Textual: «marelui ochi», (n. tr.)

Cuprinsul cărţii a doua

1. Tainica prigoană a lui Liciniu şi uciderea de către el a episcopilor în pontica cetate a Amasiei.
2. Nimicirea bisericilor şi căsăpirea episcopilor.
3. Cum s-a urnit Constantin în apărarea creştinilor ameninţaţi de prigoană.
4. Cum s-a pregătit Constantin de război în duh de rugăciune, iar Liciniu, în temeiul unor preziceri.
5. Liciniu aduce jertfe zeilor într-o dumbravă. Spusa lui cu privire la idoli şi la Hristos.
6. Vedeniile apărute prin oraşele supuse lui Liciniu, închipuind pe soldaţii lui Constantin străbătîndu-le străzile .
7. Toate luptele purtate sub semnul alcătuit de Constantin în chipul crucii au fost urmate de biruinţă.
8. Cum au fost aleşi cincizeci de bărbaţi ca să poarte crucea.
9. Cum dintre doi stavrofori a fost ucis tocmai cel ce dase bir cu fugiţii, pe cînd cel rămas cu credinţă în luptă a scăpat cu viaţă.
10. Ciocniri armate. Constantin iese învingător.
11. Fuga lui Liciniu. Vrăjile lui.
12. Constantin se roagă în cort şi învinge.
13. Omenia lui Constantin faţă de prinşii din războaie.
14. Mai multe despre rugăciunile pe care le înălţa el în cort.
15. înşelătoarea prietenie a lui Liciniu. închinarea lui la idoli.
16 Cum şi-a sfătuit Liciniu soldaţii să evite atacarea (însemnului) crucii.
17. Constantin iese învingător.
18. Moartea lui Liciniu. Triumful lui Constantin.
19. Sărbători şi cîntări de laudă.
20. Legiuirile lui Constantin privindu-i pe mărturisitorii credinţei.
21. Hotărîri privitoare la bunurile mucenicilor şi ale Bisericii.
22. Cum şi-a dobîndit Constantin stima neamurilor păgîne .
23. Cum a recunoscut el făţiş în Dumnezeu pricina împlinirilor sale. Despre legile transcrise (în paginile istorisirii de faţă).
24. Legea dată de Constantin, privitoare la cinstirea lui Dumnezeu şi la creştinism, care cuprinde toate acestea.
25. Pildă luată din vechime.
26. Despre cei prigoniţi şi despre prigonitorii lor.
27. Cum s-a făcut prigoana pricină de rele pentru zădărîtori.
28. Dumnezeu 1-a ales pe Constantin mijlocitor al facerilor Sale de bine.
29. Vorbele pline de evlavie ale lui Constantin, închinate lui Dumnezeu. Lauda mărturisitorilor.
30. Lege privind încetarea surghiunului, a împilării din partea Sfatului cetăţii şi a sechestrelor.
31. La fel şi despre cei surghiuniţi în insule.
32. Despre cei osîndiţi la înjositoarele munci din mine şi la însărcinările obşteşti.
33. Cu privire la mărturisitorii din raidurile oastei.
34. Eliberarea celor trimişi să muncească în torcătoriile de lînă şi a persoanelor de condiţie liberă ajunse în stare de sclavie.
35. Privitor la moştenirea averilor aparţi-nînd martirilor, mărturisitorilor, surghiuniţilor şi expropriaţilor.
36. Moştenirea celor lipsiţi de rude trece în seama Bisericii. Bunurile dăruite de ei cuiva anume rămîn inamovibile.
37. Deţinătorii unor asemenea ţarini, grădini sau case, urmează să le înapoieze, păstrînd pentru ei doar foloasele agonisite de pe urma lor[54].
38. în ce chip se cer satisfăcute cererile privitoate la acestea.

54. Sau: uzufructul (n. tr.)

39. Cuvine-se vistieriei să înapoieze bisericilor pămînturile, grădinile, casele şi celelalte bunuri.
40. Gropniţele mucenicilor şi cimitirele urmează a fi date înapoi bisericilor.
41. Cei ce vor fi cumpărat bunuri (din avutul) bisericilor, precum şi cei ce le vor fi căpătat în chip de dar, urmează să le înapoieze.
42. îndemn la slujirea plină de rîvnă a lui Dumnezeu.
43. Trecerea în faptă a poruncilor date de Constantin prin lege.
44. Cum a promovat Constantin pe demnitarii creştini. Demnitarilor păgîni nu le-a mai fost îngăduită jertfirea (la idoli).
45. Cu privire la legile care au pus oprelişte jertfelor şi au răspîndit porunca de a se înălţa biserici.
46. Scrisoarea trimisă de Constantin lui Eusebiu şi celorlalţi episcopi, privitoare la zidirea bisericilor precum şi la faptul că (locaşurile) vechi se cereau refăcute şi - cu ajutorul cîrmuitorilor -făcute mai încăpătoare.
47. Cum a scris el împotriva cinstirii idolilor.
48. Edict al lui Constantin, trimis provinciilor: despre rătăcita credinţă cea în mulţi zei, cu o înainte-cuvîntare despre răutate şi despre virtute.
49. Despre părintele iubitorului-de-Dum-nezeu Constantin cît şi despre Diocle-ţian şi Maximian, urgisitorii.
50. Prigoana a încetat în urma unui oracol al lui Apollo, în care se spunea că proorocirile nu vor mai putea avea loc, din cauza drepţilor.
51. Pe cînd era încă tînăr, a auzit Constantin cum, spunîndu-i-se lui Diocleţian că creştinii ar fi drepţii (pămîntului), a dat împăratul porunca scrisă ca creştinii să fie prigoniţi.
52. La cîte chinuri şi pedepse îndrăznitu-s-a a-i supune pe creştini.
53. Cum au adăpostit neamurile barbare pe creştini.
54. Ce soartă i-a aşteptat pe prigonitorii care dăduseră ascultare oracolului.
55. Cuvîntul de laudă înălţat lui Dumnezeu de către Constantin. Mărturisirea lui privitoare la semnul crucii. Rugăciune pentru Biserici şi pentru neamuri.
56. Constantin se roagă ca toţi să devină creştini, fără însă a sili pe cineva.
57. Cuvîntul de laudă înălţat lui Dumnezeu pentru lumina răsărită de El, prin Fiul Său, celor căzuţi în rătăcire.
58. încă un cuvînt de laudă pentru felul chivernisirii lumii.
59. Cuvînt de laudă către Dumnezeu, Cela ce întotdeauna povăţuieşte la bine.
60. La sfîrşitul edictului: îndemnuri ca nimeni să nu stea în calea altuia.
61. Cum s-au stîrnit din Alexandria certuri din pricina învăţăturii lui Arie.
62. Cu privire la acesta din urmă şi la meli-tiani.
63. Cum a scris Constantin prin trimişi, ca să facă pace.
64. Scrisoarea lui Constantin către episcopul Alexandru şi către preotul[56] Ariei
65. Cum necurmat se îngrijea Constantin de pacea (împărăţiei).
66. Cum a îndreptat el certurile[57] din Africa.
67. în care se arată că în Răsărit a fost leagănul credinţei.
68. Mîhnit de înfruntarea (dintre creştini), Constantin îi sfătuieşte la pace.
69. Din ce s-a iscat cearta lui Alexandru cu Arie, şi cum s-ar fi cuvenit ca ei să nu stăruie asupra acelor lucruri.
70. îndemnuri la împăcare.

55. Adică: fiscului (n. tr.)
56. Textual: prezbiterul (n. tr.)

71. Cum nu se cuvine să te certi pentru nişte cuvinte fără însemnătate şi în jurul aceloraşi lucruri.
72. Cum - datorită evlaviei sale - a ajuns Constantin să plîngă de durere; şi cum, deşi urma să călătorească spre meleagurile Răsăritului, a fost ţinut în loc de cele petrecute.
73. Zavistia şi neînţelegerile au continuat chiar şi după primirea scrisorii lui Constantin.

CARTEA A DOUA

1.1. Aşa s-a prăbuşit (împăratul) cel arătat (de noi) pînă în adîncul genunii împotrivitorilor lui Dumnezeu; şi făcîndu-se în aceasta, spre răul său, părtaş zelului celor a căror pieire, datorată înrăitei lor necredinţe, o putuse el vedea cu propriii săi ochi - a stîrnit prigoana împotriva creştinilor, ca para unei văpăi altminteri stinse demult, înteţind cumplita vîlvă-taie a necredinţei încă şi mai vîrtos decît înaintaşii săi. 2. Se purta întocmai ca o fiară primejdioasă sau ca un şarpe adunat şi încolăcit în jurul său, pufnind de furie şi de urîciune; doar că, de frica lui Constantin, el zăbovea să pornească pe faţă cu război împotriva Bisericilor lui Dumnezeu aflate în puterea sa; în schimb, (cu timpul) tot ţinîndu-şi veninul răutăţii tăinuit, a pus într-ascuns şi pe alocuri capcane episcopilor, pe cei mai influenţi dintre ei ucigîndu-i cu ajutorul vicleanului sprijin al guvernatorilor de provincie. Felul cum îşi aflau aceştia moartea era atît de neobişnuit, încît nimănui nu-i mai ajunsese vreodată asemenea lucru la auz; iar cele petrecute în ponticul oraş al Amasiei întrece pînă şi culmile cruzimii.

2. 1. Şi anume, acolo, după prigoana dintîi, au fost năruite biserici pentru a doua oară, de sus şi pînă jos; unele au fost chiar închise de cîr-
muitorii locurilor, astfel încît nimeni, dintre cei în drept să aducă lui Dumnezeu legiuitele slujbe, să nu se mai poată aduna. Fiindcă acela care dăduse asemenea poruncă nu putea pricepe că ele[58] se săvîrşeau spre folosul (chiar al) său, gîndind astfel din pricina conştiinţei sale împovărate, ci era încredinţat că prin toată fapta noi nu urmăream decît să abatem îndurarea lui Dumnezeu asupra lui Constantin. 2. Or, fiind cîte unii dintre (cîrmuitori) slugarnici şi linguşitori, şi gîndind ei cum să facă spre a-i fi nelegiuitului pe plac, pe cei mai influenţi fruntaşi ai bisericilor i-au supus pedepselor capitale; ceea ce a făcut ca oameni care nu dăduseră vreodată temei niciunei învinuiri să fie tîrîţi (prin închisori) şi pedepsiţi deopotrivă cu ucigaşii de rînd. Ba unii şi-au aflat sfîrşitul în cîte un chip cu totul nou, cu trupul ciopîrţit de sabie în nu ştiu cîte bucăţele; pentru ca după o atît de cumplită osîndă - a cărei grozăvie întrece tot ce ne-a

58. Slujbele (n. tr.)

ajuns pînă azi la auz[59] - să fie aruncaţi în adîncul mării, peştilor făcîndu-li-se hrană. 3. Aşa şi cu puţină vreme înainte, o parte din bărbaţii credincioşi lui Dumnezeu au luat calea surghiunului; aşa, meleagurile (nelocuite) şi pustia[60] au primit iar în sînul lor pe slujitorii lui Dumnezeu. Ei, şi de vreme ce - precum se vede - pînă şi aceste (netrebnicii) îi ieşiseră tiranului cu spor, şi-a pus el în gînd să pornească iar prigoana împotriva tuturor (creştinilor).

(Liciniu) era foarte hotărît; nimic nu l-ar fi putut opri să treacă la faptă, dacă Dumnezeu, apărătorul (credincioşilor) Săi, n-ar fi purces să zăgăzuiască ameninţarea, îndrumîndu-1[61] spre aceste meleaguri pe slujitorul Său Constantin ca (lumina) unui far[62] aprins în inima întunericului şi a beznelor nopţii.

3. 1. Cînd şi-a dat acesta seama că (grozăviile) care îi ajungeau la ureche întreceau puterea de îndurare (a omului), a cumpănit îndelung; dar cum înnăscuta-i dragoste de oameni se împletea la el cu străşnicia, a sărit întru apărarea oropsiţilor, cugetând că scăparea unei atît de mari mulţimi de oameni cu preţul înlăturării unuia singur nu putea fi socotită altfel decît o cauză sfîntă pusă sub semnul evlaviei. Fiindcă de n-ar fi dat el glas decît multei sale iubiri de oameni şi dacă s-ar fi milostivit de acela care nu merita să suferi pentru el, lucrul nu i-ar fi fost de nici un folos, fiindcă n-ar fi avut darul să-1 clintească (pe Liciniu) din relele lui apucături; dimpotrivă, l-ar fi înrăit şi mai tare împotriva oamenilor aflaţi în puterea lui; iar celor care avuseseră de suferit de pe urma lui nu le-ar mai fi rămas nici o nădejde de scăpare. 2. Deci înţelegînd împăratul aceste lucruri, cu grabă şi nezăbavnic s-a urnit spre a le întinde celor ajunşi în străfundurile năpastei o mînă izbăvitoare. Oastea şi-a înzestrat-o ca de obicei. Şi a adunat în jurul său întregul efectiv al infanteriei şi al cavaleriei; doar că deasupra, în fruntea tuturor, îşi croia drum însemnul acela al nădejdii aşezate în Dumnezeu.

4.1. Dar mai înţelegînd el bine că în acele clipe avea nevoie, mai mult ca oricînd, de sprijinul rugăciunii, a chemat la sine pe preoţii lui Dumnezeu, cu gîndul că era de datoria lui să-i aibe în preajma sa întru buna pază a sufletului. 2. Pe de altă parte, (Liciniu) - care, în tiranica lui domnie, se socotea întrucîtva la adăpost -, înştiinţat fiind, că în biruinţele lui asupra vrăjmaşilor, Constantin nu se sprijinise pe nimeni altul decît numai pe ajutorul[63] lui Dumnezeu (precum şi că, aşa cum s-a arătat, preoţii Aceluia se aflau necurmat în preajma lui, iar

59. Sau «întrece tot ce ne-a fost dat să auzim în tragedii» (n. tr.)
60. Textual: «cîmpul şi pustiul» (n. tr.)
61. Textual: «trăgîndu-1 de mînă» (n. tr.)
62. Textual: «luminător mare» (n. tr.)
63. Textual: «pe împreună- lucrarea lui Dumnezeu» (n. tr.)

însemnul mîntuitoarelor Patimi era purtat înaintea lui şi a întregii oşti), a socotit atare veste vrednică doar de un hohot de rîs, de batjocură şi de împroşcarea ei cu ocări. însă după aceea a adunat în jurul său pe prevestitorii şi pe ghicitorii Egiptului, pe vrăjitori şi pe descîntători, pe preoţii aducători de

jertfe şi pe proorocii părelnicilor săi dumnezei, străduindu-se să-şi cîştige prin jertfe bunăvoinţa acestor zei închipuiţi şi întrebîndu-i ce sfîrşit va avea pentru el războiul care tocmai izbucnise. 3. Aceia i-au răspuns neîntîrziat şi într-un glas că îşi va birui vrăjmaşii şi că va cîştiga războiul, grăindu-i printr-o întreagă înşiruire de profeţii şi în stihurile plăcut-sunătoare a tot soiul de preziceri; în zborul păsărilor, ornitomanţii i-au citit şi ei că soarta era de partea lui; iar aducătorii de jertfe i-au tîlcuit în spasmele măruntaielor acelaşi răspuns.

întărit de prevestirile lor înşelătoare, a pornit (şi Liciniu) la rîndul său cu îndrăzneală să înfrunte - pe cît îi sta lui în puteri - oastea (lui Constantin), care se apropia.

5. 1. în pragul bătăliei[64], Liciniu a adunat elita gărzilor sale precum şi pe cei mai preţuiţi dintre prieteni într-unui din locurile pe care le ţineau ei drept sfinte, unde se afla o dumbravă destul de întinsă şi străbătută de ape, înţesată de statui cioplite în piatră ale închipuiţilor săi zei. După ce a aprins în cinstea acestora luminări de ceară şi le-a adus obişnuitele jertfe, pare-se că le-ar fi vorbit acelora după cum urmează:

5. 2. «Prieteni şi tovarăşi ai mei de luptă!

Iată aici pe zeii noştri părinteşti, pe care am fost învăţaţi să-i cinstim din moşi-strămoşi. Bărbatul aflat în fruntea oştii vrăjmaşe s-a rupt mişeleşte de tradiţiile strămoşeşti şi s-a luat după o învăţătură a necredinţei, sîrguind fără noimă unui zeu străin - găsit de el nici n-aş şti să vă spun unde - şi batjocorindu-şi ostaşii cu ruşinosul însemn al acestuia. încrezător în el, Constantin a pus mîna pe arme şi a pornit... - dar nu atît împotriva noastră, ci mult mai degrabă împotriva zeilor înşişi, pe care i-a trădat.

5. 3. A sosit, aşadar, clipa care va lămuri cine anume se înşală; clipa care va hotărî între zeii veneraţi de noi, şi aceia cărora li se închină împo-trivitorii noştri[65]. Căci ea sau ne face să izbîndim şi va aduce dovadă că zeii noştri sînt cei cu adevărat izbăvitori şi de nădejde, sau - în caz că zeul acela singuratic al lui Constantin, venit de cine ştie unde, va izbuti să biruie mulţimea întotdeauna prisositoare a zeilor noştri - nimeni nu va mai avea temei să ezite cărei divinităţi se cuvine să ne închinăm, fiind ori

64. Textual: «în pragul războiului» (n. tr.)

cum nevoit să treacă de partea învingătorului şi să-i aducă plata[66] cuvenită biruinţei.

5. 4. Deci dacă va izbîndi zeul acela străin - şi, astăzi, batjocorit de noi - atunci să cadă toate piedicile care ne vor fi oprit mai înainte să-1 recunoaştem şi să-1 venerăm, iar celor cărora în van le-am aprins luminări să le spunem pentru totdeauna «rămas bun!» Dar dacă vor izbîndi ai noştri - ceea ce nu poate fi pus la îndoială -, abia atunci după biruinţă vom porni noi (cu adevărat) la luptă împotriva necredincioşilor!»

5. 5. Aşa le-a grăit Liciniu celor aflaţi acolo; iar noi, cei care însemnăm slovă în scrierea de faţă, i-am aflat spusa după puţină vreme, de la unii care o putuseră auzi chiar cu urechile lor.

După rostirea acestor cuvinte, Liciniu a dat poruncă oştii să treacă la atac.

6.1. între timp, zice-se că prin cetăţile aflate sub ascultarea tiranului s-ar fi arătat un semn anevoie[67] de lămurit prin cuvinte. Părutu-li-s-a, anume, oamenilor a vedea felurite unităţi de ale lui Constantin străbătînd oraşul cu înfăţişarea unor învingători - cu toate că, de fapt, nu se făcuse văzut nicăieri nici măcar un singur asemenea ostaş. Or, singură o putere neobişnuită, venită de sus, putea da chip viitorului prin mijlocirea unei asemenea arătări!

2. în fine, în clipa încăierării, atacul 1-a început acela care călcase învoiala de bună-înţelegere. Constantin L-a invocat pe Mîntuitorul şi Preaînaltul Dumnezeu[68], le-a dat şi soldaţilor săi aceeaşi parolă şi a ieşit biruitor din încăierare. Nu mult după aceea l-a învins pe Liciniu şi într-o a doua bătălie, într-un chip şi mai strălucit, purtînd necurmat mîntuitorul însemn în fruntea oştilor sale.

7. Unde se arăta semnul[69] acela, acolo o luau şi duşmanii la fugă, urmăriţi de învingători. Luînd împăratul aminte la aceasta, pe oriunde se întâmpla să-şi vadă oastea ajunsă la strîmtoare, a poruncit ca biruitorul şi mîntuitorul însemn să fie purtat într-acolo în chipul leacului aducător de izbîndă; iar biruinţa nu se lăsa aşteptată, căci voia lui Dumnezeu[70] îi oţe-lea şi-i învigora pe cei ce luptau (de partea lui), redîndu-le tăria.

8. Acest fapt l-a hotărît pe Constantin să aleagă din rîndurile gărzilor sale de corp nu mai puţin de cincizeci de bărbaţi puternici, viteji şi plini de frica lui Dumnezeu, cărora le-a dat poruncă să nu se îngrijească de nimic altceva decît de paza însemnului. Singura lor datorie consta, aşadar, din a sta în preajma

66. Cu înţelesul de «răsplată» (n. tr.)
67. Textual: «s-ar fi arătat ceva cu neputinţă de lămurit» (n. tr.)
68. «Dumnezeu, Cel mai presus de toate» (n. tr.)
69. Textul spune doar «acesta», pronumele putîndu-se referi la «semnul» menţionat mai sus, dar mai curînd la «labarum»-ul purtat de oastea lui Constantin, (n. tr.)

însemnului, din a-1 păzi şi din a-1 purta cu rîndul pe umeri - lucru povestit de împărat chiar nouă, scriitorului cărţii, mult după aceste întîmplări, într-o clipă

de răgaz; căruia însă i-a mai adăugat încă o întîmplare minunată şi vrednică de amintit în scris.

9. 1. Povestea, aşadar, Constantin că odată - în miezul unei încăierări în care oastea-i fusese cuprinsă de o mare zarvă şi intrase în debandadă - din laşitate, soldatul care purta însemnul pe umeri îşi pierduse cumpătul şi trecuse însemnul în grija altuia, ca să poată fugi de la locul bătăliei. Dar abia apucase acesta să primească însemnul, abia avusese celălalt timp să iasă de sub ocrotirea lui, că iată, o dardă[71] l-a izbit în pîntece, ucigîndu-1 pe loc. 2. Şi în vreme ce acesta plătea preţul laşităţii şi al lipsei sale de credinţă, zăcînd acolo răpus de năprazna, l-a ocrotit izbăvitorul însemn tocmai pe celălalt, care înălţase însemnul pe umerii săi, cruţîndu-i viaţa şi scăpîndu-1 de nenumăratele proiectile ţintite în el; căci toate se înfipseseră pînă la urmă în coada însemnului, lăsîndu-1 pe purtătorul lui nevătămat.

Fost-a întîmplarea aceasta minune cum nu este mai mare, ca dardele ţintite de vrăjmaş înspre un lucru atît de subţiatic cum era coada însemnului, să se şi înfigă în el şi să rămînă înfipte, iar purtătorul să scape cu viaţă - vrînd prin asta să arate că bărbaţii învestiţi cu asemenea îndatorire nu trebuiau să se teamă că ar putea fi vreodată loviţi.

3. Istorisirea de mai sus nu-mi aparţine, ci - aşa cum s-a întîmplat şi în alte rînduri - a ajuns la urechile mele chiar din gura împăratului. Acesta, după primele biruinţe, purtate prin puterea lui Dumnezeu, a pornit mai departe în fruntea unei oşti rînduite în formaţie de marş[72].

10. 1. Chiar la întîia încăierare, neputîndu-i sta înainte, comandanţii din prima linie ai părţii potrivnice au lepădat armele, zvîrlindu-le cu amîndouă braţele, şi s-au aruncat la picioarele împăratului. El i-a primit pe toţi în rîndurile sale fără să se atingă de ei, bucuros să le poată dărui viaţa. 2. Alţii însă au păstrat armele, înfruntînd riscurile ciocnirii cu duşmanul. Văzîndu-i împăratul neînduplecaţi de prietenosul său îndemn la înţelegere, a dat porunca de atac. Aceia n-au zăbovit să întoarcă spatele şi să-şi caute scăparea în fugă. După legile războiului, o parte din ei au fost prinşi şi ucişi; însă cei mai mulţi s-au învălmăşit unii cu alţii, căzînd răpuşi de propriile lor spade.

11.1. Zguduit de o asemenea întorsătură şi văzîndu-se rămas descoperit şi fără ajutor de la ai săi, Liciniu, singurul vinovat[73] (pe care aproape toată

71. BeAoţ, aici cu înţelesul generic de «proiectil», poate fi şi săgeată, şi suliţă (n. tr.)

72. Sau: «de luptă» (n. tr.)

73. Sau: «începătorul» (n. tr.)

întreaga oaste strînsă - precum şi ajutoarele primite - îl părăsiseră, şi căruia

faptele îi dovediseră nimicnicia nădejdii în cei pe care-i credea dumnezei), a rupt-o ruşinos la fugă. Şi gonind el însoţit doar de puţini, s-a întors în inima ţinuturilor sale, la adăpost, deoarece iubitorul de Dumnezeu Constantin poruncise alor săi să nu-1 urmărească prea îndeaproape, spre a-i da fugarului sorţi de scăpare: anume, trăgea nădejde Constantin că - luînd seama la dezastrul său - Liciniu va sfîrşi prin a se lepăda de cumplita-i sminteală, dînd ascultare gîndului celui bun. 2. Or, în vreme ce - urmare prisosului său de dragoste faţă de semeni - Constantin închipuia gînduri ca acestea, hotărît să nu-1 ţină pe celălalt de rău, ci chiar să-i dăruiască iertarea (deşi celălalt nu se dovedise vrednic de ea), Liciniu îşi vedea mai departe de răutăţile lui, înşirînd sminteală peste sminteală şi căpătând îndrăzneală pe zi ce trecea mai mult. Şi cu cît se dăruia el mai mult urîtelor şi amăgitoarelor năravuri, cu atât prindea îndrăzneală mai mare; de unde şi pentru unul ca el s-ar fi putut spune -ca despre tiranul de altădată - că «Dumnezeu îi împietrise inima».

12. 1. Şi în vreme ce, dedîndu-se la astfel de apucături, se prăvălea Liciniu pe povîrnişul pierzaniei, văzînd împăratul că avea nevoie de o a doua înfruntare cu arme, I-a închinat Mîntuitorului său întreg răgazul pe care-1 avea. Pusese să-i fie ridicat cortul undeva afară, cît mai departe de tabără; la adăpostul lui, Constantin ducea o viaţă curată, înăltând în duh de sfinţenie rugăciunile sale lui Dumnezeu - după pilda proorocului de altădată al lui Dumnezeu, despre care ne adeveresc Scripturile Sfinte că-şi ridicase cortul în afara vălmăşagului taberei.

Puţini - dar a căror credinţă şi statornică dăruire faţă de Dumnezeu îi erau cunoscute - puteau zăbovi acolo. însă, de cîte ori îşi începea pregătirile de luptă, era la el un fapt obişnuit (să se cufunde în rugăciune); simţul de prevedere îl făcea ogoit şi-1 îndemna să purceadă în toate după voia lui Dumnezeu.

2. Ei bine, în asemenea clipe de răgaz, în vreme ce-şi înălţa rugăciunile către Dumnezeu[74], mai întotdeauna avea Constantin parte şi de o teofanie; după care - ca unul cu adevărat mînat de Duhul lui Dumnezeu[75] - ieşea degrabă afară din cort şi le striga oamenilor să pornească neîntârziat, să nu zăbovească nici o clipă şi să pună imediat mîna pe arme. Iar aceia se năpusteau ca un singur om şi loveau cu voinicie, pînă cînd - în puţina vreme a unui singur ceas - se făceau stăpîni pe victorie, înălţîn-du-şi biruitoarele însemne peste capetele vrăjmaşilor.

13. 1. Aşa obişnuia împăratul să se poarte pe cîmpul de luptă şi aşa făcuse el şi mai înainte; cu sufletul necontenit închinat Dumnezeului său,

74. Textual: «Dumnezeului său» (n. tr.)

75. Textual: «ca pus în mişcare sub o inspiraţie dumnezeiască». - Am preferat «teofanie», iar nu «vedenie» sau «apariţie», primul termen fiind de disociat, în vocabularul patristic, de practicele mantice. (n. tr.)

gîndind ca în toate să nu plinească decât voia Acestuia, se ţinea cât mai departe de multa vărsare de sînge. 2. De unde se poate vedea că el se frămînta pentru soarta[76] vrăjmaşilor în aceeaşi măsură în care se îngrijea de viaţa alor săi. De aceea îşi şi îndemna el oamenii ca, după o biruinţă, să cruţe întotdeauna viaţa prinşilor, ca să nu sortească morţii nişte fiinţe cmeneşti de aceeaşi alcătuire[77] ca a lor. Iar de câte ori băga de seamă că nu mai putea stăpîni furia soldaţilor, îi potolea prin mijlocirea banilor, poruncind ca fiecărui ins care avea să aducă cu el un duşman prins să-i fie plătită, pe drept, o anumită sumă de bani.

Iată, aşadar, ce şiretlic fusese în stare să născocească împăratul, în isteţimea lui, ca să scape vieţile unor oameni: un şiretlic care nu însemna decât că împăratul le răscumpăra acelora viaţa cu banii săi; un şiretlic căruia avea să-i datoreze supravieţuirea pînă şi un mare număr de barbari.

14.1. De asemenea vicleşuguri[78] - precum şi de nenumărate altele întru totul asemănătoare - îi plăcea deci împăratului să se folosească îndeobşte. Or, şi de data aceasta s-a închis el înaintea luptei - aşa cum îi şedea în obicei - în cort, petrecîndu-şi în rugăciune tot răgazul ce-i mai rămînea. Şi cum se ţinea departe de tot ce i-ar fi putut face viaţa uşoară şi plăcută, se călea în posturi, trupul strunindu-şi-1; iar acum se străduia să-L înduplece pe Dumnezeu prin rugăminţi stăruitoare să Se milostivească de el, să-i vină în ajutor - (dar) şi să împlinească ce-Şi va fi pus El în gînd să facă.

2. Aşa se îngrijea Constantin de treburile statului fără a-şi îngădui nici o clipă de răgaz[79] şi rugîndu-se pentru salvarea duşmanilor nu mai puţin decât pentru a oamenilor săi.

15.Şi iarăşi şi-a pus Liciniu, fugarul de mai adineauri, pe chip masca prefăcătoriei[80], făţărindu-se şi cerşind înnoirea jurăminţilor de prietenie. Pe care împăratul nu s-a dat în lături să i le ofere în termenii unei înţelegeri (precise) din care urmau să tragă foloase atît (el) cît şi întreaga împărăţie[81]. Celălalt a răspuns arătîndu-se voitor a se supune înţelegerii şi întărindu-şi spusa prin grele jurăminţi de credinţă; dar în taină s-a pornit din nou să adune oaste şi să o instruiască, luînd-o de la capăt cu războiul şi cu bătăliile, nepregetînd să se alieze cu barbarii şi cercetând[82]

76. Textual: «de salvarea» (n. tr.)
77. $uoi<;: fire, natură (n. tr.)
78. Textual: «de astfel de lucruri... surori cu ele...» (n. tr.)
79. Textual: «fără somn» (n. tr.)
80. Textual: «Şi iar s-a prefăcut (Liciniu), de curînd-fugarul, cu înşelăciune» (n. tr.)
81. Textual: «în termenii unor înţelegeri (precise) formulate aşa fel încît să fie avantajoase pentru viaţă şi folositoare întregului (imperiu) (n. tr.)
82. Textual: «bătând

necurmat, în căutarea unor dumnezei noi (de vreme ce întîii îl dezamăgiseră).

Nu începe vorbă că Liciniu nu voia să-şi mai amintească nimic din cîte doar cu puţin înainte rostise el cu privire la zei, nici să recunoască drept singur Dumnezeu pe Acela care se dovedise a fi ocrotitorul lui Constantin; şi - oricît de caraghios ar părea - tot alerga după alţi zei cît mai numeroşi şi cît mai necunoscuţi[83] mai înainte.

16. 1. Dar învăţînd el din păţanie ce dumnezeiască şi negrăită putere se ascundea în mîntuitorul însemn care îndrumase oastea lui Constantin să iasă biruitoare, a început Liciniu să-şi îndemne soldaţii să nu se năpustească niciodată spre acesta şi să nu privească spre el ca la ceva neînsemnat[84], întrucât însemnul era însufleţit de o putere în stare de orice, străină şi potrivnică lui[85] - fapt care făcea ca înfruntarea lui să trebuiască neapărat ocolită. Apoi, dînd aceste ordine, s-a grăbit să se încleşteze în luptă cu Constantin, care, în omenia sa, zăbovise amînînd cât putuse clipa fatală vrăjmaşului său.

2. încrezători în droaia lor de zeităţi, aceia s-au năpustit cu mulţime mare de oaste, purtînd necurmat înaintea lor cioplite, neînsufleţite şi ido-leşti chipuri de morţi; doar că, încins cu platoşa credinţei, Constantin punea pretutindeni stavilă puzderiei vrăjmaşilor mîntuitorul şi de-viaţă-făcătorul însemn, ca o înfricoşătoare strajă relelor. La început, împăratul a mai zăbovit o vreme, din pricina înţelegerii încheiate, ca nu cumva să ajungă el întîiul la înfruntarea armată;

17. însă văzînd el îndărătnicia duşmanilor, care se grăbiseră să pună mîna pe arme[86], s-a mîniat, şi, într-un singur iureş, a spulberat întreaga oaste a potrivnicilor, culegînd odată cu izbînda asupra vrăjmaşilor şi biruinţa, asupra demonilor.

18. După săvîrşirea tuturor acestora, a dat Constantin judecăţii -după legea războiului - pe însuşi de-Dumnezeu-urîtul Liciniu şi pe tovarăşii lui cei mai apropiaţi, aducând asupra lor pedeapsa ce o meritau. Odată cu tiranul au fost întemniţaţi şi au pierit primindu-şi cuvenita osîndă şi cei care-1 sfătuiseră pe acela să se măsoare în luptă cu Dumnezeu, iar cei care doar cu puţin înainte îşi puseseră nădejdea în prezicători au putut cunoaşte din faptă ce fel de Dumnezeu era Acela al lui Constantin şi au mărturisit că Acesta era adevăratul şi singurul Dumnezeu.

19.1. Iar-dacă au fost necredincioşii zvîrliţi în lături, astfel încît să nu mai fie piedică bunului mers al împărăţiei , curăţatu-s-au şi razele soarelui de prihana tiranicei atingeri[87]. Toate provinciile[88] aflate sub stăpînire romană s-au

83. Textual: «cât mai mulţi şi cît mai noi» (n. tr.)
84. Sau: «să nu privească la el cu dispreţ» (n. tr.)
85. (Liciniu).
86. Textual: «pe sabie» (n. tr.)
87. Textual: «de (pecetea) domniei tiranice» (n. tr.)
88. Sau: «popoarele» (n. tr.)

unit întreolaltă: cele de la răsărit au făcut cu celelalte împreună un singur tot, întregul trup al statului pătrunzîndu-se de frumuseţea unei singure voinţe[89], ca purcezînd de la un singur cap; fiindcă acum puterea monarhică era prezentă pretutindeni. Strălucitoarele răs-frîngeri de lumină ale evlaviei le îndulceau acum zilele celor mai înainte vreme cufundaţi în întuneric şi în umbra morţii. Amintirea urgiilor de altădată pierise; pretutindeni, tot omul îl proslăvea pe învingătorul din luptă, recunoscând că numai izbăvitorul acestuia putea fi mărturisit drept Dumnezeu. 2. Iar Constantin - cel întru totul neasemuit pentru credinţa lui în Dumnezeu - biruitorul împărat (care-şi adăugase acest stăpînesc epitet drept urmare biruinţei cu care-1 dăruise Dumnezeu peste toţi vrăjmaşii şi potrivnicii) a luat în stăpînire şi Răsăritul (împărăţiei), refăcând sub el vechea unitate a statului roman.

Astfel a şi chivernisit el - ca singur stăpînitor peste toţi - propovă-duirea împărăţiei lui Dumnezeu, cârmaci făcîndu-se al întregii puteri şi al întregii rânduieli de viaţă romane[90].

3. Aşa a pierit în uitare groaza de urgia care mai înainte vreme îi chinuise pe toţi. Poporul de prin toate provinciile şi oraşele o ţinea într-o sărbătoare; tot omul care înainte vreme nu ştia decît să umble cu capul plecat, acum ţi se uita în ochi cu zîmbetul pe faţă şi cu un licăr în privire. Corurile şi imnurile cântate de ei îl proslăveau pe Dumnezeu, împăratul împăraţilor, ca fiind Cel mai presus decît toată făptura; apoi - cu urări ce păreau a nu mai lua sfîrşit - aduceau cinstire drept-biruitorului Constantin (precum şi atît de chipeşilor lui fii, de-Dumnezeu-iubitorii cezari)[91]. Nimeni nu-şi mai amintea de relele de altădată; toată urâciunea necredinţei căzuse pradă uitării; toţi se bucurau de fericirea acelor zile şi aşteptau cu nerăbdare să vadă ce le pregătea dimineaţa de mîine.

20. 1. Aşa au fost promulgate şi la noi - în felul cum de pe acum şi avuseseră parte de ele locuitorii celeilalte jumătăţi a lumii - edicte însufleţite de dragostea de oameni a împăratului, legi pătrunse de[92] frica lui Dumnezeu, care ofereau oamenilor prilej nesfîrşit de speranţă în bine[93]. Locuitorilor din provincii, ele le acordau tot ce le era de trebuinţă şi de folos, iar bisericilor lui Dumnezeu le recunoşteau cele cuvenite; 2. dar, înainte de orice, ele chemau înapoi din surghiun pe toţi aceia care, nevrând să se închine idolilor, fuseseră izgoniţi şi siliţi de guvernatorii provinciilor să ia calea pribegiei. Aceleaşi legiuiri îi absolveau de însărcinări pe cei care, în temeiul aceleiaşi pricini, fuseseră

89. Sau: «a unei autorităţi unice» (n. tr.)
90. Sau: «Astfel, cîrmaci făcîndu-se al întregii puteri şi rînduieli de viaţă romane, (Constantin) devenea începătorul acelei monarhii în care cuvîntul lui Dumnezeu avea să **fie** răspîndit pretutindeni» (sau «vestit tuturor»). - Text obscur, (n. tr.)
91. Text corupt (n. tr.)
92. Textual: «respirînd» (n. tr.)
93. Textual: «ofereau tot felul de făgăduinţe de bunătăţi» (n. tr.)

înscrişi în sfaturile cetăţilor, şi rînduiau tuturor celor cărora le fuseseră

confiscate averile să şi le capete înapoi. 3. Totodată, tot omul care, în timpul restriştei, se va fi distins printr-o neobişnuită şi lui-Dumnezeu-închinată putere de a îndura"[4] şi care ajunsese prada grozăviilor vieţii din mine, sau cel care avusese de ispăşit în singurătatea unei insule, aidoma celui silit să trudească la munci publice de rînd, (sortite sclavilor) - toţi aceştia s-au văzut, în virtutea acestor legi, sloboziţi pe faţă[95] de toate necazurile de mai sus. La fel i-a despovărat de ruşine recunoştinţa împăratului şi pe bărbaţii pe care neclintirea lor în dumnezeiasca credinţă îi făcuse să-şi piardă rangul căpătat în armată, lăsîndu-le deplina alegere dacă să-şi recapete vechile funcţii şi dacă să se bucure iarăşi de onorurile cuvenite rangului lor de altădată, sau - în caz că ei ar fi prins drag între timp de o viaţă mai tihnită - dacă să rămînă slobozi de orice sarcină obştească.

Cu acelaşi prilej au scăpat şi cei care în chip ruşinos şi spre necinstirea lor fuseseră osîndiţi să trudească la munci bune ^numai pentru femei.

21. Aşa rinduia slova împăratului privind persoanele care avuseseră de îndurat asemenea nedreptăţi. Cît priveşte averile lor, legea cuprindea prevederi amănunţite: bunurile aparţinînd sfinţilor mucenici ai lui Dumnezeu, care-şi dăduseră viaţa întru mărturisirea credinţei, urmau să revină rudelor lor de sînge; în lipsa acestora, urmau să moştenească Bisericile. Totodată, acest edict al dărniciei mai prevedea şi ca bunurile mai dinainte înstrăinate de fisc prin vînzare sau chiar în chip de dar - aidoma celor reţinute chiar de el[96] - să fie restituite vechilor lor stăpîni.

Cît de admirabile rînduieli cuprindea pentru Biserica lui Dumnezeu amnistia aceasta publicată (în provincii)!

22. Pînă şi paginilor din afara Bisericii (precum întregii populaţii din provincii) le-a fost dărnicia împăratului prilej a se bucura din partea lui de atîtea alte daruri, cît să nici nu le poţi număra! Or, aşa stînd faptele - şi văzînd acum toate acestea cu propriii ei ochi, putea şi lumea de prin părţile noastre (care altădată - în temeiul lucrurilor auzite de ea că s-ar petrece în cealaltă jumătate a statului roman - nu pregeta să-i fericească pe cei de dincolo pentru norocul lor, şi care se rugase să vină odată şi rîndul izbăvirii ei din necaz) să se socoată în sfîrşit vrednică de fericit, mărturisind că (apariţia) unui asemenea împărat trebuia înţeleasă ca un

94. Textual: «care se distinseseră prin puternica lor - lui Dumnezeu închinată - veghe asupra sufletului» (n. tr.)

95. Sau: «in bloc» (n. tr.)

96. Adică de fisc (n. tr.)
Textual: «neamurilor străine de Biserică» (n. tr.)

eveniment tulburător, cum de cînd lumea şi pămîntul nu se mai pomenise sub soare![97]

Iată ce gîndeau oamenii despre Constantin.

23. 1. Aşadar, după ce, prin puterea mîntuitorului Dumnezeu, i-au fost supuse toate; după ce, înaintea întregii lumi, a recunoscut el cui ftnume îi

datora asemenea împlinire[98]; după ce L-a mărturisit pe Acela -Jar nu pe sine - ca fiind adevăratul pricinuitor al izbînzilor sale, toate acestea le-a adeverit împăratul în nişte hotărâri alcătuite în slovă latinească şi grecească, trimise şi publicate de el în fiecare provincie. 2. Valoarea acestor texte nu poate fi înţeleasă decît numai luînd aminte la conţinutul[99] lor. Au fost două scrieri: una adresată Bisericilor lui Dumnezeu; cealaltă era adresată lumii de la oraş[100] care nu făcea parte din Biserică. Pe aceasta din urmă îmi pare nimerit să o inserez istorisirii mele, ca, datorită ei, scrierea să se poată păstra şi să poată fi cunoscută şi de urmaşii noştri, ea mărturisind totodată şi despre adevărul spuselor mele. Textul este copiat după originalul actului împărătesc aflat în păstrare la noi, a cărui autenticitate o întăreşte semnătura autografă a împăratului-însuşi[101], cu greutatea unei adevărate peceţi.

24. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către locuitorii Palestinei.

Tuturor cărora cu dreaptă aşezare şi cu chibzuinţă plăcutu-le-a a cugeta despre Cel-de-sus, le-a fost întotdeauna limpede şi neîndoielnic la ce depărtare de strînsa urmare a preaslăvitei învăţături creştineşti se aflau acei oameni, care au luptat împotriva ei şi care cu înverşunare au stăruit a-i arăta dispreţul lor. 2. Astăzi însă - şi îndeosebi drept urmare unor fapte învederate şi unor săvîrşiri încărcate de strălucire - s-a arătat cât de lipsită de rost era îndoiala de atunci şi câtă tărie se află în puterea Dumnezeului Celui mare, astfel că celor care cu credincioşie îi cinstesc minunata lege şi care nu se încumetă să-i calce acesteia nici o poruncă, ea să le poată răspunde cu prisosinţă de daruri, înzestrîndu-i cu tărie aleasă şi cu nădejde în tot ce săvîrşesc - în timp ce propăşirea celor nelegiuiţi rămîne şi ea pe potriva aşezării sufleteşti a acestora. 3. Cine, dar, se va putea împărtăşi din vreun bine, dacă nu va vrea să-L mărturisească pe Dumnezeu, Care este cauza a tot binele, şi dacă nu va vrea să-l aducă cuvenita cinstire? - Iar faptele întăresc spusa celui ce grăieşte aici.

97. Textual: «recunoscând că un asemenea împărat era un lucru extraordinar şi cum din veac (sau: nicăieri în lume) nu se pomenise ca, sub (mîngîierea) razelor soarelui, să fi luminat vreodată neamul omenesc!» (n. tr.)

98. Textual: «asemenea bunătăţi» (n. tr.)

99. Textual: «prevederile» (n. tr.)

100. Sau: «paginilor de la oraş» (n. tr.)

101. Textual: «a însăşi mîinii sale drepte» (n. tr.)

25. ««Cine pofteşte să depene-n minte vremile care s-au scurs pînă uzi din timpurile cele mai vechi precum şi faptele petrecute-n răstimp, vedea-va cum toţi aceia care s-au îngrijit din timp să-şi aşeze faptele pe temelia dreptăţii şi a binelui, au şi propăşit întru bine[102], roadă dulce adu-cînd ca din viţă"[1,1] de bun soi; pe cînd cei care au îndrăznit întru nedreptăţi, învîrtoşîndu-se în sminteala lor împotriva Celui-de-sus (sau, în petrecerea lor cu oamenii, nemaiştiind de nimic sfînt), încumetîndu-se **a** surghiuni, a batjocori, a ucide, şi cîte altele de acest soi, şi care nici nu s-au căit, nici cale n-au aflat să-

102. 'IYxI.uHI: -<*au* **şi ajuns la un sfîrşit bun» (n. tr.)** 1011.
Textuul: ••rădăcină" (n. tr.)
104. Textul (lii numai *xarcfn.oXr\if\nai,* **care însă are ambele sensuri (n. tr.)**

şi îndrepte mintea spre vreunul din scopurile cele frumoase - toţi aceştia şi-au căpătat plata pe măsura faptelor săvîr-şite. Lucru care desigur că nu se va fi petrecut nici pe nedrept, nici fără temei.

26. 1. «Cîţi însă unei fapte îi pun început cu cuget drept, neabătut strunindu-şi mintea întru frica Celui-de-sus şi rămînînd neclintiţi în credinţa lor întru Dînsul, sau cei în ochii cărora spaimele şi ameninţările vieţii nu capătă mai mare preţ decît speranţa lor în viitor, toţi aceştia - chiar dacă vremelnic le este dat să îndure cine ştie ce necazuri - nu anevoie le suferă amarul, încredinţaţi că aşa vor şi avea parte de o preţuire mai mare. Iar renumele lor cu atît străluceşte, cu cît mai greu sînt încercaţi în suferinţă. 2. în schimb, cîţi n-au vrut să ia seama la dreptate sau n-au luat aminte la Cel-de-sus, cîţi pe cei ce se nevoiau într-ale Sale nu s-au sfiit să-i supună batjocurii şi caznelor celor mai groaznice (şi care nu înţelegeau să se socoată singuri nefericiţi că ajunseră să împartă pedeapsa în virtutea unor asemenea temeiuri, astfel încît să-i pizmuiască şi să-i fericească tocmai pe aceia care, în ciuda unor asemenea încercări, izbuteau să-şi păstreze neştirbită credinţa în Cel-de-sus) - din soiul lor oaste după oaste a pierit, multe oşti au dat bir cu fugiţii şi toate bătăliile lor s-au prefăcut în tot atîtea cumplite înfrîngeri.

27. 1. «Aşa arată inşii care zămislesc necruţătoarele războaie; aşa pustiitorii, care nimicesc fără milă; de aici lipsurile care se fac simţite în mijloacele trebuitoare traiului, cît şi mulţimea relelor ce se trag din ele; de asta şi pricinuitorii unor asemenea nemernicii s-au împărtăşit şi ei din chinurile unei morţi înfiorătoare, sau chiar dacă şi-au mai dus zilele, au avut parte de o viaţă atît de chinuitoare cît să o şi poată socoti mai rea decît moartea, răsplată căpătînd, pentru nedreptăţile lor, pedepse pe măsura acestora. Fiecare şi-a avut partea de ruină potrivit cu puterea îndemnului care-1 împinsese - în sminteala lui - 2. să creadă că ar putea înfrunta şi că ar putea răzbi![104] legea lui Dumnezeu. Lucru care i-a făcut greu de îndurat nu numai viaţa ci şi spaima de pedepsele la care urma să se aştepte odată ajuns în ţarină.

28. 1. «Fiind aşadar atît de mare şi atît de becisnică nemernicia în ale cărei chingi se prinsese omenirea, iar treburile statului aflîndu-se -aidoma unei făpturi atinse de ciumă - în primejdie de moarte şi simţită făcînd nevoia de multă şi mîntuitoare grijă, ce cale de uşurare a gîndit Dumnezeu, ce prilej de ieşire din impas? (Iar calea trebuie înţeleasă ca fiind de-a dreptul dumnezeiască, fiindcă numai ce este dumnezeiesc fiinţează cu adevărat şi este înzestrat cu putere dăinuitoare peste timp. Precum a mărturisi şi a preamări facerea-de-bine a Celui atotputernic nu trebuie înţeles drept laudă goală). 2. Pe mine m-a dorit[105] El spre îndeplinirea voii Sale; pe mine m-a cercetat şi m-a aflat potrivit ei, aşa fel încît începînd de la marea din dreptul britanilor şi de pe meleagurile unde, ca sub imperiul necesităţii, îi este soarelui dat să apună, să scot afară şi să spulber - cu sprijinul unei puteri mai mari decât mine - primejdia[106] care pe toate le ţinea în puterea ei; aşa fel ca, învăţătură luînd prin fapta mea mijlocitoare, neamul omenesc să se întoarcă la slujirea preasfintei

Legi; şi iar, în aşa fel încât, din îndrumarea Celui atotputernic, preafericita credinţă să se răspîndească în lume,.

29.1. «N-aş vrea să par în nici o clipă nerecunoscător Lui . Cînd m-am încredinţat că în asta stă menirea mea cea nobilă şi că se cere să o iau drept un dar plin de har, am înaintat pînă-n ţinuturile de la răsărit, care, încă şi mai greu năpăstuite, cereau şi din partea noastră o sporită purtare de grijă (chiar dacă eram pe deplin încredinţat că datoram totul -sufletul meu întreg şi fiecare suflare a mea, ba pînă şi cel mai neînsemnat dintre gînduri - Dumnezeului Celui Prea înalt).

2. «Ştiu cît se poate de bine că cine se ţine îndeaproape şi după dreptate[107] de cereasca nădejde, cine şi-a pus-o cu precădere şi neabătut în dumnezeieştile locuri, cinstire agonisindu-şi cu atît mai mare cu cît se va fi depărtat de neajunsurile şi de frămîntările lucrurilor pămînteşti, aceluia nici bunăvoinţa oamenilor nu-i este de trebuinţă. 3. Socot totuşi că este bine ca încercările şi suferinţele nemeritate şi nesocotite, care vremelnic s-au abătut peste unii ca aceştia fără rost, noi să le izgonim cât mai departe, ca să nu se întîmple lucrul acela îngrozitor care ar însemna ca trezvia şi statornicia lor (cu prisosinţă dovedită din voia tiranilor bucuroşi să asuprească oamenii pentru cinstirea adusă de ei lui Dumnezeu), acum, sub ocrotirea unui slujitor al lui Dumnezeu, să nu le poată acestora înălţa numele pe o treaptă de lumină şi de fericire mai înaltă».

105. Textual: «căutat» (n. tr.)
106. Textual: «spaimele» (n. tr.)
107. Sau: «corect», «cum se cuvine» (n.

30. «De aceea, toţi cîţi - fiecare **la** vremea sa - îşi vor fi lăsat patria luînd calea surghiunului ca să nu-şi calce credinţa în Dumnezeu (o cre**dinţă** căreia ei i s-au dăruit din toată puterea sufletului), avînd de suferit **de pe** urma unei osînde crude, precum şi tot cel care a fost înscris în registrele curiale în pofida faptului că mai înainte vreme nu fusese trecut **în ele**[108] - toţi să se întoarcă pe meleagurile lor părinteşti şi la îndeletnicirile lor obişnuite, mulţumire aducînd lui Dumnezeu, salvatorul tuturor.

31.1. «De asemenea, privitor la cîţi sînt ţinuţi împotriva voii lor prin insule, poruncă dăm să se poată bucura de această purtare de grijă, înconjuraţi pînă astăzi din toate părţile de împotrivirea munţilor şi de apele mării, să fie eliberaţi de mohorîta şi neomenoasa apăsare a singu**rătăţii şi** să fie redaţi celor dragi lor, spre împlinirea arzătoarei dorinţe a acestora. **2.** Cei care, vreme îndelungată, au dus o viaţă înţesată de lipsuri **şi de** ponoasele murdăriei[109], să se bucure de întoarcerea lor acasă ca de **un dar** sosit **pe** neaşteptate, luîndu-şi pe viitor orice grijă şi ducîndu-şi **viaţa alături de** noi fără teamă. Fiindcă chiar şi singur faptul de a ajunge **cuiva la auz** - necum de a socoti demnă de crezare - teama de viaţă (de **viaţa** petrecută alături de noi, care ne mîndrim şi sîntem încredinţaţi a fi slujitori **ai** lui Dumnezeu) trebuie socotit drept un lucru

dintre cele mai îngrozitoare, **de** vreme ce sîntem născuţi spre a îndrepta chiar greşelile săvârşite **de** alţii.

32. 1. «Cei osîndiţi să trudească la chinuitoarele munci din mine sau **la** îndeplinirea muncilor obşteşti, să schimbe îndelungata lor trudă cu dulceaţa odihnei, ducînd de azi înainte o viaţă lipsită de griji şi liberări **înecînd sdrba** cea peste măsură a suferinţelor lor în desfătarea tihnei.

32. **2. «Cine** va fi fost văduvit de obştească libertate a cuvîntului şi va **fi fost** urgisit **în** drepturile lui cetăţeneşti, cu cuvenita bucurie să-şi recapete **starea de** mai înainte şi să revină în patria lui ca întors dintr-o călă**torie - după o** despărţire - vremelnică.

33. **«De** asemenea, câţi se vor fi aflat mai înainte în oaste pe vreo **treaptă din cele** de sus (din care vor fi căzut în temeiul vreunui pretext nesuferit[110] **şi** nedrept, numai fiindcă înţeleseseră că a-L mărturisi pe Cel a**-tot**-puternic era de preferat onorurilor de care se bucurau), să hotărască dacă mai ţin la viaţa militară (în care caz să rămînă mai departe **în rang)** sau dacă aleg ca odată cu despărţirea [de oaste] să se bucure de cinste, cum şi de tihna unei vieţi libere. Căci potrivit şi cu cale este ca băr**batul** care, faţă cu primejdia sosită de năpraznă, va fi dat dovadă de asemenea calităţi sufleteşti şi de o

108. Deci cu sila (n. tr.)
109. Textual: «o viaţă prăpădită amestecată cu niscai murdărie scîrboasă» (n. tr.)
110. Sau: «neprietenesc», «duşmănos» (n. tr.)

asemenea tărie, să se poată bucura şi de tihnă (dacă pofteşte) sau de cinstire - după placul său.

34. 1. «De asemenea, cei care - lipsiţi în chip silnic de cinstea cuvenită obîrşiei lor alese - au fost osîndiţi prin judecată să fie trimişi în torcătorii de lînă sau prin ţesătorii de in - unde vor fi supuşi unor munci necruţătoare şi nesuferite - ori să devină robi ai vistieriei statului[111] fără ca aleasa lor obîrşie să le mai fie de vreun folos, să se bucure iar de drepturile potrivite rangului lor de odinioară ca şi de dulceaţa libertăţii, în temeiul obişnuitelor privilegii, ducîndu-şi viaţa mai departe întru bucurie deplină.

2. «Iar cel ce va fi schimbat starea sa de libertate cu robia, drept urmare a unui abuz necugetat şi lipsit de omenie şi suferind prin aceasta rigorile unor îndeletniciri nepotrivite lui şi ajungînd aproape pe neaşteptate, din liber, sclav, să-şi recapete - după porunca noastră - starea lui liberă de mai înainte şi să fie redat celor ce i-au dat viaţă, ca mai apoi să se reapuce de ostenelile potrivite oamenilor liberi, izgonind din minte îndeletnicirile nepotrivite lui, în care a fost nevoit să trudească.

35. 1. «Ca atare se cade să nu uităm nici de bunurile [112] de care fiecare [din aceştia] a fost vitregit sub felurite pretexte. Deci: cine se va fi încleştat cu tărie în lupta cea aleasă şi dumnezeiască a muceniciei, păs-trîndu-şi cugetul neînfricat şi neclintit, şi de aceea a fost jefuit de averea sa; cine sa

111. Adică fiscului (n. tr.)
112. Sau: «averile» (n. tr.)

va fi hotărît să-şi mărturisească credinţa , temelie punînd prin fapta sa nădejdii în viaţa" veşnică; cine va fi fost silit să pribegească fiindcă nu voise să se arate consimţitor cu prigonitorii săi, fiind la rîndu-i jefuit de avere; sau cine - chiar dintre cei neosîndiţi la moarte - va fi trecut prin urgia de a se fi văzut despuiat de lucrurile sale, moştenirea tuturor acestora poruncim să se treacă asupra celor de un neam cu el. 2. Legile înşirînd lămurit dreptul rubedeniilor celor mai apropiate, lesne este de hotărît cui anume i se cuvine să moştenească şi cine ar urma să-i succeadă pe drept, fiindu-i doară aceia rudele cele mai apropiate, cărora - chiar şi în cazul unui sfîrşit firesc - oricum, aveau să le revină acele bunuri.

36. «Dacă însă nu se va afla în viaţă niciuna dintre rubedeniile lui apropiate, aşa fel încît să se poată hotărî, pe rînd, dreptul de moştenire al celor pomeniţi mai înainte (înţelegem că atît în cazul mucenicilor, cît şi acela al mărturisitorilor sau al fugarilor ce se vor fi strămutat pentru vreo asemenea pricină), rîndui-se-va atunci moştenitoare Biserica de prin meleagurile fiecăruia; lucru care cu siguranţă că n-ar avea cu ce să-i nemulţumească nici pe cei plecaţi (din această lume), de vreme ce ei ar

urma să aibă moştenitoare tocmai Biserica pentru care vor fi îndurat atî-ta suferinţă.

«Adaoge-se şi aceasta, anume că dacă vreunul din cei mai înainte pomeniţi va fi apucat să dăruiască ceva din bunurile sale cuiva după placul său, ele îi vor rămîne aceluia în bună şi deplină stăpînire.

37. **1.** «Totuşi, vrînd noi ca porunca noastră să nu zămislească vreo încurcătură, şi ca tuturor să le fie lesne de recunoscut ce anume este cu dreptate, să se ştie că tot cel ce a intrat în stăpînirea vreunei ţarine, vreunei case, vreunei grădini sau vreunui alt lucru de al celor pomeniţi mai sus, bine şi spre folosul său va fi de va mărturisi singur acest lucru, dînd bunul înapoi cît mai degrabă. 2. Pentru că dacă cineva se va dovedi că a tras foloase multe de pe urma unui bun intrat în stăpînirea lui pe nedrept, deşi socotim că cedarea lor[113] n-ar mai fi un lucru tocmai drept, cuvine-se totuşi ca ei să recunoască cel puţin ce anume şi de unde au agonisit, spre a merita iertarea noastră pentru păcat, aşa fel ca, printr-o asemenea recunoaştere, ei să se vindece de lăcomia lor de mai înainte şi pentru ca Dumnezeul Cel Prea înalt să o poată tălmăci drept un semn de remuşcare, arătîndu-Se iertător faţă de păcatul săvîrşit.

38. «Spune-vor, poate, întru apărarea lor cei ce se vor fi făcut stăpîni pe astfel de bunuri (dacă cumva despre unii ca ei se cuvine - şi mai poate fi - folosită o asemenea vorbă[114]) că pe atunci ar fi fost de-a dreptul cu neputinţă să nu primeşti ceva, cînd priveliştea întregului şir de primejdii ce te aşteptau putea fi întîlnită la tot pasul : izgonirea fără milă, moartea fără cruţare, neînduratul surghiun şi neîncetata jefuire [a celor] fără vină, prigoana cea fără saţiu, scoaterea la mezat a lucrurilor[115].

«Deci de va vrea cineva să invoce asemenea pretexte pentru a nu se lepăda de nesăţioasele sale pofte, prilej va avea a cunoaşte[116] că acest lucru nu

va rămîne nepedepsit, îndeosebi avînd în vedere faptul că aşa înţelegem noi să ne facem datoria faţă de Prea-înaltul Dumnezeu. încît a păstra mai departe tot ceea ce necruţătoarea silă îl va fi constrîns cîndva să agonisească, devine astăzi prilej de primejdie, cum de altfel şi de trebuinţă este a face cu osîrdie[117] să piară pofta[118] cea fără saţiu, atît cu cugetul cît şi pe calea pildelor.

39. «Nici vistieriei[119] nu i se va îngădui să mai deţină ca fiind al său ceva dintr-ale celor pomeniţi, ci - după ce fără dreptate îl va fi avut în stă-

113. **«Cedarea» sau «restituirea» profiturilor (n. tr.)**
114. **Referire la expresia «a se face stăpîni» (n. tr.)**
115. **Ideea inclusă în paragraf pare a fi că iminenţa şi însuşi faptul prigoanei puteau oferi o justificare actelor de înstrăinare a averilor (n. tr.)**
116. **Textual: «a simţi» (n. tr.)**
117. **Textual: «pe orice cale» (n. tr.)**
118. **Textual: «poftele» (n. tr.)**
119. **Fiscului. -Oh fiind al său»: (kpau.x;, «definitiv» (n. t.r.)**

pînirea sa pentru o vreme - după dreptate îl va înapoia Sfintelor Biserici, aşa, ca şi cum nici prin gînd nu i-ar trece să le înfrunte[120]. în schimb, tot ce se va dovedi ca pe drept cuvenit Bisericilor - case ori ţarini ori grădini ori altele de acest fel - poruncă dăm să le fie restituite acestora în deplinătatea lor şi fără nici o restrîngere legată de dreptul lor de proprietate.

40. «De altminteri, pînă şi locurile acelea pe care trupurile mucenicilor le-au făcut vrednice de cinstire, prefăcîndu-le în amintitoare sălaşuri[121] ale răposării lor celei pline de slavă, ne întrebăm cine oare ar fi în stare să ,le tăgăduiască -sau chiar cine ar fi în stare să pregete a dispune privitor la ele - ca privitor la unele ce li se cuvin Bisericilor? Căci nu există dar mai mare, nici osteneală mai bineplăcută şi mai plină de foloase, decît (cu dumnezeiasca voie) zelul faţă de ele şi - iar - decît înapoierea în bune şi depline drepturi Sfintelor Biserici a tuturor lucrurilor de care anumiţi inşi nedrepţi şi josnici le-au jefuit sub dezgustătoare pretexte.

41. «Cum însă deplina purtare de grijă ne cere să nu trecem cumva sub tăcere nici pe cei care vor fi cumpărat în bună regulă lucruri aparţi-nînd vistieriei, nici pe aceia ce vor fi avînd în stăpînirea lor vreun bun primit tot dintr-acolo. ca dar (şi care în van şi-au îndreptat nesăţioasele pofte asupra unor asemenea lucruri), să se ştie că chiar dacă - prin mijlocirea bunurilor pe care îndrăzniseră să le cumpere - asemenea oameni se vor fi încumetat să abată înspre altă parte[122] purtarea noastră de grijă faţă de aceia, totuşi ei nu vor avea de suferit de pe urma lor decît doar atît cît se poate- şi cît se cuvine.

Destul, deocamdată, despre aceste lucruri.

42. «Or, avînd în vedere că prin dovezi cît se poate de lucrătoare şi limpezi s-a putut vedea cum - întru puterea, întru îndemnurile[123] şi întru sprijinul pe care Dumnezeul Cel atotputernic a binevoit necontenit să mi le trimită - apăsarea[124] care strivea cîndva întreaga stare a omului a fost de acuma ridicată de pretutindeni sub soare, puteţi vedea - dacă fiecare

120. Lacună, (n. tr.)
121. Textual: «monumente» (n. tr.)
122. Sau: «să pună la încercare» (n. tr.)
123. Sau: «poveţele» (n. tr.)
124. Cu înţelesul de «jug». - «Care strivea»: textual, «care ţinea în ghearele ei». -«întreaga stare» sau «condiţie» (ndvia rcv AvOptoneia) (n. tr.)

în parte şi toţi întreolaltă vă veţi da silinţa spre aşa ceva - de cât prisos de putere şi har a fost nevoie pentru ca - dacă se poate spune - pînă şi sămînţa celor ticăloşi şi netrebnici să fie spulberată şi nimicită, bucuria să le fie redată celor buni şi răspîndită cu îmbelşugare peste toate meleagurile pămîntului. Tuturor li s-a dat putinţa să slujească dumnezeieştii legi

după cuviinţă, cu toată cinstirea, îngăduindu-le celor care se vor fi dedi**cat ei să** i **se** închine potrivit datinei. Ieşit-au aceştia la lumină ca din străfundurile beznelor; încît, ajungînd ei să capete limpedea cunoaştere a lucrurilor, vor avea a-i sluji în viitor în chip cuvenit şi a-i arăta unanima cinstire.

Se va trimite[128] pe meleagurile răsăritene ale împărăţiei noastre».

43. Iată dar ce ordona întâiul edict[128] trimis nouă de împărat. Cele prevăzute de lege au prins îndată viaţă în faptă: tot ce se făcea acum era **la** antipodul bătăii de joc şi a mîrşăviei de mai adineauri a tiranilor. Iar cei prevăzuţi în această lege s-au bucurat cu toţii de mărinimia împăratului.

44. Si **a** trecut împăratul de la lucrurile acestea la faptă. Dintîi a numit **peste** neamurile din provincii guvernatori, dintre care cei mai mulţi îmbrăţişaseră[127] credinţa mîntuitoare; iar pe inşii rămaşi credincioşi păgînismului i**-a** oprit să mai aducă jertfe. Legea-i privea în aceeaşi **măsură şi** pe demnitarii aflaţi în funcţii mai înalte decît cea de guvernator, **după cum îi** privea **şi** pe aceia care deţinuseră în trecut funcţia de prefect; **în caz că erau** creştini, li se dădea îngăduinţa să se mîndrească cu acest **nume; dar** dacă nu erau de această credinţă, nu le mai era îngăduit să **jertfească idolilor.**

45.1. Curînd după aceea - şi cam în acelaşi timp - au fost promulgate **două legi, dintre** care una punea capăt scârboaselor practici idoleşti **cîndva** răspîndite şi la oraş şi pe la ţară[128]; nu-i mai era îngăduit nimănui **să cuteze a** înălţa (vreunui zeu) statuie, nici a se îndeletnici cu prezicerile **şi cu** celelalte fleacuri de acest soi, nici - şi înainte de toate - să jertfească; **cealaltă lege** ordona ca zidurile caselor de rugăciune să fie făcute mai **înalte iar** bisericile lui Dumnezeu mai încăpătoare, atît în lungime cît şi în **lăţime, ca şi** cum nebunia credinţei într-o droaie de zei ar fi şi pierit **undeva, în** depărtări, iar mai toţi oamenii s-ar fi arătat dornici să dobîn-**dească în** curînd bunăvoinţa lui Dumnezeu. 2. Aşa l-a îndemnat pe împă**rat dăruirea** lui faţă de Dumnezeu să cugete şi să scrie conducătorilor **locali de** pretutindeni. Legea mai adăuga şi că se cuvenea ca ei să nu fie cu **mîna strînsă,** ci să plătească lucrările din chiar vistieria împărătească.

A **mai** scris Constantin şi următoarea scrisoare, trimisă persoanelor **aflate în** fruntea Bisericilor de pretutindeni - cu care prilej a bine**voit să**-mi trimită una şi mie - care a fost şi cea dintîi scrisoare trimisă de el feţei noastre.

46. 1. «Constantin, Biruitorul, Măritul şi Augustul, către Eusebiu.

125. **Sau: «expune», «publica», «afişa» (n. tr.)**
126. **Textul spune simplu: «scriere» (n. tr.)**
127. **Textual: «se dedicaseră» (n. tr.)**
128. Precizare interesantă, din care se poate presupune că la data redactării textului
Iul Kusebiu, publicul nu mai avea vie în minte prezenţa păgînismului în

Cunoscînd faptul că pînă astăzi nelegiuitul bun plac al tiranilor n-a contenit a-i prigoni pe slujitorii mîntuitorului Dumnezeu, înţeles-am şi m-am încredinţat cu tărie, prea iubite frate, că toate lucrările de zidărie ale bisericilor s-au năruit, fie din cauză că nu au mai fost întreţinute, fie că, de frica silniciei, care plutea deasupra tuturor, ele au fost durate la proporţii mai modeste decît li s-ar fi cuvenit. 2. Astăzi, însă - odată cu reîntoarcerea libertăţii, odată cu izgonirea - prin pronia Dumnezeului Celui Prea înalt şi prin purtarea noastră de grijă - a acelui balaur de la cîrma puterii - îmi pare mie că s-ar cuveni ca toată lumea să poată limpede cunoaşte puterea lui Dumnezeu, iar oamenii care - de frică sau din necredinţă vor fi alunecat cîndva în păcat, să-L recunoască pe Cel ce cu adevărat este, şi să-şi întemeieze iarăşi viaţa pe adevăr şi pe dreptate[129].

3. «De aceea, bisericilor aflate sub îndrumarea ta (precum şi a celorlalţi îndrumători ai Bisericii de pretutindeni: episcopi, prezbiteri şi diaconi - cunoscuţi ţie), aminteşte-le să se silească la lucrările ce se cer făcute prin sanctuare, şi anume: sau să refacă zidurile existente, sau să le înalţe, sau - acolo unde aşa s-ar cuveni - să purceadă la altele noi. Cele trebuitoare le vei căpăta[130] tu însuţi (iar ceilalţi, prin mijlocirea ta) de la guvernatori şi de la ceilalţi cîrmuitori de provincie, care au şi primit poruncă să răspundă cu toată sîrguinţa la tot ce sfinţia ta le vei cere. Dumnezeu să te ocrotească, frate iubit».

4. Asemenea scrisoare a fost trimisă 'de Constantin, înainte-stătăto-rilor Bisericilor din toate provinciile, iar guvernatorii de provincie au primit poruncă să dea ascultare şi să treacă la faptă. Astfel că, foarte curînd, prevederile legii au şi fost înfăptuite.

47.1. Dar împăratul avea să-şi dovedească cu încă şi mai multă tărie credincioşia faţă de Dumnezeu[131], publicînd în toate provinciile un cuvînt de învăţătură prin care se ridica împotriva idoleştii rătăciri a celor ce domniseră pînă atunci, şi îşi îndemna cu mult har supuşii să mărturisească pe Dumnezeul Cel Prea înalt[132] iar pe Hristos să-L numească făţiş Mîntuitorul său. 2. Drept care potrivit îmi pare mie a cuprinde în cartea de faţă şi acest cuvînt (scris chiar de mîna lui, dar pe care eu îl voi reda tălmăcit din latineşte), ca să-1 putem cu toţii asculta pe împărat grăind parcă cu glas şi tărie,spre luarea tuturor aminte:

48. 1. «Constantin, Biruitorul, Măritul şi Augustul, către locuitorii provinciilor răsăritene.

129. Sau: «este **cu** adevărat fiitor» (n. tr.)
130. Textual: «cere» (n. tr.)
131. Sau: «frica de Dumnezeu» (n. tr.)
132. Sau: «mai presus de toate» (n. tr.)

Tot ce se află în puterea atotstăpînitoarelor legi ale firii, ne oferă nouă tuturor destul prilej de intuire a purtării de grijă şi a înţelepciunii doveditoare de bună chivernisire a lui Dumnezeu. Cei ce se lasă minaţi de puterea lor de judecată pe dreapta cale a cunoaşterii nu au nici un temei de îndoială în atingerea acestui ţel, fiindcă gîndul cel sănătos şi chiar singură privirea -

aţintită cum trebuie - îi vor aduce la cunoaşterea lui Dumnezeu ca purtaţi de unul şi acelaşi îndemn al adevăratei virtuţi.

Aşa că tot omul sănătos la minte să nu se tulbure văzînd frămînta-rea unei lumi minate de principii contrarii. 2. Ascuns şi nefolosit tot s-ar dovedi darul virtuţii dacă duhul răutăţii nu i-ar opune (ispita unei) vieţi întortocheate şi pline de sminteală. De aceea îi şi este virtuţii pusă înainte o cunună, în timp ce Dumnezeul cel Prea înalt[133] hotărăşte întru judecată. Şi tot de aceea mă voi şi strădui să vă mărturisesc vouă, tuturor, nădejdile mele, dt mai lămurit cu putinţă.

49. 1. «Luînd eu aminte la purtările lor sălbatice, pe împăraţii cei dinaintea mea i-am ţinut drept nişte oameni foarte aspri. Singurul care s-a priceput să lucreze în duh de blîndeţe a fost tatăl meu, care, cu o minunată evlavie, în toate lucrările sale îl chema în ajutor pe Mîntuitorul Dumnezeu. 2. Bolnavi (la suflet), ceilalţi preferau să dea frîu liber răutăţii, iar nu blîndeţii din ei; pe aceea şi-o hrăneau cu îmbelşugare; şi în felul acesta fiecare la vremea sa a ajuns să întoarcă spatele învăţăturii adevărului. Iar grozăvia răutăţii lor a mers pînă într-acolo îndt, într-o vreme dnd atît lucrarea lui Dumnezeu dt şi îndeletnicirile oamenilor se săvîr-şeau, toate, în plină pace, ei au izbutit să stîrnească din nou războiul dintre frate şi frate.

50. «Se spune că Apollo s-ar fi făcut cunoscut pe atunci în negurosul străfund al unei peşteri (iar nu pogorîndu-se din cer), zicînd că drepţii pămîntului îl stînjeneau să grăiască adevărul şi că acest lucru făcea ca prevestirile date pe tripodiu să fie înşelătoare. Lucru arătat pînă şi de preoteasa zeului, atunci dnd, cu cosiţele despletite, pradă nebuniei, a prins să se tînguie asupra răutăţii ascunse în oameni. De altminteri, vedea-vom la ce rezultat aveau să ducă aceste lucruri.

51. «Pe Tine, Dumnezeule Prea înalt, Te chem spre mărturie : eram încă doar un copil dnd am auzit cum - şi cu cîtă stăruinţă! - întîi-stătăto-rul dintre împăraţii de atunci ai romanilor, nefericitul (pe drept cuvînt nefericitul!) cu sufletul bîntuit de ceţurile nebuniei, îşi iscodea soldaţii puşi să-1 păzească, doar o afla cine ar putea fi aceşti «drepţi ai pămîntului», şi cum unul dintre preoţii jertfitori din preajma lui i-a răspuns: «Fără îndoială, creştinii!» la care împăratul, sorbindu-i vorbele de parcă i-ar fi picurat miere, şi punînd mîna pe

133. Do regula, pentru exprimarea transcendenţei divine, Eusebiu foloseşte sintagmu ■•Dumnezeu Cel deasupra tuturora». Aici însă apare pentru prima dată termenul fit|iKrto<;, «prea-înalt», reluat în puţine rînduri (n. tr.)

sabia ţinută pentru pedepsirea ticăloşilor, a abătut-o asupra cuvioşilor celor neîntinaţi, pe dată dînd poruncile acelea aducătoare de moarte (parcă scrise cu vîrful spadei muiate în sînge), iar judecătorilor ordonîndu-le să se iscusească cît mai tare la minte spre a născoci pedepse noi.

52. «Era de văzut, în acei ani, era cu adevărat de văzut de cîtă tărie au dat dovadă sfinţitele feţe întru credinţa lor în Dumnezeu, ţinînd piept în

134. Textual: «unor umilinţe nu oarecari şi de fiecare zi» - (n. tr.)
135. Textual: «bătaia-de-joc a» (n. tr.)
136. Textual: «amintind la nesfîrşit bocetele acelora şi doliul (ce cuprinsese) pe tontă

iureşul nestăvilit al fărădelegii unor umilinţe cu totul neobişnuite[134]; era de văzut cum oameni cumpătaţi cărora nici măcar duşmanii nu fuseseră în stare să le facă vreun rău, au putut ajunge ţinta[135] pornirilor nestăpî-nite ale unor concetăţeni iuţi la mînie. Ce foc, ce torturi, cîte soiuri de unelte schingiuitoare nu l-au aşteptat atunci pe omul de orice vîrstă, fără nici o deosebire! Au fost vremuri cînd cu siguranţă că nici ţarina nu-şi mai putea stăpîni plînsul; de jur-împrejur, mînjită de sînge, întreaga rîn-duială a lumii gemea de durere; pînă şi lumina zilei ajunsese să se ascundă de multa mîhnire a unei asemenea privelişti!

53. «Dar ce să mai spun... Fiindcă pînă şi barbarii care i-au adăpostit în acea vreme pe fugarii noştri, îngăduindu-i într-o atît de blîndă captivitate, se pot azi făli că le-au asigurat acestora nu numai scăparea din ghearele morţii, ci şi (libera slujire) a credinţei. Pentru romani, izgonirea creş-tinilor de atunci, de pe cuprinsul lumii romane, şi fuga lor la barbari rămîne şi astăzi o pată de neşters.

54. «Şi totuşi de ce să mă mai tînguiesc eu amintindu-mi la nesfîrşit de suferinţele acelora şi de îndurerarea ce cuprinsese toată suflarea pămîntului[136]? Dusu-s-au, pînă la urmă - după o moarte înfricoşătoare -şi începătorii ticăloşiei; prăvălitu-s-au în hăurile Acheronului, întru nesfîrşită osîndă; prinşi în încleştarea războaielor civile, ei n-au mai lăsat în urmă nici amintirea numelui lor, nici urmaşi - lucru pe care nu l-ar fi păţit, de n-ar fi fost la mijloc acea smintită profeţie a oracolului pithic, cu amăgitoarea ei putere (de încredinţare)!

55. 1. «Ţie, Dumnezeule Prea înalt, mă rog eu astăzi: fiibun şi îngă-duitor cu făpturile Tale din ţinuturile Răsăritului; locuitorilor din provincii (care vreme atît de îndelungată au suferit de pe urma împilărilor) dă-le - prin mine, slujitorul Tău - tuturor tămăduire! Nu fără temei îţi cer eu aceasta - o, Stăpîne a toate, Dumnezeule sfînt; căci sub îndrumarea Ta am început eu şi am săvîrşit a lucra pentru izbăvirea oamenilor; însemnul Tău l-am purtat eu pretutindeni în fruntea oştilor mele biruitoare; şi de mi-or cere-o îndatoririle mele, sub aceleaşi însemne ale puterii Tale îmi voi înfrunta din nou duşmanii.

2. «De aceea şi sufletul meu limpede împletit din dragoste şi din teamă, în seama Ta mi l-am lăsat. Numele Tău după cuviinţă îl iubesc, însă puterea Ta o cinstesc, cunoscută făcîndu-mi-o Tu prin dovezi fără de număr şi spre întărirea credinţei mele. De unde îndemnul meu de acum este să pun eu însumi umărul la înnoirea prea-sfîntului Tău locaş pe care netrebnicii şi nelegiuiţii aceia l-au pîngărit în pustiitoarea lor rătăcire a minţii.

56. 1. «Spre binele întregii lumi şi în folosul întregii omeniri, aş vrea " ca poporul Tău să aibă parte de linişte şi să rămînă la adăpostul dezbină-rilor. Fie pacea şi liniştea celor credincioşi şi cu cei aflaţi în rătăcire. Fiindcă numai întru dulceaţa acestei părtaşii vor putea şi aceştia să fie îndreptaţi şi aduşi pe calea dreaptă. Nimeni să nu se aşeze în calea al-tuia: aibă fiecare parte şi să se bucure de tot ce-i doreşte sufletul. 2. Cuvi-

ne-se totuşi ca tot omul cu mintea limpede să ştie că nimeni nu va putea vieţui în sfinţenie şi în curăţie de nu-1 vei chema Tu întru odihna sfintelor Tale predanii[137]. Cei ce vor voi să i se sustragă, găsi-vor lăcaşele înşelăciunii, aşa cum le-a fost voia; nouă, pregătită' ne este casa cea prea-strălucitoare a adevărului Tău. Dar ce dai Tu pe cale firească le dorim şi noi lor, la rîndu-ne, aşa fel ca în obştească bună-înţelegere să le fie şi lor hărăzită aflarea bucuriei.

57. «Nu este nimic nou, nimic neobişnuit în această credinţă a noastră, ci - după cum priceput-am[138] - de cînd ai pus temelia întregului cosmos, ai poruncit priceperea acestui lucru dimpreună cu cuvenita Ta proslăvire. Numai că oamenii au căzut, tîrîţi în rătăciri de tot soiul. Şi totuşi, prin Fiul Tău, Tu le-ai răsărit tuturor o lumină pură, tuturor amin-tindu-le de Tine, ca răul să nu mai aibă putere asupra lor .

58. 1. «Lucrările Tale o adeveresc; puterea Ta ne spală de păcat[139] şi ne dă credinţă. Soarele şi luna îşi urmează fiecare calea rînduită după dreptar, şi nici stelele nu străbat bolta lumii haotic. Anotimpurile se înşiră, luîndu-şi unul altuia locul - precum se cuvine. Prin cuvîntul Tău dobînditu-şi-a şi pămîntul starea tăriei şi se poartă vîntul după cum îi e legea. Clocotul apelor se adună în curgeri nestăpînite. Marea este şi ea prinsă împrejur între limite nestrămutate. Şi tot ce găsim noi pe pămînt sau în apa oceanului a fost iscusit cu o desăvîrşire în acelaşi timp minunată şi aducătoare de foloase. 2. Lucruri care de nu s-ar petrece după dreptarul[140] voii Tale, neîndoielnic că, prin felurimea lor (şi prin covîrşitoarea lor putere de dezlănţuire), ar răvăşi

137. Textual: «legi» (n. tr.)
138. Sau: «am fost învăţaţi să credem», - în continuare, text confuz (n. tr.)
139. Sau: «greşeală» (n. tr.).
140. Sau: «ne dezvinovăţeşte». - «Calea rînduită după dreptar» sau «calea lor legiuită». - La fel şi mai departe: «precum se cuvine» sau «în chip legiuit» (n. tr.)

rînduielile dintre oameni şi viaţa toată. Oricum, aceia care s-au luptat cîndva întreolaltă ar fi putut la vremea lor aduce o şi mai mare vătămare neamului omenesc - ceea ce, de altminteri, unii ca ei se şi străduiesc să mai facă, chiar dacă noi nu-i putem vedea[141].

59. «Dar mulţumescu-Ţi Ţie, Stăpîne al tuturor, Dumnezeule Prea înalt[142]: cu cît se face firea omenească cunoscută mai bine în temeiul feluritelor ei înclinări, cu atît mai mult temei capătă şi învăţăturile dumnezeiescului Cuvînt în faţa celor ce cugetă drept şi păşesc pe nobila cale a virtuţii. Cine însă nu vrea să fie tămăduit, să nu povăţuiască pe altul la atare lucru: puterea vindecătoare a leacurilor e la vedere şi se află la îndemîna oricui. Aşadar, bine este ca nimeni să nu aducă stricăciunea acolo unde faptele învederează existenţa curăţiei, astfel încît noi toţi să ne putem folosi de pe urma împreună-părtăşiei noastre la binele ce ne-a fost dăruit - adică la dulceaţa păcii -, ferindu-ne conştiinţa de tot ce-i poate fi ei potrivnic!

60. 1. «Nimeni să nu facă altuia rău întru ceva de care se va fi încredinţat el însuşi că nu este bine . Cu tot ce vedem noi cu ochii noştri, cu tot ce pricepem cu mintea noastră că este bun , cuvine-se - de se poate -să ne ajutăm aproapele; iar de nu se poate, atunci mai bine să lăsăm (lucrurile să se depene de la sine). Fiindcă una este să te prinzi de bunăvoie în lupta pentru nemurire şi altceva este să fii silit la ea sub ameninţarea pedepsei. 2. Am spus toate aceste lucruri şi le-am cercetat chiar mai amănunţit decît o cerea ţelul însuşi al îngăduinţei[143] mele, fiindcă n-am vrut să-mi ascund credinţa în adevăr - mai ales că (după cîte aud) sînt unii care susţin că, laolaltă cu practicarea celor ce se făceau în temple, ar fi fost spulberată acum şi puterea întunericului.

«Sfatul acesta aş fi vrut să-1 dau tuturor, dacă năvalnicul clocot al viclenei rătăciri n-ar fi prins atît de adînc rădăcină în sufletele cîte unora, punînd în primejdie mîntuirea tuturor».

61.1. Iată, deci, cuvintele aşternute în scris de însuşi împăratul către toţi supuşii săi din provincii, cu tăria de glas a unui adevărat crainic al lui Dumnezeu, ca să-şi ferească supuşii de rătăcirea cea de la demoni şi ca să-i facă să deprindă adevărata credinţă[144].

2. Fiindcă tocmai cînd se bucura el de asemenea lucruri, a început să se întindă un zvon de nu mică tulburare care se înfiripa prin biserici. La auzul veştii, îndurerat, Constantin şi-a pus în minte să curme[145] răul.

141. «După dreptarul» sau «După criteriul», «După judecată», *(xaxă* xpîoiv rrjg ofjg BovAfjoewq) (n. tr.)

142. Pasaj confuz (n. tr.)

143. Textual: «foarte mare» (n. tr.)

144. Cu un termen modern: «al competenţei» (n. tr.)

145. Sau: «frica lui Dumnezeu» (n. tr.)

3. Drept este că poporul lui Dumnezeu ajunsese să se cam îngîmfe, fălindu-se îndeosebi în temeiul bunei chivernisiri a împăratului. Din afară nu-1 mai ameninţa nici o primejdie; ca şi mai ieri, harul lui Dumnezeu încinsese Biserica de jur-împrejur cu orbitoarea (platoşă) a deplinei păci. Totuşi, invidia şedea la pînda fericirii noastre. Iat-o furişîndu-se înăuntrul ei. Iat-o, în fine, chiar dînd tonul în mijlocul adunărilor sfinţilor. **4.** Drept care ea i-a făcut pe episcopi să se adune, dînd buzna într-înşii cu duhul vrajbei sub cuvînt că ar fi vorba de dumnezeieştile dogme. Curînd, din neînsemnata scînteie s-a încins o vîlvătaie de flăcări, care a izbucnit în Biserica Alexandriei, răspîndindu-se ca din înaltul unei guri (de vulcan) peste întregul Egipt, peste Libia şi, de cealaltă parte, pînă chiar dincolo de meleagurile Tebei. 5. Iar în curînd, flacăra avea să mistuie şi restul provinciilor şi al oraşelor, astfel încît puteau fi văzuţi cer-tîndu-se pe cuvinte nu numai întîi-stătătorii bisericilor, ci însăşi mulţimea de rînd a credincioşilor , care ajunsese să se împartă hotărît în două, fiecare trebuind să aleagă: sau aşa, sau altfel. Spectacolul acestor evenimente ajunsese să ia forme atît de neghioabe încît minunatele adevăruri ale dumnezeieştii învăţături erau supuse unei cumplite batjocuri chiar în teatrele[146] necredincioşilor.

146. **Textual: «să vindece» (n. tr.)**

147. **Textual: -în reprezentaţiile scenice alo necredincioşilor» (n. tr.)**

141). Textual: -ajunseseră într-o sl.aro do sfîşiero» (n. lr.)

62. Aşa se hărţuiau (creştinii) chiar în Alexandria, certîndu-se crunt privitor la învăţăturile cele mai înalte. în temeiul unor pricini mult mai vechi, alţii de pe întreaga întindere a Egiptului şi din Tebaida de sus erau şi ei divizaţi, astfel că bisericile ajunseseră să se învrăjbească[147] pretutindeni. Alături de ele, întreaga Libie era în suferinţă ca un trup ros de boală; apoi au început să cadă la boală şi celelalte provincii: alexandrinii trimiteau soli episcopilor fiecărei provincii, iar aceia erau traşi fie de partea unora, fie de partea celorlalţi, lăsîndu-se tîrîţi în viitoarea[148] care-i prinsese în sine pe toţi.

63. Pe împărat, aflarea acestor lucruri - care căpătau la el înţelesul unei nenorociri abătute chiar asupra sa - l-a rănit în adîncul sufletului. Numaidecît a ales din numărul iubitorilor de Dumnezeu de care era înconjurat, un bărbat foarte bine ştiut de el şi încercat prin viaţa lui plină de cumpătare, precum şi pentru temeinicia credinţei lui; un om care, nu de mult, se distinsese prin felul cum îşi făcuse cunoscut crezul. Pe acesta l-a trimis în chip de judecător şi aducător de pace la răzvrătiţii din Alexandria, ca să înmîneze pricinuitorilor certei din partea sa o scrisoare de cea mai mare însemnătate.

Cum şi scrisoarea aceasta aduce dovada purtării de grijă a împăratului faţă de poporul lui Dumnezeu, cred că e bine să o cuprind şi pe ea în prezenta arătare a vieţii lui.

Iată cuprinsul scrisorii:

64. «Constantin, Biruitorul, Măritul, Augustul - către Alexandru şi Arie:

Martor îl chem, de se poate, pe Dumnezeul întregii zidiri că am avut îndoit temei să purced la acele lucruri a căror răspundere am luat-o eu asupra mea.

65. 1. în primul rînd cu osîrdie mi-a fost în minte să dau un singur chip aspiraţiei tuturor neamurilor către Dumnezeu. în al doilea rînd mi-am pus în gînd să înviorez şi să întăresc din nou[149] trupul atît de adînc rănit al întregii noastre lumi. 2. Cu aceste două ţeluri în faţă, priveam la întîiul cu ochiul cel nevăzut al gîndului; la cel de al doilea am încercat să ajung prin puterea armelor - încredinţat că dacă prin rugăciunile mele aş fi putut dobîndi buna-înţelegere a tuturor slujitorilor lui Dumnezeu, şi treburile statului ar fi putut da roade, schimbîndu-se la chip după dorinţa tuturor cuvioşilor.

66. «Numai că o sminteală de nesuferit a pus stăpînire pe întreaga Africă prin anumiţi inşi care, cu o iresponsabilă uşurinţă, au îndrăznit să amăgească puterea de credinţă a poporului, risipind-o în felurite erezii. Hotărît să o vindec de această boală, n-am găsit alt leac mai potrivit cu ea decît, după nimicirea vrăjmaşului tuturor oamenilor, care în sfintele noastre adunări s-a ridicat să vă înfrunte cu nelegiuita-i voie[150], să trimit pe unii dintre ai voştri să vă ajute la găsirea unităţii de vedere în acele lucruri care, astăzi, sînt înţelese de voi felurit.

67. «Tăria luminii şi legea rînduitoare a sfintelor pravile s-au născut prin purtarea de grijă a Celui Atotputernic, ca să spunem aşa, în chiar **sHIUl**

149. **Textual: «răzmeriţa» (n. tr.)**
150. **Textual: «şi să articulez la loc» (n. tr.)**
151. **Sau: «putere u minţii» (w<;>u,t|) (n. tr.)**

Orientului, revărsîndu-şi strălucirea peste întreaga lume ca dintr-un sanctuar scînteietor[151]. De aceea şi eu, socotindu-vă ca pe nişte călăuze ale mîntuirii popoarelor, am căutat - luînd aminte la îndemnul sufletului meu (dar şi pe cît mi-o îngăduia puterea de pătrundere a privirii) - să vă cercetez. Astfel că numaidecît după marea noastră biruinţă şi după adevăratul triumf pe care l-am avut împotriva duşmanilor, mi-am ales drept scop să urmăresc înfăptuirea acelui ţel pe care-1 socoteam ca fiind şi cel mai grabnic şi cel mai nobil dintre toate.

68. 1. «Dar o, minunată şi dumnezeiască pronie! Cît de adînc mi-a putut fi rănit auzul - şi nu atît auzul cît însăşi inima! - cînd am aflat că dezbinarea ivită chiar în mijlocul vostru era cu mult mai cumplită decît a celor rămaşi acolo, fapt ce făcea ca meleagurile voastre - pe care eu trăgeam nădejde să le văd aducîndu-le şi altora leac de viaţă[152] - să aibă, pînă la urmă, nevoie de încă şi mai multă purtare de grijă!

2. «Am stat şi am chibzuit asupra începutului precum şi asupra tâlcului[153] acestor lucruri: obiectul lor mi s-a părut foarte clar[134] dar câtuşi de puţin potrivit unei asemenea înverşunări. încît, constrâns să vă scriu rândurile de faţă, chema-voi în ajutorul meu dumnezeiasca pronie şi mă voi adresa comunei voastre puteri de cuget[155], venind pînă în mijlocul sfadei voastre - de bună seamă că în chip de sol al păcii. 3. Fiindcă cu sprijinul Celui Atotputernic - şi chiar de s-ar întâmpla să se ivească vreun prilej mai vîrtos de discordie -, adresîndu-mi eu cuvîntul sfinţitelor cugete ale celor ce mă vor asculta, izbuti-voi fără mare greutate să-1 fac pe fiecare să dobîndească ce-i este lui spre folos; iar atâta vreme cît va mai dăinui vreo pricină cît de mică şi cît de simplă care să se facă piedică obşteştei bune-întocmiri, cum să nu mi se recunoască mie putinţa îndreptării stării de lucruri, ca fiindu-mi mai la îndemînă şi cu mult mai lesnicioasă decât oricui ?

69.1. «Din cîte am aflat, punctul de plecare al neînţelegerii de astăzi a fost următorul:

Cînd tu, Alexandre, ai vrut să afli părerea fiecărui prezbiter[156] al tău cu privire la un anumit text din Scriptură (ba chiar legat de un punctcu totul lipsit de însemnătate al neînţelegerii voastre), tu - Arie - ai dat un răspuns pripit care, din capul locului, bine ar fi fost dacă nici măcar nu ţi-ar fi venit în minte; sau - de vreme ce tot îţi venise în minte - oricum, bine ar fi fost să nu vorbeşti despre el. Aşa a încolţit în voi doi discordia; adunarea s-a împrăştiat iar preasfîntul popor al credincioşilor , tras fie într-o parte, fie în cealaltă, s-a despreunat din armonioasa întocmire care-1 făcea (un singur trup).

2. «De aceea fiecare dintre voi doi cuvine-se în egală măsură să-i dăruiască celuilalt iertarea sa şi să primească întru sine dreptul îndemn pe care i-1 voi da eu, ca un împreună-slujitor cu el. Mă gîndesc anume că ar fi fost bine dacă de la bun început n-ar fi pus nimeni întrebări legate de asemenea lucruri, sau dacă - întrebarea odată pusă - n-ar mai fi venit răspunsul. Pentru

152. Textual: «ca dintr-un luminător sfinţit» (n. tr.)
153. Sau: «vindecarea» (n. tr.)
154. Sau: «subiectului», «conţinutului» ***(vndbeou;)*** (n. tr.)
155. Textual: «simplu» (n. tr.)
156. Sau: «armonioasei voastre drepte-socoteli» (n. tr.)
157. Sau: «preot». - «din Scriptură»: textual, «scris în Lege» (n. tr.)

că acest soi de întrebări (care nu e cerut de apăsarea necesităţii[157], ci la care eşti ademenit de către deşartul [duh ce se zămisleşte] din trândăvie, chiar dacă ar avea drept obîrşie vreun exerciţiu filosofic[158] de judecată, datori sîntem să-1 zăvorim în tainiţa cugetului, nicidecum să-1 facem cu atîta lipsă de răspundere cunoscut publicului şi să-1 încredinţăm într-un chip atît de necugetat urechilor mulţimii. 3. Ce pregătire are omul de rînd ca să poată desluşi limpede înrîurirea[159] unor întrebări atît de însemnate şi atît de grele, sau ca să răspundă la ele[160] cum se cuvine? Sau chiar dacă am presupune că un oarecare ar putea-o face cu uşurinţă, vă întreb : cîtă lume va putea el convinge? Şi iarăşi: cine va putea face faţă cerinţelor unor asemenea subiecte fără a se expune primejdiei de a călca strîmb?

4. «Iată de ce, bine este ca în astfel de pricini să ocolim vorba de prisos, ca nu cumva - în virtutea slăbiciunilor noastre fireşti - neputîn-du-le noi da de rost (sau iarăşi, ascultătorii noştri neputînd - datorită minţii lor mai încete - ajunge la desluşită pricepere a spuselor noastre), ei bine, din amîndouă aceste cauze, poporul să nu ajungă, vrînd-nevrînd, fie să hulească, fie să se dezbine.

70. «Şi tot de aceea se cuvine ca între voi atît întrebarea cea nechibzuită cît şi necugetatul răspuns să-şi acorde deopotrivă iertarea. Pricina certei dintre voi n-a pornit de la ce era mai însemnat între poruncile cuprinse în Scriptură şi nici nu vi s-a furişat [în suflet] vreo nouă erezie privind slujirea lui Dumnezeu; voi aveţi totuşi una şi aceeaşi putere de judecată, astfel încît să vă puteţi pune pînă la urmă de acord.

71. 1. «Faptul că v-aţi putut învrăjbi pornind de la nişte pricini mărunte şi atît de neînsemnate, făcînd ca mulţimea poporului lui Dumnezeu (pe care oblăduitoarele voastre cugete s-ar fi cuvenit să-1 călăuzească pe calea dreaptă) să-şi piardă unitatea credinţei, mie îmi pare un lucru lipsit de răspundere, ba chiar de-a dreptul de rău augur. 2. încerc să vă trezesc conştiinţa punîndu-vă în faţă pilda dată de filosofi, cărora -chiar atunci cînd se pun în slujba aceluiaşi crez[161] - deseori li se întîmplă să aibă păreri deosebite în legătură cu cîte un aspect oarecare al teoriilor lor; şi totuşi, chiar atunci cînd calitatea cunoştinţelor lor îi face să se deosebească unii de alţii, unitatea de crez îi face în stare să găsească între ei unul şi acelaşi grai[162]. Or, dacă aşa stau lucrurile cu ei, nu se cuvine oare cu atît mai vîrtos ca, în temeiul unei atari învăţături de credinţă, şi noi cei puşi să fim slujitori ai Dumnezeului Celui mare, să ne înţelegem întreo-laltă în acelaşi duh? 3. Dar haideţi să zăbovim mai mult asupra celor spuse şi să le cercetăm cu luare-aminte sporită ca să vedem dacă are

158. Textual: «nu e cerut de stringenţa vreunei legi» (n. tr.)
159. «Filosofic» sau «intelectual» corespunde unei corecturi moderne; manuscrisele dau «firesc» (n. tr.)
160. Sau: «implicaţiile». Textual: «forţa» (n. tr.)
161. Textual: «să le tîlcuiască» (n. tr.)
162. Sau: «învăţături» ***(boy\xata)*** (n. tr.)

vreun rost ca din deşartă şi mărunta voastră gîlceavă de cuvinte fraţii să se ridice unii împotriva altora, iar tot ce era mai important la acea adunare[163] să ajungă, din cauza ruşinoasei noastre dihonii - a noastră, care întreolaltă ne pfădim pentru nişte lucruri atît de mărunte şi cîtuşi de puţin apăsătoare[164] - prada dezbinării! Sînt porniri josnice şi de aşteptat mai curînd din partea unor tinerei necopţi la minte decît dintr-a unor preoţi, bărbaţi cu judecata întreagă!

4. «Să ne ferim, deci, de bunăvoie din calea ispitelor diavoleşti! Dumnezeul nostru Cel mare, Mîntuitorul tuturor, Şi-a răsfrînt lumina deopotrivă peste toţi oamenii . îngăduiţi-mi de aceea mie, slujitorului Celui Atotputernic, ca sub oblăduirea proniei Sale să-mi dau toată osteneala în a-mi atinge ţelul, lucru care ar însemna ca prin îndemnurile mele, prin purtarea mea de grijă şi prin stăruinţa dojenilor[165] mele să-l întorc mulţimile la armonioasa stare de împreună-înţelegere. 5. Dacă -aşa cum spuneam - avem aceeaşi credinţă şi o înţelegere unitară a învăţăturilor[166] noastre, şi dacă e adevărat că porunca cuprinsă în Scriptură ne conduce - prin toate ale sale - la o singură voinţă[167], atunci lucrul acela care a avut darul de a isca între voi oarecare zavistie, de vreme ce nu poartă asupra întregului[168] Scripturii, să nu mai zămislească în voi nici osebiri de vedere, nici răzvrătire! 6. Eu nu vă vorbesc cîtuşi de puţin spre a vă sili să ajungeţi la înţelegere, cînd e vorba de un lucru atît de simplu[169] (sau cum o mai fi obiectul nedumeririi voastre). Păstrarea nevătămată a demnităţii sinodului şi unitatea comunităţii rămîn posibile. Ele însă ar însemna ca duhul înţelegerii să dăinuiască mai departe în toţi chiar atunci cînd s-ar întîmpla ca între voi să se ivească vreo neînţelegere (în cel mai rău caz, legată de cine ştie ce mărunţiş): fiindcă (drept este că) noi nu dorim în toate unul şi acelaşi lucru şi că nu ne mişcăm[170] după aceleaşi porniri ale firii şi în virtutea aceluiaşi cuget.

«Să aveţi, dar, acelaşi crez, aceeaşi înţelegere şi o aceeaşi tălmăcire a proniei Dumnezeului Celui Atotputernic; iar tot ce în măruntele voastre pricini de nedumerire veţi cerceta împreună, cuvine-se - în cazul cînd n-aţi ajunge la unitatea de vederi - ca ele să nu treacă dincolo de hotarele gîndului, ci să rămînă tăinuite în umbra cugetului. Darul cel de mare preţ al legăturii[171] dintre voi, adevărul credinţei - precum şi cinstirea lui Dumnezeu şi a Legii - să rămînă mai departe pentru voi de neclintit!

163. Textual: «să respire în acelaşi ritm» (n. tr.)
164. Sau - cu termenii noştri de azi - «miza sinodului» (n. tr.)
165. Textual: «necesare» (n. tr.)
166. Sau: «sfaturilor». - «mulţimile»: textual, «popoarele» (n. tr.)
167. Textual: «convingerilor». - «în Scriptură»: textual, «în Lege» (n. tr.)
168. Propriu-zis: «intenţie» (n. tr.)
169. Sau: «esenţialului». - «osebiri de vedere» sau «definiţii» **(n.** tr.)
170. Sau: «inutil» (n. tr.)
171. Textual: «nu sîntem stăpîniţi de» (n. tr.)

întoarceţi-vă, aşadar, unii către alţii în duh de dragoste şi bunăvoinţă; redaţi întregului popor dreptul de a se cuprinde în braţe; iar voi, cu sufletele din nou curate, recunoaşteţi-vă iar unul pe altul, voi înşişi, ştiind că nu de puţine ori prietenia ce se înfiripă după încetarea unei duşmănii se arată, odată cu împăcarea, mai frumoasă!

72. 1. «Redaţi-mi tihnitele zile şi nopţile ocolite de griji, ca să-mi rămînă şi mie măcar cît de puţin din bucuria pe care o zămisleşte lumina cea neîntinată şi o viaţă de linişte; altminteri ar însemna să mă podidească lacrimile, să nu mă mai pot opri din plîns, iar viaţa să-mi ajungă nesuferită. Pentru că, dacă poporul lui Dumnezeu - prin el înţelegînd eu aici pe împreună-slujitorii mei - s-a putut dezbina drept urmare unei pricini atît de nepotrivite şi păgubitoare, cum oare voi mai putea eu să-mi păstrez cumpătul pe viitor? 2. Ca să vă puteţi da seama cît de mult mă dor toate acestea, să ştiţi că deunăzi, în cetatea Nicomidiei, am fost cuprins pe neaşteptate de nezăbavnica dorinţă să călătoresc spre meleagurile Răsăritului. Or, tocmai cînd mă gîndeam eu mai cu osebire la voi şi cînd aproape că mă şi hotărîsem să vin la voi[172], a sosit ştirea aceasta care mi-a întors gîndurile, ca să nu fiu nevoit să văd cu înşişi ochii mei o stare de fapte la aflarea căreia nici măcar auzului meu nu-i venise a-i da crezare. 3. Redeschideţi-mi, aşadar, prin împăcarea voastră, porţile Răsăritului, pe care mi le-aţi zăvorit odată cu zavistia ce a pus stăpînire pe voi! Redaţi-mi cît mai grabnic bucuria de a veni să vă văd - atît pe voi cît şi pe toate celelalte neamuri[173] - şi de a-I mulţumi Celui Atotputernic cu cuvinte plăcute auzului pentru faptul de a vă fi dat tuturor putinţa de a vă înţelege întreolaltă şi de a rămîne fiinţe libere».

73. Aşa s-a străduit iubitorul de Dumnezeu Constantin ca prin scrisoarea trimisă să facă pace în Biserica lui Dumnezeu. (Aducătorul ei) şi-a dat şi el silinţa în ducerea la bun sfîrşit a însărcinării primite, nu numai purtîndu-se în duhul ei, ci şi lucrînd după voia celui ce-1 trimisese.

Numai că ruptura s-a dovedit a fi prea mare pentru o simplă scrisoare. Duşmănia celor ce se înfruntau creştea mereu, iar sămînţa răului ajunsese să prindă rădăcină în toate provinciile Răsăritului.

Era - după cîte se spune - un bărbat cu frica lui Dumnezeu.

Iată ce a fost în stare să facă invidia ajutată de răutatea unui diavol pizmaş în bunul mers al Bisericii!

172. «Prieteniei» sau «dragostei» (n. tr.)

173. Textual: «când ajunsesem ca si cum as fi fost în mijlocul vostru» (n. tr.)

Cuprinsul cărţii a treia

1. Comparaţie între credincioşia lui Constantin şi sminteala prigonitorilor.
2. încă despre credincioşia lui Constantin, şi cum se mîndrea el cu semnul crucii.
3. Despre imaginea care-1 înfăţişa pe împărat avînd deasupra (semnul) crucii, în timp ce dedesubt era încolăcit balaurul.
4. Alte amănunte privitoare la certurile iscate de Arie în Egipt.
5. Despre neînţelegerea privitoare la sărbătoarea Paştelui.
6. Cum a poruncit Constantin să se ţină sinod în oraşul Niceea.
7. Despre sinodul ecumenic: ce anume episcopi au luat parte la el.
8. Cum au sosit acolo bărbaţi din felurite provincii, la fel ca în Faptele Apostolilor.
9. Despre virtuţile şi despre vîrsta celor două sute cincizeci de episcopi.
10. Adunarea de la palat, la care a luat parte şi Constantin.
11. Tăcerea ce a urmat cuvîntării episcopului Eusebiu.
12. Cuvîntarea rostită de Constantin în faţa sinodului, despre pace.
13. Cum a făcut Constantin să se poată înţelege episcopii care mai înainte nu se putuseră înţelege între ei.
14. Cum a ajuns adunarea să se înţeleagă într-un singur glas atît întru cele ale credinţei cît şi privitor la ţinerea Paştelui.
15. Cum a şezut Constantin la ospăţ laolaltă cu episcopii, cînd şi-a serbat douăzeci de ani de domnie.
16. Darurile sale pentru episcopi şi scrisoarea adresată de el tuturor (provinciilor).
17. (Scrisoarea trimisă de) Constantin bisericilor[174], privitor la sinodul niceean.
18. Spusa lui Constantin despre unificarea prăznuirii Paştelui şi împotriva iudeilor.
19. îndemn la urmarea (prăznuirii din) cea mai însemnată[175] parte a lumii.
20. îndemn la supunere faţă de hotărîrile luate în scris de sinod.
21. îndemn făcut episcopilor înainte de despărţire, cu privire la unitatea de cuget.
22. Plecarea episcopilor şi scrisorile trimise de împărat. împărţire de bani către popor .
23. Cum a scris Constantin egiptenilor îndemnîndu-i să se ţină în pace.
24. Cît de des scria el episcopilor şi poporului însuşi scrisori pline de cucernicie.
25. Cum a poruncit el să se zidească la Ierusalim, pe sfîntul loc al învierii Mîntuitorului, un locaş de închinare.
26. Cum făcuseră oamenii cei fără Dumnezeu ca să acopere dumnezeiescul mormînt cu un morman de pămînt şi cu idoli.
27. Cum a dat Constantin poruncă privitoare la materialele din care fusese făcut templul acela idolesc, ca şi pentru săpătura scoasă , să fie aruncată cît mai departe.
28. Ivirea preasfîntului mormînt.
29. Cum a scris el şi guvernatorilor şi episcopului Macarie privitor la zidirea (unei biserici).
30. Scrisoarea lui Constantin către Macarie, despre zidirea sălaşului de la mor-mîntul Mîntuitorului.
31. Cuvine-se ca el să fie - prin zidurile şi prin stîlpii şi prin marmurele sale -mai frumos decît toate bisericile de pe pămînt.
32. Şi încă: ce va trebui desluşit demnitarilor privitor la frumuseţea acoperişului, la numărul calfelor precum şi la materiale.
33. Cum a fost zidită biserica Mîntuitorului în chipul acelui nou Ierusalim vestit prin proorocii.
34. Descrierea zidirii preasfîntului mormînt.

174. Sau «provincii» (n. tr.)

19. Descrierea curţii şi a porticului.
20. Descrierea zidurilor bisericii şi a frumuseţii - împlinite în aur - a lucrărilor dinăuntru.
21. Descrierea celor două porticuri aflate de o parte şi de alta, precum şi a celor trei intrări de la răsărit.
22. Descrierea bolţii şi a celor douăsprezece coloane, precum şi a pocalelor[176].
23. Descrierea curţii interioare[177], a exe-drelor şi a colonadelor.
24. Despre mulţimea darurilor aduse.
25. Despre zidirea unor biserici în Bet-leem şi pe muntele Măslinilor.
26. Venind Elena - împărăteasa şi maica lui Constantin - să se roage, a zidit aceste lăcaşuri.
27. Din nou despre biserica din Betleem.
28. Despre mărinimia şi facerile de bine ale Elenei.
29. Despre evlavia arătată de Elena în biserică.
30. Testamentul Elenei şi sfîrşitul ei, la vîrsta de optzeci de ani.
31. Cum şi-a îngropat Constantin maica, şi cum a acoperit-o el cu mărire mai înainte, în timpul vieţii.
32. Cum a zidit împăratul în Constantinopol biserici închinate mucenicilor, şi cum a desfiinţat el (acolo) închinarea la idoli.
33. Semnul crucii [aşezat] în palat; iar la fîntîni, Daniel.
34. 1. Cum a zidiţi el biserici şi în Nicomidia precum şi în celelalte cetăţi.
50. 2. Despre biserica zidită [de el] în Antiohia.
51. Cum a hotărît el să se facă o biserică şi la Mamvri.
52. Scrisoarea trimisă de Constantin lui Eusebiu, cu privire la Mamvri.
53. Cum S-a uralal Alinluilorul acolo lui Avraam.
54. Distrugerea templelor şi statuilor ido-leşti de pretutindeni.
55. Nimicirea templului idolesc din Aphaka Feniciei, precum şi a neruşinărilor petrecute acolo .
56. Nimicirea (templului) lui Asclepios din Aigai.
57. Cum şi-au părăsit elinii idolii şi au venit la cunoaşterea lui Dumnezeu.
58. Cum a dărîmat el templul Afroditei din Heliopolis şi cum a zidit întîia biserică
din acest oraş .
59. 1. Despre tulburările izvorîte în Antiohia din cauza lui Eustathios.
59. 2. Scrisoarea de împăciuire a lui Constantin.
60. Scrisoarea trimisă de Constantin locuitorilor Antiohiei, cerîndu-le să, nu-1 zmulgă pe Eusebiu din (biserica) Cesareii, ci să caute alt (episcop).
61. Scrisoarea trimisă de Constantin lui Eusebiu spre a-1 lăuda pentru respingerea episcopatului Antiohiei.
62. Scrisoarea trimisă de Constantin sinodului pentru a nu-1 zmulge pe Eusebiu din Biserica Cesareii.
63. Cum s-a străduit el să zmulgă din rădăcina lor ereziile.
64. Hotărîrile luate de Constantin împotriva ereticilor.
65. Confiscarea locurilor de adunare ale ereticilor.
66. Cum - după ce au fost descoperite la ei cărţi din cele cuprinzînd învăţături nelegiuite - s-au întors mulţi dintre eretici în sînul Bisericii universale.

176. Sau: «vaselor» (n. tr.)

CARTEA A TREIA

1.1. Aşa - pizmuindu-i Bisericii prisosinţa binelui - a stîrnit invidia, urîtoarea binelui, furtună şi tulburare în sînul acesteia tocmai la vreme de pace şi de bucurie. Ci nu s-a dat în lături împăratul cel bine-plăcut lui Dumnezeu de la nimic ce-i şedea lui în puteri; şi în toate purtîndu-se tocmai pe dos decît cutezaseră a face numai cu puţină vreme înainte tiranii în cruzimea lor, izbutea să biruie orice vrăjmăşie şi împotrivire. 2. Astfel, ţinîndu-se departe de Dumnezeul Cel adevărat, ei siliseră lumea prin toate mijloacele să se închine zeilor celor fără de viaţă, în timp ce Constantin se mulţumea să o facă a înţelege, prin faptă şi prin cuvînt, că, de vreme ce erau fără viaţă, aceia nici nu existau, şi o îndemna să-L mărturisească pe Cel singur fiitor. Sau, iar, faţă de batjocoritoarele vorbe cu care ei îşi rîseseră de Hristosul lui Dumnezeu, el unul recunoştea în scris ca fiindu-i spre ocrotire şi biruinţă tocmai semnul, pe care aceia-1 luaseră mai vîrtos în derîdere; ba chiar se mîndrea cu acel biruitor simbol al suferinţei[178]. Dacă aceia-i izgoniseră pe slujitorii lui Dumnezeu, lăsîndu-i fără casă şi fără cămin, Constantin îi chema pe toţi înapoi şi îi reda căminelor lor. 3. Faţă de cei dinainte, care-i împroşcaseră cu necinste, împăratul îi înconjura cu cinste şi le atrăgea admiraţia tuturor. Şi dacă aceia dăduseră pe nedrept poruncă să se purceadă la confiscări, jefuindu-i pe credincioşii lui Dumnezeu de tot mijlocul de trai[179], Constantin li—1 dăduse înapoi adăugind de la sine încă multe alte daruri. în edictele lor, cei dinainte răspîndiseră în popor împotriva cîrmuitorilor Bisericii toate calomniile; ei bine, Constantin a făcut ca prestigiul acestora să crească din nou, la loc, după care (datorită cinstirii ce le-o arăta) i-a înălţat şi mai mult, făcîndu-i - prin hotărîri şi prin legi - să sporească încă şi mai tare în autoritate. 4. Pe urmă, în timp ce aceia se străduiseră să stîrpească lăcaşurile de rugăciune, prăvălindu-le pînă în temelii, împăratul a statornicit prin lege ca, din banii vistieriei împărăteşti, bisericile încă existente să fie făcute mai înalte, iar lor să li se adaoge altele noi şi cît mai mîndre. Sau iar, faţă de cei dinaintea sa, care porunciseră ca dumnezeieştile lăcaşurile de rugăciune, prăvălindu-le pînă în temelii, împăratul a statornicit prin lege ca, din banii vistieriei împărăteşti, bisericile încă existente să fie făcute mai înalte, iar lbr să li se adaoge altele noi şi cît mai mîndre. Sau iar, faţă de cei dinaintea sa» care porunciseră ca Dumnezeieştile Scripturi să fie puse pe foc şi nimicite, el unul a poruncit ca acestea să fie copiate şi răspîndite tot pe cheltuiala împărăteştii vistierii, într-o formă de

178. Sau: «al patimilor»- (n. tr.)

toată frumuseţea[180]. 5. Porunca acelora fusese ca episcopii să nu îndrăznească

sub nici un cuvînt a se întîlni în adunări; or, Constantin a adunat în jurul său episcopi sosiţi de prin toate provinciile imperiului, îngăduindu-le accesul în chiar inima palatului împărătesc, ba chiar pînă în umbra[181] dormitorului, sau făcîndu-şi-i meseni. Şi în vreme ce aceia îi vredniceau pe demoni cu daruri[182], el le-a dat în vileag rătăcirea şi a împărţit materia ajunsă nefolositoare a acestor daruri, altora, care aveau ce face cu ea - şi încă pentru totdeauna. Cei dinainte porunciseră ca templele să fie împodobite cu multă sîrguinţă; or, Constantin a nimicit pînă-n temelii tocmai pe cele pe care închinătorii lor le preţuiau mai mult. 6. Aceia îi supuseseră pe mărturisitorii de Dumnezeu celor mai îngrozitoare pedepse; or, împăratul tocmai pe prigonitorii acestora i-a urmărit şi i-a cuminţit, abătînd asupra lor pedeapsa cuvenită lor de la Dumnezeu şi cinstindu-le sfinţilor de-Dumnezeu-mărturisitori necurmat amintirea. Faţă de aceia, care-i izgoniseră pe de-Dumnezeu-iubitorii bărbaţi de la palat, el unul tocmai în aceştia din urmă şi-a pus nădejdea, ţinîndu-le partea făţiş şi recunoscînd că se încredea în ei mai mult decît în oricine altul. 7. Iar dacă aceia s-au arătat atît de setoşi de avere, că-şi robiseră sufletul supunîndu-1 patimii lui Tantal, Constantin şi-a desferecat cu împărătească dărnicie toate cămările vistieriei, împărţind din ele îmbelşugat, cu mîna largă. Faţă de nenumăratele crime săvîrşite de înaintaşii săi numai ca să le poată confisca şi răpi celor ucişi averile, cît a ţinut domnia lui Constantin sabia n-a contenit a atîrna nefolosită de împărţitorii dreptăţii, fiindcă populaţia şi autorităţile din provincii se călăuzeau mai curînd după datinile locuitorilor[183] decât prin legi impuse lor.

8. Luînd noi aminte la acestea, cu bună dreptate am putea spune că domnia lui Constantin a însemnat începutul unei vieţi noi şi a unui suflu nou, lumina zorilor mijind pe neaşteptate deasupra bieţilor pămînteni, în plină beznă - şi încă mai minunată ca oricând; încât nu ne rămâne decât să recunoaştem în totul numai lucrarea lui Dumnezeu, a Celui care a ştiut să răzbească numeroasa ceată a necredincioşilor prin tăria împăratului Său celui de-Dumnezeu-iubitor.

2. 1. Or, dacă luăm aminte la faptul că aceia s-au purtat aşa cum nimeni nu se mai purtase pînă atunci, cutezînd să lovească în Biserică aşa cum din

180. **ueYodoupETieî xoeTaaxeufj:** «într-o ediţie admirabilă» sau «sub o formă minunată» (n. tr.)

181. Textual: «pînă-n centrul dormitorului» sau, mai exact, «pînă în dormitorul împărătesc, locul cel mai ferit (al palatului)» - (n. tr.)

182. âva0f|n<ua putînd însemna şi statui sau monumente (n. tr.)

183. Sau: «în virtutea unei autorităţi părinteşti» (n. tr.)

veac nu se pomenise, era firesc ca însuşi Dumnezeu să înfăţişeze lumii un bărbat cu totul neobişnuit, cu ajutorul căruia să poată înfăptui lucruri nemaiauzite şi nemaivăzute. 2. Dar ce putea fi mai ieşit din comun decît miracolul revărsării - prin mijlocirea dumnezeieştii înţelepciuni - a însuşirilor acestui împărat asupra neamului omenesc? împăratul se făcea tuturor, cu

toată îndrăzneala - şi stăruitor - vestitorul Hristosului lui Dumnezeu, fără a tăinui cuiva numele Mîntuitorului[184] - ba dimpotrivă, mîndrindu-se cu el şi dîndu-1 lesne în vileag, cînd însemnîndu-şi chipul cu semnul aducător al mîntuirii, cînd fălindu-se cu mărturia biruinţei sale.

3. 1. Acest semn, Constantin a pus să fie înfăţişat într-o pictură de mari dimensiuni pe care a aşezat-o chiar la intrarea în curtea palatului ca să poată fi văzută de toată lumea. în imagine, izbăvitorul semn era înfăţişat deasupra capului său; iar fiara cea vrăjmaşă şi ucigaşă care prin tirania celor fără de Dumnezeu se năpustise asupra Bisericii lui Dumnezeu, era înfăţişată ca un balaur prăvălit în străfundurile adîncurilor. (Chiar sfintele cărţi ale proorocilor lui Dumnezeu ne-o înfăţişează în chip de balaur sau de şarpe încolăcit, 2. fapt care lămureşte de ce a pus împăratul ca ea să fie închipuită pe suprafaţa cerată a picturii ca un balaur străpuns în plin de o săgeată şi căzut sub picioarele sale şi ale fiilor săi, pînă în adîncurile mării). Aşadar, prin el Constantin îl dădea în vileag pe însuşi vrăjmaşul cel nevăzut al neamului omenesc, pe care-1 arăta pus pe fugă pînă-n străfundul pierzării, datorită puterii mîntuitorului semn aflat deasupra capului său.

3. Cam aşa arăta pictura aceea atît de viu colorată. Pe mine, însă, m-a minunat îndeosebi înălţimea de cuget a împăratului, care, din îndemnul lui Dumnezeu, a înfăţişat tocmai ceea ce glasul proorocului grăise cândva despre fiara aceea: «în ziua aceea Domnul Se va năpusti cu sabia Sa cea grea, mare şi înfricoşătoare asupra balaurului, asupra încolăcitului şarpe, asupra şarpelui care fuge, şi va ucide balaurul în mare».

Iată, dar, ce a pus împăratul să fie înfăţişat cu cît mai mare fidelitate, şi cu jocuri de lumini şi de umbre.

4. Toate lucrurile acestea le-a dus împăratul la bun sfîrşit, aşa cum îi poftise inima. Era însă nu în mică măsură tulburat de zîzania ivită din pizmă şi care ajunsese să clatine îngrozitor viaţa bisericii lui Dumnezeu din Alexandria, precum şi de ponoasele schismei celor de la Thebaida şi din Egipt. Oraş după oraş, un episcop se ridica împotriva altuia; mulţimile ajunseseră să se învrăjbească şi ele unele cu altele; puţin a lipsit ca ele să nu se înfrunte în luptă deschisă; aduse pînă în pragul nebuniei, ele

184. Sau, mai exact: «fără a tăinui cuiva calitatea Lui de mîntuitor» (n. tr.)

nu se mai dădeau înapoi de la nici un fel de fărădelege, ajungînd chiar pînă la a îndrăzni să batjocorească imaginea împăratului. Numai că prin asemenea fapte ele nu izbuteau să-i trezească împăratului mînia, ci mai curînd să-i umple inima de compătimire, fiindcă nebunia acelor smintiţi îl durea pe Constantin peste fire.

5. 1. Mai era însă şi altă boală - mai veche şi necruţătoare - care de multă vreme iscase neînţelegeri în Biserică , anume sfada privitoare la sărbătorirea Paştelui[185]. Unii susţineau că se cuveneau păstrate rânduie-

lile iudeilor, în vreme ce alţii cereau să fie respectată data exactă, şi să nu ne luăm după rătăcirea unor oameni şi aşa aflaţi în afara[186] binecuvîntării evanghelice. 2. Or, de vreme ce şi în privinţa aceasta mulţimile de pretutindeni ajunseseră de multă vreme să nu se mai poată înţelege, încurcând Dumnezeieştile Scripturi în aşa fel încât nimeni nu le mai putea descurca (fiindcă la vremea unuia şi aceluiaşi praznic, datorită deosebirilor de dată, prăznuitorii îi aduceau cinstire în chipuri foarte deosebite: în timp ce unii se mai nevoiau în post şi asceză, ceilalţi îşi şi aflaseră limanul de linişte), nimeni nu se mai dovedea în stare să afle acestui rău leacul; părţile învrăjbite păreau deopotrivă de puternice.

Numai Dumnezeului Celui Atotputernic îi era lesne să le găsească leacul; or, spre revărsarea facerilor Sale de bine, iată că dintre toţi oamenii de pe lume El l-a aflat doar pe Constantin.

3. Auzind acesta ce se petrecea şi văzînd el că scrisoarea trimisă la Alexandria rămăsese fără ecou, s-a cufundat în meditaţie, zicând mai apoi că nevăzutul vrăjmaş care răscolise în asemenea măsură viaţa Bisericii se cerea războit în cu totul alt chip.

6. 1. Şi atunci - ca pentru a-1 înfrunta într-o bătălie hotărâtoare - s-a hotărît împăratul să adune întreaga oaste a lui Dumnezeu într-un sinod ecumenic, poftind prin scrisori pline de curtenie pe episcopii de pretutindeni să vină cît mai degrabă spre a lua parte la el. N-a fost o poruncă oarecare, fiindcă la îndeplinirea ei şi-a spus cuvîntul străduinţa personală a împăratului, fie în alegerea curierilor oficiali, fie spre înlesnirea procurării nenumăratelor animale de povară de care avea să fie nevoie. A fost desemnat şi oraşul potrivit sinodului, un oraş purtînd numele biruinţei: anume Niceea, din provincia Bitiniei.

2. De cum s-a răspîndit porunca, cu bună inimă s-au grăbit toţi într-acolo - aidoma alergătorilor, cînd pornesc de la semn[187] mînaţi de nădejdea că vor izbîndi întru bine şi că-şi vor afla pacea; la care se adăuga fascinaţia exercitată asupra lor de prilejul ce le era dat să poată da ochii cu un asemenea împărat. Cînd în cele din urmă s-au aflat toţi laolaltă, s-a putut într-adevăr vedea că la

185. Textual: «privitoare la sărbătoarea mîntuirii» (n. tr.)
186. Sau: «vrăjmaşi» (n. tr.)
187. Sau: «barieră» (n. tr.)

mijloc fusese mîna lui Dumnezeu, Care izbutise să aşeze alături, unii cu alţii, oameni ce nu se osebeau între ei numai prin firea lor (şi cît de mult se osebeau!), ci şi ca înfăţişare, după ţara şi locul şi neamul lor de baştină! Pe toţi izbutise să-i găzduiască una şi aceeaşi cetate, dînd ochilor prilejul de a se desfăta de privirea celei mai bogate cunune de feţe bisericeşti, alcătuită numai din flori de foarte mare preţ.

7. 1. S-au adunat acolo, trimişi de toate bisericile (care cuprindeau Europa întreagă, Libia şi Asia), cei mai de seamă slujitori ai lui Dumne-

zeu, în una şi aceeaşi casă de rugăciune au putut încăpea şi sirieni şi cilicieni şi fenicieni şi arabi şi palestinieni (de parcă însuşi Dumnezeu ar fi făcut-o deodată mai încăpătoare), iar odată cu aceştia: egipteni, tebani, libieni şi trimişi veniţi tocmai din Mesopotamia; era de faţă şi un episcop al Persiei; nu lipsea din ceată nici cel al sciţilor; Pontul, Galatia, Capadocia şi Asia, Frigia şi Pamfilia îşi aveau şi ele trimişii lor; la fel cu tracii şi cu macedonenii, cu aheenii şi cu epiroţii, precum şi cu celelalte neamuri, aflate încă şi mai departe; pînă şi foarte-cunoscutul episcop de Spania făcea parte din mulţimea celor prezenţi. 2. Bătrîneţea îl făcuse însă pe cel al împărăteştii cetăţi să nu poată veni; erau totuşi de faţă prezbiteri, trimişi de el să-1 reprezinte.

Asemenea cunună - prinsă cu legătura păcii - din veac numai împăratul Constantin I-a putut-o închina lui Hristos, Mîntuitorului său, ca un dar cu adevărat vrednic să fie primit de Dumnezeu pentru biruinţa sa asupra vrăjmaşilor şi potrivnicilor săi: chiar în zilele noastre, imaginea unui sobor apostolic.

8. Fiindcă şi odinioară - precum scris este - s-au adunat «din toate neamurile pe care le acoperă cerul, bărbaţi credincioşi», adică: «şi părţi şi mezi şi elamiţi, mesopotamieni şi iudei şi capadocieni, oameni veniţi din Pont şi din Asia, din Frigia şi din Pamfilia, egipteni, bărbaţi din părţile Libiei şi ale Cirenei, romani de pretutindeni[188], iudei şi prozeliţi, cretani şi arabi»; singurul lucru osebitor faţă de soborul acelora stînd în faptul că, de astă dată, nu se numărau toţi în rîndurile slujitorilor lui Dumnezeu. Aşadar, din adunarea celor de acum făceau parte mai mult de douăsute-cincizeci de episcopi, înconjuraţi de o mulţime cu neputinţă de apreciat de prezbiteri şi de diaconi.

9. Din rîndurile slujitorilor lui Dumnezeu, unii străluceau prin graiul lor plin de înţelepciune, alţii prin străşnicia vieţii pe care o duceau şi prin îndelungatele lor privegheri[189], alţii prin modestie. Unora le stîrnea înjur admiraţia vîrsta lor înaintată; alţii, dimpotrivă, sclipeau de tinereţe şi de avînt, şi erau unii care abia de curînd păşiseră pe calea preoţiei.

188. Sau: «în treacăt» (n. tr.)

La porunca împăratului, întreţinerea lor, a tuturor acestora, le fusese asigurată zilnic şi prisositor.

10. 1. La data rînduită sinodului spre lămurirea[190] subiectelor controversei, s-au adunat toţi cei ce urmau să hotărască într-o sală[191] aflată chiar în inima palatului. în sală - care părea că le depăşeşte pe toate celelalte ca mărime - fusese aşezat în ordine, de o parte şi de cealaltă, un mare număr de scaune. Pătrunzînd înăuntru, cei chemaţi s-au aşezat fiecare pe locul său[192]. 2. Şi după ce - cu fastul cuvenit - au şezut cu toţii în aşteptarea împăratului (care trebuia să apară dintr-o clipă în alta), s-a aşternut, stăpînă, tăcerea. în fine, a apărut din suita împăratului mai întîi unul, pe urmă încă unul, apoi şi un al treilea bărbat. Pe urmă au început

să se înşire şi alţii, nu însă aparţinînd oastei sau obişnuiţilor soldaţi din gardă, ci numai dintre cei ce-i erau prieteni apropiaţi. 3. La un semn - vestind apropierea lui Constantin - s-a ridicat întreaga adunare. Atunci a intrat şi împăratul, pătrunzînd pînă chiar în mijlocul lor, aidoma unui înger trimis de Dumnezeu din cer. Constantin era îmbrăcat în veşminte atît de strălucitoare că aruncau înjur talazuri de fulgere înfocate, cărora li se adăuga orbitoarea sclipire a aurului şi a pietrelor nestemate.

4. Or, (spre deosebire de impunătoarea) înfăţişare a lui Constantin, se vedea cît de colo că el se îngrijise să-şi înveşmînteze sufletul cu podoabele fricii lui Dumnezeu şi ale cucerniciei: dovadă privirile sale plecate, roşeaţa aşternută în obraji, felul cum păşea, şi - de altminteri - întreg felul său de a fi[193] (chiar dacă înălţimea lui îl făcea să-i depăşească pe toţi cei aflaţi în preajma sa); dovadă, frumuseţea lui, ţinuta lui atît de impunătoare, vigoarea de nebiruit a trupului; şi toate aceste calităţi, concurate de blîndeţea şi de marea sa bunătate, făceau ca extraordinara-i limpezime de cuget să nici nu poată fi redată în cuvinte.

5. După ce, păşind mai departe, a ajuns în mijlocul rîndului din faţă, Constantin s-a oprit în dreptul unui scăunel[194] făcut din aur, care-1 aştepta, dar pe care n-a primit să şadă, mai înainte ca episcopii să-1 fi poftit să ia loc. La fel cu toţi cei din alai.

11. Apoi s-a ridicat, din cinul episcopilor, cel ce şedea primul în partea din dreapta. Acesta a rostit un cuvînt destul de scurt, adresînd împă-

190. Sau: «spre adoptarea unei hotărîri» (n. tr.)

191. οἶκος ar mai putea însemna aici «corp de clădire» (n. tr.)

192. Sau: «pe locul cuvenit (rangului său)» (n. tr.)

193. Sau: «de a se arăta». Textual: «aparenţă» (e!6o<;). - în continuare, textual: «precum şi înălţimea (trupului), prin care îi depăşea pe toţi cei din jurul său». Text nesigur (n. tr.)

rătului şi Atotstăpînitorului Dumnezeu un imn de bucurie şi mulţumire. După ce şi-a reluat locul, s-a făcut tăcere. Toate privirile erau îndreptate spre împărat. Atunci, cătînd spre ei cu ochii săi limpezi, cu privirea lui senină, adunîndu-şi gîndurile, cu glas liniştit, cu vorba dulce, acesta le-a vorbit în felul cum urmează:

12.1. «Dorinţa mea cea mai arzătoare era să mă pot > cîndva, bucura de prezenţa voastră aici, dragi prieteni. Acum că lucrul acesta s-a împlinit, îmi voi mărturisi făţiş recunoştinţa înaintea împăratului întregii lumi pentru a-mi fi hărăzit, pe lîngă atîtea alte faceri de bine, să-mi pot bucura ochii şi de lucrul pentru mine mai presus decît oricare altul, acela de a vă putea găzdui pe toţi laolaltă; căruia-l voi adăuga mulţumirea de .a vă vedea mînaţi de un singur cuget şi stăpîniţi de acelaşi duh.

2. «Să nu îngăduim atunci pizmaşului nostru vrăjmaş să-şi bată joc de tot ce ne este mai scump; şi - după ce, priit puterea Mîntuitorului şi Dumnezeului nostru, a fost spulberat din calea noastră războiul ridicat de tirani împotriva lui Dumnezeu - să nu îngăduim diavolului, iubitorului de rele, să se năpustească cu noi ponoase[195] asupra dumnezeieştii legi. Fiindcă, după mine, vrajba ascunsă în sînul Bisericii lui Dumnezeu este mai înspăimîntătoare decât războiul sau decât o bătălie, oricât ar fi ea de grea; ea-mi pare mult mai de temut decît o primejdie amenințînd de undeva din afară. 3. După ce - cu îngăduinţa şi cu împreună-lucrarea lui Dumnezeu - mi-am biruit unul după altul duşmanii, socoteam că nu-mi mai rămăsese decât să-mi mărturisesc recunoştinţa înaintea lui Dumnezeu şi să mă bucur de bucuria celor izbăviţi de El cu mîna mea. Dar când am aflat de cearta iscată între voi (o ceartă la care nu m-aş fi aşteptat niciodată), n-am nesocotit câtuşi de puţin cele ce-mi ajunseseră la ureche, ci dimpotrivă, rugîndu-mă în sinea mea[196] să-mi fie îngăduit să iau asupra mea şi această purtare de grijă, v-am chemat grabnic la mine pe toţi. 4. Iată în ce sens pot eu spune astăzi că adunarea voastră mă bucură într-atîta.

Totuşi, numai atunci am să pot eu socoti că mi s-a îndeplinit cu ade-• vărat dorinţa, când vă voi vedea mînaţi de aceeaşi bunăvoire unii faţă d£ ceilalţi, şi când, deasupra tuturor, va stăpîni - singură aducătoare de armonie - pacea; pacea aceea pe care voi, ca unii ce v-aţi afierosit lui Dumnezeu, s-ar fi cuvenit să o binevestiţi în jurul vostru.

5. «Aşadar, nu mai zăboviţi, prietenii mei, cei ce sînteţi totodată vrednici slujitori ai lui Dumnezeu, stăpînul nostru, al tuturor, şi Mântuitorul nostru. începeţi prin a scoate pe loc la vedere pricinile neînţelegerii voastre, şi

195. Cu înţelesul de «calomnii», «hule» (n. tr.)
196. «în sinea mea» încearcă să redea nuanţa intensivă a grecescului eefi&fievo;

despovăraţi-le - sub semnul păcii - de cătuşele ambiguităţii. Aşa veţi putea săvîrşi şi ce îi este plăcut Atotstăpînitorului Dumnezeu; iar mie - celui ce deopotrivă cu voi mă străduiesc a-I sluji - îmi veţi putea face darul unei bucurii fără seamăn».

13. 1. Şi încheindu-şi cuvîntarea - ţinută de el în limba latină, dar imediat tălmăcită de altcineva - le-a dat împăratul cuvîntul mai-marilor sinodului. Atunci au început aceştia să-i moralisească pe ceilalţi, care însă nu pregetau să se apere şi să răspundă la rîndu-le cu învinuiri. Fiecare grupare se sprijinea pe o mulţime de argumente, ceea ce a făcut ca la început să se işte sfadă mare. împăratul asculta pe toţi vorbitorii şi cîntă-rea temeiurile[197] spuselor lor cu luare-aminte şi fără părtinire. Şi tot reţi-nînd cîte ceva din tezele fiecărei grupări, a făcut ca ireductibila lor înver-şunare să facă loc, treptat, apropierii. 2. Şi de vreme ce cu fiecare şedea de vorbă cu omenie, folosindu-se şi de limba elină (care nu-i era străină),

impresia pe care o lăsa era aceea a unui om din cale afară de plăcut; lucru care i-a şi îngăduit ca pe unii să-i convingă, la alţii să mai poată stărui, să-i laude pe cei ce vorbiseră bine - pe toţi aducîndu-i pe calea împăcării. Şi aşa a fost pînă cînd, în cele din urmă, i-a făcut pe toţi să se poată înţelege deplin în legătură cu toate subiectele contestate.

14. Aşa au ajuns toţi să mărturisească o singură credinţă şi să se înţeleagă deplin în privinţa datei la care urma să se ţină Pastele[198]. Cele hotărîte împreună au fost pe dată întărite[199] printr-un act semnat de fiecare (episcop). După încheierea lucrărilor, împăratul a descris sinodul drept cea de a doua izbîndă purtată de el asupra vrăjmaşului Bisericii, şi a hotărît sărbătorirea evenimentului spre slava lui Dumnezeu.

15.1. La aceeaşi vreme, împăratul împlinea douăzeci de ani de domnie. Cu acest prilej, în toate provinciile s-a adunat lumea în sărbătoare; dar pentru slujitorii lui Dumnezeu, împăratul a rînduit el însuşi un ospăţ, la care - de vreme ce-şi aflaseră cu toţii pacea - a luat şi el parte, astfel încît - prin mijlocirea lor - să-1 poată închina lui Dumnezeu, întrucâtva în chipul unei jertfe pe potriva Lui. De la această masă dată de împărat n-a lipsit nici unul dintre episcopi.

2. Ce s-a petrecut acolo nu poate fi redat prin cuvinte. De jur-împre-jur, în curtea palatului, gărzile şi soldaţii şedeau de pază cu sabia scoasă din teacă; dar dincoace de ei[200], oamenii lui Dumnezeu păşeau nestingheriţi, pătrunzînd pînă în adîncurile palatului. Ba unii din ei au şi şezut, pînă la urmă, chiar alături de Constantin, în vreme ce ceilalţi şi-au avut locul pe sofale aşezate de o parte

197. Textual: «primea premisele» (n. tr.)
198. Textual, ca mai înainte: «sărbătoarea mîntuirii» (n. tr.)
199. exupoOxo, cu înţelesul de «au căpătat putere de lege», «au devenit oficiale» (n. tr.)
200. Textual: «în mijlocul lor» (n. tr.)

şi de cealaltă. Chipul acestei rînduiri îndemna la asemuirea cu împărăţia lui Hristos, fiindcă aducea mai mult cu o imagine de vis decît cu una aievea.

16. Pe la mijlocul acestui minunat banchet, ca să-şi dovedească odată mai mult faţă de cei prezenţi atît de prietenoasa-i ospeţie, Constantin i-a acoperit - împărăteşte[201] - cu daruri, pe fiecare după însemnătatea rangului. Iar amintirea sinodului, Constantin a reţinut-o şi pentru cei ce nu luaseră parte la el într-o scrisoare pe care o voi adăuga istorisirii vieţii lui, spre luare la cunoştinţă[202].

Scrisoarea arăta în felul următor.

17. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către Biserici.

încredinţîndu-mă eu din fericita întorsătură pe care au luat-o lucrurile la noi cît bine se poate ascunde în puterea lui Dumnezeu, socotit-am că cea mai frumoasă ţintă pe care mi-aş putea-o pune în viaţă ar fi să fac aşa încît fericitele mulţimi intrate în Biserica universală să poarte în ele o singură

credinţă, o dragoste neîntinată precum şi cuviosia cea într-un singur gînd în faţa lui Dumnezeu, stăpînul nostru, al tuturor. 2. Dar întrucât în această privinţă nu se putea ajunge la o rostuire nepărtinitoare şi nestrămutată altfel decît prin convocarea tuturor - sau măcar a majorităţii - episcopilor şi prin amănunţita cercetare[203] a fiecăruia în legătură cu

articolele preasfintei noastre credinţe, voi n-aţi pregetat a vă aduna -ba încă a veni chiar în număr cît mai mare (voi adăuga aici că am fost eu însumi de faţă, ca şi cum aş fi făcut parte din cinul vostru; de ce să o tăgăduiesc de vreme ce faptul de a mă fi pus, alături de voi, în slujba aceluiaşi scop, îmi face atîta bucurie?). Aşa, lucrurile au fost cercetate cu cea mai mare luare-aminte, toate, pînă ce - în duh de înţelegere şi unire[204] - a ieşit la lumină şi cugetul cel plăcut lui Dumnezeu, pretutindeni veghetorul, şi pînă nu le-au mai rămas, dihoniei şi îndoielii într-ale credinţei, nici cea mai mică urmă de loc.

18. 1. «Cu acelaşi prilej făcutu-s-a sfat şi pentru prăznuirea preasfintei sărbători a Paştelui; şi a părut tuturor că se cuvine ca tot omul să o serbeze pretutindeni la aceeaşi dată. Fiindcă ce poate fi pentru noi mai frumos, ce ar putea fi mai demn de noi decît ca toţi să ţinem mai departe neştirbită, după o singură rînduială (şi după criteriul cel mai vădit), o sărbătoare ca aceasta, datorită căreia ne este azi îngăduit să purtăm în noi speranţa nemuririi?

201. Textual: «cu dărnicie» (n. tr.)
202. Textual: «ca (o inscripţie pe) o stelă» (n. tr.)
203. Cu înţelesul de «consultare» (n. tr.)
204. Textual: «spre perfecta înţelegere, care ţine de unire», sau «care duce la unire» (n. tr.)

2. «înainte de orice, ni s-a părut lipsit de cuviinţă ca noi să ţinem un praznic atît de sfinţit ca acesta după acelaşi tipic cu iudeii, care, prin josnica lor trădare[205], şi-au întinat mîinile, şi care din aceasta au rămas ca nişte orbi la suflet. Dacă, deci, nu vom mai ţine seama de prescrierile[206] lor, vom putea păstra veacurilor viitoare - după un tipic mai aproape de adevăr, transmis nouă pînă astăzi încă din cea dintîi zi a patimilor - tradiţia acestei rînduieli. Noi nu avem nimic de împărţit cu îndărătnicul popor al iudeilor. 3. Fiindcă nouă Mîntuitorul ne-a deschis alt drum; preasfintei noastre credinţe îi şade înainte o cale dăruită cu lege şi cu măreţie. De aceasta să ne ţinem, scumpii mei fraţi, într-un singur cuget, şi să lepădăm de la noi orice ne poate îngreuia conştiinţa! într-adevăr, ar fi cum nu se poate mai absurd ca aceia să se poată mîndri că, de nu ne vom ţine după învăţătura lor, noi nu sîntem în stare să păzim vie această tradiţie! 4. Or mă întreb eu, cum vor putea cugeta după dreptate unii care, după ce au ucis pe Domnul şi Părintele lor, ieşindu-şi din minţi, nu se mai poartă astăzi după canoanele chibzuinţei, ci numai potrivit cu pornirile lor dezlănţuite, lăsîndu-se tîrîţi oriîncotro îi trage moştenită lor sminteală? - De aceea nici nu sînt ei în stare să recunoască adevărul acestor lucruri, pînă-ntr-atît încît

- cel mai ades - în rătăcirea lor în loc să primească cu bind cuvenitul îndemn la îndreptare, ei ajung să prăznuiască Pastele de două ori în cursul aceluiaşi an! De ce, dar, să le urmăm noi pilda unora care în chip mărturisit se arată suferinzi de o boală[207] atît de grea? Fiindcă în nici un caz nu avem de ce să îngăduim o a doua prăznuire a Paştelui în cuprinsul unuia şi aceluiaşi an.

În caz că atîta nu vă este de ajuns, atunci îngăduiţi, înţelepţiile voastre, ca fervoarea şi rugăciunea voastră să se facă simţită pretutindeni, astfel încît curăţia sufletelor voastre să nu aibă în nici un caz de suferit asemuindu-se unor oameni cu obiceiuri atît de rele!

5. «Faţă de cele arătate, cuvine-se să ne dăm seama că - dată fiind însemnătatea cauzei (şi fiind vorba de praznicul cel mai de seamă al credinţei noastre) - ar fi cu totul necuvios să îngăduim dezbinării să domnească peste noi ! O singură zi ne-a lăsat Mîntuitorul pentru prăznuirea eliberării noastre: ziua preasfintelor Sale patimi; iar după voia Lui, şi Biserica Lui universală tot una cuvine-se să fie; fiindcă chiar dacă mădularele ei se află răspîndite pe tot soiul de meleaguri deosebite între ele, pe toate le încălzeşte acelaşi Duh - adică voia lui Dumnezeu. 6. Judecaţi, dar, cu iscusinţa potrivită sfinţeniei voastre, cît de crunt şi cît de nepotrivit ar fi ca în cuprinsul aceloraşi zile unii să şadă şi să postească iar alţii să benchetuiască; iar după trecerea zilelor

205. Sau: «crimă» (n. tr.)

206. eOouc pentru eflvoix;: «(acelui) popor». - «vom putea păstra»: textual, «vom transmite» (n. tr.)

207. Textual: «rătăcire» (n. tr.)

Paştelui, să se lase ceilalţi în voia petrecerilor şi a feluritelor îngăduinţe, în vreme ce întîii ar urma să se dedice din nou postirilor celor după canon! De aceea şi voieşte dumnezeiasca pronie ca noi să adoptăm în această privinţă cuvenita îndreptare şi să-i găsim o formulare unică. Lucru de care eu cred că voi toţi vă puteţi da şi singuri seama.

19. 1. «Or, vădindu-se acum cerinţa dreptei rostuiri a praznicului, astfel încît să nu mai rămînem legaţi prin nimic de un popor ce a fost în stare să ucidă pe Părintele şi Domnul său, (cuvine-se să luăm aminte la) existenţa unei rînduieli ce se bucură de bun nume în toate Bisericile de la apus, de la miazăzi şi de la miazănoapte, precum şi în unele dintre cele de pe meleagurile de la soare-răsare. Ceea ce a şi făcut ca, deocamdată, tuturor să li se pară de aşteptat (eu însumi am recomandat această idee agerimii voastre) că o rînduială ce se ţine într-un singur fel şi întru bună înţelegere la Roma, în Italia şi în toată Africa, în Egipt, în Spania, în Gal-lia, în Britania, în Libia, în întreaga Eladă, în diocezele Asiei şi Pontului şi în Cilicia, va căpăta şi chibzuita voastră încuviinţare, luînd voi aminte -de bună seamă - nu numai la covîrşitoarea mulţime a Bisericilor şi a meleagurilor abia pomenite, ci şi la faptul că pentru noi toţi, un lucru ca acesta (care pare să aibă de partea sa toată greutatea unei cumpăniri amănunţite, şi care ne îngăduie să nu mai fim legaţi cu nimic

208. Textual: «străin rătăcirii (spirituale) a străinilor (de noi)» (n. tr.)

209. Textual: «străin oricărei imixtiuni a păcatului» sau «străin căderii în păcat» (n. tr.)

210. Textual: «săvîrşite» (n. tr.)

211. Textual: «să ţineţi hotărîrea» (n. tr.)

de sperjurul iudeilor) trebuie socotit ca vrednic de dorit întru toată cuviosia. 2. Pe scurt: după ce au cercetat întreolaltă pricina, tuturor de acolo' plăcu-tu-le-a ca preasfîntul praznic al Paştelui să fie ţinut pretutindeni în una şi aceeaşi zi. Fiindcă deosebirile de vederi nu-şi au locul în pricini atît de încărcate cu sfinţenie; şi e mai bine să urmăm unui astfel de gînd, străin rătăcirii celor de altă credinţă[208] şi oricărei putinţe de a păcătui[209].

20. 1. «Iar dacă lucrurile aşa stau, atunci se cade ca voi să primiţi harul lui Dumnezeu - adevărată poruncă dumnezeiască - cu inima deschisă: pentru că toate cele hotărîte[210] în sfintele soboare ale episcopilor trebuie înţelese ca tot atîtea arătări ale voii dumnezeieşti. 2. Astfel că, de îndată ce veţi fi dat de ştire tuturor iubiţilor noştri fraţi despre cele scrise mai sus, voi înşivă veţi fi ţinuţi să nu vă abateţi de la hotărîrea[211] mai înainte luată (aidoma prăznuirii preasfintei zile a Paştelui), şi chiar să o transmiteţi mai departe sub poruncă, aşa încît, atunci cînd voi veni la voi spre a mă împărtăşi de îndelung-dorita voastră revedere şi împreunăşedere, să pot sărbători laolaltă cu voi Sfîntul Praznic în aceeaşi zi şi să mă pot veseli de toate alături de voi, văzînd cum puterea lui Dumnezeu a zdrobit ticăloşia diavolului prin mijlocirea faptei voastre, şi mai văzînd credinţa voastră, pacea şi buna voastră înţelegere înflorind pretutindeni. Dumnezeu să vă aibă în paza Sa, fraţi iubiţi!»

3. împăratul a trimis cîte un asemenea exemplar al scrisorii - care-i avea în vedere pe toţi - în toate provinciile imperiului. în ea, oricine putea să vadă oglindindu-i-se - întru deplina curăţie a gîndurilor - fervoarea credinţei în Dumnezeu.

21. 1. Iar la sfîrşitul lucrărilor sinodului, Constantin i-a îndemnat pe episcopi să se mai adune odată laolaltă într-o anumită zi, cînd, venind ei acolo, le-a dat a înţelege că se cădea[212] ca de atunci înainte ei să se poarte unii cu alţii în duh de pace, să se lepede de ambiţii, să ocolească pricinile de zîzanie şi să uite de zavistie atunci cînd se va întîmpla ca vreunul dintre episcopi - dînd glas din el duhului înţelepciunii - să strălucească, ci să vadă în harul unuia un dar sortit tuturor oamenilor. Apoi pe cei mai înzestraţi i-a mai îndemnat să nu caute a se înălţa deasupra celor mai puţin înzestraţi (Dumnezeu fiind singur în măsură să judece cine este pe drept mai bun), de vreme ce înaintea celui mai slab decît tine cuvine-se mai curînd să te pleci şi să-ţi arăţi osîrdia, atunci - mai ales - cînd lipsa de cusururi[213] este pretutindeni un dar întîlnit atît de rar. 2. Iată de ce - a mai spus împăratul - trebuie să ne trecem unul altuia cu vederea micile noastre scăderi, să ne arătăm înţelegători şi să iertăm omului ce este omenesc, fiindcă nu există lucru mai de preţ ca armonia şi buna-înţele-gere; aşa nici potrivnicii noştrii cei oricând dornici să batjocorească dumnezeiasca lege nu vor mai găsi în vrajbele dintre noi un subiect bun de luat în râs; îndeosebi dacă ne gîndim că faţă de ei - care încă n-au cunoscut calea mîntuirii - noi trebuie să ne purtăm tot timpul şi în toate cu cea mai mare grijă; fiindcă numai cînd vor vedea că totul, la noi, merită preţuire, numai atunci (vor voi şi ei să se lase mîntuiţi). Or, bine este să nu uităm că vorba nu are asupra tuturor

212. **Textual: «trebuiau să-şi dea toată silinţa» (n. tr.)**

213. **Textual: «desăvârşirea» (n. tr.)**

acelaşi efect, 3. de vreme ce unii sînt mulţumiţi să-şi poată asigura traiul, alţii îşi cheltuiesc energia pentru a se pune sub ocrotirea unui protector; unii ştiu să-i preţuiască pe cei ce li se adresează cu bunăvoinţă, în vreme ce dragostea altora nu poate fi trezită decât prin daruri. Puţini sînt cei dornici de învăţătură curată, şi rar e un om îndrăgostit de adevăr! De aceea şi trebuie să ne arătăm deschişi tuturor, de fiecare îngrijindu-ne să-i dăm ce-i poate fi lui spre mîntuire, aidoma medicilor; iar astfel vor ajunge toţi să slăvească[214] în toate rnîn-tuito&rea învăţătură.

4. Cam aşa le-a vorbit[215] el mai întîi; iar la urmă i-a îndemnat să înalţe lui Dumnezeu prisos de rugăciune pentru sine. în fine, luîndu-şi rămas bun, s-a despărţit de ei, lăsîndu-i să plece fiecare într-ale sale; iar aceia s-au dus plini de bucurie, călăuziţi de un singur gînd (la care ajunseseră de faţă cu împăratul). Totodată, cei care de atîta vreme se rupseseră de trupul Bisericii erau acum din nou mădulare ale ei.

22. Bucuros de fericitul deznodămînt al sinodului, împăratul le-a scris celor ce nu luaseră parte la el scrisori în care-1 descria în termenii cei mai entuziaşti[216], în acelaşi timp dînd poruncă de însemnate gratificaţii către tot omul şi de la ţară şi de la oraş; gratificaţii prin care el înţelegea să onoreze cea de a douăzecea aniversare a venirii sale la domnie.

23. Dar pe cînd toţi îşi aflaseră liniştea, singur Egiptul mai era răscolit de încleştările unei nestăvilite vrajbe; lucru care a început iarăşi să-i dea împăratului de gîndit (chiar dacă fără a-i trezi mînia). De aceea el i-a înconjurat pe cei de acolo cu toată cinstea, de parcă i-ar fi fost părinţi (ba nu, ci mai curînd ca şi cum ar fi fost nişte prooroci ai lui Dumnezeu!), chemîndu-i pentru a doua oară în faţa sa şi din nou mijlocind între unii şi alţii plin de răbdare; şi iar i-a învrednicit de daruri; după care şi-a făcut cunoscută hotărîrea printr-o scrisoare în care întărea şi pecetluia dogmele stabilite de sinod şi îndemna stăruitor la armonie (astfel ca ei să nu mai dezbine Biserica şi să o ferească de sfîşiere, precum şi ca ei să păstreze în gîndurile lor amintirea hotărîrii date de Dumnezeu). Şi lucrurile acestea le-a consemnat împăratul într-o scrisoare.

24. 1. A mai scris împăratul foarte adesea despre subiecte asemeni acestora, întocmind scrisori nenumărate: parte din ele, pentru a le împărtăşi episcopilor hotărîri luate de el spre binele Bisericilor lui Dumnezeu; iar altele, pentru a vorbi mulţimilor în care scop acest suflet ales[217] se adresa omenirii din biserici ca unor fraţi şi laolaltă-slujitori ai săi! . 2. Ar fi nevoie de timp mult spre a le putea aduna la un loc; însă a face lucrul acesta acum; ar însemna ca noi să îmbucătăţim întregul[218] istorisirii de faţă.

25. Curînd după aceea[219] a mai înălţat iubitorul-de-Dumnezeu Constantin şi un magnific monument[220] pe pămîntul Palestinei. - Iată despre ce este vorba: împăratul socotea că era de datoria lui ca atît de binecuvântatul loc al mîntuitoarei învieri de la Ierusalim să arate frumos şi să fie venerat de lume. De aceea a dat poruncă nezăbavnic să se înalţe [acolo] un sălaş al rugăciunii;

215. Textual: «i-a îndemnat» (n. tr.)
216. Textual: «ca un fruct bine copt» (n. tr.)
217. Textual: «omul acesta de-trei-ori-fericit» (n. tr.)
218. Textual: «trupul» (n. tr.)
219. Textual: «Aşa stînd lucrurile» sau «între timp» (n. tr.)
220. Textual: «mormînt» (n. tr.)

iar gîndul acesta nu i-a venit din uitarea de Dumnezeu, ci dintr-o pornire a duhului stîrnită de Mîntuitorul însuşi.

26. 1. Fiindcă într-un rînd, nişte hulitori - mai bine-zis prin mijlocirea lor, întreg neamul demonilor - se siliseră să abată întunericul uitării asupra dumnezeiescului mormînt în care ne fusese dăruită nemurirea -adică acela unde, scăldat într-o lumină orbitoare, îngerul coborît din cer răsturnase piatra celor cu mintea împietrită (care-şi închipuiau că Cel viu mai putea încă fi găsit printre morţi), şi le dăduse femeilor vestea cea bună, prăvălind piatra necredinţei care le înăbuşea înţelegerea şi încre-dinţîndu-le că Cel căutat de ele era viu. 2. Or, nişte inşi fără Dumnezeu şi haini îşi puseseră cîndva în gînd să piardă de pe faţa pămîntului[221] peştera aducătoare de mîntuire, închipuindu-şi în sminteala lor că odată cu ea vor putea fereca şi adevărul. Şi îşi dăduseră silinţă multă aducând acolo, de afară, o grămadă de pămînt cu care înfundaseră şi acoperiseră întregul loc; deasupra lui făcuseră o movilă pe care o presăraseră cu pietre, astfel ascunzînd undeva, dedesubtul ei, sub povara movilei, dumnezeiasca peşteră. 3. Mai apoi - ca să nu rămînă nimic la vedere - pregătiseră acolo sus, deasupra, un îngrozitor şi adevărat mormînt al sufletelor închinat idolilor celor fără viaţă, în care au zidit neînfrînatului duh al Afroditei un locaş întunecos. Acolo, pe nişte altare blestemate şi spurcate, îşi aduceau ei jertfele, încredinţaţi că numai acoperind aducătoarea-de-mîntuire peşteră cu spurcatele lor întinări vor putea face să li se împlinească dorinţele.

4. Sărmanii de ei nu erau în stare să priceapă că Aceluia ce biruise moartea nu I se potrivea să-şi lase mărturia izbînzii să zacă undeva sub povara uitării - la fel cum nefiresc îi este şi soarelui ca, după ce a răsărit şi şi-a început cursa pe crugul ceresc, să nu-şi arate lumina nimănui aflat oriunde pe întinsul pămîntului! Fiindcă cu atît mai vîrtos lumina aducă-toarea de mîntuire putere a lui Dumnezeu (şi nu trupurile, ci chiar sufletele oamenilor), umplînd întreaga lume cu fulgerătoarele ei revărsări! 5. Şi totuşi, uneltirile făcute împotriva adevărului de către oamenii aceia fără Dumnezeu şi fără credinţă au dăinuit vreme îndelungată, pentru că nu se găsise nimeni - nici un demnitar, nici un general şi nici un singur împărat! - în stare să nimicească cele cutezate acolo, pînă la Constantin, cel iubit de împăratul Cel mai presus decât toţi împăraţii. 6. Mînat cum era de Duhul lui Dumnezeu, Constantin nu putea răbda să mai vadă pomenitul loc ajuns - datorită uneltirii vrăjmaşilor, sub maldărul acela de necuraţii -prada uitării şi a ignoranţei; şi nesuferind el să se arate îngăduitor faţă de reaua-credinţă a pricinuitorilor răutăţii, L-a chemat pe Dumnezeu într-ajutor[222] şi a dat poruncă să se cureţe locul, încredinţat că, prin purtarea sa de

221. Textual: «să facă nevăzută dinaintea oamenilor» (n. tr.)

grijă, urma ca tocmai meleagurile acelea - care fuseseră atît de pîn-gărite de vrăjmaşi - să se bucure pe viitor de arătări cu atît mai mari ale ajutorului Celui Prea Bun.

7. îndată după primirea poruncii, fost-a prăvălit eşafodajul acela al înşelăciunii din înaltul său şi pînă jos; şi s-a prăbuşit şi a pierit sălaşul rătăcirii dimpreună cu toate statuile lui şi cu toţi demonii (ce-şi făcuseră acolo sălaşul).

27. Dar rîvna împăratului nu s-a mărginit la atît, ci a poruncit ca prăbuşirile acelea ajunse numai piatră şi lemn, anume să fie luate de acolo şi aruncate cît mai departe. Şi această poruncă a fost înfăptuită fără nici o întârziere. Totuşi, Constantin nu s-a mulţumit numai cu atît, ci, din îndemnul Celui de Sus, a poruncit oamenilor să sape cât mai adînc şi să ducă şi săpătura aceea mînjită cu sîngele jertfit demonilor cît se putea mai departe.

28. Pe dată s-au făcut şi acestea. Iar cînd, luîndu-se deoparte strat după strat[223], a început să apară pămîntul aflat în fundul săpăturii, ivitu-s-a împotriva tuturor aşteptărilor şi însăşi minunata şi preasfânta dovadă a aducătoarei de mîntuire învieri, peştera cea între toate sfîntă, oferind privirilor icoana convingătoare[224] a întoarcerii la viaţă a Mîntuitorului (Care, după pogorârea Sa în întuneric, a revenit la lumină) aducând celor sosiţi acolo ca să vadă, temeinica dovadă a minunilor petrecute, şi a mărturisit învierea Mîntuitorului prin fapte mai întăritoare decât toată spusa omului.

29. 1. îndată după aceea, poruncit-a împăratul ca în temeiurile unor legiuiri pline de cucernicie şi ale unor mari daruri băneşti să se zidească în (preajma) mântuitoarei peşteri un sălaş de închinare vrednic de numele lui Dumnezeu, bogat şi de o strălucire împărătească. (Era ca şi cum el şi-ar fi pus aceste lucruri în gînd mai de mult şi - prin grija [Cehii] -de-sus - le-ar fi putut vedea mai dinainte înfăptuindu-se).

2. Guvernatorilor provinciilor răsăritene le-a dat în grijă ca, prin daruri de bani cât mai bogate şi prisositoare, lucrarea aceasta să arate şi ea neobişnuit de frumoasă , mare şi împodobită bogat. Şi i-a mai scris şi episcopului de atunci al Bisericii Ierusalimului următoarea scrisoare, care-i arată în termeni foarte lămuriţi puterea de credinţă şi desăvîrşita dăruire faţă de învăţătura Mîntuitorului.

Iată cum glăsuia scrisoarea:

30. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către Macarie. Atît de mare este harul Mîntuitorului nostru, că nici o risipă de

222. ouvepYog - aici, ca şi în alte locuri: «împreună-lucrător» (n. tr.)
223. Textual: «un element după altul» (n. tr.)
224. Textual: «asemănătoare» (n. tr.)

cuvinte nu-mi pare pe măsura minunii petrecute acum; iar faptul că mărturia preasfintelor Sale patimi a putut zace atît amar de ani acoperită de ţărînă (pînă cînd, prin nimicirea duşmanului nostru, al tuturor, ea le-a putut în sfîrşit lumina slujitorilor Săi eliberaţi, viaţa) adevărat că întrece toată puterea de mirare. 2. Dacă toţi oamenii ţinuţi drept înţelepţi pe acest pămînt s-ar aduna la un loc şi ar vrea să rostească nişte vorbe care să poată fi socotite pe potriva întâmplării, ei nu i-ar putea face faţă **nici** măcar într-o cît de mică măsură, fiindcă într-atîta întrece puterea de ade-

verire a acestei minuni toată puterea de înţelegere a minţii omeneşti pe dt se arată cele cereşti mai puternice dedt cele pămînteşti[225]. 3. Iată de ce şi primul şi ultimul meu gînd e necurmat la faptul că, la fel cum se arată adevărul şi cum se întăreşte el zilnic prin minuni mereu noi, tot astfel s-ar cuveni ca şi sufletele noastre ale tuturor să sporească în zelul lor pentru sfînta lege întru prisos de cumpătare, de armonie şi de bună - înţelegere.

4. «Voiesc cu tărie să te încredinţez de acest lucru care socot eu că nu mai înseamnă o pritină de îndoială pentru nimeni, anume că dorinţa mea cea mai fierbinte este ca acea sfîntă aşezare salvată[226] de mine, după porunca lui Dumnezeu, de ruşinoasa ei adăugire idolească, ca de povara unei nesuferite greutăţi (locul acela care, din voia lui Dumnezeu, a fost sfînt încă de la început, iar care acum - de dnd a adus cu sine la lumină mărturia mîntuitoarelor Lui patimi - a ajuns încă şi mai sfînt), să o înzestrez cu o zidire dt mai frumoasă.

31. 1. <-<Cuvine-se, ded, iscusinţei tale să chivernisească lucrurile astfel şi să prevadă toate cele trebuitoare aşa fel ca nu numai lăcaşul bisericii, d şi tot restul să se arate în cele din urmă pe potrivă, îndt pînă şi cele mai mîndre zidiri din oraşele noastre să fie umbrite de frumuseţea ei. 2. Pentru înălţarea zidurilor ei - dt şi ca acestea să arate dt mai frumos -bine este să ştii că i-am dat-o în grijă bunului nostru prieten Dradlianus, locţiitorul prefectului eparhiei, precum şi guvernatorului provinciei. Acestora doi, credindoşia mea le-a trimis poruncă, pentru ca tot ce iscusinţa ta va socoti de trebuinţă spre înălţarea lăcaşului, şi meşteri şi calfe, de le vei face cunoscut, pe dată prin osteneala lor să-ţi trimită. 3. Privitor la coloane şi la celelalte lucruri din marmură, rogu-te ca singur să chibzuieşti ce anume material le-ar putea mai bine pune în valoare şi le-ar face mai potrivite cu scopul[227], apoi neîntîrziat scrie-mi, astfel îndt din scrisoarea ta să ne putem şi noi face o părere privitor la cantitatea şi la calitatea lor, şi să le putem trimite acolo de pe oriunde va fi nevoie. Căci se cuvine ca locul cel mai vrednic de admirat din întreaga lume să strălucească potrivit cu însemnătatea lui!

225. Textual: **«omeneşti»** (n. tr.)
226. «Salvată» sau «scăpată». Textual: «uşurată» (n. tr.)
227. Textual: «le-ar face mai utile» (n. tr.)

32. 1. «Cît despre tavanul acestei biserici, doresc să-ţi cunosc părerea: anume dacă să fie căptuşită cu lemn sau dacă te gîndeşti la vreun alt material. în cazul cînd ea ar urma să fie căptuşită cu lemn, socot că el ar putea fi şi poleit cu aur. 2. în rest, rog pe cuvioşia ta să încunoştiinţeze cît mai grabnic pe pomeniţii demnitari de cîte calfe, cîţi meşteri şi ce cheltuieli va avea nevoie, şi să se ostenească a-mi face cunoscut şi mie, neîntârziat, şi nu numai privitor la lucrările în marmură şi la coloane, ci şi cu privire la părţile căptuşite cu lemn - în caz că ele ţi s-ar părea mai frumoase.

Dumnezeu să te aibă în paza Sa, iubite frate!»

33. 1. Iată, dar, ce a scris împăratul; iar porunca lui numaidecât s-a şi făcut faptă, înălţînd chiar pe locul aducătorului de mîntuire mormînt un Ierusalim nou în schimbul celui vechi, care, după uciderea Domnului său, se prăbuşise, căzînd pradă pustiirii şi plătind astfel miria cuvenită pentru necredincioşii săi locuitori. 2. Aşadar, în faţa oraşului a început împăratul să înalţe locaşul său închinat mîntuitoarei biruinţe a Domnului asupra morţii, înzestrîndu-1 cu prisos de bogăţie şi dărnicie. încît lesne ne vine nouă a spune că aceasta ar putea fi acea nouă şi înnoită cetate a Ierusalimului dinainte vestită prin profeţii, pe care ne-o vestesc şi ne-o cîntă un noian de texte inspirate.

3. Mai întâi - şi ca lucru de căpetenie al întregii lucrări - Constantin s-a îngrijit de înfrumuseţarea sfintei peşteri: mormîntul însuşi era purtătorul a nenumărate amintiri nemuritoare, fiind el dovada biruinţei avute de marele nostru Mîntuitor împotriva morţii; era chiar acel venerat mormînt în dreptul căruia îngerul, strălufgerînd de lumină, a dat tuturor de ştire buna veste a învierii[228] adeverite de Mîntuitorul însuşi...

34. Deci spre aceasta - ca spre tot ce putea fi mai de seamă - s-a îndreptat înainte de toate rîvna împăratului, împodobind (locul) cu coloane lucrate ales şi cu alte lucrări de toată frumuseţea, şi făcînd ca mărita peşteră să arate neasemuit de mîndră întru mulţimea podoabelor ei.

35. Apoi s-a mai îngrijit ca o mare întindere de pămînt aflată acolo sub cerul liber să fie acoperită cu piatră lustruită, şi, pe trei laturi, înconjurată de un impunător peristil.

36. 1. Biserica însăşi se afla în faţa peşterii, de cealaltă parte, adică spre răsărit: era o construcţie cu totul neobişnuită, nespus de înaltă,[229] foarte lungă şi foarte lată, pe dinăuntru acoperită în întregime cu plăci de marmură felurit colorată; pe dinafară, zidurile - făcute din piatră lustruită, pretutindeni desăvirşit îmbinată - sclipeau în neasemuita lor fru-

228. «A învierii»: textual, «a naşterii din nou» - tf)v ***Tia\\yytvtoiav*** - (n. tr.)

museţe, întru nimic mai prejos decît marmura. 2. Sus, acoperişul era pe dinafară acoperit cu plumb (ca un scut împotriva ploilor de iarnă), iar pe dinăuntru se înfăţişa ca o suprafaţă sculptată şi căptuşită cu lemn: un ocean de motive care se înlănţuiau dominînd întregul interior al lăcaşului, pretutindeni poleit cu aur strălucitor şi răsfrîngînd din tot locul o revărsare de lumină.

37. De o parte şi de cealaltă, zidul se prelungea în cîte două porticuri cu coloane suprapuse, lungi cît ţinea biserica şi cu coamele aurite: cele aflate în imediata apropiere a faţadei se sprijineau pe stîlpi masivi, iar cele dinăuntrul lor se sprijineau pe nişte zidării de formă cubică, foarte bogat ornamentate pe dinafară. Trei porţi foarte îngrijit

230. Sau: «teofanie» (n. tr.)

croite chiar în latura de răsărit a clădirii se deschideau mulţimilor ce şiroiau într-acolo.

38. în faţa lor se afla partea de căpetenie a întregii lucrări: o absidă dominînd lăcaşul, încununată de un brîu alcătuit din douăsprezece coloane (după numărul Apostolilor Mîntuitorului), avînd capitelurile ornate cu vase mari de argint - un dar minunat adus de împăratul însuşi Dumnezeului său.

39. De acolo, înaintînd spre intrările din faţa bisericii, se deschidea un al doilea atrium, care avea de amîndouă părţile exedre precedate de un spaţiu descoperit şi de cîte o colonadă, cărora le urmau trecerile spre curte. Următoare acestora - şi în chiar mijlocul piaţetei - se afla intrarea principală, lucrată foarte frumos şi prilejuind lumii de afară o privelişte copleşitoare a celor aflate dincoace de ea.

40. Această biserică a înălţat-o, dar, împăratul, ca o mărturie impunătoare a mîntuitoarei învieri, îngrijindu-se să fie nespus de frumoasă în toate părţile ei, cu cheltuială şi cu un fast de-a dreptul împărăteşti. Şi a mai înzestrat-o, ca podoabă, cu nenumărate şi minunate daruri făcute din aur, din argint şi din pietre nestemate - acestea prinse în materiale foarte osebite, prin lucrături care, la fiecare din ele, dovedeau (datorită mărimii, şi numărului şi felurimii lor) un meşteşug atît de măiestrit, cît nu ne putem noi îngădui acum a-1 arăta prin cuvinte.

41. 1. Pe aceleaşi meleaguri a mai înfrumuseţat Constantin - bogat înzestrîndu-le - şi alte două locuri, foarte cinstite de lume datorită unor tainice peşteri aflate pe cuprinsul lor. Peşterii în care avusese loc cea dintâi dumnezeiască arătare[230] a Mîntuitorului - adică acolo unde se născuse El în trup - i-a dat şi el cuvenita preţuire; în vreme ce, în cazul celei de a doua, el a consfinţit amintirea înălţării la ceruri, petrecute cîndva pe înălţimea din apropiere . 2. Şi în timp ce cu atîta dăruire săvîrşea aceste lucruri, s-a îngrijit împăratul şi de pururea-pomenirea maicii sale, cea care fusese lumii pricina unui atît de mare bine.

42. i. Aceasta, după hotărîrea luată de a răspunde lui Dumnezeu, împăratul împăraţilor, cu o viaţă de cucernicie, socotise ca fiind de datoria ei să înalţe rugăciuni de mulţumire pentru fiul său şi marele împărat, precum şi pentru fiii lui, prea-cucernicii cezari, nepoţii ei. în acest scop, bătrîna s-a grăbit să vină, ca mînată de sprinteneala unei femei încă foarte tinere, dornică să vadă şi să afle cît mai multe de pe aceste binecu-vîntate meleaguri, precum şi să viziteze provinciile, aşezările şi popoarele de la răsăritul împărăţiei. 2. Şi închinare - după cuviinţă - aducând ea (pămîntului pe care se purtaseră odinioară) paşii Mîntuitorului, după proorocescul cuvînt ce zice: «închina-ne-vom

locului unde au şezut picioarele Lui», pe dată a vădit rod de credinţă şi pentru viitor.

43. 1. Drept aceea, ea i-a consacrat Dumnezeului căruia I se închinase, darul a două biserici: una, cea de la peştera în care Se născuse (Mîntuitorul); cealaltă, cea de pe muntele înălţării Sale. («Dumnezeu împreună cu noi» a primit pentru noi pînă şi faptul de a Se naşte, locul naşterii Sale trupeşti purtând la evrei numele de Betleem. 2. Iată de ce a şi înfrumuseţat prea-cuvioasa împărătească (locul) în care a adus Născătoarea de Dumnezeu Pruncul pe lume, cu construcţii vrednice de toată mirarea, îmbogăţind sfînta grotă în tot chipul. Puţin mai tîrziu i-a arătat şi împăratul cuvenita cinstire, înzestrînd-o împărăteşte cu darurile sale şi adăugind rîvnei maicii sale (o sumedenie de) vase de argint şi de aur, şi ţesături de toate culorile).

3. Apoi a glorificat maica împăratului prin zidiri uimitoare şi locul[231] aflat pe Muntele Măslinilor, de unde avusese loc înălţarea la ceruri a Mîntuitorului (nostru, al) tuturor: în vîrf, sus - deci în partea cea mai înaltă a muntelui - a pus să se înalţe un sfînt lăcaş de biserică, loc de închinare Mîntuitorului, Care sălăşluise acolo, (tradiţia, vrednică de crezare, spune că în aceeaşi peşteră îşi iniţiase Mîntuitorul lumii învăţăceii, făcându-le cunoscute învăţăturile Sale cele tainice şi negrăite). 4. Dar şi aici, împăratul a adus cinstire Marelui împărat ceresc prin felurite daruri şi podoabe.

Aşadar, augusta Elena (cuvioasa maică a iubitorului de Dumnezeu împărat) a înălţat cele două sfinte, impunătoare, frumoase şi pururea vrednice de amintire lăcaşuri, în dreptul celor două tainice grote, închinîndu-le lui Dumnezeu, Mîntuitorul ei, ca tot atîtea mărturii ale evlaviei sale. în care lucrare trebuie spus că mult s-a ajutat ea, totuşi, şi de împă-rjiteasca putere a fiului.

281. Textual: «amintirea» (n. tr.)

5. Rod, pe măsură, avea să-i vină bătrînei după nu multă trecere de vreme. Fiindcă (după o viaţă în care, pînă în pragul cărunţiei, avusese parte numai de bine, aducînd prin vorbă şi prin faptă bogăţia de roade a poruncilor Mîntuitorului, astfel şi mai apoi - şi cu mintea mereu tînără -depărând zile ferite de necazuri trupeşti şi de griji sufleteşti), în cele din urmă, pentru toate, ea a avut parte de la Dumnezeu de un sfîrşit potrivit evlaviei sale, şi de o bună răsplătire încă din vremea vieţii de aici.

44. Străbătînd întregul Răsărit înconjurată de strălucirea ce i-o aducea autoritatea[232] împărătească, Elena împărţea în jur daruri din belşug, atît poporului de prin oraşe, cît şi oricărui ins care venea la ea să-i ceară ; şi tot din belşug împărţea ea cu darnicu-i braţ şi unităţilor armate. Dar cel mai mult îşi arăta dărnicia înaintea săracilor celor goi şi neajutoraţi: faţă de unii, cu daruri în bani; iar faţă de alţii, împărţindu-le cu prisosinţă veşminte ca să-şi acopere trupul. Pe cîte unii i-a scăpat din închisoare sau de pătimirile lor din

232. Textual: «puterea» (n. tr.)

mine; a slobozit de prigoană pe mulţi asupriţi; în sfîrşit, câte unora le-a trimis vorbă să se întoarcă din surghiun.

45. Deşi strălucind de asemenea fapte de bine, Elena nu dădea uitării nici dovezile de credinţă în Dumnezeu: în biserica lui Dumnezeu putea fi văzută oricând, casele de rugăciune le înzestra cu daruri minunate şi nu dădea uitării nici măcar lăcaşurile aflate în cele mai neînsemnate cetăţi. Merita cu adevărat să vezi cum umbla femeia aceasta extraordinară, înveşmîntată simplu şi modest, în mijlocul poporului înghesuit în jurul ei, vădindu-şi evlavia faţă de Dumnezeu prin tot soiul de fapte bine-plăcute Lui.

46. 1. Şi stingîndu-se ea întru mulţime de zile, odată ajunsă la vîrsta de optzeci de ani şi simţindu-se chemată la o viaţă mai bună, ştiindu-şi sfîrşitul aproape, şi-a luat rămas bun de la cei apropiaţi >, rînduindu-şi toate cele ale sale şi exprimîndu-şi ultimele dorinţe în favoarea singur-stăpînitorului împărat al întregii lumi, singurul ei fiu, şi în favoarea copiilor lui (nepoţii ei). Fiecăruia dintre aceştia i-a lăsat moştenire câte ceva din averea ei răspîndită pe toată faţa pămîntului. 2. Iar după ce a făcut acestea, şi-a dat duhul[233] de faţă cu minunatul ei fiu care o veghea şi-i purta de grijă şi-i ţinea mîinile între ale sale. Fapt care - dacă ne gîndim bine - ne-ar putea îndemna să spunem că această preafericită femeie nici nu arăta aidoma uneia aflate în pragul morţii, ci mai degrabă ca una ce se pregătea să lase în urma ei viaţa pămîntească spre a o căpăta pe cea cerească. Fiindcă în timp ce se pregătea să fie primită de Mîntuitorul ei, în sufletul său ea ajunsese de pe acum să se împărtăşească din nepieritoarea stare a îngerilor.

47. 1. Pînă şi trupul fericitei a avut parte de onoruri neobişnuite: însoţit de o foarte numeroasă escortă armată, a fost adus în cetatea împărătească, unde a fost aşezat între mormintele împăraţilor.

Aşa s-a sfîrşit maica împăratului, fiinţă vrednică de necurmata noastră aducere-aminte, atît pentru faptele ei plăcute lui Dumnezeu, cît şi datorită mlădiţei celei fără de pereche şi minunate căreia-i dădu-se ea viaţă; 2. mlădiţă care - pe lîngă toate celelalte - merită să fie binecuvîn-tată[234] şi pentru pietatea sa faţă de aceea căreia-i datora viaţa. Constantin izbutise să facă din Elena - care mai înainte nu fusese credincioasă - o fiinţă atît de cuvioasă, de parcă însuşi Mîntuitorul tuturor ar fi povăţuit-o încă din frageda ei tinereţe. Şi atîta o acoperise cu împărăteştile onoruri, că pretutindeni, în toate provinciile (şi chiar prin garnizoane) era aclamată ca împărătească augustă; iar pe unii bani de aur pusese să i se bată şi ei chipul. 3. Mai mult decît atît, Constantin îi dăduse drepturi depline pînă şi chiar asupra vistieriei împărăteşti, ca Elena să se poată folosi de ea după cum îi era vrerea şi să o administreze aşa cum avea ea să creadă că ar fi mai bine, pe toate chivernisindu-le după voie şi cum socotea ea să fie mai potrivit: or, şi prin acestea din urmă o făcuse împărătescul ei fiu să se distingă şi să poată fi invidiată.

Astfel că printre faptele lui vrednice de pomenire noi şi pe acelea le vom trece, prin care - cu prisos de cuvioşie cinstindu-şi Constantin maica - a împlinit şi dumnezeieştile porunci ce rînduiesc cele privitoare la cinstirea părinţilor.

4. Aşa a săvîrşit împăratul frumoasele lucrări mai sus arătate de pe meleagurile Palestinei, înălţînd prin toate provinciile biserici noi care le întreceau cu mult în strălucire pe cele vechi.

48. 1. Pe de altă parte, oraşul ce-i purta numele el l-a arătat vrednic de o cinstire deosebită, făcîndu-1 să strălucească prin numeroase case de rugăciune, cu biserici mari închinate mucenicilor şi cu alte clădiri minunate, pe care le-a zidit atît în afara cetăţii, cît şi chiar nvinima ei, şi prin care Constantin înţelegea să aducă cuvenita cinstire amintirii acelora şi să-şi pună oraşul sub ocrotirea Dumnezeului lor. 2. Plin de dumnezeiescul duh al înţelepciunii, împăratul a hotărît să cureţe cetatea ce-i purta numele de toate formele de idolatrie, astfel încît prin templele ei să nu mai rămînă nici urmă de statui ale aşa-zişilor zei, care să poată fi venerate, nici altare mînjite de sîngele jertfelor, nici arderi-de-tot, nici sărbători închinate demonilor, nici vreo altă formă de superstiţie.

49. La fîntînile aflate în mijlocul pieţelor putea fi văzut chipul Păstorului celui bun, bine cunoscut nouă, celor ce ne călăuzim după Dumne-

234. Textual: «felicitată» (n. tr.)

zeieştile Scripturi, precum şi acela al lui Daniel înconjurat de lei, totul lucrat în bronz şi prins în plăci de aur strălucitor. Atîta se încinsese sufletul împăratului de dumnezeiasca dragoste, încît pînă şi în domneş-tile încăperi ale palatului - şi anume în cea mai însemnată dintre ele -, pe un panou mare poleit cu aur aflat în plin centrul tavanului, pusese să fie prins simbolul mîntuitoarelor Patimi, alcătuit din felurite pietre preţioase de mai multe culori, fixate în prinderi din aur masiv - care dădea impresia unui scut acoperitor al însăşi domniei iubitorului de Dumnezeu împărat.

50. 1. Iată, dar, cu ce lucrări şi-a înfrumuseţat el oraşul. Apoi, în amintirea biruinţei asupra vrăjmaşilor săi şi ai lui Dumnezeu, a dăruit Constantin şi Capitalei bitinice - pe spezele propriei vistierii - o biserică foarte mare şi impunătoare închinată Mîntuitorului său. 2. Tot aşa a îmbogăţit el şi oraşele mai însemnate ale celorlalte provincii, cum a fost cazul metropolei orientului, purtînd numele lui Antioh, căreia - în calitatea ei de întîi-stătătoare a tuturor acelor provincii - i-a închinat o biserică cu totul neobişnuită prin mărime şi prin frumuseţe, străjuită din toate părţile de ziduri puternice, în mijlocul cărora locaşul însuşi - de formă octogonală - se înălţa neînchipuit de semeţ, înconjurat de jur-împrejur cu (două caturi de) încăperi, unele la nivelul pămîntului, altele deasupra lor.

Şi acest locaş l-a încununat Constantin cu mult aur, cu risipă de bronz şi cu tot soiul de alte materii preţioase.

51. 1. Acestea au fost locaşurile cele mai însemnate afierosite de împărat lui Dumnezeu. Dar ailind el că acelaşi Mîntuior, Care nu de mult Se arătase lumii, Se mai descoperise în vremurile de demult unor oameni cu frica lui Dumnezeu la stejarul ce se cheamă Mamvri de pe meleagurile Palestinei, a dat poruncă să se înalţe şi acolo o casă de rugăciune Dumnezeului ce i se făcuse văzut atunci. 2. în acest scop a trimis el fiecărui guvernator de provincie cîte o scrisoare autografă prin care ordona să-i fie dusă porunca la bun sfîrşit. Iar nouă, celor ce scriem această istorisire, ne-a trimis o scrisoare de înştiinţare plină de tîlc, a cărei copie mă gîndesc să o inserez acestor rînduri, spre o mai exactă recunoaştere a rîvnei iubitorului de Dumnezeu bărbat.

Certîndu-ne, dar, pentru cele aflate de el că s-ar petrece chiar în acel loc, împăratul scria - cuvînt cu cuvînt - următoarele:

52. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, lui Macarie şi celorlalţi episcopi din Palestina.

Fost-a un act de mare bunăvoinţă acela pe care prea-eucernica mea soacră şi l-a îngăduit faţă de noi atunci cînd, prin mijlocirea unei scrisori, ne-a făcut cunoscută sminteala pînă azi tăinuită vouă a unor nelegiuiţi, astfel ca greşeala pînă acum trecută cu vederea să-şi capete prin noi -chiar dacă cu oarecare întîrziere - cuvenita îndreptare şi vindecare.

Fiindcă pîngărirea sfintelor noastre locuri cu întinăciunile răspîndite de nişte ticăloşi este, fără nici p îndoială, o nelegiuire foarte mare. Dar ce anume, prea-iubiţii mei fraţi, n-a putut fi trecut sub tăcere - în dăruirea ei către Dumnezeu - de amintita persoană, deşi scăpase agerimii voastre?

53.1. «Ei bine, spune dînsa că locurile acelea - care-şi iau numele de la stejarul din Mamvri (unde ştim noi că sălăşluise Avraam) - au fost pîn-gărite în fel şi chip de nişte închinători ai demonilor; adăugind că tot acolo, în apropiere, au fost aşezaţi nişte idoli care ar trebui neapărat nimiciţi, şi un altar unde - cum spune dînsa - se aduc necurmat jertfe spurcate.

2. «Lucrul acesta este şi împotriva mersului vremilor noastre şi îmi pare totodată şi nepotrivit cu sfinţenia acelor locuri. De aceea voiesc ca înălţimile voastre să ştie că noi i-am făcut cunoscut prea-strălucitului comite şi prieten al nostru Acachie, prin scrisoare, să arunce neîntîrziat în foc toţi idolii de care va da acolo şi să dărîme jertfelnicul din temelii; pe scurt, să curețe bine întreg locul de orice asemenea lucruri, ostenindu-se pentru aceasta din răsputeri, urmînd ca mai apoi să aibă grijă să înalţe pe aceleaşi meleaguri, sub îndrumarea voastră, un locaş vrednic de universala şi apostolica Biserică.

Revine, deci, în seama chibzuinţei şi a cuviosiei voastre ca, de îndată ce vi se va spune că toate spurcăciunile de acolo au fost nimicite, să vă adunaţi în

acel loc împreună cu episcopii Feniciei (pe care-i veţi putea chema în temeiul scrisorii de faţă), şi să trasaţi planul unei biserici potrivite năzuinţelor mele, astfel ca - prin purtarea de grijă a pomenitului nostru comite - lăcaşul să poată fi dus la bun sfîrşit cît mai grabnic şi -precum a primit el poruncă - cît mai frumos, după cum o cere şi vechimea şi însemnătatea locului.

Mai mult ca orice vreau să vă îngrijiţi ca, pe viitor, nici unul din oamenii aceia blestemaţi şi îngrozitori să nu mai îndrăznească să se apropie de aceste meleaguri. Fiindcă - după porunca acum' de noi dată -dacă într-un loc de o asemenea însemnătate (privitor la care dat-am poruncă să fie împodobit cu lăcaşul fără pată al unei biserici care să merite a primi în ea adunarea unor oameni sfinţiţi) se va mai petrece un singur asemenea sacrilegiu, bine este să se ştie că noi nu-1 vom mai trece cu vederea, şi că pe toţi cei care vor fi îndrăznit la el, îi vom socoti buni de pedeapsă. Iar de va fi să se mai petreacă ceva potrivnic celor poruncite, cuvine-se ca nezăbavnic - şi uitînd de orice îngăduinţă - să-mi daţi voi înşişi de ştire prin scrisoare, ca să-1 supunem pe cel găsit vinovat de asemenea nelegiuire la cea mai grea ispăşire.

3. «Ştiţi, doar, că acolo S-a arătat şi i-a vorbit întîia oară Dumnezeu, stăpînul a toate, lui Avraam. Acolo şi-a aflat întîia ei înfăţişare[235] cinstirea sfintei legi. Acolo l-a învrednicit întîia oară. pe Avraam, Mîntuitorul însuşi, arătîndu-i-Se însoţit de cei doi îngeri. Acolo a pus Dumnezeu început a Se arăta oamenilor. Acolo i-a făgăduit El lui Avraam cele legate de seminţia lui viitoare, şi tot acolo Şi-a ţinut El, neîntârziat, legământul. Acolo i-a prevestit El că va fi tatăl multor neamuri. 4. Iar dacă aşa stau lucrurile, atunci mie de cuviinţă îmi pare ca, prin purtarea voastră de grijă, un asemenea loc să se păstreze curat de toată întinăciunea şi să-şi primească din nou sfinţenia de odinioară prin aducerea cuvenitei închinări lui Dumnezeu, Atoatedrmuitorului şi stăpînului tuturor - şi numai Lui[236].

Iată, deci, ce va trebui să urmăriţi voi, cu cuvenită grijă, în caz că sfinţiile voastre veţi voi să mă ajutaţi întru împlinirea unor dorinţi pătrunse de cucernicie şi de cele mai alese gînduri faţă de Dumnezeu.

Că veţi voi, sînt încredinţat.

Dumnezeu să vă aibă în pază, fraţi iubiţi».

54.1. Pe toate le-a înfăptuit împăratul dudndu-le la bun sfîrşit spre slava puterii Mîntuitorului. Şi în vreme ce aducea necurmată cinstire lui Dumnezeu, Mîntuitorul său, Constantin dădea în vileag prin toate mijloacele idoleasca rătăcire de credinţă a neamurilor. 2. Atunci - din împărătească poruncă - au fost zmulse prin toate oraşele porţile intrărilor în temple, care astfel au rămas cu vestibulurile lor goale. Alte temple s-au ales cu ţiglele zmulse, şi, ca atare, cu acoperişul distrus. în cazul altora, admirabilele bronzuri cu care înşelăciunea celor de odinioară s-a mândrit atât de îndelung, au fost expuse în văzul tuturor prin toate pieţele Capitalei. Privirea trecătorului se putea opri acum dispreţuitoare dnd asupra trepiedului pithic, dnd asupra celui smintian; în hipodrom fuseseră expuse cele de la Delfi, iar la palat - muzele Heliconului.

235. -riiv xatapxfiv: «începutul», «intrarea în vigoare». - «Cinstirea» sau «tradiţia» (Opnaxeia) (n. tr.)

236. Textual: «şi nimic altceva să nu se săvîrşească (acolo)» (n. tr.)

3.întreg oraşul purtător al numelui împăratului a fost înţesat cu daruri votive din bronz foarte frumos lucrate şi adunate de prin toate provinciile, prin care - în numele zeilor, veac după veac - cei bolnavi de atare sminteală în van îşi aduseseră mulţimea de jertfe şi de arderi-de-tot, pînă într-un târziu, dnd, fădnd din asemenea jucării rîsul şi batjocura privitorilor, împăratul i-a învăţat să priceapă adevărul.

4.însă cu statuile de aur a făcut altfel. Băgînd de seamă că sperietorile acelea înfricoşătoare, din aur şi argint, ale smintitei închinări izbuteau să înşele mulţimea celor fără de minte şi să-i înspăimânte ca pe nişte bieţi copii, socotit-a Constantin de trebuinţă să le îndepărteze dinaintea lor ca pe tot atâtea pietre de poticnire aşezate-n calea celor ce păşesc prin întuneric, şi să facă în aşa fel încît împărătescul drum al credinţei să li se arate tuturor neted şi ferit de primejdii[237] . 5. Totuşi, în pofida acestor intenţii, împăratul n-a găsit că ar avea nevoie nici de oaste, nici de puternicele sale garnizoane, ca să poată triumfa asupra acelor rătăcite credinţe ; ajunsu-i-au în acest scop cîte unul sau altul din prietenii săi, pe care-i trimitea cu aceeaşi poruncă prin toate provinciile imperiului. 6. Bizuindu-se pe puterea de credinţă a împăratului şi pe propria lor dăruire către Dumnezeu, aceştia n-au pregetat a coborî în mijlocul unor mulţimi nenumărate şi alcătuite din tot soiul de oameni de toate rasele, urmărind fără cruţare străvechea rătăcire prin toate cetăţile şi peste toate meleagurile, silind pe preoţii ei - în hohotele de rîs şi în batjocura gloatei - să-şi ducă zeităţile afară, în plină lumină, din întunecatele lor unghere, ca apoi să le despoaie de podoabe şi să descopere tuturor privirilor, sub stratul de culoare, urîţenia[238] materialului . După aceea ei desfăceau de pe material stratul ce li se părea că merita reţinut, topindu-1 şi trecîndu-1 prin foc, după care strîngeau tot ce socoteau că ar mai putea folosi la ceva, şi-1 puneau de o parte; iar restul - care nu mai era bun de nimic - li—1 lăsau vanilor închinători, ca să nu uite cumva ruşinea păţită.

7. Şi a mai săvîrşit acest minunat împărat următorul lucru: în timp ce idolii cei fără viaţă erau - aşa cum am arătat - spoliaţi de toată materia lor preţioasă, s-a înverşunat şi împotriva statuilor turnate din bronz; astfel că pînă şi aceşti zei de poveste, cu pletele albite de vreme, au fost în cele din urmă legaţi cu frînghii şi duşi ca să fie topiţi .

55. 1. Ca o încununare a celor ce se petreceau[239], împăratul - care părea să fi aprins o vîlvătaie de foc prealuminoasă - veghea el însuşi cu împărătească-i privire să nu mai rămînă pe undeva vreo rămăşiţă ascunsă a rătăcirii. Şi aidoma vulturului, care-şi poartă zborul în slăvile cerului, şi care de acolo, din înalt, e în stare să desluşească cu agerimea privirii sale cele aflate atît de departe sub el, pe pămînt, tot aşa - şezînd el de veghe în împărătescul sălaş al frumosului său oraş - a putut şi Constantin desluşi că undeva, departe, pe pămînt fenician, ameninţa într-ascuns ceva ce putea deveni o mare primejdie pentru suflet. 2. Acolo - undeva, departe de forfota oraşelor, a pieţelor şi a locurilor publice, cu care sînt ele de obicei onorate spre a putea fi

237. Textual: .-neted şi plan» (n. tr.)

238. anopcpia, literalmente «informitatea» (n. tr.)

mai atrăgătoare - se afla o dumbravă şi un templu înspre care nu te îndruma nici o răscruce şi nu ducea nici o cărare şi nici un drum. Locul fusese închinat îngrozitorului demon al Afroditei şi se afla la Aphaka, undeva în înaltul muntelui Liban. 3. Era pentru toţi desfrînaţii - care, ca urmare a vieţii lor uşuratice, îşi distruseseră sănătatea - o adevărată şcoală a viciului. Bărbaţi cu înfăţişare de femeie (şi care nici nu mai erau tocmai bărbaţi), uitînd de demnitatea proprie însăşi firii lor, căutau să se pună - adoptînd stricate purtări femeieşti - sub ocrotirea acestei iazme. Raporturi cu femei, neîngăduite de lege, desfrînări, adultere, apucături de nedescris şi de-a dreptul scârboase, se săvârşeau la adăpostul templului ca într-o ţară fără legi şi fără cîrmuitor. Şi nimeni nu scotea nici o vorbă despre toate acestea fiindcă nici un bărbat mai cu vază nu cuteza să meargă într-un asemenea loc.

4.Totuşi, faptele nu puteau rămîne tăinuite şi marelui nostru împărat, care - după ce, în împărătească-i purtare de grijă, şi-a dat seama de gravitatea lor - a hotărît că un astfel de sanctuar nu merita mîngîierea razelor soarelui şi a poruncit să fie dărimat din temelii împreună cu toate darurile aduse şi închinate zeiţei .

5.Aşa au fost destrămate pe dată - şi la un simplu semn al împăratului - urzelile neruşinatei rătăciri. De curăţirea locului s-a îngrijit o mînă de soldaţi; iar cei care pînă atunci trăiseră în desfrînări, de teama împăratului au deprins învăţăturile cumpătării, la fel ca grecii filosofaştri şi închinători idoleşti, care din proprie experienţă au învăţat cît de vane le erau învăţăturile .

56. 1. Căci, pe de altă parte, rătăcirea filosofaştrilor, legată de demonul din Cilicia, luase o mare amploare: mii şi mii de oameni erau impresionaţi la gîndul că, arătîndu-se cînd şi cînd (în somn) unor suferinzi veniţi să doarmă (în sanctuarul său, intervenţia lui) salvatoare şi tămăduitoare îi putuse vindeca de boală. De fapt, el era o mare pierzanie pentru suflet, fiindcă izbutea să zmulgă sufletele mai lesne de amăgit din braţele adevăratului lor Mîntuitor şi să le îmbulzească pe rătăcitoarea cale a celor fără Dumnezeu. Statornic cu sine însuşi, împăratul - care ştia că Mîntuitorul adevărat nu era altul decît Dumnezeul cel zelos - a poruncit ca şi acest templu să fie dărîmat din temelii. 2. La un singur semn, minunea aceea atît de cîntată de nepreţuiţii filosofi (o dată cu cel care, fără a fi nici demon, nici Dumnezeu, se ascunsese înăuntrul ei, ademenind bietele suflete de-a lungul a multe şi nesfîrşite veacuri), s-a prăbuşit pînă la pămînt sub loviturile unui pumn de soldaţi. Ei bine, duhul acela, care pe alţii se făcuse că i-ar putea scăpa de necazuri, n-a mai găsit spre a se feri de năpastă decît leacul de care se zice că ar mai fi avut el parte atunci cînd a fost lovit de trăznet. 3. Or preţioasele înfăptuiri săvîrşite şi închinate lui Dumnezeu de împăratul nostru nu erau numai nişte vorbe, de vreme ce, cu puternicul ajutor al Mîntuitorului său, el a izbutit să facă una cu pămîntul şi templul de acolo (din Cilicia), aşa fel încît în urma lui să nu mai rămînă nici urmă din sminteala trecutului.

57. 1. în ceea ce-i priveşte pe foştii închinători ai idolilor, văzînd ei toţi chiar cu ochii lor înfrîngerea rătăcitei lor credinţe (precum şi pretutindeni neîntrerupta[240] pustiire a templelor şi a idolilor), unii au alergat să se pună sub ocrotirea mîntuitoarei învăţături a lui Hristos., iar ceilalţi, chiar dacă n-au purces la aceasta, totuşi n-au mai pregetat să se lepede acum de deşartă lor învăţătură părintească, să rîdă şi să zeflemisească ceea ce mai înainte socotiseră că ar fi zeităţi. 2. Şi cum să nu gîndească ei aşa văzînd dtă spurcătiune se putea ascunde sub înfăţişarea exterioară a acestor idoli? Fiindcă dedesubtul lor au fost găsite oseminte adunate de pe la morţi şi ţeste goale, cu care se făcuseră felurite vrăji, precum şi zdrenţe murdare şi pătrunse de cea mai cumplită îngălare, sau tot soiul de gunoaie şi pleavă. 3. Or, dînd ei cu ochii de lucrurile acestea adunate în interiorul (statuilor) lipsite de viaţă, sigur că n-au pregetat să se lepede de multa sminteală care le întunecase şi lor, şi înaintaşilor lor, minţile; după cum au mai priceput şi că nici în tainicele unghere ale templelor , nici măcar înlăuntrul statuilor, nu se ascundea nici un fel de duh, nici un prezicător, nici un zeu şi nici un prooroc (cum ştiau ei pînă atunci) - nici chiar cea mai palidă arătare.

4. Faptul acesta a făcut ca, înaintea trimişilor împăratului, cea mai întunecata văgăună - ba pînă şi cele mai ascunse firide - să se deschidă fără nici o greutate. Cele mai tainice şi mai ferite locuri (sau spaţii din temple) au fost răscolite de paşii soldaţilor; aşa a fost descoperită acea orbire a neamurilor care din străvechi timpuri se făcuse stăpînă peste minţile oamenilor, şi a fost dată în vileag înaintea tuturor.

58. 1. Or, şi aceste evenimente pot fi destul de bine trecute în rîndul înfăptuirilor împăratului, deopotrivă cu porunca dată de el fiecărei provindi în parte (aşa cum a fost cazul la Heliopolis, în Fenicia, unde - în numele Afroditei - destulă lume nu făcea dedt să, se dedea plăcerilor celor mai neînfrînate, privind cu îngăduinţă cum soţiile şi fiicele lor se destrăbălau în voie). 2. Atunci s-a răspîndit şi vestea despre noua şi înţeleaptă lege dată de împărat, care punea oprelişte învăţăturilor înaintea cărora nu pregetaseră ei pînă atunci; lege căreia el îi adăugase şi anumite îndemnuri scrise, ca şi cum însuşi Dumnezeu l-ar fi mînat în aşa fel îndt să-i poată forma pe toţi oamenii după dreptarele virtuţii. Ceea ce l-a făcut să nu şovăie a le trimite şi acestora o scrisoare în care-i îndemna să se grăbească la cunoaşterea Celui atotputernic. 3. însă şi de data aceasta şi-a însoţit el vorbele cu fapta, punînd şi în locul acela temeliile unei mari biserid, ca locaş de rugădune. Şi aşa s-a înfăptuit pentru prima oară ce nu se făcuse[241] nidodată, din chiar pragul veacurilor: cetatea închinătorilor idoleşti a fost socotită vrednică a primi in dar o biserică a lui Dumne-

240. Sau: «în curs» (n. tr.)
241. Textual: «Ce nu s-a mai auzit» (n. tr.)

zeu, cu preoţi şi cu diaconi, precum şi un episcop sfinţit Dumnezeului Celui Prea înalt, spre a-i călăuzi. 4. Doar că, în grija sa de a trage şi acolo pe cît mai mulţi spre dreapta învăţătură, a trimis împăratul din timp (bani) mulţi pentru ajutorarea sărmanilor - încă un îndemn pentru ei să meargă şi să primească cît mai degrabă învăţătura mîntuitoare.

Era aproape ca şi cum ar fi rostit şi el vorbele acelea: «... pe ocolite sau făţiş, numai să-L propovăduim pe Hristos».

59. 1. Dar pe cînd toţi îşi duceau zilele în bucurie - şi în vreme ce Biserica lui Dumnezeu se înălţa pretutindeni, sub toate formele şi în toate provinciile, din ce în ce mai mândră^ - din nou s-a strecurat invidia, pizmuitoarea bunătăţilor, în buna aşezare a unor lucruri atît de frumos orînduite, trăgînd nădejde ca - plictisit de multele noastre gîlcevi şi îndemnuri la dezordine - să-1 poată cît de curînd îndepărta de noi pe împărat. 2. Şi aprinzîndu-se o vîlvătaie de foc, a mistuit Biserica Antiohiei, atrăgînd peste ea nenorocire peste nenorocire, încît puţin a mai lipsit ca cetatea ea însăşi să se surpe de-a binelea.

Credincioşii acestei Biserici se împărţiseră în două. Dar Şi restul lumii din oraş - căreia i se adăugau autorităţile şi garnizoana - ajunsese să se duşmănească în asemenea grad încît cu siguranţă că ar fi tras sabia, de n-ar fi fost purtarea de grijă a lui Dumnezeu, precum şi teama ce le-o inspira împăratul, care să domolească pornirile de mînie ale gloatei. 3. Astfel, din nou a lucrat îndelunga-răbdare a împăratului în chipul unui salvator şi tămăduitor de suflete, aducând acelor suferinzi, prin vorbele sale, vindecare. Şi răspunzînd stării de lucruri cu toată blîndeţea, a trimis Constantin în mijlocul poporului - din rândurile celor apropiaţi lui şi onoraţi cu titlul de comite - pe omul său de mare încredere, ca să stea de vorbă cu ei, şi, în temeiul unor scrisori, să-i îndemne din partea sa la împăcare. Acestui îndemn el îi adăuga un al doilea, anume ca ei să se închine lui Dumnezeu după cuviinţă. în rândurile sale Constantin îşi dădea multă osteneală faţă de ei şi îşi mărturisea deplina înţelegere, după avusese prilejul să-1 asculte pe însuşi pricinuitorul tulburării. 4. Or, eu aş fi transcris aici scrisorile acestea atît de pline de tîlc şi de neobişnuit folos, dacă prin asta nu i-aş fi pus în acelaşi timp pe cei certaţi de împărat într-o lumină neplăcută. 5. Pentru care pricină voi lăsa atari epistole de o parte (fiindcă-mi pare mai cuminte să nu împrospătez amintirea unor fapte urâte), nemaiadăugînd cărţii de faţă decît acele scrisori alcătuite de el sub semnul bucuriei, în clipa cînd mulţimea s-a văzut iarăşi unită şi împăcată; prin care rânduri el îi sfătuia pe cei din Antiohia, să nu ridice pretenţii asupra acelui cârmuitor străin de ei care le mijlocise împăcarea, ci, după rînduiala Bisericii, să-şi aleagă drept păstor un bărbat, pe care li—1 va face cunoscut Mîntuitorul însuşi, al tuturor.

Constantin s-a adresat osebit, de o parte poporului, de cealaltă episcopilor, scriindu-le, deci, următoarele:

60.1. «Constantin Biruitorul, Măritul, Augustul - locuitorilor Antiohiei.

Cîtă bucurie înseamnă pentru toată lumea înzestrată cu pricepere şi înţelepciune, înţelegerea dintre voi! Iar după îndemnul legii, după îndemnul vieţii şi al rîvnei voastre, hotărît sînt eu însumi, fraţii mei, să vă iubesc şi să vă port o prietenie fără moarte. Fiindcă a purta cu adevărat -şi în duh de adevăr - roade bune nu înseamnă altceva decît să te poţi ajuta de o judecată dreaptă şi sănătoasă. 2. însă mă întreb atunci ce anume vi s-ar potrivi vouă mai bine? Fapt este că ar trebui să şovăi a spune despre voi că adevărul vă este mai curînd o cale de scăpare decît o ţintă pentru discordie[242]. Or, pentru nişte fraţi mînaţi cu toţii de acelaşi crez (anume că a urma neabătut drumul cel drept către Dumnezeu che-zăşuieşte faptul de a-ţi avea numele înscris în lăcaşul cel preacurat şi sfînt), ce anume ar putea fi mai minunat decît ca ei să se facă părtaşi -prin propăşirea lor - la binele obştesc? Iar dacă pilduitoarea învăţătură a Sfintei Scripturi vă mînă zelul pe calea unor împliniri încă şi mai bogate, atunci firesc este ca şi noi să dorim să ne întărim judecata în învăţăturile cele bune.

3. S-ar putea întîmpla să vă întrebaţi cu mirare unde anume vreau eu să ajung printr-o asemenea introducere. Ei bine, nu voi pregeta (şi nici nu mă voi da în lături) de la a vă spune cum stau lucrurile. Trebuie să ştiţi că v-am citit mesajul, din care - în temeiul strălucitelor mărturii aduse acolo - am putut pricepe că voi aţi dori cu înfrigurare să-1 aduceţi **la** voi pe Eusebiu, astăzi încă episcop al Cesareei - pe care-1 ştiu şi îl preţuiesc şi eu foarte mult, de multă vreme, pentru învăţătura şi pentru blîndeţea lui. 4. Or, ce vi se pare vouă că aş putea eu gîndi, în străduinţa mea de a-mi aduce partea la o cît mai bună aşezare a lucrurilor? Ce anume griji mi-a putut mie da rîvna voastră?

O, credinţă sfîntă, care prin cuvîntul şi după voia[243] Mîntuitorului nostru ne pui în faţă ca o icoană de viaţă, cît de greu ţi-ar fi să te lupţi cu păcatele omeneşti, de n-ar fi să te lepezi de la bun început de gîndul folosului! De unde şi eu cred că biruinţa este de partea cui se străduieşte mai cu osîrdie la dobîndirea stării de pace; dar şi că acolo unde ceea ce îi este omului cuvenit îi este înfăţişat doar sub formă de posibilitate, nimeni nu va ajunge de bunăvoia sa.

5. «De aceea vă întreb, fraţii mei: de ce să luăm o hotărîre care altora nu le-ar putea aduce decît amărăciune? De ce să stricăm ceva ce n-ar duce decît la prăbuşirea încrederii oamenilor în bunele noastre intenţii?

242. Sau: «o cale de ieşire la larg (mai curînd) decît **o** pricină de ură». - întregul text
pare foarte corupt, (n. tr.)

Am şi eu o părere foarte bună despre bărbatul pe care l-aţi socotit că merită preţuirea şi preferinţa voastră; dar mie nu-mi pare bine venit să şubrezim chiar într-atîta temeiurile unei stări de fapte care fiecăruia ar trebui să i se înfăţişeze drept cît mai bine întemeiată şi cît mai statornică, astfel încît nimeni să nu se mai poată încrede în propria sa putere de hotărîre, iar la o confruntare a calităţilor cîte unora cu cele ale acestui bărbat, să nu se poată

ajunge ca nu numai unul dintre ei, ci chiar mai mulţi să strălucească înaintea semenilor lor ! 6. Aşa că să nu vi se pară nici surprinzător, nici greu de suferit, văzînd cît de egale - şi, mai ales, cât de egal preţuite - pot fi între ele demnităţile, în sînul Bisericii. Fiindcă nu are nici un rost ca cercetarea (purtată după felurite criterii) să pună-n valoare pe câte unii - fie ei mici, fie ei mari - cînd puterea de judecată a tuturor se împărtăşeşte deopotrivă din tăria dumnezeieştilor dogme şi le păzeşte pe acestea în aşa fel ca, în temeiul unei Legi sortite deopotrivă tuturor, nimeni să nu aibă de suferit din asemuirea lui cu altul.

7. «Spunînd lucrurilor pe adevăratul lor nume, toate cele de mai sus[244] nu vă îndeamnă să căutaţi a aduce la voi pe bărbatul (despre care vorbim), ci vă îndeamnă mai curînd să vă luaţi gîndul de la el; iar tot ce a fost pînă acum arată mai mult ca o faptă de silnicie decît ca una făcută după dreptate - orice ar gîndi, în această privinţă, mulţimea. Vă grăiesc făţiş şi cu toată tăria că îndrăzneala voastră se face adevărată pricină de osîndă, iar nu numai pricină de tulburare măruntă. Să nu uităm pilda ce ne-o dau mieii: anume, cum li se vădeşte lor şi lipsa de putere şi starea sănătăţii în starea dinţilor, sau atunci cînd - din nesîrguinţa păstorului -se întîmplă să li se înrăutăţească viaţa! 8. Or, dacă lucrurile stau într-adevăr aşa - şi dacă nu ne înşelăm - atunci cuvine-se ca la asta să luaţi voi aminte mai întîi, fraţii mei (după care îndată vor urma destule altele, şi nu mărunte!), şi anume - înainte de orice - ca ceea ce este nobil, ca şi schimbul deschis al gîndurilor să nu aibă nimic de suferit între voi. Apoi cuvine-se să aveţi în vedere că bărbatul sosit în mijlocul vostru pentru a vă da sfatul potrivit şi-a luat între timp de la Dumnezeu dreapta platâ, bucurîndu-se de daruri neobişnuite (aşa cum aţi fost chiar voi de părere, cu gîndul la multa lui blîndeţe).

Şi aşa, potrivit îmi pare ca (întru deplina curăţie a cugetului - precum vă şi stă în obicei) să vă siliţi la găsirea unui bărbat cu adevărat pe măsura cerinţelor voastre. Ferecaţi tot îndemnul la răzmeriţă şi la neorânduială, care niciodată nu aduce după sine dreptatea! Din ciocniri nu ies decît scîntei şi flacără. 9. Or, eu aşa mă voi putea face bine-plăcut lui Dumnezeu, aşa voi putea simţi împlinindu-se urările voastre de viaţă lungă, anume pe măsura

244. Textual: «cele petrecute» (n. tr.)

dragostei mele pentru voi şi pentru înclinarea voastră spre omenie; lucru ce s-a şi putut vedea de cînd aţi lepădat ^de la voi întinăciunea aceea şi aţi început să vă înţelegeţi împreună în bună pace, dîndu-mi în această privinţă un semn sigur, croindu-vă cale cerească în plină lumină şi ţinîndu-vă ca de o cîrmă de fier.

Povara voastră este povara nestricăciunii; tot ce ar fi putut dăuna corăbiei voastre a fost lepădat din pîntecele ei. De asta şi trebuie să vă folosiţi de toate aşa fel încît să nu pară din nou că ni s-a împotmolit corabia de tot - ca urmare

a unei pripeli nechibzuite şi fără rost - sau că tot ce am încercat noi era de la început sortit eşecului.

Dumnezeu să vă aibă în paza Sa, fraţi iubiţi!»

61. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul - către Eusebiu.

Citit-am cu plăcere multă scrisoarea întocmită de înţelepciunea ta şi mi-am dat seama că te ţii cu adevărat de canonul pravilei bisericeşti. Rămîi deci neclintit în el, de vreme ce aşa pare că-l vei putea face lui Dumnezeu pe plac şi că te vei potrivi şi tradiţiei apostolice.

Te mai poţi socoti fericit şi pentru că ai fost găsit vrednic - ca să spunem aşa - de tot omul,[245] să fii episcop al oricărei Biserici; fiindcă de vreme ce toţi îşi doresc să vii la ei, bucuria ta [de a fi cu ei] va avea numai de sporit.

2. «înţelepciunea ta (care s-a priceput să păzească atît poruncile lui Dumnezeu şi canonul apostolic cît şi rînduiala Bisericii) ai făcut foarte bine neprimind episcopatul Antiohiei, spre a rămîne mai departe în sînul acelei Biserici în care, de la început, din voia lui Dumnezeu, ai primit demnitatea episcopală. 3. Poporului scrisu-i-am privitor la aceasta o scrisoare. Şi celorlalţi liturghisitori din preajma ta (care-mi scriseseră şi ei unele lucruri pe care le poate şi sfinţia ta lesne citi şi cumpăni) le-am scris din îndemnul lui Dumnezeu să le spun că nu au dreptatea de partea lor. Va trebui însă ca pe viitor înţelepciunea ta să te alături sfatului lor, aşa ca tot ceea ce lui Dumnezeu şi Bisericii le va părea de cuviinţă, să poată prinde rădăcină şi în Biserica Antiohiei.

Dumnezeu să te aibă în paza Sa, iubite frate!»

62.1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către Teodot, Teodor, Narcis, Aetius, Alfeu, şi către ceilalţi episcopi din Antiohia.

Citit-am cele scrise de înţelepciunea voastră şi am încuviinţat chibzuita hotărîre a lui Eusebiu, cel uns episcop, deopotrivă cu voi. Şi aflînd de toate cele petrecute (parte din scrisoarea voastră, parte dintr-ale iluştrilor comiţi Akakios şi Strategius), le-am cumpănit după cuviinţă; apoi am scris poporului Antiohiei ce anume ar putea fi plăcut lui Dumnezeu şi potrivit intereselor Bisericii. Poruncit-am totodată să se adauge scrisorii de faţă o copie a aceleia, ca să vă

245. Textual: «prin mărturia întregului univers» (n. tr.)

fie şi vouă cunoscut ce anume am hotărît eu să spun poporului în clipa în care mi s-a cerut să judec după dreptate.

în scrisoarea voastră se spune că, după o îndelungată chibzuinţă, alegerea şi voia - atît a poporului cît şi a voastră înşivă - îl cer pe Eusebiu, prea-sfinţitul episcop al Bisericii din Cesareea, să se aşeze pe scaunul Bisericii din Antiohia şi să primească a lua grijile acesteia asupra sa. 2. Pe de altă parte, scrisoarea lui Eusebiu - care mie îmi pare că este în consensul rânduielilor Bisericii - susţine părerea contrarie, .zicând că, el nu va părăsi sub nici un cuvînt o Biserică ce i-a fost cândva dată în grijă de Dumnezeu. Drept urmare, am socotit că se cuvine mai curînd să se facă aşa cum o cere atât de dreapta

lui hotărâre - el, adică, să nu fie zmuls din sînul Bisericii sale -, iar voi toţi să o încuviinţaţi.

Se cere totuşi ca înţelepciunea voastră să aibă cunoştinţă şi mai departe de părerea mea. Or, din câte am aflat, prezbiterul Eufronios -cetăţean al Cesareii Capadociei - ca şi Georgios - şi el prezbiter în Aret-husa (care, amândoi, au fost numiţi în acele locuri de Alexandru cel din Alexandria), sînt amîndoi foarte încercaţi într-ale credinţei. 3. Cuvine-se, deci, să fac cunoscute înţelepciunii voastre numele acestora, ca putând fi alese - totuşi neuitînd şi de alţii pe care i-aţi putea socoti vrednici demnităţii episcopale fără să vă abateţi de la rânduielile apostolice. Or, numai aşa pregătindu-vă va putea înţelepciunea voastră să-şi potrivească alegerea cu canoanele Bisericii şi cu tradiţia apostolică, precum o cere bisericeasca pravilă[246].

Dumnezeu să vă aibă în paza Sa, fraţi iubiţi!»

63. 1. Scriind cârmuitorilor Bisericilor în felul arătat, împăratul nu urmărea decât ca toate să fie făcute spre lauda Cuvîntului lui Dumnezeu. Dar după ce a pus stavilă pornirilor la dezbinare, aşezînd Biserica lui Dumnezeu sub semnul bunei înţelegeri şi al armoniei, Constantin a mers mai departe, socotind de datoria sa să nimicească încă un soi de oameni fără Dumnezeu, ca pe un rău cumplit printre oameni. E vorba de nişte înşelători, care, sub o înfăţişare ce impunea, făcuseră un adevărat prăpăd prin oraşe; proorocescul glas (al Mîntuitorului) îi pomenise cândva, zicân-du-le «prooroci mincinoşi» şi «lupi răpitori»: «Păziţi-vă de proorocii mincinoşi, care vor veni la voi cu chip de miei, dar care pe dinăuntru sînt lupi răpitori; după faptele lor îi veţi putea recunoaşte». 3. O poruncă dată de Constantin şi trimisă guvernatorilor de provincie a spulberat întreaga - şi de tristă amintire - tagmă a acestora; iar legii, el i-a adăugat şi o învăţătură dătătoare de viaţă pentru persoana lor, în care-i îndemna să nu pregete a se căi, de vreme ce Biserica lui Dumnezeu li se făcea ca o poartă deschisă spre calea mîntuirii.

Ascultă, cititorule , în ce fel le grăia el în scrisoarea aceea:

246. Textual: «ştiinţă» (n. tr.)

64. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către eretici.

Cuvine-se să recunoaşteţi în temeiul acestei legiuiri (atît voi, novaţienilor, cît şi voi: valentinieni, marcioniţi, paulieni, sau voi care vă trageţi numele de la frigieni; pe scurt, voi toţi care, în adunările voastre, aţi dat glas[247] unor crezuri sectare) cu cît fir de minciună s-a împletit deşartă voastră credinţă şi în ce leacuri amestecate cu otravă s-a îmbibat învăţătura voastră - fapt care pe cei sănătoşi îi făcea să alunece în neputinţe, iar pe cei aflaţi pe calea vieţii, să ajungă - datorită vouă - pradă morţii celei de-a pururi!

2. «O voi, ce sînteţi potrivnici adevărului, vrăjmaşi ai vieţii şi sfetnici ai pierzării! Totul la voi este făcut să se împotrivească adevărului, dar şi să se potrivească celor mai cumplite vicii, să se mărginească la sminteli şi simulacre,

prin care voi nu faceţi decît să daţi chip minciunii, pe cei nevinovaţi să-i asupriţi iar pe credincioşi să-i lipsiţi de lumină! Voi nu faceţi decît su va pierdeţi vremea cu un chip părelnic ai dumnezeirii; voi pîngăriţi totul şi crestaţi în conştiinţele curate şi nevinovate ale oamenilor răni aducătoare de moarte; pot spune aproape că voi răpiţi oamenilor văzul şi lumina zilei! 3. E oare nevoie să vă înşir toate vinile? Nici lipsa noastră de timp, nici mulţimea grijilor, nu ne îngăduie să zăbovim cît de cît - aşa cum s-ar cere - asupra răutăţilor voastre. Iar nebunia voastră este nu numai mare, ci chiar atît de mare, atît de hîdă şi de degradantă, că o singură zi nu mi-ar ajunge spre a o descrie. Şi altminteri se cuvine mai curînd să ne astupăm urechile şi să ne întoarcem privirea de la asemenea lucruri, astfel ca înşirarea lor amănunţită să nu întineze cumva spontana şi curata înflăcărare a credinţei noastre!

4. «Este oare cazul să mai îngăduim dăinuirea unor atît de mari rele? Cînd depăşeşte o anumită măsură, îngăduinţa ajunge să li se facă şi oamenilor sănătoşi pricină de bube ciumate. De ce, atunci, să nu zmul-gem acest rău - ca să spunem aşa - din rădăcină, urmărindu-1 făţiş, înaintea tuturor?

65. 1. «De vreme ce grozăvia pierzaniei voastre a ajuns pînă într-acolo încît să nu mai poată fi îngăduită, legea de acum vă previne că nici unuia dintre voi nu i se va mai îngădui pe viitor să meargă la adunări. Drept urmare, am poruncit ca toate casele în care ţineţi voi adunare să fie sechestrate. îngrijorarea noastră este atît de mare, încît vrem să nu vă mai puteţi ţine nelegiuitele şi nebuneştile adunări nu numai în locurile cunoscute îndeobşte, dar nici prin casele oamenilor sau prin cine ştie ce alte locuri aparţinînd unor particulari.

247. Textual: «aţi împlinit» (n. tr.)

2. «Lucrul cel mai bun ar fi ca voi toţi care vă sîrguiţi a-I sluji Domnului în duh de adevăr şi cu bună credinţă să vă alăturaţi Bisericii universale pentru a vă împărtăşi din sfinţenia ei, prin care veţi putea ajunge şi la cunoaşterea adevărului. în tot cazul, înşelăciunea întortocheatelor voastre învăţături va fi cu desăvîrşire scoasă de pe răbojul luminoşilor ani ai domniei noastre; vreau anume să zic: blestemata şi pustiitoarea dihonie a ereticilor şi a schismaticilor. Fiindcă potrivit îmi pare, cu fericirea de care am avut eu parte întru Dumnezeu, să îndrumăm pe toţi cei ce-şi deapănă viaţa sub semnul nădejdii, pe drumul drept, ca să fie feriţi de rătăcirile de credinţă dezordonate, şi să-i aducem de la întuneric ia lumină, de pe calea deşertăciunii, pe aceea a adevărului, şi din moarte, la mîntuire.

3. «Spre întărirea mijloacelor acestei tămăduiri, dat-am poruncă -cum am mai spus - ca toate [locurile dej adunare închinate înşelătoarei voastre credinţe (deci lăcaşurile de rugăciune - dacă aşa pot fi ele numite - ale ereticilor) să fie sechestrate şi negreşit predate Bisericii universale, celelalte locuri revenind fiscului. în felul acesta, pe viitor nu vă va mai rămîne nici o posibilitate de

adunare; şi aşa, începînd cu ziua de astăzi, nu veţi mai putea cuteza să vă ţineţi nelegiuitele adunări nicăieri: nici în public, nici pe la oameni acasă.

«Spre ştire».

66. 1. Aşa a risipit împărătească poruncă ascunsele întruniri ale celor de altă credinţă; aşa au fost prinse-n capcană[248] jivinele, pricinuitoarele înrăitei lor necredinţe. O parte dintre cei înşelaţi de ele au luat calea Bisericii cu gînduri ascunse (cu toate că şi de teama împăratului), prefăcîn-du-se pentru o vreme, cu atît mai mult cu cît legea cerea ca şi cărţile lor să fie puse sub urmărire, iar tot cel ce se mai deda la relele şi neîngăduitele lor năravuri era înhăţat. De aceea se şi prefăceau aceia în tot chipul, anume ca să se poată salva. Alţii însă au păşit cu adevărat - şi cu cele mai bune gînduri - pe calea nădejdii în Atotputernicul Dumnezeu. 2. Or, cîr-muitorii Bisericilor au avut mult a veghea atunci pentru amănunţita osebire a unora ca aceştia de ceilalţi: cînd încercau ei să se apropie, pe prefăcuţi îi izgoneau cît mai departe de turma lui Dumnezeu, ca pe nişte lupi ascunşi sub blană de oaie, **în** schimb, pe cei ce o făceau de bună-credinţă. după ce mai întîi - şi pentru o vreme - îi cercetau cum se cuvine, în cele din urmă îi numărau în rîndurile celor primiţi [de Biserică|.

3. Aşa a făcut Constantin cu nemernicii cei de altă credinţă. în schimb Biserica a primit fără nici o zăbavă pe unii care, în învăţăturile lor de credinţă, nu strecuraseră nimic netrebnic, dar care fuseseră tinuti de schismatici departe de obştea credincioşilor prin alte mijloace. Oame

248. Textual: «vînate» (n. tr.)

nii aceştia arătau aidoma celor întorşi în pilcuri din surghiun înapoi în patria lor; fiindcă ʳşi ei, îşi revedeau maica - Biserica - de care fuseseră atîta vreme despărţiţi, şi la care acum reveneau cu atîta bucurie!

Aşa s-au unit la loc, în deplină armonie, mădularele unicului trup (al Bisericii). Singură continua să-şi răspîndească lumina - revenită la ea însăşi - Biserica universală (cea iubită) de Dumnezeu; în afara ei nu mai rămăsese nici urmă de erezie sau de schismă. Iar cauza acestei mari şi unice izbutiri nu are cum reveni altcuiva decît numai împăratului celui atît de iubit de[249] Dumnezeu.

Cuprinsul cărţii a patra

1. Cum răsplătea Constantin pe cît mai mulţi, împărţindu-le daruri şi felurite demnităţi.
2. Ştergerea cîte unui sfert din dările anuale.
3. Micşorarea[250] dărilor împovărătoare.
4. Cum le dăruia Constantin bani celor învinşi în procesele pentru pricini băneşti.
5. Supunerea sciţilor. Cum au fost ei înfrînţi prin semnul Mîntuitorului nostru.
6. Supunerea sarmaţilor cu prilejul unei răscoale a sclavilor.
7. Soliile aducătoare de daruri ale barbarilor.
8. Cum i-a scris Constantin regelui Per-siei - care-i trimisese o solie de pace -privitor la creştinii de pe meleagurile aceluia.
9. Prea-cucernicele rînduri trimise de augustul împărat Constantin lui Sapor, regele Persiei, spre a-i mărturisi credinţa sa în Dumnezeu şi Hristos.
10. în continuare: împotriva idolilor, precum şi despre slavoslovia lui Dumnezeu.
11. Mai departe: despre tirani şi prigonitori, şi despre robitul Valerian.
12. Cum a prevăzut Constantin căderea prigonitorilor, şi cum se bucura el acum de pacea neamului creştin.
13. îndemnuri la iubirea creştinilor de pe meleagurile Persiei.
14. Pacea de care se bucurau creştinii în temeiul fierbinţilor rugi ale lui Constantin.
15. Cum a fost el înfăţişat rugîndu-se, şi pe monede şi în picturi.
16. Cum a oprit el prin lege reprezentarea imaginii sale în templele idoleşti.
17. La palat, rugăciuni şi citiri din Dumne-zeieştile Scripturi.
18. O lege hotărăşte cinstirea zilelor de Duminică şi de vineri.
19. Cum a poruncit Constantin ca şi ostaşii săi necreştini să se roage Duminica.
20. Cuvintele rugăciunii cu care şi-a învăţat[251] Constantin ostaşii.
21. Semnul crucii Mîntuitorului pus pe armele ostaşilor săi.
22. Rîvna lui la rugăciune şi cinstirea arătată praznicului Paştelui.
23. Cum a pus el capăt idololatriei şi cum a cinstit el pe mucenici şi sărbătorirea lor.
24. Cum s-a definit Constantin ca un fel de episcop al lucrărilor din afara (Bisericii).
25. Mai departe: despre interzicerea aducerii de jertfe, a ceremoniilor secrete, a luptelor de gladiatori şi a nesăbuitelor obiceiuri de mai înainte, de pe meleagurile Nilului.

178. Textual: -«atît de intrat în grija lui Dumnezeu» (n. tr.)
179. Textual: «egalizarea», «nivelarea» (n. tr.)
180. Textual: «dăruit» (n. tr.)

13. însemnata îmbunătăţire adusă legii îndreptate împotriva oamenilor fără copii. De asemenea, îmbunătăţirea adusă legii testamentare.
14. Cum a hotărît el prin lege ca creştinii să nu mai poată fi robi iudeilor; cum a dat el hotărârilor sinodale putere de lege - precum şi altele.
15. Daruri către biserici, către fecioare şi către cei lipsiţi.
16. Cuvântările lui Constantin; subiectele lor.
17. Cum a însemnat el unuia dintre hrăpăreţi, spre ruşinarea lui, măsurile unui mormînt.
18. Cum a fost criticat Constantin pentru prea marea lui iubire de oameni.
19. Despre cuvîntarea alcătuită de Constantin cu prilejul adunării sfinţilor.
20. Cum a ascultat Constantin stînd în picioare cuvîntarea lui Eusebiu despre mormîntul Mîntuitorului.
21. Cum a scris el lui Eusebiu despre Paşte şi despre Dumnezeieştile Scripturi.
22. Scrisoarea lui Constantin, în care-1 laudă pe Eusebiu pentru cuvîntul lui despre Paşti.
23. Scrisoarea trimisă de Constantin lui Eusebiu, privind editarea cărţilor Sfintelor Scripturi.
24. Cum s-au editat cărţile.
25. Cum - după primirea creştinismului -portul Gaza a fost făcut oraş, şi cum a primit el numele lui Constantin.
26. Cum a fost făcută oraş şi o localitate de pe meleagurile Feniciei, şi cum erau nimicite idoleştile locaşuri din celelalte cetăţi, pentru a face loc bisericilor.
27. Cum a chemat Constantin, în răstimpul celor treizeci de ani, trei fii ai săi la împărăţie, şi cum a hotărît el sfinţirea locaşului din Ierusalim.
28. Cum a poruncit el ca între timp să se ţină la Tir un sinod pentru lămurirea neînţelegerilor ivite în Egipt.
29. Scrisoarea trimisă de Constantin sinodului din Tir.
30. La praznicul sfinţirii de la Ierusalim au fost de faţă episcopi sosiţi din toate eparhiile.
44. Despre prietenoasa primire făcută lor de notarul Marianus. Despre darurile împărţite săracilor, precum şi despre cele aduse bisericii.
45. Feluritele cuvîntări ţinute în adunări de episcopi precum şi de Eusebiu, autorul scrierii de faţă.
46. Acesta a făcut mai apoi chiar înaintea lui Constantin o descriere a bisericii mormântului Mântuitorului, ţinând şi o cuvântare cu prilejul împlinirii a treizeci de ani de domnie.
47. Cum a avut loc sinodul din Niceea în al douăzecilea an de domnie al lui Constantin, iar sfinţirea bisericii din Ierusalim, în al treizecilea.
48. Cum nu suferea Constantin prea marea laudă a cuiva.
49. Nunta cezarului Constanţiu, fiul împăratului.
50. Solie şi daruri de la indieni.
51. Cum a împărţit Constantin împărăţia între cei trei fii ai săi, învăţîndu-i să domnească în frica lui Dumnezeu.
52. Cum i-a călăuzit el întru credinţă chiar şi la vîrsta bărbăţiei.
53. Cît de sănătos la trup era Constantin la vîrsta de peste şaizeci de ani şi după treizeci şi doi de ani de domnie.
54. Despre excesele şi făţărniciile cîte unora, înlesnite de prea marea lui îngăduinţă.
55. Cum nu a încetat Constantin a scrie cuvântări pînă în pragul morţii.
56. Cum a pornit el cu război împotriva perşilor, însoţit de episcopi şi [urmat] de un cort în chip de biserică.
57. Cum a primit el pe solii perşi, şi cum a privegheat el împreună cu toţi ceilalţi la praznicul Paştelui.
58. Despre zidirea la Constantinopol a bisericii Apostolilor.
59. Continuarea descrierii bisericii.

60. Cum a pus el să se facă acolo şi un sarcofag pentru sine.

61. Slăbiciunea care a pus stăpînire pe el la Helenopolis şi stăruinţele[252] lui spre a fi botezat.

252. Sau: «rugile» (n. tr.)

44. Ruga lui Constantin către episcopi. ca să aibă parte de Taina spălării de păcat.
45. Cum a înălţat Constantin cuvinte de laudă către Dumnezeu, după spălarea sa de păcat .
46. Moartea lui Constantin la amiaza sărbătorii Rusaliilor.
47. Jalea soldaţilor şi a comandanţilor.
48. Aducerea trupului de la Nicomidia în palatul din Constantinopol.
49. Cum a fost Constantin cinstit de comiţi şi de toţi ceilalţi, după moarte, ca şi cum ar fi fost în viaţă.
50. Cum a hotărît armata ca fiii lui să poarte de atunci înainte titlul de augusti.
69. Jalea locuitorilor Romei. Cum l-au cinstit ei pe Constantin în imagini chiar şi după moarte.
70. Constanţiu - fiul lui Constantin - ii înhumează acestuia trupul la Constantinopol.
71. Slujba ţinuta în biserica aşa-numită a Apostolilor, la moartea lui Constantin.
72. Despre pasărea phoenix.
73. Cum s-au bătut monede înfăţişîndu-1 pe Constantin înălţîndu-se la cer.
74. Cum i-a răspuns Dumnezeu lui Constantin, cela ce-L cinstise pe El, cu dreaptă cinstire.
75. Constantin a fost cel mai credincios dintre toţi împăraţii romani de pînă la el.

CARTEA A PATRA

1.1. Dar săvîrşind el asemenea fapte spre buna rostuire şi spre proslăvirea Bisericii lui Dumnezeu - silinţa dindu-şi-o întreagă ca să înalţe în cugetele oamenilor învăţătura Mîntuitorului la loc de preţ -, Constantin nu nesocotea nici celelalte osteneli, străine ei. Peste întreaga omenire ce-şi ducea viaţa pe meleagurile provinciilor el n-a încetat nici o clipă să-şi reverse belşugul feluritelor binefaceri, punînd în valoare cînd părinteas-ca-i grijă (cu care-i înconjura pe toţi, fără osebire), cînd priceperea de a-i răsplăti pe fiecare dintre prietenii săi de nădejde, cu demnităţi felurite. Faţă de toţi îşi răspîndea filotimia cu inima cea mai largă, aşa că oricine-i cerea o oarecare favoare putea fi încredinţat că n-avea să dea greş: nimeni, nici unul dintre suplicanţi nu fusese vreodată înşelat în aşteptări. 2. Tuturor, el le răspundea dăruinde-le fie belşug de bani, fie posesiuni; pe cîte unii îi învrednicea cu demnitatea de guvernator, pe alţii, cu cea senatorială; mulţi căpătau titluri înalte; unii erau ridicaţi la treapta de comiţi de rangul întîi, alţii de rangul doi sau trei, iar alţii, nenumăraţi se vedeau de asemenea înzestraţi cu apelativul «înalt», precum şi cu numeroase alte onoruri: fiindcă prin mijlocirea feluritelor onoruri împăratul se sîrguia să mulţumească pe cît mai mulţi.

2. Cît de mult se silea el să facă oamenilor viaţa plăcută ne putem da seama dintr-o pildă de mare folos, ştiută pînă-n zilele noastre de toată lumea. Din dările pentru pămînt, lui Constantin îi revenea în fiecare an o pătrime; această pătrime el totuşi a împărţit-o la loc proprietarilor de pămînt, lucru care - dacă punem la socoteală darea din fiecare an - a făcut ca o dată la patru ani aceştia să nu mai plătească nici un fel de dare. Faptul a fost de el întărit prin lege, rămînînd aşa şi pentru viitor şi făcînd ca ocîrmuirea împăratului să dăinuiască pentru totdeauna de neşters în amintirea contemporanilor săi şi a urmaşilor lor.

3. Totuşi, unii au contestat măsurătorile de pămînt făcute sub cîr-muitorii de mai înainte, plîngîndu-se că ţarinile lor fuseseră încărcate cu dări împovărătoare. Aşa cum o cerea dreptatea, împăratul a trimis la faţa locului bărbaţi împuterniciţi să îndrepte[253] aceste dări şi să nu le socoată acelora plîngerea ca o vină.

4. La alte procese, pentru ca pierzătorii să nu rămînă mai întristaţi decît cei cărora li se făcuse dreptate, împăratul le dăruia acelora - din propria-i

253. Sau: «***să*** niveleze» (n. tr.)

avere - fie pămînt, fie bani. Astfel, învinsul la judecată se putea bucura în aceeaşi măsură cu învingătorul şi îşi putea ridica privirea ca să-şi bucure ochii de vederea lui Constantin. Era cu neputinţă ca, odată ajuns (întru adîncul umilinţei şi al necazului tău) înaintea acestui atît de mare împărat, să pleci altminteri (decît cu bucuria în suflet). Aşa, şi unii şi ceilalţi se întorceau de la judecată senini şi veseli, făcînd ca toată lumea să se minuneze de multa mărinimie a împăratului.

5. 1. Mai este oare nevoie să amintesc aici că împăratul avea să-i supună pe barbari, silindu-i să asculte de puterea romană? Că el a izbutit pentru prima oară să subjuge popoarele sciţilor şi ale sarmaţilor (care mai înainte nu ştiau ce înseamnă să slujeşti altuia), făcîndu-i - chiar împotriva voii lor - să-i recunoască pe romani drept stăpîni? Fiindcă ocîrmuitorii mai vechi (ai Romei) ajunseseră chiar să le plătească sciţilor un tribut, făcînd astfel - în virtutea acestei mirii anuale - din romani un popor aflat la cheremul[254] barbarilor!

2. împăratul nu se putea socoti împăcat cu un asemenea gînd. Unui biruitor ca el nu i se părea potrivit ca - după pilda celor care-1 precedaseră - să plătească mai departe birul. De aceea, punîndu-şi el nădejdea în Mîntuitorul său şi înfruntîndu-i şi pe aceştia cu biruitorul semn (al crucii), pe toţi i-a supus într-un timp foarte scurt: pe cei mai nărăvaşi i-a cuminţit pe calea armelor, iar pe ceilalţi i-a atras de partea sa pe calea unor solii

foarte bine gîndite, făcîndu-i şi pe ei să se lepede de viaţa animalică şi fără ştiinţă de lege pe care o duceau, în schimbul unei vieţi chibzuite şi puse sub semnul legii.

Aşa au învăţat sciţii, pînă la urmă, să le slujească romanilor.

6. 1. Dar şi pe sarmaţi i-a prăvălit Dumnezeu însuşi sub călcîiul lui Constantin, care i-a zdrobit în pofida multei lor semeţii de barbari - şi iată cum:

Cînd s-au ridicat sciţii împotriva lor, ca să se poată apăra, stăpînii au fost nevoiţi să împartă sclavilor lor arme. Aceştia au ieşit biruitori, dar mai apoi au întors armele împotriva stăpînilor, pe care i-au izgonit din casele lor, pînă la ultimul om.

2. Constantin ajunsese acum singura lor salvare. Şi întrucât ştia să vină în ajutorul oamenilor, pe toţi izgoniţii i-a găzduit pe meleagurile romane: pe cei mai buni de luptă[250] i-a înrolat în propriile sale unităţi; celorlalţi, ca să poată trăi, le-a împărţit pămînt ca să-1 lucreze. Ceea ce i-a şi făcut pe aceia să mărturisească cum că nenorocirea ce se abătuse asupra lor se sfârşise în cele din urmă cu bine, de vreme ce le îngăduise ca, în schimbul neomeneştii lor

254. Textual: «robit» (n. tr.)

vieţi de barbari, să se poată şi ei bucura de viaţa liberă a romanilor.

Aşa i-a dăruit Dumnezeu lui Constantin biruinţa împotriva tuturor neamurilor vrăjmaşe. încît, pînă la urmă, nu puţine au fost seminţiile de barbari care au venit să se supună lui chiar şi de bună voia lor.

7.1. Soli sosiţi de pretutindeni îi aduceau necontenit daruri de mare preţ de prin părţile lor. într-un rînd, ducîndu-ne acolo, am putut vedea şi noi pe aceşti barbari aşteptînd cuminţi şi înşiruiţi în dreptul porţilor palatului, în ciuda înfăţişării lor ciudate şi impunătoare. Purtau veşminte cu totul neobişnuite, aveau trăsături foarte deosebite de ale noastre şi tot atît de deosebite le erau pieptănătura şi forma bărbii. Barbarul era încruntat, cu totul altfel la înfăţişare (decît noi), cu trupul neobişnuit de înalt. Unii erau roşcovani, alţii mai albi ca zăpada; unii erau mai negri la chip decît abanosul sau pucioasa, iar alţii mijlociu de negri: luînd bine aminte la cei chemaţi înăuntru, puteai vedea acolo pînă şi blemizi şi inzi şi etiopi sosiţi «de la capătul pămîntului, oameni nespus de osebiţi». 2. Fiecare dintre aceştia aducea împăratului, la rîndul său, daruri de preţ de pe meleagurile sale - aşa cum şi sînt ei înfăţişaţi: unii, cununi de aur; alţii, diademe bătute în pietre scumpe; alţii, feciori cu părul bălai; unii, veşminte de ale barbarilor cu motive[1] florale, ţesute cu fir de aur; alţii, cai sau scuturi sau lănci lungi sau săgeţi şi arcuri - care, toate, nu erau altceva decît simbolul dorinţei lor de a sluji cauzei împăratului şi de a lupta alături de el, în caz că i-ar fi dobîndit bunăvoinţa. 3. împăratul le lua din mîinile aducătorilor şi le dădea să fie puse la locul cuvenit; apoi le întorcea darul cu atîta mărinimie că, de la o clipă la alta, făcea din aceşti trimişi nişte oameni bogaţi. Pe cei mai aleşi dintre ei îi învrednicea şi de felurite demnităţi romane - lucru care a făcut ca multora să le şi placă atare îndeletnicire pînă la a da uitării drumul de întoarcere în patrie.

8. Iar cînd a socotit regele Persiei să-i dea lui Constantin de ştire, prin solii, despre gîndul său de pace, a trimis şi el daruri doveditoare ale intenţiilor aflate la temelia prieteneştii învoieli (pe care şi-o dorea), împăratul a încheiat cu el înţelegerea dorită, dar pînă la urmă l-a întrecut în mărinimie şi în aşteptări pe acela, care-1 onorase mai întîi. cu bunul său gînd, • Aflînd că Bisericile lui Dumnezeu se înmulţiseră pe pămîntul Persiei şi că o mare mulţime de popor îşi căuta adăpost în stînele păstoriei lui Hristos, s-a bucurat, de parcă lui i-ar fi stat în grijă menirea oamenilor de pretutindeni, şi din acea clipă a şi început să ia aminte la soarta tuturor. Lucru pe care ni-1 înfăţişează cu propriile sale cuvinte în stăruitoarea şi meşteşugită scrisoare trimisă regelui Persiei în intenţia de a-i aşeza pe aceia sub ocrotirea sa.

Şi scrisoarea aceasta - scrisă în latineşte de împăratul însuşi - se află la îndemîna noastră. Tălmăcită în limba elinească, ea îi va fi desigur mai lesne de priceput cititorului. Iat-o, deci:

9. «Dumnezeiasca credinţă păzind-o, părtaş mă fac al luminii celei adevărate. Lumina adevărului avînd-o drept călăuză, iată mărturisesc dumnezeiasca credinţă; faptele mele o întăresc. Şi zicînd aşa, eu nu fac

decît să-mi recunosc făţiş închinarea în faţa preasfintei predanii, văzînd în ea adevăratul meu dascăl pe calea cunoaşterii lui Dumnezeu celui preasfînt.

întărit de puterea Acestuia[256], am trezit pe rînd întreaga lume - de la îndepărtatele meleaguri din apropierea oceanului începînd - la speranţa de neclintit într-o mîntuire. Tot cel ce sub înfricoşătorii tirani de mai înainte purta asupră-şi jugul unei robii care - lovind în toţi, zi după zi -pe toate le ducea de rîpă, văzîndu-se acum părtaş al răsplatei[257], ca însănătoşit (după o lungă suferinţă) a prins puteri de viaţă nouă.

Pe Acest Dumnezeu - al cărui semn este purtat pe umeri de o întreagă oaste închinată Lui - îl mărturisesc eu. Şi oriîncotro o cheamă glasul dreptăţii, într-acolo o şi trage semnul negreşit. Asemenea pricini mi-au adus şi mie mulţumirea unor izbînzi strălucite şi năpraznice. Deci acestui Dumnezeu mărturisesc eu a-I sluji spre nemuritoare aducere-aminte; cu mintea mea ageră şi curată, pe El îl desluşesc eu aievea, acolo, întru cele de sus.

10. 1. Cînd îngenunchez, pe El îl chem. Mă ţin departe de toată spurcăciunea aducerii de jertfe[258], de neplăcuta şi respingătoarea ei miasmă, şi fug de toată lumina lumească, de care - toate - nelegiuita şi îngroziitoarea rătăcire (a închinării la idoli) întinîndu-se, a prăbuşit foarte multe popoare - ba neamuri întregi -, prăvălindu-le pînă în adîncuri.

2. «Dumnezeul a toate nu îngăduie ca acelea aduse de El la fiinţă în pronia Sa asupra oamenilor (şi datorită iubirii Sale de oameni) spre a le fi acestora de folos la nevoie, să ajungă bătaia-de-joc a oricui. Oamenilor, El nu le cere nimic altceva decît curăţia gîndului şi un suflet fără prihană, prin care singure cumpăneşte El faptele noastre de bine şi credinţa noastră. 3. Plăcute îi sînt lucrările smereniei şi ale blîndeţei: pe cei umili îi iubeşte tot atît precît îi urăşte pe gîlcevitori. Iubeşte credincioşia iar necredincioşia o osîndeşte, împilarea celor ce nu se pricep decît la vorbe goale negreşit surpînd-o. El osîndeşte îngîmfarea celor trufaşi şi îl prăvăleşte pe tot cel tras în sus de fumurile semeţiei - răspunzînd, în schimb, după cuviinţă celor smeriţi la cuget şi neţinători-de-rău.

4. «De aceea şi are El foarte la inimă orice domnie ce se deapănă în duh de dreptate, întărind-o cu purtările Sale de grijă şi ocrotind regescul nostru cuget cu harul păcii aducător de adîncă linişte.

256. Textual: «Sprijinindu-mă pe alianţa cu puterea Acestui Dumnezeu» (n. tr.)

257. Textual: «profitînd de răzbunarea generală». - în realitate, textul grecesc are aici nuanţe mai puţin violente decît ar lăsa să se creadă redarea lui literală, accentul părînd
să cadă pe o stare de fapte în care rolurile s-au inversat, (n. tr.)

11. 1. «Or, frate, mie nu-mi vine a crede că greşesc atunci cînd pe Acest Dumnezeu unic - pe Care mulţi dintre împăraţii noştri, aflîndu-se sub înrîurirea unor credinţe rătăcite şi nebuneşti, L-au tăgăduit - îl mărturisesc a fi Cîrmuitorul şi Părintele a toate. De altminteri toţi aceia au avut parte de un

sfîrşit atît de înfiorător, încît, mai tîrziu, de cîte ori şi-a pus El în minte să le aducă cîte unora ce se sîrguiau pe aceeaşi cale (cu tiranii) o povaţă menită să-i întoarcă din drum, nimănui nu i-a stat la îndemînă o pildă mai bună decît prăbuşirea acelora înşişi. 2. Unul dintre ei cred că a fost şi omul asupra căruia abătîndu-se mînia lui Dumnezeu ca o furtună, l-a spulberat de pe pămîntul nostru, abătîndu-1 pe meleagurile voastre ca să predea acolo însemnul cel atît de mult discutat al biruinţei, spre ruşinea lui.

12. «Sincer vorbind, mie-mi pare că darea pe faţă, astăzi, a tristei lor sorţi este, pînă la urmă, un lucru bun, mai ales că eu putusem să o prevăd din clipa în care ei se porniseră să tulbure poporul lui Dumnezeu cu nelegiuitele lor rînduieli. De aceea şi trebuie să-I fim noi recunoscători lui Dumnezeu pentru faptul că-n desăvîrşita-I pronie asupra tuturor robilor dumnezeieştii legi, dăruindu-le acestora din nou pacea, El le îngăduie să se şi bucure şi să se mîndrească de ea. Ceea ce mă şi face să fiu încredinţat că la noi toate lucrurile vor sta bine şi statornic atîta vreme cît va vrea şi El să ne ţină pe toţi strînşi în juru-I prin mijlocirea curatei şi încercatei credinţe a acelora şi a unităţii crezului nostru în Dumnezeu.

13. «Or, nici nu-ţi închipui cît de mult m-a bucurat să aud că creştinii - fiindcă la ei îmi este gîndul în tot ce-ţi scriu - au început (aşa cum mi-aş fi dorit şi eu) să se răspîndească[259] pe cea mai mare parte a meleagurilor Persiei. Precum îţi doresc eu ţie tot binele, tot astfel li—1 doresc eu şi lor, ca supuşi ai tăi - prin care fapt îl vei şi putea avea de partea ta pe însuşi Stăpînul a toate, miluitor şi blînd.

Pe ei, deci - gîndindu-mă eu la puterea ta - ţi-i aşez eu sub a ta ocrotire; pe ei, chiar pe ei ţi-i încredinţez eu cu totul, cunoscîndu-ţi multa credincioşie: iubeşte-i cu toată tăria iubirii tale de oameni, şi-ţi vei dobîndi prin credincioşie o mulţumire fără margini, de care să ne putem bucura şi noi».

14. 1. îndrumate, parcă, de o singură călăuză, bucuroase să-şi ducă viaţa sub (privegherea) slugii lui Dumnezeu, popoarele de pe întreg pămîntul îşi vedeau toate de ale lor, propăşind[260] în netulburată pace. Nimic nu mai putea şedea în calea Romei. 2. Totuşi, încredinţat că nimic nu-i putea fi mai de ajutor spre paza acestei stări decît rugăciunile iubito-

259. Textual: «să împodobească», «să pună în valoare (cu prezenţa lor)» (n. tr.)

260.

rilor de Dumnezeu, împăratul se străduia să şi le dobîndească, se ruga osîrdnic lui Dumnezeu şi poruncea capetelor Bisericilor să înalţe rugăciune pentru el.

15. 1. Cît de puternic i se înrădăcinase lui Constantin credinţa în Dumnezeu se mai poate vedea şi dacă luăm aminte că el s-a gîndit singur să bată o monedă de aur înfăţişîndu-1 cu privirea parcă ridicată, aşa cum fac cei ce se roagă fierbinte lui Dumnezeu. 2. Acest tip de monedă a avut curs pe întreaga arie a lumii romane. Iar în palatele imperiale din unele cetăţi,

Constantin a fost înfăţişat - stînd în picioare - deasupra imaginilor aflate pe la porţi, cu privirea ridicată spre înaltul cerului şi cu braţele de asemeni întinse - ca unul aflat în rugăciune.

16. Aşa a cerut el să fie înfăţişat în imagini - adică rugîndu-se. Iar una din legile date de el nu mai îngăduia reprezentarea persoanei sale în templele idoleşti, pentru ca nici măcar imaginea pictată să nu poată fi atinsă de necurăţia smintitei şi neîngăduitei credinţe.

17. Am putea însă pune la socoteală un lucru mult mai însemnat, dacă luăm seama că el înjghebase un fel de biserică a lui Dumnezeu în chiar lăuntrul palatului său, precum şi faptul că-i întrecea cu mult în fervoare pe toţi cei ce se adunau acolo. Cu Sfintele) Scripturi în mînă, Constantin urmărea cu luare-aminte tîlcul inspiratelor ei cuvinte; apoi, împreună cu lumea de la palat, înălţa rugăciunile ce se cereau spuse.

18. 1. împăratul s-a mai gîndit să facă, din ziua închinată rugăciunii, cea mai însemnată - şi cea dintîi - zi (a săptămînii), ca una ce şi era, de fapt, o zi închinată Domnului şi aducătoare de mîntuire. Diaconi şi alţi slujitori ai lui Dumnezeu - oameni cu o viaţă fără cusur şi înzestraţi cu toate virtuţile - au fost puşi de el să vegheze asupra întregii sale case. Străjile, credincioase lui, şi soldaţii < corpului de' gardă, parcă încinşi cu platoşa dăruirii de sine, vedeau în el pe învăţătorul lor întru cele ale cuvioşiei şi nu cinsteau mai puţin mîntuitoarea şi sărbătoreasca zi a Duminicii, ci înălţau şi ei rugăciunile cele atît de dragi împăratului. 2. De altfel, fericitul Constantin s-a îngrijit ca toată lumea să (poată) face ca ei, fiindcă-şi pusese în gînd să facă treptat din tot omul un închinător la Dumnezeu. Aşa a hotărît el prin lege ca ziua închinată Mîntuitorului să le fie zi de odihnă tuturor cetăţenilor imperiului, iar cea din ajunul sîmbetei să fie şi ea o zi aleasă - cred eu că spre aducere-aminte a celor săvîrşite, după tradiţie, de Mîntuitorul în asemenea zile. 3. în tot cazul, întreaga sa oaste a fost învăţată de el să cinstească osîrdnic această zi a Mîntuitorului - chemată şi «*zi a* luminii» sau «*a* soarelui»; soldaţilor care împărtăşeau şi ei dumnezeiasca credinţă le era acum îngăduit să zăbovească în voie în biserica lui Dumnezeu, ca să se poată ruga nestingheriţi.

19. Dar şi celor ce nu îmbrăţişaseră încă dumnezeiasca învăţătură le-a dat - prin altă lege - poruncă să meargă Duminica pe un cîmp deschis din imediata apropiere a cetăţii, unde, la un semn, ei urmau să înalţe cu toţii laolaltă lui Dumnezeu o rugăciune învăţată anume. Fiindcă (nici lor) nu li se cădea să-şi pună nădejdea în lănci şi în platoşe sau în vigoarea lor trupească, ci se cuvenea ca şi ei să recunoască în Dumnezeu, Cel aflat mai presus de toate, pe Dăruitorul a tot binele şi chiar al biruinţei, şi, ca atare, li se cuvenea şi lor să-l înalţe unele rugăciuni de mulţumire, cu braţele întins ridicate spre cer, cu ochii gîndului de asemenea aţintiţi asupra împăratului ceresc, şi să-L pomenească în ruga lor drept dătător de biruinţă, izbăvitor, străjuitor şi sprijin[261].

însuşi împăratul i-a învăţat pe toţi ostaşii săi această rugăciune, zicîndu-le să grăiască pe latineşte următoarele:

20. 1. «*Pe* Tine singur Te ştim Dumnezeu, pe Tine drept împărat Te cunoaştem, pe Tine într-ajutor Te chemăm; de la Tine ne-am dobîndit biruinţele, prin Tine mai presus de vrăjmaşi arătatu-ne-am, Ţie recunoştinţă îţi datorăm pentru bunurile dobîndite; în Tine am nădăjduit că şi pe cele viitoare ni le vei dărui: cu toţii Ţie ne rugăm; iar pentru împăratul nostru Constantin dimpreună cu evlavioşii săi fii, fierbinte ne rugăm: viaţă dă-le cît mai lungă şi de biruinţă plină!»

2. Aşa a hotărît el să facă unităţile oştii sale în fiecare zi de Duminică[262], şi aşa le-a învăţat el să zică, de se rugau lui Dumnezeu.

21. Aşijderi a pus el să fie trecut şi pe arme mîntuitorul semn al crucii , după cum oastea însăşi, odată echipată şi gata de luptă, n-avea să mai înalţe înaintea ei nici unul din auritele chipuri de altădată[263], ci numai mîntuitorul însemn de biruinţă.

22. 1. Or, la anumite ceasuri ale zilei, Constantin se zăvora în ascunzişul celor mai ferite cămări ale palatului, singur cu Dumnezeul său Cel Unul, Căruia, îngenunchind, fierbinte-I cerea în rugăciune ceea ce avea el mai multă nevoie, ca un adevărat părtaş al lucrărilor de taină[264]. Pentru zilele mîntuitoarei sărbători (a Paştelui) îşi prelungea mult reculegerea, prăznuind-o[265] în sfintele-i slujbe cu toate puterile sufleteşti şi trupeşti adunate, cu totul dăruit unei vieţi pline de har, şi, prin asta, pe toţi părtaşii la praznic întrecîndu-i. 2. Sfînta veghe de noapte o prelungea pînă-n zi: anumiţi oameni trimişi de el aprindeau pe întreg cuprinsul oraşului luminări lungi de ceară, .cărora li se adăugau făcliile aprinse la tot pasul -ceea ce făcea ca tainica noapte a veghii să ajungă în cele din urmă mai dăruită cu lumină decît miezul zilei. Iar în zori - după pilda

261. Textual: «săritor în ajutor» (n. tr.)
262. Textual: «de ziua luminii» (n. tr.)
263. Textual: «obişnuită (pînă atunci)» (n. tr.)
264. o!& тіс нетохсх; iepwv opyiojv - «ca un participant la sfinţitele mistere», expresie cu referire la cultul Demetrei.
265. Verbul *ixzXeixo,* prezent în text, sugerează o participare directă, activă, pro-priu-zis exercitarea unei funcţii sacerdotale, (n. tr.)

mîntuitoare-lor revărsări de dar (ale învierii) - îşi întindea şi împăratul generosul său braţ peste toate provinciile şi neamurile şi popoarele împărăţiei , tuturor făcîndu-le daruri bogate.

23. în felul acesta preoţea Constantin Dumnezeului său. Tuturor popoarelor aflate sub administraţie romană, precum şi militarilor, porţile tuturor templelor idoleşti le-au fost cu desăvârşire închise; aducerea de jertfe a fost şi ea oprită cu totul. O lege dată pentru guvernatorii provinciilor hotăra de asemenea cinstirea zilei Domnului; ba, la îndemnul împăratului, aceştia au început să cinstească şi zilele amintirii mucenicilor, acordîndu-le în biserici cuvenita sărbătorire şi făcînd împăratului pe plac în toate.

24. Fapt care i-a şi îngăduit să spună odată, la primirea unor epis-copi, că şi el ar fi un fel de episcop, sau - cum l-am putut eu însumi auzi zicînd - «Voi sînteţi episcopi întru cele dinăuntru ale Bisericii; pe mine, însă, m-a aşezat Dumnezeu episcop al celor aflate în afara *ei»,* în duhul acestor vorbe, Constantin şi-a păstorit toţi supuşii cu multă chibzuinţă; şi îi îndemna din răsputeri să meargă pe calea unei vieţi cuvioase.

25. 1. Şi a ajuns el ca printr-o strînsă înşiruire de legi şi rânduieli să dea în cele din urmă poruncă aşa: nimeni să nu mai jertfească idolilor, să nu se mai îndeletnicească cu prezicerile, să nu mai înalţe chipuri cioplite, să nu oficieze cine ştie ce culte secrete şi să nu întineze arenele, oraşelor cu sîngeroasele lupte dintre gladiatori. 2. Dar pentru Egipt - şi mai ales pentru Alexandria - unde lumea obişnuia să-şi venereze fluviul sub înfăţişarea unor f ameni, a dat Constantin o lege deosebită în care cerea ca tot acel neam de oameni nici-bărbaţi-nici-femei să dispară negreşit din viaţa (publică), astfel ca lumea să nu mai poată da ochi cu nişte inşi supuşi unor asemenea dezmăţuri.

3. Idololatrii aceia îşi închipuiau acum că fluviul nu va mai curge ca întotdeauna. Fapt este că Dumnezeu - prezent în lucrările lui Constantin - i-a inspirat acestuia o lege în care totul era împotriva aşteptărilor lor, fiindcă după dispariţia acestei tagme, care cu spurcatele ei obiceiuri, întina oraşele, fluviul a curs mai abitir ca odinioară, ca peste nişte meleaguri într-adevăr gătite să-1 primească, şi n-a contenit să le ude egiptenilor ţarinele cu ape încă şi mai bogate, silindu-i să ia aminte din faptă să nu mai aibă de-a face cu inşi spurcaţi şi smintiţi ca aceia, ci să caute cauza a tot binele numai la Cel care este în măsură să dăruiască tot binele.

26. 1. Dar nenumărate au fost cele săvîrşite de împărat în fiecare provincie, înlesnind mult sarcina celor ce şi-ar pune râvna să scrie despre ele. între aceste lucrări s-au numărat şi nişte legi cărora Constantin le-a dat o formă nouă, insuflînd duh de sfinţenie unei idei străvechi.

Să spunem, deci, câteva vorbe şi despre ele.

2. Vechile legi îi pedepseau pe oamenii lipsiţi de copii, neîngăduindu-le să lase moştenire persoanelor apropiate lor. Legea era foarte crudă, întrucît pedepsea pe inşii rămaşi fără copii ca pe nişte tîlhari. De aceea s-a şi gîndit împăratul să facă aici unele osebiri, îngăduind în anumite cazuri moştenirea, şi a insuflat legii un duh de sfinţenie, zicînd că printr-o asemenea măsură nu trebuiau pedepsite decît persoanele dovedite a fi de rea intenţie. 3. Fiindcă există mulţi oameni rămaşi fără copii şi care o! cîţi copii n-ar fi vrut ei să aibă, de nu le-ar fi fost lor piedică la aceasta nu ştiu ce slăbiciune fizică; după cum mai există persoane rămase fără copii nu pentru că n-ar fi vrut să-i aibe, ci numai fiindcă se feresc să aibă a face cu vreo femeie, preferind să se dăruiască alesei căi a înţelepciunii[266]. Tot aşa cum sînt şi femei care, dăruindu-se pe de-a-ntregul lui Dumnezeu, au ales calea neîntinaţii şi a deplinei feciorii, dedicîndu-se, trup şi suflet, unei vieţi fără pată şi pătrunsă de sfinţenie. 4. Şi

întreb, atunci: asemenea fiinţe meritau ele să fie pedepsite? Nu meritau ele mai curînd admiraţia şi încuviinţarea noastră? Fiindcă dacă voia cea bună este prin ea însăşi vrednică de mare preţ, hotărîrea de a o trece în faptă este mai presus decît ce ne propune nouă firea.

Dar dacă aşa stau lucrurile, atunci cuvine-se mai curînd ca noi să le plîngem de milă oamenilor lipsiţi de bucuria de a avea copii - datorită cine ştie căror neputinţe fizice - iar nu să-i pedepsim; iar de tot cel ce-şi dăruieşte puterea de dragoste Celui Atotputernic, mai potrivit îmi pare mie să ne minunăm din cale afară, decît să ne înverşunăm împotriva lui. Or, în acest sens a schimbat şi împăratul - şi cu dreaptă socoteală - prevederile legii.

5. în continuare, vechile legi stabileau şi îndatoririle şi termenii pre-cişi de care cei ce-şi făceau testamentul erau obligaţi să se ţină, chiar de-ar fi fost ei pe patul lor de moarte. Era o stare de lucruri care - la formularea ultimelor dorinţi ale celor ce se stingeau din viaţă - ducea la multe necazuri. 6. Lucru pe care înţelegîndu-1 împăratul, a schimbat şi aceste prevederi, zicînd ca acela ce se săvîrşea să-şi arate voia în cuvintele simple ale vorbirii obişnuite şi să-şi exprime hotărîrea fie în scris, aşa cum i se părea lui mai potrivit, fie (de-i va fi lui voia altfel) fără să o mai treacă în scris, dar în prezenţa unor martori de crezare şi cu adevărat în măsură să nu-i schimbe înţelesul cuvintelor.

27. 1. Şi a mai legiuit Constantin ca nici un creştin să nu mai poată fi rob iudeilor; fiindcă nu era admisibil celor eliberaţi de Mîntuitorul să robească sub jugul ucigaşilor proorocilor şi ai Domnului. Iar de ar mai fi fost găsit vreunul robind, trebuia numaidecât lăsat liber, în vreme ce iudeul avea să fie pedepsit cu plata unei anumite sume de bani.

266. Textual: «a filosofiei» (n. tr.)

2. în privinţa hotărîrilor luate de episcopi la sinoade, Constantin le-a întărit cu (propriul său) sigiliu, astfel ca guvernatorii provinciilor să nu poată împiedica aducerea lor în faptă, fiind preoţii lui Dumnezeu mai presus decît orice fel de judecător.

3. Şi a mai închipuit Constantin pentru supuşi nenumărate alte hotă-rîri asemănătoare acestora; dar pentru cuprinderea lor într-o carte[287] şi pentru amănunţita urmărire a chibzuinţei împăratului ar fi nevoie de mult mai mult răgaz.

Şi se cade, oare, să mai arăt în tot amănuntul cum se dăruia el Dumnezeului său Celui mai presus de toate? Cum din zori şi pînă seara nu-i era gîndul la altceva decît cui i-ar putea el face bine, şi cum se arăta el dornic să facă tuturor binele, fără nici o osebire?

28. 1. Cu toate acestea, faţă de Bisericile lui Dumnezeu s-a întrecut Constantin pe sine însuşi în dărnicie, fiindcă le-a înzestrat cu pămînturi sau le-a împărţit grîu pentru întreţinerea săracilor, a orfanilor şi a femeilor năpăstuite de soartă. De altminteri el se îngrijea şi singur îndeaproape de cei goi, cărora le dăruia veşminte cu nemiluita; 2. dar pe toţi cei ce-şi închinau viaţa

dumnezeieştii înţelepciuni[268] îi socotea vrednici de o atenţie cu totul deosebită, în timp ce cinul preasfintelor pururea-fecioare se bucura din partea sa aproape de aceiaşi veneraţie ca Dumnezeu însuşi, fiind el încredinţat că Acesta - Căruia ele îşi dăruiau întreaga lor viaţă -îşi şi făcuse sălaş în sufletele lor.

29. 1. El însuşi îşi îmbogăţea mintea în cuvintele dumnezeieştii Scripturi, petrecmdu-şi nopţile în priveghere iar în clipele de răgaz scriind cuvîntări, căci îi plăcea să se înfăţişeze necontenit (înaintea oamenilor), încredinţat că e bine să domnească peste supuşi prin puterea convingerii, făcînd din cîrmuirea sa o domnie a chibzuinţei. 2. Astfel că nu pregeta să cheme lumea la sine; iar oamenii nu pregetau nici ei să se adune puhoi ca să asculte înţeleptele vorbe ale împăratului.

Cînd i se oferea prilejul să glăsuiască despre un subiect cu caracter teologic, Constantin îşi îndrepta ţinuta, lua o înfăţişare severă şi cobora glasul, pătrunzîndu-te în gîndul că - prin marea lui putere de credinţă -va izbuti să-şi iniţieze ascultătorii în taina dumnezeieştii învăţături. Publicul îi răspundea cu strigăte de încuviinţare. Atunci împăratul îi făcea un semn prin care-1 îndemna să privească spre înaltul cerului şi să-şi îndrepte minunarea şi slavosloviile numai asupra împăratului Celui a toate, 3. după care, venind mai la obiect, începea prin a critica smintelile credinţei în zei sub cuvînt că demonicele culte ale neamurilor nu erau decît înşelăciune şi paravan pentru necredinţă, ca apoi să-şi înveţe ascultătorii să recunoască în Dumnezeu pe împăratul suprem, şi,

267. Textual: «în cadrul subiectului (acestei cărţi)» (n. tr.)
268. Textual: «filosofii» (n. tr.)

în fine, să le vorbească atît despre pronia Lui cea îndeobşte, cît şi despre cea legată de fiecare dintre ei în parte. în cele din urmă ajungea şi la iconomia lucrării mîntuirii, unde arăta că şi aceasta se făcuse, în chip necesar, aşa cum trebuia ea să se petreacă. Pe urmă schimba subiectul, trecînd la învăţătura despre judecata lui Dumnezeu, 4. şi, adresîndu-se ascultătorilor săi cu putere de pătrundere sporită, se pornea să mustre pe furi, pe siluitori şi pe cei lacomi şi nesătui de avere. Iar de se întâmpla să lovească cu şfichiul vorbelor sale pe cîte unii dintre cei apropiaţi lui şi aflaţi de faţă, îi făcea să le simtă puterea pînă-n adîncul conştiinţei, şi-i silea pină la urmă să-şi plece capetele, prevenindu-i făţiş şi cu glas răspicat că aveau să dea socoteală lui Dumnezeu pentru faptele lor, adăugind că aşa cum Dumnezeu Cel Prea înalt îi dăruise lui împărăţia celor pămînteşti, tot astfel, după pilda Atotputernicului, le încredinţase şi el lor câte ceva din împărăţia sa, spre bună gospodărire, şi că toţi aveau să dea seama - fiecare la vremea sa - de faptele lor înaintea împăratului tuturor.

5. Aşa nu pregeta el niciodată să mărturisească şi să le amintească acestora, dăscălindu-i. Dar, în pofida nobilelor sale convingeri - care-i determinau întreaga ţinută - în ciuda ideilor lui şi a hotărârilor pe care le lua,

întotdeauna se mai iveau niscai îndărătnici şi surzi la chemarea binelui, pricepuţi în a-1 încuviinţa pe Constantin cu vorba şi chiar cu strigăte de consimţire, dar care, de atîta cupiditate, în faptă nu ţineau de loc seama de vorbele lui.

30.1. De aceea, odată a şi prins el pe unul din însoţitorii săi (de mînă) şi i-a zis:

«Pînă când vom tot zăbovi noi în lăcomie, prietene?»

După care, schiţînd pe jos cu o lance pe care întîmplător o ţinea în mînă, conturul unui om, a adăugat:

«Dacă ai dobîndi toate bogăţiile lumii şi întreg pămîntul, pînă la urmă tot n-ai avea parte de nimic mai mult decât de atîta petic - şi încă nici asta nu e sigur».

2. Dar, în ciuda unor asemenea vorbe şi iniţiative, fericitul împărat nu izbutea să le stăvilească pornirile, chiar dacă faptele şedeau mărturie că de Dumnezeu inspiratele sale graiuri nu erau câtuşi de puţin lipsite de tîlc.

31. Or, de vreme ce teama de moarte nu izbutea să-i tragă pe cei răi înapoi de la facerea răutăţii (şi asta din pricina desăvîrşitei iubiri de oameni a împăratului, care făcea ca nici unul dintre guvernatorii provinciilor să nu primească niciodată şi sub nici un cuvînt să ia măsuri împotriva celor ce călcau legea), faptul se prefăcea în oprobriu deloc lipsit de însemnătate, aruncat asupra întregii sale administraţii: dacă pe bună-

dreptate sau dacă nu, judeca-va fiecare aşa cum i se va părea lui mai bine; grija mea se opreşte numai la arătarea stării reale a lucrurilor .

32. împăratul îşi alcătuia cuvântările în latină; existau însă anumiţi oameni cărora le revenea sarcina de a le tălmăci în greceşte. Am de gînd ca în continuarea acestei scrieri să adaug, în chip de exemplu, o anumită cuvîntare a lui pe care el însuşi a intitulat-o *Către adunarea sfinţilor* şi pe care a închinat-o Bisericii lui Dumnezeu, astfel ca mărturia ce o aduc eu întru acestea să nu poată părea o simplă înşirare de vorbe goale.

33.1. Şi mai este ceva ce cred eu că merită să nu fie dat uitării - ceva săvîrşit de omul acesta minunat, chiar în legătură cu noi. îmboldit de marea lui evlavie, l-am rugat într-o vreme să ne îngăduie să rostim de faţă cu el un cuvînt privitor la sfîntul mormînt al Mîntuitorului[289]. Constantin s-a arătat foarte bucuros să-1 asculte şi s-a amestecat în mulţimea publicului, rămînînd în picioare chiar acolo, în mijlocul palatului, (unde se petreceau lucrurile). Noi am început prin a-1 pofti să şadă pe unul dintre jilţurile împărăteşti, care-1 aştepta; dar Constantin nu s-a lăsat înduplecat, ci a urmărit cu cea mai mare încordare cele ce se rosteau, cumpănind şi aducând în spusele cu caracter dogmatic mărturia sa spre recunoaşterea adevărului. 2. Dar timpul trecea şi cuvântarea se lungea. Ne-am gîndit, aşadar, să-i punem capăt; el însă s-a împotrivit, îndemnîn-du-ne să o continuăm pînă la sfîrşit. L-am rugat, atunci, din nou să şadă; dar el s-a întunecat la chip şi ne-a răspuns că nu e bine să

asculţi cu delăsare o dezbatere legată de dumnezeieştile dogme, şi că de altminteri, acestea îi sînt de mare folos şi ajutor sufletesc - adăugind că se cuvine să asculţi stmd_, în picioare atunci când se vorbeşte despre cele ale lui Dumnezeu.

Cînd totul a luat sfîrşit, am plecat fiecare acasă, la ale sale.

34. Dar împăratul, în marea lui purtare de grijă pentru bisericile lui Dumnezeu, ne-a trimis o scrisoare avînd ca subiect copierea de Dumnezeu inspiratelor Scripturi, şi încă una despre prea-sfîntul praznic al Paştelui. (Noi îi lămurisem atunci; unele înţelesuri tainice ale acestei sărbători; or, din răspunsul său poate oricine vedea cât de mult preţuise el spusele noastre).

35. 1. *«Constantin Biruitorul, Măritul, Augustul, către Eusebiu.*

Mare reuşită - şi mai presus de toată puterea cuvintelor - îmi pare mie să cuvintezi după cuviinţă despre tainele lui Hristos; asemenea faptului de a fi lămurit într-un fel potrivit sfada privind şi ţinerea şi originea praznicului Paştelui, precum şi atât de folositoa-rea - dar şi chinuita - lui încropire. Fiindcă pînă şi celor ce izbutesc

269. Textual: «privitor la mîntuitorul mormînt» (n. tr.) •

să pătrundă, cu înţelegerea lor, cele ale lui Dumnezeu[270] nu le este la îndemînă să grăiască despre ele aşa cum s-ar cuveni.

Ei bine, învăţătura şi rîvna ta pe mine m-au umplut de admiraţie: de aceea am şi citit cu multă plăcere cartea [trimisă], şi, aşa cum ţi-a fost dorinţa, am poruncit ca ea să le fie dată cît mai multora dintre cei dornici să-i slujească lui Dumnezeu cu vrednicie.

2. «Văzînd deci, tu, cu dt prisos de mulţumire primim noi daruri ca acesta trimis de luminăţia ta, sileşte-te să ne bucuri dt mai des cu astfel de lucruri (în care, precum spui, ai fost format). Fiindcă, chiar dacă - precum vine vorba - e multă vreme de dnd alergi, noi tot te îmboldim să dai mai mult zor la subiectele ce-ţi sînt la îndemînă.

Marea ta încredere o dovedeşte şi faptul că pe insul care-ţi tălmăceşte strădaniile în limba latinească, tu nu l-ai socotit nevrednic de scrierile tale, chiar dacă tălmăcirea lui nu este, cel mai ades, în măsură să redea pe potrivă frumuseţea cuvintelor tale .

Dumnezeu să te aibă în paza Sa, iubite frate».

Aşa arăta, deci, scrisoarea lui privitoare la acest subiect. Cea privitoare la copierea Sfintelor Scripturi grăia în felul următor:

36. 1. *«Constantin Biruitorul, Măritul, Augustul, către Eusebiu.*

Cu ajutorul proniei lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru, în oraşul ce ne poartă numele o mare mulţime a oamenilor s-a dăruit pe sine preasfântei Biserici. Acest avînt - care acolo se face simţit pretutindeni - face totodată să ni se pară foarte potrivită înjghebarea în acele locuri a mai multor Biserici. 2.

Primeşte, dară, cu voie bună hotărîrea asupra căreia ne-am oprit, ştiind că ni s-a părut potrivit să o împărtăşim mai întîi înţelepdunii luminăţiei tale: urmează, anume, ca tu să porunceşti scrierea - de mîna unor meşteri caligrafi care-şi cunosc bine meseria - a dnd-zed de tomuri din Sfintele Scripturi (pe care, anume, le vei socoti a fi mai preţioase, atund dnd le ai, şi mai de folos unei Biserid), pe foaie de pergament de cea mai bună calitate, cu caractere uşor de dtit şi într-o formă uşor de mînuit. 3. Trimis-am pentru asta procuratorului diocezei o scrisoare arătătoare a bunăvoinţei noastre, ca să se îngrijească de tot ce vă fi nevoie pentru întocmirea acestei ediţii; îndt, vrînd să grăbim scrierea, tomurilor, nu mai lipseşte dedt purtarea ta de grijă.

4. «în temeiul scrisorii de faţă vei avea de azi înainte dreptul la două care oficiale pentru transport; fiindcă numai aşa vor putea ajunge dt mai repede frumos-aşternutele scrieri sub ochii noştri. în care scop desigur că va fi nevoie şi de ajutorul unuia dintre diaconii biseridi tale: să ştie acesta că atund dnd va ajunge la noi va avea a se bucura de mărinimia noastră.

Dumnezeu să te aibă în pază, frate iubit».

270. Tradus larg. Textual: «celor capabili să priceapă», determinativul fiind exprimart independent, în continuare. - «La îndemînă»: textual, «posibil» (n. tr.)

37. Aşa a poruncit împăratul.

Cuvîntul lui a fost trecut numaidecât în faptă. în tomuri minunat lucrate, noi am trimis cîte trei sau cîte patru[271].

încă un fapt din care se poate vedea răspunsul împăratului: aflînd el că cetatea Constantiei de pe meleagurile noastre (cetate care mai înainte vreme fusese în mod covîrşitor populată de închinători ai idolilor) se lepădase - ca urmare a unei răbufniri de credinţă - de idoleasca-i rătăcire, ne-a mărturisit bucuria sa, adăugind că era favorabil faptului[272].

38. îndată după îmbrăţişarea mîntuitoarei credinţe în Dumnezeu, palestiniana cetate a Constantiei a crescut mult, atît înaintea lui Dumnezeu însuşi cît şi în ochii împăratului: a fost - ce nu fusese ea niciodată -declarată oraş şi şi-a schimbat numele spre a-1 putea adopta pe cel (cu mult mai potrivit) al iubitoarei de Dumnezeu surori a împăratului.

39. 1. La fel s-a petrecut şi în multe alte locuri, precum în cetatea feniciană purtînd numele împăratului, cetate ai cărei locuitori dăduseră flăcărilor un număr neînchipuit de mare de sculpturi idoleşti, spre a se putea pune sub legea mîntuirii. 2. Deci şi prin alte ţinuturi venea lumea către mîntuitoarea cale a cunoaşterii, distrugînd pe dată, prin oraşe şi pe la sate, tot ce ţinuse ea pînă atunci drept sfînt, ca nişte lucruri goale de orice înţeles. Templele zeităţilor şi celelalte locaşuri închinate lor, semeţe foarte, le dărîmau oamenii fără nici un îndemn dinafară şi înălţau pe temeliile lor, în schimbul amăgitorului loc de închinăciune, câte o biserică.

3. Dar scrierea amănunţită a faptelor iubitorului de Dumnezeu Constantin nu cred să mi se potrivească mie cît li se potriveşte celor ce au fost socotiţi vrednici a-1 însoţi pretutindeni. Pricină pentru care am şi dorit ca, după ce vom fi dat scrisului, pe scurt, lucrurile cunoscute nouă, să ajungem şi la zilele sale cele mai de pe urmă.

40. 1. După patruzeci de ani de cârmuire, trei fii ai săi şi prea-mîndri cezari se văzuseră chemaţi în vremi diferite să împartă cu el povara împărăţiei: Constantin, care purta numele tatălui său, se împărtăşise primul din această cinste cam după primii zece ani de domnie părintească; al doilea, Constanţiu, care purta[273] numele bunicului său, se împărtăşise din ea în preajma celei de a douăzecea aniversări, în vreme ce Constans, cel de al treilea, (al cărui nume îi oglindeşte statornicia de caracter şi autoritatea), ajunsese la ea cam după trecerea celei de a treia decade. 2. împăratul, care se vedea moştenit - după chipul treimic - de trei fii plăcuţi lui Dumnezeu, şi care, din decadă în decadă, îi ridicase la marea cinste a

271. Text lacunar (n. tr.)
272. Text lacunar (n. tr.)
273. Textual: «care fusese împodobit cu» (n. tr.)

împărtăşirii domniei, a socotit această a treizecea aniversare a sa drept foarte potrivită spre a-şi arăta recunoştinţa înaintea împăratului tuturor.

în acest scop a hotărît el tot pentru atunci şi data sfinţirii locaşului înălţat de el cu atîta rîvnă şi dragoste de frumos la sfântul mormînt din Ierusalim.

41. 1. Dar şi întru acestea s-a ridicat iubitoarea de rău invidie, amenînţînd să tulbure fastul sărbătoririi aşa cum ameninţă norul întunecat,
aducător de furtună, să acopere strălucitoarea lumină a razelor soarelui: anume, semănînd din nou neastîmpărul şi duhul zîzaniei în rîndurile Bisericii din Egipt. 2. Numai că, spre a putea lupta cu zavistia diavolului, de Dumnezeu iubitul împărat n-a pregetat să adune[274] cît mai grabnic, ca o adevărată oaste a lui Dumnezeu, un sinod la care a chemat nenumăraţi episcopi din întregul Egipt, din Libia, din Asia şi din Europa, trimi-ţîndu-le cuvînt să vină cît mai repede, atît pentru lămurirea sfadei cît şi -după aceea - în vederea sfinţirii bisericii despre care a fost vorba.

3. Deci cu prilejul acestei călătorii le-a poruncit Constantin episcopilor să [1] poposească, în capitala Feniciei spre a lămuri acolo searbedele certuri ivite, sub cuvînt că nu se cuvenea ca ei să se adune spre slujirea lui Dumnezeu dezbinaţi în cuget, de vreme ce însuşi dumnezeiasca poruncă îndemna pe cei învrăjbiţi să nu-şi aducă darurile mai înainte de a se fi împăcat cu lumea, mai înainte de a fi făcut pace cu toţi cei din jur.

4. Scrisoarea ce urmează stă mărturie rîvnei cu care împăratul s-a străduit să traducă el însuşi în faptă porunca Mîntuitorului, în duh de înţelegere pentru toţi şi întru deplină armonie:

42. 1. *«Constantin Biruitorul, Măritul, Augustul, către sfîntul sinod din Tir.*

Ar fi fost probabil nimerit, şi întru totul pe potriva vremurilor noastre priitoare, ca Biserica universală să se dovedească invulnerabilă, ca toţi slujitorii lui Hristos să fi putut rămîne în afara atingerii oricărei certări. Dar de vreme ce cîte unii s-au aşternut la drum îmboldiţi de duhul neliniştitor al rivalităţii (şi drept urmare unei vieţi nu tocmai vrednice de ei), ajungînd să încurce toate lucrurile (o nenorocire mai mare, după a mea părere, decît oricare altă nenorocire), vă îndemn (pe voi care, cum vine vorba, aţi ajuns să alergaţi) să vă adunaţi neîntârziat în sinod pentru a sări în ajutorul celor ce au nevoie de îngrijire şi pentru a-i lecui pe fraţii aflaţi în primejdie de moarte, reunind între ele întru bună înţelegere mădularele astăzi dezbinate şi îndreptîndu-i (cît îngăduie timpul) pe cei greşiţi, ca să aduceţi din nou pe cuprinsul unor asemenea eparhii cuvenita bună înţelegere, (pe care - vai, ce cumplit lucru! - fost-au de ajuns atît de puţini ca să o tulbure!)

2. «Toţi oamenii socot eu că-mi dau dreptate să spun despre această

274. Textual: «să înarmeze» (n. tr.)

bună-înţelegere că dacă lui Dumnezeu, Stăpînului a toate, ea îi este bine-plăcută (iar nouă înşine nepreţuită[275]), pentru unii ca voi - în caz că le veţi reda pacea - ea se va preface într-un motiv de nu tocmai măruntă mîn-drie. Aşadar: nu zăboviţi, ci pe loc puneţi-vă la încercare rîvna, şi puneţi-le celor mai înainte arătate capăt - aşa cum se cuvine -, înţelegîndu-vă întreolaltă întru deplina voastră curăţie şi putere de credinţă. Fiindcă atîta ne cere nouă întru deplină tăcere (dar mai ales vouă vă cere să o faceţi în tot locul) Mîntuitorul, Căruia îi slujim.

3. «Nu vă va lipsi nimic din cele în care credincioşiei mele îi revine cuvîntul hotărîtor. Am făcut tot ce mi-aţi cerut în scrisorile voastre. Tri-mis-am vorbă episcopilor despre care mi-aţi vorbit - aşa cum doreaţi -, ca să vină şi ei să ia parte acolo, alături de voi, la dezbateri. L-am trimis şi pe consularul Dionisie să le amintească aceasta celor ce vor lua parte la sinod alături de voi, şi să vegheze el însuşi necurmat şi în mod suveran la buna desfăşurare a lucrurilor.

4. «Dacă însă cineva încerca-va şi de data aceasta să-şi astupe urechile ca să nu-mi audă porunca de a merge acolo (ceea ce însă nu-mi prea vine a crede), eu voi trimite numaidecât pe altcineva care, în temeiul unui ordin împărătesc, îl va expulza, făcîndu-1 să priceapă că nu era cazul să se împotrivească unor porunci venite din partea împăratului, şi în folosul adevărului.

5. «Altminteri, sfinţiilor voastre vă revine sarcina ca - întru deplinul consens al hotărârilor voastre şi neluînd aminte nici la antipatii şi nici la simpatii - potrivit canoanelor bisericeşti şi apostolice, să închipuiţi un leac pe

potriva greşelilor descoperite - sau, mai bine spus, spre lecuirea celor ce vor fi căzut în greşeală - ca să scăpaţi Biserica de orice ocară, ca să-mi uşuraţi grijile şi ca - redîndu-le învrăjbiţilor de astăzi pacea - să vă dobîndiţi un nume cum nu se poate mai bun.

Dumnezeu să vă aibă în paza Sa, fraţi iubiţi!»

43. 1. Dar pe când se treceau aceste^orunci în faptă, un alt purtător de cuvînt al împăratului s-a înfăţişat chemaţilor la sinod cu o scrisoare de la împărat, prin care scrisoare ei erau îndemnaţi să se zorească şi să-şi continue cât mai neîntârziat călătoria spre Ierusalim. 2. Ca urmare s-au şi aşternut cu toţii la drum, şi au călătorit cu poştalioanele oficiale din Feni-cia pînă acolo unde erau ei aşteptaţi, înţesînd meleagurile toate. Aşa s-au adunat la Ierusalim, laolaltă, minunaţii episcopi ai fiecărei eparhii. 3. Macedonenii îşi trimiseseră şi ei mitropolitul; popoarele Pannoniei şi ale Mysiei, frumoasele şi tinerele lor mlădiţe ale lui Dumnezeu; apoi era acolo şi o sfîntă faţă trimisă de

275. Textual: «covîrşind toată rugăciunea» (n. tr.)

episcopii din Persia (un foarte subtil cunoscător al Sfintelor Scripturi). Bitinienii şi tracii împodobeau cu prezenţa lor întreaga adunare. 4. Nu lipseau nici episcopii cei mai de frunte ai Ciliciei. Pentru puterea lor de convingere, fruntaşii episcopilor Capa-dociei străluceau, înconjuraţi de toţi ceilalţi. Toată Siria şi Mesopotamia, Fenicia, Arabia, Palestina ea însăşi, Egiptul şi Libia, ţinutul Tebei, toate laolaltă [erau prezente acolo], înţesînd prin trimişii lor bogata ceată a slujitorilor lui Dumnezeu. Lor le urma, venită din toate eparhiile, mulţime nenumărată de norod. Iar pentru trebuinţele tuturor acestora, împăratul se îngrijise anume, trimiţîndu-şi cei mai încercaţi slujbaşi de la palat spre a înfrumuseţa sărbătoarea, dîndu-i un fast de-a dreptul împărătesc.

44. 1. Deosebit de ei toţi se numără o bună cunoştinţă de-a împăratului, un bărbat din cale afară de credincios şi de evlavios şi de încercat în cunoaşterea Sfintelor Scripturi. Acesta se făcuse remarcat, strălucind încă de pe vremea tiranilor pentru statornicia lui în credinţă: de aceea pe bună dreptate i se şi încredinţase sarcina de a-i îndruma pe cei sosiţi acolo. Traducînd cît mai neocolit în faptă voia împăratului, acesta a salutat adunarea cu un foarte prietenos cuvînt de bun sosit, cu ospeţe bogate şi festinuri. Sărăcimii cerşetoare (precum şi mulţimii celei fără număr a mişelimii - bărbaţi şi femei - care nu avea ce pune în gură şi ducea lipsă de toate), el le-a împărţit cu multă mărinimie bani şi îmbrăcăminte, iar pe deasupra a mai înzestrat şi însăşi biserica toată, înfrumuseţînd-o cu o sumedenie de daruri trimise de împărat.

45. 1. Aşa îşi împlinea acela însărcinarea. La rîndul lor, slujitorii lui Dumnezeu făceau să sporească frumosul praznicului prin rugăciunile şi -totodată - prin convorbirile lor, în care dacă unii preamăreau devotamentul

iubitorului de Dumnezeu împărat faţă de Mîntuitorul a toate, înşirînd amănunţit marile lui merite legate de înălţarea locaşului, alţii le bucurau tuturor auzul dîndu-le prilejul să ia parte (odată cu slavosloviile ce-şi aveau rădăcina înfiptă în dumnezeieştile dogme) la celălalt ospăţ, cel gîndit. 2. Unii aduceau tîlcuiri la citirile din dumnezeiasca Scriptură, scoţînd la lumină învăţăturile ei ascunse. Iar cei care nu se încumetau în nici una din aceste direcţii, se străduiau să-L înduplece pe Dumnezeu săvîrşind jertfele cele fără sînge şi felurite tainice ierurgii şi înălttnd lui Dumnezeu fierbinţi rugăciuni pentru pacea tuturor, pentru Biserica lui Dumnezeu, şi chiar pentru împărat, ca pricină a tuturor acestora - precum şi pentru

de Dumnezeu iubitorii lui copii.

3. Aşa am cinstit şi noi praznicul - noi care am fost socotiţi vrednici de un bine aflat deasupra meritelor noastre - prin felurite cuvîntări ţinute în public, cuvîntări în care am pus în lumină tîlcul înţeleptelor

cugetări cuprinse în scrisoarea împăratului, sau am tălmăcit simbolurile aflate în discuţie, legîndu-le de viziunile profetice[276].

Aşa s-a săvîrşit cu bucurie mare praznicul acestei sfinţiri în cel de al treizecilea an de domnie al împăratului.

46. Dar înfăţişarea acestei biserici închinate Mîntuitorului, a mîntuitoarei peşteri, precum şi arătarea podoabelor trimise de împărat şi a mulţimii de daruri meşteşugite din aur, din argint şi din pietre nestemate, noi am făcut-o - după puterile noastre - într-o scriere osebită închinată de noi împăratului însuşi, pe care cîndva o vom publica, după încheierea lucrării de faţă, adăugîndu-i şi cuvîntarea ţinută la împlinirea celor treizeci de ani (de domnie), adică numai puţin mai tîrziu, după sosirea noastră în cetatea ce poartă numele împăratului, şi pe care am putut-o rosti chiar în auzul împăratului; şi era atunci pentru a doua oară cînd înălţăm laudă lui Dumnezeu, împăratului tuturor, chiar înăuntrul palatului împărătesc. Ascultînd-o de Dumnezeu iubitul Constantin, părut-a să-i facă plăcere multă, aşa cum ne-a şi dat el a înţelege îndată după aceea, la ospăţul dat de el episcopilor prezenţi; iar aceştia s-au bucurat la rîndul lor de multele şi de feluritele lui dovezi de preţuire.

47. întrunirea - atît de mare, făcută de împărat la Ierusalim - este după ştirea noastră imediat următoare, ca însemnătate, celei - renumite - izbutite de el mai înainte în oraşul din Bitinia. Dar în vreme ce aceea avea înfăţişarea sărbătoririi unei izbînzi - la care atunci, în al douăzecilea an de domnie, erău înălţate rugăciuni (de mulţumire pentru biruinţa avută) chiar acolo, în Niceea, asupra potrivnicilor şi vrăjmaşilor săi -, aceasta de acum sporea strălucirea celei de a treia decade sub chipul bisericii (înălţate şi) închinate de împărat, ca un dar de pace lui Dumnezeu, dătătorului a tot binele, chiar în preajma mormîntului aducător de mîntuire

276. Text corupt, (n. tr.)

48. Toate aceste înfăptuiri ale împăratului îl făceau preţuit de toţi pentru virtuţile sale plăcute lui Dumnezeu. Lucru care a şi făcut pe unul dintre slujitorii lui Dumnezeu să cuteze a-1 ferici - de faţă cu el - pentru a se fi învrednicit el încă din viaţa de acum să ia singur în mînă Miele împărăţiei peste atîta mulţime de oameni, urmînd ca în cea de apoi să împărătească împreună cu Fiul lui Dumnezeu. Constantin i-a ascultat vorbele cu enervare, îndemnîndu-1 apoi să nu se mai încumete a rosti asemenea lucruri, ci mai curînd să se roage pentru împărat, astfel ca acesta din urmă să poată fi găsit vrednic a-i sluji lui Dumnezeu atît în timpul vieţii de aici cît şi în cea de pe urmă.

49. După scurgerea celui de al treizecilea an de domnie a făcut Constantin nuntă celui de al doilea fiu al său (după ce mai demult şi-1 căsătorise şi pe cel mai vîrstnic). Şi s-au ţinut (cu acest prilej) banchete şi ospeţe, împăratul aducîndu-şi el însuşi fiul la altar, (iar mai apoi) sporind strălucirea petrecerii, arătîndu-se cînd printre grupurile bărbaţilor, cînd printre cele de femei, acestea aflate deosebit, de o parte.

Mulţimii de rînd - precum şi feluritor oraşe - le-au fost făcute daruri bogate.

50. Cam tot atunci au venit la el soli trimişi de inzii cei de la soare-răsare, cu daruri: pietre de mare preţ şi de tot soiul, strălucitoare, şi animale foarte diferite de cele cunoscute pe la noi. Ei îi aduceau aceste daruri în semn de recunoaştere că stăpînirea lui se întindea pînă la ocean, adăugind că la dînşii căpeteniile ajunseseră să-1 cinstească în asemenea măsură încît îl înfăţişau în picturi şi în sculpturi, recunoscîndu-1 drept (singurul) împărat şi stăpîn pe destinele tuturor.

La începutul domniei lui Constantin, britanii cei dinspre ocean, de la soare-apune, i se supuseseră primii; or iată-i acum alăturîndu-li-se şi pe inzii cei de la soare-răsare!

51. 1. Dar, odată ajuns stăpîn de la un capăt la celălat al pămîntului, Constantin a împărţit conducerea întregii împărăţii între cei trei fii ai săi, cum şi-ar fi lăsat el părinteasca avere moştenitorilor săi celor mai iubiţi. Partea ce fusese cîndva a bunicului său i-a lăsat-o fiului său mai mare; răsăritul, celui de al doilea; iar întinderile cuprinse între acestea două, celui de al treilea. 2. însă adevărata moştenire bună şi mîntuitoare de suflet pe care le-a lăsat-o el a fost sămînţa fricii de Dumnezeu: el însuşi îi adusese pe calea cunoaşterii dumnezeieştilor învăţături, dîndu-i apoi în seama unor dascăli încercaţi în credinţă. Şi pentru disciplinele de rînd le-a tocmit în chip de dascăli oameni ajunşi la măsura deplină a învăţăturii. Unii le făceau cunoscută arta războiului; alţii îi familiarizau cu ştiinţa conducerii unui stat; alţii, în fine, îi învăţau aplicarea legilor. 3. Fiecare fiu avea în jurul său o curte a sa cu pedestrime, cu lăncieri, cu gardă personală şi cu tot soiul de unităţi, cărora li se adăugau ofiţeri, centurioni, generali şi comandanţi de unităţi, cărora părintele lor le cunoştea atît priceperea la război cît şi devotamentul.

52. 1. Pe timpul cînd cezarii nu ajunseseră încă la vîrsta coaptă, ei avuseseră, firește, trebuință de ajutor din partea altora care duceau, de fapt, greul treburilor statului; dar odată intrați în vîrsta bărbăției, povața părintelui lor le-a fost singură de ajuns. Cînd se strîngeau toți laolaltă, Constantin îi îndemna stăruitor - dînd cale convingerilor sale - ca ei să-și dea silința a-l urma în pilda lui de cucernicie; iar cînd erau plecați departe, ținea legătura cu ei prin scrisori în care se făcea auzit glasul autorității sale împărătești, a cărei preocupare de căpetenie era mărturisirea credinței în Dumnezeu, împăratul a toate, și care se cerea ținută la loc mai de cinste decît chiar demnitatea împărătească. 2. Mai tîrziu el le-a dat în sfîrșit putere să se ostenească și singuri spre binele statului, îndemnîndu-i totuși să aibă grijă mare de Biserica lui Dumnezeu și cerîn-du-le să se poarte înainte de toate ca niște creștini.

Așa și-a povățuit împăratul fiii, care însă nu s-au mulțumit cu îndemnul venit de la părintele lor, ci, ca de la ei pornind, au mers mai departe, pătrunzîndu-și gîndurile de sfințenia închinării lui Dumnezeu și împlinind bisericeștile pravile în chiar inima palatului, dimpreună cu toți ai lor, 3. (Deși pînă și într-acestea - adică în faptul de a-i fi înconjurat cu prieteni unul și unul, pătrunși de frica lui Dumnezeu - se făcea simțită grija veghetoare a tatălui. După cum aceleiași categorii de oameni îi aparțineau și persoanelor cele mai de vază, pe umerii cărora apăsau cu precădere grijile țării. Ceea ce-l și făcuse pe împărat să-și lase fiii în grija acestor oameni pătrunși de credința în Dumnezeu așa cum i-ar fi așezat la adăpostul unor puternice metereze).

4. Iar după buna săvîrșire a tututor lucrurilor, socotit-a Dumnezeu, chivernisitorul a tot binele, că de trei ori fericitul Constantin își dusese la sfîrșit bun tot ce avusese de făcut în viață și că-i sosise ceasul mutării la o viață mai bună; așa că a îngăduit și asupra lui ce ține de firea tuturor făpturilor.

53. Domnia lui Constantin a ținut treizeci și doi de ani fără numai cîteva luni și cîteva zile; iar viața, cam de două ori pe atîta. Pînă la acea vîrsta, trupul său n-a cunoscut nici boală, nici slăbiciune, rămînînd întreg, nevătămat, parcă mai tînăr decît oricare tînăr. Era o adevărată plăcere să-l privești și să-i vezi vigoarea de cîte ori avea de dus ceva la capăt prin propriile sale puteri, ca atunci cînd făcea exerciții fizice sau cînd umbla călare, ori cînd se așternea la drum, cînd se încleșta în luptă cu dușmanul, cînd triumfa asupra vrăjmașilor sau cînd - așa cum se întîmpla de cele mai multe ori - și-i supunea în lupte lipsite de vărsare de sînge.

54. 1. La fel și cu virtuțile lui sufletești, care atinseseră culmile desăvârșirii aflate la îndemîna omului, făcîndu-l să se distingă în toate privințele, dar cu precădere în facerea de bine unde, de altminteri, lumea era înclinată mai curînd să-l critice, și acest lucru din cauza răutății celor răi, care-și găseau în îngăduința împăratului un paravan pentru ticăloșia lor. 2. Fapt este că noi înșine am fost martori în anii aceia următoarelor două necazuri: o năvală de oameni dezlănțuiți în facerea de rele, gata să distrugă întreaga viață (socială), și ipocrizia de nedescris a cîte unora care, furișați în Biserică, nu erau

creştini decît cu numele. 3. Ei bine, bunătatea şi omenia lui Constantin, fervoarea şi înnăscutul său simţ al adevărului îl îndemnau să se încreadă în prefăcătoria acestor aşa-zişi creştini, care, ascunzîndu-şi adevăratele lor simţăminte, simulau faţă de el buna-credinţă. Or, încrezîndu-se în asemenea oameni, i s-a întîmplat dnd şi dnd şi lui să alunece pe cărări îndoielnice. O pată pe care invidia -stîrnită de meritele sale - (era de aşteptat să) le aştearnă asupra lor.

55. 1. Dar dreptatea dumnezeiască avea să se întoarcă împotriva acelora, şi încă nu după mult timp.

în schimb, împăratul se deprinsese atît de mult să trudească întru cele ale duhului îndt pînă în ceasul său din urmă nu înceta să scrie cuvîntări, pe care le ţinea ca de obicei, şi îşi îndestula ascultătorii cu învăţături de credinţă. La fel de vie păstra el legătura cu viaţa publică şi cu armata, avînd întotdeauna în vedere, înainte de orice, ce le putea fi oamenilor mai de folos.

2. Fapt vrednic de luat în seamă: cu puţin înainte de a-şi da sufletul, a ţinut obişnuitului său auditoriu un fel de cuvîntare funebră, zăbovind ca niciodată asupra nemuririi sufletului, asupra celor ce-şi săvârşiseră viaţa în cucernicie precum şi asupra răsplăţilor pregătite de însuşi Dumnezeu iubiţilor Săi. Nu mai puţin şi-a dat Constantin osteneala atund să-i facă a pricepe şi ce sfîrşit îi aşteaptă pe cei din ceata potrivnică Lui, zălogind pieirea hulitorilor de Dumnezeu.

Cuvintele sale, rostite cu mare gravitate, au părut a face asupra celorlalţi o impresie puternică, îndt l-a şi determinat să-1 întrebe pe un închipuit filozof ce anume avea de spus despre toate acestea. Filozoful i-a răspuns dînd grai adevărului şi lăudând cu tărie - deşi cam împotriva convingerilor sale - învăţătura potrivnică credinţei în mai mulţi zei.

3. Vorbindu-le prietenilor săi despre aceste lucruri chiar în pragul morţii, împăratul dădea impresia că-şi uşura şi-şi netezea singur calea spre o viaţă mai bună.

56. 1. Vrednic de amintit ar mai fi şi faptul că în aceeaşi vreme - auzind el de nişte mişcări ale barbarilor de la Răsărit - a pornit cu război împotriva perşilor, zicînd că aceea era singura biruinţă căreia îi simţea lipsa. 2. După luarea acestei hotărîri s-a aşternut la drum cu oastea, împărtăşindu-le ştirea şi episcopilor din preajma lui şi socotind ca unii dintre ei să rămînă alături de el pentru îndeplinirea celor legate de cult. 3. Aceia însă i-au răspuns că, dacă aşa îi era lui voia, ei aveau să-1 urmeze din toată inima, şi chiar - departe gîndul de a-1 lăsa singur - că erau dornid să-1 însoţească în război şi să lupte alături de el cu rugăciunile pe care aveau să le înalţe către Dumnezeu. Bucurîndu-se foarte de vorbele lor, împăratul le-a arătat cam cum avea să fie drumul. Totodată, mînat de mult-ai credinţă, în pregătirile pentru acel război Constantin a pus să i se facă cortul după chipul bisericii, astfel îndt să-şi poată înălţa înăuntru,

împreună cu episcopii, rugăciunile către Dumnezeu, (singurul) dătător de biruinţă.

57. între timp, aflînd perşii despre pregătirile lui de război şi temîndu-se rău să se încumete la luptă cu el, au trimis o solie ca să-l înduplece la pace. Şi primind acest prea făcător de pace împărat pe solii perşilor, s-a învoit cu bucurie la împăcare.

în sfîrşit, apropiindu-se marele praznic al Paştelui, a privegheat împăratul dimpreună cu toţi ceilalţi, ca să-şi poată înălţa rugăciunile către Dumnezeu, apoi a luat toate măsurile pentru înălţarea, în oraşul ce-i purta numele, a bisericii închinate apostolilor[277].

58. Această biserică, după ce a făcut-o să se înalţe cît să nu găseşti cuvinte a spune, a acoperit-o de jos pînă sus cu pietre de toate culorile, care-ţi furau privirile; partea ei de deasupra a împărţit-o în fîşii înguste şi a poleit-o în întregime cu aur. Deasupra acesteia el i-a pus ca pază sigură împotriva ploilor un acoperiş de aramă - nu de ţiglă; dar şi el strălucea de atîta mulţime de aur încît îi puteai vedea chiar din depărtare străfulgerările revărsîndu-se în lumina soarelui.

De jur-împrejur, acoperişul era mărginit de un soi de rebord reticu-lar, lucrat numai din aramă şi aur.

59. Aşa a fost înfrumuseţată biserica prin marea rîvnă a împăratului, în jurul ei se deschidea sub cerul liber o curte descoperită şi foarte mare, mărginită pe cele patru laturi ale ei de patru porticuri care închideau între ele şi curtea şi biserica. Porticurile erau înconjurate de clădiri aparţinînd palatului, de terme şi de locuri de agrement, ca şi de multe alte construcţii legate îndeosebi de necesităţile de cazare ale personalului de pază.

60.1. Toate le-a consacrat împăratul spre dăinuirea pomenirii Apostolilor Mîntuitorului nostru. Totuşi, prin această construcţie Constantin urmărise şi o a doua ţintă, pe care la început o ţinuse ascunsă, dar de care pînă la urmă avea să-şi dea seama toată lumea: 2. (anume că-şi) alesese singur din timp acest loc pentru clipa de neocolit cînd avea să se săvîr-şească din viaţă, prevăzînd în nemăsurata lui credinţă că după moarte trupul lui, ajuns vrednic de împreună şederea cu Apostolii, va avea parte şi dincolo de moarte de rugăciunile ce aveau să se aducă acolo spre cinstirea acelora. Motiv pentru care şi poruncise el să se slujească acolo, ridi-cînd la mijloc un altar înconjurat de douăsprezece sarcofage şi de coloane sfinţite, spre cinstirea şi pomenirea cetei Apostolilor. în centrul lor pusese să-i fie aşezat propriul sarcofag, străjuit de o parte şi de cealaltă de cîte şase Apostoli; pentru care lucru spunea el că iarăşi dăduse ascultare unui gînd înţelept, scopul său fiind ca, după moarte, trupul rămas fără viaţă să i se poată odihni după merit.

3. De mult, deci, frămîntase el asemenea gînduri.

277. Tot textul cuprins între « » lipseşte din manuscrise, el apărînd abia în aşa-numite «Editio Genevensis» din anul 1612 (n. tr.)

Constantin - care aşteptase această clipă atît de îndelungat, închi-puindu-şi-o mereu - a închinat Apostolilor biserica, încredinţat că printr-un asemenea act avea să-şi atragă din partea lor un foarte temeinic ajutor pentru suflet; şi Dumnezeu nu l-a amăgit şi nu l-a arătat nevrednic de cele cerute în rugăciuni.

4. După săvîrşirea primelor îndatoriri[278] ale praznicului Paştelui, Constantin a petrecut mîntuitoarea sărbătoare cu fast şi cu bucurie multă, făcînd din ea şi pentru sine şi pentru ceilalţi un prilej de voioşie, în care a zăbovit pînă în ultimele-i clipe de viaţă, cînd Dumnezeu - Care-1 ajutase la săvîrşirea tuturor acestora - l-a găsit vrednic, la sorocul potrivit, să fie mutat la o viaţă mai bună.

61.1. Totul a început cu o stare de slăbiciune care mai apoi s-a înrăutăţit şi l-a făcut pe Constantin să-şi părăsească oraşul şi să se ducă într-o localitate cu băi calde - de unde, în fine, a ajuns în oraşul purtînd numele mamei sale. Şi zăbovind el acolo în casa de rugăciune închinată mucenicilor, a înălţat lui Dumnezeu rugăciuni şi litanii. 2. Dar încredin-ţîndu-se, pe clipă ce trecea, de apropierea sfîrşitului, Constantin s-a pătruns de gîndul că venise vremea să se cureţe de toată greşala săvîrşită de el de-a lungul întregii vieţi, încredinţat fiind că tot păcatul ce-1 va fi putut el face ca un simplu om ce era îi putea fi curăţat de pe suflet prin puterea de care erau pătrunse cuvintele sacramentale şi prin mîntuitoarea baie (a botezului). 3. Convins, deci, de acest lucru, a îngenuncheat şi a început a se ruga fierbinte lui Dumnezeu, spovedindu-se pe loc în biserica aceea închinată mucenicilor şi învrednicindu-se pentru întîia oară de rugăciunile însoţitoare punerii mîinilor.

Pe urmă a părăsit cetatea şi a ajuns într-una dintre localităţile aflate în imediata apropiere a Nicomidiei, unde, chemînd la sine pe episcopi, le-a vorbit în felul cum urmează:

62. 1. «*A* sosit în cele din urmă şi clipa în care am nădăjduit atîta vreme şi la care tînjind, atîta vreme m-am rugat, ca să dobîndesc mîntui-rea cea întru Dumnezeu. A venit vremea ca şi noi să meritäm a fi însemnaţi cu pecetea nemuririi; vremea mîntuitoarei pecetluiri 2. pe care, cîndva, îmi doream să o agonisesc în apele Iordanului, acolo unde spune tradiţia că şi Mîntuitorul S-a făcut părtaş ei spre a ne da astfel pilda spălării (de păcat). Dar Dumnezeu, Care ştie ce anume ne este spre folos, vrea să ne împărtăşim de ea chiar aici şi încă de pe acum. 3. încît nu mai şovăiţi, fiindcă chiar dacă Dumnezeul vieţii şi al morţii va vrea ca noi să rămî-nem încă în viaţă, oricum, eu mă voi alătura poporului lui Dumnezeu aici, şi, bucurîndu-mă de părtăşia Bisericii, voi putea astfel lua parte dimpreună cu ceilalţi (creştini) la rugăciunile de obşte.

Lucrul acesta e un bun dobîndit, iar de acum mă voi supune învăţăturilor

278. *âatcqaeu;,* acte de devoţiune (n. tr.)

vrednice de viaţa întru Dumnezeu».

4. Auzindu-i vorbele, (episcopii) au purces la cele cuvenite[279], săvîr**şind** şi împărtăşindu**-1** cu dumnezeieştile Taine, nu însă înainte de a-i fi cercetat credinţa cu multă grijă[280]. Aşa a ajuns Constantin să fie, din veac, cel dintîi[281] împărat care s-a învrednicit de desăvîrşirea celei de a doua naşteri întru Tainele lui Hristos. Şi învrednicindu-se a fi însemnat cu dumnezeiasca pecete, duhul său s-a bucurat, s-a primenit şi s-a umplut de lumină dumnezeiască. Nemăsurata-i credinţă îi covîrşea sufletul cu fericire, uimindu**-1** la arătarea lucrătoarelor (dovezi ale) puterii lui Dumnezeu.

5. După îndeplinirea celor cuvenite, Constantin s-a îmbrăcat în straie împărăteşti, majestuoase şi strălucitoare ca lumina, şi s-a întins pe **un pat** alb ca neaua, nemaiprimind pe el purpura.

63. 1. Iar în urmă, ridicând glasul, a înălţat lui Dumnezeu o rugăciune **de mulţumire,** adăugind următoarele: «în clipa asta pot cu adevărat **spune că sînt** fericit; acum ştiu că m-am învrednicit de viaţa cea fără **moarte şi că** m-am împărtăşit din dumnezeiasca lumină...». După care **şi-a amintit** şi de cei nefericiţi, căinîndu-i pe toţi cei lipsiţi de o asemenea **bucurie[282].**

2. Apoi au început să se perinde pe dinaintea lui comandanţii de **armată şi cei** de mari unităţi, cărora le dădeau lacrimile şi care se văitau **între ei** că sînt pe cale să rămînă singuri - urându-i, de aceea, viaţă cît **mai lungă;** dar împăratul le-a răspuns că abia acum fusese el găsit vred**nic de adevărata** viaţă şi că numai el avea cum să ştie din ce fel de răsplată **începuse** să se împărtăşească; fapt care**-1** îndemna mai curînd să-şi gră**bească - şi** în nici un caz să-şi mai amîne - călătoria spre Dumnezeul său. **3. Şi zicînd** aceste vorbe, a mai dat unele porunci, făcîndu-le romanilor -**adică** locuitorilor Capitalei - privilegiul unor daruri anuale în bani, lăsînd **împărăţia** moştenire fiilor săi ca un bun strămoşesc şi dînd glas tuturor **gîndurilor** sale celor mai scumpe.

64. 1. Toate acestea s-au petrecut în marele, prea-cinstitul şi prea-**sfinţitul** praznic al Rusaliilor, care se ţine la şapte săptămîni şi care poartă **pecetea** acelei zile unice cînd spun Dumnezeieştile Scripturi că a avut loc **şi înălţarea** la ceruri a Mîntuitorului nostru şi coborârea printre oameni a **Sfîntului** Duh. 2. Aşadar, într-o asemenea sărbătoare a fost învrednicit Constantin de cele arătate mai sus; iar în cea din urmă zi (pe care am putea să o numim sărbătoarea sărbătorilor, fără teamă de greşeală), pe la

279. Prescrise de cult (textual: «de lege», «legiuite») (n. tr.)
280. Suu: «însă nu mai înainte de a-i fi spus ce urma el să mai facă» (n. tr.)
281. Textual: «singurul» (n. tr.)
2H2. Textual: "bunătăţi" **(n. lr.)**

amiază a fost şi el înălţat, la Dumnezeul său, lăsîndu-ne nouă, muritorilor, ceea ce avea el înrudit cu firea noastră, ca să se unească Dumnezeului său cu tot ce era în sufletul său mai duhovnicesc şi mai încins de dragostea de Dumnezeu.

Aşa s-a sfîrşit Constantin.

Noi însă vom urmări lucrurile mai departe.

65. 1. îndată (după aflarea veştii), soldaţii gărzilor precum şi cei din garda de corp au început toţi să-şi sfîşie straiele, şi, căzînd la pămînt, să se bată cu pumnii în cap, jeluindu-se, tînguindu-se şi gemînd de mult amar, chemîndu-şi stăpînul şi domnul şi împăratul nu ca pe un stăpîn ce le fusese , ci aşa cum îşi cheamă fiii pe nume un venerabil părinte. 2. De altfel atît generalii comandanţi[283] cît şi centurionii nu-1 pomeneau pe Constantin decît (zicîndu-i) «salvator», «strajă» şi «binefăcător». Restul oastei, dîndu-i onorurile cuvenite, îi simţea lipsa aşa cum simt turmele lipsa unui bun păstor. 3. Şi tot aşa a început şi lumea să alerge prin întreg oraşul, revărsîndu-şi adînca durere din suflet prin ţipete şi prin strigăte; unii păreau pradă unei adevărate prăbuşiri lăuntrice; fiecare resimţea jalea ca ceva de la sine, ca la o lovitură primită de el însuşi, ca şi cum nimănui nu i-ar fi mai rămas acum nimic care să-i facă viaţa vrednică să fie trăită.

66. 1. Apoi, ridicîndu-i soldaţii trupul, i l-au aşezat într-un sicriu de aur pe care, acoperindu-1 cu purpura imperială, l-au dus pînă-n oraşul ce-i poartă numele, unde l-au aşezat în principala încăpere a palatului, în înaltul unei platforme. Acolo, în jurul ei, pe sfeşnice de aur, au aprins lumini, oferind privirilor o privelişte extraordinară, cum nu mai văzuse nimeni şi cu nici un prilej, din negura vremilor începînd, sub soare: 2. şi anume, trupul (neînsufleţit al) împăratului aşezat chiar în inima palatului, sus, în sicriul lui de aur, împodobit cu însemnele imperiale, cu purpura şi cu diadema, păzit zi şi noapte, de jur-împrejur, de străji fără număr.

67. 1. Comandanţii întregii armate, comiţii şi întregul cin al dregătorilor, cărora datina le ceruse pînă atunci să îngenuncheze înaintea împăratului, nu şi-au schimbat cu nimic atitudinea, ci - fiecare dintre ei la momentul potrivit - pătrundeau înăuntru şi, îngenunchind, îi aduceau omagiul lor ca şi cum el ar mai fi fost încă în viaţă.

Aceştia, deci, au fost cei dintîi. Lor le-au urmat membrii senatului şi toţi înalţii funcţionari ai statului, iar mai pe urmă poporul de rînd, puhoi, venit cu femei şi cu copii - ca să nu scape asemenea privelişte.

2. Scena s-a prelungit vreme foarte îndelungată (în care răstimp soldaţii luaseră hotărîrea să lase trupul lui Constantin în acelaşi loc şi să-1

283. Sau: «taxiarhii», comandanţi de detaşament (n. tr.)

păzească **mai** departe), pînă ce au sosit şi fiii lui ca să aducă părintelui lor **ultimul** lor salut. 3. Aşa a continuat fericitul Constantin să împărătească **pînă şi** după moarte - şi a fost singurul om (învrednicit cu asemenea soartă). Totul se petrecea ca şi cum el ar mai fi fost în viaţă; şi a fost o **dovadă** de preţuire de care, de cînd cerul şi pămîntul, Dumnezeu l-a găsit vrednic numai şi numai pe el. De altfel, Constantin a şi fost singurul împărat care **a** cinstit pe

Dumnezeu, împăratul a toate, precum şi pe Hristosul Lui, cu fapte atît de mari; încît nu-mi pare de mirare ca tot el **singur** să fi fost găsit vrednic de o asemenea soartă, şi ca Dumnezeul cel **Prea înalt** să-i hărăzească lui ca şi după moarte să mai împărătească **peste** cei vii, astfel ca tot omul cu inima[284] neîmpietrită să poată pricepe **ce este aceea** împărăţia cea fără vîrsta şi fără sfîrşit pregătită sufletului **nostru.**

Deci aşa s-au petrecut lucrurile.

68. 1. Iar generalii comandanţi de mare unitate[285] au ales din toate **unităţile bărbaţi** bine cunoscuţi pentru credinţa şi devotamentul lor faţă **de împărat, pe care** i-au trimis să le dea limpede de ştire cezarilor cele **întîmplate. în** răstimp, 2. peste garnizoanele militare răspîndite pe toată **faţa imperiului,** s-a abătut ca un fel de suflare trimisă de Cel Atotputer**nic,** aducătoare **a** veştii despre moartea împăratului şi făcîndu-le parcă să **hotărască într-un** singur gînd - ca şi cum marele lor împărat ar mai fi fost **încă în viaţă - să** nu recunoască pe scaunul împărăţiei romanilor pe **nimeni altul decît** numai pe fiii lui. Drept care, nu după multă vreme ei au **cerut ca toţi aceştia** să nu mai fie salutaţi ca nişte cezari ci să poarte titlul **de augusti - primul** şi cel mai însemnat simbol al învestiturii imperiale.

Cum zic, aşa s-au petrecut lucrurile prin garnizoane, ale căror unităţi **îşi trimiteau unele** altora, în scris, rezultatele voturilor şi aclamaţiilor lor, **făcînd ca într-o** singură clipită lumea de pretutindeni să afle unitatea de **cuget din sînul** armatei.

69. 1. îndată după aflarea veştii despre moartea împăratului, în rîn- **durile locuitorilor** Capitalei, ale senatului precum şi ale poporului de **rînd, s-a cuibărit** - de nestăvilit - jalea; pentru ei toţi nu putea fi o neno- **rocire mai mare** şi mai cumplită. Termele şi pieţele au fost închise; **aceeaşi soartă** au avut-o şi spectacolele şi toate cele ce aveau loc de obicei **pentru** desfătarea iubitorilor de distracţii. Recunoscuţi pînă atunci **pentru** senzualitatea lor, aceştia arborau acum expresia unor fiinţe zdro- **bite,** ridicîndu-1 cu un singur glas în slăvi pe Constantin - «fericitul, de **Dumnezeu** iubitul Constantin , care a dat dovadă că merita cu adevărat **să** fie împărat».

284. Textual: **-cu** mintea» (n. tr.)

285. «Taxiarhii» (n. tr.)

2. Dar, nemaiputîndu-se mulţumi doar să strige, au început să treacă la fapte, înălţîndu-i imagini ca unuia aflat încă în viaţă - cu toate că-1 ştiau dus din lumea celor vii; în ele era înfăţişat cerul (cu culoare) şi Constantin odihnindu-se în eterica înălţirrfe a- bolţilor cereşti. Pe de altă parte, şi ei tot doar fiilor lui le recunoşteau titlurile de augusti şi de cezari; cărora însă cu sfîşietoare strigăte le cereau ca trupul împăratului lor să fie adus şi înhumat acolo, în împărătească cetate şi în mijlocul lor.

70. 1. Iată deci onorurile de care i-au făcut ei parte aici celui aflat de Dumnezeu la atît de mare preţ.

Ajuns în oraş, fiul cel mijlociu a trimis să fie adus trupul părintelui său, apoi s-a aşezat singur în fruntea cortegiului funebru, urmîndu-i oştimea grupată pe unităţi, iar acesteia o mulţime fără număr de oameni de rând .

Trupul împăratului era străjuit din toate părţile de lăncieri şi de ostaşi ai infanteriei grele.

2. Ajungînd la Biserica Apostolilor Mîntuitorului, aceştia au depus sarcofagul, îngăduind noului lor împărat, Constanţiu, să-şi cinstească părintele atît prin prezenţa sa cât şi printr-a tuturor celor de faţă, şi să plinească tot ce-i cerea lui solemnitatea clipei.

71.1. Mai apoi el s-a retras (de o parte), şi unităţile de soldaţi i-au urmat exemplul. în mijloc au păşit slujitorii lui Dumnezeu, puhoiul curioşilor şi mulţimea credincioşilor, toată; iar aceia au săvîrşit dumnezeiasca slujbă a înmormîntării, înălţînd cuvenitele rugăciuni. Culcat în înaltul acelei platforme, fericitul Constantin primea dovada măreţiei sale: nemaistăpînindu-şi lacrimile, mulţimea nenumărată a poporului îşi unea glasul cu preoţii lui Dumnezeu, strigîndu-I Acestuia cu glas de jale rugile lor spre (mîntuirea) sufletului împăratului, şi astfel îndeplinind fierbintea dorinţă a acelui om atît de plăcut lui Dumnezeu, 2. Cel Care-Şi vădea acum bunăvoinţa faţă de el şi prin aceea că, în clipa sfîrşitului, le dăruia iubiţilor şi vrednicilor lui fii, drept moştenire, scaunul împărăţiei, iar lui însuşi privilegiul de a putea fi pomenit împreună cu Apostolii în locul acela atît de mult râvnit de el; lucru care poate fi văzut şi astăzi, fiindcă pînă şi astăzi rămăşiţele acelui prea-fericit suflet continuă a fi slăvite odată cu numele Apostolilor, iar mulţimea credincioşilor întru Dumnezeu se adună acolo după dumnezeieştile rînduieli spre a-1 vrednici în slujbele-i pline de taină şi spre a-1 face să se împărtăşească din puterea sfintelor rugăciuni.

Aşa continua Constantin să împărătească pînă şi după moarte - ca un întors la viaţă - peste întreaga împărăţie romană, ca un adevărat «Biruitor», ca un adevărat «Mărit» şi «August» - cum fusese el numit.

72. Şi nu atît după pilda acelei păsări din Egipt, căreia-i merge vestea că ar fi singura în stare să-şi prezică moartea (raspinditoaiv de bune

miresme), ca apoi să **revină** la viaţă din propria ei cenuşă **şi** să-şi ia zborul **întocmai ca mai** înainte; ci după aceea a Mîntuitorului său, Care, aidoma **bobului de grîu, Se** înmulţeşte sub binecuvîntarea lui Dumnezeu, dă în **spic şi acoperă** toată faţa pămîntului cu roadele Sale. Lui I s-a asemuit **prea-fericitul,** fiindcă prin succesiunea fiilor (numele lui) nu a mai rămas **singur; ceea ce** a făcut ca prin toate provinciile el să fie înfăţişat în imagini **împreună cu ei** şi ca numele să-i dăinuiască şi după moarte.

73. **Chipul** i-a fost înfăţişat şi pe monede; pe una din feţe, fericitul era **înfăţişat** cu capul acoperit, iar pe cealaltă faţă mînînd un car tras de patru **cai şi înălţat de** o mînă întinsă lui de sus.

74. **Dumnezeul** Cel mai presus de toate, Care în persoana lui Con-**stantin- singurul** împărat de pînă atunci ce se arătase făţiş creştin - ne-**a pus sub priviri** o pildă atît de frumoasă, ne-a înlesnit totodată să ne dăm **seama cîtă deosebire** stă între închinătorii Săi şi ai Hristosului Său, de o **parte, şi, de cealaltă** parte, potrivnicii acestei credinţe, care s-au consti**tuit prigonitori ai** Bisericii Sale, şi, prin aceasta, şi L-au înstrăinat şi L-au **făcut lor vrăjmaş:** înfiorătorul sfîrşit al fiecăruia dintre ei nu era altceva **decît pedeapsa care**-i aştepta în chip hotărît pentru potrivnicia lor faţă de **Dumnezeu, la fel** cum sfîrşitul lui Constantin le făcea tuturor tot atît de **vădită chezăşia** dragostei Aceluiaşi Dumnezeu.

75. **Dintre toţi** împăraţii Romei, Constantin a fost singurul care L-a **proslăvit pe Dumnezeu,** împăratul a toate, cu o atît de mare dăruire; el **singur a mărturisit şi** a răspîndit făţiş, tuturor, învăţătura lui Hristos; el **singur a proslăvit** Biserica Lui, aşa cum nimeni nu mai făcuse vreodată; **el şi numai el a** spulberat rătăcita credinţă cea în mulţi zei, (stîrpind-o) cu **totul. El a desfiinţat** toate formele de idololatrie, şi a fost singurul învred**nicit atît în timpul** vieţii cît şi după moarte cu asemenea dovezi de pre**ţuire cum nu i-au** fost date niciodată nici unui elin, nici unui barbar, ba **chiar nici măcar** vreunuia dintre romanii cei mai de seamă; asemenea om **nu s-a mai** pomenit din adîncurile vremilor.

C U V Î N T A R E ŢINUTĂ CU PRILEJUL SĂRBĂTORIRII A TREIZECI DE ANI DE DOMNIE AI ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN

PROLOG

1. M-am înfăţişat aici nu spre a depăna poveşti sau spre a istorisi cu vorbe meşteşugite şi cu glas ca de sirenă cine ştie ce lucruri plăcute auzului; şi nici nu voi oferi iubitorilor de desfătare, în potire de aur ornate cu frumuseţea de ornamente a întorsăturilor de cuvinte, cine ştie ce licoare menită să le facă lor plăcere. Nu; ci - după îndemnul înţelepţilor - propun să ne depărtăm cu toţii de căile bătute şi chiar să ne abatem de la ele; ba chiar vă previn să nu vă înghesuiţi la acel soi de lucruri spre care lumea se adună puhoi. 2. Eu în tot cazul am venit cu gîndul de a slăvi înaintea voastră faptele împăratului nostru, într-o formă nouă. Fiindcă, cu toată mulţimea fără număr a celor ce se sîrguiesc azi în acelaşi scop, îmi propun să pornesc pe o cale nu tocmai umblată de lume, pe care, de altfel, nici nu se cuvine să păşim cu (aşa-zicînd) picioarele neîmbăiate.

Admiratorii stilului comun brăzdat de întorsături de cuvînt puerile se bucură în faţa dovezilor de inspiraţie ieftină şi la îndemîna tuturor; să-i lăsăm atunci pe ei să le farmece oamenilor de rînd auzul cu istorisiri tot de rînd[1], cu care să-i poată bucura. Fiindcă iniţiaţii înţelepciunii supreme, cunoscătorii ştiinţei atît a celor dumnezeieşti cît şi a celor legate de om, care identifică voia[2] Celui Atotputernic cu binele, s-au fixat din vreme asupra meritelor plăcute lui Dumnezeu şi asupra faptelor de Dumnezeu inspirate ale împăratului nostru, pe care ei le socot mai de preţ decît cele numai omeneşti; ei vor îngădui, desigur, celor mai puţin dăruiţi să-i laude împăratului calităţile lui mai mărunte. 3. Or, fiind împăratul înzestrat atît cu ştiinţa celor dumnezeieşti cît şi cu a celor privitoare la om (cea dintîi ţintind către Dumnezeu; cea de a doua avîndu-1 dreptţintă pe om), să-i lăsăm, atunci, pe cei cu adevărat apţi pentru astfel de lucruri să pună în valoare, spre priceperea celor aflaţi în afara incintelor sacre, trăsăturile lui omeneşti - care, de altminteri, au însemnătatea lor şi care au adus foarte mult bine în viaţa noastră (fiindcă întreaga înzestrare a împăratului este frumoasă; doar că ele nu pot fi puse chiar alături de trăsăturile lui de-a dreptul divine), 4. iar noi, în schimb, care ne aflăm înăuntrul unei asemenea sfinte incinte şi care am pătruns pînă-n adîncu-rile ei tainice şi neumblate, să zăvorim auzurilor nesfinţite porţile şi să amintim tainicele mistere ale vieţii împăratului înaintea acelor persoane care singure au cunoştinţă de ele, care şi-au cufundat urechile în apele purificatoare ale credinţei şi care şi-au concentrat toată atenţia asupra

---

1 Textual: «să farmece auzul muritor cu istorisiri muritoare»

2 «voia»: .textual, «alegerea», (n. tr.)

celor mai înaripate facultăţi ale sufletului omenesc; cu ei, cei care umblă înaintea împăratului a toate, săvîrşi-vom noi acest dumnezeiesc rit în tăcere, 5. făcînd din inspiratele cuvinte ale înţelepţilor (noştri) -pătrunse nu de spiritul propriu divinaţiei (mai bine spus: al freneziei şi al pierderii stăpînirii de sine), ci străbătute de lumina dumnezeieştii inspiraţii - călăuza noastră întru asemenea tainică lucrare, spre a ne învăţa ce trebuie să înţelegem prin a domni; spre a ne vorbi despre împăratul suprem, despre dumnezeieştile oşti care-L înconjoară pe împăratul tuturor, despre acea pildă de domnie pe care o avem în faţa ochilor, precum şi despre opusul ei, şi despre urmările amîndurora. Călăuzindu-ne după inspiratele lor luminări, să începem, deci, acest dumnezeiesc ritual.

1. 1. Iată-ne, aşadar, în toiul sărbătoririi unui împărat mare. Noi, vlăstarele acestei domnii, ne veselim inspirîndu-ne din preceptele acelor învăţături înaripate, mai cu seamă că bucuria noastră îl are în frunte şi de faţă chiar pe împăratul suprem - prin care cuvinte eu îl am în vedere pe Cel cu adevărat mare, adică pe Acela aflat dincolo de toate (şi trag nădejde că, împăratul nostru, care stă de faţă cu noi, nu ne va ţine de rău pentru aceste vorbe, ci că dimpotrivă se va alătura sfintei noastre cugetări); mă gîndesc, deci, la Cel aflat mai presus de toate, la împăratul suprem, la Cel nemăsurat, şezînd pe scaunul de domnie al bolţilor cereşti, Care a făcut pămîntul scăunel la picioarele Sale. Nimeni nu-L poate închipui într-un fel vrednic de El. De jur-împrejurul Său lumina străluceşte ca fulgerul, făcîndu-L - prin puterea[3] strălucirilor ei - de nevăzut privirilor noastre, ale tuturor.

2. în jurul Său dau roată ostile cereşti şi-I stau de strajă Puterile cele de sus, mărturisindu-L ca fiind Stăpînul şi Domnul şi împăratul lor. Mulţimile fără sfîrşit ale îngerilor, cetele arhanghelilor şi corurile de sfinte duhuri răsfring la rîndul lor lumina ce se revarsă din jurul Său, adăpîn-du-se din ea ca dintr-un izvor nesecat. Toate aceste lumini, divinele şi duhovniceştile feluri de lumină netrupească ce sălăşluiesc dincolo de bolta cerească, înalţă Marelui împărat cele mai sublime şi mai inspirate cîntări de slavă. La mijloc a fost întins marele şi albastrul acoperiş al cerului, pentru osebirea celor aflaţi în afara sălaşurilor împărăteşti de cei aflaţi înăuntrul lor; în jurul său, soarele şi luna şi luminătorii cereşti îşi poartă faclele parcă în curtea unui palat, dînd slavă împăratului Celui de dincolo de toate, iar la semnul şi la cuvîntul Lui agăţîndu-şi pururea-arzîndele torţe în ajutorul celor ce sălăşluiesc în zonele mai umbroase din afara cereştii bolţi.

3. Pe Acest Mare împărat pînă şi mult biruitorul nostru împărat îl slăveşte, dîndu-şi seama că Lui îi datorează el de fapt domnia; tot despre El mărturisesc şi de Dumnezeu iubitorii noştri cezari - învăţătura de la părintele lor luînd-o, că este izvorul a tot binele; iar grosul armatei, omenirea de la ţară şi de prin oraşe, precum şi înaîţii demnitari din provincii, în adunările lor Lui I se închină, luînd în aceasta învăţătură de la Mîntuitorul, Cel mai mare dintre dascăli.

De fapt, toată suflarea omenească (feluritele popoare şi neamuri şi limbi, care altminteri sînt însufleţite de mentalităţi atît de deosebite), toate - şi oficial şi în particular - nu izbutesc să se potrivească unele cu altele decît în această

3 Textual: «prin ascuţimea» (n. tr.)

singură situaţie, anume atunci cînd în gîndurile lor de la sine - izvorîtoare şi spontane şi în liberele lor deducţii, îl invocă pe Unul şi Singurul Dumnezeu.

4. Fiindcă, oare, nu este adevărat că întreaga stihie a pămîntului pe El îl recunoaşte drept stăpîn atunci cînd, prin roadele şi prin vieţuitoarele pe care le poartă şi le aduce la lumină, îşi mărturiseşte ascultarea în faţa voii Celui Atotputernic? Şi bogat curgătoarele ape ale râurilor, ca şi susurul nesfârşit, venit din adîncuri, al izvoarelor, îl vădesc pe Cel ce este cauza unei asemenea minunăţii. Tot pe El îl arată şi adîncul ţinut în chingile din străfunduri ale mării, ca şi zbuciumul valurilor, atunci cînd se înalţă spre cer, umplînd pămîntul de groază, ca apoi - apropiindu-se de ţărm - potolite de ordinea dumnezeieştii legi, să se chincească! Tot pe El şi stăpînita şiroire a ploii de iarnă, bubuitul tunetului şi scânteierile fulgerelor, joaca mereu înnoită a vîntului, goana norilor în înaltul văzduhului; tot pe El îl mărturisesc, pentru toţi cei ce nu sînt în stare să-L vadă cu' înşişi ochii lor.

5. Soarele, atotstrălucitorul, care străbate prin vremi, numai pe El îl ştie de stăpîn, şi, plecat în faţa voii Lui, nu se încumetă să se abată din cale. Luna - cu lumina ei mai palidă decît a soarelui - supusă rânduielilor lui Dumnezeu, în unele răspasuri se împuţinează, ea apoi să crească iar laloc. Cerul în frumuseţea sa, scînteind din noianul său de stele (care-1 străbat în pîlcuri[4] şi în bună rînduiala, pe acelaşi neabătut drum), dă şi el de ştire despre dăruitorul a toată lumina. Aşadar, toţi luminătorii cereşti, la semnul şi la cuvîntul Lui se supun împreună aceleiaşi armonii, gonind de-a lungul imenselor lor cruguri pe pista din înaltul văzduhului. Alternanţa zilei cu noaptea, scurgerea timpului şi schimbările anotimpurilor, ritmurile şi rînduiala întregului univers aduc laudă nemărginit-feluritei înţelepciuni a nemăsuratei Lui puteri.

Tot Lui îi răspund cu necesara şi cuvenita dumnezeiască cunoaştere nevăzutele Puteri care îşi deapănă zborul prin cuprinsul văzduhului, întregul univers şi în asamblu, tot Lui - acestui Mare împărat - îi înalţă laudă; tot Lui şi cerurile cerurilor şi crugurile bolţilor celor de sus; oştirile îngerilor laudă îi înalţă cîntîndu-i cântări de netălmăcit; duhurile zămislite de duhovnicească-I lumină îşi binecuvintează şi ele, întru dumnezeiască cunoaştere, Zămislitorul; pe El îl arată singur mare domn şi stăpîn pînă-n vecii cei fără de timp, anteriori cerului pe care-1 vedem cu ochii, anteriori zidirii lumii, şi infinitele vecii anterioare apariţiei întregii lumi văzute.

6. Cel care El însuşi este mai presus de toate, anterior şi ulterior tuturora, aşadar Cuvîntul Său preexistînd ca Unul Născut, suprem arhiereu al lui Dumnezeu Celui însuşi suprem, Cel mai vîrstnic decât timpul şi decât toţi vecii - întâiul şi singurul închinat măririi Tatălui, întru mila Sa mijloceşte spre mîntuirea tuturor, slăvindu-Se în fruntea stăpînirii a toate şi încununîndu-Se ca un al doilea întru (lăuntrica) împărăţie a Tatălui; findcă El este tocmai lumina cea mai presus de toate, cea care se mişcă în jurul Tatălui, făcând în acelaşi timp şi legătura şi hotarul între substanţa fiinţelor create şi esenţa[5] cea fără început şi necreată. Fiindcă El este chiar lumina care se revarsă de sus, din dumnezeirea cea veşnică şi fără început, îmbăind în înţelepţească (şi mai strălucitoare decât soarele) straluminare tărâmul cel mai presus de cer,

---

4 **Textual: «în ordine» (n. tr.)**

5 *Mu* **(n. tr.)**

precum şi toate cele cereşti. Putem spune despre El că este cîrmuitorul acestei lumi întregi -El, Cuvîntul lui Dumnezeu, Cel care dăinuieşte totodată şi mai presus de toate şi întru toate şi în toate cele văzute şi nevăzute; El, Cel de la Care (şi prin Care) icoana împărăţiei celei de sus avînd-o, de Dumnezeu iubitul nostru împărat îşi dă silinţa să ţină bine cârma întregii noastre vieţi pămînteşti, după pilda Atotputernicului.

2.1. Cuvîntul cel Unul-Născut al lui Dumnezeu împărăteşte din vecii cei fără început şi pînă-n vecii fără de sfîrşit împreună cu Tatăl Său. Tot aşa, iubitul Său (împărat al nostru), călăuzit de împărătească binecuvîntare[6] pe care o primeşte de sus, şi întărit de divina sa învestitură, domneşte şi el aici pe pămînt de foarte îndelungată vreme. 2. Mîntuitorul a toate face ca toate - cerul întreg şi lumea, precum şi împărăţia de sus - să ajungă vrednice de Tatăl Său; la fel şi iubitul Său, adunîndu-şi supuşii de aici, de pe pămînt, în jurul Cuvîntului Celui Unul-Născut şi aducător de mîntuire, îi pregăteşte împărăţiei Aceluia. 3. Pe de altă parte, Mîntuitorul nostru, al tuturor, ca un păstor bun ce este, ţine prin nevăzuta şi dumne-zeiasca-I putere duhurile ce s-au lepădat de El (şi care au obiceiul să se poarte prin aer şi să se năpustească în sufletele oamenilor) ca pe nişte sălbăticiuni, cît mai departe de turma Sa. Dar tot aşa şi iubitul Său, dăruit de El, de sus, cu atîtea triumfuri asupra vrăjmaşilor, îi cuminţeşte pe duşmanii declaraţi ai adevărului, pe calea războiului! 4. Sau iar - aşa după cum Cuvîntul (deşi anterior universului şi în acelaşi timp mîntuitor a toate) împărtăşeşte cetaşilor Săi seminţele cunoaşterii şi ale mîntuirii, luminîndu-i şi făcîndu-i vrednici a afla împărăţia Tatălui - ei, bine, tot aşa şi iubitul Său, ca un adevărat tălmaci al Cuvîntului lui Dumnezeu, cheamă după sine întreg neamul omenesc la cunoaşterea Atotputernicului, strigînd cu glas tare ca să fie auzit de întreg pămîntul şi dînd de veste normele noii credinţe! 5. Şi, după cum deschide Mîntuitorul a toate cereştile porţi ale împărăţiei Tatălui înaintea călătorilor plecaţi din lumea noastră într-acolo, la fel şi cu acesta, după ce (din zelul său faţă de Cel Atotputernic) a curăţat pămînteasca lui împărăţie de toată murdăria smintelilor necredincioşilor (în nemijlocita-i purtare de grijă faţă de întreaga turmă a supuşilor), a chemat cetele sfinţilor şi cuvioşilor în palatul său!

Dintre toţi împăraţii Romei, el singur a fost învrednicit de Dumnezeu, împăratul a toate, cu o domnie care să fi ţinut treizeci de ani. Dar nu face aidoma înaintaşilor săi, adică să închine (această sărbătoare) duhurilor htonice sau cine ştie căror demoni chemaţi să se arate sub chipuri care să smintească lumea - unor amăgiri, deci, unor prostii puse la cale de nişte oameni fără Dumnezeu; ci o închină Celui Care l-a înconjurat de glorie, ca o recunoaştere a facerilor de bine cărora el le-a fost ţinta, totuşi fără a spurca palatul cu sîngele prelins (al jertfelor) - aşa cum se făcea odinioară - şi fără a-şi mai face grijă să înduplece puterile htonice prin fum, prin foc şi prin arderi de tot, ci aducîndu-I însuşi împăratului a toate, în chip de jertfă bineplăcută şi bineprimită, chiar împărătească sa fiinţă, precum şi cugetul său atît de înalt ţintind către Dumnezeu! Fiindcă Acesta nu-şi află placul decît în felul de jertfă pe care împăratul nostru s-a deprins să o aducă în gîndurile şi în mintea lui ajunsă fără pată, departe de ruguri şi de vărsările de sînge. Stăpîn pe credinţa Sa în

6 **Textual: «giroire», -revărsare- (11. ti.)**

ascunsul mişcărilor neînşelătoare ale sufletului, el a adus prin puterea gîndirii sale o contribuţie însemnată în teologie, sîrguindu-se ca în calitatea sa de împărat să oglindească dt mai mult iubirea de oameni a lui Dumnezeu, dâruindu-se Lui pe de-a-ntregul şi adudndu-I-se în chip de pîrgă a lumii ce i-a fost încredinţată, chiar pe sine.

Dar această supremă jertfă împăratul o aduce în folosul nostru al tuturor; şi, ca un bun păstor ce este, aşa aduce el ...«minunate hecatombe de mieluşei întîi-născuţi...» adică purtînd după sine spre cunoaşterea şi cinstirea Lui, sufletele duhovniceştii sale turme.

3. 1. De o astfel de jertfă Se bucură Dumnezeu şi-i bineprimeşte cu drag darul, sporindu-i (la vederea unei atît de însemnate şi minunate jertfiri) sporindu-i spun, hierofantului nostru - cu mirare - domnia cu încă foarte mulţi ani. în chip de răspuns la un asemenea sacrificiu, El îşi înteţeşte facerile de bine, îngăduindu-i acestuia să-şi sărbătorească domnia prin fel de fel de serbări plăcute, şi, la fiecare zece ani, să împărtăşească unuia din fiii lui cele ale domniei, ca pentru a prelungi dt mai mult înflorirea plantei ajunse la ceasul împlinirii.

2. Dintre fii, cel care poartă acelaşi nume cu părintele său a fost primit de el sâ-i împărtăşească domnia la capătul celor dintîi zece ani; următorul în vîrsta, după încă zece ani; iar cel de al treilea tot aşa, adică după alţi zece ani şi cu prilejul sărbătorii de acum. Cum cea de a patra decadă a şi început - iar timpul nu încetează să se depene - suindu-şi neamul la domnie, împăratul se arată pregătit să înmulţească strălucirea acestui tron, numind dte un nou cezar; în felul acesta ajunge el să-şi împlinească proorocia rostită dndva, de mult, de dumnezeieştii prooroci, atund dnd strigau: «Primi-vor sfinţii Celui Prea înalt împărăţia»

3. De unde se vede că însuşi Dumnezeu, împăratul a toate, îl dăruieşte pe preacucernicul împărat, înmulţindu-i atît anii dt şi copiii, şi făcînd stăpînirea lui peste popoarele pământului înfloritoare şi tînără, ca şi cum abia de curînd ar fi prins rădădnă. Tot Dumnezeu i-a înlesnit şi această sărbătorire, dîndu-i biruinţa peste toţi vrăjmaşii şi potrivnidi şi fădnd din el o pildă de cucernicie adevărată pentru omenirea întreagă. 4. Iar el - împăratul - străluceşte ca soarele, răspîndindu-şi razele de lumină prin lumina cezarilor pînă-n cele mai depărtate locuri cunoscute lumii. Nouă, celor de la răsărit, ne-a desemnat o odraslă demnă de un asemenea părinte; altora, pe al doilea fiu; iar pe celălalt l-a sortit altora -ca pe nişte luminători, ori ca nişte facle răspîndind propria lui lumină. Constantin a înhămat cu mîna lui - prinzîndu-i cu aceleaşi hăţuri şi dîndu-le să tragă telega împărăţiei - pe cei patru şi atît de avîntaţi cezari ca tot atîţia mânji, strunindu-i prin aceste divine hăţuri ale bunei înţelegeri şi armoniei; aşa, din înaltul său, străbate el toată faţa lumii, fiind prezent pretutindeni şi nelăsînd să-i scape nimic.

5. Dar încă ceva! Binecuvîntat cum este el a reflecta imaginea împărăţiei cereşti, împăratul, cu privirile aţintite sus spre această imagine arhetipală, îi călăuzeşte pe cei de aici, jos, prinzînd tot mai puternică rădăcină în exercitarea învestiturii sale monarhice (cu care împăratul suprem a dăruit aici, pe pământ, numai neamul omenesc), a cărei lege hotărăşte stăpînirea unuia singur asupra tuturor. 6. Or, forma monarhică întrece toate celelalte constituţii şi moduri de guvernare: bunăoară poliarhia, rezultând din egalitatea în

drepturi, capătă pînă la urmă chipul anarhiei şi al răsturnării de valori[7]. Iată de ce avem şi un singur Dumnezeu, iar nu doi, nici trei şi nici mai mulţi, mai ales că (mărturisirea) mai multor divinităţi echivalează în mod cert cu a nu recunoaşte pe niciuna. Nu este decît un singur împărat, iar Cuvîntul şi împărătească-I Lege, tot Unul sînt - Lege nerostită în cuvinte articulate sau supusă stricăciunilor timpului în cărţi sau pe table, ci Cuvîntul cel viu şi însuşi Dumnezeu, Cela ce le pregăteşte tuturor supuşilor Săi, care I-au urmat în timp, împărăţia Tatălui. 7. Pe El îl înconjoară ostile cereşti: miliardele de îngeri împlinitori ai voii lui Dumnezeu, puzderia cetelor mai presus de lume, apoi duhurile nevăzute din cer care asigură buna rînduială a universului; pe ele, pe toate, Cuvîntul-împărat le diriguieşte ca un fel de guvernator al împăratului suprem. Pe El L-au denumit cu toată hotărîrea cuvântătorii de Dumnezeu în revelaţiile lor: şi Căpetenie a căpeteniilor, şi Mare Arhiereu, şi Prooroc al Tatălui, şi înger al sfatului celui mare, şi Lumină a strălucirii Tatălui, şi Fiu Unul-Născut, şi cu nenumărate alte nume; dar Părintele Lui L-a făcut să fie cuvînt viu şi lege şi înţelepciune şi plinătate a tot binele, şi aşa L-a dăruit tuturor supuşilor împărăţiei Sale în chipul unui dar purtător al celor mai înalte binecuvîntări. Iar El, Care în toate răzbate şi Se poartă pretutindeni, El Care tuturor îmbelşugat le împarte darurile Tatălui, le-a oferit şi creaturilor Sale cuvîntătoare de pe Pămînt un chip al învestiturii Sale împărăteşti atunci cînd a înzestrat sufletul omului - suflet făcut după imaginea Sa - cu nişte îngăduinţe de-a dreptul dumnezeieşti,[8] care fac ca omul să se poată bucura şi de celelalte virtuţi ce şiroiesc din acelaşi dumnezeiesc izvor. Iar înţelept nu este decît numai Acela Care singur este şi Dumnezeu. El singur este bun prin însăşi esenţa Sa, numai El e adevărata putere şi izvorul adevăratei dreptăţi; El, Tatăl Cuvîntului şi al înţelepciunii, izvorul luminii şi al vieţii, iconomul adevărului şi al virtuţii, diriguitorul însuşi al împărăţiei Sale şi a toată cîrmui-rea şi învestitura[9].

4. 1. Ne putem însă întreba: de unde ştim noi oamenii asemenea lucruri? De unde îndrăzneala asta a limbii mele - care nu e decît carne -de a da glas unor idei atît de străine acestei cărni şi trupului? Cine L-a putut zări pe împăratul cel nevăzut, ca să poată vedea la El astfel de puteri? - Prin simţuri noi luăm contact cu realităţile din aceeaşi familie cu trupul şi percepem relaţiile dintre ele; în schimb nimeni nu a cutezat vreodată să se laude că ar fi văzut cu ochii săi această împărăţie nevăzută şi atît de deosebită de tot (ce ştim)! Nici un muritor n-a cuprins vreodată frumuseţea adevăratei înţelepciuni! Cine - ajutîndu-se de puterea simţurilor - a contemplat chipul dreptăţii? De unde s-au cuibărit în mintea omului conceptele de «autoritate legitimă» şi de «investitură împărătească»? De unde i-a putut veni unei fiinţe lucrate din carne şi din sînge ideea puterii monarhice? Cine a răspîndit pe pămînt asemenea idei (care nu au în ele ceva vizibil şi formal) - sau şi (conceptul unei) fiinţe netrupeşti, nedefinite prin formă? 2. Ei bine, pentru asemenea lucruri nu era posibil decît un singur

7 Sau «al războiului civil», cum a mai fost tradus *măoiţ:* traducere mai aproape **de** literă, dar mai departe de trama ideilor textului: război civil a fost la Roma şi **în** timpul republicii, şi după întronarea conducerii monarhice (n. tr.)

8 ftrixaTţ **ftuv&jicoi rf|v |...]** *ăvdpCmou* ijiux**^v xaTaxoii^^oni. -înzeNliind .sufletul (...)** omului cu puteri dumnezeieşti **(n.** tr.)

9**;>.!M. Cu** înţelesul **de .-loţţilimri • •xi-rnlnre » puterii--, r/.imiil» (n l r)**

mijlocitor: Cuvîntul lui Dumnezeu, Cel prezent în toate[10], principiul facultăţii cuvîntătoare şi înţelegătoare a omului, Care, singur nedespărţit fiind de dumnezeirea Tatălui, împrăştie peste odraslele Sale revărsările de daruri ale Tatălui. De aici, această facultate firească de a gîndi, care este aceeaşi şi la greci şi la barbari; de aici, conceptele de raţiune şi de înţelepciune, seminţele cumpătării şi ale dreptăţii; de aici, înjghebarea meşteşugurilor; de aici şi ştiinţa deprinderii virtuţii, dulcele nume al înţelepciunii şi nobila pasiune pentru filosofie; de aici, putinţa de a cunoaşte tot ce e bine şi tot ce e frumos; de aici chiar şi (lăuntrica) reprezentare a lui Dumnezeu şi posibilitatea unei vieţi vrednice slujirii Lui cu credinţă; de aici şi împărătească învestitură[11] a omului şi neduşmănoasa Lui stăpînire a tot ce este pe pămînt. Fiindcă atunci cînd Cuvîntul - Părintele fiinţelor cuvîntătoare - a aşezat în sufletul omului amprenta (alcătuirii lui) după chipul şi după asemănarea lui Dumnezeu, prin asta el a şi făcut ca fiinţa aceasta să capete stare împărătească; iar cînd, de pe întreg pămîntul, numai pe el l-a ales ca să-1 înveţe a împăraţi şi a se supune (precum şi pentru a intui sau chiar a căpăta învăţătura a ceea poate însemna făgăduita nădejde a împărăţiei cereşti), ei bine, atunci înseamnă că Părintele nu va şovăi să Se şi facă El însuşi cunoscut fiilor săi muritori, ci că va culege roadele semănăturii Sale şi că, odată cu înnoirea binecuvîntării pogorîte de sus peste ei, El le-a adus tuturor buna veste a împărtăşirii împărăţiei cereşti. Că-i cheamă şi că-i îndeamnă să se arate pregătiţi pentru urcuş, îmbrăcând veşmîntul potrivit acestei chemări. Cu o putere cu neputinţă de arătat prin vorbe, El a umplut de această chemare tot

(pămîntul nostru) scăldat de lumina soarelui şi a dat pămînteştii împărăţii drept model pe cea cerească, îndemnînd neamul omenesc întreg să râvnească la ea ca spre cea mai sublimă dintre nădejdi[12].

5. 1. Or, se poate spune că de Dumnezeu iubitul împărat s-a şi împărtăşit din acestea, fiind el înzestrat de Dumnezeu cu asemenea fireşti calităţi şi, pe deasupra, lăsîridu-şi sufletul pătruns de revărsarea darurilor pogorâte asupra lui de acolo, de sus! Ajuns fiinţă desăvîrşit raţională prin lucrarea Cuvîntului, Care este raţiunea însăşi; ajuns înţelept prin împărtăşirea din izvorul înţelepciunii; ajuns bun şi drept prin împărtăşirea binelui şi a dreptăţii; ajuns şi cumpătat aşa cum numai cumpătarea poate fi, el îşi adună vitejia din puterea (trimisă lui) de sus. 2. Adevărul este că împăratul nostru şi-a potrivit sufletul acestor virtuţi suverane luîndu-se după modelul acelei împărăţii din altă lume. Or, cine nu s-a împărtăşit din ele şi se leapădă de împăratul a toate; cine nu-L cunoaşte pe Tatăl cel mai presus de ceruri al sufletelor noastre şi nici nu şi-a pus podoabele potrivite [înfăţişării înaintea] unui împărat; cine se lasă stăpînit de urât[13] şi de josnicie; cine se leapădă de regescul har al blândeţii, luînd chipul mîniei şi parcă prefăcîndu-se într-o fiară; cine în locul unei purtări îngăduitoare se lasă pătruns de otrava greu-ameninţă-toare a răutăţii; cine în loc să-şi ascută chibzuinţă, se sminteşte; cine se leapădă şi de raţiune şi de înţelepciune, lăsîndu-se în voia nesocotinţei (cea mai cumplită pornire a

---

10 6 **fiiâ TtdvTGW f|X<jv - «Principiul»: textual, «părintele» (n. tr.)**

11 **290. Aici ioxi'n; "capacitate» (n. tr.)**

12 **Textual: «-propunînd acest lucru în chip de veslc-bunn- (n. tr.)**

13 **Cu înţelesul de ••dezordine-, ■•haos- (n. tr.)**

sufletului, care, în străpezeala ei, scaldă cele mai îngrozitoare vlăstare: desfrâul, rapacitatea, crima, sacrilegiul, nereli-giozitatea); aşadar, cine ajunge sub stăpînirea lor, chiar dacă puterea uzurpată de el îl va face pentru o vreme să pară că domneşte, în realitate nu poartă cu adevărat titlul de împărat. 3. Am să şi întreb: cum ar putea el să se arate vrednic a prelua aparenţa autorităţii monarhice, el - adică omul - al cărui suflet a ajuns să găzduiască chipurile amăgitoare ale unei liote de diavoli? Cum îşi va exercita puterea în chip de stăpîn absolut unul care şi-a agonisit un roi de stăpîni plini de cruzime şi care a ajuns robul plăcerilor rele, un afemeiat împătimit, rob al câştigului pe căi de necinste, irascibil şi rob al izbucnirilor de mînie, robul fricii şi al spaimelor, rob al diavolilor setoşi de sînge şi al duhurilor ucigătoare de suflet?

4. De aceea spun eu că , în temeiul adevărului însuşi, numai împăratul acesta iubit de Dumnezeu, de împăratul suprem, poate fi declarat împărat al nostru; el singur a ajuns cu adevărat liber (şi nu spun bine, ci mai curând stăpîn peste sine), mai presus de dorinţa de îmbogăţire şi de pofta de femei, biruitor peste plăceri - chiar şi peste cele fireşti. A ajuns să poată stăpîni peste izbucnirile de mînie şi peste furie, să le stăpînească,

iar nu să fie stăpînit de ele! Ei da, unul ca el este un adevărat împărat, şi merită titlul de «biruitor»- pe care-1 poartă, fiindcă el s-a arătat biruitor peste patimile de care sînt stăpîniţi oamenii; fiindcă el s-a străduit să întruchipeze aici forma aceea arhetipală a împăratului suprem, şi fiindcă (prin reflectarea în oglinda minţii sale a luminii virtuţilor decurgînd din această arhetipală formă) el s-a transfigurat, atingînd astfel măsura înţe-lepciunii[ZHB], a bunătăţii, a dreptăţii, a vitejiei, a cucerniciei şi a iubirii de Dumnezeu. Ajuns la cunoaşterea de sine însuşi, se poate cu adevărat spune că numai el, împăratul acesta al nostru, a ajuns să fie şi un filosof, căruia, în plus, i s-a dat şi înţelegerea tuturor binecuvîntărilor pe care avea să le primească el din afara fiinţei sale - mai bine spus: din cer. El s-a priceput să pună în valoare venerabilul titlu decurgînd din monarhica sa învestitură, prin admirabila robă pe care o poartă, fiind de altfel, şi singura persoană ce,şi îngăduie să îmbrace pe drept împărătească mantie.

5. împăratul acesta invocă, noapte după noapte şi zi după zi, pe Tatăl Cel mai presus de ceruri; îl cheamă în rugăciunile sale; el nu tânjeşte după altceva decît după împărăţia cea de sus. Fiindcă el ştie prea bine că prezentul (fiinţele dimpreună cu toate cele trecătoare ale vieţii, care parcă ai[1] curge, aidoma unui fluviu, ca pînă la urmă să piară) nu se poate măsura în vreun fel cu Dumnezeu, împăratul suprem; de aceea şi însetează el după împărăţia aceea nepieritoare şi netrupească a lui Dumnezeu, rugîndu-se să poată avea parte de ea, înălţîndu-şi mintea - prin măreţia cugetării - pînă dincolo de bolta cerului şi lăsîndu-se pătruns pînă-n adîncul inimii de negrăita sete după luminile întrezărite acolo, prin comparaţie cu care măririle acestei lumi nu par a fi decât întuneric. în faptul de a domni peste oameni el vede doar un fel de autoritate măruntă şi foarte trecătoare, exercitîndu-se într-o viaţă şi ea supusă morţii, efemeră; o autoritate nu foarte substanţial diferită de cea a păcurarilor, a miorarilor sau a ciurdarilor, dar pe care în schimb el o socoate mult mai anevoie de adus la faptă decît a acelora - şi încă peste nişte fiinţe cu mult mai îndărătnice. Lui - în temeiul caracterului său greu de clintit precum şi a educaţiei sale alese - uralele mulţimii şi vorbele măgulitoare mai degrabă îi sînt povară, decît plăcere.

299. Referire 1» înţelepciunea practică, la cumpătare sau chibzuinţă (n. tr.)

6. Să nu se creadă totuşi că privirea proteguitorului său anturaj, a oştilor sale fără număr, a puzderiei de infanterişti şi de pedestraşi şi de călări dăruiţi lui cu trup şi suflet, produce asupra lui o impresie mai mare. Nu! nici măcar faptul de a le putea porunci acestora nu-1 ameţeşte, căci Constantin nu uită în nici o clipă să-şi adune gîndurile în sine însuşi şi, astfel, să descopere neîncetat în el aceeaşi natură comună nouă, tuturor oamenilor. Un zîmbet se abate peste buzele lui atunci cînd constată impresia produsă asupra mulţimii (impresie de copii la vederea cine ştie cărei ciudăţenii) de mantia lui înflorată, ţesută cu fir de aur, de purpura imperială, de însăşi cununa ce o poartă. Cu desăvîrşire străin de asemenea simţăminte, de vreme ce a gustat din dumnezeiasca cunoaştere, el şi-a îmbrăcat sufletul cu podoabele cumpătării şi dreptăţii şi cucerniciei şi ale celorlalte virtuţi; podoabe într-adevăr împărăteşti de astă-dată .

7. Mai mult decît atît. Lucrurile acelea atît de rîvnite de lume - vreau să spun: aurul şi argintul şi pietrele (preţioase), a căror frumuseţe pe noi ne uimeşte - el nu le ţine drept mai mult decît nişte pietre de rînd, sau decît o materie oarecare, fără valoare (adică tocmai ce şi sînt ele, în realitate), de nici un ajutor în lupta noastră cu năvala răului. într-adevăr, ne pot ele vindeca de boală? Ne pot ele ajuta în vreun fel să scăpăm de moarte? Or, conştient de toate acestea, Constantin nu şovăie să se folosească de ele (dar cu bună ştiinţă! - şi numai atît cît să le facă supuşilor săi plăcere prin demnitatea întruchipată), fără însă a se lăsa amăgit; ba, dimpotrivă, îngăduindu-şi să zîmbească la priveliştea celor care, în imaturitatea lor lăuntrică, se lasă impresionaţi de ele! Şi tot aşa se mai reţine el şi de la zaiafet şi beţie, precum şi de la excesivul rafinament al mîncărurilor făcute pe gustul mîncăilor (care mîncăruri - îşi dă el seama -fie ele potrivite cine ştie cui, în tot cazul lui nu-i sînt potrivite, mai ales că ele fac omului mult rău, înceţoşîndu-i facultatea contemplativă a sufletului). 8. Pentru toate aceste motive, împăratul - îndrumat dumnezeieşte şi învăţat cum este cu înălţimile cugetului - nu conteneşte a urmări realităţile care transced cele ale vieţii, pe cerescul Tată invocîndu-L şi de împărăţia Lui însetîndu-se, pe toate întru credinţă săvîrşindu-le, iar supuşilor săi - luînd chip de bun dascăl - împărtăşindu-le dumnezeiasca ştiinţă a cunoaşterii împăratului suprem.

6. 1. Or, Dumnezeu - Care cere de la noi zălogul reciprocităţii - iată că-1 dăruieşte acum cu cununile sărbătoririi de treizeci de ani, alcătuite din perioade pline de propăşire; iar nouă, tuturor, ne dă îngăduinţa de a-1 prăznui pretutindeni cu serbări - dar ce spun eu «pretutindeni»? Fiindcă întreg universul ia parte la ele. 2. Şi în timp ce noi, aici, pe pămînt, ne veselim de o asemenea înflorire a cunoaşterii lui Dumnezeu, eu nu cred că vom greşi închipuindu-ne cum crugurile făpturilor celor din cer, sub imboldul propriei lor naturi, se alătură bucuriei noastre, a celor de pe pămînt; mai mult chiar, că însuşi împăratul Cela ce peste toate împărăteşte Se bucură, ca un părinte bun ce este, de sfînta putere de cinstire a bunilor Săi fii, precum şi că mai cu osebire pentru asta l-a învrednicit El pe călăuzitorul nostru, pe acela căruia-i datorăm noi propăşirea noastră, de onorurile sărbătorii de astăzi, încărcate de ani! Căreia trei decade dedomnie neajungîndu-i, a hotărît **El** să o viitorească pînă cît mai departe, întru vecie.

3. Or, vecia este pe deplin imuabilă, lipsită de sfîrşit; nici originea ei, nici circumscrierea, nu sînt accesibile minţii omeneşti, cel puţin pe cale firească. Ea

nu e înzestrată, să zicem, cu un centru de la care pornim să o putem cuprinde, şi nu îngăduie nici măcar sesizarea a ceea ce numim noi «prezentul» - cu atît mai puţin viitorul sau trecutul -, concepte temporale[30]", fiindcă ce a fost nu mai are, propriu-zis, existenţă; viitorul, pe de altă parte, nu o are încă, iar prezentul s-a şi dus pe aripile gîndului, odată cu vorba, mai iute chiar decît îi rostim noi numele. El nu are o anumită stare, ca noi să-1 putem cuprinde în vreun fel; sîntem nevoiţi fie să privim înainte, în viitor, fie să-1 vedem în trecut; fiindcă, repet, prezentul alunecă pe lîngă noi, cu neputinţă de prins, odată cu însuşi gîndul. Or, vecia (înţeleasă în maxima ei extindere), nu se lasă cu nici un chip cuprinsă de gîndul omului, ci dimpotrivă se sustrage oricărei încercări a lui de a o stăpîni. 4. în schimb, ea nu se dă în lături să se mărturisească împăratului său, pe Care-L poartă pe umeri, mîndrindu-se cu zestrea primită de la El. Iar El, Cel de deasupra ei, conducîndu-i carul, nu o ţine -după cuvîntul poetului - prinsă cu împletitura unor hăţuri de aur, ci o stă-pîneşte - precum prin nişte hăţuri - cu legăturile nepătrunsei sale înţelepciuni, hotărîndu**-i** minunata întocmire a lunilor şi a anotimpurilor, a epocilor.a anilor, precum şi alternanţa zilei cu noaptea, şi ţinînd-o în legăturile unor determinări şi unor măsuri foarte felurite. Fiindcă vecia **este** în ea **însăşi** în continuă extindere spre infinit, acceptîndu-şi numele **cu înţelesul** unui prezent perpetuu[14] şi identic cu sine (chiar dacă o consi-**derăm în** componentele ei; dar ea, de fapt, nu are nici un fel de compo**nente, nimic** care să o facă în vreun fel divizibilă); un prezent depănîn-**du-se** continuu **şi** la nesfârşit. Şi iată-L, totuşi, pe Dumnezeu stabilind pe **parcursul** lui anumite intervale; iată-L parcă însemnînd din loc în loc **mereu cîte un** punct pe linia aceasta dreaptă ce parcă fuge ca să se piardă în **infinit!**[301b] Ea rămîne unitară, asimilabilă însăşi ideii de unitate; şi iat-o **totuşi** prinsă-n chingile a tot soiul de cifre şi prefăcută de El, din ceva lip**sit de** chip[15] (şi din diversitatea inclusă în ea), într-o realitate cu multe chipuri.

5. Mai întîi şi înainte de orice El a strecurat în ea o materie fără formă, un fel de substanţă a-toate-cuprinzătoare. în al doilea rînd aînzestrat această

300. ai(iv - «vecia», fiind un concept supratemporal. în textul prezent, el pare să implice în mod expres durata, ceea ce nu contravine ideii de bază a termenului grecesc, ci
doar îl particularizează (n. tr.)

materie cu o anume calitate, actualizînd în ea, prin puterea însăşi a doimii, forma - din informai -; prin puterea triadei, El i-a dat cele trei dimensiuni - lăţimea, lungimea şi înălţimea - şi, din îmbinarea materiei cu forma, a întocmit un soi de trup. Mai apoi, prin dedublarea doimii, a conceput tetrada stihiilor (pămîntul, apa, aerul, focul), hotărînd astfel în temeiul stării lor pururea izvorîtoare rînduiala universului întreg. Or, noi ştim că decada îşi are rădăcina în tetradă: unul, doi, trei, patru, dau naştere numărului zece. Zecele înmulţit cu trei determină componenţa unei luni; iar douăsprezece repetări ale lunii alcătuiesc un ciclu solar. Aşa, deci, iau naştere anii şi anotimpurile, făcînd ca vecia cea fără chip şi înfăţişare să capete totuşi o anumită formă, ca toate lucrurile care gonesc prin ea, croindu-şi un drum în viaţă, să-şi afle locul şi să se

14 Eusebiu propune aici etimologia ocitov din dcei uv, «perpetuu-fiitor». De notat nbsenţu din discuţie a termenului xpovoţ, specializat pentru noţiunea de timp (n. tr.)
301 b. Imagine remarcabilă a conceptului de durată devenit timp.

15 Sau «informai» (n. Ir.)

poată desfăta ca la privirea unei picturi pline de culoare şi prospeţime. 6. La fel cum - pentru cei care vor să-şi dispute premiile la alergare - se înseamnă pe stadioane anumite distanţe, şi tot după cum parcursul alergătorilor care au de străbătut distanţe mari este însemnat cu unele puncte de odihnă şi cu felurite marcaje - ca nimeni să nu deznădăjduiască şi să nu slăbească ritmul - tot aşa îmboldeşte şi urneşte împăratul a toate şi vecia în întregul ei, prin legile[16] înţelepciunii, cuprinzînd-o şi mînînd-o în chipurile cele mai neaşteptate, aşa cum socoate El că este bine.

Dar atunci înseamnă că tot El (care a ştiut să aşeze peste vecia iniţial nedeterminată veşmîntul acesta plin de culoare şi mereu înfloritor) este şi Acela care a făcut ca soarele să-şi reverse strălucirea în zi şi ca noaptea să se mohorască la culoare, prinzînd în ţesătura ei scînteierile aurii, ca de lampion, ale stelelor, aprinzînd lumina vie a Luceafărului, atît de diferitele faze ale lunii şi sclipitoarele oşti ale aştrilor, şi aşezînd pe creştetul cerului întreg, ca un val imens, cununa inepuizabilei frumuseţi. După ce a extins aerul, de sus, din înalt, pînă-n hăuri, după ce a însufleţit întregul univers, în lung şi în lat, cu putere, El a îngăduit şi neamului păsăresc să se adauge chipului lumii, depănînd pentru toate fiinţele din aer - atît pentru cele nevăzute cît şi pentru cele văzute - ca un fel de imensă mare. Pămîntului i-a păstrat locul de la mijloc, dîndu-i rostul unui centru şi înconjurîndu-1 cu apele oceanului, ca spre a-i spori frumuseţea prin albastrul straielor, 7. iar mai apoi, făcîndu-1 să fie vatra, maica şi manca tuturor vieţuitoarelor de pe cuprinsul lui, udîndu-1 cu roura ploilor şi a susurelor de apă şi rost dîndu-i să rodească prin pădurile lui şi prin minunatele lui flori, întru sporirea bucuriei vieţii.

Vieţuitoarelor pămîntului le-a sortit una - preţuită şi iubită de El mai mult decît oricare alta - pe care a plăsmuit-o după chipul Său, înzestrind-o cu intelect şi cu putere de cunoaştere - odraslă a puteriicuvântătoare[3"4] **şi** a înţelepciunii: fiinţa chibzuitoare a omului, căreia i-a **dat autoritatea**[17] să stăpînească peste toate cîte mişună şi îşi duc zilele **acolo. Spun deci** că, dintre toate fiinţele de pe pămînt, omul îi era lui **Dumnezeu cel** mai drag. Lui i-a îngăduit El, ca un adevărat părinte, să fie **slujit de animalele** necuvîntătoare. Lui, adică omului - în scopul căruia a îngăduit **El şi mării** să se lase străbătută (de corăbii), împodobind toto**dată** pămîntul cu nesfîrşita felurime a plantelor. Lui i-a dat putere şi peste jivinele care mişună în adîncuri, şi peste zburătoare. Pe el l-a înzes**trat cu puterea** cunoaşterii, ca să poată îmbrăţişa toate ştiinţele, dîndu-i **spre** contemplare pînă şi alcătuirea cerurilor, învăţîndu-1 ciclurile soarelui, **fazele** lunii, orbitele planetelor şi 'poziţiile stelelor fixe. El, omul, **este** singura fiinţă de pe pămînt căreia El i-a poruncit să ajungă la cunoaş**terea Tatălui Celui** mai presus de ceruri şi să proslăvească în cîntări pe împăratul suprem **al** întregii vecii.

8. Dar la toate acestea a mai încins Creatorul vecia cea identică cu **ea** însăşi **şi cu** legăturile celor patru anotimpuri, punînd iernii hotar pri**măvara, iar mai apoi** nelăsînd nici acest prim anotimp să tragă mai mult **la cîntar, ci, odată cu** cununa belşugului, făcînd ca întreaga desfăşurare a **timpului să se reverse** în toiul verii. Ca pentru a-i cruţa timpului o parte **de trudă, i-a mai**

16 **Bt'ouol, aici cu nuunta do -legi constitutive» (n. tr.)**

17 dpxixri ftuvonn - sintagmă remarcabilă (n. tr.)

 Sau «facultăţii înţelegătoare- - X6701;, care este mai mult decît «raţiunea» pro-
priu-zisă, ftidvoia, putînd implica şi modalităţile de cunoaştere suprarațională (n. tr.)

adăugat şi intervalul toamnei; după care - adică: după **ce l-a scăldat, ca pe un** nobil telegar, cu cernerea răcoritoare a ploilor ier**nii, şi după ce,** astfel scăldîndu-1, i-a reîmprospătat vigoarea[18], iată că-1 **aduce din nou - curat** şi îndestulat de căderea ploilor - la potoul primăve**rii. 9. Or, din clipa** în care a prins împăratul suprem veacul în harnaşa-**mentul ciclului anual,** El l-a şi pus sub ascultarea unui mînaş de seamă, **adică sub** ascultarea Cuvîntului Său Celui Unul-Născut, Mîntuitorul **întregii** creaţiuni, Căruia I-a încredinţat hăţurile acestui întreg. Iar **Acesta, primind darul** din mîinile bunului Său părinte şi - ca să spunem aşa - **prinzînd întreg** cuprinsul cerului cu tot ce se află în el înăuntru, ca şi **pe din afară, în** chingile uneia şi aceleiaşi armonii, îi dă aşezarea potrivită, **urmărind în duh** de dreptate cerinţele odraslelor Lui cuvîntătoare de pe **pămînt.** Fiinţelor cărora le-a dat a străbate viaţa aceasta pusă sub semnul **morţii le-a** hotărît şi nişte praguri de viaţă, dînd astfel tuturor oamenilor **putinţa de a se** pregăti din timp să păşească în viaţa ce li se deschide din**colo de veacul de** acum. Fiindcă există - ei da, există! - dincolo de veacul **de acum şi o** astfel de viaţă dumnezeiască şi fericită, despre care El ne-a încredinţat că **ea** le-a fost pregătită celor ce se luptă cu pricepere şi cu nădej-**dea** răsplăţilor făgăduite. Căci El ne-a învăţat următorul lucru: anume că toţi cei care vom fi dus o existenţă cumpătată şi pătrunsă de cucernicie vom pleca de aici spre a ne lua locul în sălaşurile unei vieţi mai bune, în vreme ce aceia ce se vor fi făcut vinovaţi aici vor avea parte de cuvenita Sa (mînie).

10. Lucrurile se petrec deci întrucâtva ca la întrecerile noastre, unde învingătorilor le sînt făgăduite de mai înainte diverse cununi[19]. Dar dacă pe alţii îi dăruieşte pentru virtuţile lor cu cununa anumitor daruri, pentru bunul nostru împărat, care s-a înconjurat cu podoaba credinţei în Dumnezeu, îl aud dînd de ştire că a pregătit încă de pe acum o răsplată mai bogată decît cea a obişnuitei întreceri; o răsplată de a cărei arvună ne-a dat El îngăduinţa să ne minunăm şi să o lăudăm încă de pe acum, odată cu această aniversare alcătuită din numere perfecte - adică din întreirea atît a decadei cît şi a unităţii.

11. întîia triadă poate fi socotită odrasla unităţii, care este maica însăşi a numerelor, diriguind lunile toate, anotimpurile şi anii şi orice altă desfăşurare în timp. Ea ar putea fi considerată principiul însuşi, temeiul şi elementul de bază al oricărei mulţimi. Unitatea îşi trage numele de la «a rămîne»; într-adevăr, în timp ce orice mulţime poate descreşte (sau - dimpotrivă - poate creşte) după regulile descreşterii sau creşterii numerice, numai unitatea are permanenţă şi rămîne stabilă cînd o despovărezi de mulţime (de orice soi de mulţime) şi de (relaţia ei cu) numerele care decurg din ea. Ea poartă în sine asemănarea cu esenţa cea neîmpărtăşită şi atît de deosebită de toate realităţile celelalte, din a cărei putere şi participare îşi trag fiinţa toate creaturile. 12. Unitatea este zămislitoarea oricărui număr am vrea noi, întregul şi nesfârşitul şir al numerelor fiind supus legii combinării şi adaosului unităţilor. în afara unităţii, esenţa numerelor este de neconceput; însă tocmai de aceea şi trebuie ea socotită în afara mulţimii, mai osebită şi mai preţioasă decît oricare

18 300. Textual: „l-a făcut să strălucească de curăţenie «sau: de frumuseţe»" (n. tr.)

19 Lacună (n. tr.)

alt număr, pe toate producîndu-le, tuturor stîndu-le temei, dar rămînînd totuşi cu neputinţă de modificat prin vreo intervenţie din afara naturii sale[20]

13. Situaţia lui trei este înrudită. Este şi el indivizibil şi inseparabil, fiind cel dintîi întocmit dintr-un număr cu soţ şi unul fără soţ. Unu adăugat lui doi - număr cu soţ - generează cel dintîi număr compus propriu-zis, adică trei. Or, triada - alcătuită cum este ea din : început, din mijloc şi din sfîrşit, iar acestea egale între ele (purtînd deci pecetea echilibrului) -este o întruchipare a dreptăţii. Sigur că prin aceasta ea devine un simbol[21] al Treimii celei tainice, celei preasfinte şi împărăteşti, a Cărei**fiinţă fără** început **şi** nesupusă devenirii tăinuieşte[22]germenii fiinţării **tuturor** creaturilor, principiile şi rosturile[23] lor.

14. De **aceea** se şi cade să vedem în puterea[24] triadei începutul a **toate. Pe de altă** parte, decada (care încheie şirul numeric, pe toate conţi-**nîndu-le** în sine însăşi) poate să fie socotită un număr complet şi perfect. **Fiindcă în ea** sînt cuprinse şi tiparele şi ideile ce stau la baza raţiunii, raporturilor **şi** proporţiilor dintre toate. Bunăoară unităţile, adăugîn-**du**-se **una** alteia, duc pînă la urmă la zece şi se opresc la el ca la părintele **lor şi ca** într-un fel de limită sau de împrejmuire în jurul căreia sînt **nevoite** să **tot** gonească la nesfîrşit, 15. dîndu-i un al doilea ocol, pe urmă **un al treilea,** apoi un al patrulea, şi aşa mai departe pînă la zece, alcătuind **din zece decade,** suta. De acolo se întorc din nou la punctul lor de plecare **şi o iau din** nou de la început, ajung iarăşi la zece şi din zece în zece la o **sută,** invariabil trimise înapoi la întîlnirea aceleaşi limite. Aşa întocmesc **ele mai departe** pînă şi cele mai mari mulţimi - adică întotdeauna prin **revenirea la ele** însele. 16. Aşa devine zecele unitatea decadelor - adică **tot aşa cum în** întocmirea decadei intră zece unităţi (pentru care decada **se preface într-un** fel de limită, un reper final, care însă e în acelaşi timp şi **un punct de** întoarcere, o împrejmuire arătînd - în calitatea ei de ultim **termen, de** limită a unităţilor - spre infinitul numeric).

Combinînd acum triada cu decada (prin întreita cuprindere a crugu**lui** zecilor), **ia** naştere numărul treizeci - cel mai natural dintre toate **numerele, de** vreme ce el este faţă de decadă în acelaşi raport în care este **triada faţă de** unitate. 17. Numărul treizeci, pentru cel de al doilea lumi**nător care** urmează soarelui este un soi de limită fermă, de vreme ce de la o conjuncţie **la alta** el determină ciclul unei luni, după care, luînd-o de la început[25], **dă la iveală** o lumină nouă şi un nou şir de zile, împodobit cu frumuseţea **altor** treizeci de unităţi, înzestrat cu nobleţea altor trei **decade şi cu** strălucirea altor zece triade.

---

20 Textual: «cu neputinţă de extins de către /alt/cineva» (n. tr.)

21 Sau «chip», «imagine» - ctxwv (n. Ir.)

22 Textual: «conţine» - ***6mcikr***\<*pe.* Germenii creaţiunii nefiind implicaţi în iconomia lăuntrică a Sfintei Treimi, am preferat «tăinuieşte», deşi ceva mai depărtat de sensul propriu termenului grecesc; dar şi aşa trebuie procedat cu discriminare, raportul propriu referit de Eusebiu fiind mai curînd unul cnuzal fn. tr.)

23 Aâyoi xaî oWoi - («raţiunile şi cauzele-. în terminologie modernă) par să expli-citeze sensul celor discutate anterior (n. tr.)

24 «Puterea» sau «încărcătura», «întocmirea». - «începutul»: 6pxf|, însemnînd concomitent şi «principiu» şi «început» (n. tr.)

25 Textual: «zămislindu-se din nou» (n. tr.)

18. Ei bine, după acelaşi tipic, binecuvântările[26] pogorâte din partea **(lui Dumnezeu),** Dăruitorul a tot binele, asupra suveranei domnii a birui**torului nostru** împărat, se prefac acum într-un nou început de binecu-**vtntată domnie. Căci,** să nu uităm tocmai de această sărbătorire de treizeci de ani! Or, ea se deapănă mai departe, urmărind umplerea unor intervale încă şi mai mari şi împrospătîndu-ne nădejdea în dobîndirea viitoarelor bunătăţi ale împărăţiei cereşti, în care nesfârşitele şi luminoasele oşti se rotesc în jurul împăratului a toate. (Nu este lumina izvorâtă din acest soare singuratic al nostru , fiindcă ele toate răspîndesc acolo o lumină mai puternică decât cea a soarelui, licărind şi scânteind de strălu-minarea revărsată în ele de veşnicul lor izvor). 19. Acolo sufletul fiinţează îmbăiat în neîntinata frumuseţe a bunătăţilor; acolo viaţa nu ştie ce este necazul; acolo ne vom putea împărtăşi din bucuria cea cuminte şi preas-fîntă; timpul devine durată fără sfîrşit şi încetează de a mai fi timp, fiindcă ajunge să capete altă dimensiune, nemaifiind supus unei limite, nemai-putîndu-se măsura nici în zile, nici în luni, nici în ani, nici în anotimpuri sau în perioade. Nu va mai fi decât un singur fel de viaţă, întinzîndu-se la nesfîrşit; o viaţă luminată nu de soare, nici de puzderia stelelor sau de razele lunii, nu, ci o viaţă al cărei soare va fi însuşi Dumnezeu-Cuvîntul, Fiul cel Unul-Născut al împăratului suprem. 20. De altminteri, sfintele noastre învăţături îl şi numesc tainic: Soare al dreptăţii şi Lumină mai presus de toată lumina, El fiind Cel ce luminează preafericitele oştiri cu razele dreptăţii şi cu scânteierile înţelepciunii; El fiind Cel care, primind sufletele ce s-au rostuit întru credinţă (primindu-le, adică, nu undeva în cuprinsul cerului, ci în chiar sînul Său), le aduce prin faptă dovada făgăduinţelor Sale. 21. Privirea nici unui muritor n-a văzut, auzul nimănui nu a desluşit, şi nici măcar mintea - cât timp e în trup - n-a fost vreodată în stare să desluşească bine (răsplăţile) dinainte pregătite celor ce s-au gătit cu podoabele cuviosiei, aşa cum eşti tu însuţi - o, Preacucernice împărat! - căruia - singurul dintre toţi oamenii care au existat vreodată! - însuşi Dumnezeu, Suveranul împărat a toate, i-a îngăduit să se purifice încă din timpul vieţii sale pământeşti! Tu, căruia El Ţi-a descoperit mîntuitorul semn prin care El a biruit moartea şi a triumfat asupra vrăjmaşilor (simbol al biruinţei şi scut temut de demoni!). Tu, care ai pornit lupta împotriva înşelătoarelor năluciri, ieşind biruitor din înfruntarea tuturor celor fără Dumnezeu, a tuturor duşmanilor şi barbarilor şi chiar a diavolilor!

7.1. în noi stau împletite două naturi, cea spirituală şi cea trupească. Ultima se răsfrânge în trăsăturile noastre aflate la îndemînă oricui; cealaltă este alcătuită din ceea ce nu poate fi văzut. Fiecare dintre ele are de înfruntat câte o liotă vrăjmaşă şi de neam străin, dintre care una îşi duce războiul în chip nevăzut, în vreme ce a doua se năpusteşte asupra noastră pe faţă. Adică în vreme ce aceasta din urmă loveşte în trupurile noastre trupeşte, cealaltă izbeşte din plin cu netrupeştile ei arme, în sufletul golaş al omului. 2. Dar dacă adevăraţii barbari - bunăoară nomazii sălbatici, pe care nici nu-i poţi osebi de fiare - dau tîn-oalc furnicarelor civilizate ale (celorlalţi) oameni, le pustiesc (inulurile. Ic subjuga (•etăţile,atacînd lumea din oraşe cu nemila unor lupi apăruţi din pustiu şi făcînd cît mai multe victime, ceilalţi duşmani, cei nevăzuţi, diavolii pierzători de suflete (cei mai cruzi decît toţi barbarii, şi care străbat prin

26 Textual: «dovezile» sau «prilejurile de cinstire» (n. tr.)

aer), pun stăpînire pe om înrobindu-1 prin nefericita urzeală a credinţei în zei şi făcîndu-1 pînă la urmă să nu mai recunoască pe adevăratul Dumnezeu, pe care-L înlocuiesc cu imensa eroare a necredinţei, furişînd de nu ştiu unde (în temple) pe unii care nu au nici un fel de existenţă; în schimb pe Cela ce ***este -*** pe Cel care cu adevărat şi singur *este* - făcîndu-L cu totul uitat, ca şi cum nici n-ar fi.

3. Aşa au ajuns ei să zeifice naşterea - zămislirea trupească - la fel cum au făcut un zeu şi din opusul ei, adică din dezagregarea trupului, din moarte. Celei dintîi - văzută în principiul ei germinativ - i-a fost închinat cultul orgiastic al Afroditei; cealaltă a luat numele de Pluto (sau de Tha— natos) din cauza nemăsuratei sale puteri asupra neamului omenesc. Necu-noscînd alt soi de viaţă în afara celei care începe cînd te naşti, ei - oamenii de altădată - au făcut din cauza ei, un zeu; şi cum, de asemenea, ei nu-şi închipuiau că după moarte ai mai putea fiinţa, iată-i proclamîndu-1 pe Thanatos zeu suprem şi a-toate-biruitor. Or, pornind de aici - şi neputîn-du-se supune nici unui fel de dreptare (moartea punînd totul sub semnul pieirii) - ei au ajuns să ducă o viaţă nevrednică de acest nume şi să facă nişte lucruri pentru care ar fi meritat de mii de ori moartea: nemailuînd aminte la Dumnezeu, ne viind să mai ţină seama de hotărîrile judecăţii dumnezeieşti, refuzînd să-şi împrospăteze amintirea naturii lor spirituale şi nemaisupunîndu-se decît unui singur şi cumplit stăpîn, anume Moartea. Şi închipuindu-şi ei cu tărie că destrămarea trupului, care urmează morţii, ar putea însemna sfîrşitul a toate, iată-i făcînd din moarte un zeu mare şi avut - de unde şi numele de Pluto. De fapt, Moartea nu era singura lor zeitate; ei i-au fost asociate toate cele ce căpătau preţ în ochii lor în raport cu ea, adică lucrurile care contribuiau să le îndulcească viaţa. 4. Astfel au ajuns ei să zeifice plăcerea trupească; mîn-carea era şi ea o zeitate; tot zeitate era şi producerea ei; rodul copacilor, un zeu; plăcerea beţiei, încă un zeu; pofta trupească, iar un zeu; iar plăcerea rezultînd de aici, alt zeu. Aşa au luat naştere misteriile Demetrei şi Proserpinei; aşa, răpirea de către Hades a Corei, iar mai apoi întoarcerea ei. De aici, misteriile lui Dionysos şi înfrîngerea lui Heracle de către mai puternicul zeu al beţiei; de aici, orgiile pline de destrăbălări închinate lui Eros şi Afroditei. De aici desfrînările care nu l-au cruţat nici pe Zeus, făcînd din el iubitul lui Ganimede, şi tot de aici şi licenţioasele istorioare despre nişte divinităţi iubitoare de plăceri şi de desfrîu.

5. Ei bine, da, acestea toate nu erau decît tot atîtea săgeţi trase de temuţii vrăjmaşi, duşmanii împăratului suprem, împotriva noastră, a locuitorilor pămîntului, ca să ne facă rău cît mai mult, cu sminteala înverşunării lor contra lui Dumnezeu. Prin ele, ei chiar ajunseseră să se facă stăpîni peste tot neamul oamenilor: mărturii[27] ale impietăţii erau înălţate pretutindeni; prin toate colţurile răsăreau temple şi sanctuare închinate unor culte amăgitoare. 6. Pînă şi conducătorii de popoare de atunci erau şi ei atît de împătimiţi acestei sminteli încît au fost în stare să sacrifice zeilor lor - deci să ucidă pentru ei! - fiinţe omeneşti de acelaşi sînge -ba chiar rude cu ei - şi să ridice sabia împotriva mărturisitorilor adevărului! Aşa s-au prins ei într-o încleştare pe viaţă şi pe moarte şi fără Dumnezeu, şi nu împotriva unor străini de neam, ci împotriva celor mai apropiate fiinţe şi chiar a prietenilor lor: fraţi sau rubedenii sau tovarăşi credincioşi, care în răstimp se hotărîseră să cinstească şi să slăvească

27 „15. Textual: •slîlpi-- (n. tr.)

pe Dumnezeu ducînd o viaţă cît mai demnă, pusă sub semnul cumpătării şi ţinîndu-se de pravilele adevăratei credinţe! 7. Ca nişte adevăraţi scoşi din minţi, ei au prins să ucidă în neştire pentru demonii lor pe cei ce-şi închinaseră fiinţa lor împăratului a toate. Şi totuşi, pentru vitejii mărturisitori ai adevăratei credinţe (cărora o moarte izbînditoare şi în duh de adevăr le era mai dragă decît însăşi viaţa), asemenea cumplite silnicii n-au însemnat nimic. Ca nişte adevăraţi ostaşi ai lui Dumnezeu, ei se pătrundeau de puterea veghei, sfidînd toate chipurile morţii: şi focul, şi sabia, şi răstignirea, şi fiarele sălbatice, şi adîncurile mării, ciopîrţirea mădularelor ori arderea cu fierul roşu, scoaterea ochilor sau mutilarea întregului trup. în temeiul dragostei lor fără margini pentru împăratul lor, ei preferau - în schimbul a tot ce poate fi bun sau plăcut în viaţă -înfometarea sau lucrul în mine sau lanţurile. Iar prin curajul lor plin de înflăcărare, femeile nu se dovedeau mai prejos decît bărbaţii. Unele dintre ele au şi fost supuse aceluiaşi fel de încercări ca şi bărbaţii; pe care biruindu-le, au avut parte şi de o aceeaşi răsplată. Altele, luate cu sila spre a fi pîngărite, au ales moartea, numai să nu-şi vadă trupul terfelit, şi multe mii dintre acestea n-au suferit nici măcar cea dintîi şoaptă, nici cel dintîi îndemn la destrăbălare, venit din partea cine ştie cărui înalt demnitar al meleagurilor, lăsîndu-se schingiuite şi înfruntînd cu tărie sentinţa de moarte, oricum ar fi sunat ea.

8. Aşa - adică rămînînd de neclintit - au biruit ostaşii împăratului suprem, în luptă, oastea celor cu mulţime de zei, făcîndu-i pe vrăjmaşii lui Dumnezeu şi ai mîntuirii oamenilor - care-s mai de temut pînă şi decît cei mai cruzi dintre barbari - să se bucure de atîta prisos de jertfe, în timp ce slujitorii acelor zei sorbeau cu nesaţ din sîngele vărsat de ei pe nedrept, chefuind la banchetul lor tragic şi blestemat care putea însemna pieirea întregului neam omenesc.

9. Aşa stînd lucrurile, ce-i rămînea de făcut împăratului căzuţilor sub obidă? S-ar fi cuvenit oare să nu-l pese de mîntuirea credincioşilor săi prieteni, să se prefacă a nu băga de seamă ce năvală înfruntau ei din toate părţile? Despre nici un cîrmaci n-am putea spune că dă dovadă de pricepere dacă l-am vedea lăsîndu-şi corabia cu întreg echipajul pradă valurilor, fără a schiţa vreun gest în încercarea de a-şi salva oamenii de naufragiu. Nici un general n-ar fi în stare de atîta cruzime încît să-şi dea oamenii în mîinile duşmanilor, fără a urmări un plan anume[316]. Şi nici un păstor cu adevărat bun nu va rămîne nesimţitor la gemetele mielului rătăcit de turmă, ci va lăsa oile sale neprimejduite la adăpost, ca să poată veni în ajutorul celui rătăcit, cu orice risc, adică chiar de ar fi să înfrunte niscai fiare sălbatice. 10. Or, în cazul nostru, îngrijorarea[317] împăratului suprem nu avea drept obiect una din făpturile Sale necuvîntătoare, ci chiar întregul oştii celor ce se războiau de partea Sa. De aceea a şi bine-primit El încleştările şi luptele date de ei pentru credinţă, cinstindu-i pe cei porniţi în căutarea Sa cu răsplăţi cum numai El poate împărţi, şi tre-cîndu-i în rîndurile îngereştilor Sale cruguri din cer; celor de pe pămînt le-a stat de strajă ca să poată ajunge ca nişte germeni vii ai credinţei urmaşilor lor, dîndu-le să vadă singuri soarta necredincioşilor, să-i afle tîlcul şi să povestească lucrurile mai departe. 11. Mai apoi, întinzîndu-şi dreapta împotriva vrăjmaşilor, pe dată, cu un singur semn i-a făcut să dispară, lovind în ei prin mijlocirea pedepsei venite lor de sus şi silindu-i să rostească cu propriile lor buze, şi împotriva voii lor, lunga mărturisire a nelegiuirilor săvîrşite de ei. Astfel a ridicat El pe cei prăbuşiţi în ţărână, pe cei umiliţi şi pe toţi obidiţii înălţîndu-i.

12. Şi au devenit faptă lucrurile acestea vrute de împăratul suprem, din cer, Care Şi-a încins starostele, făcînd din el un ostaş de nebiruit (eu ştiu că multa lui cuvioşie îl face pe împăratul nostru să se bucure auzindu-se numit astfel) şi i-a dat pe mînă întregul neam al duşmanilor săi, mulţu-mindu-Se să lupte împotriva unei asemenea puzderii cu ajutorul unuia singur. Ceilalţi erau mii şi zeci de mii (erau atît de mulţi fiindcă aveau de partea lor şi mulţimea demonilor; deşi tot aşa se poate spune şi că nu aveau pe nimeni, de vreme ce aceştia nu au nici o realitate, pe cînd împăratul nostru este un împărat legitim, icoană a împăratului Celui unic şi suprem). Contrar acelora - al căror cuget fără Dumnezeu îi îndemna să ucidă cu cruzime şi să se mînjească cu sîngele cucerniciei -, Constantin, luînd pildă de la Mîntuitorul şi neavînd nimic altceva în minte decît numai şi numai salvarea, a ajuns să-i mîntuiască pînă şi pe cei fără Dumnezeu, învăţîndu-i tocmai cucernicia! 13. Astfel, ca un adevărat biruitor ce este, Constantin a învins neamul acela de două ori barbar, îmblînzind neîndu-

318. Textual: ••fâtâ vreo compensaţie» (n. tr.)
317. imoufti|, nici cu înţelesul de '-angajament... "interes-, «luare-aminte» (n. tr.)

plecatele sale populaţii prin solii pline de pricepere, şi, silindu-i să recunoască şi să nu mai poată ignora de partea cui este puterea, le-a schimbat viaţa, dintr-un trai nelegiuit şi animalic făcîndu-i să ia calea cumpănirilor şi a legii şi aducînd (spre ruşinarea lor) prin fapte dovada că cumplita, sălbatica şi nevăzuta natură a demonilor fusese de mult învinsă de Cel Atotputernic. Fiindcă Mîntuitorul a toate îi biruise pe cei nevăzuţi tot prin nevăzute mijloace; dar, în calitatea lui de staroste aşezat de împăratul suprem, (Constantin) i-a urmărit mai departe pe învinşi, spoliindu-i pe aceia care, de fapt, îşi dăduseră duhul şi muriseră demult, şi împărţind îmbelşugata pradă între ostaşii unui biruitor ca el.

8. 1. Fiindcă de îndată ce a înţeles că în van (şi aidoma unor copii) se temea duiumul gloatei fără minte de gogoriţele plăsmuite din aur şi argint, de care era plină smintita lor credinţă; şi, iar, de cum şi-a dat Constantin seama că aceste gogoriţe trebuiau neapărat scoase şi aruncate din calea lor (ca tot atîţia bolovani de care se pot poticni paşii cui orbecăie prin beznă), el a netezit împărătescul drum (al credinţei), făcîndu-1 tuturor de nepoticnit. 2. Hotărîrea odată luată, s-a mai gîndit el că pentru a duce la bun sfîrşit lupta cu ele nu avea nevoie de soldaţi şi de mai ştiu eu cîtă oaste: unul singur - sau cel mult doi - dintre înalţii demnitari din preajma sa, trimişi la un singur semn al său în fiecare provincie, erau de ajuns. 3. Iar aceia, încrezători în puterea credinţei lor, n-au şovăit să se arunce în vălmăşagul atîtor popoare şi seminţii, stîrpind pretutindeni -prin toate cetăţile şi peste toate meleagurile - amăgirea înveterată acolo, şi, în rîsetele mulţimii, silind însăşi preoţimea (acelor credinţe) să-şi scoată plină de ruşine la lumină, din cele mai întunecate cotloane, zeii; pe care i-au despuiat de podoabe, ca să poată arăta tuturor materia informă rămasă la vedere sub culoare. Mai apoi le-au jupuit de ceea ce ar fi putut eventual să fie vreun material preţios - pe care l-au şi topit în foc, şi, din ce se arăta să fie bun la ceva, luau pentru ei şi puneau la loc sigur atîta cît socoteau ei că le-ar fi de trebuinţă; restul - împreună cu ce nu avea valoare - îl lăsau mai departe acolo, în seama amăgiţilor închinători, spre aducere aminte a ruşinii păţite. 4. Dar iată ce a mai făcut minunatul nostru împărat: chiar atunci - adică pe cînd idolii fără viaţă erau despuiaţi de materia lor preţioasă în felul arătat - s-a hotărît să lovească şi în statuile făcute din bronz. Şi aşa au fost tîrîte de la locurile lor, legate cu frînghii, reprezentările acelora care în mitologie erau veneraţi drept zei. Marele nostru împărat a aprins un imens rug şi a vegheat cu împărăteas-ca-i privire să nu scape nici cea mai măruntă rămăşiţă a acelei sminteli.

5. Dar aşa cum vede vulturul din înaltul cerului pînă tocmai jos, pe pămînt, nolăsînd privirii să-i scape nimic, tot aşa şi el deşi era prins în multele îndatoriri ale palatului şi ale Frumosului său oraş iuta, şi-a putut da seama din înaltul depărtărilor că în ţara Feniciei se ivise o îngrozitoare primejdie de suflet!

Anume, se aflau acolo o dumbravă şi un templu, situate în mijlocul oraşului, iar nu în vreo piaţă sau la vreo întîlnire de drumuri - aşa cum se străduiesc de obicei să le aibă orăşenii, datorită frumuseţii lor - nu; 6. ci locul - închinat nemernicului demon (ce se ascunde sub numele) Afrodi-tei - se afla tocmai în înaltul Libanului, departe de încrucişările şi de traseele şoselelor. Era pentru toţi neînfrînaţii care-şi măcinau puterile trupeşti în dulceaţa depravării

ca o adevărată şcoală a relelor: bărbaţi cu înfăţişare de femeie (un fel de ne-bărbaţi care-şi necinsteau sexul) îşi omagiau demonul-zeiţă cu purtări pătimaşe, de femeie; femeile se purtau şi ele tot nelegiuit; acolo, în acel templu, îşi avea începutul alunecarea în adulter şi se săvîrşeau lucruri îngrozitoare - pentru care nu găsesc cuvinte! - ca într-un loc nelegiuit şi cu totul neprivegheat!

Or, nimeni nu avea cum da de ştire ce se petrecea acolo, fiindcă nici o persoană cu demnitate nu îndrăznea să se apropie de un asemenea loc. 7. Cu toate acestea, asemenea fapte nu puteau în nici un chip rămîne ascunse unui împărat mare ca al nostru. Martor el însuşi, datorită împărăteştii sale puteri de veghe, al stării de lucruri, Constantin s-a încredinţat că un asemenea templu nu merita să mai fie mîngîiat de lumina zilei, şi a poruncit ca el să fie dărîmat din temelii, cu ofrandele aflate înăuntru, cu tot. Aşa a pierit dintr-o dată, la un singur semn dat de împărat, urzeala acelei sminteli neînfrînate. O mînă de ostaşi s-a îngrijit de curăţirea locului. Iar de teama împăratului, desfrânaţii de pînă atunci au trebuit să înveţe ce este simţul măsurii, 8. fiindcă el, împăratul, le dădea tuturor necontenit în vileag lucrarea născocirilor făcute să amăgească pe cei mulţi, şi îşi binecuvînta Mîntuitorul înaintea tuturor. Fapt este că în aju-torul vinovaţilor nu s-a înfăţişat nici un apărător, fie el demon sau zeu, şi nu s-a produs nici un oracol, nici o profeţie. Adevărul este că mintea[318] omului încetase de a mai fi cufundată în beznă: luminată de neamăgitoarele raze ale cuvioşiei, ea ajunsese să critice singură ignoranţa strămoşilor şi să le compătimească miopia, socotindu-se fericită că a scăpat de o atît de mare amăgire. 9. Or, în timpul cel mai scurt, din voia Dumnezeului Celui Mare şi cu ajutorul împăratului, întreg neamul vrăjmaşilor şi potrivnicilor noştri, atît văzuţi cât şi nevăzuţi, a fost spulberat; pacea - dulcea şi buna noastră mamă - s-a lăsat peste noi toţi; războaiele au luat sfîrşit (de vreme ce se sfîrşise şi cu zeii); sfîrşit au luat şi încleştările de la ţară sau de la oraş (încleştări care, mai înainte, pe vremea închinării la demoni, se înteţiseră); sfîrşitu-s-au vărsările de sînge din anii de glorie ai nălucitei credinţe în mulţi zei!

9.1. Deci, aşa stînd lucrurile, înseamnă că a sosit ceasul să comparăm starea de lucruri de acum cu cea de altădată şi să urmărim cum, din decăderea iniţială, s-a ajuns la înfloritoarea situaţie de azi să revedem în minte şi să ne dăm seama ce înseamnă faptul că, pe atunci, prin toate cetăţile, zeilor le erau dedicate cu multă grijă porticuri, sanctuare, parcuri şi temple, sau că altarele lor erau încărcate de podoaba mulţimii de daruri votive.

2. Tiranii din acele vremuri făceau mare caz de zeităţile lor. Feluritele seminţii şi popoare îşi cinsteau credinţa strămoşească fie la cîmp, fie în oricare alt loc, chiar şi în casa fiecărui om, prin altare şi prin chipuri cioplite prezente pretutindeni, în căminele şi chiar în încăperile lor de dormit. Totuşi, rodul acestei cucernicii nu se poate asemui cu duhul de pace care domneşte azi pretutindeni şi care ne sare în priviri; ba chiar dimpotrivă, el se făcea simţit doar prin războaie, prin încleştări şi prin răzmeriţe: măcinaţi tot timpul vieţii de asemenea porniri, oamenii îşi înecau meleagurile în sîngele frăţesc vărsat de ei în războaie purtate de unii împotriva altora. 3. Pe de altă parte, inşi ţinuţi de ei la mare cinste aduceau la cunoştinţa puternicilor zilei proorociri şi oracole şi felurite prevestiri, însoţite - de bună seamă - de multă linguşire. Oricum, propria lor pieire nu se pricepeau ei să o prevestească, aşa cum nu se pricepeau ei să prevadă propriul lor viitor, în general - lucru ce poate fi socotit drept cea mai bună dovadă a înşelătoriei lor.

4. Nici măcar unul singur dintre cei de a căror profetică putere se minuna lumea odinioară n-a fost în stare să vestească luminoasa apariţie printre oameni a Mîntuitorului şi nici măcar noua cale de cunoaştere a lui Dumnezeu, vestită şi deschisă de El. Nici Apollo şi nici altul din acei mari demoni nu s-a priceput să prevadă şi să prevestească propria lor părăsire, numele Celui ce avea să Se războiască cu ei şi să-i biruie! 5. Existat-a printre ei vreun prezicător sau vreun vizionar care să fi prevestit că avea să apară printre oameni ceva cu totul nou care urma să le acopere de uitare tot ce aveau ei mai scump pe lume? Care avea să deschidă tuturor oamenilor calea cunoaşterii şi a proslăvirii împăratului tuturor? Cine a cunoscut de mai înainte domnia glorioasă şi cucernică, de azi, sau cine a ştiut de victoriosul nostru împărat, care peste tot pămîntul n-a făcut decît să zdrobească lucrarea demonilor? Cine a ştiut că cei mari (dinaintea lui) vor pieri? 6. Şi care dintre eroi a arătat semnul topirii în foc şi al prefacerii unor lucruri fără viaţă şi de nici un folos în ceva care să poată fi de folos? Care dintre zei au dat de ştire că propriile lor statui vor fi îmbu-cătăţite în rîsetele mulţimii, şi puse pe foc? 7. Unde au fost atunci partizanii lor ca să împiedice atingerea de mînă omenească a acelor scumpe daruri votive? Unde erau toţi cei care mai înainte vreme nu şovăiau în faţa luptei - tocmai acum cînd îşi puteau vedea asediatorii adînciţi în uita-

rea păcii? Unde mai sînt aceia care-şi puneau nădejdea în nişte simple lucruri ca în nişte zeităţi, şi care, în searbedele lor convingeri începînd să bată cîmpii, înălţaseră rătăcita lor credinţă în slăvi şi iscusiseră împotriva părtaşilor

adevărului un război atît de viclean?[28] **8.** Unde mai este astăzi oastea aceea de uriaşi încinşi în luptă cu Dumnezeu? Unde şuieratul balaurilor care cu limbile lor ascuţite dădeau glas unor graiuri atît de nelegiuite împotriva împăratului a toate? încrezători în mulţimea fără număr a zeilor lor, duşmanii împăratului a toate s-au năpustit asupra noastră cu oaste şi oştime multă, purtînd înaintea lor chipurile lipsite de viaţă ale fantomaticilor lor idoli. Dar încingîndu-şi pieptarul credinţei, Constantin a chemat în luptă[29] mîntuitorul şi de viaţă făcătorul semn, întîmpinînd cu el puhoiul vrăjmaşilor precum cu o sperietoare sau piază-bună şi învingînd simultan şi pe vrăjmaşii lui, şi pe demoni; ca mai apoi, din recunoştinţă, să nu uite a înălţa cu glas tare rugăciune de mulţumire Celui ce-i înlesnise biruinţa, şi să dea lumii spre cunoştinţă - prin inscripţii - aducătorul de biruinţă însemn. (Să nu uităm că) aici, în chiar centrul Capitalei, a înălţat Constantin un monument măreţ în amintirea biruinţelor avute împotriva tuturor duşmanilor săi - o mărturie de neşters **a** salvării statului roman şi un simbol al trăiniciei stăpînirii lui asupra lumii!

9. Or, cele spuse de mine mai înainte, sînt lucruri pe care el **a** ţinut să le facă tuturor cunoscute, dar mai cu osebire ostaşilor lui, (pe care nu ostenea să-i dăscălească} să nu-şi pună mari speranţe în armele, în armurile sau în deprinderea lor , cu scopul de a-şi apăra trupul, ci să ia aminte la Dumnezeul Cel Prea înalt, adevăratul dătător a tot binele şi chiar al biruinţei!

10. Oricît de necrezut ar părea, iată, aşa a ajuns împăratul învăţătorul de viaţă religioasă al oştii sale, înălţînd cu ea rugăciuni pline de fervoare şi inspirate, potrivite dumnezeieştilor predanii, adică înălţîndu-şi braţele spre cer, iar privirile cugetului şi mai sus, spre împăratul cel mai presus de ceruri, chemîndu-L în rugăciunile sale drept dătătorul său de biruinţă, Mîntuitorul, Straja şi ajutorul Său. Tot el a mai socotit că se cuvine ca o anumită zi să fie închinată rugăciunii - ziua cea pe drept cuvînt de căpetenie în săptămînă , ca fiind cea dintîi, domnească şi mîntuitoare, ziua luminii şi a vieţii, a nemuririi şi a tot binele. 11. Făcîndu-se şi ajungînd singur propriul său dascăl într-ale binelui, el[1] nu s-a dat în lături să se închine Mîntuitorului său în chiar lăuntrul palatului, săvîrşind prin rugăciune dumnezeieştile pravile. Dar el îşi strunea şi cugetul, şi lua aminte la învăţăturile sfinte. Slujitorii şi oamenii lui de încredere sînt cu toţii din rîndurile celor făgăduiţi lui Dumnezeu, oameni care s-au distins prin deosebita lor demnitate şi prin virtuţile de care au ştiut să dea dovadă. Lor le-a încredinţat el veghea peste întreaga lui stare. Ei au devenit paznicii lui devotaţi, străji încinse cu toate armele omeniei, care pe împăratul lor şi l-au făcut la rîndul lor dascăl de viaţă cu frica lui Dumnezeu.

12. Şi a preţuit împăratul mult aducătorul de biruinţă semn, după ce din experienţă şi-a putut da seama ce dumnezeiască binecuvântare se ascunde în el. In faţa semnului acestuia a dat înapoi mulţimea oştilor vrăjmaşe; de el s-a

28 **HI 9. «xi'ipuxcoi;, «de culise»- -dus din umbră» (n. tr.)**

29 **.'U',0. Textual: -n «liniat în formaţia sa de luptă, spre înfruntarea duşmanului» (n. tr.)**

sfărîmat trufia duşmanilor lui Dumnezeu; datorită lui au tăcut glasurile defăimătorilor şi ale necredincioşilor; prin el au fost supuse seminţiile barbare şi au fost puse pe fugă ostile nevăzuţilor demoni; prin el au fost date în vileag balivernele din care se hrănea smintita credinţă în zei. Datorită lui a împînzit împăratul tot locul cu monumente triumfale, ca ţelul final şi suprem al unei datorii pe care o avea de plătit, recomandînd tuturor, pretutindeni (cu adaosul împărăteştii sale dărnicii) să înalţe biserici şi lăcaşuri şi sfinte case de rugăciune. 13. Neîn-tîrziat, în chiar inima provinciilor şi a oraşelor, au prins a se înălţa mari lucrări doveditoare ale geniului împărătesc, lucrări cărora nu le-a trebuit vreme multă ca să lumineze peste toate popoarele, şi care aduceau cu ele mărturia biruinţei asupra tiraniei celor fără Dumnezeu: fiindcă toţi cei care fuseseră hotărîţi pînă cu puţin înainte, în rătăcirea minţii lor, să se încingă în luptă cu Dumnezeu, se năpustiseră ca turbaţi, ca nişte dini asupra zidurilor dte unor biete şi neînsufleţite lăcaşuri (cu însuşi Dumnezeu sigur că le-ar fi fost cu neputinţă să se lupte!), pe care le dărîma-seră pînă la pămînt - ba chiar distruseseră din temelii asemenea (nevinovate) lăcaşuri de închinare, fădndu-le să arate aidoma unei cetăţi căzute sub duşmani!

Aşa-şi făcuseră ei cunoscută multa lor răutate (prin care parcă ar fi vrut să se răzbune asupra lui Dumnezeu!). Dar n-a trecut vreme multă şi iată-i simţind pe propria lor piele riscul unei atare încumetări: dintr-o sinţ^ră suflare ca de vîntoasă, furtuna stîrnită asupră-le de Cel de sus i-a spulberat, oamenilor nemailăsîndu-le în urma lor nici urmă de familie sau de urmaşi, nimic care să le aducă aminte cine au fost ei; şi pe dată -oridt de mulţi s-ar fi numărat ei - toţi s-au stins în şuierul biciuştii abătute peste ei de sus! .

14. Aşa, deci, şi-au aflat sfîrşitul cei ce se încleştaseră în luptă împotriva lui Dumnezeu, lăsîndu-1 pe Constantin (care se pusese de unul singur sub oblăduirea mîntuitorului însemn - dar de ce zic eu «de unul singur», de vreme ce alături şi împreună-lucrînd cu el, Constantin îl avea pe (însuşi Dumnezeu Cel) Unul? - să refacă lăcaşurile mai adineauri distruse |i să le facă să arate cu mult mai minunate decît **fuseseră ele, sn**

înfrumuseţeze cu tot felul de biserici ale lui Dumnezeu oraşul care-i poartă numele, dar să şi onoreze capitala Bitiniei cu una mai mare şi mai frumoasă dcît toate, şi să împodobească celelalte oraşe de frunte din provincii în acelaşi chip. 15. Cu toate că, dintre toate provinciile imperiului, Constantin s-a oprit cu precădere asupra a două, amîndouă din răsărit: una, cea a Palestinei, ca fiind cea de unde putem spune că a izvorît - iar apoi s-a revărsat pretutindeni - apa vie (a adevărului); cealaltă fiind metropola răsăriteană purtînd numele lui Antioh. în aceasta din urmă -fiind ea principalul oraş al tuturor provinciilor răsăritene[30] - a inaugurat el o lucrare extraordinară[31], unică prin amploarea şi prin frumuseţea ei. Pe dinafară a încercuit întreaga biserică cu un şir lung de ziduri, în lăun-trul cărora a înălţat locaşul neînchipuit de mult, înscriindu-1 -

30 Textual: «de pe acolo» (n. tr.)

31 Textual: «divină» (n. tr.)

pentru sporită diversitate - într-un plan octogonal, străjuindu-1 de jur împrejur cu tot soiul de construcţii şi de curţi şi ornîndu-1 cu tot ce putea fi mai frumos!

16. Cam aşa a făcut el acolo.

Dincoace, în provincia Palestinei, chiar în inima regatului evreiesc, chiar pe locul aducătorului de mîntuire mormînt[32], a înălţat o imensă casă de rugăciune, o sfîntă biserică închinată mîntuitorului nostru însemn, pe care a înzestrat-o cu daruri nespus de bogate, cinstind cu odoare de o negrăită frumuseţe acest sălaş de veşnică aducere aminte a biruinţei marelui nostru Mîntuitor asupra morţii. 17. Tot acolo[33] a mai luat el seama la trei locuri unde se aflau tot atîtea tainice peşteri ţinute de lume la mare preţ, pe care de asemenea le-a dăruit cu construcţii costisitoare, în peştera primei teofanii a adus împăratul cuvenitele dovezi de preţuire; dincolo - adică acolo unde, în final, s-a petrecut înălţarea la cer - o zidire chiar pe înălţime, spre aducere aminte; iar în centrul întregii scene pe care s-a dat bătălia mîntuirii noastre [34], a glorificat mîntuitoa-rea biruinţă (asupra morţii).

Toate aceste locuri le-a înfrumuseţat împăratul din dorinţa lui de a face cunoscut tuturor mîntuitorul semn, 18. adică acela care l-a şi răsplătit pentru puterea lui de credinţă, înmulţindu-i casa şi neamul, întărin-du-i scaunul împărăţiei peste mulţime de ani şi agonisind bunilor săi fii, neamului său şi urmaşilor acestuia, roadele virtuţii. 19. Eu cred că această nepărtinitoare lucrare a dreptăţii, în temeiul căreia fiecare a primit pînă la urmă ce i se cuvenea, poate fi socotită cea mai convingătoare dovadă a puterii Celui proslăvit de Constantin, mai cu seamă dacă ne gîndim la ceilalţi, la cei care odinioară se înverşunaseră împotriva lăcaşurilor noastre de închinare, şi pe care plata nemerniciei i-a ajuns atît de curînd, spulberîndu-i, lăsîndu-i deodată fără casă, fără cămin şi chiar fără fiinţă! Or, iată, priviţi în schimb la Constantin, cel care-şi cinsteşte Stă-pînul slujindu-I cu neţărmurită evlavie şi înălţîndu-I cîte un palat, iar alteori revelîndu-L supuşilor săi de pretutindeni prin înzestrarea (cîte unor biserici); iată-1 - spun - cum îşi află în El salvatorul şi slujitorul şi străjuitorul casei, al domniei şi al neamului!

Aşa a vădit mîntuitorul semn (al crucii), prin dumnezeiasca-i virtute, lucrările lui Dumnezeu.

10. 1. încredinţată iniţiaţilor într-ale teologiei, tălmăcirea acestui însemn se poate întinde mult. Minunat lucru e să-1 poţi cuprinde în cuvinte! Dar încă şi mai minunat, să cugeti la acest cu adevărat mîntuitor semn, care, neajutat, a fost în stare să arunce în negura uitării noianul de minciuni şi celelalte sminteli care din străvechi timpuri s-au tot pus în seama zeilor - aprinzînd în sufletele tuturor oamenilor duhovnicească lumină a descoperirii unicului adevărat Dumnezeu! 2. Ceea ce face ca astăzi toţi cei care doresc să-şi desăvârşească viaţa pot să-şi bată joc de asemenea idoli neînsufleţiţi, să calce în picioare

32 Gr. p.ap-n3piov, ca în multe alte locuri (n. tr.)

33 Adică în ţinuturile Palestinei (n. tr.)

34 tip 6e uiacp TOO **itavToţ** aywvoţ, membru de frază cu înţeles incert, sensul de bază al termenului ctywv fiind acela de confruntare (n. tr.)

nelegiuitele pravile ale demonilor şi să ia în rîs înşelătoarele rituri ale strămoşeştii lor predanii. Oamenii s-au rostuit pretutindeni sub semnul învăţăturilor sfinte şi cugetă cu luare aminte la mîntuitoarea noastră predanie; iar acest lucru îi face acum să nu se mai teamă de nici o făptură care le-ar încăpea în priviri şi nici să mai privească cu minunare în înalt, la soare, la lună, la stele; ci, dimpotrivă, îi îndeamnă să-L mărturisească pe Cel aflat mai presus de ele, pe Creatorul lor nearătat şi nevăzut (pe care - şi numai pe El! - sînt ei acum deprinşi să-L proslăvească!). 3. Iată, dar, cît de mari daruri le-a adus oamenilor semnul acesta mare şi de neînţeles, care a scos la vedere înşelăciunea celor lipsite de realitate şi a pus tuturor în lumină cele ce mai înainte nu le erau cunoscute , scăldîndu-le în razele credinţei! 4. Cuvintele, învăţăturile şi îndemnurile la o viaţă chibzuită şi închinată lui Dumnezeu răsună astăzi în auzul tuturor neamurilor - mai ales că însuşi împăratul se îngrijeşte să le dea de ştire. Or faptul ca un atît de mare împărat să nu pregete a striga cu toată tăria glasului său (în chipul unui tălmaci al lui .Dumnezeu, împăratul suprem), să strige, spun, întregii zidiri, să-şi păstorească şi să-şi îndrume întreaga turmă spre cunoaşterea adevăratului Dumnezeu, mie îmi pare a fi o minune dintre cele mai mari! 5. Aşa încît astăzi în inima palatului n-ai să mai auzi înăl-ţîndu-se, ca altădată, uguitul gîngav al celor fără Dumnezeu, ci, dimpotrivă, preoţi şi alte sfinţite feţe binecuvîntînd prin cîntări cucernicia împăratului. Unul Dumnezeu El însuşi, împăratul tuturor, este vestit

întregii lumi, iar binevestitorul cuvînt al îndurărilor Sale adună astăzi pe toţi oamenii sub acoperămîntul Aceluiaşi suprem împărat, încredinţînd pe pămînteştii Săi fii de milostivirea şi de dragostea Părintelui lor celui mai presus ele ceruri. Coruri peste coruri îi dedică Acestuia cîntări de biruinţă, făcînd întreg neamul omenesc să se armonizeze cereştilor cete ale îngerilor. Folosindu-se de trupurile lor[35] ca de nişte instrumente muzicale, sufletele cugetătoare îi înalţă cuvenitele imnuri şi cîntări de taină. Popoarele de la apus îi deprind învăţăturile într-un acelaşi timp cu cele ale răsăritului, pe cînd cele de la miazăzi (la unison cu cele de la miazănoapte) dau glas unor cîntări pline de armonie, strunindu-şi viaţa închinai ă lui Dumnezeu în temeiul aceloraşi pravile şi învăţături, mărturisind eu tărie un singur Dumnezeu - Cel aflat mai presus de toate -, recunoscîndu-L pe Mîntuitorul Cel Unul-Născut ca fiind cauza a tot binele şi adeverind aici, pe pămînt, pe singurul lor împărat, laloaltă cu de Dumnezeu iubiţii fii ai acestuia. 7. Asemene? unei călăuze pricepute, împăratul veghează sus, la cîrmă, îngrijindu-se ca vasul să nu se abată din cale şi purtîndu-şi întreaga ceată a corăbierilor, cu vînt prielnic, pînă la ocrotitorul şi dătătorul lor de linişte liman. De sus, însuşi Dumnezeu, împăratul suprem, Şi-a întins spre el dreapta pînă ce l-a făcut să biruie peste toţi vrăjmaşii şi potrivnicii, sporindu-i domnia întru mulţime de ani. Şi sigur că de acum înainte El îl va învrednici de daruri încă şi mai mari, spre a-şi întări prin fapte asemenea făgade cum nu ni se cade nouă acum a grăi.

(Ar trebui, pentru asta, să ne aşteptăm ultimul drum; fiindcă nici ochilor acestora ai noştri, supuşi morţii, nici urechilor acestora de carne ale noastre , nu le este în fire să poată cuprinde tainele lui Dumnezeu).

35 Textual: «de trupurile în care-s învelite» sau «înfăşurate» (n. tr.)

DESPRE SFÎNTUL MORMÎNT

11.1. îngăduie-mi acum - o, biruitorule şi mare între cei mari, Constantin! - să strecor în această împărătească cuvîntare despre supremul împărat a toate anumite învăţături de taină: nu spre a ţi le descoperi ţie, celui înţelepţit de Dumnezeu, şi nici cu gîndul de a da pentru tine în vileag anumite arcane, pe care de fapt însuşi Dumnezeu ţi le-a descoperit înainte de a rosti eu aceste vorbe (astfel încît să nu le afli de la oameni, şi nici prin mijlocirea omului, ci chiar de la Mîntuitorul nostru, al tuturor, şi, totodată, prin repetatele viziuni acoperite de dumnezeiască slavă, prin care El te-a făcut să vezi şi să descoperi tainele ascunse în sfintele pravile); ci doar ca pe cei lipsiţi de învăţătură să-i putem trage spre lumină şi să facem cunoscute, celor ce nu au cunoştinţă de ele, temeiurile şi cauzele sfinţitelor acte izvodite de puterea ta de credinţă.

2. Buzele oamenilor de pretutindeni te laudă pentru osîrdia cu care te-ai îngrijit ca oriunde pe lume, zilnic, să I se închine slujbe şi să-I fie adusă cinstire lui Dumnezeu, împăratului a toate. Dar privitor la darurile închinate de tine Străjuitorului şi Mîntuitorului tău în chiar vatra aceea a noastră care este Palestina şi în oraşul acela din care cuvîntul aducător de mîntuire s-a răspîndit şiroind ca dintr-un izvor spre toţi oamenii, precum şi la trofeele doveditoare ale izbînzii asupra morţii, înălţate drept case de rugăciune şi sfinţite biserici (sau la semeţele, preafrumoasele, măreţele, împărăteş/tile lucrări monumentale, roade ale unui cuget de împărat, construite[36] deasupra mîntuitorului mormînt de nemuritoare aducere-aminte) 3. - ei bine, motivele (înjghebării acestor lucrări) nu le pot fi tuturora limpezi. Cine s-a luminat în dumnezeieştile învăţături prin puterea Duhului lui Dumnezeu, ştie şi, desigur, îşi poate da seama (iar de tine pe drept se minunează - şi totodată te fericeşte - că ai putut ajunge la asemenea hotărîri şi fapte - de altminteri nu fără chemare de sus); dar cine-i lipsit de priceperea lor nu vede în ele - în lăuntrica-i orbire - decît un motiv de ridicol şi de făţişă luare în rîs, fiindcă el socoate nedemn şi cu totul nepotrivit ţinutei unui împărat cu adevărat mare să-şi dea atîta osteneală pentru nişte monumente şi pentru mormintele unor trupuri lipsite de viaţă. 4. «N-ar fi totuşi mai normal» - ar putea spune oricaredintre aceştia - «să rămînem cu datinile noastre strămoşeşti, să cinstim mai departe pe eroii şi pe zeii meleagurilor noastre, iar nu să ne lepădăm de ei şi să-i părăsim ca urmare a unei asemenea restrişti? Sau de ce nu i-am diviniza şi pe ei, asemenea

36 **Propriu-zis «amenajate» (n. tr.)**

Aceluia, de vreme ce şi ei au pătimit, aidoma Lui? Sau invers: dacă aceia nu pot fi acceptaţi din cauza omeneştilor lor slăbiciuni, atunci se cere ca şi Aceluia să i se aplice acelaşi criteriu!»

Iată este, aşadar, cam ce ar putea grăi vreunul dintre ei, clipind şiret, şi îmbrăcîndu-şi aroganţa în arătoasele straie ale falsei înţelepciuni.

5. Or, iată, totuşi, că iubitorul de oameni Cuvînt al Preabunului Tată nu Se mulţumeşte să-1 socoată pe unul ca acesta vrednic de compătimit pentru ignoranţa lui, ***[aşa*** cum îl socoate pe tot omul umblînd pe căi rătăcite; ba iată-L chiar înjghebînd sălaşuri şi rînduind învăţătură pretutindeni, pe toate meleagurile; chemînd cu insistenţă de pe cîmp, din cătune, de pe ţarini, din pustie sau din toate oraşele, la deprinderea dumnezeieştilor Sale învăţături, şi pe elini şi pe barbari, pe învăţaţi laolată cu lumea de rînd, pe săraci laolaltă cu bogaţii, pe slugi laolată cu stăpînii, pe cîrmui-tori şi pe supuşii lor, pe netrebnici, pe cei nedrepţi, pe neştiuitorii de carte, pe făcătorii de rele, pe hulitori; îndemnîndu-i - ca un iubitor de oameni Mîntuitor şi doctor al sufletelor, cum şi este - să se grăbească a se lăsa în seama dumnezeieştilor Sale îngrijiri! Aducînd tuturor vestea ştergerii vechilor ticăloşii, auziţi-L strigînd cît se poate de desluşit: «Veniţi la mine voi toţi cei trudnici şi" împovăraţi, şi Eu vă voi odihni»; şi «Nu pe drepţi am venit Eu să-i chem la pocăinţă, ci pe păcătoşi», ca mai apoi să şi motiveze de ce: «Fiindcă nu sănătoşii, ci bolnavii au nevoie de docto-rească îngrijire», şi «Eu nu voiesc moartea păcătosului, ci pocăinţa lui». 6. Toate acestea fac ca numai cunoscătorii dumnezeieştilor taine (care vor fi pătruns rostul rîvnei cerute la asemenea înfăptuiri) să poată recunoaşte că împăratul nostru a avut parte de o inspiraţie mai bogată decât au de obicei oamenii, să se minuneze de cucernicia lui şi să-şi dea seama că zelul arătat de el faţă de mormîntul aducător de mîntuire şi de nemurire n-a luat fiinţă fără voia lui Dumnezeu, ci dimpotrivă, numai sub insu-flarea Celui Atotputernic, al Cărui slujitor credincios şi mijlocitor[37] se şi mîndreşte el că este.

7. Or - mărite împărate - fiind eu pe deplin încredinţat de bucuria şi de plăcerea ce ţi le dau asemenea lucruri, hotărîtu-m-am să aduc tuturor spre ştire în cuvîntul meu de astăzi temeiurile şi cauzele actelor tale de devoţiune. îmi doresc cu tărie să mă pot preface acum într-un bun tîl-cuitor al cugetului tău şi al sufletului tău închinat lui Dumnezeu, pentruca astfel să poată fi struniţi întru deplină învăţătură toţi cei însetaţi să afle temeiurile puterii lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru, datorită cărora El, Care a fost dintotdeauna şi înaintea tuturor, El, Care are totul în grijă, a coborît pînă la urmă din cer, venind în mijlocul nostru; temeiurile - spun - în virtutea cărora a luat El asupra-Şi natura omenească şi S-a supus pînă şi morţii. Totodată, voi putea astfel prilejui, celor la care se mai face simţită lipsa lor, nu numai cunoaşterea cauzelor, ci şi

37 Propriu-zis «argat mijlocitor de lucruri bune» (n. tr.)

demonstraţia pe cale logică precum şi puternica ţesătură de învăţături legate de viaţa fără de moarte de mai apoi şi de învierea din morţi.

8. Sosit-a, deci, vremea să luăm în discuţie şi asemenea lucruri...

Ei bine, trebuie să spun că, în ochii mei, cine şi-a întors puterea de credinţă de la Dumnezeu, Făcătorul întregii lumi şi Supremul călăuzitor a toate, spre unele din creaţiunile Sale - cum ar fi soarele, luna sau alte componente ale universului, sau cum ar fi elementele primare (pămîntul, apa, focul, aerul); cine le venerează pe ele cu acelaşi titlu ca pe Făcătorul şi Creatorul lor; cine cinsteşte cu numele de zei nişte lucruri cu desă-vîrşire lipsite de existenţă, care n-ar fi fost niciodată şi nici n-ar fi putut fi numite în vreun fel, de n-ar fi fost în voia[38] Cuvîntului lui Dumnezeu, Ziditorul lumii - ei bine, un asemenea om mie nu-mi pare a fi diferit de cei care, pătrunzînd în interiorul unui palat, în loc să se gîndească la arhitectul care a fost în stare să ducă la bun sfîrşit o lucrare de asemenşa proporţii, cad într-o admiraţie fără margini la vederea acoperişurilor şi a zidurilor ei, a mulţimii motivelor ornamentale pictate şi policrome sau dăltuite şi poleite cu aur, a sculpturilor în piatră, şi le atribuie lor o calitate pe care de fapt n-o poate avea decît artistul, în marea lui experienţă; cînd, în realitate, numai arhitectul care le-a iscusit merită admiraţie, iar nu ele, care ne cad sub privire; încît, dacă putem spune despre ele toate că sînt nişte reuşite ale unei anumite iscusinţe, nu-1 putem recunoaşte drept iscusit decît pe acela care le-a făcut să fie aşa cum sînt! 9. Pot chiar să spun că ei nu se deosebesc cu nimic de acei copii nu tocmai copţi la minte pe care-i uluieşte - să zicem - lira cu şapte corzi, adică instrumentul în sine, fără să cugete la omul care a izvodit primul această iscusinţă şi care s-a priceput să lucreze cu ea; sau care, nesocotind un viteaz, se apucă să-i celebreze - să zicem - lancea, sau scutul, şi să le decoreze pe ele cu laurii victoriei. Sau iar: care admiră în egală măsură pieţele şi întretăierile de străzi, monumentele şi incintele sacre (deşi pustii de viaţă), sau gimnaziile unei metropole imperiale, cînd de fapt ei n-ar trebui să admire coloanele şi pietrele, ci pe înţeleptul întemeietor şi dătător de lege! 10 Ei bine, tot aşa şi cu cei ce privesc la cele din jur cu ochii trupului: nu soarelui, nu lunii, nici altui corp ceresc cuvine-se să-i atri-

buie ei o funcţie cauzală; mult mai potrivit îmi pare ca aceştia să recunoască în toate lucrarea înţelepciunii, şi ca ele să nu se poată bucura de acelaşi preţ şi de aceeaşi cinstire ca şi Făcătorul şi Creatorul lor. După cum la vederea lor - chiar a lor! - se cuvine ca noi să ajungem la dumnezeiasca cunoaştere şi la închinarea Cuvîntului lui Dumnezeu, împăratul împăraţilor, Cel ce nu poate fi văzut cu ochii trupului, ci doar[39] cu o minte luminată şi curată şi întru deplina

38 Textual: «de n-ar fi fost prezent (în ele)» (n. tr.)

39 Textul adaugă aici voov(j.evoţ, «înţeles», «intuit», «conceput», cu referire la modalităţile de cunoaştere suprarațională. - Mai departe, pentru minte: vouţ. (n. tr.)

năzuinţă a sufletului. Să ne gîn-dim cum stau lucrurile cu noi, oamenii, şi vom vedea că înţelepciunea şi puterea noastră de cunoaştere n-au fost niciodată atribuite nici ochilor, nici capului, nici mîinilor, nici picioarelor sau celorlalte mădulare, şi cu atît mai puţin straielor unui filosof sau mobilelor sau celorlalte lucruri ale lui de acasă; nevăzută şi insesizabilă, aşa cum este ea, numai mintea omului poate stîrni admiraţia oricărui ins cu putere de judecată.

11. Or, tot astfel - şi cu atît mai mult - cuvine-se să ne cutremurăm, dar nu privind la măiestrita lucrare a întregului univers (a cărui alcătuire are în ea ceva trupesc şi e făcută din una şi din aceeaşi materie), ci numai cu gîndul la nearătatul şi nevăzutul Cuvînt; pentru toţi, dătătorul de chip şi frumuseţe, Unul-Născut Fiu al lui Dumnezeu, pe Care Ziditorul a toate (Cel a Cărui fire este mai presus pînă şi decît cel mai înalt fel de a fi) L-a născut El însuşi din Sine însuşi şi I-a dat stăpînirea şi cârmuirea a toate.

12. Şubreda trăinicie a trupului şi natura făpturilor noastre cugetătoare abia de curînd[40] create neputînd suferi apropierea de Atoatestâpînitorul Dumnezeu, din cauza nemărginitei lor imperfecţiuni şi depărtări de Cel Atotputernic (Care este nenăscut, mai presus şi dincolo de toate, negrăit, insesizabil, neajuns, sălăşluind în inima neapropiatei lumini - cum grăiesc dumnezeieştile Scripturi - în timp ce cealaltă, adusă la fiinţă din nefiinţă, se află undeva, la o foarte mare depărtare de starea Lui cea nenăscută), simţitu-s-a nevoia ca Preabunul Dumnezeu a toate să iscusească puterea mijlocitoare (şi ea dumnezeiască şi atotputernică) a Cuvîntului Său Celui Unul-Născut, cum nu se poate mai potrivită - de vreme ce se află într-o atît de strânsă legătură cu Tatăl, împărtăşindu-Se pînă şi de cele mai intime şi mai negrăite atribute ale Acestuia, dar împletindu-se într-o nemăsurată smerire (şi, că să spunem aşa, conformîndu-se condiţiei) celor aflaţi atît de departe de ţel[41]. Fiindcă, altminteri, cum ar putea suferi Cel aflat dincolo şi mai presus de toate - fără încălcarea sfinţeniei Sale - părtăşia materiei pieritoare şi a trupului?

Iată, deci, cum se explică strînsa legătură[42] ce uneşte Cuvîntul dumnezeiesc de întreaga zidire şi-L face să ţină hăţurile universului, pe care-1 pune şi îl menţine în mişcare prin netrupeasca şi dumnezeiasca-I putere, ghidîndu-I întru deplina-I înţelepciune aşa cum socoate El că-i este acestuia spre bine. 13. Demonstraţia acestui lucru îmi pare acuma evidentă. Fiindcă dacă acele componente ale universului pe care de obicei le numim «elemente primare[43]»

---

40 ᴛOv &pn Yevo|i**£vG**)v «mai-adineauri ivite», subliniază efemeritatea creaturii, inconsistenţa ei în relaţia cu divinul (n. tr.)

41 Sau de piscul cunoaşterii, al rostului fiinţei - ᴛoi<; -rfjţ ăxpaţ d(7ioXip,nr|avou£voi<; (n. tr.)

42 Textual: «întrepătrundere» (n. tr.)

43 Sau «stihii» - itpCna crauxrîa (n. tr.)

(aşadar: pămîntul, apa, aerul, focul), a căror natură nu are în ea nimic raţional - după cum singuri ne dăm seama - ar putea fiinţa prin ele însele, sau dacă ar fi adevărat că în adîncul tuturor lucrurilor zace una şi aceeaşi esenţă (şi pe care învăţaţilor în ale acestei ştiinţe le place să o numească fie a-toate-primitoare, fie maică, fie mancă, dar despre care toţi ne spun că este lipsită de orice fel de înfăţişare sau chip, că este neînsufleţită şi lipsită de raţiune), atunci întreb: de unde şi-ar fi putut ea dobîndi rostuirea? Ce ar fi putut determina deosebirea dintre elemente, sau, dimpotrivă, atracţia şi unirea contrariilor? Cine a dat poruncă mai grelei stihii a pămîntului să se lase purtată de apă? Cine a inversat însuşirile apei (care ştim că nu curge decît în jos) şi a purtat-o pînă sus, în nori? Cine a silit vlaga focului să se furişeze în ascunzişurile lemnului şi să se amestece cu elementele atît de contrarii naturii lui? Cine a inclus în răcoarea aerului o anume virtute termică, punînd astfel capăt războiului dintre ele, sub forma îngăduinţei? Cine a înzestrat muritoarea spiţă a oamenilor cu posibilitatea perpetuării, pre-lungindu-i existenţa pînă-n vecia vieţii celei fără de moarte?[44] Cine a dat aici chip bărbatului şi a închipuit femeia, făcîndu-i să-şi corespundă unul altuia, într-o deplină armonie, şi a iscusit pentru toate fiinţele principiul generării? Cine preface fluiditatea seminţei bărbatului, - care nu e mai mult decît o biată scursură pieritoare şi insensibilă - în ceva care să poată da viaţă unei fiinţe? Cine lucrează chiar şi astăzi toate acestea şi nenumărate alte minunăţii ale minunăţiilor, mai presus de puterea noastră de minunare? Cine duce la capăt, zi cu zi şi ceas cu ceas, prin nevăzuta şi insensibila Lui putere, toate aceste treziri la viaţă şi pieriri?

14. Ei bine, cauza tuturor acestor lucruri poate fi pe bună dreptate aflată în Cuvîntul lui Dumnezeu, Care lucrează în chip atît de neînţeles, în calitatea Sa de Cuvînt cu adevărat atotputernic al lui Dumnezeu, El S-a răspîndit în toate în chip netrupesc: şi sus, spre înalt, şi jos, spreadînc - cuprinzînd (ca să spunem aşa) în braţele Sale desfăşurarea[45] întregului univers, adunîndu-1 într-un tot şi legîndu-1 întreolaltă. Prin preaînţeleapta şi raţionala Lui putere, El Şi-a întocmit, din iraţionala, din amorfa şi insesizabila natură a corpurilor, un instrument de o desăvîr-şită armonie, făcînd să-i sune (corzile) în chipul cel mai plăcutjfmînînd însuşi soarele, luna şi stelele cerului, prin cuvinte neştiute, pe o cale care să fie tuturor spre folos.

15. Acelaşi Cuvînt al lui Dumnezeu S-a plecat, pogorîndu-Se singur pe pămînt, unde a pus temeiul tuturor soiurilor de fiinţe şi al atît de frumoaselor plante, în toată felurimea lor. Şi tot acest Cuvînt al lui Dumnezeu S-a scufundat

---

44 Textul, nu foarte precis aici, ar putea implica întrepătrunderea a două planuri: cel al perpetuării speţei şi acela al nemuririi iitm.se prin har. (n. tr.)

45 Sau «direcţiile», «cardinile». - Textual: «întinderile şi măsurile», *nkâ.xr\ xe xai [iexr* (n. tr.)

pînă-n adîncurile mării, dînd la iveală spiţa peştilor şi iscusind şi acolo fiinţe cu adevărat nenumărate, în nesfîrşita lor varietate. Şi tot El desăvârşeşte (fătul) înăuntrul pîntecelui matern, plăsmuin-du-1 şi dîndu-i viaţă în făurăria naturii. El este Cel Care, schimbînd natura însăşi a apei, o sloboade de greutatea ce o face să curgă, după care, odată ajunsă uşoară, o înalţă pînă foarte sus (în care timp o şi îndulceşte); iar mai apoi o aduce din nou (şi cu măsură) pe pămînt - în anumite anotimpuri, totuşi, cu mai mare abundenţă. 16. Şi îndată, aidoma unui foarte bun gospodar care s-a îngrijit să-şi irige moşia şi să pătrundă de umezeală uscăciunea (pămîntului), El îi dă un chip pe de-a-ntregul nou, ajutîndu-Se pentru aceasta fie de farmecul florilor, fie de felurite alte efecte, de dulceaţa miresmelor, de succesiunea înnoitoare a fructelor, sau oferind gustului prilejuri de bucurii nenumărate. 17. Dar, oare, de ce ar trebui să mă încumet să înşir acum (toate) putinţele dumnezeiescului Cuvînt şi să încerc ceea ce, de fapt, nu poate fi făcut de nimeni, de vreme ce puterea (Lui) reduce puterea noastră de judecată la aproape nimic? Au fost unii care I-au dat numele de «Natură universală»; alţii, de «Suflet al universului»; iar alţii, acela de «Destin». Alţii însă au identificat în El pe Dumnezeu Cel mai presus de toate, confundînd în urma nu ştiu cărui fapt nişte lucruri care în realitate sînt foarte puţin compatibile între ele şi îmbrâncind pe însuşi Stăpînul a toate, Puterea cea nenăscută şi neajunsă, de sus pînă aici, jos, pe pămînt; şi au şi înzestrat-o cu un trup material şi pieritor, despre Care mai apoi au zis că ar fi o fiinţă aflată undeva la mijloc, între făpturile necuvântătoare şi cele cuvîntătoare, precum şi între cele muritoare şi cele nemuritoare.

Ei, aşa zic cîte unii.

12. 1. Dar dumnezeiasca Tradiţie ne învaţă că (Binele) Cel mai presus de tot binele şi Cauza tuturor este totodată şi mai presus de toată puterea de înţelegere, ceea ce-L face să fie de negrăit, de nedescris şi cuneputinţă de numit, mai presus de concepte şi de puterea noastră de judecată, cu neputinţă de categorisit, neexistînd nici în trup, nici în cer, nici în văzduh, sau în vreo altă parte a universului, ci ascunzîndu-Se desăvîrşit în afara tuturor în negrăitul adînc al cunoaşterii. Da, numai pe Acesta ne învaţă Dumnezeieştile Scripturi să-L mărturisim a fi pe drept cuvînt Dumnezeu: (o fiinţă) deosebită de orice mod de existenţă trupească şi opusă oricărui raport de dependenţă. Asta şi face ca toate să se poată trage din El, iar nu numai să capete existenţă prin El - ni se spune. 2. Iar El, sălăşluind ca un împărat undeva înăuntru, în ascunsul, în taina nepătrunsei lumini, pune lege şi ordonează totul numai prin puterea voii Sale. Fiindcă numai datorită voii Sale există toate cele ce sînt; ce nu voieşte El, nici nu poate fi. Toate cele vrute de El sînt bune, fiind El însuşi bun prin însăşi fiinţa Sa. Fiindcă Cuvîntul lui Dumnezeu, prin Care îşi capătă fiinţă toate, izvorăşte în

chip negrăit, revărsîndu-se de sus, din Bunul Tată, ca apa rîului dintr-un nesecat şi veşnic izvor, aducând tuturor prisos de mîntuire.

3. Un soi de pildă poate fi aflată chiar din alcătuirea noastră. Intelectul[46] este o facultate cu desăvîrşire nevăzută. Nici un om nu s-a priceput vreodată să arate ce şi cum este el, de fapt. Aidoma unui împărat, el sălăşluieşte undeva înăuntru, în cele mai nepătrunse locuri ale alcătuirii noastre , de unde însă singur porunceşte ce anume trebuie făcut. Astfel purcede din el singură-născuta sa facultate a graiului, izvodită în chip tainic (şi în virtutea unei puteri cu neputinţă de numit) parcă în adîncurile cele mai secrete ale fiinţei, părinteşti. Şi tot astfel ajunge aceasta să fie pentru toată lumea cel dintîi vestitor al cugetului părintesc, dînd făţiş de ştire cele vrute de părintele ei în acele ascunse locuri. 4. Şi iar aşa ajunge şi lumea să se împărtăşească din foloasele graiului, chiar dacă nimeni nu i-a putut vreodată vedea părintele cu ochii. Or, cam în acelaşi chip (deşi, mai curînd, mai presus de orice chip şi asemuire), Cuvîntul cel desăvîrşit al lui Dumnezeu, împăratul a toate (Cuvîntul, spun, Care fiind Fiul Unul-Născut al Tatălui, nu-şi are temeiul numai în posibilitatea rostirii şi a Cărui natură nu e determinată nici de alcătuirea silabică, nici de substantive sau verbe, şi nu se face cunoscut sub chipul unui glas purtîndu-se spre noi prin aer, ci este Cuvîntul cel viu şi activ tocmai al lui Dumnezeu, Cel aflat mai presus de toate), fiind El esenţialmente - dacă se poate spune astfel - puterea şi înţelepciunea lui Dumnezeu, se naşte din împă-rătească Dumnezeire a Tatălui ca o odraslă bună a unui părinte şi el bun, rourînd - spre mântuirea tuturor lucrurilor - întreaga zidire, şi scăldînd cu propria-I desăvîrşire totul în săvîrşirea vieţii şi a raţiunii, a înţelepciunii şi a luminii şi a tot binelui, cernind nu numai peste creaturile Sale, aflate cel mai aproape şi la îndemînă Sa, ci chiar şi peste cele de departe, de pe pămînt, din mări şi din oricare altă modalitate de existenţă. 5. Acestora, tuturor, El le rânduieşte cu cea mai mare dreptate limitele, domeniile, legea[47] şi ordinul de dependenţă, legiuind şi hotărând fiecăruia, cu împărătească autoritate, ce i se cuvine: astfel, pe unele le sălăşluieşte în bolţile cele mai presus de lumea (văzută), pe altele chiar în cer, altora le rânduieşte sălaşurile din înaltul eterat, altora aerul sau pămîntul; iar mai tîrziu, cînd vine vremea ca ele să se mute din nou în altă parte, El le judecă viaţa cu luare aminte, cerîndu-le socoteală pentru starea lor sufletească şi pentru apucăturile deprinse. Şi se îngrijeşte de viaţa şi de hrana nu numai a făpturilor cuvîntătoare, ci şi de a celor necuvîntătoare - spre folosul celor cuvîntătoare. 6. Acelora, El le îngăduie bucuriile vieţii acesteia vremelnice şi supuse morţii; pe cînd acestora din urmă le oferă posibilitatea împărtăşirii din viaţa cea fără de moarte. Ca Fiu al lui Dumnezeu ce este, El pe

46 Sau mintea, vouţ (n..tr.)

47 Textual: «legile şi moştenirea» (n. tr.)

toate le înzestrează cu putere, făcîndu-Se prezent în toate şi aşezînd peste toate pecetea chemării Sale[48]. Şi privind în sus la Părintele Său, ca fiind Mîntuitor comun tuturor, cu încuviinţarea Aceluia El le chiverniseşte după cuviinţă pe cele aflate jos, după Sine, rămînînd întrucîtva undeva, între Unul şi celelalte, ca să poată trage fiinţa creată spre (Dumnezeul) necreat.

7. Aşadar, ca mijlocitor, Cuvîntul lui Dumnezeu ajunge să fie ca un nod de nedesfăcut, legînd între ele două realităţi distincte şi neîngă-duindu-le să se depărteze prea mult una de alta. El este pronia universală, straja şi cîrmuitorul tuturor lucrurilor. El este puterea lui Dumnezeu şi înţelepciunea Lui. El: Dumnezeu Cel Unul-Născut, Cuvîntul născut din Dumnezeu. «întru început era Cuvîntul, şi Cuvîntul era la Dumnezeu, şi Dumnezeu era Cuvîntul. Toate prin El s-au făcut, iar fără El n-a fost nimic din cîte s-au făcut». Aşa ne învaţă sfinţita doctrină a cuvîntătorilor de Dumnezeu. El este deci şi grădinarul a toate, prin Care încolţeşte şi înfloreşte starea de fiinţă a tuturor. Pătrunzînd necontenit totul cu roura-rea Sa, El îi primeşte pururi şi prospeţimea şi farmecul. 8. Astfel trăgînd din hăţuri, El străbate de-a dreptul prin toate, ţinînd sub semnul dirigui-tor al Tatălui Său cîrma imensei corăbii a universului.

Iată, dar, cît de iscusit este Fiul Acesta Unul-Născut pe Care Dumnezeu cel aflat dincolo de toate L-a născut - rob bun al unui Tată bun -dăruindu-L acestei lumi ca pe cel mai de preţ bun al ei, ca sufletul unui trup altminteri neînsufleţit, şi slobozindu-Şi Cuvîntul în necuvîntătoarea întocmire trupească, luminînd şi înviorând cu dumnezeieasca putere a Acestuia, informa, nevăzuta, neînsufleţita şi neîntocmita noastră condiţiede făptură. De aceea şi trebuie să-L mărturisim şi să-L proslăvim: fiindcă El este Cela Ce sălăşluieşte pretutindeni, înăuntrul materiei şi în stihii; El este Acela Care pe toate le generează; El însuşi este lumina - dar în acelaşi timp şi vlăstarul gîndit[49] - al negrăitei Lumini, unul în esenţa Sa (întrucît purcede din Tatăl cel Unul), dar înzestrat cu puteri fără număr.

9. Să nu ne închipuim cumva că de vreme ce universul este ceva atît de complicat, se cere să presupunem şi existenţa unei mulţimi de puteri care să-l diriguiască ; după cum mulţimea creaturilor nu presupune fiinţarea mai multor zeităţi. Ce cumplită copilărie au săvîrşit, în rătăcirea lor, adepţii politeismului cînd au zeificat anumite componente ale marelui tot şi cînd au mărunţit universul cel unul! 10. Este ca şi cum am osebi ochiiide acel întreg care este omul şi am spune că ei sînt omul; sau, iar, ca şi cum am spune despre urechi că ele sînt alt om; despre cap, la fel; şi tot îmbucătăţind noi cînd gîtul, cînd pieptul sau umerii sau picioarele sau mîinile sau celelalte mădulare (şi dacă am

48 Textual: «şi îndestulînd toate lucrurile cu putere cuvîntătoare» sau «gîndită», «spirituală» - Aoyixâc pentru voepog (n. tr.)

49 Sau «duhovnicesc», voepov (n. tr.)

purcede tot astfel şi cu facultăţile sale perceptive), am ajunge să facem din acel unic om o sumedenie de oameni şi sigur că ne-am face de rîsul oricărui ins de bun simţ. Ei bine, tot aşa stau lucrurile şi cu cine, din părţile universului celui unul, ajunge să facă o grămadă de zei, sau cu cine zeifică însuşi acest univers creat, alcătuit din atîtea componente - neţinînd seama de faptul că firea dumnezeirii nu este nicidecum divizibilă în părţi componente: fiindcă în cazul cînd ar fi compusă, ea ar presupune existenţa unei realităţi superioare , în stare să o alcătuiască. Şi încă ceva: alcătuită din mai multe părţi, ea n-ar putea în nici un caz fi ceva dumnezeiesc. Mă întreb, de altminteri: cum ar putea fi altfel, de vreme ce în alcătuirea ei ar însemna să fie cuprinse realităţi şi inegale şi deosebite - unele dintre ele mai rele, iar altele mai bune? Or, fiind ea şi simplă şi neîmpărţită şi fără alcătuire, iat-o dintr-odată lăsînd în urma ei întreaga rostuire a lumii văzute! 11. Asta şi voia să zică vestitorul adevărului atunci cînd spunea cu glas răspicat că numai Cuvîntul lui Dumnezeu, Care singur este anterior tuturor lucrurilor, poate fi numit mîntuitorul tuturor fiinţelor cuvântătoare, în vreme ce Dumnezeul Cel transcendent, Cela ce-L naşte pe Cuvîntul, în calitatea Sa de cauză unică a toate, poate fi pe drept cuvînt numit Tatăl Cuvântului Celui Unul-Născut, şi nu îngăduie intuirea nici unei cauze superioare Sie-şi. De aceea şi este El unul. De aceea şi Se naşte Mîntuitorul a toate din El ca Unul-Născut: El,, Cuvîntul lui Dumnezeu, Cela Ce este în toate. Iar universul acesta văzut poate fi asemuit unei harpe alcătuite dintr-o mulţime de corzi, unele pentru sunete înalte, altele pentru sunete joase, unele mai încordate, altele mai slabe, iar altele potrivit de întinse - dar toate cît se poate de bine acordate ca să se poată cînta din eleaşa cum trebuie: fiindcă şi el, deşi alcătuit dintr-o mulţime de părţi şi de alcătuiri, din rece şi din opusul acestuia, adică din cald, din umed şi, iar, din opusul acestuia, adică din starea uscată - din clipa în care le-a văzut punîndu-se de acord între ele în temeiul uneia şi aceleiaşi armonii, sigur că ne apare ca un măreţ instrument muzical, creaţie a Dumnezeului Celui mare; din care instrument dumnezeiescul Cuvînt (Care nu e alcătuit din părţi sau din îmbinarea unor elemente contrarii, ci este unitar şi simplu), cîntă pretutindeni cu pricepere şi cu tîlc, înălţînd[50] Părintelui Său, împăratului a toate, cîntarea cuvenită şi făcută pe potriva Lui. Fiindcă aşa cum trupul - un singur şi acelaşi trup - este alcătuit din alăturarea unei mulţimi nenumărate de mădulare şi de părţi, de organe şi de măruntaie, coordonate de indivizibila dar unitara prezenţă a sufletului şi de intelect (care şi el este nedivizat, netrupesc şi unic), la fel şi în cazul universului, care - deşi alcătuit din multe părţi - rămîne unitar; ceea ce face ca şi Cuvîntul lui Dumnezeu, Cel Preaputernic şi Atotputernic, purtîndu-Se singur prin toate şi pe toate

50• 341. Sau «răspunzând», «replicând» (n. tr.)

coordonîndu-le în chip nevăzut, să poată fi socotit cauza tuturor celor din cuprinsul Lui.

12. Nu vedeţi oare cu ochii voştri cum arată universul? Cum unul şi acelaşi cer prinde într-o aceeaşi îmbrăţişare puzderia necuprinsă şi dănţuitoare a stelelor? Sori nu-s mai mulţi, ci unul singur; dar nu umbreşte el, prin prisosul său de lumină, scânteierile tuturor celorlalte stele? La fel şi cu Tatăl (deşi este unul singur); şi tot aşa I se cuvine şi Cuvîntului Său să fie, ca Fiu bun al unui Părinte bun. Dacă cineva va găsi de obiectat cum de nu-s ei mai mulţi, ei bine, îl aştept să se plîngă mai departe de faptul că nici sori şi nici luni nu-s mai mulţi şi mai multe, nici mai multe lumi, şi-1 aştept cu încă zece mii de pricini de nemulţumire, în încercarea lui nebunească de a întortochea fără rost tocmai buna aşezare şi întocmire a lucrurilor. Fiindcă aşa cum în lumea noastră văzută un singur soare umple de lumină întregul spaţiu[51], tot aşa în ordinea gîndită Cuvîntul lui Dumnezeu cel Unul şi Atotputernic le luminează pe toate într-un fel care nouă ne rămîne nearătat şi nevăzut.

13. Şi la om, unul şi acelaşi suflet, una şi aceeaşi facultate raţională, poate fi temeiul unui mare număr de tendinţe . Munca câmpului sau construcţia corăbiilor, navigaţia sau zidirea caselor - pe toate deprinzîn-du-le, le poate face. Una şi aceeaşi facultate raţională a omului poate cuprinde nesfîrşitul şir al ştiinţelor: geometrie, astronomie, gramatică, retorică, medicină - excelând nu numai în disciplinele teoretice, ci tot pe atît şi în cele practice. Şi uite că totuşi nimeni n-a presupus vreodată că în acelaşi trup ar putea exista mai multe suflete, şi nici nu s-a minunat de coexistenţa mai multor moduri [simultane] de a fi, pe care să le fi dedus din varietatea înclinaţiei noastre spre cunoaştere! 14. Sau să admitem că am lua de jos un boţ inform de noroi şi că am începe să-1 frămîntăm între degete, făcîndu-1 să capete înfăţişarea unui animal avînd capul într-un fel, labele din faţă şi din spate în alt fel, ochii şi ei altfel, şi tot aşa mai departe, cu fălcile, cu urechile, cu botul, cu nările, cu coşul pieptului şi cu umerii - dar respectînd regulile artei; ei bine, alăturarea mai multor tipuri, părţi şi mădulare, în ansamblul unuia şi aceluiaşi trup, nu demonstrează nimic privitor la o presupusă multitudine de artişti [care să-i fi dat naştere]; lauda îi revine doar aceluia singur dintre noi, care va fi pus la cale totul în virtutea unei anumite intenţii şi a unui anumit impuls creator.

Or, tot aşa se petrece şi în cazul universului acestuia al nostru: unul fiind (deşi alcătuit dintr-o mulţime de părţi), nu are de ce încuraja presupunerea unei mulţimi de forţe creatoare (şi, ca atare, nu are cum să ne îndemne la identificarea unei pluralităţi de zei), ci ne obligă la teologhisi-rea dumnezeirii unice, prea-iscusite şi prea-armonioase, a puterii şi a înţelepciunii lui Dumnezeu, care pe toate le străbate cu forţa Sa unică şi cu unica Sa putere

51 Textual: «întreaga lume sensibilă» (n. tr.)

creatoare, umplînd totul cu prezenţa lor şi nelăsîn-du-le să le scape nimic în lume, întocmind şi însufleţind totul; pe scurt, veghind asupra tuturor în ansamblu şi asupra fiecăruia în parte - fiinţe sau lucruri - în chipul cel mai felurit cu putinţă.

15. După acelaşi tipic străbate văzduhul, într-un iureş, una şi aceeaşi lumină a soarelui, luminîndu-ne ochii şi încălzindu-ne, îngrăşînd[343] pămîntul, făcînd plantele să crească, făcîndu-se măsura timpului, călăuză stelelor, străbătînd cerul, revărsîndu-se peste lume şi făcînd tuturor simţită puterea lui Dumnezeu. Ei bine, pe toate acestea ea le face în virtutea uneia şi aceleiaşi înzestrări fireşti a sa. Sau iar: puterea focului purifică aurul, dar topeşte plumbul; înmoaie ceara, întăreşte noroiul şi carbonizează lemnul - totul în virtutea unicei sale puteri de ardere. 16. Or, tot aşa şi Cuvîntul lui Dumnezeu, împăratul suprem, Care pe toate le străbate, în toate sălăşluieşte şi este prezent pretutindeni, atît în cer cît şi pe pămînt, Se face călăuza tuturor celor nevăzute precum şi a celor văzute, mînînd cu negrăitele-I puteri soarele, cerul şi întregul univers. Cu puterea Sa dătătoare de putere, El Se face prezent în toate, pretutindeni pur-tîndu-Se, rourînd pînă şi peste soare, peste lună şi stele, lumină izvorîtă din veşnicu-I izvor de lumină . Cerul - pe care l-a făcut să fie cea mai adecvată replică a propriei Sale măreţii - este în veci stăpînirea Lui, Care puterile cele mai presus de cer şi de lumea [văzută] - a îngerilor, a duhurilor şi a (celorlalte) fiinţe spirituale - le umple de viaţă, de lumină, de înţelepciune, precum şi de toate virtuţile şi de tot binele potrivit lor, din propria-i vistierie. Potrivit aceleiaşi arte a creaţiei, El nu încetează a dărui stihiilor fiinţă, iar corpurilor posibilitatea combinării şi a amestecului, a formei, a chipului şi [a înscrierii într-un anumit] tip, activînd în virtutea aceleiaşi puteri feluri de existenţă nenumărate şi osebite între ele la nesfîrşit, pentru toate fiinţele şi plantele, pentru vietăţile cuvîntătoare şi pentru cele necuvîntătoare; astfel dovedindu-Se stăpîn nu peste lira cu şapte sau cu mai multe corzi, ci peste întregul univers răsunînd (ca lucrare a Cuvîntului creator al întregului) cu o inepuizabilă armonie.

13. 1. Aş vrea acum să stăm de vorbă şi să desluşim de ce anume (fiind El o realitate atît de mare) a trebuit să coboare Cuvîntul lui Dumnezeu spre oameni. Fiindcă El este cîrmuitorul cerului şi al pămîntului, Cuvîntul lui Dumnezeu cel născut ca din supremul izvor al dumnezeirii Tatălui; Cel pururi prezent în lume şi peste lume, Care cu tărie îşi face cunoscută lucrarea pronietoare şi purtarea de grijă faţă de oameni.

Vezi însă că spiţa aceasta nesocotită a noastră, a oamenilor, n-a fost în stare să priceapă adevărul; din care pricină oamenii au început să privească la soare, la lună, la cer şi la stele ca la nişte dumnezei. Şi nu s-au mulţumit cu atît, ci s-au apucat să zeifice însăşi natura aceasta pămîn-tească a lucrurilor, roadele

pământului şi diferitele feluri de hrană, înăl-ţînd idoleşti chipuri Demetrei şi Korei, lui Dionysos şi altora asemenea. 2. Şi nu numai atît, de vreme ce n-au şovăit să zeifice cugetele propriei lor minţi - ba pînă şi graiul, care le face cunoscute. Mintea a luat numele Atenei iar graiului i-au dat numele de Hermes; facultăţile proprii ştiinţelor au fost denumite de ei Mnemosyne şi Muze. Dar nici atît n-a fost de-ajuns; în duhul unei sminteli sporite, şi ca o culme a fărădelegii, ei şi-au îndumnezeit pînă şi propriile porniri pătimaşe de care, dimpotrivă, s-ar fi cuvenit să se ferească şi să le poarte de grijă cu cugetul înfrînat! Aşa au căpătat înfăţişare nouă pofta trupească , pătimaşă, şi neînfrînata tînjeală a sufletului, părţile trupului şi mădularele care îndeamnă la faptă rea, precum şi neînfrînarea de la plăcerile rele, luînd numele lui Eros, al lui Priap, al Afroditei, sau altele asemenea lor. 3. Şi nici atîta n-a fost de ajuns; fiindcă oamenii au decăzut pînă la [a se mărgini la] viaţa aceasta trupească şi vremelnică şi au ajuns să zeifice pe nişte bieţi muritori, pe care, după moarte (care pe toţi ne aşteaptă), i-au făcut să fie eroi şi zei, că şi cum monumentele funerare şi mormintele ar putea izvorî starea de nemurire şi dumnezeirea! Dar încă odată nu numai atît - dacă ne gîndim că au ajuns să adore tot soiul de jivine necuvîntătoare, ba pînă şi cele mai primejdioase reptile! Şi tot nu ajunge: fiindcă iată-i tăind copacii, cioplind piatra, scormonind pământul în căutarea aramei, a fierului şi a celorlalte zăcăminte, iscodind ici şi colo pentru a putea plăsmui tot soiul de înfăţişări de femei şi de bărbaţi, sau chipuri de fiare şi de reptile, pe care mai apoi să le înconjoare cu toată cinstea!

4. Şi tot nu ajunge, de vreme ce ei au fost în stare să vadă zeităţi pînă chiar şi în relele duhuri furişate în interiorul statuilor, ascunse în umbra firidelor, bune doar să lingă libaţiile şi să adulmece fumul jertfelor aduse! Şi uite că tot nu ajunge: fiindcă folosindu-se de descântecele ce intră în neîngăduita îndeletnicire a magiei, de asemenea cântece şi farmece, ei au ajuns chiar să atragă duhurile nevăzute ce se poartă prin aer, şi să se folosească de ele!

De la un neam la altul, au ajuns astfel să fie socotiţi zei feluriţi oameni; la elini se numără în landurile celor învredniciţi cu titlul de eroi sau de zei - printre alţii - Dionysos, Heracle, Asclepios şi Apollo; la egipteni, tot aşa, printre mulţi alţii fuseseră socotiţi zei Horus, Isis şi Osiris; şi este de luat aminte cum nişte oameni, a căror multă ştiinţă îi făcea să se mîndrească cu înjghebarea geometriei, a astronomiei şi a matematicii, nu ştiau să vadă şi nu s-au priceput să descopere, să precizeze şi să definească singuri măsurile proprii puterii divine şi covîrşitoarea ei osebire de starea fiinţelor muritoare şi necuvîntătoare! 5. Lucru care i-a făcut pînă la urmă pe oameni să accepte tot soiul de jivine îngrozitoare, şerpi veninoşi şi fiare sălbatice, cărora n-au mai şovăit să li se adreseze ca unor zei. Aşa au făcut fenicienii cu Melkathar şi cu Uşor, precum şi cu alţi oameni de o cu mult mai joasă spiţă, pe care, pe toţi, şi i-au numit zei.

Aşa şi arabii, cu Dusaris şi cu Obodos, geţii cu Zamolxis sau cilicienii cu Mopsos, tebanii cu Amfiaraus, alţii cu alţii, care toţi n-au depăşit cu nimic condiţia omenească şi nu erau nimic altceva decît nişte oameni.

Precum se vede, şi egiptenii, şi fenicienii, şi elinii - pe scurt: întreg neamul omenesc scăldat de lumina soarelui - fie că din nebăgare de seamă, fie că din întîmplare (sau) amăgit de cine ştie ce lucrare diavolească - a ajuns să cinstească în chip de zei şi eroi, să aducă jertfe şi să instituie culte împănate cu tot soiul de înşelăciuni vrăjitoreşti, să zidească temple şi să înalţe sanctuare atît în cetăţi cît şi prin cătune: fie unor părţi alcătuitoare ale universului, fie stihiilor, fie roadelor pămîntului, sau propriilor lor porniri pătimaşe, smintelilor şi închipuirilor de inspiraţie demonică; înaintea cărora făcuseră la fel cu nişte bieţi oameni supuşi celor mai omeneşti încercări ale vieţii, care nici măcar nu înjghebaseră -cât le fusese lor dat să trăiască - vreun dreptar de virtute, nici nu puseseră temeiurile vreunei filosofii, nu făcuseră nimic profitabil în viaţă şi nici nu lăsaseră în urma lor învăţăcei porniţi pe calea virtuţii; cu nişte oameni de la care nu se păstra nici o învăţătură, nimic scris în folosul nevoitorilor spre o viaţă închinată binelui, şi cărora nu le fusese mintea decât la muieri şi la plăceri urîte. în schimb, singur-adevăratul şi transcendentul Cuvînt al lui Dumnezeu, împăratul şi Creatorul tuturor, ajunsese să nu mai însemne pentru ei nimic. Şi ajunseseră ei la o asemenea nebunie, la o asemenea rătăcire a minţii, încît dacă pe de o parte nu se dădeau în lături de la a se închina unor muritori oarecari ca unor zei, totuşi se mulţumeau să regăsească la aceştia obişnuitele porniri ale oamenilor, aceleaşi iubiri nelegiuite, aceleaşi fapte rele, aceleaşi nenorociri mergînd pînă la moarte!

Toate acestea ei nu le înfăţişau ca pe nişte lucruri spuse de alţii dar totuşi îndoielnice[52], ci drept tot atîtea fapte cărora le stăteau ei înşişi mărturie; şi cu toate că recunoşteau şi greşelile, şi mizeriile, şi moartea eroilor lor (iar mai înainte desfrînările lor, legăturile lor perverse cu alţi bărbaţi sau răpirea unor femei), lucrul acesta nu-i împiedica să împîn-zească toate cetăţile şi cătunele şi tot locul cu temple, cu statui şi cu sanctuare, dînd pierzaniei propriile lor suflete prin imitarea unor asemenea zeităţi.

6. Fiindcă dacă este adevărat că se întîmpla să-i mai auzi vorbind şi despre nişte zei, despre fiii unor zei, despre nişte eroi sau despre anumiţi demoni buni, în realitate se petrecea exact contrariul, în sensul că ei puneau în valoare exact contrariul celor ce s-ar fi cuvenit revelate. Era întocmai ca şi cum cineva, vrînd să arate altuia soarele sau ceilalţi luminători ai cerului, în loc să-şi ridice privirea spre înalt, ar începe să scormonească cu mîna pe jos prin ţarină, căutînd să dea de urma forţelor cereşti în noroi şi în glod. Ei bine, aşa ceva au făcut oamenii cînd au început să se amăgească singuri sau din înşelătorul

52 Sau -«criticabile»- (n. tr.)

îndemn al răilor demoni, ajungînd să caute fiinţa cea gîndită - cea mai presus de cer şi de univers -a dumnezeirii, undeva jos, în lumea trupurilor şi a devenirii, în pătimirile celor sortiţi morţii, sau pînă chiar şi în moartea lor. S-a ajuns astfel la asemenea nebunie, încît lumea n-a mai şovăit să le aducă jertfă tot ce avea ea mai de preţ pe lume, fără să mai ia în seamă legăturile care-i uneau[53] (cu cei aduşi jertfă) şi mergînd pînă la a înjunghia - în nebunia şi în rătăcirea minţii lor - pe singurul şi mult-iubitul lor copil!

7. Or - mă întreb - există oare nebunie mai mare decît să ucizi nişte fiinţe omeneşti şi să mînjeşti toate oraşele şi fiecare casă din cuprinsul lor cu sîngele celor din spiţa ta? Şi totuşi ce altceva spun elinii? Nu-i plină istoria lor de amintirea unor asemenea grozăvii? Nu jertfeau oare fenicienii lui Kronos, în fiecare an, pe singurii şi mult iubiţii lor copii? Sau la Rodos nu-i erau oare jertfiţi oameni aceluiaşi zeu în a şasea zi a lunii metageitnion? La Salamina, un anumit ins - după ce fusese purtat în jurul sanctuarului Atenei Agraulis şi al lui Diomede - înconjura de trei ori în goană altarul, după care preotul îl străpungea cu o lance în dreptul stomacului şi îl ardea de tot pe rug. Dar poate că cele mai numeroase jertfe omeneşti au fost aduse în Egipt; la Heliopolis îi erau aduse Herei trei asemenea jertfe zilnic, pînă cînd - dîndu-şi seama de grozăvie -regele Amosis a dat porunca înlocuirii lor cu jertfa a tot atîtea figurine de ceară. La Chios era obiceiul să-i fie sacrificat lui Dionysos Omadios un om care era făcut bucăţele. La Tenedos, la fel. Şi la Sparta se aduceau jertfe omeneşti - lui Ares. La fel se petrecea şi în Creta, unde jertfele omeneşti îi erau aduse lui Kronos. în Laodiceea Siriei, îi era jertfită Atenei cîte o fecioară (în ultima vreme însă, o ciută).

Atît libienii cît şi cartaginezii obişnuiau să-şi îmbuneze zeităţile cu sacrificii omeneşti. Dumatenii din Arabia jertfeau în fiecare an cîte un tînăr, pe care-1 îngropau sub altar; iar din istorie ştim că toţi elinii, înainte de a porni la război, purcedeau în comun la sacrificii omeneşti. Tot aşa cu tracii şi cu sciţii. Atenienii comemorează şi astăzi pe tinerele fete ale lui Leos, precum şi uciderea fiicei lui Erehteus. Dar cine nu ştie că şi acum, în capitală, la sărbătoarea lui Iupiter Latiaris, încă se rnai înjunghie cîte un om? 8. Mărturie că stau lucrurile aşa sînt cei mai venerabili filosofi. Dio-dor, care a adunat laolaltă ce a găsit prin biblioteci, spune că libienii jertfeau două sute dintre cei mai de seamă tineri ai lor în public şi că acestora li se adăugau încă nu mai puţin decît alţi trei sute. Dionisie, istoricul romanilor, scrie lămurit că Zeus şi Apollo le-au cerut aşa-numiţilor aborigeni din Italia sacrificii omeneşti, adăugind că aceştia din urmă se grăbiseră să jertfească zeităţilor cîte o parte din tot ce aveau ei; dar că, de vreme ce nu jertfiseră fiinţă omenească, avuseseră de pătimit tot soiul de

53 Textual «fără să mai ia seama la fire» (n. tr.)

năpaste, de care nu putuseră scăpa decît prin pieirea celei de a zecea părţi dintre ei - un sacrificiu decimant care pînă la urmă le pustiise meleagurile.

Vedeţi dar ce fel de năpaste urmăreau întreaga spiţă a oamenilor încă din cele mai vechi timpuri.

9. Or, asemenea nenorociri încă tot nu erau de ajuns; fiindcă lumea cădea pradă şi altor mii de calamităţi de nestăvilit. Toate popoarele pămîntului, elini sau barbari, se împotriveau unul altuia, ca sub imperiul unei boli de nevindecat, ca minaţi în neştire de o putere demonică, nepu-tîndu-se înţelege şi neputînd profita în nici un fel unele de la altele, îmbu-cătăţind sau ştirbind ici şi colo cîte ceva din marele tot al naturii lor comune. în toate colţurile pămîntului oamenii se învrăjbeau în temeiul unor legi şi constituţii care-i împingeau la luptă. 10. Faptul luase o asemenea amploare încît, înrăiţi în vrăjmăşii, oamenii îşi depanau toată viaţa în lupte şi în războaie; ajunsese cu neputinţă să umbli altfel decît înarmat pînă-n dinţi, gata de luptă; la ţară, ţăranii umblau şi ei înarmaţi, şi de vreme ce le era gîndul mai mult să cumpere arme decît unelte, se mîndreau să poată pune stăpînire pe bunurile şi pe fiinţele vecinilor lor. 11. Mai mult decît atît: pînă şi în istorisirile lor despre zeii lor găseau eitemeiuri de viaţă rea şi nelegiuită; aşa încît, dedîndu-se tuturor formelor viciului, ajungeau să-şi surpe nu numai sănătatea ci şi sufletele! Şi nu numai atît, de vreme ce - călcînd în picioare fireştile noastre limite - au ajuns oamenii la săvîrşirea celor mai neînchipuite fărădelegi, făcînd unii cu alţii nişte fapte de necrezut: «bărbaţii au purces cu bărbaţii la tot ce putea fi mai de ruşine, primind apoi chiar în ei plata firească a rătăcirii lor» - cum spun Sfintele Scripturi. 12. Şi nici atît n-a fost de ajuns; fiindcă, dînd meditaţiei lor fireşti privitoare la divinitate o formă alterată, oamenii au ajuns pînă la urmă să-şi închipuie că pe lume nimic n-a fost prevăzut (de Dumnezeu), că nimic nu este cîrmuit de El , şi, ca atare, s-au văzut siliţi să atribuie fiinţarea şi subzistenţa a toate iraţionalei şi spontanei naturi a destinului şi necesităţii! 13. Dar nu numai atît; fiindcă de vreme ce-n închipuirea lor sufletul pierea odată cu trupul, ei ajunseră să se mulţumească cu o viaţă animalică, cu o viaţă ce nu merita să fie trăită, în care gîndul nu le era la natura sufletului; o viaţă în care ei nu aveau a se aştepta la o hotărîre a dumnezeieştii judecăţi, nici la răsplătirea virtuţii, şi în care nici nu se gîrideau că trăind altfel decît sub semnul dreptăţii, fiinţa lor s-ar putea în cele din urmă alege cu pedeapsă!

14. Aşa se face că, pînă la urmă, datorită tuturor acestor forme ale răului, popoare întregi ajunseseră să ducă o viaţă animalică, în care -lăsîndu-se-n voia celei mai profanatoare şi mai nelegiuite dintre legături

- au fost unii care s-au încurcat cu propria lor mamă; alţii s-au căsătorit cu surorile lor; alţii şi-au siluit fetele sau şi-au ucis oaspeţii cărora le oferiseră adăpost. Au fost unii care au şi simţit gustul cărnii de om; cîte unii care, după ce şi-au sugrumat bătrînii, au şi ospătat din ei - sau care i-au aruncat de vii să fie sfîşiaţi de dini.

Timpul nu-mi îngăduie să arăt toate ponoasele străvechii boli care ajunsese să fie stăpînă peste întreaga omenire. 15. Dar asemenea fapte - şi nenumărate altele ca ele - au făcut, desigur, ca iubitorul de oameni Cuvînt al lui Dumnezeu, milostivindu-Se de cuvîntătoarea gloată a oamenilor, să-i certe spre binele lor pe cei ce se lepădaseră de Eh odinioară prin proorocii Săi, cu mult înaintea acestora prin alţi bărbaţi iubitori de Dumnezeu, iar după ei prin prietenii Săi; după care, prin legi, prin îndemnuri şi prin fel de fel de învăţături, a înjghebat pentru oameni un fel de preambul şi temei[54] pentru slăvirea lui Dumnezeu. Or, în clipa dnd -sătui să tot fie purtaţi încolo şi încoace şi să se lase sfîşiaţi fără milă (dar nu de lupi sau de cine ştie ce sălbăticiuni, ci de demonii cei răi şi cruzi şi de duhurile cele silnice şi pierzătoare de suflete) - au început oamenii să simtă lipsa unui ajutor mai puternic dedt tot ajutorul ce le putea veni de

la oameni, a sosit printre noi de bunăvoie însuşi Cuvîntul lui Dumnezeu, dînd ascultare îndemnului primit de la preabunul Său Tată. 16. Pricina arătării Sale aici în mijlocul nostru a stat în cele învederate: ele toate L-au făcut să vrea unirea cu toţi oamenii; dar lucrul acesta El l-a săvîrşit într-un chip neobişnuit Sieşi (Care, nefiind fiinţă trupească, şi obişnuit fiind să străbată nevăzut întregul univers, îşi vădeşte minunata forţă creatoare chiar prin lucrările Sale din ceruri şi de pe pămînt) - adică sub o formă nouă, foarte deosebită de condiţia Sa obişnuită. Prin mijlocirea unei fiinţe[55] supuse morţii, a consimţit să stea El însuşi de vorbă cu muritoarele noastre fiinţe şi să sălăşluiască printre noi, punînd astfel la cale mîntuirea firii noastre muritoare prin (ceea ce conţinea El însuşi) asemenea (ei în această nouă persoană a Sa).

14.1. Dar să arătăm acum de ce - vrînd El să ia legătura cu oamenii -a ajuns Cuvîntul cel netrupesc al lui Dumnezeu să se folosească de trup ca de o unealtă.

De fapt, cum altfel ar fi putut esenţa cea dumnezeiască, cea insesizabilă, cea nematerială şi nevăzută, să se manifeste unor fiinţe învăţate să caute pe Dumnezeu într-o lume a devenirii (ba chiar aici, jos, pe pămînt) - aşadar unor fiinţe care nu mai erau în stare (sau cărora le lipsea voinţa) să contemple pe izvoditorul şi creatorul tuturor lucrurilor - altfel decît sub chipul şi sub înfăţişare omenească? 2. De asta S-a plecat El pînă la a intra în legătură cu oamenii prin mijlocirea unui instrument supus morţii: adică în temeiul unui soi de analogii - şi numai fiindcă le era lor dragă calea asta; fiindcă (după cum se zice) cele asemenea se atrag. De asta S-a arătat Cuvîntul lui Dumnezeu pe această cale: adică avîndu-i în vedere pe toţi cei pe care nu-i mulţumeşte decît

---

54 «Preambul» sau «premisă» - TtpooCuiov. «Temei», textual: «elemente» - oroixeîa (n. tr.)

55 Textual: «unei unelte», «unui instrument» - 6i opy&vou y&p TOI frvr|ToO (n. tr.)

lucrul văzut cu ochii lor, care-şi caută dumnezeii în statui şi în tot soiul de imagini sculptate dar neînsufleţite,- care-şi imaginează că natura dumnezeiască ar putea sălăşlui undeva în materie sau în trup, şi care aclamă pe alţii (tot oameni şi, prin însăşi condiţia lor, tot muritori) ca zei. 3. De asta Şi-a pregătit El - cu rostul unui instrument - un trup, un adevărat templu preasfînt care să fie sălaşul vizibil al puterii celei spirituale, imagine minunată şi preasfîntă, mai de preţ decît toate neînsufleţitele sculpturi. Orice imagine făcută din materie neînsufleţită şi lucrată de mîinile unor meşteri ca să închipuie ceva - fie din bronz, fie din fier, din aur, din fildeş, din piatră sau lemn -poate prea bine să se transforme într-un sălaş al demonilor; dar chipul[56] acela dumnezeiesc, croit în virtutea dumnezeieştii înţelepciuni, participaîn acelaşi timp şi la viaţă şi la stările cele gîndite[57]. Era un chip[58] încărcat cu toate virtuţile, sălaş al Cuvîntului lui Dumnezeu şi templu sfînt dumnezeieştii sfinţenii. 4. Odată sălăşluit în el, Cuvîntul începea şi El să ia parte la condiţia noastră de oameni - în temeiul naturii noastre comune - şi totodată să Se facă cunoscut. Doar că El n-avea să cadă sub stăpînirea aceloraşi împătimiri (precum ceilalţi oameni), după cum nu avea să Se lege nici de trup în felul în care este legat sufletul omenesc; după cum n-avea nici să decadă din ce fusese El mai înainte şi să se lepede de dumnezeirea Sa. Fiindcă dacă nici măcar razelor soarelui nu li se întâmplă nimic - deşi ele răzbat pînă-n tot locul şi se aştern în drumul lor, printre altele, şi peste necurăţia mortăciunilor - ei bine cu atât mai puţin ar putea pătimi netrupeasca putere a Cuvîntului lui Dumnezeu, în sinea ei; şi cu atît mai puţin va fi fost ea afectată sau degradată din starea ei anterioară, de vreme ce legătura ei cu trupul va fi fost făcută în afara legilor trupului.

Aceasta este lucrarea pe care a făcut-o Mîntuitorul tuturor, ca să ne poată veni tuturor în ajutor şi să ne mîntuiască: anume datorită acestui instrument (al firii) omeneşti, pus la cale de El, de care El s-a folosit exact aşa cum face un cântăreţ din liră atunci când vrea să-şi dovedească priceperea. 5. Un mit de al elinilor spune despre Orfeu că el izbutea să îmblîn-zească tot felul de fiare, potolindu-le instinctele prin darul său de a cînta şi lovind cu plectrul în corzile instrumentului. Poveste redată şi printr-un dans; fiindcă, iată, ajung oamenii să creadă că lira asta neînsufleţită ar putea domestici nişte jivine, ba chiar că ar putea clinti stejarii sub chemarea muzicii! Or, Preaînţeleptul şi întru-totul-priceputul Cuvînt al lui Dumnezeu, punînd la cale tot soiul de leacuri sortite

---

56 Textual: «imaginea», «statuia» - âyccXua (n. tr.)

57• 349. «Gîndite» (cu valoarea acordată acestui determinativ în vechea terminologie bisericească) sau «spirituale» (termen modern, mai ambiguu), pentru voepo ouată, cu referire la stările «înalte», spiritualizate sau înduhovnicite (n. tr.)

58Din nou ă^oiAna, ca mai sus - termen la care Eusebiu revine cu tîlc, în virtutea paralelismului cu imaginile lucrate de mîini omeneşti, de care fusese vorba mai înainte.

sufletelor omeneşti celor robite puzderiei de rele, a luat de astă dată în mînă un instrument muzical care era chiar opera înţelepciunii Sale: anume omul, pe care l-a făcut să înalţe în auzul fiinţelor cuvântătoare (iar nu într-al unor jivine necuvântătoare) cântări peste cântări, pentru a lecui prin remediile dumnezeieştii invăţături toată stricăciunea elinilor şi barbarilor, precum şi iraţionalele, animalicele patimi ce pun stăpânire pe suflet; iar sufletelor bolnave care-1 caută pe Dumnezeu ân lumea aceasta a devenirii şi in ce e trupesc oferindu-le - ca un adevărat şi suveran doctor -tocmai leacul căutat de ei şi potrivit lor: un Dumnezeu în trup omenesc. 6. După care, de vreme ce la cerinţele noastre trupeşti îi era gîndul nu ân mai mică măsură decît la cele ale sufletului, (a îngăduit) ochilor noştri tru-

peşti să vadă nişte minuni nemaipomenite - miracole şi făptuiri ale puterii dumnezeieşti. Urechilor noastre trupeşti le-a dat învăţătură cu o limbă de asemeni trupească, ducînd la bun sfîrşit prin mijlocirea acestei înfăţişări de om luate de El toate cele privitoare la adevărata dumnezeire, şi pe care oamenii numai aşa mai erau în stare să le priceapă.

14. 7. Sigur că pe toate astea El le-a îndeplinit dînd ascultare voii[59] Tatălui, rămînînd El însuşi mai departe imaterial - adică întocmai aşa cum era El şi mai înainte alături de Tatăl - deci, fără să Se altereze în propria Lui esenţă şi fără să-Şi piardă natura, rămînînd mai departe neatins de încătuşarea trupului. Fiindcă activitatea Lui nu se mărginea numai la locul unde se afla vasul acela al Său trupesc, şi nu întîmpina nici o piedică în a fi totodată altundeva în univers. 8. Rezultă că atîta vreme cît avea să petreacă în mijlocul oamenilor, El n-a încetat să umple întreaga lume şi să sălăşluiască alături de Tatăl - de fapt să rămînă în El - continuînd să poarte de grijă la tot ce-i în cer şi pe pămînt şi rămînînd (contrar nouă) cu totul liber să fie în acelaşi timp pretutindeni şi să-Şi ducă mai departe obişnuita şi dumnezeieasca-I lucrare. Omului i-a dat să se împărtăşească din ce este al Său fără însă a primi de la el, în schimb, nimic din cele ce ţin de natura lui muritoare. Fiinţa acestuia supusă pieirii El a făcut-o părtaşă dumnezeieştii puteri fără totuşi a Se împărtăşi, la rîndul Său, din muri-toarea ei natură. 9. Trupeasca-I naştere nu I-a adus nici o pîngărire; iar mai tîrziu, cînd a fost să se despartă de ce era acum muritor, El n-a avut de pătimit nimic în propria-I nepătimire - aşa cum şi cîntăreţul din liră nu are nimic de pătimit din spargerea instrumentului său (sau din zmulgerea corzilor), sau tot după cum, aplicînd unui om luminat la minte o pedeapsă corporală, este lipsit de sens să spunem că înţelepciunea luminatei Sale minţi (sau sufletul pe care-1 poartă în trup) au fost distruse sau pîrjolite. 10. De aceea e mult mai bine să spunem că puterea Cuvîntului n-a avut nimic de pătimit de pe urma trupeştilor patimi, la fel cum, în pilda luată de noi, razele de lumină ajunse din cer pe pămînt nu suferă nimic la atingerea tinei, a

59 Textul foloseşte aici pluralul: umpixcâi; **(JouAaîţ** (n. tr.)

mocirlelor sau a cine ştie căror necuraţii. Oricine e în drept să spună că şi ele-s luminate de razele soarelui; numai că lumina nu suferă nici o întinare - şi nici soarele - din întrepătrunderea lor cu elementele corporale, 11. fără ca lucrul acesta să contravină legilor naturii.

Or, mîntuitorul şi netrupescul Cuvînt al lui Dumnezeu (Care este El însuşi şi viaţă şi lumină gîndită), de cum se atinge de ceva cu dumnezeiasca şi netrupeasca Sa putere, în chip necesar îi dă viaţă şi—1 împărtăşeşte din lumina Lui spirituală. Trupul de care se atinge se sfinţeşte şi pe dată se luminează; orice boală, orice beteşug şi toată suferinţa pier, făcînd ca acelea ce sînt lipsite să primească în schimb cîte ceva din plinătatea Lui. 12. De asta Şi-a petrecut El întreaga viaţă cam în felul arătat, făcînd dovada cînd a identităţii de natură cu noi a trupului luat de El să-I slujească, când a Însuşi Cuvîntului-Dumnezeu, ca un Dumnezeu ce este lucrând minuni şi săvîrşind fapte de neînţeles, dînd mai dinainte glas lucrurilor ce aveau a se petrece abia mai tîrziu şi descoperind prin anumite fapte de temut - dar mai cu seamă prin dumnezeieştile Sale învăţături menite să îmboldească sufletele noastre să se înfăţişeze sus, în locul acela mai presus de ceruri - pe Cuvîntul lui Dumnezeu (Cel Care nu multora le este dat să-L vadă) în chiar arătarea Sa lucrătoare.

15. 1. Faţă de toate acestea, ce ne mai rămîne nouă decât să lămurim în rostul său faptul acela fundamental şi atît de controversat al sfîrşitului vieţii Sale, al felului cum a putut El pătimi, precum şi marea minune a învierii Sale celei următoare morţii.

O vom face prin mijlocirea unor dovezi convingătoare - nu însă înainte de a ne fi reamintit toate elementele.

15.2. Pentru motivele arătate, (Cuvîntul) S-a folosit de unealta aceea muritoare întrucâtva ca de o imagine adusă să-I străvadă dumnezeiasca măreţie, ducând o viaţă în care s-a purtat faţă de trup aşa cum se poartă orice împărat mare cu crainicul său, şi săvîrşind totul pe potriva dumnezeieştilor sale posibilităţi. Dar dacă după viaţa dusă de El în mijlocul oamenilor El ar fi devenit deodată invizibil şi ar fi dispărut (luîndu-şi pe furiş şi crainicul - adică propria-I înfăţişare -, zorind să păcălească moartea prin fugă), distrugînd şi dîndu-Şi pieirii abia mai apoi ceea ce era muritor, ca efect al propriei Sale voinţe, oricine L-ar fi putut lua drept o simplă nălucire iar El n-ar fi lucrat în concordanţă cu Sine-însuşi, ca Viată şi Cuvînt al lui Dumnezeu şi ca dumnezeiască Putere. Lăsîndu-şi El-Insuşi crainicul pradă nimicitoarei distrugeri, 3. sigur că nici lupta pornită de El împotriva demonilor n-ar fi dus - prin neimplicarea morţii - la nimic, şi nici nu s-ar mai fi ştiut unde anume dăinuieşte El după a-ceastă plecare. Nimeni din cei ce nu-L vor fi primit nu I-ar fi dat crezare, iar El nu s-ar fi dovedit mai puternic, în Sine-însuşi, decît moartea, n-ar fi putut elibera omeneasca seminţie supusă morţii de cătuşele propriei ei naturi, n-ar fi fost urmat de oameni pe toată faţa pământului, nu Şi-ar fi putut convinge ucenicii să nu se teamă de moarte şi n-ar fi putut pune în

faţa viitorilor Săi învăţăcei nădejdea de viaţă care, după moarte, îi aşteaptă la Dumnezeu. Nu Şi-ar fi putut ţine făgăduinţele, n-ar fi putut împlini cele vestite despre El prin proorociri, şi n-ar fi putut răzbate tocmai prin ultima dintre toate încercările - cea împotriva morţii.

15. 4. Aşadar, pentru toate aceste motive, cuvenindu-i-se acelei pieritoare unelte, cu tot dinadinsul, ca după credincioasa slujire adusă de ea dumnezeiescului Cuvînt să se poată bucura de un sfîrşit pe măsura dumnezeirii Lui, i-a fost rînduită o moarte pe potrivă. Exista o singură alternativă: sau să o lase cu totul pradă distrugerii şi pieirii - ceea ce ar fi însemnat sfîrşitul întregii drame prin cea mai îngrozitoare încheiere posibilă -, sau să Se dovedească El însuşi mai puternic decît moartea, făcînd din ceea ce fusese supus morţii, cu dumnezeiasca-I putere, o păr-tăşie la nemurire.

Prima variantă ar fi presupus trădarea propriei Sale făgăduinţe. Aşa cum nu-i este propriu focului să răcorească şi nici luminii să umbrească, tot astfel nu-i este nici vieţii să ucidă, sau Cuvîntului dumnezeiesc să lucreze nebuneşte. Cît de consecvent ar fi fost El dacă după ce altora le-ar fi făgăduit viaţa, ar fi îngăduit nimicirea acestei unelte ale Sale şi ar fi asistat la distrugerea propriului Său chip? Şi cum s-ar mai fi potrivit actul Său mijlocitor (al cărui rost este dobîndirea nemuririi pentru toţi cei care-şi caută scăparea la El) cu faptul de a fi lăsat pe solul[352] dumnezeirii Sale să piară, pradă stricăciunii? 5. Astfel, sigur că cel de al doilea termen al alternativei devenea necesar; adică devenise necesar ca El să Se dovedească mai puternic decît moartea.

Dar cum să atingă El un asemenea scop? Pe furiş? Aşa, hoţeşte? Sau dimpotrivă: în chip minunat şi în văzul tuturor?

Or, săvîrşită în secret şi pe ascuns, rămasă tuturor tăinuită, izbînda Lui n-ar fi adus nimănui nici cel mai mic folos. Şi invers: vestită tuturor şi aflată de toţi, ea tuturor le putea mijloci folosul încuibat într-o asemenea minune. Devenind necesar ca unealta aceea a Sa să se dovedească mai puternică decît moartea, precum şi ca acest lucru să nu se petreacă într-ascuns, ci în văzul lumii, se explică acum de ce n-a ales El ocolirea morţii: fiindcă altminteri El n-ar fi făcut decît dovada fricii şi a micimii Sale în faţa ei. Numai prin implicarea morţii şi a luptei cu ea a putut El dărui celor supuşi morţii nemurirea, fiindcă scopul luptei era mîntuirea şi viaţa şi nemurirea noastră, a tuturor. 6. Cînd cineva vrea să arate faptul că o oală e rezistentă la foc (deci mai presus de tăria acestuia), nu are cum altfel să dovedească asemenea minunăţie decît punînd-o el însuşi cu mîinile lui pe foc, ca apoi să o poată scoate de acolo nevătămată şi întreagă. Tot aşa a făcut şi Cuvîntul lui Dumnezeu, tuturor dătătorul de viaţă, cînd a vrut să arate că acea pieritoare unealtă de care se slujise spre mîntuirea oamenilor era de fapt mai puternică decît moartea, şi părtaşă la propria Sa viaţă şi nemurire: anume lucrarea aceasta singură

potrivită scopului, care consta în a o părăsi pentru o clipă, dînd morţii ceea ce era al ei (pentru
dovedirea afinităţii de natură cu ea), ca numai puţin după aceea să o

352. Nuanţa termenului grecesc epueveuc; folosit de Eusebiu în text se referă nu numai la capacitatea de transmitere a mesajului primit, ci şi la tălmăcirea lui. Cu alte cuvinte, trupul luat de Cuvîntul Iui Dumnezeu nu este numai solul Acestuia, ci în acelaşi timp - şi mai ales - un mijlocitor pentru cunoaşterea Lui (n. tr.) înalţe din nou din moarte, drept dovadă a puterii Sale dumnezeieşti precum şi a faptului că, datorită ei, viaţa făgăduită de El avea să fie pururi-dăinuitoare şi mai presus decît tot ce însemna moartea.

15. 7. Cazul este, deci, limpede şi clar. Şi trebuia neapărat ca ucenicii Lui să vadă cu propriii lor ochi ce înseamnă întoarcerea la viaţă cea de după moarte, regenerarea cea întru putere, la care-i învăţa El să nădăj-duiască şi pentru care-i pregătea, îmboldindu-i să ajungă mai tari decît moartea. De asta le-a şi îngăduit El să vadă acest lucru cu ochii lor. Fiindcă era necesar pentru ei, care aveau să-şi închine viaţa credinţei, să se convingă cu propriii lor ochi[60] de adevărul celei dintîi şi mai însemnate dintre învăţăturile Lui; dar cu cît mai necesar era acest lucru pentru unii care, aidoma lor, urmau să-L vestească întregii lumi, urmau să facă tuturor cunoscută calea cunoaşterii lui Dumnezeu, deschisă de El tuturor oamenilor! 8. Ca să poată ei rămîne neînfricaţi şi de neclintit la gîndul morţii ce-i aştepta în confruntarea lor cu rătăcita credinţă în zei a neamurilor (şi ca să-1 poată primi cu atîta seninătate!), viaţa de după moarte trebuia să ajungă pentru ei o convingere absolută. Fiindcă de n-ar fi ştiut ei de ce nu le pasă de moarte, nici nu s-ar fi putut înfăţişa pregătiţi să înfrunte soarta potrivnică. Iată deci pentru ce - vrînd El să-i înarmeze împotriva cumplitei puteri a morţii - nu s-a mulţumit Cuvîntul să-i strunească numai pe calea vorbelor şi a îndemnurilor, nici nu s-a mărginit să ticluiască cele legate de nemurirea sufletului cu simplă putere de convingere şi recurgînd numai la presupuneri - aşadar în temeiul unor cuvinte de felul celor pe care le rostim noi, oamenii - ci dimpotrivă, le-a pus în faţă laurii unei biruinţe culese de El împotriva morţii chiar prin faptă!

15. 9. Acesta este cel dintîi (şi mare) motiv al luptei date de Mîntuitorul nostru împotriva morţii. Aşa a putut El dovedi ucenicilor Săi că moartea - care pentru toţi oamenii este ceva atît de cumplit - nu înseamnă de fapt nimic, şi i-a putut El face să vadă cu propriii lor ochi (dîndu-le prilejul să se încredinţeze ei înşişi prin văz)[61] adevărul făgăduitei vieţi (de dincolo). Aşa a putut El face (din actul învierii) pîrga nădejdii noastre, a tuturor, într-o viaţă în Dumnezeu şi în nemurire.

60 Textual: «prin intermediul unei scene întru totul convingătoare» (n. tr.)

61 Ca mai sus, «prin mijlocirea unui spectacol convingător» (n. tr.)

15. 10. A mai existat însă şi un al doilea motiv pentru înviere, şi anume, dovedirea naturii dumnezeieşti a puterii ce sălăşluia în trupul Lui. Fiindcă dacă mai înainte vreme oamenii fuseseră în stare să divinizeze anumite făpturi omeneşti supuse morţii şi căzute sub biruinţa morţii, făndu-şi din ei eroi şi zeităţi, sigur că de-oameni-iubitorul Cuvînt al lui

Dumnezeu S-a manifestat şi în această direcţie. înfăţişînd oamenilor o natură mai puternică decît moartea. Făcînd ca, după curmarea vieţii, tru-peasca-i mortalitate să se împărtăşească din cea de a doua viaţă, El le-a îngăduit tuturor să vadă cam în ce fel arată triumful asupra morţii şi i-a făcut să înţeleagă că, în moarte, se cuvine să nu mărturisim decît un singur Dumnezeu, anume pe Cel încununat cu laurii biruinţei.

Arăta-voi acum şi un al treilea motiv al mîntuitoarei Sale morţi.

15. 11. A fost, anume, un sacrificiu, o jertfă adusă lui Dumnezeu, supremul împărat al tuturor, pentru întreaga noastră spiţă; o jertfă adusă şi consacrată întregii noastre turme a oamenilor; o jertfă adusă spre înlăturarea rătăcitei credinţe insuflate de demoni. Fiindcă această unică şi mare jertfă a preasfântului trup al Cuvîntului nostru, odată adusă spre folosul întregului neam al oamenilor, odată oferit ca o jertfa de ispăşire a tuturor neamurilor căzute în starea de necredinţă la care-i adusese rătăcirea insuflată lor de demoni, toată puterea blestemaţilor şi spurcaţilor demoni avea să piară; toată sminteala pămîntească şi amăgitoare avea să se destrame, lăsînd fără întîrziere locul liber unei prezenţe mai puternice decît ea.

12. Aşa, deci, s-a înfăţişat mîntuitoarea jertfă (înălţată aici, în lumea) oamenilor: a fost sacrificiul acestui trupesc instrument al Cuvîntului, El-însuşi; şi a fost adus în folosul întregii[62] noastre turme a oamenilor. Despre el e vorba şi în actul jertfei aduse morţii, despre care vorbesc Sfintele Scripturi atunci cînd exclamă: «Iată pe mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii!», după ce (mai înainte) prevestiseră: «Adusu-s-a ca o oaie la tăiere, şi ca un miel necîrtind celui ce-1 tunde». Tot ele ne arată şi rostul acestui act, atunci cînd adaugă: «El ne poartă păcatele şi pentru noi suferă; şi iată că noi L-am crezut doar un biet suferind, un amărît lovit de soartă! Dar El era străpuns pentru păcatele noastre, se sfîrşea din pricina fărădelegilor noastre: peste El se abătuse pedeapsa care nouă avea să ne aducă pacea! Prin rana[63] Lui am fost vindecaţi. Cu toţii aidoma oilor rătăciserăm: fiecare dintre noi umbla pe drumul său într-aiurea. Dar Domnul îl dăduse în schimbul păcatelor noastre». 13. Acestea sînt cauzele pentru care a fost jertfită omenitatea[64] Cuvîntului lui Dumnezeu. Numai că Supremul Arhiereu consacrat lui Dumnezeu, Stăpînului şi împăratului-a-toate (prin care Suprem Arhiereu înţelegem Cuvîntul lui

62 Textual: «comunei» (n. tr.)

63 Textual: «lovitura (primită)», «vînătaia» (n. tr.)

64 Textual: «omenescul instrument» (n. tr.)

Dumnezeu, Puterea şi înţelepciunea lui Dumnezeu - Care se cere osebit de jertfa adusă), după nu multă trecere de vreme şi-a zmuls trupul[65] din moarte, aducîndu-I-1 Tatălui în chip de pîrgă a mîntuirii noastre, a tuturor, şi înălţîndu-L spre bunul folos al oamenilor ca un adevărat trofeu al biruinţei asupra oştirii demonilor, precum şi ca o pavăză împotriva sacrificiilor omeneşti (care - cum ştim - se aduceau).

16. 1. Aşa stînd lucrurile, a sosit vremea să recurgem şi la dovezi -dacă adevărul acestor lucruri mai are nevoie de vreo dovadă şi dacă evidenţa unor asemenea fapte mai are nevoie de întărire. Primeşte-le totuşi, pregătit să le asculţi cu luare-aminte.

16. 2. Odinioară, toate popoarele de pe pămînt trăiau dezbinate, întreaga spiţă a oamenilor era împărţită fie în ţinuturi, fie în etnii, ori în naţiuni, în stăpîniri autarhice ori în poliarhii. O asemenea stare de lucruri făcea ca şirul luptelor frăţeşti, al războaielor, al devastărilor şi al înrobirilor ce se abăteau peste ogoarele şi peste aşezările oamenilor să nu-şi afle niciodată sfîrşitul. Pretexte se găseau cu duiumul: ba cîte un fapt de dezmăţ, ba răpirea unor femei; şi uite aşa s-a ajuns la dezastrul Ilionului şi la (subiectele) tragediilor din vediime, atît de bine cunoscute de toată lumea. 3. Sigur că nu vei greşi văzînd în credinţa rătăcită cea în mulţi zei pricina tuturor acestor nenorociri. Fiindcă din clipa în care acel mîntuitor instrument care a fost preasfîntul trup al lui Hristos s-a arătat mai presus decît toată amăgirea şi lucrarea demonilor şi străin de toată răutatea ce răzbate prin fapte şi prin vorbe, el a şi fost înălţat ca un trofeu doveditor al biruinţei şi ca o pavăză împotriva bătrînilor şi înrăiţilor demoni, iar toate lucrările acelora au fost spulberate. Cîrmuirea după dreptare regionale, pluralitatea conducerii, dictaturile singulare ca şi democraţiile (iar odată cu ele pustiirile şi ase--diile care, din cauza lor, se abăteau peste cetăţi şi meleaguri) au încetat. Tuturor le era acum vestit un acelaşi Dumnezeu; 4. pretutindeni înflorea o singură împărăţie: cea a romanilor. Străvechea, nestinsa şi nepotolita vrajbă dintre popoare, brusc, pierea. Şi chiar din clipa cînd cunoaşterea Dumnezeului Celui unic şi învăţătura lui Hristos - ca singură mîntuitoare credinţă - le erau împărtăşite tuturor, ei bine: chiar din acea clipă întreaga împărăţie a Romei se supunea unui singur împărat, făcînd pretutindeni simţită o adîncă pace. Deci simultan - şi în aceeaşi perioadă dată - ca la un singur semn al lui Dumnezeu, au mijit în lumea noastră, a oamenilor, două mlădiţe ale binelui: statul roman şi învăţătura dreptei-credinţe. 5. înainte vreme, Siria fusese cîrmuită osebit (şi de către unii); Asia cunoscuse altă viţă regească; Macedonia alta; altă dinastie îşi ose-bise Egiptul şi pusese stăpînire peste el; alţii făcuseră tot aşa cu ţinutul Arabiei - ba pînă şi iudeii se făcuseră stăpîni peste Palestina; prin cătune, prin oraşe şi peste tot locul oamenii îşi

65 Textual: «a rechemat (ceea ce avusese El) muritor» (n. tr.)

ucideau semenii (cuprinşi parcă de nebunie) şi, făcînd jocul demonilor, se poate spune fără greş că n-aveau în minte decît războiul şi lupta.

Şi iată că, deodată - şi parcă din acelaşi punct - au început să iasă la iveală două mari forţe: statul Roman (de atunci devenit monarhie) şi învăţătura lui Hristos - care au prins a înflori împreună şi au izbutit să le astîmpere şi să le împace pe toate. 6. în vreme ce puterea Mîntuitorului nostru nimicea înclinaţia spre diversitatea de principii şi spre pluralitatea zeilor (inspirată de demoni), vestind tuturor - deci şi elinilor şi barbarilor, pînă-n cele mai depărtate colţuri ale lumii - împărăţia unică a lui Dumnezeu, puterea Romei supunea statele existente[66] (de vreme ce , cauzele ele - însele care duceau la pluralismul statal fuseseră spulberate), sîrguindu-se să cuprindă pe tot omul într-un întreg unitar şi armonios, şi

- dintre atîtea felurite popoare - pe cele mai multe să le adune laolaltă (ba

- fapt nemaiîntîlnit pînă astăzi - să-şi întindă stăpînirea pînă chiar la marginile pămîntului). în care scop, mîntuitoarea noastră învăţătură îi şi înlesneşte şi-i netezeşte calea.

16. 7. Mare minune, în ochii cui îşi aţinteşte privirea la adevărul faptelor şi cui nu se lasă cuprins de îndemnul să ia în uşor măreţia (unui asemenea destin), dacă ne gîndim că nimicirea rătăcitei credinţe inspirate de demoni ne apare ca un fapt care are loc concomitent cu dispariţia vrajbei şi a înverşunărilor dintre popoare! Dacă ne gîndim că în timp ce tuturor le era vestit Dumnezeul Cel unul şi Calea cea una prin care poate El să fie cunoscut, între oameni prindea rădăcină o unică împărăţie făcînd ca întreaga lor spiţă să ajungă a vieţui în pace şi în bună înţelegere, ca toată lumea să se socoată fraţi şi să ajungă la recunoaşterea adevăratei sale naturi! Pe dată - aidoma unor fii trăgîndu-se din acelaşi tată (sau, iată, în chipul unor copii avînd cu toţii în unul Dumnezeu un singur tată, precum şi o singură maică în dreapta lor credinţă) - oamenii au început să-şi vorbească şi să se poarte între ei cu pace, făcînd ca din acea clipă întreg pămîntul să arate întru totul aidoma unei gospodării şi unei familii unice şi bine chivernisite. Şi tot de atunci a ajuns un lucru cît se poate de simplu să călătoreşti şi să zăboveşti oriunde-ţi pofteşte inima. Plecat din apusul împărăţiei , poţi astăzi ajunge în răsăritul ei fără nici o teamă, la fel cum e şi cu cei din părţile de acolo (atunci cînd îi poartă drumul încoace) - aşa cum e şi firesc între hotarele aceleiaşi ţări. Aşa s-au împlinit şi prezicerile conţinute în proorociile din vechime, precum şi exclamaţiile profeţilor (atît de numeroase, cîte timpul nu ne-ar îngădui a înşira!); între care, însă, unele iată ce ne strigă în faţă despre mîntuitorul Cuvînt: «Stăpîni-va de la mare pînă la mare, şi dinspre rîuri pînă la marginile lumii», sau: «Răsări-va în zilele lui dreptatea şi prisosinţă de pace», «Bate-vor săbiile lor şi vor face din ele fiare

66 Textual: «care puteau fi văzute» (n. tr.)

de plug, iar din suliţe vor face coase. Nici un neam nu va mai pune mîna pe sabie împotriva altui neam, deprinderea războiului lipsindu-le».

16. 8. Iată, aşadar, ce profeţii s-au putut auzi din străvechi timpuri în limba evreilor. Asemenea lucruri - pe care noi le putem vedea împlinite -nu fac decît să întărească mărturiile ce au răzbit pînă la noi din veac. Iar dacă eşti dornic să afli mulţimea (prisosul!) acestor înştiinţări, atunci, împărate, te-aş îndemna să nu le cauţi în grai, ci în faptă! Şi desfă mari ochii minţii, deschide-ţi larg porţile priceperii, stai pentru o vreme şi cumpăneşte şi întreabă-te singur făcînd aşa ca şi cum ai vrea să afli de la altul, ca să poţi mai bine pătrunde în miezul lucrurilor: fost-a vreodată, din negura timpului, vreun împărat, vreun cîrmuitor, vreun filosof sau vreun legiuitor, ori vreun prooroc (fie el elin sau barbar) care să fi atins un asemenea grad de virtute (şi nu atît după moarte, ci încă în viaţă fiind ca fiinţă care răsuflă şi-i încă plină de vlagă!), încît numele lui să fi ajuns pretutindeni în lume în auzul şi pe buzele tuturor? Or, faptul acesta n-a fost lucrarea nimănui altul decît numai şi numai a Mîntuitorului nostru, şi a fost săvîrşit de El după biruinţa Lui asupra morţii (vestită de El ucenicilor Săi şi de El dusă la bun sfîrşit). Drept care le şi spusese El: «Mergeţi acum şi învăţaţi toate neamurile în numele Meu», prin care cuvinte El le dăduse din timp de veste şi le descoperise că Evanghelia[67] Lui urma să fie cunoscută în toată lumea şi tuturor neamurilor, în chipul unei mărturii. Iar graiului Său, fapta-i urmase pe dată: fiindcă pe dată - şi nu zăbav-nic - de cuvintele Sale s-a umplut lumea toată.

16. 9. Ce vor mai avea acum de spus cei care, la începutul cuvîntării mele, mă sfidau[68], cînd mărturia lucrului văzut cu ochii covîrşeşte în putere de convigere orice argumentare? Dar mergi acum mai departe şi mai gîndeşte-te şi la lucrul următor: fost-a vreodată, din veac, vreun om care să fi întocmit - prin singură puterea cuvintelor sale, deci fără să scrie nimic - nişte dreptare de viaţă pline de cucernicie şi de înţelepciune? Şi care să fi fost în stare a semăna din lucrarea învăţăceilor săi cu atîta uşurinţă peste tot omul, pretutindeni deschizînd vetre de învăţătură şi făcînd ca tot omul, fie el elin sau barbar, să se recunoască în semenul său de la un cap şi pînă-n celălalt depărtat cap al lumii? Să-ţi răspund eu: n-a fost nici unul. înseamnă, deci, că şi privită aşa, aceasta a fost numai lucrarea Mîntuitorului nostru, care, săvîrşită după moartea Lui, se face mărturie a dumnezeieştii Sale vieţi şi puteri. Dar dacă nici asta nu-1 poate încredinţa pe necredincios, să ne spună el nouă celor dornici de lămurire, care alt vestit înţelept izbutit-a să pună capăt sălbaticelor şi crudelor moravuri ale barbarilor doar în virtutea unor legi pline de omenie,

---

67 Cu înţelesul originar şi etimologic de «veste bună» (n. tr.)

68 Text ambiguu, putîndu-se interpreta ca o referire la dificultăţile ridicate de faptul istoric al morţii Mîntuitorului. în care sens el mai poate fi citit şi „cei care, iniţial «sau: în principiu» îmi criticau acest lucru" (n. tr.)

făcîndu-i, bunăoară, pe sciţii ascultători ai învăţăturii lui să nu se mai mănînceîntre ei, pe perşi să nu mai nuntească cu mamele lor, pe alţii să nu-şi mai dea dinilor morţii sau să nu-şi mai spînzure bătrînii, şi pe alţii să nu mai săvârşească alte soiuri de fapte asemănătoare acestora, îngrozitoare şi bestiale. Totuşi, cele pomenite nu-s dedt nişte dovezi mărunte ale dumnezeieştii vieţi de după moarte a Mîntuitorului nostru. Am să-ţi înfăţişez şi alte dovezi - mai mari dedt ele - şi am să te îndemn să cugeti dacă a existat vreodată vreo fiinţă omenească care să fi stîrnit atîta împotrivire -fie între înalţii demnitari şi între regi, fie între civili, fie între militari, între lumea de la oraş şi între cea de la ţară, deci în rîndurile tuturor, şi atît de îndelungă vreme - cineva care, nevoit fiind să se războiască fără întrerupere, a putut totuşi da dovada unei tării mai mult dedt omeneşti, înflorind în cele din urmă zi după zi, şi, oridt ar fi înaintat în vîrsta, rămînînd mereu tînăr! Cărui alt om (din dţi vor fi văzut din veac lumina soarelui) i-a fost dat - aidoma Mîntuitorului nostru - să voiască a-şi plini în numele său un popor cum n-a mai fost altul pe lume, şi să-1 şi plinească (dar nu într-ascuns, în cine ştie ce ungher uitat al pămîntului, ci pretutindeni sub soare, prefădndu-şi voia în faptă doar în virtutea dumnezeieştii puteri cu care va fi fost înzestrat)? Cine altul a cugetat să înveţe toate popoarele cunoaşterea şi închinarea unui singur Dumnezeu aflat mai presus de cer şi de tot universul? Şi nu numai că S-a gîndit la aşa ceva, ci a şi purces la faptă, dovedind - dacă mai era nevoie - prin chiar tăria acestei lucrări că ea fusese voită de Dumnezeu! - Dar lucrul care a zăvorit în cele din urmă pînă şi cele mai slobode guri a fost faptul că din clipa cînd El a început să propovăduiască pe Dumnezeul Cel Prea înalt, chemînd toate noroadele ca numai pe Acesta să-L mărturisească drept adevărat Dumnezeu , El a şi fost învrednicit de împreună-lucrarea şi ajutorul Celui Ce-L trimisese!

Priveşte acum şi ia aminte din ce anume constau învăţăturile ce decurg din această vestire (şi care - date tuturor de ştire - au şi fost întărite de fapte). Te voi întreba: fost-a vreodată om care, luminînd - aidoma Lui - sufletul omului cu negrăita lumină, l-a făcut să fie în stare a lua în derâdere mincinoasele sale credinţe strămoşeşti, aşa fel îndt să nu mai dnstească nici piatra, nici lemnul şi ce-i fără viaţă, ca pe un dumnezeu? Dar dne altul dacă nu Mîntuitorul nostru a făcut ca cei mai mari închinători la idoli (grăiesc aici despre egipteni, de la care le-a venit şi elinilor încurcata lor credinţă în zei), să nu se mai lase înşelaţi şi să nu mai înconjoare cu suprema cinstire tot soiul de jivine, de şerpi, pînă şi vieţuitoarele cele mai neghioabe şi mai biete, să nu mărturisească alt Dumnezeu decît pe Cel aflat mai presus de toate şi să se lupte pentru credinţă pînă la răz-birea prin moarte[69]? Cine - din adîncurile vremilor - izbutit-a să pună̆pe fugă din (marea) noastră turmă, a oamenilor, cu braţul Său nevăzut şi

69Textual: «pînă dincolo de feluritele morţi (care-i aşteptau)» - cu referire la cazul mucenicilor (n. tr.)

puternic, primejdioasa, cumplita spiţă a demonilor (care cîndva, răvăşise întreaga noastră natură omenească, iar prin lucrarea idolilor vîrîse multă sminteală în credinţa oamenilor), ca pe nişte fiare neîndurate? Cine altul a îngăduit vreodată cu tărie celor ce-şi rînduiesc viaţa în chip cinstit şi neprefăcut după filosofia dată de El, ca - în temeiul invocării Lui în stările cele mai curate ale rugăciunii purtate de El mai departe pînă la Dumnezeul tuturor - să pună pe goană ultimele rămăşiţe ale duhurilor rele; cine altul, dacă nu tocmai Mîntuitorul nostru? Cine altul de nu singur Mîntuitorul nostru învăţatu-Şi-a participanţii la Taine să săvârşească jertfele cele fără sînge, duhovnicească jertfă ce se aduce în rugăciune şi în tainiţele cuvîntării-de-Dumnezeu? 10. Iată deci cum de au luat fiinţă, pe toată faţa pămîntului, altarele şi sanctuarele bisericilor noastre - rostul lor fiind să înalţe Dumnezeului şi împăratului nostru Celui unic şi suprem (şi numai Lui!), din mijlocul neamurilor, sfinţitele liturghii ale cugetatelor şi duhovniceştilor noastre' jertfe.

Cine - prin insesizabila şi nevăzuta-I putere - făcut-a să se stingă jertfa adusă prin rană şi sînge, prin fum şi prin foc; cine a aruncat în uitare crudele şi nebuneştile uciderі şi jertfe de fiinţe omeneşti cărora istoria elinilor le aduce ea însăşi mărturie? Fiindcă nu trebuie să uităm că jertfele omeneşti au pierit de pe faţa pămîntului abia după dumnezeiasca propovăduire a Mîntuitorului nostru, în anii domniei lui Hadrian.

16. 11. Iar dacă mesajul[70] şi puterea izvorîtoare din moartea Mîntuitorului nostru au putut primi întărirea unor atare dovezi, cine se va mai învârtoşa să nu recunoască adevărul dumnezeieştii Lui vieţi? Fiindcă asemenea fapte sînt fapte de vii iar nu fapte de morţi; şi - după cîte ni se spune - tot ce vedem noi sînt arătări ale celor nevăzute. Nu mai departe decît ieri, spiţa vrăjmaşilor lui Dumnezeu se străduia să vîre groaza în viaţa oamenilor, prădînd şi luînd cu japca şi făcîndu-şi de cap. Dar odată plecaţi dintre cei vii, iată-i zăcînd la pămînt aidoma celui din urmă gunoi: fără suflare, fără viaţă şi fără grai, de nu-i mai pomeneşte nimeni, cum şi nimeni nu şi-ar mai aminti de ei. Fiindcă asta e starea celui mort: cine nu mai are parte de viaţă nu mai înseamnă el însuşi nimic. Iar cine nu mai este nimic nici n-ar putea săvîrşi ceva. Atunci noi, despre Cel Care dă dovada deplinei Sale puteri, Care ne arată că lucrează, ba chiar că poate lucra mai vîrtos decît cei vii, cum să ne închipuim că nu trăieşte? Faptul că nu-L putem vedea cu ochii trupului nu are nici o importanţă: criteriul cumpănirii noastre nu trebuie să depindă de argumente ce ţin de trup, aşa cum nici arta nici feluritele teorii ale ştiinţei nu ne luminează în temeiul unor criterii corporale. Cine a văzut vreodată cu ochii lui minteaomului sau puterea lui Dumnezeu? Sînt realităţi ce nu pot fi cunoscute decît prin efectele lor. 12. Iată dar de ce ne este potrivit ca şi nevăzuta putere a Mîntuitorului nostru să o scrutăm şi să o desluşim din lucrările ei, - fie că ar urma să deducem că cele

70 ape-ufi, «virtutea» cu înţelesul de «rostul» (n. tr.)

săvîrşite de El aparţin unei fiinţe vii, fie că (ele ar ţine de puterea) uneia care nu este (vie), oricît de necugetată ni s-ar părea o asemenea alternativă. (Fiindcă cu ce temei am putea noi ca, despre ceva care nu este, să spunem că este? Non-existenţa este categoric definită de noi toţi drept nefiinţă şi ca atare ea nu are nici cum lucra, nici cum înfăptui; de ea ţine starea morţii, în vreme ce viaţa presupune contrariul).

17. 1. Venit-a clipa, atunci, să luăm aminte la lucrările[71] chiar din zilele noastre ale Mîntuitorului nostru şi să cuprindem cu privirea izvodirile vii ale unui Dumnezeu viu. (E oare cazul să ne întrebăm dacă asemenea fapte ne pot duce cu gîndul la o lucrare vie săvîrşită de o fiinţă tot vie şi fiinţînd ca adevărat Dumnezeu? - Sau care-s aceste fapte? - întreba-mă-vei, poate. - Le vei afla îndată).

17. 2. Mai ieri-alaltăieri, o mînă de vrăjmaşi ai lui Dumnezeu, mustind de înfumurare, se stîrniseră cu puterea de partea lor şi cu oaste de oameni multă, hotărîţi să radă de pe faţa pămîntului locaşurile Lui de închinare şi să-I nimicească bisericile. Neputîndu-L vedea cu ochii, ei îl războiau folosind toate vicleşugurile, împroşcîndu-L şi ţintind în El cu toate vorbele ce le veneau la gură.

Numai că El avea să Se apere tot aşa cum şi este El: în chip nevăzut.

3. Şi uite aşa, au ajuns nişte oameni care mai adineaori se desfătau de toate cele, care erau fericiţi de toată lumea şi ridicaţi în slăvi ca nişte zei, şi care vreme îndelungată - cît timp stătuseră ei locului şi păstraseră pacea cu Cel pe Care mai apoi aveau să-L războiască - ţinuseră cu pricepere frîiele împărăţiei, ca - la un singur semn de sus - să nu li se mai ştie de nume[72]. Fiindcă de îndată ce şi-au schimbat purtarea şi s-au încumetat să poarte război cu Dumnezeu, de îndată ce s-au hotărît să se pună împotriva Dumnezeului nostru - sub ajutorul şi ocrotirea zeităţilor lor, pe dată - zic - şi la un singur puternic semn tocmai al Dumnezeului cu Care ei se războiau, şi-au primit toţi pedeapsa pentru cutezanţa lor, abandonînd totul şi luînd-o la goană dinaintea Lui, recunoscîndu-I dumnezeirea şi adoptînd pînă la urmă o purtare cu totul potrivnică neruşinării lor dintîi.

4. Drept care şi El n-a pregetat a-Şi înălţa însemnele biruinţei peste tot pământul, împodobindu-1 iar cu frumuseţea sfintelor Sale locaşuri de închinare şi cu semeţia sălaşurilor afierosite Lui. în oraşe şi-n sate, pretutindeni, la ţară sau în pustia barbarilor, iată-L închinînd biserici şi sanctuare Dumnezeului Celui Unul, împăratului a toate, Stăpînului întregii lumi (fapt datorită căruia au fost şi locaşurile acestea învrednicite a purta numele Domnului - nu ca din

---

71 **dwreAeauaxa** - termen împrumutat probabil din astrologie (şi care mai apare atît în textul lui Eusebiu cît şi la Constantin) are înţelesul specializat de «lucrări (sau efecte) ale unei cauze» (n. tr.)

72 365. Textual: «să nu mai existe», cu nuanţă intensivă (n. tr.)

partea oamenilor, ci chiar din partea Domnului a toate - de vreme ce le-a fost *lor* îngăduită denumirea de Casă a Domnului).

17. 5. Să poftească atunci cine va vrea, şi să ne facă şi pe noi a pricepe cine - după atare prăpăd şi pustiire - fost-a în stare să reclădească săla-şurile de jos şi pînă sus? Cine a hotărît refacerea lor, învrednicindu-le să arate ca abia durate (şi mult mai semeţe decît înainte) tocmai cînd soarta lor păruse pecetluită? Cine a izbutit acest lucru nu după săvîrşirea din viaţă a acelor vrăjmaşi ai lui Dumnezeu, ci - fapt minunat între toate - de pe cînd prigonitorii mai erau încă vii, ca dezicerea lor de tot ce cutezaseră ei cîndva să se facă prin însăşi gura şi scrisul lor, şi nu într-o vreme când le era lor mai bine (ca să nu se poată spune că au făcut-o din simplă îngăduinţă[73]), ci tocmai şi anume cînd i-au ajuns pe ei şfichiurile biciului lui Dumnezeu? 6. Cine - după liniştirea furtunii prigoanelor (ba chiar în toiul prăpădului) - a izbutit - prin îndemnurile dumnezeieştilor Sale învăţături - să susţină peste tot pămîntul, de-a lungul întregii lor vieţi şi întru deplina sfinţenie a cugetului, pe sîrguitorii înţelepciunii[74] şi pe slujitorii lui Dumnezeu, zeci şi zeci de mii de bărbaţi sau de slujitoare ale altarului (precum şi cinurile pururea-fecioarelor), aşa fel încât toţi aceştia să vegheze de bună voia lor multe zile în şir, postind de bucate, de apă şi vin, izbutind să deprindă cu dreaptă-socoteală stăpînirea de sine precum şi tăria ce ţi-o dăruieşte o viaţă de lipsuri? Cine a fost în stare să convingă pletore de femei şi bărbaţi ca - în temeiul citirii dumnezeieştilor Lui poveţe - să renunţe la hrana trupească în favoarea unei hrane duhovniceşti mai potrivite unor fiinţe înzestrate cu duh supraraţional? Sau cine a putut convinge atîţia bărbaţi şi femei şi copii barbari şi neşco-liţi, ori mulţimea argaţilor, sau puhoaiele fără număr ale neamurilor, să nu le pese de moarte şi să creadă cu tărie în nemurirea sufletului lor? Că ochii dreptăţii scrutează toate faptele oamenilor - atît pe cele de omenie cît şi pe cele neomenoase - şi, ca atare, că se cere să aşteptăm judecata lui Dumnezeu; precum şi că tocmai de asta ni se cuvine nouă să ne purtăm şi drept şi cu măsură, în viaţă? Fiindcă un lucru este sigur: anume că de nu s-ar fi ţinut ei de astfel de învăţături, nici n-ar fi putut trudi la jugul credinţei în Dumnezeu.

Este un fapt pe care - astăzi încă - numai Mîntuitorul nostru S-a dovedit în stare să-1 săvîrşească.

Dar să lăsăm această discuţie şi 7. hai să-1 ascultăm pe omul nostru cel încremenit la minte cam ce ar avea el de răspuns la unele ca acelea de mai sus. - Ci spune-ne, deci, într-un fel care să se susţină (aşadar nu dintr-o pornire

---

73 «tiAavflpuirîcc - aici cu nuanţa de înţelegere faţă de cineva aflat pe o poziţie mai slabă (n. tr.)

74 Textual: «pe cei atât de dornici să-şi închine viaţa filosofiei» - Aici ca în multe alte locuri, termenul de filosofie se specializează, preluînd sfera conceptului de înţelepciune sau chiar de contemplaţie (viaţă contemplativă), în virtutea unei evoluţii semantice pilduitoare (n. tr.)

necugetată, ci punîndu-ne înainte roadele meditaţiei tale adînci[75]), şi după o ades-repetată iscodire în sine-ţi, zi-ne deci: care alt înţelept, dintre atîţia câţi se vor fi vestit din negura vremilor, au fost cunoscuţi şi ştiriciţi cu glas proorocesc, din cele mai vechi timpuri, în rândurile iudeilor celor de odinioară şi bine-plăcuţi lui Dumnezeu, aidoma Mîntuitorului nostru, în aşa fel încît, aflînd ei încă de atunci atît locul de baştină cît şi vremea arătării Lui, viaţa pe care avea să o ducă, puterile, cuvintele şi isprăvile Lui, să le strecoare între foile Sfintei Scripturi? 8. Sau arătatu-s-a oare vreodată vreun răzbunător atît de năpraznic al celor încumetate împotrivă-i încît să fi fost în stare (aidoma Mîntuitorului nostru) să-şi abată nevăzuta putere simultan cu săvîrşirea nelegiuirii lor, peste întregul popor al iudeilor, cărora avea să le năruie din temelii regescul palat[76], ba dărîmîndu-le deplin şi templul cu toate minunăţiile sale dinăuntru? Care altul - de nu Mîntuitorul nostru - S-a priceput să arate din timp prin cuvînt şi lucrare ce vor făptui aceşti necredincioşi şi ce se va petrece cu Biserica întemeiată de El pretutindeni în lume, adeverin-du-şi spusa în faptă? Căci iată ce zice El despre templul necredincioşilor: «Rămas-a casa voastră pustie», şi «Piatră peste piatră nu va rămîne în locul acesta pînă ce nu va fi nimicit»; iar despre Biserica Sa: «Biserica Mea voi zidi-o pe piatră, încît porţile iadului nu vor avea putere asupra-i».

17. 9. Sau cum vi se pare faptul că, la început, El s-a gîndit să cheme la Sine nişte oameni simpli, din popor, pe care i-a făcut să-şi lase năvoadele şi să ajungă dătători de lege şi învăţători ai întregii lumi? Sau faptul de a le fi vestit (şi ce le spusese El prin grai avea să şi treacă în faptă!) că va face din ei pescari de oameni; după care i-a şi înzestrat cu asemenea iscusinţă şi putere, încît au fost ei în stare să scrie şi să lase în urma lor cărţi care s-au dovedit atît de convingătoare, că, tălmăcite pretutindeni pe pămînt şi-n tot graiul - barbar ori grecesc - au ajuns la toate popoarele un temei de cumpănire, tuturor adeverindu-le dumnezeiescul izvor al învăţăturilor cuprinse într-însele? 10. Sau iar, ce aveţi a-mi zice cînd a profeţit El ce avea să se întîmple mai tîrziu şi cînd S-a pus chezaş ucenicilor că vor fi duşi înaintea regilor şi a dregătorilor, că vor avea de suferit şicâ vor fi schingiuiţi peste poate, şi asta nu spre a ispăşi cine ştie ce faptă necugetată, ci numai şi numai pentru a-L fi mărturisit pe El? Sau felul cum i-a pregătit El să îndure totul de bună voie, încingîndu-i cu armele credinţei şi făcînd ca în încleştarea lor cu potrivnicii lor să le scînteieze sufletele cu mult mai vîrtos decît piatra de diamant, nu depăşeşte el puterea cuvîntului? 11. Şi cum să nu ne minunăm peste poate văzînd cum nu numai cei care-L urmaseră, dar şi cei ce aveau să le urmeze acelora - iar mai apoi

---

75 Textual: «propunindu-ne rodul unui suflet cuvântător» (sau raţional -**Ao-yixti),** «ânzestrat cu o ânţelegere superioară» (n. tr.)

76 Sau «regescul loc» - cum spune textul, putând fi raportat şi la capitală, adică la Ierusalim (n. tr.)

urmaşii acestora, şi cei de mai apoi, şi tqt aşa pînă chiar în zilele noastre - tuturor, deci, într-atît li s-au înteţit puterile sufleteşti, încît, deşi nu se făcuseră prin nimic vinovaţi de moarte, au suferit cu bucurie pedepse peste pedepse lăsîndu-se schingiuiţi în fel şi chip, mînaţi de credinţa lor în Dumnezeul a toate?

Dar fost-a vreodată vreun împărat a cărui domnie să fi ţinut cît veacul?[77] Care altul s-a arătat în stare să poarte asemenea lupte după moarte şi să-şi biruie duşmanii, supurând tărîm după tărîm, ţinut după ţinut şi cetate după cetate, pînă ce va fi ajuns stăpîn şi peste Elada şi peste lumea barbară, zdrobindu-şi potrivnicii prin nearătata putere a nevăzutului Său braţ? 12. Iată însă şi lucrul cel mai de căpetenie din tot ce am vorbit noi pînă acum: pacea adusă peste toată faţa pămîntului prin puterea Lui (despre care am mai avut noi prilejul să stăm de vorbă), această pace oare nu va închide nici ea clevetitoarele guri, de ne vom gîndi că buna înţelegere dintre popoare şi consensul lor au coincis cu lucrarea învăţăturii Mîntuitorului şi poruncii date de El întregului univers, precum şi de ne vom gîndi că pacea aceasta a întregului univers - aidoma rînduielii de El gătită neamurilor - fusese vestită din vremi de proorocii lui Dumnezeu?

întregul crug al acestei zile nu mi-ar ajunge - o, împăratul meu - de aş vrea să adun laolaltă şi să înşir învederatele dovezi ale dumnezeieştii tării a Mîntuitorului nostru, care pot fi văzute şi astăzi în lucrările Sale. Sigur este că din negura veacurilor, nici printre elini, nici printre barbari, n-a fost nici un om care să fi dat dovada forţei unor asemenea dumnezeieşti atribute, aşa cum a fost Mîntuitorul. 13. Căci ce să mai vorbim despre oameni, cînd pînă şi acele personaje în care toate neamurile vedeau nişte zeităţi n-au fost în stare să dea aici, pe pămînt, dovada unei asemenea virtuţi[78]? Şi să ne spună cine va pofti, să vină oricare filosof încoace şi să arate despre care zeu sau despre care erou din cîţi pururi fost-au ştiuţi a auzit el că va fi dăruit oamenilor nişte învăţături în măsură să le chezăşuiască viaţa veşnică şi împărăţia cerească, asemenea Mîntuitorului nostru, făcînd puhoaiele de lume de pretutindeni să se ajute între ele în practicarea înţeleptelor Sale învăţături, hotărîndu-le să nu se mai gîndească decît la cer şi să nădăjduiască în petrecerea cerească gătită sufletelor iubitoare de Dumnezeu? Fost-a vreodată vreun zeu - sau fiinţă de om ajunsă erou - care să fi revărsat - asemenea soarelui - de la răsărit şi pînă la apus, belşugul de lumină al învăţăturii sale, făcînd ca peste tot pămîntul un popor după altul să slujească în acelaşi chip aceluiaş unic Dumnezeu? Care zeu sau care erou - din cîţi vor fi fost ei - izbutit-a să înlăture pe toţi zeii şi eroii elinilor şi barbarilor, hotărînd (şi dînd de înţeles) că nici unul dintre ei nu era,

77 Textual, «să se fi lungit pînă-n veac», veacul avînd aici înţelesul vechi românesc de «ev», durată nedeterminată, eventual neîngrădită temporal (n. tr.)

78 Ouoiţ, luat cu înţelesul de «potenţial» (n. tr.)

de fapt, un adevărat dumnezeu; ca mai apoi, război suferind din partea tuturor, să nimicească - deşi singur -întreagă oastea duşmanilor săi, ajungînd să stăpînească peste toţi zeii şi eroii cunoscuţi şi singur să fie aclamat de toate neamurile ca Fiu al lui Dumnezeu? 14. Cine altul a lăsat cuvînt locuitorilor nesfârşitelor întinderi ale pămîntului, fie ei pe pămînt sau pe mare, să se adune în fiecare săptă-mînă într-un loc spre a ţine praznicul zilei Domnului? Şi cine i-a învăţat să nu-şi îmbuibe trupul, ci să-şi învigoreze sufletele prin dumnezeieştile Sale învăţături? Fost-a vreun zeu sau vreun erou, care, războit asemenea Mîntuitorului nostru, să-şi fi biruit vrăjmaşii aşa cum i-a biruit El? Şi nu trebuie trecut cu vederea că, de la începutul începuturilor şi pînă acum, ei nu şi-au contenit atacurile îndreptate împotriva învăţăturilor şi poporului Său! Numai că El, ca un nevăzut, în chip nevăzut Şi-a mînat credincioşii - odată cu sfintele Sale locaşuri - pe culmile slavei!

17. 15. E oare nevoie să ne străduim să înşirăm în vorbă dumnezeieştile lucrări cele mai presus de cuvînt ale Mîntuitorului nostru? Cînd chiar de ne-am ţine noi gura, aceste fapte tot vor ţipa auzului nostru sufletesc (numai să-1 avem!), că lumea asta a noastră, a oamenilor, n-a cunoscut din veac decît un singur eveniment cu adevărat ieşit din comun, uimitor şi neasemuit: atunci, anume, cînd Fiul lui Dumnezeu S-a arătat cu adevărat pe pămînt.

18. 1. Prisositoare ţi se vor fi părut cuvintele rostite azi de mine, de vreme ce în atîtea rînduri evidenţa dumnezeirii Mîntuitorului impunîndu-ţi-se pe calea propriei tale experienţe, te-ai prefăcut tu însuţi pentru toţi (şi nu numai cu buzele, ci chiar cu fapta) într-un vestitor al adevărului. Numai răgaz să ai - o, împăratul meu! - şi negreşit că, de vei vrea, istorisi-ne-vei nenumăratele arătări-de-Sine ale Mîntuitorului tău, nenumăratele Sale descoperiri la vremea somnului. 2'. Şi nu am acum în gînd sfaturile Sale (pentru noi tainice), ci numai ce a pus El în chiar puterea ta de judecată pentru bunul mers al treburilor şi în folosul tuturor. 3. Pe drept ne-ai putea înşira atunci puternicele veniri într-ajutor la vremuri de război ale lui Dumnezeu - pavăza şi paza ta -, felul cum

au pierit vrăjmaşii şi uneltitorii potrivnici ţie, sprijinul Lui la timp de primejdie, scăparea din clipele de descumpănire, sprijinul din clipele de pustiire, căile deschise în momentele ce păreau fără ieşire, prevestirile de viitor, sau, iar, grija ta pentru propăşirea generală, puterea ta de pătrundere în sînul situaţiilor tulburi, marile tale înfăptuiri şi acte de rînduiala în stat, felul cum te-ai priceput să-ţi orînduieşti armata, justeţea fiecărui act (de domnie) considerat în sine, hotărîrile de interes general şi actele legiuitoare care ne-au înviorat viaţa. Şi ai fi în drept atunci să înşiri tot ce noi n-am avut de unde afla, tot ce vei fi ştiind tu singur, tot ce vei fi tăinuind tu în augusta-ţi memorie, ca în adîncurile unei vistierii.

Ei bine, pentru toate aceste pricini, şi în virtutea unor atît de impresionante mărturii ale acelei puteri ce ne-a mîntuit, ai hotărît tu să dai oamenilor (necredincioşilor şi deopotrivă credincioşilor) un locaş de rugăciune închinat biruinţei asupra morţii, care să fie şi un templu sfînt al Dumnezeului celui sfînt; apoi daruri minunate şi mari închinate vieţii veşnice şi împărăţiei lui Dumnezeu - aduceri-înainte pentru Mîntuitorul nostru, supremul nostru împărat, aşa cum se potrivesc ele şi-mi par fireşti ca din partea unui împărat purtător de biruinţă. Pe care aşezîn-du-le tu în jurul (mormîntului) aducător de. mărturie al vieţii veşnice, ai pecetluit cu împărătească slovă şi desăvârşita izbîndă a cerescului şi dumnezeiescului Cuvînt[79], mărturisind înaintea tuturor neamurilor, limpede şi fără echivoc, prin faptă şi prin spusă, închinarea ta plină de cucernicie şi de dragoste pentru Dumnezeu.

79Textual „ai înscris împărătească titulatură «biruitor şi triumfător» pe emblema cerescului Cuvînt al lui Dumnezeu" (n. tr.)

CUVÎOTUL ADRESAT DE CONSTANTIN ADUNĂRII SFINŢILOR

Cuprinsul cuvîntării a cincea

1. La început se aminteşte de praznicul Paştelui. Apoi: cît bine a adus Cuvîntul lui Dumnezeu tuturor oamenilor şi cum a fost El duşmănit tocmai de cei cărora le făcuse El bine.
2. îndemn către Biserică şi către ascultători să-i urmărească şi să-i îndrepte greşelile cuvîntării.
3. Dumnezeu este şi Tatăl Cuvîntului şi Creatorul întregii zidiri; iar cele existente nu şi-ar putea păstra fiinţa, dacă ar trebui să asculte de mai multe cauze.
4. Despre rătăcita credinţă în idoli.
5. Cum a creat Hristos, Fiul lui Dumnezeu, toate cele ce sînt, şi cum a determinat El limitele fiecăreia dintre ele.
6. Cu privire la destin: cît de falsă se dovedeşte a fi credinţa în el, atît în temeiul legilor după care se călăuzesc oamenii, cît şi în temeiul legilor zidirii, care, depănîndu-se nevălmăşit şi după o bună rînduiala, dovedesc prin însăşi rînduiala lor intenţia Creatorului.
7. Privitor la lucrurile de neînţeles, se cere să binecuvântăm înţelepciunea Creatorului, şi nu altceva, şi să nu căutăm cauza lor în vreo pornire întîmplă-toare.
8. Dumnezeu împarte oamenilor din belşug lucrurile trebuitoare, în schimb pe cele spre desfătare le împarte cu măsură, iar pe amîndouă, atît cît au oamenii nevoie.
9. Cum au greşit filosofii în părerile lor, vrînd ei să le ştie pe toate, şi cum s-au primejduit cîte unii. Totodată, despre învăţăturile lui Platon.
10. Despre cei ce nu vor să ştie nici de învăţăturile Scripturii, nici de cele ale filosofilor; şi cum că se cade fie să crezi toate spusele poeţilor, fie să nu crezi nimic din ele.
11. Despre arătarea în timp a Domnului: cum s-a petrecut ea, şi cu ce scop.
12. Despre cei care n-au cunoscut această taină, anume că din vina lor n-au cunoscut-o, şi cît de mari răsplăţi îi aşteaptă pe cei ce au cunscut-o; dar mai ales, despre cei ce şi-au dat viaţa mărturisind.
13. Deosebirea dintre feluritele părţi ale zidirii este un lucru necesar. înclinarea oamenilor spre bine sau spre rău se află la alegerea lor, făcînd ca şi judecata faptelor lor să fie atît necesară cît şi dreaptă.
14. Deosebirea dintre natura zidită şi fiinţa nezidită este infinită. Dar omul se poate apropia de ea ducînd o viaţă virtuoasă.
15. Cîte învăţături a dat Mîntuitorul, câte minuni a săvîrşit, şi cît ajutor a dat El celor răbdători.
16. Cum a fost întruparea lui Hristos vestită de prooroci, rostul ei fiind prăbuşirea idolilor şi a cetăţilor idoleşti.

17. **Cum au** ucenicit înţelepţii cei de alt **neam** la înţelepciunea lui Moise. Despre Daniel şi despre cei trei tineri.
18. Despre versurile cu acrostih ale Sibilei din Eritreea, mărturie aducând Mîntuitorului **şi** Patimilor Sale. Iar acrostihul zice: Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mîntuitor, Cruce.
19. Proorocia despre Mîntuitorul n-a fost plăsmuită de vreun creştin, ci este chiar a Sibilei din Eritreea. Cicero **insuşi** a tălmăcit în latineşte cărţile ei mai înaintea arătării printre oameni a Mîntuitorului. Şi Vergilius aminteşte **de** ea şi de naşterea cea din fecioară, slăvind această taină prin vorbe cu tîlc ascuns, de teama stăpînitorilor.
20. **Alte** versuri ale lui Vergilius Maro privitoare **la** Hristos; tîlcuirea lor, în care **se** vede că poetul s-a mulţumit să vorbească numai pe ocolite despre taină.
21. In cuvintele folosite de el nu poate fi vorba despre un om oarecare. De ase**menea,** cum că - din necunoaşterea închinării faţă de Dumnezeu - necredincioşii nu-s în stare să priceapă nici măcar de ce sînt ei pe lume .
22. împăratul închină, mulţumind, biruinţele sale - precum şi celelalte arătări de bine - lui Hristos şi îl învinuieşte pe tiranul Maximin, vrăjmaşul, a cărui cumplită prigoană n-a avut alt rezultat decît sporirea şi întărirea credinţei.
23. Despre felul de viaţă al creştinilor, şi cum se bucură Dumnezeu de cei ce-şi duc viaţa în chip virtuos. Trebuie să ne aşteptăm la o judecată şi la plata (faptelor noastre).
24. Cît de rău şi-au sfîrşit viaţa Decius, Valerian şi Aurelian, din cauza prigoanei stîrnite de ei împotriva Bisericii.
25. Cît de ruşinos a renunţat Diocleţian la domnie, şi cum a fost el lovit de trăsnet, din cauza prigoanei lui împotriva Bisericii.
26. Dumnezeu este cauza credinţei împăratului. De la Dumnezeu trebuie să cerem noi reuşita noastră şi tot Lui să o referim; pe cînd căderile noastre cuvine-se să le atribuim uşurinţei noastre.

CUVÎNTAREA LUI CONSTANTIN CÂTRE ADUNAREA SFINŢILOR

1. 1. Constantin, Augustul, către adunarea sfinţilor.

Lumina care covârşeşte lumina - şi pe a zilei şi pe a soarelui -, preludiul învierii şi dătătoarea de armonie nouă trupurilor trecute prin atît de mari încercări, chezăşia făgăduinţei, calea ce duce la viaţa veşnică - vreau să spun: praznicul Patimilor - iată, ne-a ajuns - prea iubiţii mei învăţători, precum şi voi, toţi ceilalţi prieteni ai mei! Este un praznic ce se face încă şi mai aducător de binecuvîntare mulţimii închinătorilor Acelui Dumnezeu Care e ţelul de pe urmă a toată închinarea, prin simţul nostru lăuntric, al fiecăruia, izvorînd spre El neîntreruptă cuvîntare şi înălţîndu-I neîncetat cîntare de laudă...

1. 2. O, tu, natură, maică a toate, ce ai dat tu mai de seamă lumii? în ce stă oare lucrarea ta, de vreme ce Creatorul[80] a toate este Cel ce ţi-a dat ţie fiinţă? El este Cel ce ţi-a dat podoabă, dacă socotim că podoaba firii nu-i altceva decît viaţa cea după fire. Dar, iată, totuşi, că pornirile potrivnice firii au ajuns, în cele din urmă, de nestăvilit, făcînd ca oamenii să nu mai ştie sluji Dumnezeului tuturor după cuviinţă, făcîndu-i să-şi închipuie că totul în jur s-ar petrece nu după rînduiala proniei, ci doar aşa, la întîmplare, haotic şi criticabil;

1.3. Aceasta , cu toate că (adevărul) le era neîncetat şi cu tărie amintit prin gura proorocilor de Dumnezeu inspiraţi, de care s-ar fi cuvenit ca ei să asculte! Dar vezi că fărădelegea, netrebnica fărădelege, care li se împotrivea acestora , înverşunîndu-se în tot chipul să acopere lumina adevărului, se simţea la largul ei tocmai în starea de confuzie zămislită de întuneric. Or, lucrul acesta s-a petrecut nu tocmai la adăpost de silnicii şi de fapte de cruzime, mai ales cînd interesele cîrmuitorilor s-au priceput să mînuiască oarbele şi măruntele pasiuni ale mulţimilor - sau, mai bine zis, cînd ele luau pe neaşteptate calea nebuniei.

Ei bine, acest fel de a înţelege viaţa - sub semnul căruia s-au perindat generaţii peste generaţii - a fost pricina de căpetenie a nenorocirilor ce nu încetau a da peste ei.

1.4. însă de îndată ce a prins a străluci printre oameni lumina (prezenţei) Mîntuitorului, dreptatea a luat locul faptelor de nedreptate, iar frâmîntarea cea cu multe chipuri a lăsat loc liniştii: tot ce fusese mai înainte vreme vestit prin gura proorocilor îşi găsea împlinirea. Hristos pătrundea mîndru în casa Părintelui Său, răspîndind peste întreaga lume lumina cucerniciei şi a cumpătării şi punînd pe pămînt temeiul unui templu nou, fără sfîrşit, nestricăcios, al virtuţii - vreau să spun: Biserica, în care să poată fi săvîrşite în

80 Textual: «cauza» (n. tr.)

duh de cucernicie toate cele cuvenite atît Tatălui celui mai presus de toate cît şi Sie-însuşi.

1. 5. Ce a pus atunci la cale nebunească nelegiuire a neamurilor? Ei bine, ea s-a străduit să zădărnicească darurile lui Hristos, şi, silindu-se să nimicească Biserica (al cărui rost este să aducă tuturor mîntuirea), a dat vanei credinţe în idoli un impuls nou. Aşa s-a ajuns din nou la răzmeriţă, la război, la înfruntare în luptă, la înteţirea greutăţilor vieţii, la pofta de cîştig (care nu ţine neapărat de firea răului) - iar toate acestea, cînd stîrnite de amăgitoarele scânteieri ale speranţei, când dictate de frică.

Dar să o lăsăm să zacă mai departe în ţarină, învinsă de puterea virtuţii (aşa cum o şi cere dreptatea), pierind sfîşiată sub povara părerii de rău, şi să vedem ce am mai putea să spunem potrivit cuvîntului lui Dumnezeu.

2.1. Ascultă, dar, o tu, Biserică; o tu, cârmacâule[81] (al sufletelor), care ţi-ai dobîndit sfinţenia fecioriei; o, tu, doică a copilăriei şi a sfielii, care te frămînţi pentru adevăr, căreia iubirea de oameni nu-i lasă clipă de pace şi din al cărei veşnic izvor gîlgîie nectarul aducător de mîntuire! Ci luaţi aminte şi voi, toţi cei ce-I slujiţi mărturisit lui Dumnezeu (Care tocmai de aceea S-a şi îngrijit de voi); dar să nu vă pese într-atât de felul meu de a vorbi, dt mai cu seamă de adevărul celor ce voi avea a vă spune; şi nici de mine, care vă grăiesc acum, dt de temeiurile învestiturii mele.

2. Fiindcă puterea cuvintelor se subţie atunci dnd intenţia vorbitorului rămîne undeva uitată[82].

(Drept este că-mi fac gînduri mari; dar sînt încredinţat că la rădăcina îndrăznelilor mele se află săditǎ dragostea fierbinte de Dumnezeu. Ea singură-mi poate învinge sfielile. Pentru care pricină cu atît mai vîrtos voi şi cere sprijinul vostru, al celor pricepuţi într-ale dumnezeieştilor lucrări de taină, ca - urmărindu-mi spusa - de se va întîmpla să greşesc prin cuvînt, să mă îndreptaţi, cunosdnd că nu trebuie să vă aşteptaţi (dinpartea mea) la cine ştie ce înaltă ştiinţă şi că nu vă cer altceva dedt să luaţi aminte la sinceritatea de care sînt mînat).

2. 3. Pogoare-se asupra noastră, prin vorbele mele, Suflarea cea minunată a Tatălui şi fericita lucrare a Fiului[83], spre a face să fie rostit de mine şi înţeles de voi ce va socoti El însuşi cu cale! Fiindcă oricine se îndeletniceşte cu retorica sau cu oricare altă ştiinţă şi îşi închipuie că-şi poate duce menirea la bun sfîrşit fără ajutorul lui Dumnezeu, să ştie că trudeşte zadarnic: iar cei cărora Dumnezeu le-a dăruit Suflarea Sa să nu şovăie şi să nu zăbovească!

Ne cerem şi noi, acum, iertare pentru lungimea acestei introduceri, ca să putem pătrunde din plin în subiect.

3.1. Binele spre care tinde totul - adică Dumnezeu, Cel de-a pururi mai presus de fiinţă - Cel fără obîrşie şi fără început, este singurul izvor al tuturor celor supuse devenirii. Iar ceea ce din El izvorăşte, tot la El se şi întoarce[377], cu precizarea că atît desprinderea dt şi reunirea aceasta, nu trebuie înţelese ca

---

81 vauxA.r|po(;, propriu-zis «armator» (n. tr.)

82 Text obscur (n. tr.)

83 în sensul că îi pot fi raportate, referite (n. tr.)

petredndu-se undeva în spaţiu, ci în duh; ivirea în lume nu se petrece ca o deşertare a unor măruntaie ce dau fiinţă - aşa cum se întîmplă de regulă cu ce ia naştere din sămînţă - ci prin rînduirea proniei, care a iscusit (în acest scop) universului celui văzut - precum şi celor din cuprinsul lui - un Stăpînitor care să le aducă la mîntuire. Aşadar tot ce se cuprinde în lume, de acolo - din El - îşi trage şi rostul existenţei. De la El avem noi şi sufletul şi simţurile şi toate organele datorită cărora cele semnalate de simţuri îşi află în noi expresia lor finală.

3. 2. Or, ce ne arată nouă raţiunea? Ea ne arată că toate lucrurile au un singur stăpînitor, precum şi că numai stăpînirii Sale i se pot ele supune,[84] toate: atît cele cereşti dt şi cele pămînteşti, atît corpurile simple dt şi cele însufleţite[85]. Fiindcă dacă stăpînirea peste toate aceste realităţi fără număr n-ar aparţine unuia singur d mai multora, atund ar însemna ca totul să se datoreze, în final, întâmplării[86], feluritelor potriviri dintre stihii, (sau altor pricini, istorisite în) vechile mituri: bunăoară, invidiei şi lăcomiei, care le-ar domina pe toate reciproc şi atît dt i-ar sta fiecăreia în putere, zăpădnd armonioasa potrivire a întregului. Fiecare dintre aceşti mulţi şi-ar gospodări în felul său partea ce i-ar reveni, 3. fără să se sinchisească de faptul că întregul univers trebuie să-şi păstreze pentru totdeauna inalterate identitatea şi stabilitatea. - Ar mai fi putut careva ajunge la cunoaşterea creatorului acestei necuprinse lumi a

376. Textual: «şi al copilului celui cu lucrări bune» (n. tr.)
377. Textual: «uneşte» (n. tr.)

devenirii? Cui mai întîi şi cui mai pe urmă i-am fi înălţat noi rugăciunile şi litaniile noastre? Sau cui anume să-i pot eu sluji cu precădere, fără să săvîrşesc un act de impietate faţă de ceilalţi? Sau, iarăşi, pre-supunînd că aş fi dus lipsă de ceva din ale vieţii, că aş fi înălţat rugă pentru dobîndirea acestui ceva, şi că mai apoi, mi-aş fi arătat - faţă de această putere , care mi-a împlinit ruga - recunoştinţa, oare n-aş fi adus prin aceasta jignire alteia, care mi se împotrivise? Cui, dar, m-aş mai fi putut eu ruga să ia aminte la pricina încercărilor mele, şi de la cine aş mai fi putut eu trage nădejde să obţin o schimbare?

3.4. Admiţînd că mi s-ar răspunde - bunăoară prin preziceri sau pe calea oracolelor - că cele cerute de mine nu stau în puterea celui rugat, şi că ar trebui să mă adresez altei zeităţi, întreb: unde, dar, mai este mila şi unde, dumnezeiasca pronie cea faţă de oameni? Iar ca să capăt acest ajutor, nu mi-ar mai fi rămas decît şansa ca vreo zeitate mai omenoasă să se impună, pînă la urmă, cu sila asupra celei complet lipsite (de un atare sentiment). De unde, iar supărare, discordie şi gîlceavă, şi asta pentru a nu se fi ţinut fiecare din ele - şi drept urmare poftei de mai mult - de ceea ce îi revenea anume; iar sfîrşitul ar fi fost, neîndoielnic, confuzia generală.

84 în sensul că îi pot fi raportate, referite (n. tr.)

85 Sau corpurile inerte, în opoziţie cu cele organizate, compuse, mişcătoare (<puoix& opyavixii) (n. tr.)

86 Sau destinului (n. tr.)

3. 5. Şi ce ar mai fi urmat după asta? Potrivnicia iscată între puterile cereşti cu siguranţă că ar fi distrus totul sub ele şi pe pămînt, spulberînd rosturile timpului şi rînduiala anotimpurilor, precum şi folosul dat de roadele fiecărui anotimp în parte; dusă ar fi fost şi lumina zilei, ea însăşi, la fel cum s-ar fi dus şi mîngîietoarea odihnă a nopţii ce-i urmează.

Destul însă cu toate acestea. Şi să ne întoarcem mai bine la subiectul nostru, căruia nu-i poate fi găsit cusur.

4. 1. Tot ce are început are şi sfîrşit. începutul în timp îl numim naş-tere, şi tot ce se naşte e pieritor, timpul măcinîndu-i fiinţa[381]. întreb atunci: cum ar putea fi nemuritoare (nişte zeităţi) izvodite sub semnul stricăciunii? - Cu toate acestea, printre popoarele cele mai lipsite de judecata minţii, credinţa aceasta s-a înrădăcinat atît de puternic încît ele au ajuns pînă chiar la a-şi închipui zeităţile nuntind şi făcînd copii! Or, dacă cei născuţi astfel sînt la rîndul lor nemuritori, înseamnă că ei nu contenesc niciodată să tot zămislească, şi că se înmulţesc peste măsură! Iar dacă numărul lor n-a încetat să tot crească, mă întreb: oare cerul întreg şi întreg pămîntul ar mai fi putut ele cuprinde atîta mulţime de zei? Şi ce să spunem despre inşii care-şi închipuie aceşti fraţi cereşti nuntind între ei, şi care, astfel, se fac de-a dreptul vinovaţi de destrăbălare şi desfrîu?

S-o spunem pe faţă: chiar numai cultul lor şi darurile ce li se aduc au în ele ceva ruşinos şi provocator, încă din clipa cînd cineva iscusit în

potrivirea cuvintelor se aşază să ticluiască imnuri (ritmate sau nu), şi de cînd sculptorul, închipuindu-şi o anumită scenă, dă forma unui fel de jucării (pe care însă o execută măiestrit), ca apoi - parcă uitînd cele abia petrecute - să înceapă să dea importanţă lucrului aceluia pe care doar el însuşi îl făurise, şi să-1 venereze ca pe o zeitate nemuritoare (cu toate că despre sine însuşi, părintele şi creatorul statuii, el recunoaşte că este muritor!).

4. 3. Ca să nu mai vorbim că aceiaşi inşi îţi vor arăta mormintele şi monumentele anumitor fiinţe «nemuritoare», atribuind pînă la urmă un cult nepieritor unor morţi şi nedîndu-şi seama că ceea ce este într-adevăr fericit şi nepieritor nu duce lipsa cinstirii ce-i poate veni din partea unor fiinţe pieritoare. Fiindcă acel Ceva care nu poate fi văzut decât cu mintea şi care nu poate fi sesizat decât cu raţiunea nu are nevoie să îmbrace o anumită înfăţişare ca să poată fi cunoscut; şi tot de aceea El nici nu poate fi conturat prin nici un fel de reprezentare - imagine pictată sau relief.

Toate lucrurile pomenite se fac în cinstea unora care au murit: iar aceştia au fost nişte oameni care au trăit şi ei doar atât cât le-a fost lor dat să trăiască în trup!

5. 1. Dar de ce să-mi întinez eu gura tot grăind despre asemenea spurcate lucruri, când intenţia mea este să înalţ laudă adevăratului Dumnezeu? De aceea, hai să-mi clătesc cerul gurii de amarul lor cu o sorbitură din apa sfinţeniei, care rîurează din nesecatul izvor al dovezilor de putere[87] date de Dumnezeul căruia ne închinăm noi, mai ales că socot de datoria mea să-L binecuvîntez pe Hristos prin pilda vieţii mele şi prin recunoştinţa ce I-o datorăm în schimbul nenumăratelor şi marilor Sale faceri de bine.

5. 2. Şi spun atunci că El a pus temeiurile întregii lumi şi că şi oamenilor le-a hotărît un rost prin Cuvîntul Său dătător de lege. Apoi, îndată le-a dat acestor abia-aduşi-la-viaţă drept sălaş un loc minunat, încărcat cu flori şi cu tot soiul de roade. Voia Lui era - atunci, la început - ca ei să nu aibă prilejul de a cunoaşte nici bunătăţile nici relele vieţii ; dar în cele din urmă El Le-a rînduit pe pămînt o reşedinţă cum numai unei fiinţe cuvîntătoare i se cădea să aibă; şi atunci, îndată - ca unor fiinţe cuvîntătoare ce erau - le-a dezvăluit El şi cunoştinţa bunătăţilor şi relelor vieţii.

Tot atunci le-a şi poruncit El să se înmulţească.

Aşa au ajuns să fie locuite de oameni toate meleagurile pămîntului cele scăldate de jur-împrejur de frămîntatele ape ale Oceanului.

5. 3. Pe urmă neamul omenesc s-a înmulţit din ce în ce mai tare şi a ajuns să inventeze feluritele meşteşuguri cerute de viaţă. între timp desigur că s-au înmulţit - în egală măsură - şi feluritele soiuri de animale necuvântătoare, fiecare din ele făcînd cunoscută cîte o anumită şi foarte aleasă înzestrare firească: animalele domestice, blîndeţea şi supunerea în faţa omului; cele

87 Sau: «de perfecţiune» - âpniai (n. tr.)

sălbatice, forţa, iuţeala şi un anumit instinct[88] care le face să poată scăpa de ameninţarea primejdiei.

5. 4. Pe urmă a rînduit El ca grija tuturor celor domestice să cadă întrucâtva în seama oamenilor, lăsînd ca asupra celor sălbatice să-şi spună cuvîntul confruntarea.

Mai apoi a întocmit neamul zburătoarelor, foarte numeros şi foarte deosebit ca înfăţişare şi comportament: făpturi extraordinar de bogat colorate şi înzestrate cu un minunat dar al cîntului. Iar după ce a mai rînduit şi toate celelalte lucruri din cuprinsul zidirii, stabilind fiecărei categorii un anumit rost al vieţii, bine determinat, a desăvîrşit Dumnezeu întru frumuseţe plinătatea a toate.

6. 1. Numai că, în nechibzuinţa lor, majoritatea oamenilor atribuie naturii minunata rînduire a tuturor lucrurilor; iar unii dintre ei, fie destinului, fie întîmplării. Or, cei care atribuie un asemenea imperiu destinului nu-şi dau seama că, rostindu-i numele, ei nu au în vedere (o forţă) activă, şi nici măcar o oarecare subzistenţă. Fiindcă, la urma urmei, în ce să mai conste destinul de vreme ce pe toate le-a zămislit natura? Sau invers: cum să ne închipuim noi natura, atîta vreme cît legea destinului îşi spune în toate cuvîntul hotărîtor? De altfel chiar numai faptul de a spune că legea naturii stă în destin dă de înţeles că legea este în întregul ei lucrarea unui legiuitor. De unde rezultă că şi destinul, fie el şi lege, este tot o creaţie[89] a lui Dumnezeu. Prin urmare, pînă la urmă toate de Dumnezeu ascultă şi nimic nu scapă puterii Sale.

6. 2. Dar să admitem că destinul ar fi ceva făcut de Dumnezeu, şi să zicem că el ar fi un fel de predestinare. întreb: cum s-ar mai putea atunci trage dreptatea sau cumpătarea sau şi celelalte virtuţi, din destin? Sau de unde ar mai proveni contrariile lor: bunăoară nedreptatea sau neînfrîna-rea? Or, răutatea ţine de fire, iar nu de destin, după cum şi virtutea constă în şlefuirea caracterului şi a năravurilor noastre. Şi mai întreb atunci: cum ar putea oare căderile - sau chiar meritele unei purtări frumoase şi demne (care se datorează, desigur, oricăror alte cauze decît întîmplării sau destinului!), sau toate actele de dreptate (precum şi noţiunea de merit) cu care i se răspunde fiecăruia în viaţă - cum se pot ele susţine, întreb, în temeiul destinului?

6. 3. Legile şi îndemnurile la virtute, precum şi îndemnurile de înfrî-nare de la ce nu se cuvine, laudele şi mustrarea, pedepsele şi tot ce neîndeamnă la virtute sau ne reţine de la rău, cum ar putea ele să nu-şi aibă rostul în dreptate - care este o formă a purtării de grijă a lui Dumnezeu -ci[90] în întîmplare, sau chiar în mersul vieţii? Or, dimpotrivă: aşa cum ne ducem noi viaţa, aşa sînt şi roadele pe care le culegem: ciuma şi zavera, sau seceta, sau rodnicia, se

---

88 **Tipovoia,** aici capacitate de intuire, instinct (n. tr.)

89 Sau: «invenţie» - aici supr^a (n. tr.)

90 fj «ex» TOC ***amo^ăxou*** - textual: «de la sine», «accidental» (n. tr.)

succed făţiş, arătînd tuturor - doar că fără glas - cît de mult depind ele toate de felul cum ne înţelegem viaţa.

6. 4. Fiindcă fiinţa lui Dumnezeu se bucură de dreptate şi nu primeşte nici un fel de întinare; se deschide cugetului smerit, în schimb urăşte necuviinţa şi fala care face creatura (să vrea) să se înalţe pînă dincolo de limitele ei.

Or, deşi dovezile acestei stări de lucruri ne stau aproape întotdeauna cît se poate de limpede sub priviri, ele ne apar încă şi mai puternic în lumină ori de cîte ori, adunîndu-ne în noi înşine (şi, ca să spun aşa, încor-dîndu-ne puterile minţii), stăruim în meditaţie asupra cauzei lor. De aceea şi spun eu că se cuvine să ducem o viaţă cumpătată şi liniştită, să nu ne înălţăm în cuget mai presus decît îi este dat firii noastre şi să fim încredinţaţi că Dumnezeu, Căruia nu-I scapă nimic din tot ce se întîmplă, Se află întotdeauna alături de noi.

6. 5. Ne mai rămîne însă să cercetăm dacă nu cumva este totuşi adevărat ce ziceam mai înainte, anume că rînduiala tuturor lucrurilor s-ar putea datora fie destinului, fie întîmplării. Ne întrebăm: oare cele cereşti, stelele, pămîntul şi marea, focul, vîntul, apa şi aerul, succesiunea anotimpurilor, vara şi iarna, toate acestea putem noi să credem că se petrec fără nici un rost, aşa, la întîmplare? Nu se cere oare mai curînd să credem că au fost create?

6. 6. Unii inşi cam lipsiţi de minte pretind că majoritatea acestor lucruri au fost concepute de oameni spre satisfacerea unei trebuinţe a lor, natura oferindu-le în acest sens cu prisosinţă tot ce aveau ei nevoie. Or, admiţînd că părerea aceasta ar merita oarecare atenţie atunci cînd vorbim despre cele pămînteşti şi supuse pieirii, întreb totuşi: dar cele nemuritoare, realităţile nesupuse schimbărilor, sînt oare şi ele tot nişte invenţii ale oamenilor? Ei bine, o fiinţă care să cadă sub simţurile noastre, cum este omul, nu are cum să fie zămislitoarea acestor lucruri şi a tuturor celor asemenea, supuse conştiinţei noastre dar pe care numai mintea le poate pricepe; ci numai fiinţa cea spirituală şi veşnică a lui Dumnezeu.

6. 7. De altminteni chiar numai principiul bunei-rînduieli este o lucrare a proniei: dovadă , faptul că ziua este scăldată de lumina soarelui, faptul că noaptea urmează apusului aceluiaşi soare, sau că, ajungîndstăpînă, ea - noaptea - nu rămîne scăldată în întuneric, şi asta ca urmare a hoinărelii stelelor. Or, ce să mai spunem noi atunci despre lună, care, cu cît se depărtează mai mult de soare, se şi rotunjeşte mai tare, şi care, pe cît se apropie de el, se îngustează? Nu ne vorbesc ele oare despre Cuvîntul ordonator şi despre înţelepciunea lui Dumnezeu?

6. 8. Dar atît de binevenitele văpăi ale soarelui, care fac ca roadele să se coacă; sau umbletul vîntului, care pregăteşte belşugul recoltelor; sau răcoarea zilelor de ploaie - precum şi potrivirea întreolaltă a tuturor acestora, datorită căreia totul se desfăşoară cu rost şi în bună rinduială; sau, iar, rigoarea cu care revin planetele la timpul cuvenit exact în acelaşi loc - nu arată ele desluşit (lucrarea) poruncii dumnezeieşti? Desăvîrşita diaconie a astrelor, nu-şi spune oare ea singură supunerea în faţa legii lui Dumnezeu?

6. 9. Semeţia munţilor, adîncul hăurilor, netezimea fără sfîrşit a câmpiilor - care nu ne fac plăcere numai pentru frumuseţea lor, ci şi pentru foloasele ce le aduc - se pot ele oare explica altfel decât în temeiul proniei dumnezeieşti? Dar dimensiunile şi delimitarea uscatului faţă de apă, necesare atît agriculturii cât şi aducerii de mărfuri trebuitoare din ţări străine, cum ar putea cineva să spună că nu dovedesc limpede exacta şi judicioasa purtare de grijă a lui Dumnezeu? Apa din munţi ajunge la loc de şes, pe care-1 scaldă cît îi trebuie pămîntului ca să prindă viaţă; după aceea ea se năpusteşte în mare, iar marea o varsă în ocean;

6. 10. Şi mai îndrăznim noi să spunem că toate lucrurile astea se petrec de la sine sau ca efect al întîmplării? (Desigur că fără să arătăm după ce tipic şi sub ce formă se prezintă aici acest «de la sine», care de fapt nu are nici o realitate: nici spirituală, nici sensibilă, şi care nu face decît să ne bîzîie în urechi sunetele unei vorbe goale!)

7. 1. Pînă la urmă, cuvîntul «întâmplare» vedem că nu convine decît acelei categorii de oameni care se complac în a depăna idei la nimereală, **fără** să se sinchisească de temeiul lor; oameni care nu-s în stare să cugete ca lumea la obiectul real al acestor idei, şâ care, din cauza acestei neputinţe, ajung să-şi închipuie că tot ce nu pot ei explica, sigur că se datorează întâmplării[91]. Fiindcă există unele realităţi înzestrate cu proprietăţi ieşite din comun, a căror corectă înţelegere cere meditaţie adîncă - aşa cum este cazul originei izvoarelor termale. Nimeni nu poate da lesne explicaţia unui foc cu o putere atît de uriaşă; iar fenomenul este cu atît mai de neînţeles cu cît, deşi sînt înconjurate de ape reci, aceste izvoare nu-şi pierd niciodată fierbinţeala.

7.2. Ele par, ce-i drept, să constituie un fenomen destul de rar întâlnit pe faţa pămîntului; după părerea mea, rostul său este să facă oamenilor mai lesne de recunoscut puterea proniei, care-şi îngăduie să rînduiască aşa ca două proprietăţi opuse (cum sînt stările de cald şi de rece) să poată avea aceeaşi obîrşie.

7.3. Multe, nenumărate lucruri a dăruit Cel Atotputernic oamenilor spre îndulcirea vieţii lor şi ca să le fie spre folos; dar cu deosebire le-a dăruit El rodul măslinului şi cel al viţei: unul înlesneşte refacerea puterilor sufleteşti şi ne redă seninătatea, celălalt ne face plăcere şi ne este şi de ajutor ca leac tămăduitor al puterilor trupului.

(Alt fenomen cu totul extraordinar şade în neostoita şi necontenita curgere a nurilor la ceasurile nopţii la fel ca la ceasurile zilei - simbol al neîncetatei şi neîntreruptei curgeri a vieţii. Acelaşi rost îl are, de altminteri, şi alternanţa zilei cu noaptea).

8. 1. Aş vrea ca tot ce rostesc eu să poată convinge că nimic nu se petrece fără rost şi nechibzuit; precum şi că rostul şi pronia sînt (la) Dumnezeu - Cel care, între altele, a rînduit ca pentru anumite trebuinţe să ne folosim de

91 Textual: «a fost rînduit fără sens» - simţit de autorul acestor rînduri ca un nonsens (n. tr.)

calităţile metalelor, şi Care, în acest sens, a rînduit aurul, arama şi pe celelalte, în proporţiile cuvenite: adică despre acelea cu folos mare şi felurit, a poruncit să fie distribuite cît mai din belşug; pe cînd celelalte, al căror rost stă în plăcerea dată de podoabe şi în bogăţie, le-a împărţit în acelaşi timp cu mărinimie dar şi cu luare-aminte, şi cu un gînd aflat între zgîrcenie şi generozitate.

8.2. Să presupunem că metalele destinate podoabelor s-ar fi găsit tot atît de îmbelşugat ca şi celelalte: ei bine, minaţi de ispita cîştigului, căutătorii de metale nu şi-ar mai fi dat osteneala să dea de urma celor atît de trebuitoare la munca cîmpului, la zidirea unei case sau la construcţia unei corăbii (cazul fierului şi al aramei); nu s-ar mai fi sinchisit să le extragă, şi nu le-ar mai fi mers gîndul decît la cele sortite desfătării şi înavuţirii care nu prinde bine nimănui. Or, tocmai asta face ca - după cît se zice - extragerea aurului şi a argintului să fie mai anevoie şi cu mai multă trudă decît a tuturor celorlalte metale, aşa fel ca adaosul de trudă să contrabalanseze adaosul de interes.

8. 3. Dar cîte alte lucrări ale dumnezeieştii pronii n-am putea noi să înşirăm, din toate cîte ne-a făcut ea parte cu atîta îmbelşugare numai şi numai ca să ne cuminţească viaţa şi să ne pună în faţă îndemnul către celelalte virtuţi, dar şi ca să ne abată paşii de la nefolositoarele chemări ale bogăţiei! A da de urma şi de rostul lor, al tuturor, este cu mult peste puterile omului; într-adevăr, cum ar putea cugetul unei fiinţe supuse legilor devenirii şi atît de neajutorate să dea singură de urma adevăruluiultim?[92] Cum oare să recunoască ea voia lui Dumnezeu, care de la începutul începutului a fost cît se poate de limpede?

9.1. De asta e bine să ne mulţumim cu ce este la îndemînă noastră şi a naturii noastre. Fiindcă, de pildă, amăgitoarele iscodiri conţinute în «dialoguri» ne pot abate cu uşurinţă de la adevăratul rost al lucrurilor -aşa cum s-a şi petrecut cu destui filosofi care s-au dedicat aflării raţiunilor şi naturii intime a acestora. Şi fiindcă ori de cîte ori se întîmplă ca însemnătatea subiectului să depăşească posibilităţile lor de iscodire, ei ajung pînă la urmă, pe căi ocolite, să disimuleze adevărul, să susţină păreri contrarii şi să se critice unii pe alţii pentru învăţăturile lor, totul sub masca înţelepciunii. De unde s-au iscat şi unele răzmeriţe în rîndurile mulţimii, precum şi grelele osînde date de unii conducători de popoare, cărora la un moment dat li se păruse că fusese încălcată cine ştie ce datină strămoşească - din care nu de puţine ori li s-a tras chiar lor moartea.

9. 2. Pînă şi Socrate, pe care priceperea într-ale dialecticii îl făcuse vanitos, şi care avea darul să poată răsturna o situaţie[93]; Socrate, cel care se juca tot timpul cu afirmaţiile cele mai contradictorii, a căzut victimă invidiei celor de acelaşi sînge şi concetăţenilor lui. însuşi Pitagora (care lăsa să se

92 Textual: «cum ar putea cugetul unei fiinţe supuse pieirii, şi (atît de) lipsite de putori, să ajungă la (înţelegerea) adevărului total? (n. tr.)

93 Textual: «care făcea cauzele rele să ajungă pînă la urmă favorabile» (n. tr.)

creadă că se străduieşte din răsputeri să dobîndească stă-pînirea-de-sine şi deprinderea tăcerii) a fost prins cu minciuna, de vreme ce - după o oarecare şedere în Egipt - le-a dat italioţilor de ştire anumite lucruri de mult vestite de prooroci, ca şi cum ar fi fost de la el.

9. 3. Dar pînă şi Platon, de departe cel mai moderat dintre ei; Platon, primul care şi-a deprins semenii să-şi desprindă cugetul de la lucrurile sensibile, să şi-1 înalţe spre cele inteligibile şi nesupuse devenirii şi să privească numai spre înălţimi, a vorbit (pe bună dreptate) despre o primă divinitate mai-presus de fiinţă, căreia i-a subordonat o a doua, şi a definit aceste două fiinţe doar prin număr, adăugind că amîndouă participă deopotrivă la desăvârşire, numai că fiinţa celei de a doua divinităţi se trage din cea dintîi, care ar fi prin excelenţă creatoarea şi ordonatoarea tuturor lucrărilor, pe cînd cea de a doua ar lucra după poruncile celei dintîi, legînd existenţa[94] tuturor de aceea (dintîi) ca de însăşi cauza lor.

9. 4. Spunînd lucrurilor pe nume, unul ar fi Dumnezeu cel care de toate Se îngrijeşte şi Care, în pronia Sa, le-a rînduit pe toate prin Cuvîntul (Său); iar Cuvîntul, fiind şi El Dumnezeu, este Fiu al lui Dumnezeu (ce alt nume I S-ar fi putut da Lui fără riscul de a săvîrşi o cumplită eroare,

dacă nu tocmai cel de Fiu?). Iar Tatăl a toate îşi merită pe drept numele de Tată şi al Cuvîntului Său.

9. 5. Ei bine, dacă pînă aici Platon se dovedeşte a fi judicios, în continuare el se depărtează de la adevăr, fiindcă ajunge să aducă în scenă o pletoră de zeităţi, fiecare dintre ele înzestrată cu o anumită înfăţişare -adică tocmai lucrul care a provocat printre oamenii mai puţin înzestraţi cu judecată o atît de mare sminteală, mai ales dacă ne gîndim că aceştia nu obişnuiau să ia aminte la pronia Dumnezeului celui Prea înalt, pentru ca, în schimb, să se închine unor reprezentări ale lor cu chip de om sau cu înfăţişarea altor vieţuitoare. Şi aşa s-a făcut că un om cu o fire atît de aleasă, vrednică de toată admiraţia, odată căzut pradă unor asemenea confuzii, să se contamineze în final, (făcînd la rîndul său aceeaşi greşeală) şi să nu mai scape criticii noastre,.

9. 6. Cu toate că, la un moment dat, mie îmi lasă impresia că pe Platon l-au încercat şi unele remuşcări şi că a căutat să-şi îndrepte eroarea -acolo, anume, unde el adeverează (şi cu ce tărie!) că Dumnezeu a insuflat în noi Logosul Său; după cum tot atît de limpede mai spune că suflarea lui Dumnezeu este tocmai partea aceea raţională a sufletului după care împarte el toate lucrurile în două categorii: spirituale şi sensibile, pe unele[95]..., în vreme ce despre celelalte spune că sînt (un întreg făcut) din întreţeserea elementelor corporale; cele dintîi, supuse puterii de înţelegere a minţii; pe cînd despre celelalte ne putem face o părere prin mijlocirea raţiunii noastre ajutate de simţuri. Iată de ce şi cele dintîi, strîns legate fiind de Duhul Sfînt (care şi El este necompus şi, ca atare, de nedestrămat), sînt veşnice şi sortite unei vieţi fără

94 **389 ouinaoiţ** - «con-sistenţa», «rostul» (n. tr.)

95 **Lacuna (n.** lr.)

sfîrşit, în vreme ce realităţile supuse simţurilor, care se destramă în virtutea aceleiaşi raţiuni ce le-a făcut să se alcătuiască, nu au cum să se împărtăşească dintr-o viaţă fără moarte.

9. 7. Lucruri extraordinare spune pînă la urmă Platon şi în continuare, cînd scrie că fiinţele care au dus o viaţă bună - aşadar sufletele celor ce au petrecut în sfinţenie şi au făcut fapte de bine - urmează ca, după despărţirea lor de trup, să sălăşluiască întru sfinţenie în cele mai minunate locuri din cer. (Este, de altminteri, o învăţătură profitabilă: fiindcă cum să-i dai crezare şi să tragi nădejde la o fericire ca asta fără să te străduieşti din răsputeri să-ţi petreci viaţa cît se poate de bine, întru dreptate şi bună-chibzuinţă, şi ferindu-te de rău?) - După cum drept consecinţă adaugă el că sufletele celor răi vor fi purtate încolo şi încoace de apele Acheronului şi ale Pyriflegetonului, aidoma leşurilor unor naufragiaţi.

10.1. Cu toate acestea există şi oameni atît de orbi încît, chiar dacă se întîlnesc la un moment dat cu asemenea învăţături, nu se sinchisesc de ele şi, în loc să fie cuprinşi de frică, nu au pentru ele decît cuvinte de dispreţ şi îşi bat joc de ele ca de cine ştie ce născociri. Inşi ca ei, dacă sînt buni să preţuiască nişte calităţi de stil, în schimb nu sînt în stare să ia aminte la temeiurile unei învăţături. Nu-s buni decât să dea crezare balivernelor unor poeţi şi să împrăştie de-a lungul Eladei şi a ţinuturilor barbare idei răsuflate.

10. 2. Or, ce spun poeţii este că după moarte sufletele sînt judecate de fiii lui Dumnezeu - adică de nişte oameni; tot ei le mai cântă acestora şi judecăţile făcute, sau chemările la judecată, adăugind că aceiaşi stau de pază tuturor răposaţilor. Şi tot poeţii mai povestesc şi despre nişte lupte purtate între puterile de sus[96], şi fac caz de nu ştiu ce legi ale războiului, zicând despre aceste puteri că sînt minate de destin. Sau, tot după ei, unele dintre ele sînt din fire arţăgoase; altele, absolut indiferente faţă de necazurile oamenilor; iar altele, în fine, morocănoase. Pe urmă ei ni le mai arată jelind uciderea copiilor lor, nestîndu-le în putere să vină într-ajutorul nu numai al unor străini, dar nici măcar în al câte unora la care ele ţineau nespus de mult; şi uite, aşa ajung zeii să fie înzestraţi cu toate neputinţele oamenilor, cărora poeţii nu pregetă să le cânte odată vrajbele, alteori rănile, alteori bucuria sau durerea.

10. 3. Or, adevărul este că noi ar trebui, totuşi, să le dăm crezare. Fiindcă dacă este adevărat că ei au auzit chemarea poeziei atinşi fiind de suflul inspirator al, divinităţii, nu avem nimic altceva de făcut decît să le dăm crezare şi să ne pătrundem noi înşine de graiul lor inspirat. Dar, ce povestesc ei? Povestesc pătimirile zeilor şi demonilor lor. De unde rezultă că patimile acestora se cer crezute fără rezerve.

Totuşi, cineva ar putea obiecta cum că este cu neputinţă ca poeţii să fi minţit, adăugind că dacă poezia are darul de a încânta pe ascultător, în schimb adevărul celor povestite depinde strâns de faptul că lucrurile s-au petrecut într-adevăr aşa şi nu altfel.

96 Sau: «demoni» (n. tr.)

10. 4. Eu unul aş spune aici că este în natura poeziei să mai şi ştirbească din adevăr; numai că atunci cînd mint, poeţii nu mint fără rost: fiindcă sau o fac din interes bănesc, sau o fac ca să obţină cine ştie ce favoruri , sau, în fine, o mai fac ca să mascheze cine ştie ce faptă mîrşavă de care au ei ştire - şi asta, de frica ameninţării legilor. (Deşi într-un asemenea caz mie mi se pare că ar fi fost totuşi cu putinţă ca ei să nu născocească tot soiul de baliverne despre natura Celui Atotputernic, şi, ca atare, să nu se facă vinovaţi de impietate).

11.1. Dar cel ce se ştie vinovat de a fi dus o viaţă netrebnică, criticabilă, dezordonată, dacă se căieşte - dacă-şi va înălţa gîndul la Dumnezeu,deschizîndu-şi larg ochii inimii -, dacă se va rupe de viaţa dusă de el mai înainte, va avea parte de oblăduirea lui Dumnezeu şi va trăi în veac. Oricum, se cade să înălţăm mulţumirea noastră lui Dumnezeu, Care, aşa cum l-ar mîntui pe acela, ne poate mîntui pe noi toţi. însă ne va mîntui cu atît mai lesne cu cît ne vom încrede noi mai deplin în puterea Lui de vindecare a sufletelor noastre, cu cît vom fi mai puţin şovăielnici, cu cât ne vom feri să facem aidoma celor care, (bolnavi fiind), acum se încred într-o anumită medicaţie şi acum fug de ea. Nu; leacul acesta care se cheamă dreptate şi cumpătare - ca şi toate celelate - se cere luat cu conştiinţa trează şi cu curaj!

Pe cât cu putinţă, noi ceilalţi ne străduim din răsputeri să sădim speranţa în sufletele celor care n-au avut cunoştinţă de o asemenea învăţătură, rugîndu-L pe Dumnezeu să ne vină într-ajutor: fiindcă mie nu-mi pare un lucru tocmai oarecare să tragi cugetul supuşilor tăi pînă la evlavie - chiar cînd el, cugetul, este încă nepervertit - sau - atunci cînd el se arată rău şi îndărătnic - să-1 faci să admită tocmai contrariul convingerilor sale,, şi să faci din nişte oameni de nimic nişte oameni deValoare. Iar dacă este adevărat că nu am nici un motiv să nu mă bucur de răspunderea unei asemenea sarcini şi că e bine să mă pătrund de gîndul că a-I înălţa Mîntuitorului laudă nu e un lucru potrivit oricui, ci numai unui om de bine, atunci înseamnă că se cuvine să-mi iau rămas bun de la toate relele rânduieli ticluite de soartă, în neînţeleapta şi oarba ei dibuire şi să văd în convertirea mea principala condiţie a mîntuirii mele.

Aş fi dorit eu de mult să-mi fie descoperit lucrul acesta, fiindcă adevărat e că fericit este cel ce a ajuns să cunoască încă din tinereţea sa şi care şi-a aflat bucuria în aflarea dumnezeieştii învăţături şi în frumuseţea unei vieţi puse sub semnul virtuţii. Dar s-o spunem fără vanitate: când cei înzestraţi nu ajung înţelepţi de mici copii (din leagăn - cum vine vorba), atunci faptul de a se fi «înţelepţii»- în pîrga vieţii rămîne totuşi un lucru îmbucurător.

11. 2. în ceea ce ne priveşte, tăria noastră nu stă în nici un fel de învăţătură omenească; toate darurile, toate trăsăturile noastre de caracter care plac oamenilor cu-scaun-la-cap, de la Dumnezeu sînt. Şi am un scut nu tocmai neînsemnat, de care mă folosesc ca de o pavăză împotriva a tot

veninul trimis[97] împotriva mea' de cel viclean: anume, cunoaşterea lucrurilor plăcute lui Dumnezeu; din ea îmi voi alege eu cele potrivite cuvîntării de faţă, în aşa fel încât să pot înălţa laudă Părintelui a toate.

11. 3. Iar Tu, Hristoase, Mîntuitorul nostru , al tuturor, fii şi Tu aici, de faţă, şi mă susţine în zelul sfinţitei lucrări (căreia mă închin acum); înaripează-mi spusa, cînd voi grăi despre tăria Ta, şi arată-mi cum să găsesc, despre Tine, cuvintele cele mai alese!

(Totuşi, să nu creadă nimeni că va auzi din gura mea cine ştie ce termeni sau cine ştie ce idei şlefuite pînă la subţirimea (obişnuită retoricii), fiindcă eu sînt pe deplin conştient de faptul că bărbaţilor ageri la minte nu le place vorbăria deslînată şi bună numai să ne gîdile la ureche; pentru că într-un asemenea caz, vorbitorii se gîndesc întotdeauna numai la aplauze şi de aceea nu se sinchisesc dacă ce spun ei are sau nu are vreun rost).

11. 4. Ei bine, există oameni (oameni fără minte şi fără credinţă) care fac caz de faptul că Hristos, (Mîntuitorul) nostru, a fost osîndit; şi că Lui, Care pentru toate vieţuitoarele este izvorul vieţii, I-a fost luată şi viaţa[98]... Dar dacă asemenea idei nu au de ce să ne mire, de vreme ce ele ne vin din partea unor inşi porniţi pe calea necredinţei, care nu se mai tem să o recunoască şi care nu-şi mai tăinuiesc răutatea, în schimb atunci cînd ar vrea să lase să se creadă că sînt încredinţaţi de faptul că Dumnezeu, Care este nesupus stricăciunii, ar fi putut (El-însuşi) pătimi ceva din partea oamenilor, ei pretind un lucru care întrece toate limitele bunului-simţ. La fel şi (cu cei care-şi închipuie că) cruzimea a putut ieşi biruitoare asupra iubirii de oameni, sau care nu-şi dau seama că mărinimia şi îndelunga-răbdare a lui Dumnezeu nu poate fi răvăşită de seme-ţia omului ; că derîderea nu le poate face să-şi schimbe natura, ci că întotdeauna[99]... ajunge să anihileze înverşunarea siluitorilor prin forţa raţiunii şi a generozităţii.

11. 5. în marea Sa iubire de oameni, Dumnezeu a plănuit încă de la început să stîrpească nedreptatea şi să înalţe bunăcuviinţa şi dreptatea, în care scop a şi adunat în jurul Său pe cei mai înţelepţi oameni şi a pus la punct cea mai frumoasă şi mai profitabilă învăţătură, pentru ca tot omul de bine şi ajutat de soartă să se poată sîrgui şi să dea de urma lucrării Sale proniatoare în lume. De altfel mă întreb: cine ar putea să ne amintească o fericire mai mare decît dobîndirea dreptăţii lui Dumnezeu, Cel care pe cei ce s-au arătat vrednici de învăţătura Sa i-a făcut asemenea Lui? Şi Care, împărţind tuturor binele, le-a dat odată pentru totdeauna posibilitatea de a-şi împlini menirea?

11. 6. în asta şade marea noastră biruinţă; în asta stă adevărata putere, marea Lui lucrare, povaţa de înţelepciune gmdită de El pentru binele tuturor

---

97 Textual: «urzit», «fabricat» (n. tr.)

98 Sensul textului pare să fie: există oameni care ne obiectează faptul că acest Hristos despre care spunem noi că este izvorul vieţii n-a fost decît un osîndit oarecare, care pînă la urmă a plătit cu propria lui viaţă. - în continuare, textul pare a fi lacunar (n. tr.)

99 Lacună (n. tr.)

popoarelor. Iar daca aşa este, atunci şi noi - o, Mîntuitorule al tuturor! - Ţie întru laudă îţi vom înălţa trofeele noastre dobîndite prin luptă. Tu însă, o urîcioasă şi neruşinată calomnie!, care te mîndreşti cu spusele şi cu ţipetele tale mincinoase; tu amăgeşti numai copiii, tu cîş-tigi încrederea doar a adolescenţilor sau a bărbaţilor încă necopţi la minte, ademenindu-i să se lepede de credinţa adevăratului Dumnezeu! Tu pui la cale plăsmuirea de statui, făcîndu-i pe aceia să le înalţe lor rugăciune şi să li se închine, astfel ca singura răsplată de care vor avea ei parte pentru nesimţirea lor să şadă doar în amăgirea lor!

11. 7. Ei bine, tocmai,, unii ca ei se pomenesc pînă la urmă a cîrti împotriva lui Hristos, Dumnezeul şi Fiul lui Dumnezeu şi Pricinuitorul a tot binele! Dar - întreb eu - oare nu tot Lui I se închină (şi pe drept cuvînt!) popoarele şi neamurile cele mai înţelepte şi mai luminate ale pămîntului? Oare nu Lui, Celui investit cu toată puterea şi Care este mai presus de tot binele?[100] Iar dacă aşa este, atunci şi lauda noastră cuvine-se să sporească, şi uimirea noastră să crească nemăsurat la gîndul că, în loc să se folosească de multa Lui putere, ca să Se răzbune pentru nedreptatea ce I se făcea, Hristos, Care ştia cît de mici pot fi oamenii, i-a iertat totuşi, gîndind El că atît prostia cît şi înclinarea spre păcat sînt totuşi nişte trăsături omeneşti; după care, rămînînd de neclintit în hotărîrea luată, nu S-a lepădat nici cît de puţin de fireasca Sa iubire de oameni!

Duceţi-vă, aşadar, de la mine, necredincioşilor! (Fiindcă cele întîm-plate au fost posibile numai datorită păcatului aceluia rămas nepedepsit). Duceţi-vă la jertfele voastre de sînge, la benchetuiri, duceţi-vă la praznicele şi la beţiile voastre! Puneţi-vă pe faţă masca devoţiunii, ca să vă dăruiţi mai din plin plăcerilor şi destrăbălării; lăsaţi să se creadă (că nu vă e gîndul decît la) jertfa pe care o qduceţi, ca să vă puteţi mai lesne robi plăcerilor! Voi nu aveţi nici cea mai mică idee ce anume este binele; nu cunoaşteţi nici măcar cea dintîi dintre poruncile pe care Dumnezeul Cel mare le-a dat oamenilor cînd a rînduit Fiului Său să le călăuzească viaţa pentru ca aceia ce şi-o vor petrece într-un chip demn, înţelepţeşte, la judecata ce le-o va face Fiul Său să moştenească o viaţă nouă, de fericire şi împlinire.

11.8. (Or, eu tîlcuiesc hotărîrea lui Dumnezeu privind felul cum trebuie să-şi ducă oamenii viaţa nu - aidoma celor mai mulţi dintre ei - în necunoştinţă de cauză, nici în temeiurile unor presupuneri, sau numai aşa, pe dibuite!)

Cineva ar putea să întrebe: de unde denumirea aceasta de «fiu»? Şi despre ce fel de «naştere» poate fi vorba, de vreme ce - cum se vede - nu avem a face decît cu un singur Dumnezeu, şi încă cu unul străin oricărui soi de amestec?

Or, se cere aici să admitem posibilitatea a două feluri de naştere. Una este cea pe care o ştim cu toţii, şi care are loc pe cale firească[101]; cealaltă se

100 ***vnepxvmuv,*** «priveşte de deasupra» sau «este», «priveşte» dincolo de» (n. tr.)

101 Textual: «prin lehuzie» (n. tr.)

petrece în virtutea unei cauze veşnic-izvorîtoare[102] al cărei temei nu poate fi contemplat decît de dumnezeiasca pronie sau, dintre oameni, de cei care au izbutit să-l merite dragostea. Fapt este că un înţelept va şti întotdeauna să recunoască pe Autorul bunei-rînduieli a universului. Iar de vreme ce nimic nu există fără intervenţia unei cauze, înseamnă că trebuie neapărat ca şi cauza (ultimă) să fie anterioară creaţiunii. Dar şi existenţa universului şi faptul dăinuirii lucrurilor din cuprinsul lui presupun neapărat anterioritatea cuiva care să le facă a dăinui. De unde vom zice că Hristos este cauza acestei dăinuiri, la fel cum zicem că dăinuirea fiinţelor este efectul unei cauze; şi tot aşa este şi Tatăl cauza Fiului, iar Fiul, efectul acestei cauze.

11. 9. în fine, anterioritatea Lui cred că devine astfel de ajuns de clară. Să vedem însă cum a putut El coborî pe pămînt, în lumea noastră, a oamenilor.

Pricina hotărîrii de a coborî stă - aşa cum cu mult înainte o şi spuseseră proorocii - în purtarea de grijă faţă de toate; la urma urmei este firesc ca un creator să se îngrijească de creaţia lui. Dar, de vreme ce urma ca El să ia înfăţişarea trupească şi creată şi să zăbovească un timp pe pămînt (aşa cum o cereau lucrurile), şi-a rînduit o naştere zămislită fără căsnicie, adică în afara împreunării nupţiale: o naştere dintr-o fecioară sfîntă (fiind Maica Domnului fecioară). Aşa şi-a făcut fiinţa aceasta dumnezeiască intrarea în timp; aşa a devenit vizibilă esenţa cea spirituală; aşa a putut lumina cea netrupească să devină trup.[103]

11. 10. Totul a fost concordant atunci: un porumbel luminos, care-şi luase cîndva zborul de pe arca lui Noe, s-a pogorît deasupra pîntecelui Fecioarei. Concordant a fost însă şi ce s-a petrecut după această unire mai presus de simţuri, de o puritate ce depăşeşte sfinţenia însăşi şi superioară însăşi castităţii: o înţelepciune dumnezeiască vădită încă din fragedă pruncie, apoi înfricoşarea cu care L-a primit, la Botez, apa Iordanului.

11.11. Şi, odată cu asta, împărătească ungere (care rimează cu price-perea rostului tuturor lucrurilor); pe urmă o învăţătură şi stăpînirea unei puteri uimitoare, în stare să vindece pînă şi ce era de nevindecat; grabnica şi nestăvilita împlinire a rugăminţilor (şi, în general, viaţa Lui cu desăvîrşire pusă în slujba oamenilor); o doctrină care nu urmărea punerea în valoare a isteţimii, ci înţelepciunea (fiindcă învăţăceii nu aveau a se strădui spre deprinderea virtuţilor denumite «civice», ci spre cele careaveau să le deschidă drumurile lumii spirituale; aveau a se sili să dis-cearnă realitatea aceea care rămîne perpetuu inalterată, şi să se exerseze spre cunoaşterea prea-marelui Tată).

11. 12. Şi de asta nici facerile Lui de bine nu au fost unele obişnuite: orbilor, El le-a dăruit vederea; slăbănogilor, vigoarea; iar morţii, El i-a răspuns cu aducerea înapoi la viaţă. (Şi n-am să zăbovesc acum în a aminti îndestularea din pustie, care a putut sătura - după atîta trecere de timp - o mare mulţime de oameni cu atît de puţine bucate!)

---

102 Textual: «veşnice» - aî5ioc. *ama* (n. tr.)

103 Textual: «să ajungă materie» (n. tr.)

11. 13. Pentru asta, după putere îţi mulţumim, Hristoase, Dumnezeule şi Mîntuitorule, pronia supremă a marelui Tată; Tu, Care ne mîn-tuieşti din necazuri şi ne-ai propovăduit cea mai minunată învăţătură! Şi o spun acum nu ca să-Ţi înalţ laudă, ci doar ca să-mi mărturisesc recunoştinţa.

11. 14. Fiindcă ce om Ţi-ar putea înălţa laudă după cuviinţă, cînd ni se spune că Tu ai făcut cele ce sînt în lume , din nimic;[104] că Tu ai aprins pentru ele lumina şi ai adus în dezordonatul vălmăşag al stihiilor frumuseţe, ordine şi măsură? Cu toate că dovada cea mai nepreţuită a iubirii Tale de oameni stă mai curînd în faptul de a fi făcut din nişte suflete nobile nişte rîvnitori ai vieţii dumnezeieşti şi fericite, după care Te-ai îngrijit ca aceştia să dobîndească bunurile cele cu adevărat bune, să împartă cît mai multora din înţelepciunea şi din împlinirea lor lăuntrică şi să poarte roadele nepieritoare ale virtuţii, stînd deoparte din calea neîn-frînării, plini de dragoste faţă de oameni, privind înjur cu ochii îndurării şi încingîndu-se cu platoşa credinţei, gata să întâmpine viaţa cu bună-cuviinţă şi cu toate chipurile virtuţii (care mai înainte vreme fusese izgonită din viaţa oamenilor); fiindcă aceasta a devenit adevărata cauză a coborârii - mai bine spus: ea a făcut necesară coborârea - pe pămînt a Mîntuitorului, Care veghează în pronia Sa asupra tuturor: căci nu putea fi găsit nimeni, nici un tămăduitor în stare să scoată cu adevărat lumea de sub puterea unor rele atît de mari şi a unei asemenea grozăvii!

11. 15. Or, pronia a rânduit iarăşi - şi pe dată - tot ce mai înainte fusese răvăşit sub imperiul dezordinii şi al neînfrînării. Şi n-a făcut-o pe ascuns, fiindcă era conştientă de faptul că, dacă unii oameni au, prin mijlocirea chibzuinţei lor şi a minţii, privirea aţintită asupra ei, alţii, în schimb, ajunşi asemenea vieţuitoarelor necuvîntătoare, îşi concentrează atenţia asupra acestei lumi supuse simţurilor. Aşadar, de asta a lucrat ea această binecuvântată şi miraculoasă tămăduire în văzul tuturor: anume ca nimeni - fie el mînat de rîvnă sau delăsător - să nu poată avea vreo îndoială; de asta le-a dat ea răposaţilor să revină la viaţă; de asta le-a poruncit ea celor cu sănătatea şubrezită să-şi revină în puteri. Liniştirea apelor mării şi porunca ascultată.' de domolire a vântoasei (sau, pînă la urmă, înălţarea la cer) - după înfăptuirea atîtor lucrări minunate şi după chemarea oamenilor din starea de necredinţă în aceea de putere şi de credinţă - a cui lucrare ar putea ele să fie dacă nu a lui Dumnezeu şi a puterii Sale supreme?

11. 16. Să nu uităm că pînă şi clipele imediat următoare Patimilor n-au fost lipsite de manifestări extraordinare: bezna a pătruns peste lumina zilei şi a făcut soarele de nevăzut! Pretutindeni, lumea a fost cuprinsă de înfricoşare la gîndul că va fi sosit sfîrşitul lumii şi că va domni din nou haosul - aşa, ca înaintea întocmirii universului!

(S-a căutat şi cauza acestui mare necaz, în ideea că n-ar fi fost de mirare ca oamenii să fi săvârşit vreo nelegiuire în faţa divinităţii, pînă cînd, în

104 Ca şi altădată, e$ oux ovtwv - textual: «din ce nu erau ele», cu referire la II Macabei 7,28 (n. tr.)

nemăsurata-I mărinimie, nemaiţinînd seama de nesocotinţa oamenilor, pronia a redat cerului întreg înfăţişarea lui obişnuită, împo-dobindu-1 la loc cu dansul stelelor).

Se poate deci spune că pînă şi chipului lumii - care ajunsese atît de posomorit - i-a dat ea atunci din nou seninătatea!

12.1. Cineva căruia i-ar face plăcere să hulească ar putea susţine aici că, în calitatea Sa de Dumnezeu, (Cuvîntul) ar fi putut determina la oameni o alegere mai bună şi mai favorabilă lor. întreb totuşi: dar ce cale ar fi putut fi mai bună, ce metodă mai eficace pentru înţelepţirea nărăviţilor, decît însuşi graiul Său? Nu i-a învăţat oare chiar El sub privirile lor şi stînd în mijlocul lor ce înseamnă o viaţă aşezată? Or, dacă învăţătura lui Dumnezeu nu s-a dovedit lucrătoare în ei în ciuda prezenţei Sale, înseamnă că în lipsa Sa - şi neputîndu-I ei asculta spusa - ar fi fost mult mai rău.

12. 2. Dar ce a stat în calea acelei preafericite învăţături? Numai josnicia omenească; fiindcă de cîte ori ne învârtoşăm împotriva unor idei rostite cu har şi cu temei, un nor vine şi se lasă asupra minţii noastre, adumbrind-o. Iar aceia nu făceau decît să-şi afle cea mai mare plăcere în a nu se sinchisi de poruncile Lui şi în a nu ciuli urechile la legea ce le fusese dată. Fiindcă de nu le-ar fi sfidat, ei ar fi dobîndit, ascultîndu-le, o ştiinţă foarte folositoare nu numai pentru viaţa de acum, ci şi pentru cea de apoi: adevărata noastră viaţă, în care plata faptului de a fi dat ascultare lui Dumnezeu va fi existenţa cea nesupusă stricăciunii şi veşnică, la care vor avea dreptul toţi cei ce vor fi ajuns la cunoaşterea lui Dumnezeu, toţi cei a căror vieţuire de invidiat va fi devenit o pildă veşnică pentru cei hotărîţi să-şi închine fiinţa marii confruntări (a muceniciei).

12. 3. Iată de ce a fost încredinţată această învăţătură unor oameni înţelepţi: anume pentru ca tot ce vor avea aceia să dea de ştire să fie păstrat de învăţăceii lor cu toată grija, iar porunca lui Dumnezeu să rămînăpătrunsă de adevăr şi păzită fără ştirbire. Pentru că ea este cea care zămisleşte întru curăţia credinţei şi în desăvîrşita noastră dăruire lui Dumnezeu, îndrăzneala în faţa morţii: numai ea poate înfrunta furtunile vieţii, şi, minată de neînvinsa putere a lui Dumnezeu, încercarea muceniciei;[105] iar cînd, în marea sa dăruire, (sufletul nostru) va fi învins pînă şi cele mai cumplite pricini de teamă, atunci Acela pe Care cu atâta vitejie L-a mărturisit el, îl va socoti, la rîndul Său, vrednic să poarte cununa.

12. 4. Şi totuşi nu se semeţeşte; fiindcă el ştie - cred eu - că şi acest dar tot de la Dumnezeu venit e ca să poată el îndura şi împlini cu bucurie dumnezeieştile porunci. Şi e firesc atunci ca o asemenea viaţă să lase în urma ei o amintire de neuitat şi o glorie veşnică: fiindcă, pe de o parte, viaţa mucenicului este o viaţă de chibzuinţă şi de continuă amintire a poruncilor, iar pe de altă parte sfîrşitul său se preface într-o revărsare a dăruirii de sine şi a tot ce poate fi mai nobil în om. De unde şi cântările şi psalmii şi fericirile ce

105 Text corupt (n. tr.)

urmează, precum şi lauda înălţată lui Dumnezeu, Celui ce veghează asupra tuturor.

12. 5. Aşa arată jertfa de mulţumită ce se aduce în amintirea acestor viteji: o jertfă curată, fără urmă de sînge sau de siluire, care n-are nevoie de miresmele tămîierilor sau de ruguri, ci doar de o lumină curată, şi atîta cît e nevoie de ea pentru luminarea celor ce se roagă.

(Acelaşi puternic simţ al măsurii domneşte şi în ospeţele pe care nu puţini le fac spre a veni în ajutorul nevoiaşilor şi pentru a-i susţine, sau pentru ajutorarea celor căzuţi. Ei bine, cine vede în toate acestea ceva demn de dispreţ înseamnă că nu e în stare să judece lucrurile în duhul acestei învăţături dumnezeieşti şi fericite!)

13. Sînt unii care nu pregetă să se obrăznicească pînă la a-l cere lui Dumnezeu socoteală, zicînd, bunăoară: «La urma urmei, ce a urmărit El atunci cînd nu Şi-a înzestrat creaturile cu o natură identică, ci dimpotrivă cu una osebitoare şi cel mai adeseori opusă una alteia ? Fiindcă din asta se trag şi deosebirile care ne definesc trăsăturile de caracter sau înclinările. Pentru deplina ascultare de poruncile lui Dumnezeu, pentru buna Lui cunoaştere precum şi în scopul întăririi credinţei fiecăruia dintre noi, n-ar fi fost oare preferabil ca oamenii să fie toţi înzestraţi cu aceleaşi trăsături de caracter? Lucru care lui Dumnezeu l-ar fi fost foarte cu putinţă!»

Cel ce spune asemenea vorbe pare că ar vrea să conteste buna rînduiala a universului, ca şi cum nici n-ar mai admite alternanţa zilei cu noaptea, ci ar dori să fie de-a pururi ziuă (deşi e nevoie şi de odihnă); ca şicum linia de despărţire a uscatului de apele oceanului nu l-ar mai mulţumi; ca şi cum l-ar supăra prisosul darurilor pe care pămîntul le poartă spre folosul fiinţelor de pe pămînt, sau mulţimea căilor pe care marea le deschide înaintea corăbierilor; pe scurt, el pare a cere ca totul să fie uniform, sau chiar, pînă la urmă, să nici nu mai existe bunăoară păduri şi munţi, urmînd ca toate diversele lucrări ale naturii să dispară împreună cu numele pe care le poartă!

Sigur că toate acestea nu-s decît nişte vorbe-n vînt; dar a cere ca toţi oamenii să fie înzestraţi cu acelaşi temperament e o idee de-a dreptul caraghioasă, cum este şi faptul de a nu pricepe că în acest caz rînduiala fiinţelor din univers nu s-ar mai înscrie în rînduiala universului, sau că temperamentele au altă natură decît fenomenele fizice, sau că există o mare deosebire între suferinţele trupului şi chinurile sufleteşti!

Dumnezeu a întocmit întregul univers din elemente diferite. Or, faţă de felurimea posibilităţilor corporale, sigur că pentru punerea în valoare a universului a fost nevoie de diversitate şi de varietate; şi aşa cum prin natură multe şi nenumărate (...),[106] multe se datorează mării sau aerului. Pe om l-a făcut fiinţă cugetătoare şi l-a dăruit cu darul cunoaşterii a ce e rău şi ce e bine, pentru ca de cele dintîi să se ţină de o parte şi să le dorească numai pe

106 Lacună (n. tr.)

acestea din urmă. Iar după ce i-a dat atîta dreaptă socoteală cîtă avea el trebuinţă, l-a lăsat liber să vrea şi i-a îngăduit să hotărască singur în ce fel îşi va duce viaţa; şi a făcut aşa, deopotrivă cu toţi oamenii. Veţi întreba: dar de unde diversitatea caracterelor? Eu cred că din puţinătatea interesului nostru faţă de binele dăruit nouă de pronie; ceea ce ne şi face să ne lăsăm în voia pornirilor oarbe sau a poftelor, şi, uitînd de bine, să tragem spre tot ce e rău. Adevărul este că mînia clocoteşte în noi - şi nu puţin -; poftele dau şi ele năvală, şi, împreună, din clipa cînd ajung să domine cugetul celor fără minte, îi duc la prăbuşire. Şi invers: cînd cugetul rămîne stăpîn în om, întreaga lui viaţă se deapănă cu măsură şi merită laudă. Lucrurile se petrec ca în cazul unui vizitiu cu experienţă, trăgînd de hăţurile unui atelaj dublu, neascultător şi muşcat de streche: fiindcă numai aşa putem noi ajunge să ne controlăm credinţa, cucernicia, dreptatea, cumpătarea şi fericirea rezultînd din practicarea tuturor virtuţilor. Iar acestea din urmă - şi cele asemenea lor - izbutesc în cele din urmă să scoată sufletele la liman sub privirea judecătorului celui sfînt: şi nu spre a fi judecate sau spre a purta povara osîndei păcatelor lor, ci spre a-şi căpăta răsplăţile făgăduite de El sufletelor ce vor fi dus o viaţă cu adevărat nobilă. După cum pe cele prihănite, care se vor fi dedat plăcerilor trupeşti, le va ajunge[107] pînă la urmă pedeapsa venită să răzbune dreptele spuse ale lui Dumnezeu, făcîndu-le să se jelească (pentru judecata la care se supuseră; pe acestea le aşteaptă focul cel nestins şi veşnic, prăpastia cea povîrnită şi fără ieşire.

Dar jignitoare este şi ideea celor pe care-i nemulţumesc deosebirile dintre fiinţe şi care ar vrea ca toate lucrurile să se afle, valoric, pe aceeaşi treaptă. Fapt este că oamenilor fără Dumnezeu li se pare că a prefera un lucru nobil altora inferioare lui (sau ideea că o fiinţă nemuritoare s-ar putea bucura de covirşitor mai multă fericire decît fiinţele noastre pămînteşti şi pieritoare - şi asta direct proporţional cu nobleţea şi cu dumnezeirea ei) ar fi un lucru cu totul nedrept; după cum tot nedreaptă s-ar putea să li se pară ideea că neamul omenesc nu rămîne nici el străin de bunătatea lui Dumnezeu (deşi trebuie spus că acest lucru nu are în vedere pe toţi oamenii şi că el nu se petrece necondiţionat, ci că de el se vor bucura numai cei ce-şi vor fi îndreptat paşii pe drumul deschis de Dumnezeu-însuşi, deci alegînd cel mai nobil fel de a-şi petrece viaţa, care este cunoaşterea adevărurilor lui Dumnezeu)!

14. 1. Sigur că este nebunie curată să compari un lucru creat cu realităţile necreate. Fiindcă acestea n-au nici început, nici sfîrşit, pe cînd cel dintîi, creat cum este şi supus devenirii (şi care-şi are şi începutul şi existenţa în timp), bineînţeles că are şi un sfîrşit. Or - întreb eu - aceste realităţi făcute să fiinţeze, cum ar putea ele să ajungă egale cu Cel ce a poruncit aducerea lor la existenţă? Fiindcă dacă ele I-ar fi Lui pe potrivă, atunci n-ar putea fi vorba - la propriu vorbind - nici despre o poruncă dată de El spre aducerea lor la fiinţă! Or, tocmai că nici măcar cele cereşti nu-I pot fi Lui puse alături, aşa cum nu

107 Textual: «le va zvîrli» (n. tr.)

poate fi pusă lumea supusă simţurilor, alături de lumea inteligibilă; sau, iar, modelele, pe aceeaşi treaptă cu imaginile lor.

14. 2. Şi atunci cum să nu-ţi vină a rîde la gîndul vălmăşagului tuturor acestor elemente, în care nobleţea dumnezeirii ar urma să fie diluată prin reducerea ei la măsura oamenilor sau a animalelor? Sau cum să nu socoti năzuinţa către dobîndirea unei puteri comparabile cu puterea lui Dumnezeu, drept ceva nebunesc şi ieşit din făgaşul unei vieţi înţelepte şi virtuoase? Dacă este adevărat că aspirăm la fericirea dumnezeirii, trebuie să ne călăuzim existenţa după porunca lui Dumnezeu; fiindcă numai aşa vom putea duce o viaţă mai presus de puterea destinului în sălaşurile (Sale) nemuritoare şi nesupuse pieirii; vreau să spun: supunîndu-ne noi viaţa legii puse nouă de Dumnezeu.

14. 3. Oricum, singurul lucru aflat în puterea omului şi care se poate ridica pînă la (asemuirea cu) puterea lui Dumnezeu stă în slujirea curată şi fără ascunzişuri a lui Dumnezeu, în întoarcerea noastră către El, în contemplarea lucrurilor plăcute Lui şi în deprinderea lor, precum şi în faptul de a nu ne lăsa înconvoiaţi spre pămînt, ci (atît cît ne stă în puteri)în a ne înălţa cugetul spre cele de sus, de pe culmi: aceasta este îndeletnicirea care - cum vine vorba - ne poate duce la biruinţă şi la dobîndirea nenumăratelor bunătăţi.

Aceasta este, de fapt, raţiunea şi cauza deosebirilor legate de nobleţea şi de puterea făpturilor. Cine va vrea să ia aminte cum trebuie, găsi-va în ele prilej de întărire şi de binecuvîntare mare; dar proştii, nemulţumitorii, pentru semeţia lor îşi vor atrage cuvenita pedeapsă.

15. 1. Aşadar, Fiul[108] lui Dumnezeu îi cheamă pe toţi la virtute, constituindu-se singur dascăl al poruncilor Tatălui pentru cei drept cugetători. Să nu ne amăgim singuri, făcînd greşeala de a nu-I lua chemarea în seamă, şi să recunoaştem că de grija soartei noastre - adică pentru fericirea oamenilor - a bătut El atîtea drumuri şi a chemat la Sine pe cei mai vrednici inşi ai vremii, învăţîndu-i şi strunindu-i cum să-şi ducă viaţa şi cum să răspundă invidiei venite din partea celui potrivnic (căruia tare îi mai place să amăgească şi să înşele pe cei lipsiţi de experienţă) cu acel leac de viaţă aşezată, care stă în credinţă şi în dreptate.

15. 2. De asta a luat El în seamă pe bolnavi, a eliberat pe slăbănogi de necazurile care-i năpădiseră, a mîngîiat pe cei ajunşi în cea mai neagră sărăcie şi mizerie, sau a îndemnat pe oameni şi le-a poruncit să cumpănească cu măsură, să ia aminte şi să sufere bărbăteşte, fără ţinere-de-minte a răului, toate umilinţele şi tot dispreţul lumii - adăugind că cele pomenite se fac întrucâtva din cercetarea Tatălui şi că aceia care vor şti să primească necazul cu dăruire-de-sine, întotdeauna vor învinge. Şi a mai mărturisit El cu tărie că există ceva în care, în chip miraculos, se află inclusă o putere neîntrecută: statornicia cugetului întru aflarea înţelepciunii - adică în aflarea adevărului şi a

108 Aici, ca şi în alte locuri la Constantin, «copilul» sau «odorul lui Dumnezeu» (n. tr.)

binelui - care-i face pînă şi pe bogaţii ce nu se abat de la dreptate să-şi împartă cu dragoste lucrurile nevoiaşilor. După cum ne-a mai oprit - şi încă cu tărie - de la urmărirea puterii,[109] zicând că dacă El a venit spre noi ca la nişte fiinţe mărunte, tot aşa li se cuvine şi acestora să facă acte de milostenie,[110] mai ales că este în natura oamenilor să-şi înceapă viaţa în lipsă şi în goliciune, după cum şi sfîrşitul lor tot în lipsă şi în goliciune se petrece: ceea ce - adăuga El - face ca singurul lucru pentru care merită să te osteneşti, să rămînă virtutea. Drept care pe ea ne-a vestit El că se cuvine să o ţinem la loc de cinste, fiindcă mîntuirea sufletului depinde strîns de felul cum se ţine el de cârma celei mai nobile dintre virtuţi: exerciţiul predilect al cucerniciei, al dreptei socoteli şi al blândeţii, ca singura cale pe care putem noi înfrunta furtunile vieţii.

Deci, după ce a povăţuit sufletele ucenicilor Săi prin astfel de îndemnuri (precum şi prin multe altele asemenea lor), pentru ca ei să se silească la acest atît de folositor mod de a înţelege viaţa nu numai sub ascultarea poruncilor Sale, ci şi prin (pilda vie a) faptei, i-a călăuzit Hristos pe calea lungă şi pustie a încinselor nisipuri, aşa cum le-a mai croit drum şi prin valurile unei mări răscolite de vînturi, potolind talazurile şi făcîndu-le să îngăduie deasupra, în pofida legilor firii, paşii lui Dumnezeu şi ai acelor drepţi.

15.3. Or, după ce a întărit credinţa mulţimilor care-i dăduseră ascultare printr-o încercare atît de mare şi atît de neobişnuită, S-a îngrijit Hristos să-i facă şi neînfricaţi în faţa primejdiilor şi grozăviilor vieţii şi să facă din ei nişte osîrdnici învăţăcei ai nădejdii în (menirea) Sa. Odată s-a întîmplat chiar ca El să astâmpere cu vorba mânia unuia dintre prietenii Săi care îşi cam pierduse cumpătul; bărbatul încercase să se apere cu sabia împotriva altui ins, care scosese sabia, ca şi cum El, Mîntuitorul, n-ar fi fost de faţă şi gata să-i vină în ajutor; acestuia, deci, El i-a poruncit să se liniştească şi să-şi vîre sabia înapoi în teacă, dojenindu-1 pentru faptul că nu-şi încercase scăparea la Dînsul; şi cu asemenea prilej a rostit El cu glas de legiuitor că tot cel ce pune început nelegiuirii, precum şi tot cel ce va cuteza să apuce sabia spre a se apăra de prigonitor, va muri de moarte rea.

15. 4. Fiindcă adevărata, cereasca înţelepciune, ne cere mult mai degrabă să ne lăsăm nedreptăţiţi decît să nedreptăţim noi pe alţii, iar la vreme de restrişte să fim gata de suferinţă; în nici un caz să răspîndim suferinţa; fiindcă dacă ţinem seama cît de rău este să faci nedreptate, bine este să ne pătrundem de gîndul că nu cel nedreptăţit, ci, dimpotrivă, cel ce nedreptăţeşte va avea parte de pedeapsa cea mai cruntă.

Or, unuia care face voia lui Dumnezeu nu-i este greu nici să nu facă nedreptatea, nici să nu pătimească de pe urma ei. Fiindcă unul ca el se lasă în seama lui Dumnezeu, Care Se află pururi alături de noi şi Se îngrijeşte ca niciunul dintre ai Săi să nu sufere vătămare. Altminteri, cum ar putea cineva

109 Termenul Suvctorsia pare a se referi aici la exercitarea dominatoare, represivă, a puterii (n. tr.)

110 Text corupt (n. tr.)

să-şi dea singur cea mai bună povaţă, sau cum şi-ar putea închipui cineva că ar putea cere ajutor de la Dumnezeu, dar că ar putea, totodată, să se ajute şi singur? (întâmplarea de mai sus) ducea la confruntarea dintre două posibilităţi, dintre care era greu să ştii care va ânvinge; dar nici un om cu mintea la cap n-ar alege un lucru nesigur in dauna altora avînd temeiul certitudinii.

Atunci, cum să te îndoieşti de prezenţa şi de ajutorul lui Dumnezeu cînd ai trecut tu-însuţi prin încercări atît de mari şi cînd te-ai văzut eliberat din ele la un singur semn al Său? Cînd la îndemnul Mîntuitorului ţi-ai

croit cale prin apele aceleiaşi mări care (cîndva) se mai trăsese deoparte şi lăsase poporului chemat să o străbată drumul liber? Pentru mine, faptul de a putea lua aminte la porunca Celui Ce ne poartă de grijă, la întîm-plări ca acestea: minunate, de necrezut - ajunge să devină un prilej puternic de întărire a credinţei noastre şi o adevărată temelie pentru convingerile noastre. Dar tot de aici se cere să luăm aminte ca la vremea marilor încercări să nu cădem din credinţă, ci să o păstrăm nestrămutată în Dumnezeu, fiindcă cu asemenea simţăminte în suflet, Dumnezeu va zăbovi (şi El pururi) în cugetul nostru, neînvins; iar sufletul, păstrînd în cuget pe Cel neînvins, nu va ajunge nici el în voia năpastelor ce dau năvală.

Noi am priceput toate cele de mai sus din însăşi biruinţa lui Dumnezeu, Care, deşi batjocorit în pronia Sa asupra tuturor prin nedreptatea săvîrşită de nişte nelegiuiţi, n-a lăsat să mijească în Sine nici cel mai mic rod al stricăciunii,[111] ci, dimpotrivă, a cules rodul biruinţei supreme şi - ca să spunem aşa - Şi-a încins fruntea cu cununa izbînzii definitive asupra răului, ducând pînă la capăt pronietoarea Lui hotărîre şi dragostea faţă de cei drepţi, şi nimicind cîinoşia nedrepţilor şi nelegiuiţilor.

16. 1. Şi iată-I, totuşi, Patimile prevestite de prooroci aşa cum îi fusese proorocită şi naşterea cea după trup şi cum fusese profeţită şi clipa întrupării. De altminteri, rostul luării-asupră a trupului era limpede: fiindcă prin ea, El avea să nimicească vlăstarele nedreptăţii şi desfrîului, care aduceau stricăciunea în dreptele lucrări şi năravuri omeneşti, şi pentru ca întreg pămîntul să încapă sub stăpînirea raţiunii şi a cumpătării, în acest scop era nevoie ca în mai toate sufletele să domnească legea dată lumii de Mîntuitorul şi să se întărească credinţa în Dumnezeu, să piară credinţa în idoli, care a dus nu numai la adevărate măceluri în rîndurile vieţuitoarelor necuvîntătoare, ci chiar la jertfe omeneşti rituale şi, la înfiorătoarea pîngărire a altarelor: în Egipt, bunăoară, sau în Asiria, ale căror legi îngăduiau jertfirea sufletelor unor drepţi înaintea unor imagini vane, plăsmuite .din bronz sau din lut.

16. 2. Ale căror roade le-au şi cules şi Memfisul şi Babilonul atunci cînd s-au văzut pustiite şi părăsite, cu zeii lor părinteşti, cu tot. Şi nu vorbesc numai din auzite; ci spun aşa fiindcă am fost eu-însumi pe acele meleaguri, le-am cercetat şi am putut vedea cumplita soartă a acestor oraşe. Pustiul Memfis unde cîndva, dînd ascultare dumnezeieştii porunci, Moise a năruit îngîmfarea atît de puternicului - pe atunci -faraon, a cărui oaste biruitoare peste atîtea popoare de frunte, încinsă deluptă, el a nimicit-o nu cu o ploaie de săgeţi, nu în năprazna aruncăturilor de suliţă, ci numai şi numai cu (puterea) sfintei, paşnicei şi stăruitoarei sale rugăciuni!

17. 1. Or, nici un popor n-ar fi avut parte vreodată - nici în trecut, nici în viitor - de mai multă fericire decît cel (al iudeilor), dacă aceşti oameni nu s-ar fi

111 Textual: «al vătămării» (n. tr.)

lepădat singuri, cu bună-ştire, de (lucrarea) Duhului Sfînt. Fiindcă ce cuvinte de laudă am putea noi găsi potrivite unuia ca Moise, care a adus la bună rînduiala un neam de oameni (rămas) fără rînduiala, care le-a agonisit acestora în suflet podoabele ascultării şi cinstirii, care a schimbat robia lor în libertate, care a făcut din nişte inşi posomoriţi o omenire cu chipul senin şi care i-a adus la o asemenea conştiinţă de sine încît, urmare unor atît de mari izbînzi (şi ca o consecinţă a reuşitei lor în tot ce făceau), aceia au ajuns pînă la urmă să cadă pradă îngîmfării?

Atît de mult i-a întrecut Moise în înţelepciune pe înaintaşii săi, încît pînă şi înţelepţii şi filosofii atît de la preţ printre popoarele de alt neam au ajuns, cu timpul, adepţi ai învăţăturii lui.

17. 2. Aşa a fost cazul cu Pitagora, care, adoptîndu-i[112] gîndirea, a ajuns să se bucure de o atît de mare faimă încît a devenit o pildă de chibzuinţă pînă şi pentru Platon, înţeleptul între înţelepţi! Pe de altă parte, Daniel, cel care putuse să prevestească viitorul, Daniel cel mare la suflet ca nimeni altul, a cărui viaţă a fost o încununare a frumuseţii, cîte n-a fost nevoie să facă pentru a birui veninul crudului stăpîn de pe atunci al Asi-riei - 3. adică al lui Nabucodonosor - a cărui impresionantă (şi în tot cazul imensă) forţă s-a revărsat pînă şi asupra perşilor - şi asta, pînă şi după ce din întreg neamul lui ajunsese să nu se mai aleagă nimic? Fiindcă şi astăzi se mai face caz de bogăţia tiranului şi de neinspirata lui ocrotire a unei credinţe care mai bine ar fi fost să nu fie; de risipa metalelor de toţ soiul făcută de el pentru (a da un chip acelor) zei, sau de templele lor pînă la cer de înalte, ori de neomenoasele lui legi, făcute anume de (preoţii) acelei credinţe pentru a încuraja cruzimea? Şi iată-1, totuşi, pe Daniel înfruntîn-du-le pe toate cu neştirbita lui credinţă în adevăratul Dumnezeu şi ves-tindu-i tiranului că nefericita lui asuprire[113] avea să devină cauza unei nenorociri mari. - Tiranul nu i-a dat ascultare, fiindcă o prea mare bogăţie se preface întotdeauna într-o frînă a gîndului bun; şi pînă la urmă şi-a dat în vileag sălbăticia cugetului, poruncind ca bărbatul acela drept să fie sfîşiat de fiarele sălbatice.

17.4. (Admirabilă a fost şi purtarea neabătută a celor trei fraţi la ceasul mărturisirii! Cu gîndul la ei, urmaşii lor au slăvit din răsputeri credinţa lor în Mîntuitorul. de vreme ce aceia rămăseseră nevătămaţi dinfocul, din cuptorul şi din caznele pregătite lor ca să-i mistuie, şi de vreme ce, cu nevinovata apropiere a trupurilor lor, ei izbutiseră să ţină departe dogoarea de care fuseseră învăluiţi acolo, în cuptor!)

După căderea regatului Asiriei (şi în urma unor mari frămîntări), din pronia lui Dumnezeu, Daniel a ajuns în Persia, la curtea lui Cambise. Dar şi acolo a fost privit cu ochi răi, la care s-au adăugat tot soiul de intrigi funeste ţesute de magi, şi un întreg şi lung şir de primejdii; din care însă el s-a izbăvit prin împreună-

112 ***[i\.p.r\oâ\ievoq*** **-** textual, «imitîndu-i» (n. tr.)

113 Textual: «rîvnă» (n. tr.)

lucrarea proniei lui Hristos, ajungînd să strălucească deplin întru dovada tuturor virtuţilor.

17. 5. Bărbatul acesta obişnuia să se roage de trei ori pe zi; afară de asta, purtarea lui sta mărturie unor virtuţi mari şi neobişnuite, traducîndu-se prin fapte ce nu puteau fi trecute sub tăcere. împlinirea rugăciunilor lui i-a supărat pe magi, care, minaţi de invidie, l-au pîrît stăpînitorului (şi l-au convins pe acesta) că, mînuită de Daniel, o asemenea putere devenea foarte primejdioasă pentru domn. Aşa a ajuns Daniel - care, mai înainte vreme, fusese fără îndoială cauza unor foarte mari binefaceri pentru perşi - osîndit să fie dat hrană leilor, înfricoşătorilor; numai că atît osînda cît şi zăvorîrea lui Daniel acolo nu s-au făcut, pînă la urmă, spre pieirea lui, ci dimpotrivă, spre veşnica lui slavoslovie: fiindcă, într-un sfîrşit, Daniel a fost găsit (teafăr), înconjurat de leii îmbunaţi şi îmblînziţi (aşa cum nu se dovediseră cei ce-1 închiseseră acolo): pe toate fiarele acelea (care, prin natura lor, sînt atît de fioroase), el izbutise să le îmblînzească cu rugăciunea lui, cu buna lui aşezare lăuntrică ajutată de acea vu> tute care este echilibrul sufletesc!

17.7. Pînă la urmă a aflat şi Cambise (era oare cu putinţă să mai ţii în umbră nişte dovezi atît de puternice ale puterii lui Dumnezeu?), care a rămas uimit la auzul întîmplării şi căruia îndată i-a părut rău că dăduse atît de lesne ascultare clevetirilor acelor magi; dar înainte de toate a cerut să vadă cu ochii lui o asemenea scenă. Şi aşa a dat el cu ochii de omul nostru lăudînd pe Hristos cu amîndouă mîinile ridicate: iar leii şedeau culcaţi la picioarele lui, ca într-o adîncă plecăciune!

Şi îndată a osîndit Cambise aceleiaşi pedepse pe magii care-1 înşelaseră, şi i-a închis în curtea cu lei; unde însă jivinele - care, mai adineauri, se purtaseră ca nişte fiinţe căzute în adoraţie[114] - s-au năpustit asupra lor şi s-au purtat cu ei aşa cum le era lor firea, nemailăsînd viu pe niciunul.

18. 1. Aş vrea acum să aduc mărturia unor izvoare străine adeveritoare ale dumnezeirii lui Hristos, fiindcă din ele cu siguranţă că nici hulitorii (Lui) nu vor mai putea tăgădui, în ascunzişurile cugetului lor - dacă mai sînt ei în stare să dea ascultare unor asemenea cuvinte - că Hristos este Dumnezeu şi Fiu al lui Dumnezeu.

18. 2. Şi mă gîndesc acum la Sibila din Eritreea, cea care spunea despre sine că ar aparţine celei de a şasea generaţii de după potop. Or, în calitatea ei de preoteasă a lui Apolo, purtînd aceeaşi cunună ca şi zeul adorat de ea şi veghind asupra tripodului în jurul căruia sta (întotdeauna) înfăşurat un şarpe, ea le grăia, scrutînd viitorul, tuturor celor ce se osteneau să ajungă pînă acolo. Adevărul este că, în simplitatea lor, părinţii ei o hărăziseră unei meserii în care, de fapt, se petrecea tot soiul de lucruri tulburi şi ruşinoase, sau, în tot cazul,

114 Textual: ***«ca*** nişte linguşitori» (n. tr.)

nimic vrednic de preţuire - aşa cum se întîmplă dacă stai şi iei aminte fie chiar la Dafne. Dar, pătrunzînd ea odată în adîncurile neajunse ale cultului aceluia nefericit şi idolesc, şi ajungînd la un moment dat să aibă cu adevărat parte de o inspiraţie divină, iat-o totuşi prevestind în versuri viitorul legat de acest Dumnezeu (al nostru) şi făcînd limpede cunoscută, prin iniţiale de acrostih, povestea coborîrii (printre oameni a) lui Iisus:

I Iată, musti-va pămîntul sudoare, semn aducând de judecată:
I Iată-L coborând din cer pe împăratul tuturor veacurilor,
S Singur-judecătorul a tot trupul şi al universului întreg!
0 O, vedea-vor pe Dumnezeu, muritorii - fie ei cucernici sau păgîni -
U Unde sfinţii îl înconjoară şi unde timpul ia sfîrşit,
S Sufletele (din nou) întrupate ale oamenilor judecîndu-le!

C Cînd lumea toată nu va fi decît pustiu şi bălărie,
R Rupe-se-vor muritorii de idoli şi de întreaga lor bogăţie;
E El - focul - mistui-va pămîntul, cerul, pînă şi talazul mării!...
1 Iadul, de năvala lor, îşi va vedea porţile sparte!
S Şi tot trupul - al celor morţi - ieşi-va la slobozitoare lumină:
T Tâlhari şi sfinţi fi-vor deopotrivă iscodiţi de foc, pentru vecie!
O Oricâte fapte ascunse, pe toate atunci înfăţişa-le-vom;
S Şti-va dumnezeiasca lumină să rupă peceţile înneguratelor inimi.

Th Tînguire - iată ce se va auzi pretutindeni - şi scrâşnet de dinţi.
E Ei da: păli-va strălucirea - a soarelui şi a horelor stelare.
0 Oare ce zvîrcolire e-n cer, de face să pălească luna?
U Umple-va hăuri; nimici-va 'nălţarea colinelor.
U Unde-a pierit semeţia de tristă amintire, a lumii?
1 Iată: şi munte şi şes vor fi una; iar marea
O O, de s-ar mai deschide luntraşilor! Ţărâna e pîrjolită de trăsnet:
S Sfîrîind, au pierit şi izvoare, a pierit şi susur de apă.

S Suna-va din cer glasul trâmbiţei, cumplit răsunînd a jale,
0 Oglindă aducînd nelegiuirii, nefericirii şi suferinţelor întreg universului.
T Tulburea adîncime tartară, descleştîndu-şi fălcile, arăta-va privirii pământul;
1 Ieşi-vor la scaunul dumnezeiescului judeţ împăraţii, pînă la unul, R Rostogol se va abate din cer puhoiul de foc şi pucioasă!
S Semn vor primi atunci oamenii toţi (cumplit semn primi-vor) -
T Trunchiul de lemn: credincioşilor, lor, un rîvnit pocal
A Aducîndu-le viaţă doar lor, ca un căplaz al Zidirii,
V Val de lumină abătînd peste cei aleşi, din izvorîtoarea duzină.
R Retevei ciobănesc - doar că din fier - stăpîni-va atunci în toate.
O O. Doamne al nostru. Tu. Cel azi înscris la capăt de stih.
S Suferinţă primind pentru noi - Tu eşti veşnicul mîntuitor împărat![115]

115 în original, acrostihul arată: IHSOY2 XPEISTOS 0EOY YIOS SQTHP STAYPOS şi se traduce «Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mîntuitor; cruce», (n. tr.)

18. 5. Ei bine, singur Dumnezeu îi putea inspira acelei fecioare asemenea cuvinte! Iar în ceea ce mă priveşte pe mine, eu am să o fericesc pentru faptul de a fi fost aleasă de Mîntuitorul spre a profeţi purtarea Lui de grijă faţă de noi!

19. 1. Dar iată. totuşi, atîta mulţime de oameni nedîndu-i crezare! Deşi recunosc existenţa unei sibile proorocite în Eritreea, părerea lor este că versurile au fost scrise de un închinător aparţinînd credinţei noastre, înzestrat cu oarecare dar poetic, şi că, de aceea, ele trebuiesc socotite apocrife; că ele sînt atribuite Sibilei doar în virtutea conţinutului lor moral, gîndit să frîneze proliferarea plăcerilor şi să întoarcă sufletele spre o viaţă chibzuită şi frumoasă.

19. 2. Dar adevărul iese singur la lumină. Şi adevărul acesta arată că oamenii noştri au stabilit cu mare sîrguinţă exactitatea cronologică; astăzi, nimeni nu se mai poate întreba dacă versurile n-au fost cumva alcătuite după coborîrea lui Hristos printre noi şi după judecata lui, şi dacă atribuirea lor Sibilei de odinioară n-a făcut cumva decît să aducă în circulaţie un fals.

19.3. Fiindcă pînă şi Cicero mărturiseşte că ar fi dat de aceste stihuri, că le-a tradus în latineşte şi că le-a inserat în scrierile sale. Or, Cicero a fost ucis **cînd** Antoniu tocmai venise la putere; Antoniu a fost la rîndul lui înlăturat de August, domnit timp de cincizeci şi şase de ani. Lui i-a urmat Tiberiu; şi în anii acestuia Şi-a făcut Mîntuitorul luminoasa arătare în lume. s-a zămislit taina preasfintei noastre credinţe şi a prins (în sfîrşit) chiag o omenire nouă - aceea la care cred eu că se gîndea 4. cel mai de seamă poet al Italiei, cînd scria:

> ■*«Atunci, iată, ivitu-s-a o omenire nouă»,* sau cum mai scrie el în alt loc din Bucolice: *«îngăduiţi-mi, o muze sicile, istorisire aleasă!»*
>
> Ce putea fi mai limpede, nu? Şi iată**-1,** totuşi, adăugind: «lato,
> s-a *împlinit prevestirea femeii din Cumae!»*

Prin «femeia din Cumae», nu încape îndoială că el are în vedere tocmai Sibila. 19. 5. Dar neputîndu-se mulţumi cu atîta, ascultaţi-l adăugind acum -ca şi cum i s-ar fi cerut să depună mărturie:

> «Iată-1 mijindu-ne iară sfînt şiragul de veacuri; Fecioara veni-
> va din nou aducîndu-ne, drag, împăratul».

19. 6. Or, cine poate să fie această fecioară revenită printre noi? Cine alta decît aceea împlinită[116] şi rămasă grea de la Duhul Sfînt? Şi ce s-ar fi putut împotrivi ca fiinţa aceasta, rămasă grea de la Duhul Sfînt, să fie şi să rămînă de-a pururi fecioară? Iar întoarcerea ei aici se va petrece atunci cînd se va arăta şi Dumnezeu pentru a doua oară, spre izbăvirea[117] lumii.

19. 7. Dar iată ce mai adaugă poetul:

> «O tu, lună plină, închină-te pruncului abia născut Ce va
> preface o lume de fier într-o lume de aur! Domnia lui

116. 412. Textual: «plină» „Citatele vergiliene aparţin eglogei IV".

117 Textual: «uşurarea» (n. tr.)

vindeca-va muritorilor rănile toate; Suspinele împovărate
cu vină afla-vor atunci alinare».

19.8. Noi ne putem da seama că aici se rostesc nişte lucruri în acelaşi timp făţiş şi totodată pe ascuns, pe calea alegoriei, astfel ca oricine stă să scormonească mai în adînc înţelesul versurilor să poată avea revelaţia dumnezeirii lui Hristos, 9. poetul îngrijindu-se totuşi să adumbrească adevărul în aşa fel ca niciunul din personajele influente în Capitală să nu-1 poată învinui că ar scrie lucruri potrivnice tradiţiei neamului său şi că s-ar lepăda de strămoşeasca lui credinţă în zei. După convingerea mea, poetul a avut ştire de fericita taină purtătoare a numelui Mîntuitorului; dar ca să evite riscurile unei reacţii (ce s-ar fi putut dovedi) neiertătoare, el s-a menţinut între limitele cerute de mentalitatea comună, adăugind de aceea că acestui prunc vor trebui să-i fie înălţate altare, zidite temple şi închinate jertfe.

La fel a făcut el şi mai departe, cu gîndul tot la oamenii înzestraţi cu înţelegere. Căci iată ce spune:

20. 1. «Viaţă *luînd ca de zeu fără moarte, vedea-va în jur*
- Adunaţi - pe eroi;»

(adică pe drepţi)

...«pe *urmă el - însuşi*
Patriei şi fericiţilor ce-1 aşteptau arăta-se-va Prin
moştenite virtuţi ţinînd strînse Miele lumii. Ţie, copile, îţi
închină întîiele-i roade ţărîna: Orzul şi trestia; nufărul, şi
cu el împreună, acantul».

20. 2. Cît de extraordinar a putut să fie omul acela (şi cîtă învăţătură a putut el să adune) încît, deşi cunoştea neiertătoarea cruzime a acelor vremuri, a putut scrie:

«Din *ugerul plin, căpriţe juniei nesilite-ţi vor da dulce lapte, iar turma nu va mai şti cum e frica de leii cei groaznici».*

- zicând bine, de vreme ce credinţa (în Hristos) ajunge să nu se mai teamă de puterea demnitarilor de la curte!

«...Aşa izvodi-vor scutecele, ca de la sine iarba de bună-mireasmă. Pieri-va soiul cumplit al aspidei, pieri-va... Iar în bogate ponoare asire-nflori-va amomul».

20. 3. Nimeni n-ar putea înşira adevăruri mai mari şi mai potrivite puterii Mîntuitorului! Fiindcă iată, pînă şi scutecele (în care a fost înfăşat) Dumnezeu - puterea Duhului Sfînt - au izvodit aici omenirii celei noi floare de bună-mireasmă! Şarpele e ucis, şi o dată cu el piere şi otrava lui, care, la începutul timpurilor, i-a înşelat pe întîii oameni, făcându-i să le alunece gîndurile, de la cumpătarea cea înnăscută, la gustarea plăcerilor, ca să-i prindă-n puterea cumplitei primejdii pe care le-o pregătise.

20. 4. Or, datorită faptului că înainte de pogorârea printre noi a Mîntuitorului nu ştia nimeni că drepţii vor avea parte de nemurire, acela făcea

mult prăpăd în sufletele oamenilor, lipsite de sprijinul speranţei; dar după Patimile Lui, şi după ce - din împreună-lucrarea Duhului Sfînt - El S-a despărţit pentru scurtă vreme de trupul în care Se înveşmîntase, li S-a descoperit oamenilor şi posibilitatea învierii; căreia i se adaugă faptul că orice urmă de fărădelege săvîrşită de om avea să fie ştearsă prin puterea sfintei curăţiri. Atunci i-a îndemnat El pe învăţăcei să îndrăznească, şi le-a poruncit să spere cele asemenea din minunata şi înălţătoa-rea Sa înviere.

20. 5. Pe drept cuvînt s-a curmat atunci puterea[118] toată a (duhurilor) care împrăştiau otrava; sfîrşit a cunoscut şi moartea, şi totul a intrat sub semnul învierii.[119] (Tot aşa a- luat sfîrşit şi neamul asirienilor, care s-a transformat pînă la urmă într-o pricină de credinţă în Dumnezeu).

Iar atunci când poetul spune că amomul va creşte îmbelşugat şi pretutindeni, el are în vedere mulţimea închinătorilor (lui Hristos), care s-a ivit îmbelşugată dintr-o rădăcină unică şi a făcut floare bogată întru bună-mireasmă, scăldată de rouă.

20. 6. Dar iată ce mai spui tu cu atîta tîlc, în continuare - o prea înţelepte poet Maro:

> «Pe dată afla-vei isprăvi de eroi şi faptele marelui tată,
> Toate mustind de putere...»

Or, prin lauda înălţată eroilor, tu ai în vedere lucrările drepţilor; iar vorbind despre faptele tatălui, tu ne vorbeşti de fapt despre zidirea lumii şi despre lucrarea pururei sale dăinuiri - poate că pînă şi despre legile prin care Biserica cea de Dumnezeu iubită înjghebează o viaţă dreaptă şi cumpătată!

20. 7. Remarcabil îmi pare mie şi felul cum descrii tu propăşirea unei vieţi mai înainte împărţită între bine şi rău, şi schimbarea neaşteptată, fără veste, care intervine în asemenea cazuri:

«Grabnic s-au bucurat, aurii, bogatele holde» (ceea ce vrea să însemne că roadele dumnezeieştii legi au şi început să se cunoască)

«Ciorchini atîrna-vor de spinii roşiatici» (lucru cu neputinţă într-o viaţă lipsită de lege!)

«Din inimă seacă de pin revărsa-se-va, darnică, mierea»,

20. 8. prin care cuvinte poetul subînţelege prostia şi învîrtoşarea de cuget a oamenilor de atunci. S-ar putea, însă, ca el să ne mai fi vorbit şi despre dulcele rod al veghii, din care gusta-vor cei ce se dăruiesc războiului (celui sfînt, spre dobîndirea) lui Dumnezeu:

> «Urmă rămîne-va totuşi a celei străbune metehne; Marea din nou spintecînd,' vor încinge cetăţile-n ziduri: Brazde de plug mărgini-vor de-o parte şi alta, ogoare. Fi-va, apoi, alt Tiphys;

118 Textual: «firea» (n. tr.)

119 Textual: «şi s-a pecetluit învierea» (n. tr.)

tot astfel, tessalica Argo Fi-va eroilor ei să se bucure; şi-un
nou Achile în încleştări de danai şi troieni iar de faţă...»

O, prea-înţelepte poet, cît de bine grăit-ai! Te-ai folosit cum nu se poate mai bine de puterile poeziei. Nefiind profet, nu avea nici un rost să începi a prooroci; mai mult, eu cred că te-a mai reţinut şi teama de primejdia care-i ameninţa pe toţi cei ce riscau să dea în vileag nesăbuinţa credinţei lor strămoşeşti!

20. 9. Or, Vergiliu spune pe nume adevărului într-un fel acoperit, care să nu-1 primejduiască, dar care - pe cît cu putinţă - să rămînă totuşi **la** îndemînă înţelegerii celor în măsură să înţeleagă; acest lucru îl face să aducă în discuţie meterezele sau războiul (care, de altminteri, fac parte şi astăzi din viaţa oamenilor); însă prin Achile pornind să ia parte la războiul Troiei, el îl are în vedere pe Mîntuitorul, Troia simbolizînd aici întreaga lume. Războiul Său este lupta împotriva relei puteri ce-I stă împotrivă, în care El se înfăţişează în virtutea propriei Sale pronii şi din porunca prea-marelui său Tată.

10. Dar ce ne mai spune poetul?

«Şi-apoi, cînd sosi-va la timp bărbăţiei şi ceasul şi rodul» (cu alte cuvinte: cînd, ajuns la vîrsta bărbăţiei, vei fi zmuls din rădăcină **relele** care se năpustesc din toate părţile în viaţa oamenilor şi vei fi înfrumuseţat întreg pămîntul cu harul păcii),

«Nu va mai fi cuvenit luntraşilor mări să înfrunte.
Gaia rodi-va din ea din belşug - şi bogată - măsură,
Singură, ne-nsămînţată, sălbatică; poate nici viţa
Nu se va mai mistui de dorul cuţitului harnic.
Omul nu va mai avea trebuinţă de lîna cea toarsă:
Străluci-va berbecul precum cufundat în văpsele tiriene
Luîndu-şi pe blana-ntinată roşcata culoare-a porfirei.
Dar hai, pune mîna şi ia sceptrul tare-al regescului nume
Din încordatul - cumplit încordatul! - tatălui braţ, şi—1 înşfacă!
Vezi cît de ţepene ţin mînezi temeliile lumii!
Vezi bucuria-ncălzind şi pămîntul şi cerul şi marea;
Tare, inima veacului ţinător, dar şi veselă foarte!
O, anii de mi-ar ajunge, şi - dulce - nu secе puterea-mi,
Cînt să-ţi înalţ cuvenit cîtă vreme-ncuiba-mă-va vlaga!
Nu m-ar învinge-n cîntări nici Orfeu, inspiratul şi tracul,
Nici Linos, nici măcar Pan - zămislitul din ţărnă arcadă -
Da, nici unul ca Pan încumeta-s-ar, cred eu, să mă-nfrunte!»

Priveşte - zice el aşadar - priveşte şi vezi bucuria universului celui în continuă creştere, precum şi a tuturor elementelor!

21. 1. Totuşi, cineva din rîndurile rău-chibzuitorilor şi-ar putea exprima părerea că aici n-ar fi vorba de altceva decît de naşterea unui om. Dar ce rost ar avea ca la naşterea unui copil oarecare pămîntul să dea rod de la sine, neînsămînţat, sau ca viţa să nu se mai mistuie aşteptând tăişul cosorului (sau vreo altă intervenţie)? Cum ar putea cineva să-şi închipuie că n-ar fi vorba decît de naşterea unui simplu om? Natura este aducătoare la împlinire a rînduielii dumnezeieşti, iar nu executoarea poruncii unui om, oricine ar fi el. Bucuria stihiilor se leagă şi ea de coborârea lui Dumnezeu printre noi, iar nu de naşterea unui om oarecare; în fine, dorinţa poetului de întârziere a sfârşitului vieţii este dovada[416] invocării lui Dumnezeu, fiindcă lui Dumnezeu - iar nu vreunui om - obişnuim noi să-I cerem (să ne cruţe) viaţa sau să ne scape (din încercări).

21.2. (Aşa I s-a adresat şi Sibila din Eritreea lui Dumnezeu, zicându-I: «De ce, o Doamne, mi-ai pus povara aceasta a proorociei? De ce nu mă iei mai bine de pe faţa pămînului şi nu mă ţii de o parte (pentru Tine) pînă în prea fericita zi a venirii Tale?»)

Celor deja rostite, Maro le mai adaugă şi următoarele:

«Prinde, copile, a cunoaşte văzînd-o, minunata ta maică -După
surîs: suferitu-te-a ea vreme lungă! Ţie părinţi nu-ţi zîmbiră
deplin, nici tocmai pe dată, Tu nu în pat te-ai jucat, nici de
hrană bogată ştiut-ai...»

21. 3. Or, cum I-ar fi zîmbit tocmai Lui părinţii, cînd unul din ei era chiar Dumnezeu, puterea de negrăit, cea cu neputinţă de înfăţişat şi fărătrup omenesc, care pe toate le cuprinde? Şi cine nu ştie că Sfîntul Duh nu are de ce lua parte la unirea nupţială? Ce fel de poftă, ce soi de dorinţă ar putea intra în alcătuirea binelui către care tind toate? Ce pot avea în comun înţelepciunea şi plăcerea? - (Dar să-i lăsăm să ne răspundă la asemenea întrebări pe cei ce aleargă după învăţătura omenească cea la înde-mîna mulţimii, dar care nu se pricep la învăţătura lui Dumnezeu; vreau să spun că, în timp ce aceştia se fudulesc ca să facă impresie şi să pară cît mai grozavi, ceilalţi îşi dau silinţa să-şi cureţe sufletul de toată lucrarea -şi vorba cea rea!)

21. 4. O, tu, credinţă în Dumnezeu, pe tine te invoc să vii în ajutorul cuvintelor mele: tu însăţi eşti ca o lege sfîntă şi o nădejde puternică în tot ce e bun, şi dascăl al sfinţeniei şi neînşelătoare făgăduinţă a nemuririi! înaintea ta mă închin eu, o, cuviosie şi dragoste de oameni, fiindcă din grija ta am avut de câştigat noi, cei vindecaţi! Mulţimea celor ce n-au cunoscut purtarea ta de grijă (din cauza vrăjmăşiei sădite în ei împotriva ta), şi care, de aceea, nu vrea să ştie de Dumnezeu, nu ştie nici măcar în ce stă rostul vieţii şi al faptului de a fi, aşa cum nu ştie ea nici că ea-însăşi, dimpreună cu toţi nelegiuiţii, depind totuşi de cinstirea cuvenită Celui Atotputernic! Fiindcă întregul univers - dimpreună cu tot ce se află în El - al Său este!

22. 1. în ce mă priveşte, eu unul socot că norocul meu şi al tuturor alor mei nu stă în altceva decît în bunăvoinţa Ta. Mărturie aduc la aceasta împlinirea tuturor rugăciunilor mele, actele de curaj, biruinţele, triumfurile asupra vrăjmaşilor - cunoscute şi împărtăşite în strigări şi de măreaţa cetate (a Romei), vrute şi de poporul mult iubitei cetăţi (de la răsărit) -chiar dacă acesta din urmă, înşelat în greşita lui aşteptare, a ajuns la un moment dat să-şi aleagă un conducător nevrednic; dar acesta n-a întârziat a fi prins şi a-şi avea soarta pe măsura nemerniciilor lui de care nu-i bine să ne mai aducem aminte - mai ales pentru mine, cel ce-ţi vorbesc şi **care,** vorbindu-ţi, mi-am dat toată silinţa să mă exprim cuviincios şi să-ţi **bucur** auzul.

Totuşi, voi adăuga un lucru care cred eu că poate fi spus fără a **supăra** pe cineva. împotriva ta, o! credinţă în Dumnezeu, şi împotriva tuturor preasfintelor tale biserici, au pornit tiranii cândva un război necruţător izvodit de nemăsurata lor nebunie şi mişelie. Nici chiar la **Roma** nu era lipsă de oameni pe care o nenorocire de asemenea **amploare** să nu-i bucure! Şi se ajunge la hotărârea câmpului unde avea să **se dea bătălia.** Atunci ai apărut tu în cale, şi te-ai dăruit (acelora în care **era) credinţa**[120] în Dumnezeu. Cruzimea acelor nemernici le-a pecetluit **destinul, sortindu**-i pentru totdeauna focului; pe tine, în schimb, ea te-a acoperit pînă la urmă cu prisos de glorie, vrednică a fi cîntată de-a pururi! Cine a privit atunci, a fost cuprins de o sfîntă uimire: 3. fiindcă deşi călăii schingiuiau trupurile sfinţilor, ostenindu-se în fel şi chip cum să-i chinuiască mai rău, legăturile acestora slăbeau, chinurile se îndulceau, fiarele înroşite în foc se sleiau; în schimb, mărturisitorii lui Dumnezeu au rămas neclintiţi - cu toată grozăvia încercărilor la care erau supuşi - şi nu s-au lepădat nici o clipă de mărturisirea lor!

22. 4. Ei bine, nemernicule, la ce ţi-au folosit pînă la urmă asemenea grozăvii? Şi ce te-a putut îndemna la o asemenea dezlănţuire? Fiindcă de-mi vei spune că ai făcut-o în apărarea credinţei în zei, eu te voi întreba: care zei? Şi apoi ce fel de credinţă aveai tu (în zei), care să se fi potrivit în vreun fel naturii divine? Crezi tu cumva că zeii ar fi putut fi nestăpîniţi la mînie, ca tine? Fiindcă dacă ar fi fost aşa, atunci ne-am fi putut îngădui să ne mirăm de preferinţele lor, iar nu să dăm ascultare poruncilor lor neruşinate a căror nedreaptă urmare era scăldarea în sînge a unor oameni fără vină!

22. 5. Dar tu vei spune, poate, că ai făcut-o în virtutea credinţei tale strămoşeşti, şi, totodată, cu gîndul la ce va crede lumea. Aici te înţeleg. Fiindcă o credinţă ca aceea se aseamănă mult cu ce ai făcut tu şi ţine de

120 Text obscur, aici şi în continuare (n. tr.)

416. Textual: «simbolul» (n. tr.)

unul şi acelaşi fel de nebunie. Cine ştie; poate că ţi-ai închipuit că sub chipurile acelea omeneşti plăsmuite de diverşi meşteri şi artişti se va fi ascunzînd vreo forţă aleasă...! De asta-ţi vei fi dat tu atîta silinţă în legătură cu ele? Ca nu cumva să se murdărească? (Fiindcă, precum se vede, zeii tăi cei atît de mari aveau nevoie de grija omului...)

23.1. Or, compară acum religia voastră cu a noastră. Aici, în ea, oare nu e de găsit nobleţea unităţii de cuget şi neîncetata iubire de om? Un fel de a-ţi ispăşi păcatul care să nu ducă la prăbuşirea fiinţei, ci care să-ţi sporească luarea-aminte? Un fel de a sluji pornit din ideea de a izbăvi, iar nu din cruzime? O credinţă fără cusur: mai întîi, privindu-L pe Dumnezeu; iar mai apoi cerută de între-legătura firească dintre oameni? Mila faţă de năpăstuiţii soartei? O viaţă simplă, deloc nevoită să-şi mascheze eşecul pe după tot soiul de subterfugii? Cunoaşterea, adevăratului Dumnezeu şi a stăpînirii Sale unice?

23. 2. Ei bine, aceasta este adevărata credinţă în Dumnezeu, religia cea curată şi cu desăvîrşire fără pată; în ea noi avem parte de un trai pus sub semnul chibzuinţei; iar cei ce se închină ei ajung să păşească spre viaţa cea de-a pururea parcă mergînd pe o şosea minunată! Fiindcă nimeni, odată cufundat într-un asemenea fel de viaţă, cu sufletul eliberat de cele trupeşti, nu va muri pe de-a-ntregul; s-ar putea spune mai curînd că el şi-a dus la bun sfîrşit rolul ce-i fusese încredinţat de Dumnezeu; fiindcă tot cel ce-L mărturiseşte pe Dumnezeu nu rămîne pradă nici neruşinării, nici mîniei, ci, înfruntînd cu curaj loviturile vieţii, îşi face din învăţul privegherii un mijloc de dobîndire a milei lui Dumnezeu.

23. 3. Un lucru e sigur: anume că Dumnezeu primeşte bunele strădanii ale oamenilor cu bucurie; şi ar fi un lucru dintre cele mai de neînţeles ca, atunci cînd nişte simpli oameni cărora alţii (egali - sau chiar mai mici - în rang faţă de ei) le-au făcut un bine, se pricep să le fie acelora recunoscători şi gata să le răspundă tot cu binele, Stăpînul a toate să uite a răspunde cu binele (deşi El ne urmăreşte tot timpul, totuşi nu se apropie de noi decît atunci cînd facem binele); El, Care priveşte curajul şi dreptatea cu bunăvoinţă şi răspunde la ele cu binele (chiar dacă definitiva răsplată El o amînă pînă la sfîrşitul anilor noştri, cînd trupul va fi părăsit de suflet, cînd sufletul nostru se va putea apropia, curat şi neîntinat, de Dumnezeu cel curat şi neîntinat, şi cînd va fi cercetată întreaga noastră vieţuire)!

Dreptatea lui Dumnezeu şi cercetarea drepţilor va consta în aceea că, după ce li s-a pus la încercare, în viaţă, credinţa şi fermitatea, de vor fi găsiţi cum e bine, îşi vor lua îndată plata - viaţa veşnică - în timp ce răii vor avea parte de cuvenita pedeapsă.

24. 1. Dar tu, Decius - pe tine te întreb acum -, tu, care altădată ţi-ai bătut joc de nişte oameni drepţi; tu care urai Biserica şi care pedepseai pe tot cel ce-şi ducea viaţa în sfinţenie: cum o duci tu acum, după ce ţi-ai sfîrşit viaţa? Din ce amar (din cît de cumplit amar) îţi este ţesută soarta? (Soartă care s-a şi văzut în clipele premergătoare morţii tale, cînd ai căzut dimpreună cu întreaga-ţi oaste pe cîmpul de luptă din Sciţia, făcînd de rîsul geţilor mult-trîmbiţata forţă a Romei!).

24. 2. Dar tu, Valeriane, care faţă de slujitorii lui Dumnezeu ţi-ai dat în vileag aceeaşi sete de sînge: şi la tine s-a văzut pînă la urmă aceeaşi necruţătoare judecată cînd, prins în luptă şi dus legat (cu toată mantia ta de

purpură şi celelalte însemne ale demnităţii împărăteşti), Sapor -regele perşilor - a poruncit să fii jupuit (de viu) şi îmbălsămat, spre a le fi (altora) de-a pururi pildă!

24. 3. Rnă la urmă tu însuţi, Aureliane (tu, para-de-foc a tuturor fărădelegilor!), n-ai făcut tu nebunia de a te năpusti de-a curmezişul Tra-ciei? Şi n-ai fost tu spintecat acolo, sub privirile tuturor, chiar în mijlocul drumului, căruia i-ai umplut şanţul cu sîngele tău blestemat?

25. 1. După sîngeroasa lui prigoană, Diocleţian şi-a pecetluit singur soarta cînd s-a socotit nevrednic de domnie şi cînd şi-a dat în vileag relele urmări ale nebuniei, închizîndu-se între pereţii unei case de rînd.

25. 2. Or - întreb eu atunci - la ce i-a folosit lui faptul de a fi pornit la luptă împotriva Dumnezeului nostru? Fiindcă - dacă nu mă înşel - tot restul vieţii Diocleţian a tremurat de frică să nu moară cumva lovit de trăznet! Poate s-o spună Nicomidia; istorisesc şi cei ce au fost de faţă atunci, printre care mă număr însumi eu! Fiindcă într-adevăr am putut vedea cum, cu duhul slăbit şi temîndu-se de cea mai neînsemnată privire, de cel mai mărunt zgomot, se văicărea Diocleţian recunoscînd că sminteala lui ajunsese să fie cauza tuturor năpastelor ce-1 asaltau, de cînd stîr-nise la luptă împotriva lui - şi de partea drepţilor - purtarea de grijă a lui Dumnezeu!

Adevărul este că, de cîte ori se pornea furtuna şi trăznea, palatul şi casa lui ajungeau de-a dreptul pustii!

Soarta asta îi fusese prezisă de persoanele mai chibzuite (din jur), care nu se mai puteau hotărî să tacă şi să ascundă jalea acelor cumplite stări de lucruri, ci ajunseseră să exclame deschis, cu glas tare:

25. 3. «Ce nebunie! Şi la ce sminteală te poate duce pînă la urmă puterea, încît, deşi om fiind, să te încingi la luptă cu (însuşi) Dumnezeu! Să-ţi pui în gînd batjocorirea tocmai a celei mai sfinte şi mai drepte credinţe! Să pui la cale nimicirea unei atare mulţimi şi a atîtor oameni drepţi, fără nici cea mai mică pricină! Şi cînd asta? Tocmai într-o clipă de propăşire atît a (vieţii) individuale cît şi a celei publice, cînd pretutindeni totul merge cum trebuie şi cînd buna înţelegere dintre fruntaşii statului e mai stabilă ca oricînd! Dar toate acestea îşi vor afla plata; arăta-se-va răsplata pentru sîngele vărsat pe nedrept; şi cine ştie dacă una şi aceeaşi nenorocire nu se va abate atunci şi peste vinovaţi şi peste nevinovaţi; oricum, divinitatea are toate motivele să se aprindă împotriva unor asemenea nelegiuiţi».

Zicînd aşa, lumea făcea o judecată destul de nimerită, fiindcă ea avqa sub priviri mari, neînchipuite fapte de cruzime. Dar iată totuşi că după epuizarea tuturor mijloacelor de făptuire aflate la îndemîna celor cruzi, nemernicia oamenilor i-a împins pe aceştia să recurgă la nişte pedepse de-a dreptul îngrozitoare. Fiindcă pomenitul împărat a mers pînă la a osîndi pe unele fecioare sfinte (şi pe nişte femei care duceau o viaţă cumpătată) să fie batjocorite în destrăbălări, îndemnînd prin ordonanţe neruşinate tineretul să se dăruiască plăcerilor. Aici, însă, cumpătarea omului de rînd s-a dovedit pînă la urmă mai puternică decît neruşinarea tiranului. Fapt este că nimeni n-a vrut să ajungă prada unor plăceri nelegiuite, iar ordonanţa împăratului n-a izbutit să clatine cumpătarea poporului. O, ce minunată cumpănire în aplicarea legilor! O, ce lecţie i-a fost dată de obştescul bun-simţ al supuşilor! O, cît de frumoasă înţelegerea dovedită de oaste faţă de cetăţeanul de rînd!

416. Textual: «simbolul» (n. tr.)

Pînă la urmă, unii care - în luptă - nu întorseseră niciodată spatele în faţa duşmanului, au ajuns să străpungă piepturile celor de acelaşi sînge cu ei...

25. 4. în final, a hotărît dumnezeiasca pronie şi plata pentru asemenea nemernicii - o plată totuşi nu lipsită de necazuri pentru toată lumea.

Adică: a urmat o baie de sînge care, dacă ar fi avut drept ţintă pe barbari, ar fi fost în măsură să ne asigure pacea pentru totdeauna. însă cînd dumnezeiasca pronie a hotărît dezrobirea Capitalei, întreaga oaste a pomenitului împărat (oaste care ajunsese să asculte de un om de nimic, de un uzurpator al puterii) a început să se subţie şi să se fărâmiţeze într-o sumedenie de lupte.

25. 5. Or, cine ar putea face caz de o dovadă mai limpede şi mai convingătoare a judecăţii lui Dumnezeu? Universul însuşi o dă de ştire! Pînă şi puzderia stelelor luminează azi mai limpede şi cu mai multă forţă, bucurîndu-se (cred eu) de cuvenita pedeapsă abătută asupra unor asemenea nelegiuiri; pînă şi anii care au urmat timpurilor acelora cumplite şi neomenoase par să se bucure de norocul lor şi dau de ştire împăcarea lui Dumnezeu cu oamenii. De altminteri şi strigătele înălţate lui Dumnezeu de cei asupriţi şi însetaţi de o libertate care face parte din fiinţa lor - deopotrivă cu binecuvîntările înălţate lui Dumnezeu după înlăturarea acelor rele (deci după recăpătarea libertăţii şi după restabilirea unor raporturi întemeiate pe ideea de dreptate) - cum să nu glăsuiască ele în fel şi chip despre pronia lui Dumnezeu şi despre dragostea Lui de oameni?

26.1. Cînd însă se aduce laudă purtării mele de grijă (care, de altminteri, îşi are rădăcina în chemarea de la Dumnezeu), oare nu învederează lumea că însuşi Dumnezeu este temeiul isprăvilor mele? Sigur că da, de vreme ce Dumnezeu este Cel Care vrea binele, în timp ce oamenii n-au nimic alta de făcut decît să-I dea ascultare. După mine, este un fel minunat şi cum nu se poate mai fericit de a-ţi înţelege viaţa: anume ca înaintea oricărei acţiuni să te asiguri de reuşita celor ce te pregăteşti să faci.

2. Toată lumea ştie că noi I-am închinat lui Dumnezeu toată sfînta trudă a braţelor noastre, întru credinţă curată şi încercată, precum şi că tot ce am izbutit să facem mai bine se datorează nu numai acestor braţe, ci şi rugilor şi stăruinţelor noastre în rugăciune. Din ele au rezultat şi pentru stat şi pentru fiecare ins în parte asemenea foloase, cum nimeni nu şi-ar fi dorit mai mari: nici pentru sine, nici pentru fiinţele ce-i erau lui mai dragi.

Luptele şi războaiele purtate au fost comentate şi au avut martorii lor care au putut vedea cum a pregătit Dumnezeu, în purtarea Sa de grijă, biruinţa poporului (Său), şi cum S-a alăturat El rugăciunilor noastre. Rugăciunea dreaptă este cu neputinţă de biruit, şi tot cel ce va stărui în rugăciune curată nu va fi dezamăgit, fiindcă, de nu vei şovăi în credinţa ta, nu e cu putinţă să nu capeţi cele dorite. Dumnezeu se află mereu alături de noi, plin de bunăvoinţă în faţa dovezilor noastre de nobleţe sufletească. E omeneşte să te mai şi împleticeşti cîteodată; doar că Dumnezeu nu are nici o vină în omeneştile noastre împiedicări. De aceea îmi şi pare

nimerit ca toţi cei ce vor să se ţină de cele ale credinţei să înalţe mulţămită Mîntuitorului pentru tot ce a făcut El spre mîntuirea noastră, a tuturor, şi pentru buna chivernisire a statului; prin rugăciunile lor sfinte şi stăruitoare să abată, împreună, muostivireaiui Hristos asupra noastră, ca El să nu pună capăt facerilor Sale de bine.

Fiindcă El este un aliat de neînvins şi un adevărat proteguitor al drepţilor, în aceeaşi măsură în care mai este şi cel mai bun dintre judecători, călăuza (noastră pe calea) nemuririi şi întîi-stătătorul[418] vieţii veşnice.

INDICE SCRIPTURISTIC

Exodul, 2 şi urm.: 69
Exodul, 14.28: 80 Exodul, 15.1, 2, 5, 11: 81
Psalmi, 72.8: 241 Isaia, 2.4: 241
Isaia, 27.1: 126
Isaia, 32.17: 241 Isaia, 53.4-7: 239
Daniil, cap. 6: 278 Daniil, 7.18: 194
2 Macabei 7.28: 269
Matei 7.15: 155 Matei 9.12, 13: 218
Matei 16.18: 247 Matei 23.38: 247 Matei 24.2: 247
Matei 28.19: 242 Luca 5.32: 218 Ioan 1.1, 2: 224 Ioan 1.29: 239 Ioan 18.10: 275 Fapte 7.49: 190 Romani 1.27: 232
Filipeni 1.18: 151

INDICE REAL ŞI ONOMASTIC

A
aborigeni: 231
Acachios: 146, 154
Acheron: 113, 263
Aetius, episcop: 154
Africa: 92, 134
Afrodita: 123, 137, 148, 150, 206, 210, 228
Abile: 283 Ahaia,
aheeni: 128 Aigai:
123
Alexandria: 116; 126 şi urm., 168
Alexandru, episcop: 92, 117 şi urm., 155
Alexandru Macedon: 66
Alfeu, episcop: 154
Amasia: 91, 93 Amfiraus:
229 Amosis: 231
Antiohia: 123, 145, 151 şi urm., 214
Antoniu: 280
Aphaka: 123; 148
Apollo: 92, 112, 211; 229, 231, 279
Arabia, arabi: 128, 177; 229, 231, 240
Ares: 231
Arethusa: 155
Arie: 92,. 117 şi urm.

Asclepios: 123, 229 Asia: 128, 134,
175, 240 Asiria, asirieni: 276, 282
Atena, atenieni: 231 Atena (zeiţa):
228, 230, 231 Aurelian, împărat roman:
252, 287 Avraam: 123, 146, 147

B
Babilon: 276
barbari: 92, 113, 158, 162, 163, 181, 248
Betleem: 123
Biblia: vezi Sfînta Scriptură
Biserica creştină: 69, 82, 83, 85 şi urm., 91, 102, 107, 116 şi urm., 123, 130, 132, 157,
158, 163, 180, 252 şi urm. biserica Sf.
Mormînt: 122, .136 şi urm., 159, 214
Bitimia: 127, 145, 177, 178, 214 blemizi:
66, 163

Britania, britani: 66, 105, 134, 179 **C**
Cambise, regele perşilor: 278
Capadocia: 128, 177
cartaginezi: 231

Cesareea: 155
Chios: 231 Cicero:
252, 280
Cilicia, cilicieni: 128, 134, 149, 177, 229
Cirene: 128
Cirus, regele perşilor: 66 Constans (sau Constant), împărat
roman: 174, 194
Constantia: 174
Constantin I, cel Mare: vezi mai ales 61, 62, 73, 74 şi urm., 81, 91 şi urm., 98 şi urm., 101, 112 şi urm., 122 şi urm., 129 şi urm., 141 şi urm., 158 şi urm., 168 şi urm., 179 şi urm., 183 şi urm., 197 şi urm. Constantin n, împărat roman: 174, 194 Constantinopol: 144, 147, 160, 173, 178 Constantin I, împărat roman: 61, 69
şi urm., 72, 112 Constantin n, împărat roman: 159, 160,
174, 187, 194
Core: 206, 228
creştini (vezi şi biserica creştină): 62, 87, 158, 159, 165, 169, 252
creştinism: 91, 165, 240 şi urm.
Creta, cretani: 128, 231 Cronos:
230, 231
cruce: 62, 76, 78, 91, 95, 123, 126, 145, 167, 213
Cuvîntul (persoană treimică): vezi 192 şi urm., 202, 220 şi urm., 233 şi urm.

D

Dafne: 279
Daniil: 123, 145, 252, 277, 278
dări: 158, 161
Decius, împărat roman: 89, 252, 287 Delfi: 147
Demeter: 206, 228 destinul: 251, 258
Diocleţian, împărat roman: 61, 89, 92, 252, 287, 288 Diodor din
Sicilia: 231 Diomede:
230 Dionisie: 176
Dionisie din Halicarnas: 231
Dionysios: 206, 228, 231
Dracilianus: 139 Duhul Sfînt:
vezi 263
dumateni: 231
Dumnezeu: (vezi Cuvîntul, Duhul Sfînt, lumina dumnezeiască): vezi 190 şi urm., 220 şi urm., 251, etc.
Dusaris: 229

E

edicte: vezi legi
Egipt, egipteni: 116, 126 şi urm., 134, 136, 159, 168, 175, 229, 240, 243, 262, 276
Elada: vezi Grecia
Elena, împărătească: 123, 142 şi urm. Epir, epiroţi: 128
episcopi: (vezi şi sinoade): 62, 86, 87, 88, 91 şi urm., 111,122 şi urm., 171 şi urm., 168, 178, 181
Erehteus: 231
erezii, eretici: vezi 115 şi urm., 123, 156
Eros: 206, 228 etiopi: 66, 163 Eufronios:
155 Europa: 175
Eusebiu de Cesareea: 77, 97, 111, 122, 123, 145, 152 şi urm., 159, 168, 172 şi urm., 177, 178
Eustathios: 123
evrei: vezi iudei

F

fameni: 168
Fenicia, fenicieni: 123, 128, 146, 148, 150, 159, 175 şi urm., 210, 229, 230 filosofi, filosofie: 251, 262 Frigia, frigieni: 128, 156
Galatia: 128 Gallia: 134 Ganimede: 206
Gaza: 159 Georgios: 155 geţi: 229, 287
gladiatori: 158, 168

Grecia, greci: 134, 230, 231, 241, 243, 248

H

Hades: 206
Hadrian, împărat roman: 244
Helenopolis: 159 Heliopolis:
123, 150, 230

Hera: 230
Heracle: 206
Hermes: 228
Horus: 229
Hristos: (vezi şi Cuvîntul, Sinoade): vezi 77, 114, 123, 138, 147, 251, 252 şi urm., 278 şi urm.

I

idolatrie: (vezi şi zei): 158, 168 idoli: vezi zei
Ierusalim: 122, 136, 138, 159, 176, 178
Ilion: 240, 283
impozite: vezi dări
indieni, inzi: 66, 159, 163, 179
Iordan: 183, 268
Isis: 229
Italia: 134, 231
iudei: 69, 122, 128, 133, 159, 169, 240, 247, 277
Iupiter: 231

Î

îngeri: vezi 195 ȷ

jertfe: vezi sacrificii **L**

laborum: 62, 77
Laodiceea: 231
legi: 101 şi urm., 110 şi urm., 124, 150, 159, 168 şi urm.
Leos: 231
Liban, munte: 148, 210 Libia, libieni: 116, 128, 134, 175, 177, 231
Licinius, împărat roman: 62, 85 şi urm., 91 şi urm. lumea: vezi universul lumina dumnezeiască: 191, 192, 205, 222, 225

M

Macarie, episcop: 122, 138, 145
Macedonia, macedoneni: 128, 176, 240
magie: 79, 229 Mamvri: 123, 145, 146
marcioniţi: 156
Marianus: 159
martiri: vezi mucenici
Maxenţiu, împărat roman: 61, 62, 80, 81
Maximian, împărat roman: 61, 62, 89
Maximin, împărat roman: 62, 89, 252
meliţiani: 92
Melcathar: 229
Memfis: 276
Mesopotamia: 128, 177
Mnemosyne: 228
Moise: 69, 80, 252, 276, 277
Mopsos: 229
mormîntul lui Hristos: vezi biserica Sf. Mormînt
mucenici: 91, 102, 107, 123, 168, 271
Muntele Măslinilor: 123 muze: 228 Mysia: 176

N

Nabucodonosor, rege babilonian: 277
Narcis, episcop: 154 Nero, împărat roman: 67 Niceea: 122, 127, 159, 178 Nicomidia: 121, 123, 160, 287 Nilul: 159 Noe: 268
novaţieni: 156

O

Obados: 229
Octavian August, împărat roman: 280 omul: vezi 201, 202, 223 oracole: 92, 112, 113, 279 şi urm. Orfeu: 234 Osiris: 229

P

Palestina, palestinieni: 128, 136, 144, 177, 214, 217,
240 Pamfilia:
128 Pannonia:
176
pastele: 122, 127, 131 şi urm., 159, 172 şi urm.,
251 paulieni:
156
persecuţii ale creştinilor: vezi 71, 74, 87 şi urm., 91 şi urm., 112, 185 şi urm.

C U P R I N S U L

Pag.

Studiu introductiv 5
Viaţa 6
Eusebiu şi Constantin 12
Opera 12
Scrieri biblice şi exegetice..... 12
Scrieri apologetice 14
Scrieri dogmatice 16

Discursuri şi predici 16
Scrisori..... 17
Scrierile istorice 18
Viaţa lui Constantin 19
Autorul şi autenticitatea lucrării 24
Probleme dintre cele mai controversate..... 29
Relatarea despre viziunea şi convertirea lui Constantin 29
Sfîrşitul lui Maximian Hercule..... 32
Maxenţiu 33
Măsurile lui Constantin împotriva păgînismului 34
Războaiele lui Constantin împotriva lui Liciniu 34
Constanţiu Chior 34
Tratatul de pace cu perşii 35
Constantin ca „episcop al celor din afară" 35
Relatarea despre înmormîntarea lui Constantin 37
Principalele ediţii şi traduceri..... 37
Abrevieri..... 39
Bibliografie selectivă 42
Cuvîntarea lui Constantin la adunarea sfinţilor 44
Ediţii 49
Traduceri..... 49
Bibliografie 49
Discursul festiv la aniversarea a 30 de ani de domnie a împăratului Constantin (Tricennalia) 50
De sepulchro Christi 57
Vioţo *fericitului împărat Constantin* 61
Cuprinsul istorisirii vieţii celei după voia lui Dumnezeu a fericitului împărat Constantin..... 61
Despre viaţa fericitului împărat Constantin întocmită de Eusebiu al lui Pamfil 63
Cartea întîi .....i..... 63
Cuprinsul cărţii a doua 91
Cartea o *doua* 93
Cuprinsul cărţii a treia..... 122
Cartea a treia 124
Cuprinsul cărţii a patra 159
Cartea a patra 161
Cuvîntarea ţinută cu prilejul sărbătoririi a treizeci de ani de domnie a împăratului Constantin..... 189
Despre Sfîntul Mormînt 217
Cuprinsul cărţii a cincea..... 251
Cuvîntul adresat de Constantin adunării sfinţilor 253
Indice scripturistic 291
Indice real şi onomastic 291
Cuprinsul..... 294

Redactor: Pr. CORNELIU ZAVOIANU
Tehnoredactor: Pr. V. BOGDAN

Dat la cules: 20 mai 1990; Bun de tipar: 25 iunie 1991. Format 16/70x100, legat 1/1. Coli de tipar 19. Comanda 56

TIPOGRAFIA mSTITUTULUI BIBLIC ŞI **DE** MISIUNE AL BISERICII **ORTODOXE** ROMANE